

İSTANBUL TEKNİK ÜNİVERSİTESİ ★ FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

**TİCARİ SERBESTLİK DÖNEMİNDE
GELİR VE ÜCRET EŞİTSİZLİĞİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ**

DOKTORA TEZİ

Ayşe Aylin BAYAR

İşletme Mühendisliği Anabilim Dalı

İşletme Mühendisliği Programı

ARALIK 2012

İSTANBUL TEKNİK ÜNİVERSİTESİ ★ FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

**TİCARİ SERBESTLİK DÖNEMİNDE
GELİR VE ÜCRET EŞİTSİZLİĞİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ**

DOKTORA TEZİ

**Ayşe Aylin BAYAR
(507052003)**

İşletme Mühendisliği Anabilim Dalı

İşletme Mühendisliği Programı

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Öner GÜNÇAVDI

ARALIK 2012

İTÜ, Fen Bilimleri Enstitüsü'nün 507052003 numaralı Doktora Öğrencisi **Ayşe Aylin BAYAR**, ilgili yönetmeliklerin belirlediği gerekli tüm şartları yerine getirdikten sonra hazırladığı “**TİCARİ SERBESTLİK DÖNEMİNDE GELİR VE ÜCRET EŞİTSİZLİĞİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ**” başlıklı tezini aşağıda imzaları olan jüri önünde başarı ile sunmuştur.

Tez Danışmanı : **Prof. Dr. Öner GÜNÇAVDI**
İstanbul Teknik Üniversitesi

Jüri Üyeleri : **Doç. Dr. Raziye SELİM**
İstanbul Teknik Üniversitesi

Doç. Dr. Haluk LEVENT
Galatasaray Üniversitesi

Prof. Dr. A. Suut DOĞRUEL
Marmara Üniversitesi

Prof. Dr. Ertuğrul TOKDEMİR
İstanbul Teknik Üniversitesi

Teslim Tarihi : **30 Ekim 2012**
Savunma Tarihi : **21 Aralık 2012**

Anneme ve Babama,

ÖNSÖZ

İnsanın, dokunuşları ile hayatının akışını değiştiren birileri olur hep. Benim için o kişi danışmanım Prof. Dr. Öner Günçavdı'dır. Akademisyen olmamdaki yegâne sebeptir kendisi. İktisat alanındaki engin bilgisi ve akademisyenliğe olan bakış açısı ile tanıştığımız ilk andan beri yoluma ışık tutmuştur. Prof. Dr. Öner Günçavdı ile yollarımız kesişmeseydi, ne bu doktora tezi olurdu ne de olması gerektiği gibi bir akademisyen olma yolunda ilerleyebilirdim... Kendimi oldukça şanslı sayıyorum bu konuda... Yoluma ışık olan, sonsuz ilgisi ve anlayışı ile her zaman yanımda olan ve en önemlisi bana bunu hissettiren, bilgisini ve engin birikimini her an benimle paylaşan çok değerli danışman hocam Prof. Dr. Öner Günçavdı'ya en içten teşekkürlerimi sunmayı kendime bir borç bilirim. Hep "orada" olması dileğiyle...

Kişiliği ve saygın akademisyenliği ile beni büyüleyen ve desteğini hiç bir zaman esirgemeyen sevgili hocam Prof. Dr. Ertuğrul Tokdemir'e, güleryüzünü, bilgisini ve yardımlarını sakınmayan değerli hocam Doç. Dr. Raziye Selim'e, ilgisi ve bilgisi ile her türlü sorularımı yanıtlayan ve yardımcı olan değerli hocam Doç. Dr. Haluk Levent'e de teşekkür ederim. Ayrıca, sevgili hocam Prof. Dr. Lerzan Özkale'ye de bana inandığı ve güvendiği, beni "baş asistan" olarak ilan edip koruyup kolladığı için teşekkürlerimi sunarım.

Bir diğer özel teşekkürüm de nadir insanlardan birine... Konuşmadan bile anlayabileceğiniz ya da sizi ne olursa olsun anlayabileceğinizden emin olduğunuz insanlar vardır ya, onlar hayatınızda oldukları için aslında siz diğer insanlardan hep bir adım öndesinizdir, çünkü bilirsiniz ki onlardır sizi farklı kılan diğerlerinden... Neyse ki, benim hayatımda da o kişilerden biri var... Hem bir dost, hem bir ağabey hem de bir hoca olarak her zaman yanımda olduğunu hissettiğim biricik hocam Prof. Dr. Özgür Kayalica'ya müteşekkirim... Hep yanımdaydı ve biliyorum her zaman ne olursa olsun yanımda olacak.

Ve diğer teşekkürlerim...

Dostum, sırdaşım, meslektaşım Bengi Yanık İlhan'a, hayatımın her anında sevinçlerimde, üzüntülerimde, ilerlemelerimde ve duraksamalarımnda hep yanımda olduğu için, beni kız kardeş sevgisinden yoksun bırakmadığı, tezimi bitirmem konusundaki ısrarlı ve kararlı desteklerini esirgemediği için teşekkür ederim.

18 yıldır her anıma tanıklık ettiği, hep yanıbaşımnda anlayışı, ilgisi ve sevgisiyle olduğu için... Elimi her uzattığımda tam desteğiyle var olduğu için.. Sonsuz güvendiğim özel insan, kız kardeşim Beyza Samuk'a da teşekkür ederim..

Ve Mehtaaabımm, dostluğun için teşekkürler... Serkan'ım, canım kardeşim, destekçim, sağ kolum, iyi ki seni tanıdım...

Elbette çalışma arkadaşlarım da ayrı bir teşekkür etmem gerekmekte... Akademisyen olma yolunda ilerlerken her türlü desteklerini, anlayışlarını ve iyi niyetlerini benden esirgemeyen başta Doç. Dr. Saime Kayam olmak üzere İktisat Anabilim Dalı'nın

tüm değerli öğretim üyelerine ve İşletme Mühendisliği bölümü çalışma arkadaşlarıma da teşekkürlerimi sunarım.

Son olarak özel bir teşekkürüm de aileme... Ağabeyim Altuğ Bayar ve Yengem Yeşim Bayar'a destekleri için teşekkürler...

En büyük teşekkür ve minnet duygusu biricik Annem Perran Bayar ve biricik Babam Gevher Bayar'a... Sevgileri ve öğretileri ile çocukluğumdan beri hayatımın şekillenmesini sağladıkları, gönülden destekledikleri, sınırsız güven ve inanç duygusunu aşıladıkları ve hep hayatımda oldukları için sonsuz teşekkürler... Onlar olmasaydı yolumu çoktan kaybetmiştim... İyi ki, iyi ki, iyi ki bu çok çok özel iki insanın çocuğuyum...

Veee yeğenim, en iyi arkadaşım İlayda'm, sen benim gülen yüzümsün, bebeğimsin, iyi ki varsın...

Aralık 2012

Ayşe Aylin BAYAR

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖNSÖZ.....	vii
İÇİNDEKİLER	ix
KISALTMALAR	xiii
ÇİZELGE LİSTESİ.....	xv
ŞEKİL LİSTESİ.....	xix
ÖZET.....	xxi
SUMMARY	xxv
1. GİRİŞ	1
2. KORUMACILIK VE TİCARİ SERBESTLEŞME	9
2.1 Giriş.....	9
2.2 Ticarete-Konu-Olan ve Ticarete-Konu-Olmayan Faaliyetler	11
2.3 Korumacılık ve Ticari Serbestleşme: Çatışan Öncelikler	14
2.4 Korumacılık Politikaları.....	16
2.4.1 Korumacılık yöntemleri	16
2.4.1.1 Tarifeler.....	17
2.4.1.2 Tarife-dışı korumacılık politikaları	20
2.4.1.3 Diğer tarife-dışı korumacılık politikaları	23
2.4.2 Korumacılık politikalarının etkileri.....	25
2.4.2.1 Korumacılık politikalarının maliyetleri.....	25
2.4.2.2 Korumacılık politikalarının gelir ve ücret eşitsizliğine yansımaları ..	27
.....	27
2.4.2.3 Korumacılık politikalarının yararları	28
2.4.3 Etkin koruma oranının belirlenmesi.....	31
2.4.4 Korumacılığın politik ekonomisi	32
2.5 Ticari Serbestleşme Politikaları	35
2.5.1 Ticari serbestleşmenin etkileri	36
2.5.1.1 Ticari serbestleşmenin maliyetleri	37
2.5.1.2 Ticari serbestleşmenin yararları	38
2.6 Değerlendirme	39
3. DIŞ TİCARET TEORİLERİ	41
3.1 Giriş.....	41
3.2 Dış Ticaret Modellerinin Tarihsel Gelişimi	42
3.2.1 Merkantilizm	43
3.2.2 Klasik dış ticaret teorileri	43
3.2.2.1 Mutlak üstünlükler teorisi	44
3.2.2.2 Karşılaştırmalı üstünlükler teorisi (Ricardo modeli)	45
3.2.2.3 Mill teoremi (talep yanlı yaklaşımlar).....	46
3.2.3 Neoklasik dış ticaret modelleri.....	47
3.2.3.1 Heckscher-Ohlin-Samuelson teorisi (arz yanlı yaklaşımlar)	48
3.2.3.2 Spesifik faktör modeli (Ricardo-Viner-Jones modeli).....	52
3.2.3.3 Ticarete-konu-olan ve konu-olmayan faaliyetlere ilişkin modeller	55

3.2.4	Yeni dış ticaret modelleri	57
3.2.4.1	Nitelikli işgücü teorisi	57
3.2.4.2	Teknoloji açığı teorisi.....	58
3.2.4.3	Ürün dönemleri teorisi	58
3.2.4.4	Tercihlerde benzerlik teorisi.....	59
3.2.4.5	Ölçek ekonomileri teorisi	60
3.2.4.6	Monopolcü rekabet teorisi.....	61
3.3	Heckscher-Ohlin-Samuelson Modelinin Matematiksel Gösterimi	61
3.3.1	İki mallı ve iki üretim faktörlü Heckscher-Ohlin-Samuelson modelinin ve üretim olanakları eğrisinin elde edilmesi	64
3.3.2	Heckscher-Ohlin-Samuelson modeli teoremlerine ilişkin çıkarımlar	82
3.3.2.1	Faktör fiyatları eşitliği teoremi.....	82
3.3.2.2	Stolper-Samuelson gelir dağılımı teoremi.....	83
3.3.2.3	Rybczynski teoremi.....	88
3.4	Heckscher-Ohlin-Samuelson Modelinin Geliştirilmesi	90
3.4.1	Ticarete-konu-olan ve ticarete-konu-olmayan faaliyetlerdeki ücret farklılığının kaynakları	99
3.4.2	Ticarete-konu-olan ve ticarete-konu-olmayan faaliyetlerdeki ücret farklılığı ile ilişkin önermeler.....	102
3.5	Değerlendirme	114
4.	TİCARİ SERBESTLİK, GELİR VE ÜCRET EŞİTSİZLİĞİ ÜZERİNE İNCELEMELER.....	115
4.1	Giriş.....	115
4.2	Ticari Serbestlik Döneminde Gelir ve Ücret Eşitsizliği: Teorik Beklentilerin İncelenmesi.....	116
4.3	Ticari Serbestlik Döneminde Gelir ve Ücret Eşitsizliği: Dünya Ekonomilerinden Örnekler	122
4.3.1	Dünya ekonomilerindeki eşitsizlikler: genel analizler	124
4.3.2	Dünya ekonomilerindeki eşitsizlikler: ülke analizleri.....	128
4.4	Ticari Serbestlik Döneminde Gelir ve Ücret Eşitsizliği: Türkiye Ekonomisinden Örnekler.....	138
5.	TÜRKİYE EKONOMİSİNDEKİ GELİR EŞİTSİZLİĞİ VE VERİ SETİNİN TANITIMI.....	143
5.1	Giriş.....	143
5.2	Türkiye Ekonomisindeki Gelişmeler	145
5.2.1	Dünden bugüne Türkiye ekonomisi	147
5.3	Gelir ve Gelir Dağılımı: Ne İfade Ediyor?.....	158
5.4	Gelir Dağılımına Farklı Yaklaşımlar.....	158
5.5	Gelir Eşitsizliği Ölçütleri	160
5.5.1	Gelir eşitsizliği ölçütlerinin özellikleri.....	162
5.5.2	Lorenz eğrisi.....	165
5.5.3	Gini katsayısı.....	167
5.5.4	Genelleştirilmiş entropi grubu ölçütleri	169
5.5.4.1	Logaritmik sapmaların ortalaması.....	170
5.5.4.2	Theil indeksi	171
5.5.4.3	Değişkenlik katsayısının karesinin yarısı.....	172
5.5.5	Atkinson indeksi.....	173
5.6	Türkiye Ekonomisindeki Gelir Eşitsizliği Sorunu ile ilgili Çalışmalar	174
5.6.1	2000 yılı öncesindeki çalışmalar	175

5.6.2	2000 yılı sonrasındaki çalışmalar.....	180
5.7	Araştırmada Kullanılan Veri Seti.....	187
5.7.1	Hanehalkı Bütçe Anketi çalışmaları.....	187
5.7.2	Hanehalkı Bütçe Anketlerinin özellikleri.....	190
5.7.3	Gelir kaynaklarına göre hanehalklarının gruplandırılması	192
5.7.4	Eşdeğer hanehalkı ölçeğinin belirlenmesi.....	193
5.8	Türkiye’deki Gelir Eşitsizliği.....	196
5.8.1	Geleneksel gelir kaynakları.....	196
5.8.2	Ticarete-konu-olan ve konu-olmayan gelir kaynakları.....	204
5.8.3	Ticarete-konu-olan ve konu-olmayan emek ve emek dışı gelir kaynakları	207
5.9	Değerlendirme.....	211
6.	GELİR KAYNAKLARINA GÖRE GELİR EŞİTSİZLİĞİNİN AYRIŞTIRILMASI	217
6.1	Giriş.....	217
6.2	Yöntem.....	218
6.3	Shorrocks Ayrıştırma Yöntemi ile İlgili Uygulamadan Örnekler.....	226
6.3.1	Dünyadan örnekler	228
6.3.2	Türkiye ekonomisinden örnekler	235
6.4	Türkiye’deki Gelir Eşitsizliğinin Kaynakları.....	241
6.4.1	Geleneksel gelir kaynaklarının gelir eşitsizliğindeki önemi	242
6.4.2	Ticarete-konu-olan ve konu-olmayan gelir kaynaklarının gelir eşitsizliğindeki önemi.....	251
6.4.3	Ticarete-konu-olan ve konu-olmayan emek ve emek-dışı gelir kaynaklarının gelir eşitsizliğindeki önemi	255
6.5	Değerlendirme.....	260
7.	GELİR EŞİTSİZLİĞİNDE DÖNEMLER ARASI YAŞANAN DEĞİŞİM ÜZERİNDE ETKİLİ OLAN GELİR KAYNAKLARI	267
7.1	Giriş.....	267
7.2	Yöntem.....	268
7.3	Dinamik Ayrıştırma Yöntemi ile İlgili Uygulamadan Örnekler	274
7.3.1	Dünyadan örnekler	275
7.3.2	Türkiye ekonomisinden örnekler	280
7.4	Türkiye’deki Gelir Eşitsizliğindeki Değişimin Belirleyicisi Olan Gelir Kaynakları	285
7.4.1	Gelir eşitsizliğinin değişiminde geleneksel gelir kaynaklarının önemi	286
7.4.2	Gelir eşitsizliğinin değişiminde ticarete-konu-olan ve konu-olmayan gelir kaynaklarının önemi	294
7.4.3	Gelir eşitsizliğinin değişiminde ticarete-konu-olan ve konu-olmayan emek ve emek-dışı gelir kaynaklarının önemi	298
7.5	Değerlendirme.....	302
8.	ÜCRET GELİRLERİNDEKİ FARKLILIĞIN AYRIŞTIRILMASI	309
8.1	Giriş.....	309
8.2	Yöntem.....	311
8.2.1	Neoklasik yaklaşım: Blinder-Oaxaca (1973) ayrıştırma yöntemi.....	312
8.3	Blinder-Oaxaca (1973) Ayrıştırma Yöntemi ile İlgili Uygulamadan Örnekler.....	324
8.3.1	Dünyadan örnekler	325
8.3.2	Türkiye ekonomisinden örnekler	327
8.4	Türkiye’de İktisadi Faaliyetlerdeki Ücret Farklılaşmasının Nedenleri....	331

8.4.1	Betimleyici istatistikler	332
8.4.2	Basit modele ilişkin bulgular.....	339
8.4.3	Genişletilmiş modele ilişkin bulgular	349
8.4.4	Seçimdeki sapmanın düzeltildiği genişletilmiş modele ilişkin bulgular....	364
8.5	Değerlendirme	380
9.	ÜCRET GELİRLERİNDEKİ FARKLILIĞIN KANTİL REGRESYON AYRIŞTIRMA YÖNTEMİ İLE AYRIŞTIRILMASI.....	385
9.1	Giriş.....	385
9.2	Yöntem	386
9.2.1	Kantil Regresyon Ayrıştırma Yöntemi	386
9.3	Kantil Regresyon Ayrıştırma Yöntemi ile İlgili Uygulamadan Örnekler	390
9.3.1	Dünyadan örnekler	391
9.3.2	Türkiye ekonomisinden örnekler	393
9.4	Türkiye’de İktisadi Faaliyetlerdeki Ücret Farklılaşmasının Kantil Ayrıştırma Yöntemine Göre Nedenleri	395
9.4.1	Basit modele ilişkin bulgular.....	395
9.4.2	Genişletilmiş modele ilişkin bulgular	412
9.5	Değerlendirme	440
10.	SONUÇLAR	443
	KAYNAKLAR.....	453
	EKLER.....	495
	ÖZGEÇMİŞ.....	521

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devleti
AET	: Avrupa Ekonomi Topluluğu
ĐİE	: Devlet İstatistik Enstitüsü
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
DTÖ	: Dünya Ticaret Örgütü
DYSY	: Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları (FDI)
EKK	: En Küçük Kareler Yöntemi
GATT	: Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (General Agreement of Tariffs and Trade)
GEGP	: Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı
GSYİH	: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
GSMH	: Gayri Safi Milli Hasıla
HBA	: Hanehalkı Bütçe Anketi
H-O	: Hecksher-Ohlin Modeli
HOS	: Hecksher-Ohlin-Samuelson Modeli
HOV	: Hecksher-Ohlin-Vanek Modeli
ILO	: Uluslararası Çalışma Örgütü (International Labor Organisation)
IMF	: Uluslararası Para Fonu (International Monetary Fund)
KİT	: Kamu İktisadi Teşebbüsleri
KÖY	: Kalkınmada Öncelikli Yöreler
NATO	: Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (North Atlantic Treaty Organization)
OECD	: İktisadi İşbirliği ve Gelişme Teşkilatı (Organisation for Economic Co-operation and Development)
RVJ	: Ricardo-Viner-Jones Modeli
STA	: Serbest Ticaret Anlaşması (Free Trade Agreement)
TCMB	: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası
TEK	: Türkiye Ekonomi Kurumu
TESEV	: Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı
TEV	: Türkiye Ekonomi Vakfı
TL	: Türk Lirası
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
TÜSİAD	: Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği
VECM	: Vektör Hata Düzeltme Modeli (Vector Error Correction Model)

ÇİZELGE LİSTESİ

Sayfa

Çizelge 4.1 : Ticari Serbestleşme ve Gelir Eşitsizliği ile ilgili Çalışmalar	127
Çizelge 4.2 : Ülke temelli olarak İnceleme Gerçekleştiren Çalışmalar.....	136
Çizelge 4.3 : Türkiye Ekonomisi ile ilgili İnceleme Gerçekleştiren Çalışmalar	141
Çizelge 5.1 : Türkiye Ekonomisi Göstergeleri	152
Çizelge 5.2 : Gelir Eşitsizliği Ölçütlerinin Taşıdıkları Özellikler	174
Çizelge 5.3 : Geleneksel Gelir Kaynaklarına İlişkin Betimleyici İstatistikler	198
Çizelge 5.4 : Geleneksel Gelir Kaynaklarına Göre Gelir Eşitsizliği Ölçütleri.....	202
Çizelge 5.5 : Ticarete-Konu-Olan ve Konu-Olmayan Gelir Kaynaklarına İlişkin Betimleyici İstatistikler	205
Çizelge 5.6 : Ticarete-Konu-Olan ve Konu-Olmayan Gelir Kaynaklarına Göre Gelir Eşitsizliği Ölçütleri	206
Çizelge 5.7 : Ticarete-Konu-Olan ve Konu-Olmayan Emek ve Emek Dışı Gelir Kaynaklarına İlişkin Betimleyici İstatistikler	208
Çizelge 5.8 : Ticarete-Konu-Olan ve Konu-Olmayan Emek ve Emek Dışı Gelir Kaynaklarına Göre Gelir Eşitsizliği Ölçütleri	210
Çizelge 6.1 : Gelir Kaynağına Göre Gelir Eşitsizliğinin Ayrıştırılması ile İlgili Çalışmalar	238
Çizelge 6.2 : Geleneksel Gelir Kaynaklarının Genel Eşitsizlik üzerine olan Katkıları (%)	245
Çizelge 6.3 : Ticarete-Konu-Olan ve Konu-Olmayan faaliyetlerin genel eşitsizlik üzerine olan katkıları (%)	253
Çizelge 6.4 : Ticarete-Konu-Olan ve Konu-Olmayan Emek ve Emek Dışı Gelir Kaynaklarının Genel Eşitsizlik Üzerine Olan Katkısı (%)	257
Çizelge 7.1 : Gelir Kaynağına Göre Gelir Eşitsizlikteki Dönemler arası Değişimin Ayrıştırılması ile İlgili Çalışmalar.	282
Çizelge 7.2 : Geleneksel Gelir Kaynaklarının Eşitsizlik Üzerindeki Etkilerinin Dönemler Arasındaki Değişimleri	288
Çizelge 7.3 : Ticarete-Konu-Olan ve Konu-Olmayan Gelir Kaynaklarının Eşitsizlikteki Değişim Üzerine Etkileri	295
Çizelge 7.4 : Ticarete-Konu-Olan ve Konu-Olmayan Emek ve Emek Dışı Gelir Kaynaklarının Eşitsizlikteki Değişim Üzerine Etkileri	300
Çizelge 8.1 : Ücret Farklılaşmasının Ayrıştırılması ile İlgili Çalışmalar	329
Çizelge 8.2 : Betimleyici İstatistikler	333
Çizelge 8.3 : Ticarete-Konu-Olan ve Konu-Olmayan Bireylere İlişkin Betimleyici İstatistikler	336
Çizelge 8.4 : Toplam Örneklem İçin Ücret Denklemleri (Basit Model)	340
Çizelge 8.5 : Ticarete-Konu-Olan ve Konu-Olmayan Bireyler için Ücret Regresyonları (Basit Model).....	343
Çizelge 8.6 : Oaxaca Ayrıştırma Yöntemi ile Ücret Farklılaşması (Basit Model)..	345
Çizelge 8.7 : Toplam Örneklem İçin Ücret Denklemleri (Genişletilmiş Model)....	351

Çizelge 8.8 : Ticarete-Konu-Olan ve Konu-Olmayan Bireyler için Ücret Denklemleri (Genişletilmiş Model)	355
Çizelge 8.9 : Oaxaca Ayırıştırma Yöntemi ile Ücret Farklılaşması (Genişletilmiş Model).....	362
Çizelge 8.10 : Toplam Örneklem için Ücret Denklemleri (Seçimdeki Sapmanın Düzeltildiği Model)	368
Çizelge 8.11 : Ticarete-Konu-Olan ve Konu-Olmayan Bireyler için Ücret Denklemleri (Seçimdeki Sapmanın Düzeltildiği Model)	371
Çizelge 8.12 : Oaxaca Ayırıştırma Yöntemi ile Ücret Farklılaşması (Seçimdeki Sapmanın Düzeltildiği Genişletilmiş Model)	379
Çizelge 8.13 : İki İktisadi Faaliyetteki Bireylerin Ücret Farklılığı (%).....	381
Çizelge 9.1 : Ücret Farklılığının Kantil Regresyon Ayırıştırma Yöntemi ile İncelendiği Çalışmalar	394
Çizelge 9.2 : 2002 yılına ait Ticarete-Konu-Olan ve Konu-Olmayan Bireyler için Kantil Ücret Denklemleri (Basit Model)	397
Çizelge 9.3 : 2003 yılına ait Ticarete-Konu-Olan ve Konu-Olmayan Bireyler için Kantil Ücret Denklemleri (Basit Model)	398
Çizelge 9.4 : 2004 yılına ait Ticarete-Konu-Olan ve Konu-Olmayan Bireyler için Kantil Ücret Denklemleri (Basit Model)	399
Çizelge 9.5 : 2005 yılına ait Ticarete-Konu-Olan ve Konu-Olmayan Bireyler için Kantil Ücret Denklemleri (Basit Model)	400
Çizelge 9.6 : 2006 yılına ait Ticarete-Konu-Olan ve Konu-Olmayan Bireyler için Kantil Ücret Denklemleri (Basit Model)	402
Çizelge 9.7 : 2007 yılına ait Ticarete-Konu-Olan ve Konu-Olmayan Bireyler için Kantil Ücret Denklemleri (Basit Model)	403
Çizelge 9.8 : 2008 yılına ait Ticarete-Konu-Olan ve Konu-Olmayan Bireyler için Kantil Ücret Denklemleri (Basit Model)	404
Çizelge 9.9 : 2009 yılına ait Ticarete-Konu-Olan ve Konu-Olmayan Bireyler için Kantil Ücret Denklemleri (Basit Model)	405
Çizelge 9.10 : Kantil Regresyon Ayırıştırma Yöntemi ile Ücret Farklılaşması (Basit Model)	410
Çizelge 9.11 : 2002 yılına ait Ticarete-Konu-Olan ve Konu-Olmayan Bireyler için Kantil Ücret Denklemleri (Genişletilmiş Model).....	413
Çizelge 9.12 : 2003 yılına ait Ticarete-Konu-Olan ve Konu-Olmayan Bireyler için Kantil Ücret Denklemleri (Genişletilmiş Model).....	415
Çizelge 9.13 : 2004 yılına ait Ticarete-Konu-Olan ve Konu-Olmayan Bireyler için Kantil Ücret Denklemleri (Genişletilmiş Model).....	418
Çizelge 9.14 : 2005 yılına ait Ticarete-Konu-Olan ve Konu-Olmayan Bireyler için Kantil Ücret Denklemleri (Genişletilmiş Model).....	420
Çizelge 9.15 : 2006 yılına ait Ticarete-Konu-Olan ve Konu-Olmayan Bireyler için Kantil Ücret Denklemleri (Genişletilmiş Model).....	423
Çizelge 9.16 : 2007 yılına ait Ticarete-Konu-Olan ve Konu-Olmayan Bireyler için Kantil Ücret Denklemleri (Genişletilmiş Model).....	425
Çizelge 9.17 : 2008 yılına ait Ticarete-Konu-Olan ve Konu-Olmayan Bireyler için Kantil Ücret Denklemleri (Genişletilmiş Model).....	429
Çizelge 9.18 : 2009 yılına ait Ticarete-Konu-Olan ve Konu-Olmayan Bireyler için Kantil Ücret Denklemleri (Genişletilmiş Model).....	431
Çizelge 9.19 : Kantil Regresyon Ayırıştırma Yöntemi ile Ücret Farklılaşması (Genişletilmiş Model).....	438
Çizelge A.1: Ticarete-Konu-Olan ve Ticarete-Konu-Olmayan Faaliyetler.....	496

Çizelge C.1: Ticarete-Konu-Olan ve Konu-Olmayan Emek Geliri ve Emek Dışı Gelir Kaynaklarına İlişkin Betimleyici İstatistikler.....	499
Çizelge C.2: Ticarete-Konu-Olan ve Konu-Olmayan Emek Geliri ve Emek Dışı Gelir Kaynaklarına Göre Gelir Eşitsizliği Ölçütleri	500
Çizelge C.3: Ticarete-Konu-Olan ve Konu-Olmayan Emek ve Müteşebbis Geliri ve Emek-Müteşebbis Dışı Gelir Kaynaklarına İlişkin Genel İstatistikler	501
Çizelge C.4: Ticarete-Konu-Olan ve Konu-Olmayan Emek ve Müteşebbis Geliri ve Emek-Müteşebbis Dışı Gelir Kaynaklarına Göre Gelir Eşitsizliği Ölçütleri	502
Çizelge D.1: Ticarete-Konu-Olan ve Konu-Olmayan Faaliyetlerin Genel Eşitsizlik Üzerine olan Katkıları(%).....	504
Çizelge D.2: Ticarete-Konu-Olan ve Konu-Olmayan Hanehalklarının Emek, Müteşebbis ve Emek-Müteşebbis Dışı Gelir Kaynaklarının Genel Eşitsizlik Üzerine olan Katkıları (%).....	506
Çizelge E.1: Ticarete-Konu-Olan ve Konu-Olmayan Emek Gelir Kaynaklarının Eşitsizlikteki Değişim Üzerine Etkileri	509
Çizelge E.2: Ticarete-Konu-Olan ve Konu-Olmayan Emek ve Müteşebbis Geliri ve Emek ve Müteşebbis Gelirleri Dışındaki Gelir Kaynaklarının Eşitsizlikteki Değişim Üzerine Etkileri	510
Çizelge F.1: Geleneksel Gelir Kaynaklarının Eşitsizlik Üzerindeki Sorumluluk Dereceleri.....	512
Çizelge F.2: Ticarete-Konu-Olan ve Konu-Olmayan Gelir Kaynaklarının Eşitsizlik Üzerindeki Sorumluluk Dereceleri	513
Çizelge F.3: Ticarete-Konu-Olan ve Konu-Olmayan Emek Gelir Kaynaklarının Eşitsizlik Üzerindeki Sorumluluk Dereceleri	513
Çizelge F.4: Ticarete-Konu-Olan ve Konu-Olmayan Emek ve Emek Dışı Gelir Kaynaklarının Eşitsizlik Üzerindeki Sorumluluk Dereceleri	514
Çizelge F.5: Ticarete-Konu-Olan ve Konu-Olmayan Emek, Müteşebbis ve Emek ve Müteşebbis Gelirleri Dışındaki Gelir Kaynaklarının Eşitsizlik Üzerindeki Sorumluluk Dereceleri	514
Çizelge G. 1: Ticarete-Konu-Olan ve Konu-Olmayan Bireylerin Ücret Farklılığı (Basit Model) (%)	516
Çizelge G. 2: Ticarete-Konu-Olan ve Konu-Olmayan Bireylerin Ücret Farklılığı (Genişletilmiş Model) (%)	517
Çizelge G. 3: Ticarete-Konu-Olan ve Konu-Olmayan Bireylerin Ücret Farklılığı (Seçimdeki Sapmanın Düzeltildiği Genişletilmiş Model) (%)	518
Çizelge H. 1: Ticarete-Konu-Olan ve Konu-Olmayan Bireylerin Ücret Farklılığı (Basit Model) (%)	519
Çizelge H. 2: Ticarete-Konu-Olan ve Konu-Olmayan Bireylerin Ücret Farklılığı (Genişletilmiş Model) (%)	520

ŞEKİL LİSTESİ

Sayfa

Şekil 2.1 : Tarifenin Büyük Bir Ülkedeki Kısmi Denge Etkileri	19
Şekil 2.2 : Kotanın Büyük Bir Ülkedeki Kısmi Denge Etkileri	22
Şekil 3.1 : Üretim Olanakları Eğrisi	70
Şekil 3.2 : Ticarete-Konu-Olan Faaliyetin Üretim Payının 0.1'e eşit olması durumunda, ücret düzey oranının birden büyük olabilmesi için, talep Farklılıkları ve marjinal üretkenlik arasındaki ilişki	103
Şekil 3.3 : Ticarete konu olan faaliyetin üretim payının 0.5'e eşit olması durumunda, ücret düzey oranının birden büyük olabilmesi için, talep Farklılıkları ve marjinal üretkenlik arasındaki ilişki	105
Şekil 3.4 : Ticarete konu olan faaliyetin üretim payının 0.99'e eşit olması durumunda, ücret düzey oranının birden büyük olabilmesi için, talep farklılıkları ve marjinal üretkenlik arasındaki ilişki	106
Şekil 3.5 : Ticarete konu olan faaliyetin toplam üretim içerisindeki payı değişik değerler alırken ve ücret oranı 1.5 değerine eşit iken, talep koşulları ve marjinal verimlilik arasındaki ilişki	107
Şekil 3.6 : Her iki faaliyete yönelik talep koşullarının eşit olduğu durumda, ücret oranı, marjinal üretkenlik ve ticarete konu olan sektörün toplam üretim içerisindeki payı arasındaki ilişki	109
Şekil 3.7 : İktisadi faaliyetlerdeki ücret eşitliğinin sağlandığı durumdaki marjinal verimlilik, talep koşullarındaki farklılık ve üretim düzeyleri arasındaki ilişki	111
Şekil 3.8 : Ücret düzeylerinin ve marjinal verimliliklerin birbirine eşit olduğu durumda, talep koşullarındaki farklılık ve üretim düzeyleri arasındaki ilişki	112
Şekil 5.1 : Lorenz Eğrisi	166
Şekil 6.1 : Geleneksel Gelir Kaynaklarının Grup içi Gini Katsayıları	242
Şekil 6.2 : Geleneksel Gelir Kaynaklarının Görelî Eşitsizlik Göstergeleri	247
Şekil 6.3 : Ticarete-Konu-Olan ve Konu-Olmayan Gelirlerin Görelî Eşitsizlik Göstergeleri	254
Şekil 6.4 : Gelir Kaynaklarının Grup içi Gini Katsayıları	255
Şekil 6.5 : Ticarete-Konu-Olan ve Konu-Olmayan Emek ve Emek Dışı Gelirlerin Görelî Eşitsizlik Göstergeleri	258
Şekil 6.6 : Gelir Kaynaklarının Grup içi Gini Katsayıları	259
Şekil D.1 : Emek Dışı Gelir ve Ticarete-Konu-Olan ve Konu-Olmayan Emek Gelirlerinin Görelî Eşitsizlik Göstergeleri	504
Şekil D.2 : Gelir Kaynaklarının Grup içi Gini Katsayıları	505
Şekil D.3 : Emek ve Müteşebbis Dışı Gelir ve Ticarete-Konu-Olan ve Konu- Olmayan Emek ve Müteşebbis Gelirlerin Görelî Eşitsizlik Göstergeleri	507
Şekil D.4 : Gelir Kaynaklarının Grup içi Gini Katsayıları	507

TİCARİ SERBESTLİK DÖNEMİNDE GELİR VE ÜCRET EŞİTSİZLİĞİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ

ÖZET

Türkiye ekonomisinde küreselleşmenin etkisi ile birlikte özellikle son otuz yıldır dışa açılma eğilimleri artmıştır. Ticari serbestleşme ile gerekli üretim kaynaklarının ekonomideki büyüme dinamiklerini olumlu yönde etkileyecek şekilde yurtiçine doğru hareketlilik kazanması ve ekonomilerin bu durumdan faydalanarak daha yüksek ekonomik büyüme düzeylerine ulaşması amaçlanmaktadır. Fakat gelişmekte olan ekonomilerin ekonomik anlamda bazı kırılganlıklara ve zayıflıklara sahip olmaları, dış rekabete açılmalarıyla beraber yeni koşullardan olumsuz yönde etkilenmelerine yol açtığından amaçlanan noktaya ulaşılması her zaman mümkün olamayabilmektedir. Bu bağlamda, istenilen olumlu etkilerin yaratılabilmesi için uygun makroiktisadi politikaların uygulanması gerekmektedir.

İthal ve ihraç edilen malların fiyatları yoluyla dünya ekonomilerindeki dalgalanmalar ülke ekonomilerini etkilediğinden, bu durum genellikle hükümetlerin nispeten dışa açık ve nispeten dışa kapalı faaliyet arasında harcamaları yeniden dağıtmasına neden olmaktadır. Bu faaliyetler sırasıyla *ticarete-konu-olan* ve *ticarete-konu-olmayan* faaliyetler olarak tanımlanmaktadır.

Ticarete-konu-olan faaliyetler dünya ekonomisine açık olduklarından dünya ekonomisindeki değişen koşullardan etkilenmektedirler. Bu faaliyetlerin fiyat ve ücret koşulları dünya piyasaları tarafından belirlenmekte ve hükümetlerin bu faaliyetlerinde üzerinde çok fazla inisiyatifi olamamaktadır. Diğer yandan *ticarete-konu-olmayan* faaliyetler yurtiçi tüketime yönelik üretim gerçekleştirdiklerinden dünya piyasalarına bağımlı olmayıp, hükümetlerin bu faaliyetlerdeki fiyat ve ücret mekanizmasını belirleyici bir gücü söz konusudur.

Bu tez çalışması kapsamında, ticari serbestleşme, harcamaların ekonomik önceliklerle uyumlu olarak bu iki iktisadi faaliyet arasında yeniden dağıtılması olarak düşünülmektedir. Ticari serbestleşme ile birlikte, dış ekonomilerle rekabet edebilecek ürünlerin üretimi önem kazanırken, yurtiçine yönelik üretim gerçekleştiren faaliyetler önemlerini yitirmektedirler. Genellikle ticari serbestleşme ile kaynak kullanımının önceliğini belirlemede dünya fiyatlarına dikkat edildiğinden, ekonomik öncelikler *ticarete-konu-olan* faaliyetlere doğru oluşturulmaktadır. Fakat gelişmekte olan ekonomilerde, gerekli arz koşullarının ve üretim faktörlerinin geliştirilebilmesi için belirli bir zaman dilimine ihtiyaç duyulmaktadır. Bu ekonomilerde, nüfusun yüksek olması ve ihtiyaçların çok olması nedeniyle bu ihtiyaçların hemen karşılanması ihtiyacı belirli bir gelir akımı yaratılmasını gerek kıldığından, *ticarete-konu-olan* faaliyetlerin geliştirilmesi çok da kolay olamamaktadır. Bu nedenle de, hükümetler korumacılık gibi birtakım makroiktisadi politikalarla bu tip iktisadi faaliyetlerin inisiyatifini de ele almaya çalışmaktadırlar. Türkiye ekonomisine bakıldığında, 2000’li yıllarda *ticarete-konu-olmayan*

faaliyetlere yönelik harcamaların artırılması yoluyla ekonomik büyüme için gerekli finansman kaynağının temin edilmesi yoluna gidildiği görülmektedir.

Bu tez çalışmasının ana amacını, Türkiye ekonomisinde 2000’li yıllardan sonra ulaşılmış olan ekonomik ve siyasi istikrarla birlikte, uygulanan makroiktisadi politikaların ve ticari serbestleşme döneminin gelir ve ücret eşitsizliği üzerine etkilerinin tespit edilmesi oluşturmaktadır.

Bu itibarla, iktisat literatüründe uzun zamandır çalışılan ancak Türkiye ekonomisinde uygulanma imkanı son derece sınırlı olan birtakım yöntemler bu tez çalışmasında kapsanmıştır. Bu noktada, ticari serbestleşmenin yaşandığı dönem öncesine ilişkin yeterli ampirik veriler söz konusu olmadığından, ticari serbestleşmenin gelir ve ücret eşitsizliğine olan etkilerinin tespit edilebilmesi amacıyla nispeten dışa açık ve kapalı olan faaliyetlerdeki gelir ve ücret farklılaşmasının tespit edilmesi suretiyle ticari serbestleşmenin etkilerinin belirlenmesi amaçlanmaktadır. Bu bağlamda araştırma, 2002-2009 dönemlerini kapsayan hanehalkı bütçe anketlerinden yararlanan hane düzeyindeki mikro verilere dayanmaktadır.

İlk olarak, Heckscher-Ohlin-Samuelson dış ticaret teorisi nispeten dışa kapalı iktisadi faaliyetler olan *ticarete-konu-olmayan* faaliyetler de göz önüne alınarak geliştirilmiştir. Böylelikle araştırmada gerçekleştirilen ampirik incelemelere teorik bir alt yapı oluşturulmuştur. Ardından, farklı birtakım ampirik yöntemler ile 2002-2009 dönemi için Türkiye ekonomisindeki gelir ve ücret eşitsizliği ile ilgili detaylı bulgular ortaya konulmuştur.

Bu bağlamda ilk başta farklı gelir eşitsizliği ölçütleri ile Türkiye ekonomisinin inceleme dönemindeki gelir eşitsizliği bulgulanmıştır. Ardından, Shorrocks (1982) ayrıştırma yöntemi kullanılarak Türkiye’deki gelir eşitsizliğinin kaynakları belirlenmiştir.

Bununla birlikte, statik ayrıştırma yöntemi olan Shorrocks (1982) ayrıştırma analizi ile bir yıldan bir diğer yıla gelindiğinde gelir eşitsizliğine katkıda bulunan gelir grubunun etkisinin arttığı (azaldığı) şeklinde bir yorumda bulunmak doğru olmadığından, Jenkins (1995) tarafından önerilen dinamik ayrıştırma yöntemi kullanılmıştır. Bu yöntem ile 2002-2009 dönemi hükümetin iki farklı seçim dönemini gösteren iki alt döneme ayrılarak, 2002-2007 ve 2007-2009 dönemlerinde gelir eşitsizliğinde yaşanan değişime kaynaklık eden gelir gruplarının değişim üzerindeki etkileri belirlenmiştir.

Gelir eşitsizliği ile ilgili bulguların ardından, Türkiye ekonomisindeki ücret eşitsizliği ile ilgili ampirik analizler gerçekleştirilmiştir. *Ticarete-konu-olan* ve *konu-olmayan* iktisadi faaliyetlerin ortalama ücret düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığı, Blinder-Oaxaca (1973) ayrıştırma yöntemi kullanılarak belirlenmiş ve bu ücret farklılığına neden olan faktörler araştırılmıştır. Böylelikle, hükümetin uyguladığı makroiktisadi politikaların ücret farklılığı üzerindeki yansımaları tespit edilmiştir. Bunun yanı sıra, ücret dağılımı gibi heterojen bir yapıya sahip olan dağılımlardaki farklılaşmanın dağılım boyunca değişebileceği gözetilerek, bu iktisadi faaliyetlerin ücret dağılımlarının belirli noktalarındaki ücret farklılığı kantil regresyon ayrıştırma yöntemi kullanılarak belirlenmiş ve bu farklılaşmanın nedenleri açığa çıkarılmıştır.

Gerçekleştirilen ampirik incelemeler ışığında, 2002-2009 döneminde Türkiye ekonomisinin gelir eşitsizliğinde az da olsa bir iyileşme olduğu görülmüştür. Bu dönemde yaşanan iyileşmenin önemli bir bölümünün IMF temelli yapısal uyum

politikalarının uygulandığı ve dünya ekonomilerindeki olumlu gelişmeler nedeniyle uluslararası likidite bolluğunun söz konusu olduğu 2002-2007 döneminde yaşandığı belirlenmiştir. Buna karşın dünya ekonomilerinde krizlerin yaşanmaya başladığı 2007-2009 döneminde ise gelir eşitsizliğinde kötüleşme olduğu tespit edilmiştir.

Dolayısıyla elde edilen bulgular, yüksek ekonomik büyümenin sağlandığı ilk dönemde, daha iyi bir gelir dağılımına doğru gidildiğini göstermektedir. Aslında bu sonucu ilginç kılan husus, 2002-2007 döneminin IMF stand-by dönemi oluşudur. Neredeyse klişeleşmiş beklentilerin aksine, ilginç bir şekilde IMF güdümlü uygulamaların olduğu bu dönemde, gelir eşitsizliklerini azaltıcı bir etki ortaya çıkmıştır.

IMF temelli politikalar ile uluslararası ödemelerde finansman sıkıntısı içinde olan ve uluslararası finansal piyasalarda kısıtlarla karşılaşan ülkelerin toplam harcamalarının kontrol edilerek, nispi fiyat yapıları üzerine müdahalelerde bulunulması ve ülkenin daha çok döviz kazandırıcı faaliyetlere yönlendirilmesi amaçlanmaktadır. İktisat literatüründeki birçok araştırma, bu politikalara maruz kalan ülkelerde ciddi gelir dağılımı problemlerinin yaşandığı yönünde sonuçlara dikkat çekmektedir. Oysa Türkiye’de ortaya çıkan sonuç bunun tam tersini göstermektedir. Aslında, IMF politikalarının gelir dağılımı etkilerinin şiddeti, uygulandığı dönemdeki uluslararası konjonktüre bağlı olabilmektedir. Zira daralan ve ekonomik krizlerle uğraşan bir dünya ekonomisinde, IMF politikalarının katı bir şekilde uygulanmasının toplumlar üzerine etkileri çok daha menfi olabileceken, tam tersine ülkelerin maruz kaldıkları finansal likidite kısıtlarının daha esnek olduğu büyüyen bir dünya ekonomisinde, aynı politikaların etkileri çok daha ılımlı ve hatta olumlu olabilmektedir.

2007-2009 döneminde ise IMF ile yapılan anlaşma sona ermiş ve hükümet kendi politikalarını uygulayabilme serbestliğini kazanmıştır. Fakat bu dönemde uluslararası konjonktürdeki kötüleşme ve bunun yurtdışındaki yansımaları kamu kesimi borçları ve faiz yüklerinde çok sınırlı düzeyde de olsa bir kötüleşmeye neden olmuştur. Bu nedenle de yaşanan olumsuz makroekonomik gelişmeler neticesinde ikinci dönemde gelir eşitsizliğinde kötüleşme görülmüştür.

Bunlarla birlikte, geleneksel gelir kaynaklarının genel gelir eşitsizliği üzerindeki etkilerine ilişkin sonuçlar, 2002-2009 döneminde gelir eşitsizliği üzerinde en etkili olan gelir gruplarının faiz ve müteşebbis gelir grupları olduğunu göstermektedir. Özellikle faiz gelir grubunun toplam gelir içerisindeki ağırlığına göre eşitsizliği arttırıcı yöndeki etkisinin son derece yüksek olduğu belirlenmiştir. Ayrıca hükümet tarafından 2002 yılı sonrasında eşitsizliği iyileştirici bir etki yaratması beklentisiyle yoğun bir biçimde kullanılan transfer ödemelerinin de kendisinden beklenen etkiyi yaratamadığı anlaşılmıştır. Hatta sosyal ve ekonomik yardımlaşma amaçlı uygulanan gelir transferlerinin ilk dönemde gelir eşitsizliğini az da olsa kötüleştirdiği görülmektedir.

Diğer yandan, *ticarete-konu-olan* ve *konu-olmayan* faaliyetlerin genel gelir eşitsizliği üzerindeki etkilerine ilişkin bulgular, *ticarete-konu-olmayan* faaliyetlerin eşitsizlik üzerindeki olumsuz etkisinin yadsınamayacak boyutta olduğunu göstermektedir. *Ticarete-konu-olmayan* mallar ekonomide yaratılan gelirlerin çoğundan sorumlu olup, 2002-2009 döneminde her bir yıl için bu tip faaliyetlerin gelir eşitsizliği yaratıcı etkisi kendi ağırlığının da ötesinde olmuştur.

Ticarete-konu-olmayan faaliyetlerin uygun makroiktisadi politikalar ile uyarılmalarının görece olarak daha kolay olması ve sonuçlarının çok hızlı alınabilmesi sebebiyle, Türkiye ekonomisinde de özellikle uluslararası likidite

bolluğunun yaşandığı 2002 sonrası dönemde, bu tip faaliyetlere hız verilmiştir. Zira ulusal likiditenin, enflasyon hedeflemesi gibi katı ve kurala bağlı bir para politikası ile uluslararası likiditeye bağlanması, hükümetlerin 2002 sonrası uyguladığı iktisat politikalarının sebep olduğu harcamaların kolayca finanse edilebilmesine imkan sağlanmış ve ister istemez *ticarete-konu-olmayan* faaliyetlerin teşvik edildiği bir ortamın meydana gelmesine vesile olunmuştur. Fakat elde edilen bulgular, hükümetin *ticarete-konu-olmayan* faaliyetler çeşitli ekonomik büyüme sağlayıcı politikaları benimsemesinin gelir eşitsizliği üzerinde olumsuz yönde etkileri olduğunu göstermektedir. Dahası bu sonuçlar ışığında, *ticarete-konu-olmayan* faaliyetlere dayalı gelir yaratma süreçlerinin gelecekte ağırlığının daha da arttırılmasının, ilerleyen yıllardaki gelir eşitsizliğini daha da kötüye götürme olasılığı olduğunu ifade edilebilmektedir.

Bunlarla birlikte, *ticarete-konu-olan* ve *konu-olmayan* faaliyetlerdeki bireylerin ortalama ücret gelirleri arasındaki farklılaşmanın inceleme dönemi boyunca *ticarete-konu-olmayan* faaliyetlerdeki bireyler lehine olduğu belirlenmiştir. Benzer şekilde, ücret dağılımının farklı noktalarındaki ücret düzeyleri arasındaki farklılaşma ile ilgili bulgular da 2002-2009 dönemi boyunca *ticarete-konu-olmayan* faaliyetlerdeki bireylerin *ticarete-konu-olan* faaliyetlerdeki bireylere oranla daha fazla ücret geliri elde ettiklerini göstermektedir.

Ücret dağılımının alt kantillerinde ücret farklılaşmasının daha derin olduğu, üst kantillere doğru hareket edildiğinde farklılaşmanın daraldığı görülmüştür. Zaman içerisinde yaşanan ücret farklılığındaki değişim açısından bulgular değerlendirildiğinde, 2002-2007 döneminde ücret farklılığının dağılımının alt kantillerinde az da olsa daraldığı, buna karşın üst kantillerinde derinleştiği belirlenmiştir. İkinci dönemde olan 2007-2009 döneminde ise ücret dağılımı boyunca farklılaşmanın derinleştiği tespit edilmiştir. Dolayısıyla aslında bu bulgular hükümetin sektörel tercihlerinin ücret eşitsizliği üzerindeki etkilerini göstermektedir. Zira *ticarete-konu-olmayan* faaliyetlere doğru gelir yaratma mekanizmalarının oluşturulması, iki farklı tipteki iktisadi faaliyet arasındaki ücret farklılığını derinleşmiştir.

INCOME AND WAGE INEQUALITY IN THE PERIOD OF TRADE LIBERALISATION: THE CASE OF TURKEY

SUMMARY

The efforts of economic liberalisation in Turkey appear to have increased after 1983. The reason for these efforts has sometime been the economic requirements after occasional balance-of-payment crises, and has sometime been intentional in order to integrate the Turkish economy to the world economy and European Union. No matter what the reason was, liberalisation and further integration to the world economy have had inevitable economic consequences; distributional consequences are the well-known ones in the literature.

Immediate effects of liberalisation are to initiate the mobilisation of economic resources between economic activities in order to have sustainably high economic growth rates. However, an economy under the process of a large scale liberalisation process expectedly creates vulnerabilities for some groups in the economic system. Most importantly, the same liberalisation efforts are exposed the economy to various shocks in the world economy and deteriorates these vulnerabilities. In this regard, in order to be able to have expected positive effects, the choices of appropriate macroeconomic policies become important.

With trade liberalisation, global economic fluctuations could affect an individual economy through terms of trade, i.e., relative prices of imported and exported goods. This generally motivates governments to reallocate their expenditures between two main activities, namely *tradable* and *nontradable* activities, to sustain their resource utilization. While the production of goods and services competing globally has been increasing, the production for domestic markets loses its priority due to distributional consequences of economic integration.

Since *tradable* activities are integrated to the world economy, it is influenced from the changing conditions of the world economy. Prices and wages in the *tradable* sector of the developing countries are determined globally and hence out of the domestic government's reach. On the contrary, the *nontradable* goods and services are not stuck to the world economy as they are to be sold solely in the domestic markets. This, in turn means that the government has a great deal of control over these activities.

Tradable and *nontradable* activities exhibit different features. For instance, major characteristics of *tradable* activities in developing countries are the presence of high productivity of production factors and the requirement of high skilled workers. Meanwhile, *nontradable* activities need relatively low skill requirements and low productivity of production factors. *Nontradable* activities have the capability of absorbing more labour than that of the *tradable* activities due to lower skill requirements. Despite of these differences, overall income policies imposed in both activities show similar features in many countries.

Therefore, applying non-discriminating income policies may cause problems in the economy. Implementing these policies would not only reward the less productive activities with a wage beyond its productivity; and punish the productive one with a wage below its productivity but also would lead to a financial burden to the government. Since the governments ability to control *nontradable* activities is quite stronger than their ability to control *tradable* activities (due to the locally determination of demand and supply conditions), policies imposed in the economy mostly target to sustain increasing demand conditions for the *nontradable* activities to compensate the lower marginal productiveness of these activities. Since it is generally easier to change the demand conditions of *nontradable* activities than to change the total factor productivity, governments chose to use income policies targeting demand conditions. Another reason why not to target factor productivity is that the total factor productivity could not be changed in the short run.

In this thesis, trade liberalisation is treated as another way of redistributing economic resources between these economic activities in line with the priorities of the local economy. *Tradable* activities generally should be favoured more in terms of country's resources due to its relatively higher impact on the economy. However, this is not the case in some developing countries. Generating income flows through *tradable* activities, especially in developing countries, require a certain time. It takes time to improve supply conditions and production factors. Besides, as the rules of the *tradable* activities are set in the world markets and give little opportunity to control, many governments try to seize the initiative of such economic activities through some macroeconomic policies, like protectionism.

The main purpose of this thesis is to determine the effects on the income and wage inequality of the macroeconomic policies and trade liberalisation, implemented with the economic and political stability that was established after the 2000s in the Turkish economy. The research is based on micro data at the household level using the household budget surveys covering the period between 2002 and 2009.

First, the thesis contributes to Heckscher-Ohlin-Samuelson theory by introducing the *nontradable* activities into consideration. A theoretical infrastructure is developed for the empirical researches conducted. Afterwards, the detailed findings about the income and wage inequality in the Turkish economy from 2002 to 2009 are presented using specific empirical methods. In this context, firstly, the income inequality in the period of research in the Turkish economy is examined with different income inequality measurements.

Then, the sources of income inequality in Turkey are examined by applying Shorrocks (1982) decomposition analysis. Since the results of this decomposition method are static, these obtained results are valid separately for each year. Therefore, the impact of separate income sources on the overall level of income inequality in Turkey is determined within the period between 2002 and 2009 for each year.

Since Shorrocks (1982) decomposition analysis is a static method, it is not possible to conclude that the effect of the income group on overall income inequality increases (decreases) from one specific year to the following year. That is why the dynamic decomposition method proposed by Jenkins (1995) is also applied. By dividing the period between 2002 and 2009 into two sub-periods, representing the two different electoral periods of the government, the extent of the effects of the income groups that contribute the source of change in the income inequality in the periods of 2002-2007 and 2007-2009 is determined.

Following the findings about the income inequality, the empirical analyses about the wage inequality in the Turkish economy are conducted. Blinder-Oaxaca (1973) decomposition method is used to see if there exists a statistically significant wage difference between the average wage levels of the *tradable* and *nontradable* activities. Therefore, the reflections of the macroeconomic policies implemented by the government on the average wage levels of these two economic activities could be revealed. In addition the wage gap between these two activities at the certain quantiles of wage distributions is determined by using quantile regression decomposition method.

In the light of the empirical analyses realized, it was observed that, in the period between 2002 and 2009, the income inequality in Turkey is improved, even if it was not an important one. An important part of the aforementioned improvement was experienced in the period between 2002 and 2007, when the IMF-based structural adjustment programmes were implemented and when there was international liquidity abundance due to the positive developments in the world economies. On the other hand, the results show that the income inequality deteriorated in the period between 2007 and 2009, i.e., when crises broke out in the world economies.

Therefore, the findings show that in the first period when high economic growth was ensured, a better income distribution was also provided. In fact, what renders this result interesting is the fact that the period of 2002-2007 constitutes an IMF stand-by period and the IMF-based policies created an effect that reduced the income distribution inequalities, contrary to the expectations that have almost become a cliché. With the IMF-based policies, it is aimed that the country subject to such policies is directed towards activities that generate more foreign currency by controlling the total expenditures of such countries, which suffer from financial difficulties in international payments and encounter constraints in international financial markets, and by intervening in their relative price structures.

Many researches in the economic literature share the view that highlights serious income distribution problems in the countries subject to these policies. However, the results that emerged in Turkey show the exact opposite. While the effects of a strict implementation of IMF policies on the economies within a recessive world economy that struggles with crises may be much more negative, contrarily, in a growing world economy, where the liquidity constraints encountered by the countries are more flexible, the effects of the same policies may be much more moderate and even positive.

In the period of 2007-2009, the stand-by agreement concluded with IMF was terminated and the government obtained the freedom of implementing her own policies. Nevertheless, in this period, the deterioration of the international conditions and its reflections on the domestic markets caused deterioration in the public debts and interest payments. Therefore, the income inequality deteriorated in the second period as a result of negative macroeconomic developments in the international environment.

Regarding the traditional income resources, the study shows that the income groups generating the highest influence on income inequality during the period from 2002 to 2009 were the interest income group and entrepreneur income group. I find that the influence of the interest income group was extremely high in comparison with its share in total income. In addition, it was recognized that the transfer payments, which were used intensely by the government after 2002 with the expectation that

they would generate an improvement in inequality, were incapable of creating the expected effect. Contrarily, it was demonstrated that the income transfers, implemented with the purposes of social and economic cooperation, increased the income inequality slightly in the first period.

The findings about the impact of *tradable* and *nontradable* activities show that *nontradable* activities had negative impact on overall inequality. The *nontradable* goods have a bigger share in the total income of the economy, and the impact of such activities on overall inequality has been even beyond its share in total income for each year within the period of 2002-2009.

Since expanding *nontradable* activities with appropriate macroeconomic policies is relatively easier and their results can rapidly be generated, they are preferred by the governments. In fact, expanding *nontradable* activities has been easier also for the Turkish government following 2002 when international liquidity was abundant. As a result of linking national liquidity to international liquidity through a strict and rule-based monetary policy, like inflation targeting, it was ensured that the expenditure of the governments, caused by the economic policies implemented after 2002, were financed easily. This also led to the creation of an environment where *nontradable* activities were necessarily encouraged. However, results show that, the adoption of policies that create an economic growth driven by *nontradable* activities through redistribution of governmental expenditures has negative effects on income inequality. Moreover, it can also be claimed that increasing the weight of the income creation processes based on *nontradable* activities in the future can deteriorate the income inequality even more in the following years.

In addition to the above findings, it was determined that the wage gap between the *tradable* and *nontradable* wage levels is in favour of *nontradable* activities within the period surveyed. The findings about the wage differentials both at the average wage level and at the different quantiles of wage distribution demonstrate that the individuals at *nontradable* activities obtained higher wage income than the individuals at *tradable* activities during the 2002 -2009 period.

It was observed that along the wage distribution, the wage gap widen in the lower quantiles and when moved towards upper quantiles the gap narrows. Evaluating the findings in terms of the change experienced in wage differentiation within time, it was determined that the wage gap narrows slightly in lower quantiles but deepens in upper quantiles in the period between 2002 and 2007. For the period between 2007 and 2009, which constitutes the second sub-period of research, it was demonstrated that wage differential deepens along the wage distribution. Indeed, these findings present the effects of the government's sectoral preferences on wage inequality. Likewise, wage inequality deepened with the implementation of income creation mechanisms in favour of *nontradable* activities.

1. GİRİŞ

Türkiye ekonomisi, birçok gelişmekte olan ülkede olduğu gibi dünya ekonomilerinde yaşanan küreselleşmenin etkisi ile özellikle son otuz yıldır dışa açılma eğilimi içerisinde. Dışa açılma ile beraber, yapısal bir dönüşüm içerisine girilerek ekonomideki öncelikler yeniden gözden geçirilmiş ve dünya koşullarıyla uyumlu yeni öncelikler ve mekanizmalar ekonomi içerisinde yer almaya başlamıştır.

Ticari serbestleşme ile amaçlanan temel nokta gerekli üretim kaynaklarının ekonomideki büyüme dinamiklerini olumlu yönde etkileyecek şekilde yurtiçine doğru hareketlilik kazanması ve ekonomilerin bu durumdan faydalanarak daha yüksek ekonomik büyüme düzeylerine ulaşmasıdır. Fakat amaçlanan bu noktaya ulaşmak gelişmekte olan ekonomiler için her zaman söz konusu olamamaktadır. Bu durumun sebebi, gelişmekte olan ekonomilerin ekonomik anlamda bazı kırılganlıklara ve zayıflıklara sahip olması nedeniyle, dış rekabete açılmayla beraber oluşan yeni koşullardan olumsuz yönde etkilenmeleridir. Bu bağlamda, istenilen olumlu etkilerin yaratılması için uygun makroiktisadi politikaların uygulanması gerekmektedir.

Ticari serbestleşmenin ve ekonomilerin giderek bütünleşmelerinin ekonomi içerisinde çeşitli dağıtımsal etkileri olmaktadır. Her ekonomi gereksinim duyduğu bütün mal ve hizmetleri kendisi üretemeyeceği için dış ticarete ihtiyaç duymaktadır. Bu nedenle de, ekonomiler dış ticaret ile kendi ülkelerinde arz ettikleri mal ve hizmetleri dış ekonomilerde üretilenlerle değiş tokuş yapma yoluna gitmektedirler. Bu değiş tokuştan ülkelerin net olarak kazançlı olup olmadıkları, değişim oranları ile (bir diğer ifade ile dış ticaret hadleri ile) belirlenmektedir. Bu değişim oranının ülke aleyhine olması, o ülkeden dışarıya değer aktarılmasına ve tam tersi bir durumun söz konusu olması ise dışarıdan ülkeye yeni değer aktarımına neden olmaktadır. Genellikle gelişmekte olan ekonomilere bakıldığında, bu değişim oranlarının ülke aleyhine bir seyir izlediği ve bunun neticesinde de gelişmekte olan ekonomilerden dışarıya doğru net gelir aktarımlarının gerçekleştiği görülmektedir.

Dış ticaretin sahip olduğu bu özellikten ötürü, ekonomiler yapacakları dış ticarete birtakım kısıtlamalar ve kontroller getirerek dış ticaret yoluyla yurtdışına aktarılabilecek gelirin yurt içinde kalmasını sağlamaya çalışmaktadırlar. Bu şekilde, zaten zor koşullarda gelir yaratabilen bu ekonomilerde, en azından yaratılan gelirin ülke içerisinde kalması temin edilmeye çalışılmaktadır. Ancak ekonominin ihtiyaç duyduğu mal ve hizmetlerin hepsinin yurt içerisinde üretilmesi mümkün olmayacağından, yapılması zaruri olan ithalat nedeniyle ülke içindeki kesimlerin gelirlerinde oluşması olası kayıpların şiddetini azaltmak için çeşitli tedbirlerin alınması gerekmektedir. Ekonomide karşılanması istenilen ihtiyaçların zaruriyeti ile orantılı olarak ithalat yapan kesimlerin gelirlerinden alıkonulacak bölümün ekonomideki diğer kesimlerin gelirlerinde ortaya çıkabilecek gelir kayıplarını telafi etmek amacıyla kullanılabilmesi için dış ticarete korumacılık tedbirleri alınabilmektedir.

Bu sebeplerden dolayı ekonomiler bir yandan dış ticaret politikaları uygulayarak daha fazla dışa açılma yoluna giderken diğer yandan da dış rekabetle karşı karşıya kalmaları sonucunda bu politikalara müdahale etme ihtiyacı duymaktadırlar. Aslında bu müdahalelerin, akan bir ırmağın önüne baraj yapmaktan bir farkı yoktur. Fakat ekonomilerin böyle bir tercih yapma yoluna gitmelerinin temel sebebi, kaynak kullanım alanlarını yönlendirebilmektir. Zira dışa açılma sonrasında ülkelerin hem kendi ihtiyaçlarından doğan kendi önceliklerine göre bir kaynak kullanımları hem de dünya önceliklerine göre belirlenen dış dünya etkileri ile karşı karşıya kaldıklarından bu önceliklerle uyumlu kaynak kullanımları söz konusudur. Bu nedenle, hükümetler siyasi ve ekonomik belirli parametrelere göre ekonomideki kaynakları yönlendirirler ve çeşitli korumacılık politikaları ile müdahalelerde bulunurlar (Bener, 1968).

Aslında ticari serbestleşme, uygulanan müdahaleci ve korumacı politikaların amaçladığı kaynak kullanımına yönelik akımların yönünü değiştirmektedir. Dolayısıyla farklılaşan amaçlara bağlı olarak da ithalatın karşılanabilmesi için artan döviz ihtiyacını karşılayacak faaliyetlerin kaynak kullanımına öncelik tanınmaya başlanmaktadır. Böylelikle bir bakıma ekonomilerin kaynak kullanımında “etkinliğinin” sağlanması amaçlanmaktadır (Üstünel, 2000). Kaynakların etkin kullanılması amacı da, ülkenin kaynak kullanım önceliklerinin oluşturulmasını gerekli kılmaktadır. Bu öncelikler gerçekleşecek olan kaynak kullanımının ülkeye sağlayacağı faydanın (kazancın) maksimize edilmesini referans almaktadır. Bu

nedenle de ticari serbestleşme ile birlikte kaynak kullanımının belirlenmesi aşamasında dünya fiyatlarının referans alınması gerekliliği doğmaktadır. Dolayısıyla aslında ekonomik önceliklere uygun olarak kaynakların yeniden dağıtılmasının başka bir şekli olarak nitelendirilebilecek olan ticari serbestleşme, dünya piyasalarının ön plana çıkarılmasını ve referans alınmasını öngörmektedir. Bu anlamda ticari serbestleşme dünya fiyatları yeni ekonomik önceliklere uygun kaynakların yaratılması sürecinde ön plana çıkmaktadır.

Bu bağlamda gelişmekte olan ekonomilerin üstesinden gelmesi gereken sorunlardan biri de kaynakların “etkin” kullanım sorunudur. Bu etkinliğin sağlanabilmesi için ekonomik önceliklerin belirlenmesi gerekmektedir. Bu noktada da bu önceliklerin neye göre belirleneceği sorusu ortaya çıkmaktadır. Elbette, ekonomilerin amacının her bir kullanımdan elde edilen faydayı maksimize etmek olduğu aşıkardır (Üstünel, 2000). Fakat bu da sübjektif bir algı oluşturmaktadır. Zira kapalı bir ekonomide bu sübjektif algıya göre, tam serbestlik söz konusu olduğunda ülkenin toplam refahın en yüksek olacağı düşünülmektedir.

Aslında bir bakıma bu düşünce doğru olmakla birlikte sadece kaynak kullanım maliyetlerinin alternatif maliyetlerden düşük olduğu dönemde desteklenebilir bir durumu teşkil etmektedir. Örneğin, Türkiye açısından değerlendirme yapılırsa bir demir çelik fabrikasının 1920’li yıllarda kurulması mantıklı bir ekonomik karardır. Fakat bu fabrikanın 2000’li yıllarda kurulması 1920’lerde kaynak kullanımının alternatif maliyeti çok düşükken, günümüzde o kadar düşük olmaması sebebiyle günümüz koşullarında mantıklı bir karar olmayabilmektedir. Dolayısıyla ekonomik anlamda hangi kararın alınacağı ve önceliklerin ne şekilde belirleneceği konusu ekonomik büyümenin temel noktalarından birini oluşturmaktadır.

Ticari serbestleşmeyle beraber ülkenin karşı karşıya kaldığı dünyanın ekonomik öncelikleri ile ülkenin kendi ihtiyaçlarından doğan ekonomik öncelikler zaman zaman çatışmaktadır. Dünya önceliklerinin ülke ekonomisini etkilemesinin sebebi, ithal ve ihraç edilen mal ve hizmetler nedeniyle, fiyatlar yoluyla dünya ekonomileriyle bütünleşilmesidir. Dolayısıyla bu nispi fiyatlar, ülkenin önceliklerinin belirlenmesine neden olmaktadır. Bu noktada ekonomideki kaynak kullanım öncelikleri belirlenirken, hükümetler yapacakları harcamaları belirli faaliyetler arasında yeniden dağıtmaktadırlar. Bu durumda, önem kazanan iktisadi faaliyetleri

ticarete-konu-olan ve *ticarete-konu-olmayan* faaliyetler olarak tanımlamak mümkündür.

Ticarete-konu-olan faaliyetler dünya ekonomisine açık olduklarından dünya ekonomisindeki değişen koşullardan etkilenmektedirler. *Ticarete-konu-olan* faaliyetlerin fiyat ve ücret koşulları dünya piyasaları tarafından belirlenmekte ve hükümetlerin bu faaliyetlerin fiyat ve ücret koşulları üzerinde çok fazla inisiyatifi olamamaktadır. Diğer yandan *ticarete-konu-olmayan* faaliyetler yurtiçi tüketime yönelik üretim gerçekleştirdiklerinden dünya piyasalarına bağımlı olmayıp, hükümetlerin bu faaliyetlerdeki fiyat ve ücret mekanizmasını belirleyici gücü söz konusudur.

Eğer hükümetler, ekonomideki kaynakların yeniden dağıtımının büyük bir bölümünü *ticarete-konu-olmayan* faaliyetlere yönelik gerçekleştiriyorsa, bu durumda söz konusu faaliyetteki mal ve hizmetlere yönelik talep yükselecektir. Bu talebe karşılık üretim kapasitesi de aynı oranda yükselerek, bu faaliyetlerde daha fazla üretim faktörü kullanımı gerçekleşirken, bu üretim faktörlerine daha fazla gelir verilebilir duruma gelmektedir. Fakat eğer ekonomideki harcamalar ağırlıklı olarak *ticarete-konu-olan faaliyetlere* yönelik olarak gerçekleştirilirse, bu sefer de üretim faktörleri bu faaliyetler tarafından kullanılacaktır. Bu tablo altında, hükümetler tarafından korumacılık politikaları uygulanmıyorsa, üretim faktörlerine yapılacak olan ödemeler uluslararası piyasa tarafından (HOS teorisi ile uyumlu olarak) gerçekleştirilecektir.

Bu tez çalışması kapsamında, ticari serbestleşme kavramına, harcamaların ekonomik önceliklerle uyumlu olarak bu iki iktisadi faaliyet arasında yeniden dağıtılması şeklinde bakılmaktadır. Genellikle ticari serbestleşme ile kaynak kullanım sırasını belirlemede dünya fiyatlarına dikkat edildiğinden, ekonomik öncelikler *ticarete-konu-olan* faaliyetlere doğru oluşturulmaktadır. Fakat özellikle gelişmekte olan ekonomilerde *ticarete-konu-olan* faaliyetlerin geliştirilmesi çok da kolay olmadığından zaman boyutu önemli bir kısıt olarak ortaya çıkmaktadır. Zira gerekli arz koşullarının ve üretim faktörlerinin geliştirilebilmesi için belirli bir zaman dilimine ihtiyaç duyulmaktadır. Fakat bu ekonomilerdeki nüfusun yüksek olması ve ihtiyaçların çok olması nedeniyle bu ihtiyaçların hemen karşılanabilmesi amacıyla belirli bir gelir akımına gerek duyulmaktadır. Ama *ticarete-konu-olan* faaliyetlerde inisiyatif dünya piyasalarında olduğundan gelir akımının hemen gerçekleştirilmesi mümkün olamayabilmektedir.

Buna karşın *ticarete-konu-olmayan* faaliyetlerde inisiyatif hükümette olduğundan, çoğunlukla hükümetler *ticarete-konu-olan* faaliyetlerde de benzer bir inisiyatifin elde edilebilmesi amacıyla korumacılık yoluna gitmektedirler. Aslında bu durum gelişmekte olan ekonomilerde korumacı politikaların ana mantığını oluşturmaktadır. Bu şekilde, ekonomi izole edilerek her iki faaliyete yönelik harcamaların ulusal likidite yolu ile yapılabilir hale getirilmesi hedeflenmektedir. Öte yandan hükümetler, bazı durumlarda ekonomi dışı amaçlarla da bu harcamaların yeniden dağıtılmasını düzenleyebilmektedirler. Örneğin, işgücü verimliliğinin ötesinde bir ücret düzeyinin olmasının temin edilmesi yolu ile belirli kesimlerin daha fazla gelir elde etmesi sağlanabilmektedir.

Diğer taraftan, yerel karakterde ulusal likidite ile *ticarete-konu-olmayan* faaliyetlere yönelik yapılan harcamalara da kısıtlamalar getirilebilmektedir. Bu durum bu mallara yönelik talebin azalmasına ve neticesinde arzın da azalmasına neden olabilmektedir. Sonucunda da bu faaliyetlerde istihdam edilen üretim faktörlerine yapılan ödemeler kaçınılmaz olarak azalmaktadır. Bu bağlamda, harcamalar yoluyla ekonomideki gidişat değiştirilerek dolaylı olarak gelir dağılımı üzerine bu tarz etkilerin yaratılması aslında son yıllardaki gelir dağılımı araştırmalarında açık olarak söylenemeyen ancak incelenmek istenen noktaya işaret etmektedir.

Bu itibarla bu tez çalışmasının ana amacını, Türkiye ekonomisindeki 2000’li yıllardan sonra ulaşılmış olan ekonomik ve siyasi istikrarla birlikte, uygulanan makroiktisadi politikaların ve ticari serbestleşme eğilimlerinin gelir ve ücret eşitsizliği üzerine etkilerinin tespit edilmesi oluşturmaktadır. Bu tespit neticesinde, inceleme döneminde hükümet tarafından yapılan sektör tercihi sonucunda *ticarete-konu-olmayan* faaliyetlere yönelik harcamalardaki artışın, gelir dağılımı ve ücret düzeyi üzerindeki etkileri de belirlenmiş olacaktır. Bu bağlamda, 2002-2009 döneminde Türkiye ekonomisinin gelir ve ücret eşitsizliği sonuçları ortaya konularak, bu gelir ve ücret eşitsizliği üzerinde etkili olan faktörler açığa çıkarılacaktır. Böylelikle, elde edilen bulgular ışığında tek parti olarak 2002 yılından itibaren iktidarda olan hükümetin gelir dağılımı politikaları ile ilgili bir sonuca ulaşılmış olunacaktır.

Bu tez çalışmasının özgün noktalarından birini, ekonomik faaliyetlerin *ticarete-konu-olan* ve *konu-olmayan* faaliyetler bağlamında bir ayrıma gidilerek toplulaştırılması oluşturmaktadır. Türkiye ekonomisindeki gelir ve ücret eşitsizliği ile ilgili yapılan

teorik ve ampirik çalışmalar, bu ayrım ile inceleme gerekleştirmediklerinden bu anlamda bu çalışma ile literatüre katkıda bulunacağı düşünülmektedir. Diğer taraftan, kapsamlı bir veri seti gerçekleştirilecek ampirik incelemeler ile Türkiye ekonomisinin son on yılına gelir ve ücret eşitsizliği açısından ışık tutulacak olunması, bir diğer özgün noktayı oluşturmaktadır. Türkiye ile ilgili iktisat yazınında ampirik anlamda bu denli kapsamlı bir veri seti incelemenin gerçekleştirilmemiş olması, gelir dağılımı ile ilgili literatürün en önemli eksikliklerinden biridir. Bu nedenle, söz konusu boşluğun bu araştırma ile doldurulacağına inanılmaktadır.

Bu bağlamda, giriş bölümünü takiben ikinci bölümde korumacılık ve ticari serbestleşme kavramları ile ilgili detaylı bir inceleme gerçekleştirilecektir. Böyle bir bölümün oluşturulmasının amacı, gelir ve ücret eşitsizliği ile ilgili tespitlerin yapılmasından önce dış ticaret ile ilgili genel çerçevenin çizilmesi isteğidir.

Ardından nc bölüm dış ticaret modellerinin teorik açıdan incelendiği bölümdür. Bu bölümde, geçmişten günümüze kadar dış ticaret teorilerinin gelişimi ile birlikte, literatürde dış ticaret teorilerinin mihenk taşlarından biri olan Heckscher-Ohlin-Samuelson (HOS) teorisinin genel yapısı ortaya konularak, teorik ispatlar yapılacaktır. Bunlara ek olarak, üçüncü bölümün bir diğer amacı HOS teorisinin *ticarete-konu-olmayan* faaliyetlerinde göz önüne alınarak geliştirilmesi ve yeni bir teorik ereve ortaya konularak, ilerleyen bölümlerde gerçekleştirilecek ampirik incelemelere yönelik teorik bir yapının oluşturulmasıdır.

Dördüncü bölümde ise, dünya ekonomilerinde ticari serbestleşme, gelir ve ücret eşitsizliği ile ilgili incelemeler gerçekleştiren çalışmalar irdelenilerek, teorik beklentilerle ülke ekonomilerinden elde edilen bulgular karşılaştırılarak, teorik beklentilerin ampirik anlamdaki tutarlılığı tespit edilecektir.

Daha sonraki bölümler, bu tez çalışmasının ampirik çatısını oluşturmaktadır. Beşinci bölümle birlikte, Türkiye ekonomisinde 1990’lardan itibaren yaşanan gelişmeler sunulacaktır. Bunun yanı sıra, bu bölümde gelir eşitsizliği ölçütlerinin özellikleri verilerek, Türkiye ekonomisindeki gelir eşitsizliği ile ilgili bulgular paylaşılacaktır. Altıncı ve yedinci bölüm, gelir eşitsizliğin gelir kaynaklarına göre ayrıştırılması ile ilgili ampirik analizlerin gerçekleştirildiği bölümlerdir.

Altıncı bölümde, Shorrocks (1982) ayrıştırma yöntemi kullanılarak belirli bir yıldaki gelir eşitsizliğine kaynaklık eden gelir kaynakları tespit edilerek, 2002-2009

döneminde Türkiye ekonomisindeki gelir eşitsizliğine neden olan farklı gelir kaynakları ortaya konulacaktır. Yedinci bölümde ise Jenkins (1995) dinamik ayrıştırma yöntemi ile zaman içerisinde gelir eşitsizliğinde yaşanan değişime kaynaklık eden gelir grupları belirlenecektir. Bu nedenle, inceleme dönemi hükümetin iki farklı seçim dönemini gözeterak 2002-2007 ve 2007-2009 döneminde olmak üzere iki farklı alt döneme ayrılacaktır. Aslında bu iki alt dönemin bir diğer özelliğı de, ilk dönemin IMF temelli yapısal uyum programının uygulandığı ve ikinci dönemin hükümetin kendi makroiktisadi politikaları uygulayabilme serbestliğı kazandığı dönemleri temsil etmesidir. Dolayısıyla böyle bir ayırım ile, makroiktisadi politikaların gelir dağılımı yansımaları da irdelenmiş olunacaktır.

Sekizinci ve dokuzuncu bölümler ücret farklılığının kaynaklarının tespiti ile ilgilidir. Sekizinci bölümde, Blinder-Oaxaca (1973) ayrıştırma yöntemi kullanılarak *ticarete-konu-olan* ve *konu-olmayan* faaliyetlerdeki bireylerin ortalama ücret gelirleri arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığı belirlenerek, bu farklılığa neden olan faktörler araştırılacaktır. Böylelikle, hükümetin uyguladığı makroiktisadi politikaların bu iki iktisadi faaliyetin ücret düzeyleri üzerindeki yansımaları tespit edilmiş olacaktır. Dokuzuncu bölümde ise, kantil ayrıştırma yöntemi kullanılarak bu iki farklı iktisadi faaliyetin ücret dağılımlarının belirli noktalarındaki ücret farklılaşması belirlenerek, bu farklılığın nedenleri açığa çıkarılacaktır. Dolayısıyla ücret dağılımının belirli noktalarında olası ücret farklılaşması da belirlenerek, ücret eşitsizliğı ile ilgili detaylı sonuçlar elde edilecektir.

Son olarak onuncu bölüm ampirik analizler neticesinde elde edilen bulguların ışığında Türkiye ekonomisinin son on yılındaki gelir ve ücret eşitsizliğı ile ilgili kapsamlı bilgilerin derlendiğı ve tartışıldığı bir bölümdür.

2. KORUMACILIK VE TİCARİ SERBESTLEŞME

2.1 Giriş

Ekonomiler giderek daha fazla artan oranda dünya ticaretine açılmakta ve bütünleşme yoluna gitmektedirler. Dışa açılma ile birlikte dünya piyasalarındaki rekabet koşulları ile karşı karşıya kalan hükümetler, yeni koşullara uygun ekonomik öncelikler belirleyerek ve yeni koşullarla uyumlu makroiktisadi politikalar oluşturmaktadırlar. Bu bağlamda, bu yeni dönemde piyasa mekanizmasının önemi artmıştır. Zira ticari serbestleşmeyle, dünya piyasalarının ön plana çıkarılması ve bu piyasaların referans alınması önerilerek ekonominin kendi önceliklerine uygun olarak kaynaklarını yeniden dağıtılmasını öngörülmektedir.

Dış ticaret modelleri, serbest ticaret ile uluslararası uzmanlaşma sonucunda ekonomideki üretimin maksimum seviyeye ulaşacağı ve tüketimin ise maksimum faydayı getirecek seviyede olacağını işaret etmesine rağmen, gerçek dünyada serbest ticareti sınırlama olmaksızın düşünmek oldukça güçtür. Bu nedenle hükümetler, kendi ekonomik önceliklerini düşünerek çeşitli amaçlara erişebilmek güdüsüyle dış ticarete değişik biçimlerde müdahalelerde bulunmaktadırlar. Zira serbestleşme ile beraber hareketlilik kazanan kaynakların, bir yandan ekonominin büyümesi için yurtdışından yurtiçine doğru akımının sağlanması amaçlanırken, diğer yandan da yurtiçindeki kaynakların yurtdışına doğru hareketliliğinin önüne geçilmesine çalışılmaktadır.

Hükümetler, genellikle ekonomik kaynakların dünya ekonomileri ile rekabet edebilecek ürünlerin üretildiği faaliyetlere yönelik yeniden dağıtımının sağlanmasını amaçlamaktadırlar. Ticari serbestlik dönemi içerisinde ihracata yönelik sektörlerin önemi artarken, yurtiçi piyasalara yönelik üretim önemini giderek yitirmektedir. Dolayısıyla aslında dış ticaret politikaları temel olarak ekonomik kaynakların yeniden dağıtılması problemi ile ilgilendiğinden, bu politikaların amacı hem değişen dünya koşullarına ekonominin uyumunu sağlamak hem de ekonomideki yurtiçi

kaynakların ekonomik büyümeye kaynaklık teşkil edecek biçimde yeniden dağıtımını temin edecek yeniden kaynak dağıtım mekanizmalarını oluşturmaktır.

Diğer taraftan bazı durumlarda ticari serbestlik döneminde, ekonomilerde gelir dağılımı ile ilgili bazı sorunlar ortaya çıkmaktadır. Özellikle Türkiye gibi gelişmekte olan ekonomilerde istihdam olanağı ve gelir dağılımı ile ilgili sorunlar giderek artmaya ve önem teşkil etmeye başlamıştır. Çoğunlukla bu problemlerin temel nedeni olarak, hükümetlerin uyguladıkları politikaların tam olarak amaçlarına hizmet edememesi ve ticari serbestleşme veya serbestleşememe durumu gösterilmektedir.

Serbestleşme ile birlikte dünya piyasalarındaki rekabetle karşı karşıya kalan ekonomilerin, dışa açılma öncesinde yurtiçinde kullandığı ekonomik kaynakların uluslararası rekabet sonucunda ortaya çıkacak faaliyetlerde değerlendirilmesi gerekliliği kaynakların faaliyetler arasında tekrar dağılımını konu olan bir uyarılma sürecini gerekli kılmaktadır. Bu nedenle, uluslararası rekabette gücü olmayan faaliyetler bu yeni durumdan olumsuz yönde etkilenmekte ve dolayısıyla bu faaliyetlerde önemli ölçüde gelir kayıpları yaşamaktadırlar.

Birçok gelişmekte olan ekonomilerde, dışa açılma ile beraber yerel nitelikli üretim yapan *ticarete-konu-olmayan* faaliyetler ve uluslararası piyasalara üretim gerçekleştiren *ticarete-konu-olan* faaliyetler arasında kaynakların yeniden dağıtımını önem kazanmıştır. Dışa açılma neticesinde ekonomik kaynaklar, genellikle bu iki faaliyet arasında tercih yapılarak yeniden dağıtılmaktadır. Fakat sektörel bir seçim yapılarak yeniden dağıtım mekanizmalarının oluşturulmasının bazı gelir dağılımı sonuçları olmaktadır. Bu nedenle de *ticarete-konu-olan* faaliyetlerin ücret ve fiyat mekanizmaları üzerinde çok fazla söz sahibi olamayan hükümetler, bazı durumlarda bu faaliyetlerde de *ticarete-konu-olmayan* faaliyetlerde ellerinde bulundurdıkları inisiyatifi sağlayabilmek amacıyla, korumacılık politikaları uygulama yoluna gidebilmektedirler.

Dolayısıyla hükümetler tarafından uygulanan makroiktisadi politikalarının çeşitli gelir dağılımı yansımaları söz konusu olduğundan, bu durumdan gelir dağılımının olumlu ya da olumsuz yönde etkilenmesi tamamen, dışa açılma ile birlikte hareketlilik kazanan yurtiçindeki ve yurtdışındaki kaynakların yeniden dağıtım sırasında oluşturulacak olan net gelir etkisinin yönüne bağlı olarak değişmektedir.

Bu bağlamda, yukarıda anlatılanlar ışığında bu bölümün amacını, ticari serbestlik döneminde hükümetlerin kendi ekonomik önceliklerini koruyabilmek adına uyguladıkları politikaların genel bir çerçevesinin verilmesini ve bununla birlikte ticari serbestleşme ve korumacılık politikalarının ekonomiler üzerindeki etkilerinin tartışılmasını oluşturmaktır.

Bu bölüm altı alt bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünden sonra, ikinci bölümde ekonominin ticarete-konu-olan ve konu-olmayan faaliyetler olarak iki ana faaliyet altında toplulaştırılması ve bu faaliyetlerin genel özelliklerinden bahsedilecektir. Üçüncü bölümde ise korumacılık ve ticari serbestleşme ile ilgili genel bir inceleme gerçekleştirilecektir. Dördüncü bölüm korumacılık politikaları ve korumacılığın etkileri ile ilgilidir. Beşinci bölümde ticari serbestleşme politikalarının etkileri irdelenecektir. Son olarak, altıncı bölüm ise değerlendirme bölümüdür.

2.2 Ticarete-Konu-Olan ve Ticarete-Konu-Olmayan Faaliyetler

Ülke içerisinde gerçekleştirilen ekonomik faaliyetleri farklı şekillerde sınıflandırmak mümkündür. Ticari serbestleşmeyle, *ticarete-konu-olan* ve *konu-olmayan* faaliyetler ön plana çıkmaktadırlar. Bu nedenle bu tez çalışması kapsamında, ticari serbestlik döneminde gelir ve ücret eşitsizliğinde önem kazanan faktörlerin belirlenmesi amaçlandığından, iktisadi ana faaliyet kolları *ticarete-konu-olan* ve *ticarete-konu-olmayan* faaliyetler olarak sınıflandırılmıştır.

Ülke içerisindeki herhangi bir faaliyetin *ticarete-konu-olan* ve *konu-olmayan* faaliyetler olarak ayrımının yapılmasında iki önemli unsur söz konusudur¹. Bunlardan birincisi ulaşım maliyetleridir. Yüksek ulaşım maliyetleri, doğal bir ticari engel oluşturduğu için faaliyetlerin yerel nitelikte kalmasına neden olabilmektedirler². Herhangi bir malın toplam maliyetinin bir unsuru olan ulaşım maliyetlerinin düşük olması, o malın uluslararası piyasalara ticaretinin yapılabilmesine olanak sağlamaktadır.

¹ İktisadi ana faaliyet kollarına göre, ticarete-konu-olan ve konu-olmayan faaliyetlerin hangi faaliyetleri kapsadıkları ile ilgili bilgi için bakınız: Ek A.

² Ticarete konu-olmayan faaliyetler, uluslararası ticaret bağlamında ulaştırma maliyetlerinin çok yüksek olduğu ya da taşınması mümkün olmayan, yüksek vergi oranlarına sahip malların üretildiği sektörler olarak tanımlanmaktadırlar. Ticaret konu-olmayan sektörlerin tanımı ile ilgili daha detaylı açıklama için bakınız: Harrod (1958), McKinnon (1963), Jones (1974) ve Dornbusch ve diğ. (1977).

Bir diğ er unsur ise korumacılığın derecesidir. Korumacılık politikaları olarak uygulanan tarife ve kotalar, ulaşım maliyetleri düşük olan herhangi bir malın bile uluslararası piyasalarda serbest dolaşımını etkileyebilmektedir. Dolayısıyla, yüksek ticari engeller malın *ticarete-konu-olan* mal olması yönünde engel teşkil edebilmektedir³.

Elbette, *ticarete-konu-olan* ve *konu-olmayan* malın hangi faaliyete ait olduğı ile ilgili kurallar değışmez değıldir. Örneğın, ulaşım maliyetlerinin yüksek olması nedeniyle, *ticarete-konu-olmayan* bir malın teknolojik gelişmeler neticesinde ulaşım maliyetlerinin azalmasıyla *ticarete-konu-olan* mal niteliğı kazanması söz konusu olabilmektedir (Sachs ve Larrain, 1994).

Ticarete-konu-olan ve *konu-olmayan* faaliyetlerin belirgin bazı özellikleri söz konusudur. İlk olarak, ticareti yapılabilen malları içeren *ticarete-konu-olan* faaliyetler dünya ekonomisi ile ilişkili olduğundan, dünya ekonomilerindeki değışen koşullardan etkilenmektedirler. Diğ er bir ifade ile dış dünyada meydana gelen fiyat değışimleri ya da yaşanan krizlerin bu faaliyetler üzerinde etkileri söz konusudur. Dolayısıyla hükümetlerin bu iktisadi faaliyetlerdeki ücret ve fiyat düzeylerini belirleme gücü sınırlıdır. Eğ er ulusal gelir içerisinde *ticarete-konu-olan* faaliyetler önemli bir paya sahipse ve  lke ekonomisi uluslararası piyasalarla güçlü bir bağı sahip bir dış ticaret ilişkisi içerisindeyse bu durumda, küresel anlamda yaşanan herhangi bir dalgalanma ya da krizden, öncelikle *ticarete-konu-olan* malları üreten faaliyetleri etkilemektedir⁴.

Diğ er yandan *ticarete-konu-olmayan* faaliyetler tamamen yurtiçi tüketime yönelik üretim gerçekleştirdiklerinden dünya fiyatlarından ve değışen dünya koşullarından tamamen bağımsızdırlar. Bu nedenle bu faaliyetlerdeki ücret ve fiyat düzeylerinin tek belirleyicisi hükümetlerdir. Bu da hükümetlere bu faaliyetler üzerinde kendi bağımsız makroiktisadi politikalarını uygulayabilme olanağını yaratmaktadır.

³ Örneğın, Xu (2003a) teorik modelleme yaptığı çalışmasında ticari engeller nedeniyle bazı ticarete-konu-olan malların ticarete konu-olmayan niteliğı dönüştüğünü ve bu malların genellikle görel olarak vasıflı emek yoğun olan mallar olduğunu belirtmiştir.

⁴ Son yıllarda Rusya, Hindistan ve Brezilya gibi pek çok  lkede, küresel kriz öncelikle ticarete-konu-olan faaliyetleri etkilemiş ve bu faaliyetlerde daralma yaşanmıştır. Dolayısıyla bu duruma bağı olarak da ekonomilerdeki istihdam yapısı değışmiştir. Ticarete-konu-olan faaliyetlerdeki istihdam olanağı azalırken, ticarete konu-olmayan faaliyetlerdeki istihdam olanakları artmıştır. Bu iki farklı iktisadi faaliyetteki istihdam olanaklarındaki değışim, ekonomideki gelir ve ücret eşitsizliğini bozucu yönde etkide bulunmuştur.

Öte yandan, *ticarete-konu-olan* ve *konu-olmayan* faaliyetlerin yapısal özelliklerinde bazı temel farklılıklar söz konusudur. Örneğin, *ticarete-konu-olan* faaliyetler daha yüksek üretkenlikli üretim faktörlerine ve yüksek vasıflı çalışan ihtiyacı içerisindedirler. Dickens ve Katz (1987) çalışmalarında *ticarete-konu-olan* faaliyetlerin daha karlı, daha sermaye ağırlıklı ve daha büyük firmaları içerdiğini ve daha eğitilmiş emek gücüne ihtiyaç duyduğunu belirtmiştir⁵. Buna karşın, *ticarete-konu-olmayan* faaliyetler ise görece olarak daha düşük üretkenliğe ve daha düşük vasıflı çalışan ihtiyacındadırlar⁶. *Ticarete-konu-olmayan* faaliyetlerdeki daha düşük vasıflı çalışan ihtiyacı bu faaliyetlere daha fazla emek istihdam edebilme olanağı tanımaktadır. Bu bağlamda genellikle *ticarete-konu-olmayan* faaliyetlerin emek piyasası içerisinde sahip oldukları pay oldukça yüksek düzeylerde olduğu görülmektedir⁷.

Diğer taraftan genellikle hükümetlerin bu iki iktisadi faaliyete yönelik uyguladıkları makroiktisadi politikalarda bir farklılaşma olmamaktadır. Dolayısıyla, bu faaliyetlere benzer nitelikteki politikaların uygulanması ekonomi açısından bazı problemlere yol açabilmektedir. Örneğin, benzer nitelikli bu politikalar bir yandan daha az üretken olan faaliyeti kendi üretkenliğinin ötesinde bir ücret düzeyi ile ödüllendirirken, daha fazla üretken olan faaliyeti kendi üretkenliğinin altında bir ücret düzeyi belirlenmesi nedeniyle cezalandırmaktadır.

Buna ek olarak, bu politikalar hükümet üzerinde finansal bir baskıya da sebep olmaktadır. Hükümetlerin *ticarete-konu-olmayan* faaliyetler üzerinde *ticarete-konu-olan* faaliyetlere oranla daha fazla bir güce sahip olması nedeniyle, genellikle politikalar *ticarete-konu-olmayan* faaliyetlere yönelik olarak gerçekleştirilmektedir. Bu politikalar ile *ticarete-konu-olmayan* faaliyetlerdeki düşük marjinal üretkenlik nedeniyle görece olarak daha düşük olan ücret düzeyini iyileştirebilmek için talep koşullarının artırılması amaçlanmaktadır. Talep koşullarının değiştirilmesi, toplam

⁵ Krueger ve Summers (1988), Grosen (1991) ve Lee (2001) çalışmalarında *ticarete-konu-olan* ve *konu-olmayan* faaliyetlerdeki ücret düzeyleri arasında önemli farklılıkların olduğunu ifade etmişlerdir. Bu ücret farklılıklarının ise iki iktisadi faaliyetteki farklı donanımsal özelliklerden kaynaklandığını belirtmişlerdir.

⁶ Aslında bu durum ülke özellikli olarak değişebilmektedir. Örneğin, bazı ekonomilerde verilen bu örnek tam tersi bir duruma işaret edebilmektedir. *Ticarete konu-olmayan* faaliyetler daha yüksek üretkenliğe sahip olup, daha yüksek vasıflı işgücüne ihtiyaç duyulabilmektedir. Bu konu ile ilgili ülke örnekleri için bakınız: Bölüm 4.

⁷ Örneğin, ticarete konu-olmayan faaliyetlerin toplam istihdam içerisindeki oranı Amerika için 1999-2003 yılları için ortalama %60 dolaylarında iken (Jensen ve Kletzer, 2005), 2007 yılında İzlanda için %70 civarındadır (Hallgrímsson, 2009).

faktör verimliliği koşullarının değiştirilmesinden çok daha kolay olduğu için, hükümetler genellikle *ticarete-konu-olmayan* faaliyetlerin talep koşullarının düzenlenmesini hedefleyen gelir politikaları uygulamaktadırlar.

Bunun yanı sıra, toplam faktör verimliliğinin arttırılmasının gelir politikalarının ana hedefi arasında yer almamasının bir diğer sebebi de, kısa dönem içerisinde toplam faktör verimliliğinde bir değişim yaratmanın güç olması nedeniyledir. Üretkenliğin geliştirilmesi belirli bir süreci kapsamakta ve bu nedenle de gelir politikalarının hedefi arasında yer almamaktadır⁸.

2.3 Korumacılık ve Ticari Serbestleşme: Çatışan Öncelikler

Yukarıdaki alt bölümde, *ticarete-konu-olan* ve *konu-olmayan* faaliyetlerin genel özelliklerinden bahsedilmiştir. Bu alt bölümde ise, korumacılık ve ticari serbestleşme kavramları ile ilgili detaylı bilgiler verilecektir. Özellikle de, ticari serbestleşme ile birlikte ülkelerin karşı karşıya kaldıkları dünya öncelikleri ile kendi ülke öncelikleri arasında seçim yapma zorunlulukları ortaya çıktığından, hükümetler bu dönemde dünya ekonomilerinin öncelikleri ve kendi ekonomisinin öncelikleri arasında bir tercih yaparak makroiktisadi politikalar uygulamaktadırlar. Dolayısıyla bu iki kavramın ekonomi üzerindeki etkileri ile ilgili analizlerin yapılması faydalı olacaktır. Zira hükümetler korumacılık politikaları yardımıyla *ticarete-konu-olmayan* faaliyetlerde sahip oldukları gücü, *ticarete-konu-olan* faaliyetlerde de sağlama yoluna gittiklerinden, hangi politikanın tercih edilmesinin “etkin” kaynak kullanımına sebep olacağının belirlenmesi açısından bu konunun irdelenmesi önem taşımaktadır.

Bütünleşme Süreci

Dünya ekonomilerinin yaşadığı süreçlere genel olarak bakıldığında, dünya tarihi boyunca gerçekleşen dönüşümlerden en önemlisinin on altıncı yüzyılın başlarından itibaren süregelen politik, ekonomik ve kültürel bütünleşme süreci olduğu görülmektedir. Bu nedenle, özellikle son otuz yıldır araştırmacılar hem teorik hem de ampirik bağlamda ekonomik bütünleşmenin çeşitli konuları üzerine yoğunlaşmaktadırlar.

⁸ Zira daha öncede bahsedildiği üzere genellikle gelişmekte olan ülkelerde zaman önemli bir kısıt olarak ortaya çıkmaktadır. Yüksek nüfus ve artan ihtiyaçlar kısa zaman içerisinde çeşitli gelir aktarımlarının yapılmasını gerekli kılmaktadır.

Ekonomik bütünleşme kavramı ilk olarak 1940'larda kullanılmaya başlanmıştır (Machlup, 1940). Ardından, 1950 ve 1960'lara gelindiğinde Avrupa ülkeleri ve diğer ülkeler tarafından bölgesel bütünleşmenin problemleri ile ilgilenen ve bu problemleri çözmeye çalışan Gümrük ve Ekonomik Birlikler yaratılmıştır. Fakat 1970'lerin başlarında uluslararası bütünleşme konusu ulusal ekonomilerin giderek artan karşılıklı bağımlılıklarını açıklamada kullanılmaya başlanmıştır. Bütünleşme süreci hızlı bir şekilde gerçekleştiğinden araştırmacıların son zamanlardaki en büyük ilgisi ekonomik bütünleşme üzerine olmaktadır⁹ (Panić, 1991).

Açıklık, bütünleşme ve karşılıklı bağımlılık ifadeleri literatürdeki bazı çalışmalarda aynı anlamda kullanılmaktadır. Fakat bu üç kavram gerçekte uluslararası ilişkilerin farklı derecelerini ifade etmektedirler. Açıklık, uluslararası ticaret ve faktör hareketliliğinde yasal, politik, coğrafik veya kültürel anlamda göreceli olarak daha az engellere sahip olunmasını ifade etmektedir. Fakat ekonominin dışa açık olması her zaman için dünya ekonomisi ile bütünleşik olduğu anlamını taşımamaktadır. Uluslararası bütünleşme ifadesi uluslararası iş bölümüne aktif bir katılımın gerçekleşmesi durumunda anlam kazanmaktadır. Karşılıklı bağımlılık ifadesi ise ülkelerin birbirleri ile tüketim kalıpları, üretim yapıları, para ve sermaye piyasaları bağlamında doğrudan veya üçüncü bir ülke yolu ile dolaylı olarak bağlantılı olmasını belirtmektedir (Panić, 1991).

Uluslararası ticaret hareketleri de uluslararası ekonomik bütünleşmenin bir boyutudur. Ticari serbestlik söz konusu olduğunda ise ticari serbestleşme ve korumacılık kavramları önem kazanmaktadır. Genel bir ifade ile ticari serbestleşme mal ve hizmetlerin uluslararası düzeyde ticaretinin yapılması anlamını taşımaktadır. Korumacılık ise, hükümetlerin serbest ekonomiye çeşitli şekillerde ve derecelerde müdahalelerde bulunmasını ifade etmektedir (Krugman ve diğ, 2011).

⁹ Bütünleşme mikro, makro ve uluslararası düzeyde gerçekleşebilmektedir. Mikro düzeydeki bütünleşme ile bir firmanın üretim aşamalarının dikey ve yatay olarak bütünleşmesi, makro düzeydeki bütünleşme ile daha toplu, ulusal düzeydeki ekonomik bütünleşme kastedilmektedir. Makro düzeydeki bir bütünleşme ile gelir dağılımında ve mal ve hizmetlerin paylaştırılmasında sosyal ve coğrafik farklılıkların azaltılarak ülke içerisindeki tüketim ve üretim arasında daha yakın bir ilişkinin sağlanması amaçlanmaktadır. Uluslararası düzeydeki bütünleşme ile ise, mal ve hizmet ticareti engellerinin kaldırılması, üretim faktörlerinin hareketliliğinin sağlanması ve ulusal ekonomik politikaların birleştirilmesi amaçlanmaktadır (Panić, 1991).

2.4 Korumacılık Politikaları

Bu alt bölümde korumacılık politikaları, korumacılık yöntemleri ve korumacılığın ekonomi üzerindeki etkileri tartışılacaktır.

Dünya ekonomilerindeki bu bahsedilen bütünleşme eğilimlerine rağmen bazı ekonomiler, daha öncede bahsedildiği üzere farklı zaman dilimlerinde kendi endüstrilerini dış dünya rekabetine karşı koruyabilmek amacıyla koruma altına alma yoluna gitmektedirler. Genellikle gelişmekte olan ekonomilerin tercih ettiği bu yöntemin altında yatan neden, gelişmiş ekonomilerin seviyelerine erişebilmek için gerekli ve yeterli üretim düzeylerini yaratacak etkin kaynak dağılımını sağlayabilmektir¹⁰.

Dolayısıyla hükümetlerin ticari serbestlik ve korumacılık arasından seçim yaparak ekonomik kararlar almaları ve bu bağlamdaki mücadeleleri iktisat tarihi içerisinde çok eskilere dayanmaktadır. Bir grup araştırmacılar yerli endüstrileri, yerli piyasayı ve çalışanları korumak amacıyla çeşitli derecelerde korumacılığın uygulanmasını savunurken diğer bir grup araştırmacılar ise bunun tersine daha yüksek refah, daha kaliteli ve çeşitli mal ve hizmetlerin temini için gerekli etkin kaynak dağılımını sağlamak amacıyla serbest ticaret politikasının uygulanmasını savunmaktadır¹¹. (Krugman, 1993).

2.4.1 Korumacılık yöntemleri

Korumacılığın etkileri genellikle uygulanan korumacılık politikalarının belirli özelliklerine dayanmaktadır. Bu nedenle hükümetlerin hangi politikayı seçip uyguladıkları, ekonomide yaşanabilecek olan sorunların önceden öngörülebilmesi bağlamında önem taşımaktadır. Hükümetlerin uyguladığı korumacılık politikası

¹⁰ Dış ticaret teorisi, ekonomilerin korumacılık derecesinin sıfır olması gerektiğini savunmaktadır. Bu teoriye göre küçük açık bir ekonomide herhangi bir ithal malına uygulanacak optimal tarife oranının sıfır olmalıdır. Dolayısıyla aslında hükümetler, serbest ticaret politikasını uygulamaları gerekmektedir. (Dixit ve Norman, 2002). Fakat gerçek dünyada, birçok hükümetin belirli mallar üzerine çeşitli korumacılık politikaları uyguladıkları görülmektedir. Aslında korumacılık politikalarının uygulanmasının sebebi olarak, teoremin sahip olduğu varsayımların gerçek dünya ekonomilerinde sağlanmaması gösterilmektedir. Örneğin, korumacılığın eksik rekabet yapısı, üretim faktörlerinin hareketliliği, asimetrik bilgi gibi faktörlerden kaynaklandığına ilişkin literatürde birçok farklı çalışma yer almaktadır (Krugman, 1984).

¹¹ Her iki gruptaki araştırmacılar da kendi fikirlerini savunucu çeşitli argümanlar ileriye sürmektedirler. Dolayısıyla aslında bir bakıma “optimum ticaret politikasının” ne olacağı sorusu halen tartışmalı bir sorun olarak kalmıştır. Bunun sebebi ekonomilerin aynı ticaret politikalarına aynı tepkiyi vermemelerinden ve aynı derecede etkilenmediklerindendir. Bu bağlamda, ülke özelliklerine bağlı olarak hangi politikanın daha uygun olacağı konusu netlik kazanmaktadır.

araçlar, tarifeler ve tarife dışı kısıtlamalar olmak üzere iki ana başlıklar altında toplanabilmektedir. Tarife dışı korumacılık miktar kısıtlamaları (kota), tarife benzeri faktörler (ithalat teminatları, sübvansiyonlar), ihracat teşvikleri, gönüllü ihracat kısıtlamaları gibi alt bir kategoriye daha ayrılabilir (Dixit ve Norman, 2002).

2.4.1.1 Tarifeler

Hükümetlerin uyguladıkları en eski koruma yöntemlerinden birisi olan tarifeler ekonomiye dışarıdan giren mallara uygulanan vergiler anlamında kullanılmaktadır. Dolayısıyla tarifenin etkisi, tarifenin miktarı kadar ithal edilen malın fiyatının artmasıyla gerçekleşmektedir.

Tarifelerin ekonomi üzerine çeşitli etkileri söz konusudur. İlk olarak tarifelerin ithal mallarına uygulanması ile ithal malın yurtiçindeki fiyatı dünya fiyatlarına göre arttığından, tüketim kalıplarındaki eğilimlerin değişmesine neden olmaktadır. Bu durumda, tüketicilerin daha yüksek fiyatlı ithal malı tüketmek yerine yurtiçindeki yerli üreticilerin ürettikleri daha düşük fiyata sahip olan malları tercih etmelerine neden olmaktadır. Dolayısıyla, ithal ikamesi malları üreten üreticilerin üretim miktarında artış yaşanmakta ve bu yönüyle tarifelerin ithalat ile rekabet eden yerli üreticileri dış rekabete karşı koruduğu düşünülmektedir¹² (Ünsal, 2005).

¹² Literatürde, çeşitli korumacılık yöntemlerinin ekonomiler üzerindeki etkilerinin ampirik ve/veya teorik olarak incelendiği birtakım çalışmalar mevcuttur. Örneğin, Yu (2001) çalışmada küçük açık bir ekonomi için optimal tarife oranını teorik olarak modellemiştir. Model sonuçları, eksik bilgi aktarımının söz konusu olduğu bir ekonomide, yeterince yüksek bir tarife düzeyinin Pareto “etkin”liğini iyileştirebileceğini ortaya koymuştur. Clague ve Greenaway (1994), geliştirilmiş HOS ve spesifik faktör modelleri için teorik açıdan korumacılığı incelemişler ve spesifik faktör modelinin tarifelerin etkisini daha etkin bir biçimde değerlendirebildiği tespit etmişlerdir. Leamer (1987) belirli bir zaman diliminde, farklı ülkelerdeki ticari engellerin düzeylerini karşılaştırmıştır. Elde edilen bulguların farklı ülkeler için çok farklı sonuçlar vermeleri nedeniyle, net ihracatın GSYİH’ye oranı olarak aldığı ve dışa açıklık olarak tanımladığı göstergenin ticari engellerin iyi bir göstergesi olmadığı sonucuna ulaşmıştır. Leamer (1986) ticari engellerin etkilerini yatay kesit analizleri ile incelemiştir. Tarife ve tarife-dışı korumacılığın ticaret performansı ile ilişkisini ortaya koymuş ve tarifelerle ticaret performansı arasında negatif yönlü bir ilişki olduğunu tespit etmiştir. Teorik çalışmaların yanı sıra, ülke temelli olarak tarife ve diğer korumacılık politikalarının ekonomi üzerindeki etkileri ile ilgili inceleme gerçekleştiren çeşitli çalışmalar da literatürde yerini almıştır. Örneğin, Noland (1993) Japonya için, yerel endüstrileri korumak ve refahı arttırmak için, kaynak dağılımı üzerinde etkili olan doğrudan teşvik, vergileme yoluyla teşvik, dış dünya rekabetine karşı korumacılık politikaları gibi politikalarının etkilerini incelemiştir. Elde edilen bulgulara korumacılığın ticari uzmanlaşma üzerinde etkili olduğunu tespit etmiştir. Oyejide (1986), Nijerya için ticaret ve döviz kuru rejimlerinin tarım sektörü üzerine etkilerini incelemiş ve tarımsal ithalat ve ihracat fiyatları ve tarımsal ara girdi fiyatları üzerinde çok etkileri olduğunu belirlemiştir. Tarımsal fiyat düzenlemelerinin yerli tarımsal ürünleri dış dünya rekabetine karşı korumada başarılı olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Tarifelerin Ekonomi Üzerindeki Etkilerinin Analizi

Tarifelerin ülke ekonomisi üzerine olan etkilerinin belirlenmesinde büyük ve küçük ülke ayrımı önem teşkil eden bir diğer önemli unsurdur. Zira büyük ülke olarak nitelendirilebilecek ekonomiler ticaret içerisinde göreceli olarak daha büyük bir paya sahip olduklarından, bu ekonomilerin dünya fiyatlarını etkileyebilme gücüne sahip oldukları düşünülmektedir. Diğer taraftan küçük ülke olunması durumunda, bu ülkenin dünya fiyatlarını etkileyebilmesi söz konusu olamamakta ve dünya piyasalarında gelişmeleri yönlendiren ekonomiler olmaktan çok uygulayan ekonomiler oldukları görülmektedir¹³ (Markusen ve diğ, 1995).

Tarifeler iki istisnai durumda ithal malların yurtiçi fiyatlarının artmasına neden olamamaktadırlar. Bunlardan birincisi, eğer ithalat yapan ülke ithal edilen malın dünya piyasasının çok büyük bir payına sahip ise, bu durumda tarife dünya fiyatlarının azalmasını sağlayabilmektedir. İkincisi, eğer tekelci veya oligopolistik firmalar tarafından mal yurt içine arz ediliyorsa, bu firmalar tarifenin tamamını fiyatlar üzerine yansıtmaktansa tarifenin bir kısmını üstlenmeyi tercih edebilmektedirler (Krugman, 1993).

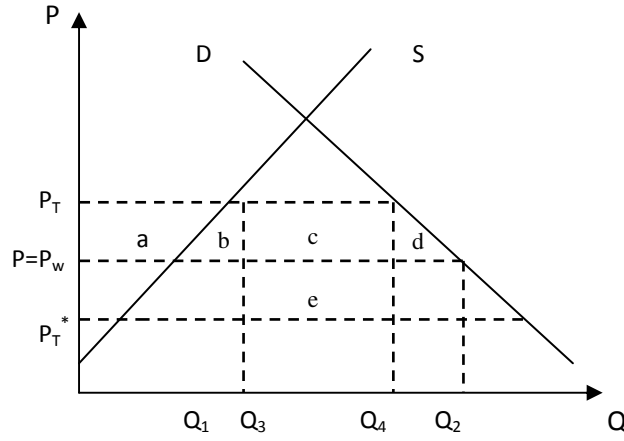
Tarifelerin ekonomiler üzerindeki etkisinin incelenmesi amacıyla hipotetik olarak büyük bir ekonominin söz konusu olduğu bir kısmi denge analizi kurgulandığında, Şekil 2.1’de tam rekabet piyasası varsayımı altında ithal edilen bir mala tarife uygulayan büyük ithalatçı bir ekonomiye ait etkiler görülmektedir. Bu şekil aslında çok basit bir biçimde hükümetler tarafından uygulanan tarifelerin ülke ekonomisi üzerine olan maliyetlerini ve yararlarını ortaya koymaktadır.

İlk başta bu ekonomide serbest dış ticaret olduğu varsayılmaktadır. Bu nedenle P ile ifade edilen yurtiçi fiyat düzeyi ile P_w ile ifade edilen dünya fiyat düzeyi birbirine eşittir. Daha sonra, bu ekonomide hükümet tarafından t ile ifade edilen bir tarife oranının uygulandığında, bu tarife ithalat yapan büyük ülkedeki birincil durumda P ile ifade edilen malın yurt içi fiyatını P_T ile ifade edilen düzeye yükseltirken, bu

¹³ Bunun yanı sıra, tarifelerin ekonomiler üzerindeki etkilerinin incelenmesi sırasında dikkat edilmesi gereken bir diğer husus da yöntemsel ayırım konusudur. Burada yöntemsel ayırmadan kasıt, analizlerin kısmi ya da genel denge analizleri şeklinde gerçekleştirilmesi hususudur. Kısmi denge analizlerinde piyasalar arasında karşılıklı bir etkileşimin var olmadığı varsayılmaktadır. Bu itibarla, korumacılık politikalarının etkilerinin sadece korunan sektör üzerine olduğu, diğer sektörlerin bu etkilere maruz kalmadığı ve diğer şeylerin sabit olduğu düşünülmektedir. Buna karşın genel denge analizinde ise sektörler arasında karşılıklı etkileşimin olduğu varsayılarak oluşan etkilerin ekonominin bütününe ne şekilde yansıdığı incelenmektedir (Markusen ve diğ, 1995).

malın dünya fiyatını P_w ile gösterilen düzeyden P_T^* ile gösterilen düzeye düşürecek¹⁴.

Bu ekonomide, tarife uygulanmadan önce P_w ile gösterilen fiyat düzeyinde Q_1Q_2 ile ifade edilen miktar kadar ithalat kapasitesi söz konusuyken tarifeden sonra yerli üretim Q_1 ile gösterilen düzeyden Q_3 ile gösterilen düzeye yükselirken yerli tüketim ise Q_2 ile ifade edilen düzeyden Q_4 ile ifade edilen düzeye düşmektedir. Bu durumda, ithalat miktarı tarifeden sonra azalarak Q_3Q_4 ile ifade edilen miktara düşmektedir.

Şekil 2.1: Tarifenin Büyük Bir Ülkedeki Kısmi Denge Etkileri (Markusen ve diğ, 2001; Anderson, 1994).

Dolayısıyla, yukarıda basit bir biçimde ifade edildiği üzere, tarifenin uygulanmasıyla ekonomide görülen etkilerin dört farklı grupta toplanması mümkündür. Birincisi, hükümetler tarafından uygulanan tarifeler anında tahsil edilebildikleri için devletin bir gelir kaynağı kalemini oluşturmaktadırlar. Bu nedenle açıkçası tarifeler hükümetlerin gelir sağlamak amacıyla kullandığı en etkin ve en eski politika aracıdır.

İkincisi, tarifeler ithal malların yurt içi fiyatlarını arttırdığından yerli malları dış rekabetten korunmasını sağlama etkisine sahiptir. Bu itibarla, tarifeler yerli üretimde artış yaşanmasına olanak tanımaktadırlar¹⁵. Ancak bu artış kaynak dağıtımının

¹⁴ Fakat bu noktada dikkat edilmesi gereken önemli bir unsur dünya fiyatlarındaki bu düşüşün sadece büyük ülkelerde geçerli olduğudur. Zira ithalatı gerçekleştiren ekonomi büyük bir ülke olduğundan, tarife dünyadaki üreticilerin ihraç ettikleri malın fiyatını düşürmelerine neden olmaktadır.

¹⁵ Fakat literatürde yer alan bazı ülke örnekleri bu durumun tam tersine bir tabloyu işaret etmektedirler. Bu çalışmalar korumacılığın yerel üretim üzerine etkilerini incelemişler ve genellikle yerli üretim üzerinde etkin olmadıkları sonucuna ulaşmışlardır. Örneğin, Crandall (1987) Amerika'daki çelik ve otomobil üretimi için uygulanan korumacılığın etkisini incelemişlerdir. Her iki endüstriye yönelik ampirik bulgular, korumacılığın bu faaliyetlerin üretim kapasiteleri üzerinde etkin olmadıklarını göstermiştir. Baldwin ve Green (1988) de korumacılığın yerli üretim üzerindeki etkilerini incelemiştir. Bu çalışmada kurguladıkları teorik model ve beş endüstri üzerindeki ampirik incelemeleri sonucunda, daha yüksek tarife oranlarının ya da daha sıkı tarife dışı korumacılık

bozulmasına, optimum kaynak dağıtımından uzaklaşılmasına da yol açabilmektedir. Dolayısıyla koruma etkisi olarak adlandırılan bu durum karşısında reel bir kayıp meydana gelmektedir.

Üçüncüsü, tarifeler yurt içi fiyatların yükselmesine sebep olduğu için yurt içerisindeki tüketicilerin tüketimlerini azaltmalarına yol açmaktadır. Tüketim etkisi olarak bilinen bu durum, tüketiciler artan fiyatlar nedeniyle daha az mal tüketeceğinden tüketici refahında azalmalara neden olmaktadır. Dolayısıyla yaşanan bu kayıp koruma etkisindeki gibi reel bir kayıptır¹⁶.

Aslında yukarıda anlatılanlar ışığında tarife uygulamasının genel ekonomi üzerindeki etkisi neticesinde gelirin yeniden dağıtılmasına neden olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Tarife nedeniyle tüketicilerde yaşanan kayıplar, tüketici kesimlerden üreticilere ve hükümete gelir transferi olmasına neden olmaktadır (Milner, 1990; Karluk, 2009).

2.4.1.2 Tarife-dışı korumacılık politikaları

Hükümetler tarafından uygulanan tarife dışı korumacılık politikalarından biri miktar kısıtlamasıdır. Miktar kısıtlaması (kota) ile ithal malın miktar ve değeri üzerine mutlak bir sınırlama getirilerek, bu malların ithalatına müdahale edilmesi amaçlanmaktadır. Tarife dışı korumacılık araçlarının, tarifelerden en temel farkı

uygulamalarının yerli üretimin artırılması üzerinde herhangi bir etkisi olmadığı sonucuna ulaşmışlardır. Korumacılığın yerli üretim üzerinde etkisi olmadığına dair kanıtlar sunan diğer çalışmalar için bakınız: Baldwin (1982), Bhagwati ve Hansen (1973), Bhagwati ve Srinivasan (1980). Bu durumun sebebi olarak yukarıdaki kurgulanan hipotetik ekonominin gerçeklikten uzak bazı varsayımlara sahip olması gösterilebilmektedir. Örneğin, tam rekabet piyasası varsayımı gibi.

¹⁶ Tarife nedeni ile ekonomi üzerinde gerçekleşen net kayıp veya kazancın belirlenebilmesi için tarife öncesi ve sonrasında gerçekleşen durumların karşılaştırılması gerekmektedir. Şekil 2.1'de a, b, c, d, e ile simgelenen beş farklı bölge tarife neticesinde oluşan ekonomik birimlerin karşı karşıya kaldıkları maliyet ve kazançları göstermektedir. Üretici kesimi tarife sonrasında daha yüksek fiyat nedeni ile (a) ile simgelenen daha yüksek artık düzeyine sahiptirler. Tüketici kesimi ise aynı mal için serbest dış ticaret durumuna oranla daha yüksek fiyatla karşılaştıkları için görece olarak daha kötü duruma sahip olup (a+b+c+d) ile gösterilen kayıpları söz konusudur. Hükümet ise tarife nedeniyle (c+e) kadarlık bir gelir elde ederler. Dolayısıyla tarifenin ekonominin bütünü üzerindeki net etkisi (b+d-e) ile gösterilen alandır. Bu net etki içerisindeki (b+d) ile ifade edilen bölüm tarife nedeniyle yaşanan etkinlik kaybını göstermektedir. (b) alanı üretici refahındaki azalma sonucunda kaybedilen alan ve (d) alanı tüketici kaybı nedeniyle oluşan alandır. (e) alanı ise ticaretin getirisini göstermektedir. Fakat bu noktada belirtilmesi gereken önemli bir husus, tarife uygulayan ekonominin küçük bir ekonomi olması durumunda, ticaret getirisi olarak adlandırılan alanın söz konusu olmayacağıdır. Dolayısıyla küçük bir ekonomi söz konusu olduğunda tarifeler (b+d) kadar refah kaybına yol açacaktır. Büyük ülkelerde ise bu refah kaybı bazı durumlarda iki etki (b+d) ve (e) ters işaretli olduklarından dolayı etkilerin büyüklüklerine bağlı olarak pozitif yönlü olabilme imkanına sahiptir. Elde edilen sonuçlar ışığında, tarife nedeniyle küçük ülkelerde üretici kesimi (a) kadarlık bir rant kazanmış olsalar dahi üretim ve tüketim maliyetlerinin ülkeye yüklendiği ve toplu olarak bakıldığında toplumsal refah azalttığı görülmektedir (Milner, 1990; Karluk, 2009).

tarifeler gibi fiyat mekanizması üzerinden etki yaratmak yerine doğrudan maliyetler göz önüne alınmadan ülke içerisine dışarıdan girecek mal miktarında sınırlama yapmaya gitmesidir¹⁷ (Dixit ve Norman, 2002).

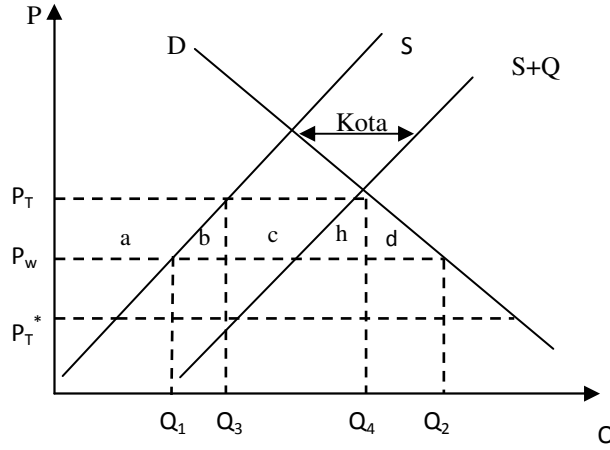
Kotaların ilk etkisi tarifelere benzer olarak ithal edilen malın yurt içi fiyatlarını arttırmak yönündedir. Böyle bir tablo altında, ithal malın yurt içi fiyatı arttığında, bu malın ithalatının yapılması değerli hale gelmektedir. Bunun sebebi ise ithal malın yurt içerisindeki satış fiyatının bu malı satın alma fiyatından daha yüksek olmasıdır. Hükümetler hangi birey ya da kuruluşlara ithalat yapma hakkı verecekleri genellikle ithalat lisansı sistemi ile belirlemektedirler. Bu lisanslar genellikle bazı kurumsal süreçler yoluyla dağıtılmalarına karşın bazı durumlarda açık artırma ile bireylere verilmektedirler. (Krugman, 1993).

Kota Uygulamasının Ekonomi Üzerindeki Etkilerinin Analizi

Kotaların ekonomik etkilerinin gösterildiği Şekil 2.2’de tarifenin kısmi denge etkilerinin incelendiği duruma benzer olarak birincil durumda serbest dış ticaretin söz konusu olduğu varsayılmıştır. Bu nedenle ilk durumda P_w ifadesi dünya fiyatını göstermektedir. Hükümet tarafından korumacılık politikası dahilinde miktar

¹⁷ Literatürde kota uygulamalarının ekonomi üzerindeki etkileri ile ilgili birtakım çalışmalar yer almaktadır. Örneğin, Krishna ve Tan (2010) rekabetçi bir piyasada, tarifelerin ve kotaların etkilerini incelemiştir. Kotaların tarifelere denk olduğu, tarife biçimlerinin (ad valorem ve spesifik tarifeler) fark etmediği ve kotaların reel etkiler değil, sadece rantların dağıtımlarını etkilediği sonucuna ulaşmışlardır. Fakat piyasaya giriş ve çıkışların içsel olduğu durumda bu sonucun geçerli olmadığını gösterilmiştir. Bu denge durumlarının sadece eğer kotaların uzun dönemli düzeyinde olan bir piyasa giriş durumunda sağlanabildiğini belirlemişlerdir. Panagariya ve Duttagupta (2002) ise tarife ve kota uygulamalarının olması durumunda ikili serbest ticaret bölgesi anlaşmalarının (STA) politik ve ekonomik uygulanabilirliğini incelemişlerdir. STA’nın politik uygulanabilirliğinin hükümetlerin refahı ve üreticinin karını maksimize etmek istediği varsayımı altında, ticari engelin tarife ya da kota olmasına bağlı olarak değiştiğini belirlemişlerdir. Bulgular, tarifenin uygulandığı durumda serbest ticaret bölgesi anlaşması reddedilirken, gönüllü ihracat kısıtlamalarının veya kota uygulandığı durumda her iki ticari partnerin de kabul ettiğini göstermiştir. Corden ve Anderson (1994) çalışmalarında korumacılık teorisini incelemişler ve Dixit (1985)’in çalışmasındaki ikili teorik yapıyı takip ederek, korumacılığın ekonomi üzerindeki etkilerini modellemişlerdir. Bu çalışmada, tarife ve kotaların ekonomi üzerindeki etkileri matematiksel olarak gösterilmiştir. Falvey (1985) ise küçük bir ekonomi için kota uygulamasının her şartta refah artırıcı bir etkisi olduğunu ama buna karşın tarife uygulamalarının refah azaltıcı etkisi olabileceğini bulgulamıştır. Anderson ve Neary (1992) ise, kota uygulamasının (birçok durumda kota ve tarifeler birlikte uygulandıklarından), ticari reformun ekonomi üzerindeki etkisinin değerlendirilmesinin zor olduğu belirtilerek, bu koşullar altında refah artırıcı bir kota uygulaması için genel denge analizi ile bu etkinin belirlenmesini amaçlamışlardır. Öte yandan, Naudé ve Rossouw (2008) Güney Afrika için, Çin’den ithal edilen tekstil ürünlerine uygulanan kotaların etkisi araştırmışlardır. Genel denge analizleri kullanılarak, kota uygulamalarının etkisi incelenmiş ve elde edilen sonuçlar makroekonomik, sektörel ve hanehalkı temelinde kotanın etkisinin olumsuz yönde olduğu ve yoksul ve zengin hanehalkları arasındaki eşitsizliği arttırdığı tespit edilmiştir. Dolayısıyla Güney Afrika için Çin’le serbest ticaret anlaşmasının yapılmasının kota uygulanmasına göre çok daha yararlı olacağı sonucuna ulaşılmıştır. Benzer çalışmalar için bakınız: Ferrantino, 2006; Fugazza ve Maur, 2008; Adriamananjara ve diğ., 2004; Glazer ve Hassin, 1998; Feldman, 1993; Deardoff, 1987; Anderson, 1987.

kısıtlamasına gidildiğinde, yurt içi fiyat düzeyi P_w ile gösterilen düzeyden P_T ile gösterilen düzeye yükselmektedir¹⁸. Kota uygulaması ile birlikte mala yönelik yurtiçi arz artacak ve arz eğrisi S ile gösterilen eğriden $S+Q$ ile gösterilen eğri düzeyine erişmektedir.

Şekil 2.2: Kotanın Büyük Bir Ülkedeki Kısmi Denge Etkileri (Markusen ve diğ, 2001).

Kota uygulaması sonuçları da, kotaların ithal malın yurt içi fiyatlarının artmasına neden olduğundan tarife uygulamasının sonuçları ile benzer nitelik taşımaktadır. Fakat bu iki uygulama arasında bir fark söz konusudur. Bu fark da tarifelerin gelir etkisi nedeniyle gerçekleşmektedir. Tarifeler hükümetlere gelir sağlamasına karşın, kotalar hükümetlerden ziyade ithalat lisansını elinde bulunduran kişilere gelir transferi sağlamaktadır. Bu lisans sahipleri kotaya tabi olan malları satın alarak, satın aldıkları fiyata göre çok daha yüksek bir fiyat düzeyinden yurt içinde bu malları satarak kar elde etmektedirler. Bu kar *kota rantı* olarak bilinmektedir (Roberts, 2006).

Kota uygulamalarını tarifelerden ayıran farklardan bir diğeri de yurtiçindeki firmaların sahip oldukları tekelleri gücündeki farklılıktır. Tarife ile herhangi bir yurtiçindeki endüstrinin korunması durumunda, bu endüstrideki firmalar belirli bir noktaya kadar yurtiçi fiyatlarında artışa gidebilmeleri karşın, kota uygulaması sonucunda endüstri daha da fazla korunduğu için, ithalat lisansına sahip firmalar

¹⁸ Tüketici kesiminin kota uygulanması nedeniyle karşı karşıya kaldıkları refah kayıpları ($a+b+c+h+d$) alanları ile gösterilmektedir. Üretici kesiminin kazancı ise (a) alanıdır. Tarife etkisinden farklı olarak ($c+h$) alanı hükümet yerine ithalat lisans sahiplerine giden geliri göstermektedir. Sonuç olarak, kota nedeniyle ülke ekonomisinde yaşanan bütün etkilerin sebebiyle, tarifelerin yarattığı etkilere benzer olarak ($b+d$) alanı ile gösterilen refah kaybı söz konusu olmaktadır.

fiyatlarında daha fazla artışa gidebilmektedirler. Tarife uygulaması sonrasında tüketiciler artan mal fiyatları karşısında ithal mallara yönlenebilirlerken, kota uygulaması ile tüketicilerin ithal mallarına yönlenebilmeleri engellenmektedir. Zira ithalat lisansına sahip kişiler tarafından ithal malına uygulanan prim miktarı daha da fazla arttırılabilmektedir. Dolayısıyla kota uygulaması sonucunda koruma altına alınan endüstrilerdeki firmaların, yurtiçi fiyatlarını arttırması ve tekelci gücünden yararlanmaları daha karlı olabilmektedir (Krugman, 1993).

Bu itibarla, aslında hükümetlerin tarife uygulaması yerine neden tarife dışı korumacılık politikalarını tercih ettikleri ile ilgili nedenlerin bulunması oldukça güçtür. Zira kota ve tarifelerin ekonomi üzerine olan net etkileri karşılaştırıldığında, gelir kaybı, rant sağlamanın maliyeti ve tekelci gücü arttırma gibi etkilere sahip olan kotanın tarifelere oranla ülke ekonomisine yüklediği maliyetler görece olarak çok daha fazladır¹⁹ (Bhagwati, 1988).

2.4.1.3 Diğer tarife-dışı korumacılık politikaları

Hükümetin yurtiçinde ihracat faaliyetlerini sürdüren üreticilere yapmış olduğu dolaylı ve dolaysız yardımlarla, üreticilerin mallarını yurtdışında yurt içerisindeki fiyatına oranla daha ucuza satmalarına olanak tanıyan tarife dışı korumacılık politikası *ihracat sübvansiyonları*²⁰. İhracat kapasitesini arttırmak amacıyla uygulanan bu korumacılık politikasının ana amacı, ekonominin hem dünya ticareti içerisindeki payını arttırmak hem de dış ticaret açığını kapatmaktır. Bu teşvik mekanizması ile piyasa aksaklıklarının önlenmesi de bir diğer hedeftir. Fakat ihracat sübvansiyonlarından genellikle görece olarak zengin kesimde yer alan ihracatçılar teşviklerden yararlandıklarından gelir eşitsizliği üzerinde olumsuz etkisi söz konusu olabilmektedir.

Hükümetlerin tercih ettikleri tarife dışı korumacılık politikalarından bir diğeri ise

¹⁹ Deardoff ve Stern (1997), tarife uygulaması yerine tarife dışı korumacılığın tercih edilmesine ilişkin olarak bazı nedenler öne sürmüşlerdir. Bunlardan birincisi, GATT ve DTÖ gibi örgütlerin kuralları gereği bazı kurumsal kısıtların söz konusu olması ve bu kısıtlarında hükümetlerin tarife uygulamalarına bir sınırlama getirmesi gösterilmiştir. Bunun yanı sıra, korumacılık politikalarının seçimi ile ilgili olarak firmaların ve çalışanların etkisinin söz konusu olabilmesi de bir diğer etken olarak gösterilmiştir. Bununla birlikte, ekonominin ticari ilişkiler içerisinde olduğu ticari ortaklarının karşı politikalarına ilişkin çeşitli şüphelere sahip olunması ve farklı politikalar içerisinde hangi politikanın daha etkin olduğu ile ilgili belirsizliklerin söz konusu olması da diğer faktörler olarak belirtilmiştir.

²⁰ Hükümetlerin ihracat kapasitesini arttırmak amacıyla gerçekleştirdikleri dolaysız ödeme biçimlerine örnek olarak, ihracatçılara düşük faizli kredi verilmesi, ihracat risklerine karşı sigorta sağlanması ve reklam ve diğer araştırma geliştirme konularında destek sağlanması, araştırma ve geliştirme faaliyetlerine vergi muafiyeti uygulaması verilebilmektedir (Ünsal, 2005).

ithalat yasaklamalarıdır. İthalat yasaklamalarıyla ülkeye ithal malların girişi tamamen önlenmekte ve bu malın tüketimi sadece ülke içerisindeki üretime bağlı kalmaktadır. İthalat yasaklarının ilk etkisi yasaklanan ithal malın yurtiçi fiyatının yükselmesi şeklinde olmaktadır. İthalat yasakları ülkeyi dış dünyadan tamamen soyutlamaktadır²¹ (Karluk, 2009). Bu nedenle de ülke kaynaklarını daha etkin olarak kullanılabileceği bir üretim yapısı yerine ithal ikamesi malların üretiminde kullanmak zorunda kalmaktadır. Böyle bir durum da, ülkenin kaynak dağılımındaki etkinliğinin bozulmasına neden olmaktadır.

Diğer bir tarife dışı korumacılık politikası *gönüllü ihracat kısıtlamalarıdır.* İhracat kısıtlamaları, yapılan anlaşma gereği dış ticaret üzerine ithalatçı ülke yerine ihracatçı ülke tarafından konan kota olarak tanımlanmaktadır²². İhracat kısıtlamaları, ithalat kotalarına benzer şekilde ithalatçı ülkeye bir maliyet yüklemektedir. Fakat tarifelere oranla ithalatçı ülkeye daha fazla bir maliyet yükü getirmektedir. Zira tarife uygulaması sonucunda hükümete aktarılan gelir bu koruma politikası altında, ihracatçı ülkeye rant olarak gitmektedir. Dolayısıyla tarifeler oranla daha maliyetli bir uygulamadır (Karluk, 2009).

Yurtiçi girdi kullanma zorunluluğu da tarife dışı korumacılık politikaları arasında yer almaktadır. Bazı durumlarda, hükümetler ithal edilen nihai bir malın ülke içerisinde satılabilmesi için, o malın belirli bir kısmının yurtiçi üretim içeriğine sahip olması zorunluluğu getirmektedirler. Hükümetler tarafından hangi mallara ne kadarlık minimum yurtiçi girdi kullanma zorunluluğu getirileceği belirlenmektedir. Bu uygulama ile hedeflenen nokta, yurtiçi ara mal üretimini koruma altına almaktadır. Tarife uygulamasının yaratmış olduğu etki ile karşılaştırıldığında, tarifelere göre görece olarak daha düşük miktarda etkinlik kaybına neden olmaktadır. Bunun nedeni, tarifenin ara malın hem yurtiçi hem de ithalat fiyatını yükseltmesine karşın, yurtiçi ara mal kullanımında ara malın dünya fiyatlarından ithal edilmesidir (Ünsal, 2005).

²¹ İthalat yasakları, üreticilerin yerli piyasaya yönelik üretim yapmalarını gerektirmektedir. Dolayısıyla ülke içerisinde tüketilen her şeyin ülke içerisinde üretildiği bir ekonomi söz konusu olduğundan, bu yasaklar ticarete-konu-olan malların ticarete konu-olmayan mal niteliğine dönüşmelerine neden olmaktadır.

²² Song (1996) çalışmada, teknoloji transferinin ve olası girişimcilerin varolduğu bir durumda, gönüllü ihracat kısıtlamalarının etkisini modellemiştir. Modelinde, gönüllü ihracat kısıtlamalarının serbest dış ticaretin olduğu durumda erişilen lisans anlaşmasının olmadığı denge noktasını bozarak, yerli üreticinin karlılığını ve üretim kapasitesini azalmasına neden olduğunu belirlemiştir.

2.4.2 Korumacılık politikalarının etkileri

Hükümetlerin seçecekleri dış ticaret politikasının optimum politika olup olmayacağı ile ilgili konuya açıklık getirebilmek için, bu politikalarının ekonomiye olan etkilerinin detaylı olarak incelenmesi gerekmektedir. Bu itibarla, bu alt bölümde yukarıdaki alt bölümde kısaca bahsedilen ekonomik etkiler detaylı olarak analiz edilecektir. İlk olarak korumacılık politikalarının ekonomi üzerine etkileri üzerinde durulacaktır. Ardından ticari serbestleşmenin ekonomiye olan etkileri incelenecek ve elde edilen bulgular tartışılacaktır.

2.4.2.1 Korumacılık politikalarının maliyetleri

Dışa açılmayla beraber, dünya ekonomilerindeki dış rekabet ile karşı karşıya kalan yerli bir endüstriyi ithal rekabetinden korumak amacıyla uygulanan korumacılık politikalarının aslında ekonomiye çeşitli ek maliyetler yüklediği belirtilmişti. Korumacılık nedeniyle ekonomilerin katlanmak durumunda kaldıkları bu maliyetler dört ana başlık altında toplanabilmektedir.

Bu maliyet unsurlarından birincisi, ekonomideki tercih kalıplarının ve üretim yapılarının bozulmasıdır. Zira yerli endüstriye yönelik talepte artış sağlayabilmek amacıyla ithal ve ithal ikameci malların dünya fiyatlarına göre göreceli olarak fiyatlarının arttırılması, kaynakların “etkin” dağıtılmasını engelleyebilmektedir. Dolayısıyla böyle bir durum, optimum mal ve hizmet bileşen kalıplarının dışında mal ve hizmetlerin tüketilmesi ve üretilmesine neden olmaktadır²³.

Bir diğer maliyet unsuru da, korumacılık politikalarının yerel endüstrilere koruma

²³ İktisadi olarak gerçekleştirilen herhangi bir faaliyetin ana amacı toplumsal ihtiyaçların maksimum fayda ile karşılanabilmesidir. Dolayısıyla tüketiciye kaliteli ve ucuza üretilen mal ve hizmet bileşenlerini sağlayan ekonomik etkinliklerin desteklenmesi ve bu bağlamda kaynakların dağıtılmasının sağlanması gerekmektedir. Herhangi bir endüstrinin korunması amacıyla hükümetler tarafından ithalata konulan tarife ve kotalar nedeniyle ülkelere mal ve hizmetlerin rahatça içeri girmesi engellendiğinde ülke içerisindeki tüketicilerin karşı karşıya kaldıkları fiyat düzeyi ile dünya fiyatları arasında bir farklılık meydana gelmektedir. Bu fiyat farklılığı da tüketicilerin faydalarını maksimize eden mal ve hizmet bileşenlerine erişmelerini engellemektedir. Zira tüketiciler daha düşük fiyatlı olan ithal mallar yerine bu malları ikame edebilecekleri ve daha az fayda elde edecekleri yerli üretime yönelmek durumunda kalmaktadırlar. Dolayısıyla bu yönde eğilimlerin bozulması kaynakların en üretken kullanımlarından sapılmasına neden olmaktadır. Öte yandan, korumacılık nedeniyle, dünya piyasalarında ülkenin karşı karşıya kaldığı fiyat düzeyi ile bireysel firmaların ülke içerisinde karşı karşıya kaldıkları fiyat düzeyi arasında bir farklılık oluşmaktadır. Bu durum ithal malların tarife öncesi duruma göre göreceli olarak daha pahalı olması nedeniyle, ithal malları ikame edecek yerli üretime yönelme sebep olarak üretim açısından da kaynak dağılımının bozulmasına sebebiyet vermektedir. Zira ithalat sınırlandırıldığı veya daha pahalı hale geldiği için, daha ucuza dışarıdan ithal edilebilecek malları iç piyasada üretmek amacıyla göreceli olarak daha fazla üretim faktörü bu alanlara kaydırılmaktadır. Böylelikle başka alanlarda daha etkin kullanılacak kaynakların bu şekilde harcanması, kaynakların etkin dağılımını engellemiş olacaktır.

yoluyla tekel gücü kazandırmasıdır. Ekonomideki rekabet koşullarının, korumacılık ile önlenmesi sonucunda bu tekel gücünün ekonomi geneline yüklediği bir maliyet söz konusu olmaktadır²⁴.

Üçüncü maliyet unsuru da, korumacılık politikalarının piyasaların gereğinden fazla bölünmesine yol açarak, etkin üretim ölçeği yapısından uzaklaşan bir üretim düzeyine gelinmesine ve çok fazla çeşitteki ürünlerin çok ufak üretim ölçekleri ile üretilmesine neden olmasıdır. Bu durum da, yine üretimin etkinliğinin kaybolmasına yol açmaktadır²⁵.

Dördüncüsü ise, genellikle korumacılık politikalarından belirli kesimlerdeki grupların yararlanarak bu grupların rant sağlamalarına yol açmasıdır. Dolayısıyla da rant getirileri nedeniyle, piyasalardaki “etkin” kaynak kullanımından uzaklaşılması söz konusu olmaktadır. Zira daha fazla gelir elde etmek isteyen belirli gruplar kendi yararlarına yönelik üretim gerçekleştirmek istediklerinden etkin üretim yapısından uzaklaşmaktadırlar (Krugman, 1993).

Dolayısıyla aslında yukarıda bahsedilen unsurlar ışığında korumacılık politikalarının etkin kaynak kullanımını etkileyerek ekonomiye çeşitli maliyetler yüklediği

²⁴ Korumacılıkla üreticiler yerli üretime odaklandıkları ve herhangi bir şekilde yabancı firmalar ile rekabet etmek durumunda kalmadıkları için, ülke içerisinde uygulayacakları fiyatları kendi istedikleri biçimde arttırabilmektedirler. Bu itibarla, korumacılığın firmaların tekelci gücüne sahip olmasına neden olduğu düşünülmektedir. Zira firmalar dış rekabet baskısı ile karşı karşıya kalmadıklarından, tekelci veya oligopolcü bir konuma gelerek, rekabetçi piyasa ile karşılaştırıldığında daha yüksek fiyatlı mallar satarak daha yüksek kar oranları ile üretim yapmaktadırlar. Bu durumda tüketiciler daha az fayda edecekleri fakat daha ucuz olan mallara yönelediklerinden fiyatlar ve dolayısıyla eğilimler bozulmaktadır. Bununla birlikte, firmalar, sahip oldukları tekel karlılıklarını sürdürebilmek veya elde edebilmek amacıyla ülke ekonomisine zarar verebilecek bazı çabalar sarf edebilmektedirler. Örneğin, birçok firma, kartel oluşturarak fiyatları daha da yükseltme çabasında olabilmektedirler. Bunun yanı sıra, ekonomide oluşan böyle bir durum diğer firmaların kartelin sağlayabileceği tekel karlarını paylaşabilmek için endüstriye girme çabası sarf etmelerine ve bu girişimler de gerekli olandan çok daha fazla firmanın endüstri içerisinde yer almasına sebep olmaktadır. Bu durum da, etkinsiz üretim ölçeği sorununu yaratmaktadır. Öte yandan, bir diğer sakınca da tekelci ve oligopolcü bir güce sahip firmaların diğer firmalar ile rekabet etmek zorunda kalmamalarının bu firmaların teknolojik gelişmelerden uzaklaşmalarına, mallarının kalitesinin iyileştirilmesine yönelik çalışmalar yapmamalarına neden olabilmesidir. Bu sektörlerin teknolojik gelişmelerden uzak olmaları, yerli sanayiye dünya ile rekabet edebilecek teknolojik güçten yoksun bırakmakta ve bu durum da ülke ekonomisinin uluslararası piyasalardaki rekabet gücünü yitirmesine neden olmaktadır. Bu itibarla, korumacılık politikalarının yerli üreticilerin kısa vadede kazanç elde etmesine olanak sağlamasına karşın, orta ve uzun vadede teknolojik gelişmelerden yararlanmamaları nedeniyle olumsuz etkilenmelerine neden olacağı düşünülmektedir.

²⁵ Yukarıda belirtilen noktaların beraberinde, korumacılık genellikle içe dönük bir bakışa neden olmaktadır. Bu tarz bir içe yönelik bakış açısı, ülkenin karşılaştırmalı üstünlük sağlayabileceği mal bileşenlerinde uzmanlaşmasını engelleyerek, ülkenin etkin ölçek ekonomisine sahip olamamasına ve ülke çok çeşitli malları küçük ölçeklere sahip olarak üretmesine neden olabilmektedir. Zira endüstrilerin çok küçük ölçeklerde üretim yapmak zorunda kalmaları piyasaların gereğinden fazla bölünmesine neden olmaktadır. Bu bölünme de ölçek ekonomilerinden yararlanamamalarına neden olarak ekonomiye maliyet yüklemektedir.

düşünülmektedir. Literatürde de korumacılık politikalarının ülke refahını olumsuz etkilediğine yönelik çeşitli çalışmalar yer almaktadır²⁶.

2.4.2.2 Korumacılık politikalarının gelir ve ücret eşitsizliğine yansımaları

Bir diğer açıdan korumacılık politikalarının ekonomi içerisindeki yansımalarına bakıldığında, korumacılığın gelir ve ücret eşitsizliği üzerine birtakım etkileri olduğu görülmektedir.

Örneğin, korumacılık neticesinde tekel gücü kazanabilen firmaların bir bölümü, tekeldi karlarını çalışanları ile paylaşabilmektedirler. Bu durumda, bu faaliyetlerde çalışanların, diğer faaliyetlerde çalışanlara göre görece olarak daha yüksek ücret alabildikleri gözlemlenmiştir (Krugman, 1993). Bu durum, ülkedeki gelir eşitsizliğini olumsuz yönde etkilemektedir. Zira aynı vasa sahip fakat farklı iktisadi faaliyetlerde çalışan bireylerin emek gelirlerinin farklılaşması emek piyasasının bozulmasına neden olmaktadır. Bu itibarla, korumacılığın gelir eşitsizliğini arttırıcı yönde bir etki yaratabildiği düşünülmektedir²⁷.

Diğer taraftan, görece olarak daha ileri bir teknolojiye sahip olan imalat ve kentsel sektörlerdeki ücret oranı ile kırsal ve tarımsal sektörlerdeki ücret oranı arasında farklılıklar söz konusu olabildiği gibi, özellikle kentsel alanlarda görülen kalıcı işsizlik durumu da emek piyasalarındaki ücret düzeyleri arasında farklılıklara sebep olabilmektedir. Her iki durumda, imalat sektöründeki korumacılığın bir göstergesi olarak algılanmaktadır.

²⁶ Literatürde korumacılığın ekonomiye yüklediği maliyetlerle ilgili birtakım ampirik çalışmalara örnek vermek gerekirse, Smeets (1990), Batı Almanya için korumacılığın maliyetinin kısa dönemde, *ticarete-konu-olmayan* ve ihracatçı sektörler tarafından eşit bir biçimde paylaşıldığını, uzun dönemde ise, bu maliyetlerden ihracatçı sektörlerin daha fazla etkilendiğini tespit etmiştir. Thu (2010) ise Vietnam için Dünya Ticaret Örgütüne (DTÖ) üye olmadan ve üye olduktan sonraki dönemlerini karşılaştırarak, korumacılığın maliyetini incelemiştir. DTÖ üyeliği sonrasında korumacılığın maliyetinin görece olarak azaldığı ve serbest ticaret nedeniyle bir refah kazancı olduğunu belirlemiştir. Jardine ve diğ (1988), Ekvator ekonomisi için korumacılık politikalarının görece fiyatlar üzerindeki etkisini incelemişlerdir. Tarifelerin ithal malın görece yurtiçi fiyatlarının yükselmesine neden olduğunu tespit etmişlerdir. Fakat eğer yurtiçinde üretilen mal ile ithal malın ikame derecesi yüksek ise bu durumda yurtiçi malın fiyatlarında da yükselme olacağı ve dolayısıyla görece fiyatlarda çok fazla bir değişim olmayacağı sonucuna ulaşmışlardır. Etkin koruma oranı ve korumacılığın yansımaları ile ilgili diğer çalışmalar için bakınız: Sjaastad (1980), Sjaastad ve Clement (1981), Garcia (1981), Tshibaka (1986) ve Baustista (1987), Choi ve Cumming (1986).

²⁷ Detaylı bilgi için, literatürde korumacılık politikaları ve ticari serbestleşme nedeniyle gelir ve ücret eşitsizliği ile ilgili yer alan ülke temelli çalışmaların incelendiği Bölüm 4'e bakınız. Bununla birlikte, gelir eşitsizliği ile ilgili detaylı bilgiler Bölüm 5'de yer almaktadır. Ayrıca Bölüm 8 ve 9, farklı iktisadi faaliyetlerdeki ücret farklılığının kaynaklarının ayrıştırılması ile ilgili incelemeleri içermektedir. Bu bölümlerde, Türkiye ekonomisi için aynı beşeri sermaye donanımına sahip bireylere karşı bir sektörel ayrımcılığın söz konusu olup olmadığı detaylı bir biçimde analiz edilmiştir.

Genellikle gelişmekte olan ülkelerdeki ücret farklılığının ancak hükümet tarafından uygulanan çeşitli makroiktisadi reformlarla düzeltilebildiği görülmektedir. Eğer uygun makroiktisadi politikalar gerçekleştirilemiyorsa, bu durumda kentsel istihdama yönelik teşviklerin uygulanması en iyi ikinci alternatif politika olarak görülmektedir. Fakat diğer yandan, imalat sektörüne teşvik verilirse bazı durumlarda elde edilen sonuçların beklentiler ile uyuşmadığı görülmüştür. Bunun sebebi ise emeğin bu sektöre kaydırılmasının sağlanmasının yanı sıra, diğer üretim faktörlerinin imalata doğru kaymasını engelleyememekten kaynaklanmaktadır.

Bununla birlikte, imalat sektörünü dış rekabetten korumak için uygulanan tarife, imalat sektöründeki istihdamın artması önünde bir etki yaratırken ne yazık ki bu uygulama aynı zamanda diğer sektörlerdeki üretim faktörlerinin bu sektöre doğru kaymasına ve tüketim eğilimlerinin bozulmasına neden olmaktadır (Krugman, 1993). Bu itibarla, bu sonuçların korumacılık politikalarının gelir eşitsizliğini negatif yönde etkilediğini doğrular nitelikte olduğu düşünülmektedir.

Diğer yandan, kentsel kesimlerdeki işsizliğin nedeni olarak bireylerin daha yüksek ücretli iş bulabilmek için kentlere doğru göç etmeleri ve bunun neticesinde de artan kentsel nüfus nedeniyle kentsel işsizlikte yükselme gösterilmektedir.

Emek piyasasındaki bu bozulmaların neticelerinin daha çok korumacılık politikaları nedeniyle ağırlaştığı düşünülmektedir. Zira kentsel-kırsal ücret farklılıkları imalat sektöründeki tekelleri güç nedeniyle meydana gelebilmektedir. Korumacılığın da bu duruma ek olarak, tekelleri güçlendirdiği ve bu nedenle de ücret farklılığını daha da fazlalaştırdığını düşünülmektedir. Bunun yanı sıra, eğer hükümetler imalat sektörünü koruma altına alırlarsa, bu durum ücret farklılığına neden olarak kentsel-kırsal göçü arttırdığı ve sonuç itibarı ile emek piyasası bozulmasına neden olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

2.4.2.3 Korumacılık politikalarının yararları

Korumacılık politikaları aslında genellikle sadece ekonomideki belirli gruplara bazı yararlar getirebilmektedirler. Bu yararları elde eden grupların, ekonomiye gerçekten katkıda bulunanlardan çok, diğer bazı politik güçlere sahip olan gruplar olduğu görülmektedir.

Diğer taraftan, koruma neticesinde yarar elde eden gruplar, korumacılık politikalarının devamlılık arz etmesi yönünde bir eğilim içerisindedirler. Örneğin,

ithalata getirilen bir kısıtlama neticesinde ithalat lisansının değeri sonucunda bu tarz bir lisansa sahip olan kişi veya kişiler, daha düşük olan dünya fiyatlarından malları satın alıp ülke içine daha yüksek fiyattan satarak korumacılıktan yarar (rant geliri) elde edebilmektedirler²⁸ (Krueger, 1974).

Korumacılığın olumlu sonuçlarından biri ulusal güvenlik açısından ülkenin korunacağına ilişkin düşüncedir. Bir kısım ekonomistler dışa açılma ile ülkenin ithal mallara ve dışa bağımlılığının artacağı öne sürerek, olağanüstü durumlarda bu dışa bağımlılığın ülke için zararlı olabileceğine ilişkin kaygı taşımaktadırlar. Zira savaş gibi olağanüstü durumlarda ya da politik nedenlerden dolayı yaşanan bir kriz anında ticari anlamda ortak olunan bir ülkenin mal vermeyi kesmesi durumunda, dışa bağımlı olan ülke ekonomisinin sıkıntıya düşebileceği savunulmaktadır. Bu nedenle stratejik öneme sahip olan endüstrilerin korumacılık politikaları ile dışa bağımlılıktan korunması gerekliliği ifade edilmektedir (Balassa, 1988).

Bunun haricinde, korumacılığın en büyük yararının bebek endüstriler olarak adlandırılan henüz gelişmesini tamamlamamış ve kuruluş aşamasında olan endüstrilere olacağına inanılmaktadır. Bu düşüncenin altında yatan neden, bebek endüstriler olarak adlandırılan yerli endüstrilerin, kuruluşlarının ilk aşamalarında dış ekonomilerle rekabet edebilme güçlerinin oldukça düşük olması ve dış rekabet baskısından dolayı bu endüstrilerin yeterince gelişmemeleridir²⁹. Bu bakımdan belirli bir aşamaya kadar bu tip endüstrilerin korunmaları gerekliliği belirtilmektedir³⁰ (Grossman ve Horn, 1988).

²⁸ Bununla birlikte bu grupların elde ettikleri rant geliri neticesinde korumacılık politikalarından yarar elde etmeleri sonucunda, bu rant gelirlerinden faydalanmak isteyen diğer bazı gruplar tarafından, ekonomideki kaynakların bu tarz faaliyetlere doğru yönlendirilmesi söz konusu olabilmektedir. Bu durum da, ekonomiye ek bir maliyet unsuru yüklemektedir. Bakınız: Korumacılığın politik ekonomisi ile ilgili bölüm 2.4.4.

²⁹ Melitz (2005) çalışmada bebek endüstrilerin korunmasıyla ilgili refahı maksimize eden bir model kurgulamıştır. Modelinde, zaman içerisinde yurtiçi refahı maksimize etmek amacıyla hükümet bebek endüstrileri yerli üretim teşvikleri, tarifeler veya kota uygulamalarını kullanarak koruma altına alabilmektedir. Melitz (2005) bu çalışmada, korumacılığın her zaman optimal bir çözüm olmadığına vurgu yaparak, endüstrinin korunması kararının endüstrinin öğrenme potansiyeline, öğrenme eğrisinin şekline ve yerli ve yabancı malların ikame edilebilirlik derecesine bağlı olduğunu tespit etmiştir. Bununla birlikte farklı korumacılık politikalarının etkinliğini birbirleriyle karşılaştırmış ve kota uygulamalarının tarifelere oranla daha yüksek refah düzeyine neden olduğunu belirlemiştir. Hatta bazı durumlarda (hükümetin gelir kaybına karşı kota uygulamasının getirisinin baskın olduğu), kota uygulamasının yerli üretim teşviklerine karşın bile tercih edildiğini bulgulamıştır.

³⁰ Fakat ilk başta haklı temellere oturtulabilecek bu bakış açısının bir aşamadan sonra çok da doğru olmadığı görülmektedir. Zira yeterli bir rekabet ortamı ile karşı karşıya kalmayan endüstriler kendilerini geliştirmek için çok fazla çaba sarf etmemektedirler. Halbuki dış rekabete karşı dayanıklılık kazanmak ve belirli bir rekabet gücü kazanabilmek için bu endüstrilerin dış rekabet ile karşı karşıya kalmaları gerekmektedir. Bebek endüstrilerin aslında korumacılık politikalarıyla izole

Korumacılığın başka bir yararı olarak yerli üreticilerin dış rekabetten korunması yoluyla istihdam olanağı yaratması gösterilmektedir. Birtakım araştırmacılar, ithalatın kısıtlanması ile ithal malların ikame ürünlerini üreten yerli üreticilerin ürünlerine olan talebin artacağı ve bu talep artışının da üretimi arttırarak, istihdam kapasitesine olumlu yansıtacağı ve dolayısıyla işsizliğin azaltılabileceğini savunmaktadırlar. Aslında ithalatın kısıtlanmasının net istihdamda bir artış yaratacağı konusu çok da açık değildir. Zira ithalat kısıtlanması uygulamasının ihracatı olumsuz etkilemesi de söz konusu olabilmektedir³¹.

Korumacılık politikalarının ödemeler dengesindeki açıkların giderilmesinde kullanılabileceği bir diğer argümandır. Ödemeler bilançosu açıkları ülke ekonomisindeki döviz rezervlerinin erimesine ve dış borçlanmaya neden olarak ülkenin dış itibarının zedelenmektedir. Bu itibarla, ödemeler bilançosunun açık vermesinin önlenmesi büyük önem taşımaktadır. Herhangi bir ekonomideki, ithalat kaleminin ihracat kaleminden daha fazla olması dış ticaret açığına neden olmaktadır. Bu dış ticaret açığı da cari işlemler dengesinin ve dolayısıyla ödemeler dengesinin bir parçası olduğundan ithalatın kısıtlanması ile cari işlemler fazlası yaratılarak ödemeler bilançosu dengesi sağlanmaya çalışılmaktadır. Bu bağlamda, dış ticaret açığı verilmemesi anlamında ithalatın kısıtlanmasının yararlı olacağına inanılmaktadır³².

edilmeleri yerine doğru makroiktisadi politikalar ve/veya reformlara ihtiyaçları vardır. Bu endüstriler, teknolojik değişim ve öğrenme gibi dışsal etkenlerden korumacılık politikalarıyla uzakta kalmaktadırlar. Yeni bir endüstrinin yaratılmasının temelinde genellikle yerli koşullara uygun teknolojik gereksinimlerin yönelik yatırım yapılması yatmaktadır. Bu nedenle de dışa açılmayla birlikte uygun makroiktisadi politikalar bu endüstrilerin gelişmelerini sağlayacaktır (Grossman ve Horn, 1988).

³¹ İthal malın alındığı ülke ile ilişkilerin bu şekilde zayıflatılması bu ülkeden yapılan ihracatın da azalmasına neden olabilmektedir. İhracatın azalması da, ihracat yapan sektörlerde üretimin azalmasına ve işçilerin işten çıkarılmalarına neden olabilmekte ve işsizliğin artması sonucunu doğurabilmektedir. Dolayısıyla genel düzeyde net istihdamda olumlu bir etkinin olacağı konusu tartışmalı olarak kalmaktadır (Karluk, 2009). Buna ek olarak, ithal ara girdi kullanan ihracatçı yerli üreticilerin de ithalata getirilen bu kısıtlamadan olumsuz etkilenmeleri söz konusu olabilmektedir. Bu durumda, ihracat kapasitesinin azalmasına ve ekonominin negatif anlamda etkilenmesine neden olabilmektedir.

³² Bu argümanın savunduğu düşüncenin haklı tarafları olmakla beraber, bu tip bir düşünce kısa vadeli bir düşünce olarak kalmaktadır. Zira kısa vadede ödemeler bilançosunda ithalatın kısıtlanmasıyla bir miktar iyileşme görülmesi ile beraber, orta ve uzun vadede bu iyileştirmenin kalıcı olmadığı görülmektedir. Bunun sebebi, ithalatın kısıtlanmasının geçici bir çözüm olması ve döviz gelirlerinin artırılması için yapısal faaliyetlerde iyileştirmeye gidilmesi gerekliliğidir. Burada yapısal faaliyetlerden kasıt; ekonomik istikrarın sağlanması, üretim kapasitesinin genişletilmesi, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının ülke içerisine hareketliliğinin kazandırılmasıdır. Bu tip yapısal faaliyetlerden uzak bir iyileştirilmenin sağlanması, orta ve uzun vadede yetersiz kalarak, ihracatın da ithal girdilere olan gereksinimleri de göz önünde bulundurulduğunda, ihracatın da olumsuz etkilenerek ülkenin döviz kazanma olanakları da sınırlandırılmış olacağı aşikardır (Karluk, 2009).

2.4.3 Etkin koruma oranının belirlenmesi

Korumacılığın ülke ekonomisi üzerine etkisinin ölçülmesi, korumacılık neticesinde ekonomideki kaynakların yeniden dağıtılması sebebiyle oldukça önemlidir. Zira korumacılık politikaların uygulanmasının sonucunda, ekonomik büyümeyi sağlayıcı optimum kaynak dağılımından uzaklaşmalar söz konusu olabilmektedir.

İlk başta korumacılığın derecesinin ve yarattığı etkinin ölçülmesinin oldukça basit olduğu düşünülmektedir. Fakat bu etkinin ölçülmesi aslında sanıldığı kadar kolay değildir. Ölçüm zorluğunun yaşanmasında iki neden söz konusudur. Bunlardan birincisi, genelleştirilmiş korumacılık ölçütünün belirlenmesinin uygulanan korumacılık yöntemleri nedeniyle bir problem teşkil etmesidir. İkincisi, korumacılığın gerçekleştirildiği bir durumda, korumacılığın yarattığı etki sadece koruma altına alınan faaliyet üzerine olan etki ile ölçülmemektedir. Bu doğrudan etkinin yanı sıra, ekonomide etkileşim içerisinde olduğu diğer faaliyetler üzerinde yarattığı dolaylı etkilerin de göz önüne alınması gerekmektedir (Krugman, 1993).

Literatürde korumacılık politikalarının etkilerinin tespit edilmesinde kullanılan bir yöntem bu politikaların *eşdeğer tarife oranının* bulunmasıdır. Bu yöntemde ekonomide herhangi bir ithalat kotası uygulandığında, ithal malların yurtiçi fiyatlarının dünya fiyatlarına göre oluşan artış oranının, aynı orandaki tarifeye denk olduğu düşünülmektedir. Bu düşünce neticesinde, tarifenin yaratacağı etki ile aslında gerçekte uygulanan kotanın yaratacağı etkinin aynı olduğu sonucuna varılmaktadır^{33,34}.

³³ Bhagwati (1965), sadece statik ve tam rekabet piyasası altında tarife ve kotaların birbirlerine eşdeğer olduğunu ve her ikisinin de, dengede aynı miktar ve fiyattaki ithal mala ve aynı zamanda aynı düzeyde refaha neden olacağını ifade etmiştir. Tekelci piyasaların söz konusu olmasının bu eşdeğerliği bozduğunu belirtmiştir. Bu çalışmayı takiben literatürde yer alan birtakım farklı çalışmalar da bu sonucun her zaman gerçekleşmeyeceğini ve etkilerin farklılaşacağını belirtmişlerdir. Örneğin, üretim faktörlerinin uluslararası hareketliliğe sahip olduğu, eksik rekabet ve asimetric bilginin söz konusu olduğu ve dış ekonomilerin yerel ticaret politikalarına karşı farklı politikalar geliştirebildiği durumlarda bu denkleğin bozulacağına ilişkin farklı kanıtlar öne sürülmüştür (Bhagwati, 1968; Hwang ve Mai, 1988; Liu, 1994; Chen, 2000; Dellas ve diğ., 2007).

³⁴ Diğer yandan Ethier (1977) çalışmasında etkin koruma oranı ile tarife arasındaki bağlantının ara malın özelliğinden etkilendiğini ifade etmiştir. Ethier (1977)'e göre eğer herhangi bir ülkede koruma altına alınan herhangi bir malın üretiminde kullanılan ara girdilerin hepsi yurt içerisinde üretiliyorsa, bu durumda koruma oranının hesaplanması ile eşdeğer tarifenin de değeri bulunmuş olunacaktır. Fakat eğer kullanılan ara girdilerin hepsi ülke içerisinde üretilmiyorsa, kullanılan girdilerin bir kısmı ithal ediliyorsa bu durumda oluşan tablo değişecektir. Bununla birlikte eğer ara mal ile birincil mal birbirini ikame edebiliyorlarsa bu durumda da eşdeğer tarife ve koruma oranı arasındaki ilişkinin geçerli olmayacağını belirtmiştir.

Fakat bu ölçme yönteminin uygulanabilirliğini zorlaştıran üç temel neden söz konusudur. Bunlardan birincisi, diğer korumacılık politikalarının tarifelerle tamamen eşdeğer olamaması durumudur. Örneğin, aynı orandaki kota ve tarife karşılaştırıldığında, ithalat kotaları daha fazla tekelleri gücü yaratabilmekte ve yurtiçi fiyatlarını tarifelere göre daha fazla yükseltebilmektedir. İkincisi, tüketici ve üretici fiyatlarına tarife ile daha karmaşık olabilen tarife dışı korumacılık politikalarının göreceli etkisi farklı olabilmektedir. Üçüncüsü ise, eşdeğer tarifenin belirlenmesi güçlüdür. Bütün bunlarla birlikte, aslında hükümetlerin davranışlarının yanı sıra, piyasaların uygulanan politikaya verdikleri cevaplarda önem arz etmektedir (Balassa, 1971).

2.4.4 Korumacılığın politik ekonomisi

Yukarıdaki bölümlerde de detaylı bir biçimde anlatıldığı üzere, hem teorik hem de ampirik olarak yapılan çalışmaların birçoğundan elde edilen bulgular, korumacılığın ülke ekonomisine olan maliyetlerinin sağladığı faydalarından daha fazla olduğunu göstermektedir. Dış ticaret teorisine göre, ticari serbestlik kaynakların etkin dağılımına neden olmakta ve uluslararası uzmanlaşma olanağı sağlayarak ülkenin ekonomik refahını maksimize etmektedir. Buna karşın, hükümetler gelişme süreci içerisinde maliyetlerine rağmen, değişik ölçülerde ve yöntemlerle korumacılık politikalarını sürdürmeye devam etmişlerdir. Bu bağlamda teori ile gerçek dünya ekonomilerinde uygulama arasında bir farklılaşma söz konusu olmaktadır. Teorik beklentiler ile gerçekte var olan durumun örtüşmemesinin nedenlerinin daha net bir biçimde anlaşılabilmesi için gelişme süreci içerisinde hükümetlerin neden korumacılığı sürdürdüklerinin sebeplerinin ortaya konması gerekmektedir.

Hükümetlerin korumacılığı devam ettirmelerinin altında yatan nedenleri beş başlık altında toplamak mümkündür. Birincisi, politika uygulayıcılar yanlış bilgilendirilmiş veya sınırlı bir bilgiye sahip olabilmektedirler. Dolayısıyla tarifelerin azaltılmasının refah artırıcı bir etkiye sahip olduğunu bilemeyebilmektedirler. Benzer şekilde ihracat faaliyetlerini sürdüren üreticiler ve çalışanlar daha yüksek ithal tarifelerinin ihracat satışlarını tehdit altında bıraktığından haberdar olmayabilirler. Bunun yanı sıra tüketiciler ithalat engellerinin kendilerinin satın alma güçlerini etkilediğini bilemeyebilirler. Fakat yine de bütün bu yanlış anlamalar ve eksik bilgiler korumacılığın neden sürdürüldüğünün sadece çok az bir bölümünü açıklamaktadır.

Zira tartışmalarla ilgili yapılan daha detaylı incelemeler etkilenen grupların geniş bir bilgi birikimine sahip olduklarını ortaya koymaktadır (Frey, 1990).

Korumacılığın devam ettirilmesinin ikinci nedeni olarak, dış ticaret teorisinin modellenmesi aşamasında yapılan çeşitli varsayımların gerçekte sağlanamaması olarak gösterilmektedir. Özellikle, piyasaların tam rekabetçi oldukları varsayımının gerçekleşmediği ekonomiler genellikle göreceli fiyatların bozulmasına neden olan aksak rekabet ile işleyişlerini sürdürmektedirler. Dolayısıyla bu tip piyasalarda bilgi, işlem ve pazarlık maliyetleri söz konusu olmaktadır. Bu itibarla piyasalar tam esnek değildirler ve üretim faktörlerinin de tam hareketli olmaması nedeniyle, dış ticaret ile kaynakların yeniden dağıtımının gerçekleşmesi ile olası kayıpların tamamen telafi edilmesi mümkün olmamaktadır (Frey, 1990).

Piyasaların tam rekabet varsayımının geçerli olmadığına kabulüyle, dikkate alınması gereken en önemli nokta politik güçlerin etkileridir. Bu durum dış ticaret teorisinde göz ardı edilen bir diğer önemli unsurdur. Teori, hükümetlerin her şeyi bilen ve bu bilgilerle en olumlu biçimde davranarak bozulmayı engelleyici tarifeleri ve teşvikleri uygulayan bir kurum olduğunu varsaymaktadır. Fakat, bu varsayımlar gerçek dünyada sağlanamamaktadır. Bu nedenle de, politik güçler hükümetleri ve bireyleri baskı altına alabilmektedir.

Bir diğer neden ise, hükümetlerin serbest ticaret nedeniyle oluşan işlem maliyetleri ile karşı karşıya kalmalarıdır. Bu durum hükümetler tarafından arzu edilmeyen bir husustur. Zira kısa dönemli bu maliyetler hükümetler açısından yüksek bir bedel olarak düşünülebilmektedir³⁵ (Krugman, 1993).

³⁵ Ticari serbestleşme sonucunda oluşan işlem maliyetleri, ödemeler dengesi ve geçici işsizlik nedeniyle ortaya çıkmaktadır. Dış ticaretle beraber gerçekleştirilen ithalat miktarının ihracat miktarını aştığı durumda, ödemeler dengesinin bir parçası olan dış ticaret dengesi olumsuz yönde etkilenmektedir. Örneğin, eğer korumacılığın kaldırılması ve/veya azaltılması tüketiciler tarafından geçici bir durum gibi algılanırsa, yeniden korumacılık politikaları uygulanmadan önce ithal mallarına yönelik taleplerini arttırabilmektedirler. Ekonomiler bu durum ile başa çıkabilmek amacıyla devalüasyon yapma yoluna gidebilmektedirler. Fakat devalüasyonunun da diğer bazı ekonomik etkileri olmaktadır. Devalüasyon ekonomideki *ticarete-konu-olan* malların fiyatlarının *ticarete-konu-olmayanlarına* oranla daha fazla düşmesi anlamını taşıdığından, nispi olarak daha ucuzlayan *ticarete-konu-olan* malların ihracatı ile ithalat talebi için gerekli finansman ihtiyacını karşılamada yetersiz kalacaktır. Bu durum da enflasyonist baskıların artmasına neden olmaktadır. Zira bu şartlar altında ekonomideki talebi karşılayabilecek arz söz konusu olamadığından, oluşan talep fazlası da genel fiyat seviyesinin artması yönünde baskı uygulamaktadır. Bu tarz bir enflasyonist baskı altında olan ekonomiler ticari serbestleşme ile beraber yapılması gereken devalüasyon konusunda isteksizdirler. Bununla birlikte ikinci işlem maliyeti olan geçici işsizlik problemi de, koruma altında olan faaliyette çalışan kesimin korumanın kaldırılmasının ardından karşı karşıya kaldıkları ücret düzeyi ile koruma altındaki ücret düzeyi arasında farklılık olmasından kaynaklanmaktadır. Korumanın kaldırılması ile ücret düzeyinde bir azalma olmakta ve dünya ekonomilerindeki seviyeyle aynı düzeye

Dördüncü neden olarak ise, ticari serbestleşme sonucunda gelirin yeniden dağıtılması zaruriyetinin doğması gösterilmektedir. Herhangi bir ülke, ticari serbestleşmeye açıldığında, koruma altında olan faaliyetler diğer faaliyetlere oranla gelir kaybına uğrayabilmektedirler. Bu durum politik bağlamda korumacılığın bırakılmasına karşı bir direncin oluşmasına neden olmaktadır.

Son neden ise politikacıların bazı politik nedenlerden ötürü korumacılıktan yana olmalarıdır. Korumacılık belirli bazı gruplara karşı çeşitli ayrıcalıklar sağladığından diğer kurum ve kişilere karşı belirli bir güç olanağı tanımaktadır. Bu nedenle eğer korumacılık politikalarından yarar sağlayan kesim zarar gören kesime oranla görece olarak daha etkin bir lobi faaliyet içerisinde bulunurlarsa, politikacılar daha güçlü olan kesime uygun olarak korumacılık lehine faaliyetlerini sergileyebilmektedirler³⁶³⁷ (Frey, 1990).

Diğer taraftan hükümetlerin korumacılık faaliyetlerini sürdürme nedenine farklı bir açıdan bakıldığında ise, özellikle gelişmekte olan ülkelerde bir gelir unsuru olan

gelmektedir. Bu durum da, korumanın kaldırıldığı faaliyetlerdeki istihdam düzeyinde azalmalar yaşanmasına neden olmakta ve bu çalışanların farklı faaliyetlere kaydırılması gerekliliği doğmaktadır. Eğer çalışanlar yeterli vasıflara sahiplerse ve emek hareketliliği söz konusu ise farklı faaliyetlere bu istihdamın kaydırılması zaruriyeti açığa çıkmaktadır. Fakat vasıfsız emeğin bu şekilde kısa bir süre zarfından hareketlilik kazanması ve farklı faaliyetlere kaydırılması çok da mümkün olmadığından, bu durum beraberinde işsizliği getirmektedir (Krugman, 1993).

³⁶ Örneğin, Glazer ve Ranjan (2007), hükümetler tarafından etkin olmayan ticari politikaların bazı politik baskılar nedeniyle uygulandığı ile ilgili bir çalışma gerçekleştirmişlerdir. Bu çalışmada, yerli endüstriye destek olan ticari politikaların *ticaret-konu-olan* malların yurtiçi fiyatlarını da arttıracığı ve bu korunan malları tüketen tüketicilerin bu fiyat artışı neticesinde gelirlerinin marjinal faydası azalağını belirtmişlerdir. Bu durum da daha düşük gelirin marjinal faydası bu tüketicilere yönelik gelirin yeniden dağıtılması yönünde politik baskı yaratacaktır. Fakat vergi ödeyen bireyler ise bu gelirin yeniden dağıtılmasına karşı çıkarak, korumacılık yönünde baskıda bulunabilmektedirler. Bu çalışmada elde edilen bulgulara göre örneğin eğer korumacılık yoksulların gelirlerinin marjinal faydasını yükseltiyorsa, sermaye sahipleri korumacılığa karşı çıkmaktadırlar. Sonuç olarak, farklı politikalar (tarife ve kota uygulaması gibi) gelirin marjinal faydasını farklı etkileyeceği için, vergi ödeyenlerin bir politikayı bir diğerine tercih edeceklerini belirtmişlerdir. Bir diğer çalışmada, Das (1990) ithal ikameci yerli firmaların korumacılık uygulanması ile ilgili lobi ve yabancı ihracatçı firmaların ise serbest ticarete yönelik karşı bir lobi oluşturduğu eksik rekabet piyasası ile ilgili bir model kurgulamıştır. Belirli varsayımlar altında, yerli firmaların üretim maliyetlerindeki artışın bu firmalara yönelik korumacılık uygulamalarının azalmasına sebep olacağını tespit etmiştir. Rodrik (1986) ise çalışmasında, lobi faaliyetlerini üretim teşvikleri ile tarifeleri bakımından karşılaştırmış ve tarife uygulanmasına yönelik lobi çalışmalarının politika dengesi üzerinde üretime yönelik teşviklerden daha fazla bozulmaya neden olacağını belirlemiştir. Belirli grupların etkin olmayan korumacılık politikalarının uygulanmasına yönelik politik baskıları ile ilgili diğer çalışmalar için bakınız: Baldwin, 1982; Mayer ve Riezman, 1990; Magee, 1994; Acemoğlu, 2006.

³⁷ Diğer taraftan politikacılar genellikle yeniden seçilmelerini sağlayacak çeşitli politikaları uygulama yoluna gidebilmektedirler. Bu nedenle, yeniden seçilmelerini sağlayacak kararları belirlerken korumacılık konusunda yürütülen faaliyetlerin yoğunluğuna ve gücüne de bakmaktadırlar. Eğer korunan faaliyetlerdeki bireyler ve/veya firmalar politik seçim içerisinde diğer faaliyetlerdekilere oranla daha fazla bir paya sahipse korumacılık yanlısı faaliyetleri uygulamayı sürdürebilmektedirler. Bir diğer ifade ile demokratik ortamlarda çoğunluğun tercihleri geçerli olduğundan, eğer çoğunluk korunan faaliyetlerde yer alıyorsa, bu durumda bu kesimlerin oylarını toplamak amacını güdebilmektedirler.

korumacılık politikalarından tarife uygulamasının kaldırılmasının bazı sıkıntılar yaratmasıdır. Zira hükümetler tarifelerden elde ettikleri gelirleri, kamu harcamalarını finanse etmekte kullanmaktadırlar. Bu ülkelerde etkin olmayan gelir sistemi nedeniyle vergi gelirlerinin de düşük düzeylerde olması, tarifelerin hükümet gelirleri içerisinde önemli bir paya sahiptir. Hatta bazı az gelişmiş ekonomilerde tarife gelirleri hükümetin gelirlerinin büyük bir bölümünü oluşturmaktadır. Bu bağlamda, bu tarz ekonomilerde hükümetler gelir kaynaklarının önemli bir bölümü teşkil eden tarife gelirlerini kaybetmek istemediklerinden ötürü korumacılık faaliyetleri lehine davranabilmektedirler (Greenaway, 1981).

2.5 Ticari Serbestleşme Politikaları

Yukarıdaki alt bölümde korumacılık politikaları ile ilgili kapsamlı bir inceleme gerçekleştirilmiştir. Bu alt bölümde ise, ticari serbestlik ile birlikte ülke ekonomilerinde yaşanan değişimler ve etkiler üzerinde durulacaktır. Özellikle son yıllarda gelişmiş ekonomilerin yanı sıra gelişmekte olan ekonomilerin ticari serbestlik eğilimlerinin artması nedeniyle bu eğilimin olası sonuçlarının ne olduğu ya da olacağı hem akademik hem de politik çevrelerde yoğun bir biçimde tartışılmaktadır. Literatürde yapılan ülke temelli ampirik çalışmalardan elde edilen bulgular, dışa açılma ve ticari serbestleşmenin kaynakların yeniden dağıtılması ve ekonomik büyümenin sağlanması anlamında yararlı olduğuna dair güçlü kanıtlar olduğunu ortaya koymaktadır³⁸.

Diğer taraftan ticari serbestleşme yönünde ortaya konulan politikalara yönelik bazı eleştiriler de literatürde yerini almıştır. Fakat bu eleştirilere rağmen, uzun vadede kapalı ekonomilere oranla açık ekonomilerin daha gelişmiş durumda oldukları sonucuna ulaşılmıştır. Bu konu ile ilgili olarak araştırmacıların en fazla endişeleri, özellikle gelişmekte olan ekonomilerin kendi ekonomik yapılarından kaynaklanan kısa vadede ticari serbestleşmenin ekonomideki bazı aktörler üzerinde baskı yaratmasının uzun vadede bile başarılı sonuçlara erişilmesini engelleyeceğine yöneliktir (McCulloch ve diğ, 2001).

³⁸ Buna karşın tam tersi bir durumun söz konusu olduğuna dair çeşitli araştırmalarda literatürde yerini almıştır. Her iki duruma ilişkin literatürde yer alan çeşitli ampirik ve teorik çalışmalar Bölüm 4’de detaylı bir biçimde incelemiştir. Dördüncü bölüm, aynı zamanda ticari serbestleşmenin ekonomik büyüme ve gelir ve ücret eşitsizliği üzerine olan etkilerinin de incelendiği bir bölümdür.

Güçlü bir ekonominin önemli bir bileşeni olarak görülen ticari serbestleşme, aslında ekonomi büyümeyi sağlayıcı gerekli bir adımı da oluşturmaktadır. Ticari serbestleşme ekonomideki kaynakların yeniden dağıtılmasını sağladığından güçlü bir ekonomiyi yaratmanın en temel unsurlarından biri, ekonominin bu kaynakları yeniden dağıtımını doğru ve büyümeyi sağlayıcı bir biçimde yapması gerekliliğidir (Winters, 2000).

2.5.1 Ticari serbestleşmenin etkileri

Her bir makroiktisadi politikanın ekonomi üzerinde kısa ve/veya uzun vadede çeşitli etkileri olmaktadır. Dolayısıyla gerek korumacılık politikaları gerekse ticari serbestlik yönünde alınan politikaların ekonomideki farklı kesimlere olmak üzere farklı boyutlarda etkileri söz konusu olmaktadır. Bu nedenle herhangi bir politikanın hükümetler tarafından seçilerek uygulanmasında önem kazanan nokta, bu uygulanacak olan politikaların ekonominin genelinde yaratacağı net etkinin yönüdür.

Ticari serbestleşmenin ekonomi üzerindeki etkisinin olumlu olup olmayacağı noktasında iki faktör önem teşkil etmektedir. Bunlardan biri nispi fiyatlar bir diğeri ise reel döviz kurudur.

Aslında hükümetlerin ekonomik büyümeyi sağlayıcı bir dış ticaret politikasını uygulaması, uygun bir bölüşüm politikası anlamını taşımaktadır. Dolayısıyla bu noktada, ekonomide nispi fiyatlar sistemi üzerine olan politikalar önem kazanmaktadır³⁹. Örneğin, ithal mallarının fiyatlarının yurtiçinde yükselmesine neden olan tarife ve tarife dışı korumacılık politikaları ve ihracat malların dünya maliyetlerinin üzerinde bir maliyet düzeyinde üretilmesini sağlayan sübvansiyonlar sayesinde ülkedeki dış ticaret haddi olarak tanımlanan ihracat fiyat indeksinin ithalat fiyat indeksine oranının değişmesine neden olmaktadır. Bu durum dış ticaret faaliyetlerinden ekonominin yararlanmasına olanak tanıyabilmektedir⁴⁰.

³⁹ Ekonominin dış ticaret faaliyetleri içerisine girmesiyle beraber mal ve hizmet üretimini gerçekleştiren firmalar, ne kadar miktarda mal üreteceklerini ve hangi üretim faktörünü kullanarak üretecekleri ile ilgili kararlarını alırlarken dünya nispi fiyatlarındaki değişimleri göz önüne alarak gerçekleştireceklerdir. Benzer şekilde tüketicilerde hangi malları ne kadar miktarda tüketecekleri ile ilgili kararlarını bu nispi fiyatlardaki değişim ile belirlemektedirler. Bu itibarla, hükümetler yurtiçi fiyat düzeyini dünya nispi fiyat düzeyine göre değiştirmeleri üretim ve tüketim kararlarını etkilemekte ve ekonomideki kaynakların farklı faaliyetlerde kullanılmak üzere yeniden dağıtılmasına neden olmaktadır.

⁴⁰ Dış ticaret haddi ile belirli bir başlangıç dönemine göre ihracat edilen ve ithal edilen malların nispi fiyatlarındaki değişme ve dolayısıyla dış ticaret faaliyetleri neticesinde elde edilen yararlar ve yüklenilen maliyetler ifade edilmektedir.

Diğer yandan, ticari serbestleşme ile *ticarete-konu-olan* ve *konu-olmayan* mallar ayrımı önem kazanmaktadır. Bunun sebebi, ticari serbestleşmenin kaynakların yeniden dağıtımını aslında *ticarete-konu-olan* mallar lehine kaynakların yeniden dağıtılmasını sağladığından bu tip malların üretiminin desteklenmesidir. Bu noktada reel döviz kuru önplana çıkmaktadır. Zira reel döviz kuru mal ve hizmet ticaretinin serbest olduğu bir ekonomide *ticarete-konu-olan* malların *ticarete-konu-olmayan* mallara olan nispi fiyatı olarak ifade edildiğinden⁴¹, ticari serbestleşmeden yararlanılabilmesi amacıyla reel döviz kurunun değerklenmemesi istenmektedir. *Ticarete-konu-olan* malların fiyatlarının dünya fiyatları ile belirlenmesi nedeniyle hükümetin bu mallar üzerinde çok fazla etkisi olmaması sebebiyle *ticarete-konu-olmayan* malların fiyatlarının değerklenmemesi arzu edilmektedir. Bu nedenle reel döviz kurundaki değışimler ekonomideki kaynakların nasıl dağıtılacağına ilişkin kararları etkilemektedir (Harberger, 2004)

2.5.1.1 Ticari serbestleşmenin maliyetleri

Ticari serbestleşme politikalarının ekonomiye yüklediğı çeşitli maliyetler söz konusudur. Bunlardan birincisi, ticari serbestleşmenin ekonomideki faaliyetlerin korumacılık dönemine oranla daha fazla rekabet ortamı ile karşı karşıya kalmalarına neden olduğundan, bazı faaliyetlerdeki firmaların yeni rekabet koşullarına kısa vadede adapte olamamalarından ötürü çeşitli sıkıntılar yaratmasıdır. Özellikle daha yüksek ölçek ekonomisine sahip yabancı firmalarla rekabet etmek durumunda kalan yerli firmalar nedeniyle bu durum oluşmaktadır.

Bununla birlikte, ticari serbestlik döneminde dünya koşullarındaki değışimler yurt içersine yansımaktadır. Bu durumda, yurt içersindeki dış ticaret haddinin yükselmesine ve daha değışken bir ortamda ekonomik faaliyetlerin sürdürülmesi zorunluluğı doğurmaktadır. Bu nedenle, korumacılık durumuna göre ekonomi daha kırılgan hale gelmektedir.

Öte yandan, ticari serbestleşme fiyat yolu ile ekonomiyi dünya ekonomisiyle etkileşim haline getirmektedir. Dolayısıyla küçük bir ekonomide, dış ticaret politikalarının değıştirilmesinin etkisi sadece yerli fiyatlar üzerine olacaktır. Dünya fiyatları bu değışimden etkilenmeyeceklerdir. Bu etkileşim neticesinde yurt

⁴¹ Bir başka ifade ile reel döviz kuru ticarete-konu-olan malın bir birimi ile ne kadar ticarete-konu-olmayan mal satın alınabileceğini göstermektedir.

içerisindeki değişimler dünya ekonomilerine yansımazken, dünya fiyatlarında değişimler yurt içerisinde fiyat düzeyi üzerinde etkili olmaktadır.

Buna ek olarak, daha öncede belirtildiği üzere, ticari serbestlik döneminde değişen ekonomik öncelikler neticesinde ekonomik kaynakların dünya ekonomileri ile rekabet edebilecek faaliyetlere doğru yeniden dağıtılmasının sonucunda, ihracat yapan faaliyetlerde gelir ve istihdam kapasitesi artarken, ithal ikameci faaliyetlerdeki gelir ve istihdam kapasitesi düşmektedir. Bu durum ekonomideki gelir ve ücret eşitsizliği üzerinde olumsuz yönde etkilere neden olabilmektedir. Bu bağlamda literatürde ticari serbestleşme ve gelir ve ücret eşitsizliği arasındaki ilişki ile ilgili yapılan ampirik çalışmalar da tamamen birbirine ters sonuçlar elde edilmiştir⁴². Bunun nedeni, ticari serbestleşme ile gelir yaratma kapasitesi arasındaki ilişkinin ülke özellikli olması ve yeterli ve gerekli tamamlayıcı politikaların uygulanıp uygulanmamasının elde edilen sonucun değişmesine sebep olmasıdır.

2.5.1.2 Ticari serbestleşmenin yararları

Ticari serbestleşmenin sağladığı yararlardan biri ticari serbestlik döneminde tüketimin korumacılık dönemine oranla daha ucuzlayabilmesidir. Bir diğer ifade ile tüketicilerin satın alma güçlerinin artmasıdır. Serbestleşme tanım gereği ticari engellerin kaldırılması anlamına geldiğinden, eğer piyasalar etkin bir biçimde işleyebilirse ticari serbestleşme ile *ticarete-konu-olan* malların yurtiçi fiyatlarında hem yabancı malların daha ucuzlatılması hem de daha önce yerli üreticiler tarafından yakalanan rantın azaltılması ile bir azalma yaşanabilmektedir (McCulloch ve diğ, 2001).

Buna ek olarak ticari serbestleşme yerli üreticilerin karşı karşıya kaldıkları rekabet derecesini arttırdığından ülke özelliklerine bağlı olarak, özellikle de gelişmekte olan ülkelerde kısa vadede ekonomi kendini yeni duruma adapte etmede zorlanmasına karşın uzun vadede, bu durum ekonomideki refahın üretim etkinliğinin geliştirilmesi yolu ile olumlu sonuçlar verebilmektedir. Üretim etkinliğinin geliştirilebilmesi için, ekonomide kullanılan kaynaklarının etkinliğinin artırılması, ülkenin karşılaştırmalı olarak üstünlüğe sahip olacağı faaliyetlere doğru kaynakların yeniden dağıtımının ve uzmanlaşmanın sağlanması ve dünya piyasalarına ihracat yapma yolu ile ölçek ekonomilerden faydalanılması ile mümkün olabilmektedir (Winters, 2000).

⁴² Detaylı bilgi için bakınız: Bölüm 4.

Ayrıca ticari serbestleşme ile beraber, ülke içerisine ithalat yolu ile giren yabancı mallar sayesinde yeni teknolojiler ve yeni üretim fikirlerinin ülkeye doğru bir hareketliliği söz konusu olabilmektedir. Bu tarz bir hareketlilik, hem ülkenin teknolojik kapasitesinin geliştirilmesini sağlayabileceği gibi hem de bazı durumlarda tam tersi bir etki yaratabilmektedir. Bu etkinin pozitif ya da negatif yönde olması ekonomideki kaynakların niteliği ile ve bu kaynakların yeniden dağıtımının doğru bir biçimde yapılabilmesi ile ilgilidir (McKay, 2000).

2.6 Değerlendirme

Bu bölümün amacını korumacılık ve ticari serbestleşme politikalarının belirlenmesi ve bu politikaların ekonomi üzerindeki etkilerinin tespit edilmesi oluşturmaktaydı. Bu bağlamda, bu bölümde literatürde yer alan ampirik ve teorik çalışmalar ışığında ekonomilerde uygulanan politikalar ve bu politikaların etkileri değerlendirmiş ve detaylı bir inceleme sunulmuştur.

Giderek artan ticari ve ekonomik bütünleşmeye karşın, halen bazı ekonomilerde korumacılık politikalarının uygulanmaya devam ettiği görülmüştür. Hükümetin korumacılık politikalarını uygulamalarının altında yatan nedenler detaylı bir biçimde incelenmiştir. Bununla birlikte ticari serbestleşmenin ekonomi üzerinde yarattığı etkiler üzerinde tartışılmış ve ekonomik büyümeyi teşvik edici mekanizmaların ne şekilde oluşturulması gerektiği belirtilmiştir.

Bununla beraber ticari serbestlik döneminde gelir ve ücret eşitsizliğinde de çeşitli etkiler yaşanmaktadır. Yaşanan hem doğrudan hem de dolaylı etkilerin neticesinde ortaya çıkan net etkinin ekonomik büyümeyi destekleyici yönde olması ve eşitsizliklerin azalmasına neden olması için, ticari serbestleşmeyle beraber hareketlilik kazanan kaynakların yeniden dağıtımının ülke lehine olması gerekliliği belirtilmiştir. Zira serbestleşme neticesinde hem yurt içerisindeki kaynaklar yurtdışına doğru hareketlilik kazanmakta hem de yurtdışındaki kaynakların yurt içerisine transferleri söz konusu olmaktadır. Bu bağlamda, serbestleşmenin gerçekleştiği ekonominin yapısına ve uygulanan tamamlayıcı makroiktisadi politikalara bağlı olarak net etkinin değişeceği ifade edilmiştir. Eğer oluşan net etki, yurt içerisine doğru ise bu durumda ekonomik büyüme sağlanacak ve gelir ve ücret eşitsizliğinin üzerinde olumlu etkiler yaratılabilecektir.

İlerleyen bölümde ise bu bölümde ortaya konulan çerçeve dahilinde, dış ticaret teorilerinden bahsedilecek ve literatürde en bilinen neoklasik dış ticaret teorilerinden Heckscher-Ohlin-Samuelson (HOS) modelinin teorik ispatı gerçekleştirilecektir.

Bununla birlikte bazı güçlü varsayımlara sahip olan bu teorem, gerçekçi bazı varsayımlar dahilinde ufak bir katkı ile geliştirilerek tez çalışmasının ilerleyen bölümlerinde Türkiye ekonomisi için gerçekleştirecek olan ampirik çalışmalara uygun bir teorik çerçevenin oluşturulması sağlanacaktır.

3. DIŞ TİCARET TEORİLERİ

3.1 Giriş

Yukarıdaki bölümde hükümetlerin ticari serbestleşme ve korumacılık ile ilgili politikalarından bahsedilmiştir. Ekonomik önceliklerle uyumlu olarak uygulanan ticari serbestlik ve korumacılık politikalarının sonuçları ve nedenleri irdelenmiştir. Bu bölümde ise literatürde yer alan standart dış ticaret teorilerinin genel bir incelemesiyle beraber, ticari serbestleşmenin temel teorilerinden biri olan Heckscher-Ohlin-Samuelson (HOS) modelinin teorik çerçevesi ortaya konularak, yukarıda anlatılanlar ışığında HOS modeli bu tez çalışmasının amacına uygun bir şekilde ufak bir katkı ile geliştirilecek ve bu geliştirilen modele ilişkin çeşitli teorik ispatlar yapılacaktır.

Literatürde, ticari serbestleşme ile beraber ülkelerin ticaret hacimlerinin artması ve dış ticaretten her iki tarafında karşılıklı olarak karlı çıkabilmesi için gerek koşulların belirlenmesine ilişkin çok sayıda teorik ve ampirik çalışma yer almaktadır. Neoklasik dış ticaret modellerinin sahip oldukları bazı katı varsayımlar, bu teorilerin gerçekçi yaklaşımlardan uzaklaşmalarına neden olduğundan, temel modellerden biri olan HOS modelinin bu tez çalışmasında diğer bazı literatürde yer alan çalışmalarda da gerçekleştirildiği gibi bazı gerçekçi varsayımlar altında geliştirilmesi hedeflenmiştir.

Açıkçası, böyle bir teorik modellemeye ihtiyaç duyulmasının yegane sebebi, gerçekçi varsayımlardan uzak neoklasik modellerin daha gerçek dünya şartları ile uyumunun sağlanmasıdır. Dolayısıyla aslında bu bölümün amacı ilerleyen bölümlerde Türkiye ekonomisi için gerçekleştirilecek olan ampirik analizlere temel teşkil edecek teorik bir çerçevenin oluşturulmasıdır.

Bu bölüm beş alt bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünün ardından teorik modelin kurgulanmasından önce literatürdeki çeşitli farklı teorik yaklaşımların incelenmesi ve bu yaklaşımların benimsedikleri varsayımların irdelenmesi yerinde olacağından ikinci bölüm standart dış ticaret teorilerinin tarihsel gelişiminin anlatılacaktır. Üçüncü bölümde ise HOS teorik modeli detayları ile incelenecektir. Dördüncü bölüm

HOS modelinin geliştirildiği ve matematiksel ispatların yer aldığı bölümdür. Son olarak beşinci bölüm değerlendirme bölümüdür.

3.2 Dış Ticaret Modellerinin Tarihsel Gelişimi

Bu alt bölümde, dış ticaret teorilerinin tarihsel gelişimi incelenecektir. Bu bağlamda, ilk iktisadi akımdan başlanılarak günümüze kadar gelen bir süreç içerisinde dış ticaret teorilerinin geçirdiği evreler ve bu teorilerin genel yapılarından bahsedilecektir.

İlk olarak, ilk iktisadi düşünce akımı olan Merkantilizm'den başlanılacaktır. 16.-18. yüzyılları arasında etkili olan bu iktisadi düşünce akımı, ülkeler ve hükümetler arasında etkin iken, Adam Smith ve David Ricardo tarafından kurgulanan klasik dış ticaret teorileri bu yaklaşıma eleştiriler getirerek yeni bir bakış açısı ile iktisadın tarihsel gelişimi içerisinde yerini almışlardır⁴³. Temel olarak, ekonomideki üretim faktörünün sadece emek faktörü olduğu varsayımına dayanan klasik dış ticaret teorileri, tek bir üretim faktörünün etkin olduğu düşüncesi çerçevesinde, dış ticaret gerçekleştiğinde hangi malların ihraç hangi malların ithal edileceğinin belirlenmesi ile ilgili tespitlerde bulunmaktadır.

Ardından, klasik dış ticaret teorilerinin gerçek dünya ekonomilerinde gerçekleşen çeşitli iktisadi gelişmeleri açıklamakta yetersiz kalmaları üzerine bu teorileri geliştiren farklı düşünceler ortaya atılmıştır. Bu bağlamda ortaya çıkan neoklasik dış ticaret teorileri, klasik dış ticaret teorilerinin üretim faktörü olarak sadece emeği almasına eleştiri getirerek, sermayenin de üretim süreci içerisinde bir maliyet unsuru olarak alınması gerekliliğini vurgulamışlardır. Bu nedenle, genel bir ifade ile neoklasik dış ticaret teorileri iki ülkeli-iki üretim faktörüne sahip ekonomilerin modellenmesine dayanan teorilerdir. Literatürde, neoklasik dış ticaret teorileri içerisinde en bilinen teoriler, Heckscher-Ohlin Modeli⁴⁴ ve Spesifik Faktör Modeli'dir. Yeni dış ticaret teorileri olarak adlandırılan teoriler ise neoklasik dış

⁴³ Uluslararası iktisat 18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren klasik iktisatçılarla birlikte pozitif bilim niteliğini kazanmıştır. İktisadın bağımsız bilim niteliğini kazanmasının klasik iktisatla birlikte olduğu söylenmektedir. Klasik iktisadın başlıca özelliklerinden biri üç yüz yıl boyunca iktisat yazınına ve iktisat politikalarına egemen olan merkantilizme tepki olmasıdır.

⁴⁴ Literatürde Heckscher-Ohlin modeli ülkelerin dış ticaret yapmalarının nedeni olarak ülkelerin faktör donanımlarının farklı olmasını savunduğu için faktör donatımı teorisi olarak da adlandırılmaktadır. H-O modeli literatürde Heckscher-Ohlin-Samuelson modeli olarak da bilinmektedir. Bu konu ile ilgili detaylı bilgi alt bölüm 3.2.3.1'de verilecektir.

ticaret teorilerinin çeşitli varsayımlarının yeniden ele alınarak geliştirilmesi ile kurgulanmışlardır.

3.2.1 Merkantilizm

Dış ticaret ile ilgili yaklaşımları içeren ilk iktisadi düşünce sistemi olan Merkantilizm 16. yüzyılın sonlarında ortaya çıkmıştır. Merkantilistlere göre, bir ülkenin zenginliği o ekonominin sahip olduğu altın ve gümüş miktarına bağlıdır. Bu nedenle, eğer bir ekonomi ne kadar fazla altın ve gümüş stokuna sahip ise o ekonominin o kadar çok zengin olduğu düşünülmektedir.

Bu düşünce sistemi, altın ve gümüş stokunun arttırılmasının dış ticaret ile söz konusu olabileceğini vurgulamakta ve bunun ise ihracatın desteklenmesi ve ithalatın engellenmesi ile gerçekleştirilebileceği savunulmaktaydı. Diğer bir ifade ile dışarıya daha fazla mal satılması ve bununla birlikte dışarıdan daha az mal satın alınması ile stokun arttırılabileceğine inanılmaktaydı. Dolayısıyla, bu iktisadi akım benimsenen iktisat politikası gereği, mümkün olduğunca ithalatı kısıtlamaya ve ihracatı arttırmaya yönelik uygulamalar içermekteydi⁴⁵.

Bunlara ek olarak, Merkantilistler dünyada var olan altın ve gümüş miktarının sabit olduğunu varsaydıklarından, bir ülkenin altın ve gümüş stokunun artması için diğer bir ülkedeki stokun azalması gerektiğini ifade etmişlerdir. Bu itibarla, bu düşünce sistemine göre dış ticaret sıfır toplamı bir faaliyettir. Bir ülkenin kazancı diğer bir ülkenin kaybı ile sonuçlanmalıdır (Ünsal, 2005).

3.2.2 Klasik dış ticaret teorileri

18. yüzyılın sonlarından 19. yüzyılın başlarına kadar iktisat alanında etkili olan bu iktisat görüşü üç yüzyıl boyunca iktisat yazınına ve politikalarına egemen olan Merkantilizme ve bu düşünce sisteminin öğretilerine karşı tepki olarak ortaya çıkmıştır. Bu iktisat görüşünün başlangıcı olarak Adam Smith'in (1776) çalışması alınmaktadır. Mutlak üstünlükler teorisine dayanarak oluşturulan bu çalışma aslında temelinde karşılaştırmalı üstünlükler yaklaşımını da içermektedir. Bu iktisadi

⁴⁵ Bu düşünce sisteminin en önemli temsilcilerinden biri olan Mun (1664)'ın çalışmasında ticaret dengesi teorisi bu yaklaşım çerçevesinde irdelenmiştir.

yaklaşım ile aslında bir bakıma neoklasik ve yeni dış ticaret teorilerinin temeli de atılmıştır⁴⁶.

3.2.2.1 Mutlak üstünlükler teorisi

Merkantalizm düşünce akımının sahip olduğu bazı varsayımlar bu akımın eksik yanlarını oluşturduğundan, bu yaklaşım bazı iktisadi sorunların çözümlenmesine yönelik bir bakış açısı geliştirememiştir. Bu bağlamda, bu akıma ilk eleştiri Adam Smith (1776) tarafından getirilmiştir⁴⁷. Smith (1776), bir ülkenin zenginliğinin altın ve gümüş stoku ile belirlenemeyeceğini, aslında bu zenginliğin bir yıl içerisinde üretilen mal miktarı ile ölçülebileceğini savunmuştur. Buna ek olarak, Merkantilistleri eleştirerek dünya toplam serveti sabit olmadığı için ticaretin sıfır toplamı bir faaliyet olmadığını aksine ticaretten her ülke bir yarar elde ettiği için pozitif toplamı bir faaliyet olduğunu ifade etmiştir.

Adam Smith'in bu teorisi literatürde *mutlak üstünlükler teorisi* olarak adlandırılmaktadır. Bu teoriye göre, her bir malın değeri o malın üretiminde kullanılan emek miktarına bağlı olarak belirlenmektedir. Dolayısıyla da, emeğin tek üretim faktörü olduğu varsayımı temel varsayımdır. Bu nedenle de literatürde, *emek değer teorisi* olarak da bilinmektedir⁴⁸.

Buna ek olarak, yapılan diğer varsayımlar, emeğin her bir ülkede homojen olduğu, ülke içerisinde hareketli ve ülkeler arasında tam hareketsiz olduğudur. Bununla birlikte, her bir ülkenin tam istihdam şartları altında olduğu, tam rekabet piyasa koşullarının geçerli olduğu, üretim teknolojilerinin her bir ülkede sabit ve ulaşım masraflarının sıfır olduğu varsayımları da yapılmaktadır.

Dış ticaretin pozitif toplamı bir faaliyet olabilmesi için gerekli koşulun işbölümü ve uzmanlaşma olduğunu belirtilerek, bu işbölümü ve uzmanlaşma ile dünya kaynaklarının verimliliğini arttırabilen dış ticaret faaliyetinin tek bir ülkenin değil, her iki ülkenin de yararına olabileceğini vurgulanmıştır. Smith'in uluslararası iş bölümü ile kast ettiği nokta, her ülkenin kendi ihtiyacı olan ürünleri üretmesi yerine,

⁴⁶ Klasik dış ticaret ekolünün en ünlü temsilcileri olarak Adam Smith, David Ricardo, Thomas Malthus, Jean Baptiste-Say, Frederic Bastiat, Nassau Senior ve John Stuart Mill sayılabilmektedir.

⁴⁷ Adam Smith (1776) Ulusların Zenginliği kitabında klasik dış ticaret modellerinin temellerini atmış ve daha önceki iktisadi düşünce sistemine bazı temel eleştiriler getirerek daha gerçekçi varsayımlarla çeşitli kurgular gerçekleştirmiştir.

⁴⁸ Klasik iktisatçıların tümü, emek dışındaki üretim faktörleri olan sermaye ve doğal kaynakların var olduklarını kabul etmekle beraber , bu üretim faktörlerinden sermayeyi biriktirilmiş emek, doğal kaynakları da Tanrının bir lütfu olarak algılamayı seçmişlerdir.

bazı iş bölümleri ile her bir ülkenin kendi uzmanlık alanı içerisindeki ürünleri üretmesi gereğidir. Fakat elbette, her şartta iki ülke arasındaki ticaretin kısıtlamalar söz konusu olmadan bu ülkelere olan yararı eşit düzeyde olamayacaktır (Krugman ve diğ, 2011).

Bu teoriye göre, uluslararası iş bölümünün temel belirleyicisi uzmanlaşma üretilen malların mutlak maliyetlerine göre belirlenmektedir. Bir ekonomi, hangi malları mutlak maliyetlerine göre diğerlerinden daha ucuza üretiyorsa o malların üretiminde uzmanlaşması gerekmektedir. İki ülkeli ve iki mal içeren bir model düşünüldüğünde, ülkeler daha düşük maliyetle ürettikleri mallarda uzmanlaşarak, o malları ihraç ederken, daha yüksek maliyetli diğer malları ise ithal etmelidirler. Mutlak üstünlüklere dayalı uzmanlaşma sonucunda dünya üretiminde yaşanan artış, ülkeler arasında paylaşılarak ve her iki ülkede ticaretten farklı oranlarda yararlar elde edeceklerdir. Bu yararların-kazançların büyüklükleri dünya piyasasındaki iki malın nispi fiyatlarına bağlı olarak şekillenecektir (Karluk, 1998).

3.2.2.2 Karşılaştırmalı üstünlükler teorisi (Ricardo modeli)

David Ricardo dış ticaretin mutlak üstünlüklere dayanılmasının çeşitli kısıtlamalara neden olacağını ileri sürmüştür. Ricardo (1817) ülkeler arasındaki üretimin mutlak maliyet farklılıkları yerine bu farklılığın derecesi üzerinde durarak, Adam Smith'in teorisini geliştirmiştir. Dolayısıyla, Ricardo (1817), Smith (1776)'ın mutlak üstünlükler teorisinin özel bir durumu olan bir ülkenin her iki malda da mutlak üstünlüğe sahip olması durumunu ele almakta ve karşılaştırmalı üstünlükler teorisini ortaya koymaktadır.

Karşılaştırmalı üstünlükler teorisinde de mutlak üstünlükler teorisinde olduğu gibi emeğin tek üretim faktörü olduğu ve homojen olduğu, ülke içerisinde tam hareketli ve ülkeler arasında tam hareketsiz olduğu, tam istihdam ve tam rekabet koşullarının var olduğu, ülkelerdeki üretim teknolojisinin aynı ve ulaşım masraflarının sıfır olduğu varsayımları geçerlidir. Bu teori, bir ülke her iki malda da mutlak üstünlüğe sahip olsa bile, karşılaştırmalı olarak en fazla üstünlüğe sahip olduğu malda uzmanlaşarak bu malı ihraç etmesini ve diğer malı ithal etmesini öngörmektedir (Krugman ve diğ, 2011).

Klasik Dış Ticaret Modellerine Getirilen Eleştiriler

Smith (1776) ve Ricardo (1817) gibi klasik iktisatçılar emek dışındaki sermaye ve doğal kaynakları gibi üretim faktörlerini teorilerinde ihmal etmektedirler. Sermayeyi biriktirilmiş emek biçiminde algılamayı tercih etmektedirler. Buna ek olarak, çalışmalarında analizlerini arz yanlı bir yaklaşımla gerçekleştirmişler talep unsurunu dikkate almamışlardır. O nedenle bu klasik modellerde üretim maliyetlerinin fiyatlarla özdeş oldukları varsayımı da söz konusudur.

Bu bağlamda, bu teoriye getirilen çeşitli eleştiriler söz konusudur. Zira sadece emek değer teorisine dayanması ve üretim ve maliyet unsurlarının sadece tek bir üretim faktörü ile açıklanması en büyük eksik olarak görülmektedir. Diğer taraftan, emek üretim faktörünün homojen olduğunun kabulü de bir diğer eksikliktir. Emeğin vasıflı ya da vasıfsız olması ve bunun maliyet unsuru üzerindeki etkileri bu teoride dikkate alınmamıştır. Bununla birlikte azalan verimler kanunun etkilerini de göz ardı etmesi bu teorilerinin bir diğer eksik tarafını oluşturmaktadır.

3.2.2.3 Mill teoremi (talep yanlı yaklaşımlar)

Dış ticareti talep açısından inceleyen görüşlerden biri John Stuart Mill (1848)'in bir çalışmasıdır. Mill (1848), Karşılıklı Talep Yasası ile dış ticarete talep koşullarına yer veren ilk iktisatçıdır. Dış ticaret kazançlarının belirlenmesinde diğer klasik iktisatçıların ihmal ettiği talep unsurunu da dikkate alan Mill bu yaklaşımla karşılıklı talep kanununu ortaya koymuştur^{49,50}.

Mill, bir ülkedeki ithal malı miktarlarını bir birim arttırmak için kendi ürettiği maldan önereceği miktarı gösteren eğriye teklif eğrisi adını vermiş ve teklif eğrisi ile dış ticaret teorisi geliştirmiştir. Teklif eğrileri ülkenin hem arz hem de talep koşullarını yansıtmaktadır. İki ülkeli bir modelde, iki ülkenin teklif eğrilerinin kesiştiği noktadan geçen ticaret haddi (nispi fiyat oranı) denge ticaret haddini, bir diğer ifade ile denge fiyatını göstermektedir. Zira Mill'e göre bu nokta, bir ülkenin

⁴⁹ Mill (1848) aslında bu çalışmasında, klasik iktisatçıların ihmal ettiği talep unsurunu da analize dahil ederek, karşılıklı talep kanunu ile, dış ticaretin teknolojik gelişmeyi de etkileyeceğini belirtmiştir. Mill, ihracat kapasitesinin artmasına yönelik ya da yeni bir ihracat malının üretilmesine yönelik bir teknolojik gelişme ihracat mallarındaki verimliliği artırarak, karşılıklı talep unsuru ile belirlenen ithal mallarının daha ucuza elde edilmesine olanak sağlayarak dış ticaretin kazancını arttıracığını ifade etmiştir (Bayraktutan, 2003).

⁵⁰ Daha sonra neoklasik iktisatın öncülerinden olan Marshall (1890) bu kanunu geliştirerek *teklif eğrileri* yardımıyla talep unsuru da neoklasik analizlerde dikkate alınmaya başlanmıştır

satmak istediği mal miktarı (ihracat) ile diğer bir ülkenin satın almak istediği mal miktarını (ithalat) birbirine eşitlemektedir (Seyidoğlu, 2009).

3.2.3 Neoklasik dış ticaret modelleri

Klasik iktisadi akımın etkileri 1850’li yıllara kadar sürmüştür. Fakat o dönemde, ortaya çıkan siyasi ve sosyal koşullar artık klasik iktisadi düşüncenin sürdürülemez olduğunu göstermiş ve bu düşünce ülke ekonomilerinin karşı karşıya kaldığı durumları açıklamakta yetersiz kalmıştır.

Bu bağlamda, neoklasik iktisatçılar tarafından klasik iktisatçıların dış ticaret teorilerine yönelik en temel eleştirileri, bu teorilerin emek değer teorisine dayanmasına getirilmektedir. Neoklasik iktisatçılar emeğin maliyeti dışındaki üretim faktörlerinin maliyetler ve dış ticaret üzerinde etkisinin ihmal edilmesine karşı çıkarak, emek ile beraber sermayenin de etkili olduğu fırsat maliyetleri kavramını ele almışlardır. Emek değer teorisini fayda teorisine ile değiştiren bu yaklaşımın kurucuları arasında Marshall (1890) ve Walras (1877) yer almaktadır⁵¹ (Karluk, 2009).

Aslında neoklasik dış ticaret teorisine, karşılaştırmalı üstünlükler teorisinin temel hatlarını korumakla beraber, emek ve diğer üretim faktörlerinin maliyeti ve verimlilik farklılıklarını da analize dahil ederek dış ticaret ve dış ticaretin kazançlarını incelemektedir.

Neoklasik Dış Ticaret Modellerinin Özellikleri

Neoklasik modelin hem arz hem de talebe ilişkin analizleri söz konusudur. Bu teorideki talep yönlü analizler tüketici davranışları teorisine dayanmaktadır. Tüketici davranışı teorisinde, ülkelerdeki tüketicilere aynı faydayı sağlayan mal bileşimlerinin birleşimlerine *kayıtsızlık eğrileri* denilmektedir. Tüketicilerin gelirleri ve mal fiyatları sabit iken satın alabilecekleri mal bileşimlerini gösteren doğruya ise *bütçe doğrusu* denilmektedir. Tüketici davranışı teorisine göre, tüketici denge koşulu bütçe doğrusu ile kayıtsızlık eğrisinin teğet olduğu noktada gerçekleşmektedir. Bu nokta, tüketiciler elde ettikleri gelirleri ile ulaşabilecekleri optimum mal bileşimlerini göstermektedir.

Neoklasik üretim teorisine göre ise, üretim fonksiyonu belirli miktarlardaki girdilerle veri teknoloji altında üretilebilecek maksimum çıktıyı göstermektedir. Bu teoriye

⁵¹ Bu neoklasik iktisatçıların yanı sıra, en bilinen neoklasik teorisyenler arasında Francis Ysidro Edgeworth, Knut Wicksell, Ronald Fisher ve Vilfredo Pareto yer almaktadır.

göre, *üretim olanakları eğrisi* olarak adlandırılan eğri üretim teknolojisi ve girdi miktarı veri iken, girdiler tam kullanılabilirdiğinde üretilebilecek maksimum mal bileşimlerini göstermektedir. Tam rekabet koşulları altında neoklasik modele göre, denge koşulu üretim olanakları eğrisi ile kayıtsızlık eğrisinin ve nispi fiyat oranları ile teğet olduğu noktada üretim gerçekleşmektedir (Ünsal, 2005).

Dolayısıyla, neoklasik modellerde eğer herhangi iki ülkenin üretim faktörleri ve üretim teknolojileri ve tüketicilerin tercih ve zevkleri aynı ise, bu durumda her iki ülkenin ticaretten kazançları söz konusu olmayacaktır. Bunun sebebi, her iki ülkede de arz ve talep koşulları aynı olması, bu ülkelerin kapalı ekonomi gibi hareket etmeleri ile serbest dış ticaret gerçekleştirmeleri arasında herhangi bir farklılık yaratmayacaktır. Aynı üretim olanakları eğrisine, kayıtsızlık eğrisine ve nispi fiyat oranlarına sahip olduklarından kullanacakları üretim faktörleri ve üretimleri tamamen benzer olacaktır (Ünsal, 2005).

Neoklasik modeller hem arz hem de talep yönlü analizler içerdiğinden, bu modellere göre ülkelerin ticaretten kazanç elde etmelerinin iki olası nedeni söz konusudur. Bunlardan birincisi, arz koşullarının farklı olması, diğeri ise talep koşullarının farklı olmasıdır. Ülkedeki arz koşullarındaki farklılık ise üretim faktörlerinin nispi kıtlıklarının her ülkede farklı olması ve üretim teknolojisindeki farklılıklar olmak üzere iki nedenden kaynaklanabilmektedir. (Seyidoğlu, 2009).

3.2.3.1 Heckscher-Ohlin-Samuelson teorisi (arz yanlı yaklaşımlar)

Karşılaştırmalı üstünlükler teorisiyle dış ticarete yapılan katkıdan sonra, Heckscher-Ohlin-Samuelson (HOS) teorisi nispi üretim faktörleri oranlarını kullanarak karşılaştırmalı üstünlüklerin ve dış ticaretin nedenlerini ortaya koyarak dış ticaret teorilerinin geliştirilmesini sağlamıştır⁵².

Bu teori, dış ticaretin bir nedeni olarak ortaya konulan arz koşullarının farklı olmasını, üretim faktörlerinin nispi kıtlıklarının her bir ülkede farklı olmasına bağlayarak açıklamaktadır. Klasik bakış açısında tamamen ihmal edilen bu görüş, ilk olarak Heckscher (1919) tarafından ortaya konulmuş, sonrasında Ohlin (1933) tarafından detaylandırılmış ve ardından Samuelson (1948, 1949, 1953) tarafından geliştirilmiştir.

⁵² Literatürde, HOS modeli Heckscher-Ohlin (H-O) modeli olarak da adlandırılmaktadır.

Bu teorik yapıda, ülkelerin üretim faktörlerinin nispi kıtlıkları farklılığı olduğu düşünüldüğünden her bir ülke hangi üretim faktörüne bol olarak sahipse, o üretim faktörünü kullanan malların üretiminde karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olarak bu malın üretiminde uzmanlaşacağı belirtilmiştir. Dolayısıyla bu uzmanlaşma gereği ülkelerin, uzmanlaştıkları bu malları ihraç edeceği ve kıt olan üretim faktörünü kullanan malları ise ithal edeceği sonucuna ulaşmışlardır⁵³ (Bhagwati ve diğ, 2001; Ünsal, 2005).

Heckscher-Ohlin-Samuelson Teorisinin Varsayımları

Klasik dış ticaret teorilerinde olduğu gibi bu teoride bazı varsayımları içermektedir. Bunlardan ilki, doğal olarak maliyet unsuru içerisinde üretim faktörü olarak klasik iktisatçıların öne sürdüğü gibi yalnızca emeğin değil aynı zamanda sermayenin de söz konusu olduğu kabul edildiğinden üretimde sermayenin de bir maliyet kalemi olarak alınmasıdır. Bir diğer varsayım ise, iki ülkeli ve iki sektörlü hipotetik bir dünyanın varlığıdır (Krugman ve diğ, 2011).

Bununla birlikte, üretim faktörlerinin homojen oldukları, ülke içerisinde tam hareketli ülkeler arasında ise tam hareketsiz olduğu varsayımları geçerlidir⁵⁴. Bir diğer ifade ile emek ve sermayenin sektörler arasında maliyetsiz ve hemen transferinin gerçekleşebileceği varsayılmıştır. Bu varsayım nedeniyle, literatürdeki birçok çalışmada HOS modelinin uzun dönemli bir teorik model olduğu belirtilmiştir⁵⁵. Bu teoride yapılan başka bir varsayım da üretim teknolojilerinin bütün ülkelerde aynı olduğu varsayımıdır. Sadece üretim teknolojilerinin değil, aynı zamanda zevk ve tercihlerinde aynı olduğu varsayımı söz konusudur⁵⁶. Dolayısıyla,

⁵³ HOS teorisinin zaman içerisinde ülkeler arasındaki ticareti açıklamakta yetersiz kalması nedeniyle çeşitli farklı yaklaşımlarla geliştirilmiştir. İki ülkeli, iki üretim faktörlü ve iki mallı bir teorik model olan HOS modeli çok sayıda mal ve çok sayıda üretim faktörünün söz konusu olduğu durum için Vanek (1959) tarafından geliştirilmiştir. Bu model literatürde Heckscher-Ohlin-Vanek (HOV) modeli olarak bilinmektedir. Vanek (1959) modelinde üçüncü üretim faktörü olarak doğal kaynakları modele katmıştır.

⁵⁴ Bu varsayımla beraber aslında, ülke içerisindeki iktisadi faaliyetlerde kullanılan emeğin fiyatının birbirine eşit olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Zira emek ülke içerisindeki tam hareketli olduğu için, bulunduğu iktisadi faaliyet alanından bağımsız olarak, fiyatı aynı olacaktır.

⁵⁵ HOS modelindeki bu varsayımın geçerli olabilmesi için üretim faktörlerinin gelişen ve değişen yeni duruma hemen adapte oldukları düşünülmüştür. Fakat böylesi bir yaklaşım gerçeklikten uzaktır. Zira üretim faktörlerinin tümünün ekonomideki değişikliklere hemen adapte olması ve sektörler arasında transfer olabilmesi oldukça güçtür. Bu konu ile ilgili bölümün ilerleyen kısımlarında daha detaylı açıklamalar yapılacaktır.

⁵⁶ Bu varsayım neticesinde, bu teorik yapıda talep koşulları nedeniyle yaşanan farklılıkların söz konusu olmadığı bir durum incelenmektedir. Böylesi bir yapı, teorik modelin talep yönlü bir model yerine arz yönlü bir model olmasını sağlamaktadır.

bu teori talep farklılıklarının dikkate alınmaması nedeniyle bir arz yanlı bir yaklaşım olarak sayılmaktadır (Bhagwati ve diğ, 2001; Ünsal, 2005).

HOS modelinin temel sonuçlarından dört farklı teori türetilmektedir. Bu teoremler sırasıyla, HOS teoremi, faktör fiyatları eşitliği teoremi, Stolper-Samuelson gelir dağılımı teoremi ve Rybczynski teoremleridir. HOS teorisi ülke içerisindeki faktör donatılarının belirlenmesi ile ilgili sonuçlara ulaştığından *faktör donatımı teorisi* olarak da bilinmektedir⁵⁷.

Faktör Donatımı Teoremi (H-O Teoremi)

Bu teorem, bir ülkenin bol olarak sahip olduğu üretim faktörünü kullanan malın üretiminde uzmanlaşarak bu malı ihraç edeceğini ve kıt olarak sahip olduğu üretim faktörünü kullanan malı ithal edeceğini öngörmektedir. Bu teoreme göre, iki ülke arasındaki dış ticareti belirleyen ana unsur ülkelerin nispi faktör donatıları olacaktır.

Faktör Fiyatları Eşitliği Teoremi

Faktör fiyatları eşitliği teoremine göre, dış ticaret ile birlikte iki ülkedeki üretim faktörlerinin fiyatları birbirlerine eşit olacaktır. Daha açık bir ifade ile her iki ülkedeki emek geliri elde eden bireylerin aynı reel ücreti almasına ve her iki ülkedeki sermayenin de aynı reel getiriye sahip olmasına neden olmaktadır. Bu teoremin elde edilmesinin altında yatan yegane neden ise, HOS teorisinin varsayımlarından biri olan uluslararası faktör hareketliliğinin tam olmasıdır.

Stolper-Samuelson Gelir Dağılımı Teoremi

HOS teorisinden türetilen Stolper ve Samuelson (1941) gelir dağılımı teoremi, dış ticaret ile gelir dağılımı arasındaki bağlantıyı ortaya koymaktadır. Bu teori, serbest dış ticaretin üretim faktörlerinin reel fiyatları üzerindeki etkilerini incelemektedir. Serbest dış ticaret ile üretim faktörlerinden bol olanın (ihracat sektöründe kullanılan) reel gelirinin artacağı, kıt olanın ise (ithal ikamesi sektörlerde kullanılan) reel gelirinin azalacağını ortaya koymaktadır. Örneğin, emek ve sermaye gibi iki üretim

⁵⁷ Leamer (1994) çalışmasında ticaret teorisinin test edilmesi ile ilgili literatürde yer alan çalışmaların derlendiği geniş bir özet çalışma sunmuştur. Bu çalışmada, Ricardo (1817) karşılaştırmalı üstünlükler teorisi, HOS teorisi ve Endüstri içi ticaret teorisi ile ilgili literatürde yer alan ülke temelli ampirik çalışmalar ve bu çalışmaların sonuçları yer almaktadır.

faktöründen oluşan bir ekonomide, emek yoğun bir malın fiyatındaki artışın reel ücret oranını arttıracığı ve sermayenin reel getirisini azaltacağı belirtilmektedir⁵⁸.

Rybczynski Teoremi

HOS teorisinden türetilen son teori, üretim faktörlerinin birinin miktarındaki artışın (azalışın) malların üretim düzeyindeki etkisi ile ilgili olan Rybczynski teoremidir. Rybczynski (1955) teoremine göre, ülkenin sahip olduğu üretim faktörlerinden birinin miktarı arttığında, o üretim faktörünü yoğun olarak kullanan malın üretimi artar, sabit kalan üretim faktörünü kullanan malın üretimi ise, bu sektörlerarası faktör transferi nedeniyle azalır (Bhagwati ve diğ; 2001; Ünsal, 2005).

Leontief Paradoksu

Literatürde HOS teorisinin gerçek dünya ekonomilerinde geçerli olup olmadığı ile ilgili çok sayıda ampirik çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmalar içerisinde en bilineni Leontief (1953) tarafından gerçekleştirilen çalışmadır. Bu çalışmada faktör donatımı teorisini irdelemek amacıyla Amerika'nın dış dünya ile olan ticareti incelemeye tabi tutulmuştur.

1947 yılına ait girdi çıktı tablosu ve aynı yıla ait dış ticaret verileri kullanılarak analiz gerçekleştirilmiştir. Faktör donatımı teorisinin beklentilerine göre, Amerika gibi sermaye yoğun bir ülkede, sermaye yoğun malların ihraç edilmesi ve emek yoğun malların ithal edilmesi gerekmektedir. Fakat bu çalışmanın bulguları, teorik beklentinin aksine emek yoğun malların ihraç edilip, sermaye yoğun malların ithal edildiği göstermektedir. Bu nedenle, elde edilen bu sonuca *Leontief paradoksu* denilmektedir⁵⁹.

⁵⁸ Stolper-Samuelson teoremi aslında serbest dış ticaret her iki ülkenin de yararına ve korumacılığın zararına olacağı şeklindeki yaklaşıma karşı çıkarak, dış ticaretle gelir dağılımı arasındaki ilişkiyi kurgulamaktadır. Bu teoriye göre, serbest ticaret ihracatçı sektörün yoğun olarak kullandığı ülkedeki bol olan üretim faktörünün yararına iken, korumacılık ise ithal ikameci sektörün yoğun olarak kullandığı ülkede kıt olan üretim faktörünün yararınadır. Örneğin, Meltzer (1949) çalışmasında korumacılığın ülke refahına olan etkisini incelemiştir. Bu çalışmaya göre, gümrük tarifeleri ithalata rakip olan malların fiyatlarını, ihraç malları fiyatına göre yükselttiği sürece Stopler-Samuelson teoremi geçerliliğini korumakta, fakat ithal malların fiyatının düşmesine yol açtığı durumda bu teorem geçerliliğini yitirmektedir. Bu ilişkiye literatürde Meltzer paradoksu adı verilmektedir.

⁵⁹ Bu çalışmanın yanısıra, literatürde HOS teorisini ile ilgili çok sayıda ampirik çalışma yer almaktadır. Bunlardan biri Baldwin (1971) tarafından Amerika'daki ticaretin yapısının sınıandığı çalışmadır. 1958 yılına ait girdi çıktı verileri ile gerçekleştirilen bu çalışmada Leontief (1953) tarafından gerçekleştirilen çalışmaya benzer sonuçlar elde edilmiştir. 27 ülke ve 12 üretim faktörü için gerçekleştirilen bir diğer çalışmada ise, yine HOS teorisini öngörüsünün gerçekleşmediği elde edilmiştir (Bowen vd, 1987). Diğer yandan, Travis (1964) Leontief paradoksuna tarifelerin neden olduğunu önesürmüştür. Clements (1987) Brezilya için HOS teorisini test etmiş ve model sonuçlarıyla

Daha sonraki yıllarda, diğer ülke ekonomilerinin de benzer şekilde bulgular ortaya koyup koymadıklarının incelenmesi amacıyla çalışmalarda bu paradoksun ortaya çıkabildiği görülmüştür⁶⁰. Aslında bu paradoksun yaşanmasının nedeni olarak teorik çerçeve kurulurken yapılan varsayımların ülke özellikleri nedeni ile tam olarak sağlanamaması gösterilebilir. Dolayısıyla tartışmalar halâ devam etmekle birlikte, bugüne kadar çelişkiyi tam olarak giderecek bir açıklama yapılamamıştır⁶¹. Bununla birlikte, Leontief'in inceleme yöntemine ilişkin literatürde çok sayıda eleştiri söz konusudur⁶².

3.2.3.2 Spesifik faktör modeli (Ricardo-Viner-Jones modeli)

Çok güçlü varsayımlara dayanan HOS modelinin gerçeklikten uzak bazı varsayımları zaman içerisinde, bu modelin ülke ekonomilerin karşı karşıya kaldıkları durumların açıklanmasında yetersiz kalmasına neden olmuştur. Bu bağlamda, bu varsayımların

tutarlı bulguların olduğunu ortaya koymuştur. Brezilya gibi emek yoğun bir ülkenin, gelişmekte olan ülkelerle olan ticaretinde emek yoğun ihrac edeceği ve sermaye yoğun malları ithal edeceğini öngören HOS modelinin geçerli olduğu tespit edilmiştir. Choi (2003) ise çalışmasında çoklu malın söz konusu olduğu bir durumda HOS teoreminin çeşitli varsayımlarının ne şekilde etkileneceğini incelemiş ve Leontief paradoksunun geçerli olmadığı sonucuna ulaşmıştır. Bu durumun nedeni olarak da, Leontief (1953) tarafından sınanan HOS modelinin iki mallı bir modele ilişkin sınama olması fakat gerçek dünyada çok mallı bir modelin söz konusu olması gösterilmiştir. Dolayısıyla Choi (2003)'e göre çok mallı bir ekonomide, Leontief paradoksu geçerliliğini yitirmektedir. Diğer yandan, Romalis (2004) ve Morrow (2008) HOS modelinin geçerli olduğuna dair bulgular elde etmişlerdir. Morrow (2008) çalışmasında yarı HOS modelini kurgulayarak, toplam faktör verimliliğinin de dikkate alınması durumunda HOS modelinin sonuçlarını irdelemiş ve toplam faktör verimliliğinin gözardı edildiği bir modelin sapmalı sonuçlar verebileceği bulgulanmıştır. Diğer çalışmalar için bakınız: Holden (1983), Clifton ve Meaxsen (1984), Hong (1987).

⁶⁰ Bu çalışmaların bir kısmı Leontief paradoksunun varlığına ilişkin ampirik bulgular elde ederken, (Japonya için: Tatemoto ve Ichimura (1959) , Kanada için: Wahl (1961), Hindistan için: Bharadwaj (1962), Güney Kore için, Hong (1975), Trefler (1993)) , diğer bir kısmı ise bu paradoksun olmadığına dair (Doğu Almanya için: Stolper ve Roskamp (1961), Çekoslovakya ve Macaristan için: Benáček (1989)) bulgular elde etmişlerdir.

⁶¹ Leamer (1980) çalışmasında Leontief paradoksunun verilerinin yanlış yorumlanmasından kaynaklandığını belirtmiştir. Leamer (1980)'e göre aslında Amerika'nın net ihracatı hem emek hem de sermaye yoğun mallardan oluşmaktadır. Bu tarz bir durumda, faktör donatımı teorisinin doğru bir biçimde test edilebilmesi için tüketimdeki çalışan birey başına sermaye bileşeninin (emek-sermaye oranının) karşılaştırılması gerektiğini belirtmiştir. Bu şekilde, 1947 yılındaki veri ile inceleme gerçekleştiren, Leamer (1980), Amerika'nın bol olarak sermayeye sahip olduğunu ve sermaye yoğun malları ihrac ettiğini tespit etmiştir. Bu şekildeki bir yaklaşım ile HOS modelinin geçerli olduğunu savunmuştur. Casas ve Choi (1985) çalışmalarında Leontief paradoksunun geçerli olup olmadığı teorik model kapsamında incelemişler ve paradoksun varlığına (ya da yokluğuna) dair net bir sonuç elde edememişlerdir. Detaylı açıklamalar için bakınız: Leamer (1980), Brecher ve Choudhri (1982), Casas ve Choi (1985), Heravi (1986), Trefler (1993), Helpman (1999), Kwok ve Yu (2005).

⁶² Bu eleştirilerden bazıları şu şekildedir: Öncelikle bu çalışmanın yapıldığı yıl olan 1947 yılının savaşın yılının hemen sonrasında olması nedeniyle bu durumun elde edilen sonuçların güvenilirliğini sarstığı belirtmiştir. Bu eleştiriye karşın Leontief (1959) çalışmasını tekrarlamış ve 1951 yılı verileri ile incelemesini gerçekleştirmiştir. Fakat elde edilen bu yeni bulgular, ithalattaki göreceli olarak yüksek sermaye yoğunluğunun azaldığı fakat yine de paradoksun ortadan kalkmadığını göstermektedir. Diğer yandan, hesaplama yöntemine ilişkin bazı eleştiriler getirilmiştir. Örneğin, sermaye katsayılarının çok güvenilir olmadığı, tarımda bu katsayıların çok yüksek ama ticaret kesiminde ise çok düşük olduğu belirtilmiştir.

bazıları çeşitli araştırmacılar tarafından gerçek dünya ekonomileri ile uyumlu olacak şekilde geliştirilmiştir.

HOS teorisinin sahip olduğu varsayımlardan biri hem emek hem de sermaye üretim faktörlerinin sektörler arasında tam hareketliliğe sahip olduğudur⁶³. Bu varsayımın gerçek ekonomilerde geçerli olamayacağı tezi ile birlikte, spesifik faktör teorisi ilk olarak Viner (1931) tarafından, Ricardo Modelinin geliştirilmesi ile ortaya konmuştur. Bu teori ardından, Jones (1971) ve Samuelson (1971a, 1971b) tarafından geliştirilmiş ve Mussa (1974) tarafından da grafikselleştirilmiştir.

Ricardo-Viner-Jones Modelinin Varsayımları

Bu teori, en azından kısa dönemde üretim faktörlerinin tümünün tam hareketliliğe sahip olamayacağını belirtmektedir⁶⁴. Bu nedenle Jones (1971) tarafından iki mallı-üç faktörlü bir model tanımlanmıştır. Jones (1971)'un kast ettiği üç üretim faktörü emek, birinci malın ve ikinci malın üretiminde kullanılan sermayedir. Dolayısıyla, bu modele göre, üretim faktörlerinden biri olan sermaye belirli bir sektör için “spesifik” bir özellik göstermektedir. Bu spesifik faktör belirli bir sektöre ait olduğu için, ekonomik koşullarda yaşanan herhangi bir değişime karşın sektörler arasında hareketsiz kalmaktadır⁶⁵.

Bu modelde, HOS modelinde olduğu gibi, iki üretim faktörlü, iki sektörlü ve iki malın üretildiği tam rekabet koşullarının geçerli olduğu bir ekonomi olduğu varsayılmıştır. Bu üretim faktörlerinden sermayenin sektör özellikli olduğu için

⁶³ Bu varsayıma göre, her iki üretim faktörü de iki sektörlü ve iki ülkeli bir teorik yapı içerisinde, herhangi bir maliyete neden olmaksızın sektörler arasında transfer edilebilmektedir. Açıkçası bu varsayım gerçeklikten uzak bir varsayımdır. Zira gerçek ekonomilerde, emek ve sermaye gibi üretim faktörleri çeşitli nedenlerden dolayı sektörler arasında tam hareketliliğe sahip olamayabilmektedirler. Bunun altında yatan nedenler ileride daha detaylı olarak belirtilecek olmasına rağmen, kısaca örnek vermek gerekirse, kısa bir dönem içerisinde vasıflı emek sahibi bir tekstil işçisinin bulunduğu sektörden farklı bir alanda çalışan bir diğer sektörde hemen iş bulması güç olabilmektedir.

⁶⁴ Literatürde yer alan çalışmalar, üretim faktörlerinin hareketliliklerini kısa, orta ve uzun dönem ayrımları ile tanımlamışlardır. Fakat kısa, orta ve uzun dönem ifadeleri ile kast edilen zaman dilimi net bir süreyi ifade etmekten çok üretim faktörünün kendi özelliğine ve zaman gibi diğer bazı faktörlere bağlı olarak değişmektedir. Belirli bir zaman süresi sonunda, bütün üretim faktörlerinin tam hareketliliğe sahip olacağı düşünülmektedir. Bu nedenle, ekonomideki değişime tepki olarak üretim faktörlerinin hemen cevap veremeyecekleri, buna karşın belirli bir sürenin ardından üretim faktörlerinin kendilerini yeni duruma uyarlayacakları ve hareketliliğe sahip olacakları düşünülmektedir.

⁶⁵ Üretim faktörlerinin hareketsiz olmasının çeşitli nedenleri söz konusudur. Örneğin, emek özel olarak eğitilmiş veya sermaye özel olarak tasarlanmış olabilmektedir. Bu tarz durumlarda bu üretim faktörlerinin sektörler arasında hareketliliğe sahip olması mümkün olamamakta veya en azından belirli bir uyarılma maliyetine katlanarak sağlanabilmektedir. Uyarılma sürecinin belirli bir zaman alacağı çeşitli çalışmalarda ortaya konmuştur. Örneğin, Mussa (1978) çalışmasında sermayenin yeniden dağıtılmasının zamanlaması ve hızının yeniden dağıtım maliyetlerine, fiyat beklentilerine bağlı olduğunu göstermiştir.

tamamen hareketsiz olmasına karşın, emeğin her iki sektör arasında herhangi bir maliyete neden olmaksızın hareket edebildiği belirtilmiştir. Bu nedenle, iki sektördeki sermayenin birbirinden farklılaşacağı ve birbirini ikame edemeyeceği bu nedenle de aslında iki üretim faktörü değil üç üretim faktörü olduğunun düşünülebileceği belirtilmiştir.

Bu itibarla, RVJ modelinde kısa dönemde ekonomide yaşanan bir değişim neticesinde emeğin sektörler arasındaki yeniden dağıtımının gerçekleşebileceği fakat buna karşın, her bir sektördeki sermayenin sabit olacağı için sektörler arasında sermaye fiyatında farklılaşma yaşanacağı belirtilmiştir⁶⁶. Bu yaklaşım nedeniyle, her iki üretim faktörünün de tam hareketli olduğunu varsayan HOS modelinin sadece uzun dönemdeki dengeyi gösterdiği belirtilmiştir⁶⁷.

Dolayısıyla aslında RVJ modelinin, hareketsiz faktör modeli⁶⁸ ile Heckscher-Ohlin-Samuelson modeli arasında yer alan bir model olduğunu söylemek çok da yanlış olmayacaktır. Hareketsiz faktör modelinde bütün üretim faktörleri hareketsiz olduğundan sektörler arasında yeniden dağıtımları söz konusu olamamaktadır. Buna karşın ise, bir diğer uç noktada HOS modeli yer almaktadır. Bu modele göre ise, her

⁶⁶ Diğer bir ifade ile, literatürde Ricardo-Viner-Jones modeli olarak tanımlanan spesifik faktör modeli, emeğin homojen olduğunu, sermayenin ise sektör özellikli olduğunu varsaymaktadır.

⁶⁷ Literatürde iki üretim faktöründen sermayenin spesifik faktör olduğunu belirten çalışmalar oldukça yaygındır. Neary (1978) çalışmasında, küçük açık bir ekonomide kısa dönemde spesifik bir faktör olan sermayenin kısa belirli bir süre zarfı sonunda HOS modeline yakınsayarak uzun dönemde hareketli bir üretim faktörü olacağını tartışmıştır. Böylelikle çalışmasında kısa ve uzun dönem bağlantılarını incelemiştir. Benzer şekilde, Haberler (1936) de kısa ve uzun dönem ayrımına giderek, kısa dönemde üretim faktörlerinin çoğunun spesifik olacağını belirtmiştir. Aslında Stolper-Samuelson (1941) çalışmalarında spesifik faktörlerinin olası önemlerini belirtmekle beraber, makalelerindeki analizlerine bu tarz faktörleri katmamışlardır. Mussa (1974) çalışmasında kısa dönem ve uzun dönem ayrımına giderek, basit bir iki mallı bir ekonomi için iki model kurgulamıştır. Birinci modelinde, sermayenin her bir sektörde spesifik olduğu varsayımı yapılmıştır. İkinci modelde ise, sermayenin yarı sabit bir faktör olduğu düşünülerek, kısa dönemde hareketsiz, uzun dönemde hareketli olduğu varsayılmıştır. Bu varsayımlar eşliğinde her iki model için göreceli mal fiyatlarındaki değişimin gelirin dağıtılması üzerine etkilerini incelemiştir. Mussa (1974) bu çalışmasında model sonuçlarının incelenmesine olanak tanıyan grafiksel gösterim sunmuştur. Bu grafiksek gösterim uluslararası iktisat ile ilgili ders kitaplarının çoğunda yer almaktadır. Mayer (1974) de Mussa (1974) çalışmasına benzer olarak, küçük bir açık ekonominin kısa ve uzun dönemli denge durumlarını incelemiştir. Fiyat değişimleri ve emek donanımındaki değişimlerin sonucundaki kısa dönemli denge ve uzun dönemdeki uyarlanma süreci sonucundaki dengeyi teorik olarak modellemiştir.

⁶⁸ Hareketsiz faktör modeli, Ricardo modelindeki varsayımlardan birinin değiştirilmesi ile oluşturulan bir modeldir. Bu teorik modelde, Ricardo modelinde olduğu gibi tam rekabet piyasası altında iki sektörlü ve iki malın üretildiği bir piyasa varsayılmaktadır. Bu piyasada tüketiciler iki malı kullanarak faydalarını maksimize etmektedirler. Buna ek olarak bu modelde, talebin homotetik olduğu varsayılmaktadır. Ricardo modelinden ayrıldığı yönü ise, tek üretim faktörü olan emeğin bulunduğu sektör özellikli olması, sektörler arasında hareketliliğe sahip olmadığının varsayılmasıdır. Böylelikle, emeğin iki farklı emek türü oldukları ve sektörler arasında hareket edemedikleri düşünülmektedir. Emeğin hareketsiz olduğu varsayımı nedeniyle bu modelin kısa dönemli bir model olduğu düşünülmektedir. Burada, kısa dönem bütün üretim faktörlerinin sektörler arasında hareket edemediği zaman dönemi olarak tanımlanmaktadır.

iki üretim faktörü de sektörler arasında herhangi bir maliyete neden olmadan ve hemen yeniden dağıtımları gerçekleşebilmektedir. Ekonomideki yaşanan bir değişime tepki olarak üretim faktörlerin hareketliliğinin zaman içerisinde artacağı düşünüldüğünden, hareketsiz faktör modelinin sonuçları kısa dönem etkileri, spesifik faktör modelinin sonuçları orta dönem etkileri, HOS modelinin sonuçları ise uzun dönem etkileri olarak tanımlanmaktadır⁶⁹.

3.2.3.3 Ticarete-konu-olan ve konu-olmayan faaliyetlere ilişkin modeller

HOS modelinin bazı iktisadi olayları açıklamada yetersiz kalması nedeniyle, bu modelin farklı varsayımlarını geliştiren birtakım farklı modeller literatürde yerini almıştır. Geliştirilen modellerden biri her iki üretim faktörünün hareketli olduğu varsayımının geçerli olmadığını savunarak, üretim faktörlerinden birinin hareketli diğerinin ise hareketsiz olduğunu öne süren spesifik faktör modeli⁷⁰.

Diğer taraftan HOS modelinin bir varsayımı da iki mallı olan hipotetik ekonomide üretilen her iki malın da *ticarete-konu-olan* mallar olduğudur. Bir diğer ifade ile ülkede üretilen her iki malında, dış ticaretinin yapılabildiğidir. Dolayısıyla HOS modelinde sektörel bir ayrıma gidilmeden model kurgulanmıştır. Bu durum aslında HOS modelinin zayıf olduğu noktalardan biridir. Zira gerçek dünya ekonomilerinde üretilen malların hepsinin *ticarete-konu-olan* mallar değildir.

Özellikle *ticarete-konu-olmayan* sektörün genellikle ülkelerdeki genel üretim düzeyi içerisinde oldukça yüksek bir paya sahip olduğu gerçeği ile bir sektörel ayrıma gidilmeden modelin kurgulanması gerçeğin yansıtılmasından uzaklaşılmasına neden olacaktır⁷¹. Bu nedenle, *ticarete-konu-olmayan* sektörün ekonomik faaliyetler

⁶⁹ Falvey (1994) çalışmasında dış ticaret teorilerinin genel bir özetini sunmuştur. Karşılaştırmalı olarak Ricardo (1817)'nin karşılaştırmalı üstünlük teorisinden başlayarak, HOS ve spesifik faktör modellerini detaylı olarak analiz ederek, literatürde yer alan dış ticaret teorilerinin yapıları ile ilgili genel bir inceleme gerçekleştirmiştir.

⁷⁰ Literatürde, spesifik faktör modeli ile ilgili çeşitli teorik çalışmalar yer almaktadır. Örneğin, Giri (t.y) çalışmasında spesifik faktör modeli durumunda HOS modelinin sonuçlarının geçerli olup olmadığını incelemiş ve faktör eşitliği teoreminin sağlanamadığı buna karşın Rybczynski teoreminin geçerliliğini koruduğunu tespit etmiştir. Diğer taraftan, Mussa (1982) ve Baldwin (1984) emeğin sektörler arasında hareketsiz olduğu bir teorik model kurgulamışlardır. Grossman (1983) ise çalışmasında HOS ve RVJ modelinin arasında sermayenin yarı hareketli olduğu bir teorik model kurgulamıştır. Bununla birlikte, dinamik olarak HOS modelinin teorik kurgusunu geliştiren birçok farklı çalışma da literatürde yerini almıştır. Örneğin, Guren ve diğ (2012) dinamik HOS modelini, beşeri sermayenin sektör özellikli olması varsayımı altında geliştirmiş ve nitelikli ve niteliksiz işgücünü olarak iki üretim faktörünün olduğu dinamik bir HOS teorik çerçevesi sunmuşlardır.

⁷¹ Örneğin, toplam üretim içerisinde *ticarete-konu-olmayan* faaliyetlerin payı Şili için %68 (Saez, 2005), Amerika için %71 (Tokarick, 2002) iken, Hindistan için %69'dur (Kohli and Mohapatra, 2008).

içerisinde önemli bir rol oynaması nedeniyle, sadece *ticarete-konu-olan* sektörden oluşan ikili bir yapı ile modelin gerçek dünyada uygulanabilirliği sınırlanacaktır.

Ticarete-konu-olmayan sektörün de dahil edildiği ticaret modeli ilk olarak Meade (1956), Salter (1959) ve Swan (1960) tarafından kurgulanmıştır. Komiya (1967) çalışmasında, HOS modelini, iki *ticarete-konu-olan* mallı ve *ticarete-konu-olmayan* mal dahil ederek geliştirmiştir⁷². Ardından, McDougall (1970), Pearce (1961), Komiya (1967) ve kendi çalışması McDougall (1965)'na dayanarak *ticarete-konu-olmayan* sektörü de içeren bir model kurgulamıştır. Literatürde yer alan bir diğer önemli çalışmada, Ethier (1972) tarafından gerçekleştirilmiştir. Ethier (1972) de, HOS modelinde *ticarete-konu-olmayan* malların dikkate alınmamasının bu malların sebep olduğu gerçek dünya problemlerinin göz ardı edilmesine neden olduğunu vurgulamıştır⁷³. Bu nedenle, iki mallı iki üretim faktörlü HOS teorisini, *ticarete-konu-olmayan* mal ve bu üretime ilişkin yurtiçi talep fonksiyonu ekleyerek geliştirmiştir⁷⁴. Teorik modelleme gerçekleştiren bir diğer çalışma olan Jones (1974)'un çalışmasında, *ticarete-konu-olmayan* sektör ve ticaretin yapısı ele alınmıştır. Bütün bu modellerde, üretim faktörlerinin sektörler arasında hareketli ve ülkeler arasında hareketsiz oldukları varsayımı yapılmıştır. Bu çalışmaların yanı sıra, HOS teorisini değişik biçimlerde teorik olarak geliştiren birçok farklı çalışma literatürde yer almaktadır⁷⁵.

⁷² Literatürdeki bazı çalışmalarda, üretim faktöründen daha fazla sayıda malın söz konusu olduğu modellerin çeşitli sınırlamaları olduğuna dair eleştiriler yapılmıştır. Komiya (1967)'in çalışmasında da üç mallı, iki üretim faktörlü bir model kurgulandığından bu modele eleştiriler getirilmiştir. Benzer eleştiriler, farklı sayıda üretim faktörü ve mal ile model kurgulayan Batra (1973) ve Jones (1974)'in çalışmalarına da getirilmiştir. Elde edilen sonuçların, analize ticarete-konu-olmayan malın dahil edilmesi nedeniyle değil, farklı sayıdaki mal ve üretim faktörünün söz konusu olması nedeniyle olabileceği belirtilmiştir (Kemp, 1969). Daha sonraki yıllarda bu eleştiriler dikkate alınarak, Ethier (1972) ve Rivera-Batiz (1982) tarafından aynı sayıda mal ve üretim faktörünü (iki mallı ve iki üretim faktörlü) içeren bir model kurgulanmıştır. Rivera-Batiz (1982) çalışmalarında, ticarete-konu-olmayan ve konu olan iki malın söz konusu olması durumunda, üretim ve faktör fiyatlarındaki değişimin x ve ayrıca teknolojik değişimlerin etkilerini incelemişlerdir.

⁷³ Satın alma gücü paritesi, devalüasyon ve uluslararası para teorisi gibi konularda, ticarete-konu-olmayan malların rol oynadığını belirtmiştir.

⁷⁴ Bu çalışmada Ethier (1972) *ticarete-konu-olmayan* malın da söz konusu olduğu bir modelde, faktör donatımındaki değişimin etkilerini analiz etmiş ve Stolper-Samuelson modelinin sonuçlarını irdelemiştir.

⁷⁵ Samuelson (1965), HOS modelini *ticarete-konu-olmayan* malı (yatırım malı olarak varsaymıştır) da dahil ederek geliştirmiş ve faiz oranı ve sermayenin getirisinin ülkeler arasında eşitlenmesi gerektiği sonucuna ulaşmıştır. Samuelson (1965)'in çalışmasındaki teorik çerçeveyi kullanarak, Borts (1974) uzun dönemli sermaye hareketlerini küçük ülke varsayımını da ekleyerek incelemiştir. Batra ve Casas (1974), HOS modelini *ticarete-konu-olmayan* ara mallarını dahil ederek geliştirmiştir. Ara malların gerçek dünya ekonomilerindeki, sahip olduğu miktarsal büyüklük düşünüldüğünde literatüre yapılan bu katkı oldukça önemlidir. Elde edilen sonuçlara göre, HOS modeli eğer faktör yoğunlukları toplam girdi ihtiyaçları cinsinden ifade edildiğinde geçerliliği korumaktadır. Diğer koşullarda geçerliliğini

3.2.4 Yeni dış ticaret modelleri

İktisat biliminde ve diğer tüm bilim dallarında aslında teoriler zaman içerisinde değişikliğe uğrayabilmekte, içeriği değiştirilebilmekte veya tümüyle terk edilebilmektedir. Bu değişimlerin yaşanması tamamen gerçek dünya ekonomilerinde bu teorilerin yeterli açıklamalar getirip getiremedikleri ile ilişkilidir. Dolayısıyla aslında 1950'li yılların başından itibaren, çeşitli ampirik analizlerle faktör donatım teorisine olan güven Leontief paradoksu ile sarsılınca, uluslararası dış ticareti açıklamak üzere çeşitli görüşler ve teoriler ortaya atılmıştır. Bu teorileri yeni dış ticaret teorileri başlığı altında toplamak mümkündür.

Yeni dış ticaret teorileri HOS teorisinin sahip olduğu güçlü varsayımların geliştirilmesiyle oluşan teorilerdir. Örneğin, tekelci piyasaların varlığı, ölçeğe göre artan ya azalan getirinin olduğu, faktör yoğunluğunun tam tersine döndüğü veya iki ülkenin farklı zevk ve tercihlere sahip olduğu durumlarda HOS teorisi geçerliliğini yitirmektedir. Bu nedenle zaman içerisinde bu faktör donatımı teorisinin sahip olduğu çeşitli varsayımların gerçek dünya ekonomilerine uyarlanma sıkıntısı yeni teorilerin ortaya atılmasına sebebiyet vermiştir.

3.2.4.1 Nitelikli işgücü teorisi

Bu teori aslında sanayileşmiş ülkeler arasındaki karşılaştırmalı üstünlüğü açıklayabilmek amacıyla Kravis (1956), Keasing (1966) ve Kenen (1970) gibi iktisatçılar tarafından ortaya atılmıştır. Bu teoriye göre, ülkeler arasındaki dış ticaretin nedeni, nitelikli işgücü farklılığıdır. Nitelikli işgücüne bol olarak sahip olan

yitirmektedir. Benzer şekilde, Schweinberger (1975)'de *ticarete-konu-olmayan* ara malların dikkate alarak HOS modelini kurgulamıştır. Flam (1982), *ticarete-konu-olmayan*, ihrac ve ithal malları olmak üzere üç mallı bir model ile HOS modelini geliştirmiş ve *ticarete-konu-olmayan* malların toplam üretim içerisindeki paylarındaki değişimin ihracat (ve ithalat) payına olan etkisini incelemiştir. Sermaye yoğun olan bir ülkede, *ticarete-konu-olmayan* sektörünün büyümesinin ticaret payını arttıracak sonucuna ulaşmıştır. Bu durumun sebebi olarak da, *ticarete-konu-olmayan* sektörün payındaki artışın, ülkenin sermaye yoğun mallardaki karşılaştırma üstünlüğünü ve *ticarete-konu-olan* sektörün uzmanlaşma derecesini güçlendirmesi olarak göstermiştir. Bunların yanı sıra, Gonzalez-Sariano (1990) ekonominin *ticarete-konu-olan* ve *konu-olmayan* olmak üzere sınıflandırılmasını detaylı bir biçimde incelemiştir. Thompson (1997)'de çalışmasında *ticarete-konu-olmayan* malın dahil edildiği HOS modeli kurgulamıştır. Ücret düzeyinin ve *ticarete-konu-olmayan* mal fiyatının faktör yoğunluklarından, faktör ikamesinden ve *ticarete-konu-olmayan* mala yönelik talepten bağımsız olduğu sonucu elde edilmiştir. Bu çalışmaların yanı sıra, *ticarete-konu-olmayan* faaliyetlerin HOS modeline dahil edilerek, ticari serbestleşmenin gelir ve ücret eşitsizliği üzerindeki etkilerinde bu faaliyetlerin rolünü inceleyen çeşitli çalışmalar da literatürde yer almaktadır. Detaylı incelemeler için bakınız Bölüm 4.2.

ülkelerin bu işgücünü gerektiren mallarda ve niteliksiz işgücüne bol olarak sahip olan ülkenin ise bu işgücünü gerektiren mallarda uzmanlaşacağı ifade edilmiştir^{76,77}.

3.2.4.2 Teknoloji açığı teorisi

HOS teorisinin üretim teknolojisinin sabit olduğu varsayımının Posner (1961) tarafından geliştirilmesiyle ortaya konulan bu teori, teknolojik değişimi de göz önüne alarak dinamik bir modelleme ortaya koymuştur⁷⁸. Posner (1961) teorik olarak teknolojik bilginin her ülke tarafında anında elde edilebilir olmadığını ve belirli bir zaman diliminde bazı ülkelere teknolojik bir yeniliğin ulaşabileceğini belirtmiştir.

Bu nedenle bu teori aslında zaman faktörünü de dikkate alarak, uluslararası ticareti teknolojik açık ile tanımlamaktadır. Zira Posner (1961)'e göre, yeni bir teknoloji geliştiren sanayileşmiş ülkelerin, bunun ilk ihracatçısı olacaktır. Fakat zamanla bu teknolojiyi edinen diğer başka az gelişmiş ülkeler sahip oldukları çeşitli avantajlar nedeniyle maliyet ya da rekabet üstünlüğüne erişebilmektedirler. Dolayısıyla da bu ülkeler o malı ilk üreten ülkeden emek ucuzluğu ya da doğal kaynak bolluğu gibi nedenlerle daha ucuza üretebilirler. Bu durumda, malı ilk üreten gelişmiş ülke rekabet edemediği için ithalatçı ülke durumuna gelecektir⁷⁹. Bir diğer ifade ile bu yaklaşıma göre, eğer herhangi bir ülke ihracat yapmak istiyorsa, bu durumda sürekli teknolojik yenilik yapması gerekmektedir.

3.2.4.3 Ürün dönemleri teorisi

Bu teori Vernon (1966) tarafından teknolojik açık teorisinin geliştirilmesiyle oluşturulmuştur. Bu teoriye göre, yeni ürünlerin gelişimi birçok farklı aşamadan oluştuğu için bu aşamalar boyunca karşılaştırmalı üstünlük de değişmekte ve yeni ürünlerin üretimi sanayileşmiş ülkelerde yoğunlaşmaktadır. Sanayileşmiş ülkelerde

⁷⁶ HOS teorisinden türetilmiş olan bu teori aslında, nitelikli-emek-yogun mallar, aynı zamanda sermaye yoğun mallar olduğundan, bu teori "neo-faktör donatımı teorisi" olarak da adlandırılmaktadır (Seyidoğlu, 2009).

⁷⁷ Keesing (1967, 1968) yaptığı ampirik çalışmalarla bu teoriyi sınamış ve ABD'nin nitelikli işgücünü en yoğun kullandığı sanayilerde karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğunu tespit etmiş ve sanayileşmiş ülkelerin (ABD, İngiltere ve Almanya) nitelikli işgücü içeren malları ihraç ettiğini, buna karşılık niteliksiz emek içeren malları ithal ettiğini belirlemiştir.

⁷⁸ H-O teoremine göre dış ticaret gerçekleştiren tüm ülkeler aynı anda aynı üretim tekniğine serbestçe ulaşabilmektedirler. Bu yaklaşım teknolojik yeniliklerin ve üretim teknolojilerine ülkelerin erişim engelleri olmadığını varsaymaktadır. Fakat gerçek dünya ekonomilerinde durum bu şekilde olmayabilmektedir. Zira bazı firmalar üretim teknolojileri gizli tutmakla birlikte, bunu sağlayabilmek için çeşitli yasal dayanaklara başvurmaktadırlar (patent, sınai ve fikri mülkiyet hakkı gibi).

⁷⁹ Bu tarz ülkelere örnek olarak İngiltere gibi sanayi ülkeleri verilebilmektedir. Zira örneğin, İngiltere en büyük tekstil ihracatçısı iken, günümüzde tekstil ithalatçısı durumuna gelmiştir. Üretimde yaşanan bu azalma, az gelişmiş ülkelerin emek ucuzluğu nedeniyle kitlesel üretime geçmeleri nedeniyle (Deviren, 2004).

görülen bu yoğunluğun sebebi olarak, nitelikli işgücüne sahip olmaları ve araştırma ve geliştirmeye yönelik harcamaların yüksek olması gösterilmiştir. Bu teori, sanayileşmiş ve az gelişmiş ülkeler arasındaki artan ihracat kapasitesinin açıklanmasına da olanak tanımaktadır.

Bu teoriye göre bazı ülkeler halen var olan mallarda, diğer bazı ülkeler ise yeni malların üretiminde uzmanlaşırlar. Bu teoride yapılan bir varsayım da, malın yeni mal durumundan eski mal durumuna geçtiği zaman diliminde üretimi de coğrafi olarak yer değiştirdir⁸⁰. Bu varsayım sanayileşmiş ülkelerin yeni mal üretiminde, daha az gelişmiş ülkelerin ise var olan malların üretiminde uzmanlaşmayı gerektirmektedir⁸¹.

3.2.4.4 Tercihlerde benzerlik teorisi

Bu teori, HOS teorisinin faktör donatımı ve tercihleri birbirine benzemeyen ülkeler arasına yoğun olarak gerçekleşeceği tezinin sanayi malları için geçerli olmadığını savunarak, Linder (1961) tarafından homojen olmayan, zevk ve ölçek ekonomilerinin önemli olduğu sanayi ürünleri arasındaki ticaretin açıklanması amacıyla önerilmiştir.

Benzer gelir düzeyine sahip ülkelerin benzer zevklere sahip olduğu varsayarak, sanayi mallarının ticaretinin benzer gelir düzeyleri ve tercihlere sahip ülkeler arasında gerçekleşeceğini öne sürülmektedir. Bu bağlamda, bu talep yönlü özellik taşıyan teori, arz yönlü faktör donatımı teorisinden farklılaşmaktadır.

Linder (1961)'e göre, ticaretin gerçekleşmesi için ülkelerin tercihlerinin birbirlerine o kadar çok benzemesi gerekmektedir. Bununla birlikte, gelir düzeyleri ile tercihler arasında güçlü bir ilişki olduğu varsayımına dayandığından, benzer gelir düzeylerine

⁸⁰ Bu üretim dönemleri literatürde beş aşamada toplulaştırılmıştır. Birinci aşamada yeni malın ufak ölçekli bir üretimi söz konusu olup, bu üretim ihracata değil, iç piyasaya yönelik gerçekleştirilir. Ardından ikinci aşamada, ürün olgunlaştırılmış olacağından üretim hızlanır ve ihracat yapılmaya başlanır. Bu aşamada halen üretici firma yeni teknoloji kendi elinde tutmaktadır. Üçüncü aşamada ise firma karlı olduğu için dış ülkelere de teknoloji lisansı vermeye başlar ve üretim maliyetini düşürmek için üretimi dış ülkelere kaydırır. Dördüncü aşamada, yerli üretim yerine ithalat almaya başlar ve son olarak beşinci aşamada teknoloji artık tüm dünya ülkelerine yayılmış ve patent hakkı gibi lisanslar da sona ermiş ve teknoloji serbest mal haline gelmiş olur.

⁸¹ Bu teori ile ilgili bir örnek olarak, radyo ürünü üretimi verilebilmektedir. 1945 yılında Amerikan üreticileri radyo piyasasında öncü üreticilerdir. Bu öncülüğün kaynağı, havasız radyo tüpleri idi. Fakat daha sonra Japonya bu ürünün teknolojisini kopya ederek, aynı ürünü daha ucuz işgücü ile üretimini gerçekleştirmiş ve piyasasının büyük bir bölümünü ele geçirmiştir. Ardından ABD yeni bir teknoloji üreterek (transistör tekniği ile radyo üretimi) tekrar piyasadaki gücünü kazanmış ve yine Japonya bu teknolojik yeniliği de taklit etmiş ve yeniden üretimde ABD'nin önüne geçmiştirlerdir. Daha sonra ABD başka bir üretim tekniği olarak basılı devreler tekniğini bulmuş ve Japonya ile başabaş duruma gelmiştir (Dura, 2000).

sahip ülkelerin benzer malları tükettikleri ve benzer malların ticaretini yaptıkları için aralarındaki sanayi malları ticaretinin fazla olacağını ileri sürmektedir. Bu teoriye göre, her ülke sadece kendi iç piyasasında talebi yoğun olan malları ihraç edecektir. Zira bu yoğun talepten dolayı yurtiçi piyasalara yönelik üretimden firmalar ölçek ekonomilerinden yararlanacakları için, üretim maliyetleri yurtdışı piyasalara yönelik üretimin yapılmasına olanak tanıyacak şekilde düşük olacaktır⁸².

3.2.4.5 Ölçek ekonomileri teorisi

HOS teorisi, ölçeğe göre sabit getiri varsayımı altında dış ticaretin gerçekleştiğini savunmaktadır. Fakat gerçek dünya ekonomilerinde bu teori özellikle, ölçek ekonomileri nedeniyle artan getirinin ortaya çıktığı durumda oluşan karlı dış ticareti açıklamakta yetersiz kalmıştır. Bu nedenle, Krugman (1979) ve Lancaster (1980) tarafından geliştirilen bu teori ölçeğe göre azalan ve artan getirinin söz konusu olduğu durumda gerçekleşen dış ticaretin nedenlerini ortaya koymaktadır.

Bu teoriye göre, geniş yurtiçi piyasalara sahip olan ülkeler ölçek ekonomilerinden faydalanacaklarından üretimde azalan maliyetlerle üretim gerçekleştirerek, bu ölçek ekonomilerinin etkili olduğu malları ihraç edecekler ve diğer malları ithal edeceklerdir. Bu şekilde, ülkeler ölçek ekonomileri yoluyla etkin üretim gerçekleştirebilecekleri belirli mallar üzerinde uzmanlaşmakta ve diğer malları da tüketebilmek için dış ticaret gerçekleştirmektedir (Seyidoğlu, 2009). Yapılan bu dış ticarete tüketicilerin refahını arttıracaktır. Zira sınırlı mal ve hizmet erişimine sahip olan tüketiciler, ölçek ekonomisine bağlı dış ticaret yoluyla belirli bir malın değişik türlerine de erişebilme imkanına kavuşacaktır⁸³. Ölçek ekonomileri teorisi, son yıllarda endüstri-içi ticareti açıklamaya yönelik olarak geliştirilen Monopolcü Rekabet Teorisi'ne önemli katkılarda bulunmuş bir teori niteliğini de taşımaktadır (Deviren, 2004).

⁸² Aslında bu görüş ikinci Dünya Savaşı sonrası dönemde sanayi malları ticaretindeki hızlı artışın gelişmiş ülkeler arasında olduğu gözlemiyle uyumla birlikte, bazı gerçek dünya ekonomilerinde yaşanan ticaretin açıklanmasında yetersiz kalmaktadır. Örneğin, Japonya ve Hong Kong gibi Hristiyan olmayan ülkelerin Noel ağaçları ve Noel kartlarına yönelik bir yurtiçi piyasaları olmamasına karşın bu malları ihraç etmektedir. Aynı şekilde, Türkiye'de kurbağa ve salyangoz tüketimine yönelik bir yurtiçi piyasa bulunmamasına karşın ürünler üretilip ihraç edilmektedir. (Deviren, 2004). Dolayısıyla bu model, iç piyasası olmayan, doğrudan doğruya ihracat amacıyla üretilen sanayi mallarının ticaretini açıklamakta yetersiz kalmıştır.

⁸³ Tüketiciler farklı ülkelerde üretilmiş aynı tür mal ve hizmete rahatlıkla erişebilmektedirler. Örneğin, Fransız, Alman ya da İngiliz otomobilleri arasından seçim yapabilme olanağına sahip olmaktadır.

3.2.4.6 Monopolcü rekabet teorisi

Monopolcü rekabet teorisi, HOS teorisinin tam rekabet piyasası altında malların homojen olduğu varsayımına karşı çıkmaktadır. Bu teori yalnızca endüstri içi ticareti açıklamaya bir diğer ifade ile sanayi malları arasındaki iki yönlü ticareti açıklamaya yöneliktir. Chamberlin (1933) tarafından geliştirilen bu teoride endüstri içi ticaret mal farklılaştırılması ve ölçek ekonomileri ile açıklanmaktadır⁸⁴. Dolayısıyla bu teorideki varsayıma göre sanayi sektörü homojen mallar yerine farklılaştırılmış mallar üretmektedir.

Teori, endüstriler arası ticaret ve endüstri içi ticaret şeklinde iki ayrı sınıflandırma ile ticareti sınıflandırarak, endüstri içi ticaret üzerinde yoğunlaşmaktadır. Bu bağlamda, endüstri içi ticaret aynı endüstriye ait farklılaştırılmış malların ihraç ve ithal edilmesini kapsamaktadır^{85,86}.

3.3 Heckscher-Ohlin-Samuelson Modelinin Matematiksel Gösterimi

Heckscher-Ohlin-Samuelson (HOS) teorisi ülkeler arasındaki ticaretin nedenlerini açıklamayı amaçlayan ve bu amaç doğrultusunda ülkeler arasındaki farklı düzeylerdeki faktör donanımının bu ticaretin nedeni olduğuna vurgu yapan bir ticaret teorisidir. Elbette elde edilen bu teorik sonuç bir takım varsayımların sonucunda elde edilmiş bir sonuçtur. Bu itibarla, HOS teorik modelinin temel yapısı ve dayandığı teorik varsayımların irdelenmesinde yarar vardır.

HOS teorisinin temel varsayımlarından biri, klasik iktisatçıların öne sürdüğü gibi yalnızca emeğin değil; aynı zamanda sermayenin üretim faktörü olarak dikkate

⁸⁴ Daha sonraki yıllarda, literatürdeki bu teori ile ilgili olarak gerçekleştirilen en önemli çalışmalar Helpman (1981) ve Helpman ve Krugman (1985)'in gerçekleştirdikleri çalışmalardır. Helpman (1981) Chamberlin tarafından geliştirilen monopolcü rekabet teorisini HOS modeli ile bütünleştirmiş ve bu modeline Chamberlin-Heckscher-Ohlin modeli adını vermiştir. Bu çalışmada, üretilen iki maldan birinin homojen olduğunu diğerinin ise farklılaştırılmış mal olduğu kabul edilerek model kurgulanmıştır. Daha sonra Helpman ve Krugman (1985) endüstri içi ve endüstriler arası ticareti açıklamaya çalıştıkları çalışmalarında, bu modeli de geliştirerek, mal farklılaşması durumunda HOS modelinin geçersiz olmayacağını, sadece bu modelin Chamberlin-Heckscher-Ohlin modelinin özel bir durumu olacağını belirtmişlerdir.

⁸⁵ Örneğin, Türkiye'nin Almanya'ya fındık ihraç etmesi karşılığında Almanya'dan optik aletleri ithal etmesi, endüstriler-arası ticarete girerken Almanya'nın ürettiği otomobilleri Fransa'ya ihraç etmesi ve Fransa'dan farklı marka otomobilleri ithal etmesi, endüstri-içi ticarete örnek oluşturmaktadır (Deviren, 2004).

⁸⁶ Grubel ve Lloyd (1975) tarafından geliştirilen bir indeks ile endüstri içi ticaretin boyutu farklı ülke örnekleri için tespiti edilmiştir. Sanayileşmiş ülkeler olan Belçika, Lüksemburg, Hollanda, Batı Almanya, Fransa ve İtalya gibi Avrupa Ekonomi Topluluğu (AET) ülkeleri ile birlikte Kanada, ABD, Japonya ve Avustralya'yı kapsayan on sanayi ülkesinin 1967 yılında ortalama endüstri-içi ticaret düzeyinin %63 olduğu bulgusuna ulaşmıştır.

alınması gerektiğidir. Bunun neticesinde de üretimde sermayenin bir maliyet unsuru olarak ele alınmaktadır. Dikkate alınan bu üretim faktörlerinin homojen oldukları, ülke içerisinde mobil ülkeler arasında ise tam hareketsiz olduğu varsayılmaktadır.

Bu teoride yapılan bir başka varsayım, üretim teknolojilerinin bütün ülkelerde aynı olduğu varsayımdır. Bununla birlikte, HOS modeli, ülkeler arasındaki zevk ve tercihlerin de aynı olduğunu varsaymaktadır. Dolayısıyla, bu teorinin talep farklılıklarının dikkate alınmaması nedeniyle, ağırlıklı olarak arzı ön plana çıkartan bir teorik model olduğu kabul edilebilir. Bunlara ek olarak, mal ve üretim faktör piyasalarının tam rekabet piyasası olduğu varsayımı da geçerlidir. (Bhagwati ve diğ., 2001).

Daha mikro düzeyde ekonomi ele alındığında, firmalar ile ilgili bir varsayım yapılarak, ekonomideki her bir endüstrinin özdeş birçok firmalardan oluştuğu varsayılmaktadır. Bu firmalar ölçek olarak birbirlerinden farklılaşabilmekte, fakat belirli bir endüstri içerisinde yer alan her bir firmanın üretim fonksiyonun aynı olduğu kabul edilmektedir. Bu bağlamda, endüstri üretim fonksiyonu kolaylıkla tanımlanabilmektedir. Zira endüstri içerisindeki bütün firmalar özdeş olduklarından, bu durumda endüstrinin toplam üretim miktarı, toplam emek ve sermaye girdilerinin bir fonksiyonu olarak ifade edilebilmektedir. Dolayısıyla, bütün bunların yanı sıra, bu toplam üretim fonksiyonun lineer homojen bir yapıya sahip olduğu varsayılmaktadır. Bu varsayım, ölçeğe göre sabit getirinin sergilenmesine neden olmaktadır.

Bu bağlamda, uluslararası ticarete ilişkin teorik tartışmaların birçoğunda, ekonomide çok sayıda özdeş küçük firmalardan oluşan iki endüstri olduğu varsayılmıştır. Böylelikle, kurgulanan model içerisinde faktör fiyatları içsel olmasına karşın, her bir firma faktör fiyatlarını veri olarak almaktadır. Bu varsayım, beraberinde herhangi bir firmanın genel ekonomi üzerinde, üretim faktörleri veya ürün fiyatları yolu ile bir etkiye sahip olamadığı sonucunu getirmektedir. Elbette ki, endüstri içerisindeki bütün firmaların eş anlı faaliyetleri sonucunda fiyatlar etkilenmektedir. Fakat bu etkiler herhangi tek bir firmanın kontrolü altında olmaktan çok, bütün firmaların ortak hareket edebilmesi sonucunda oluşabilmektedir.

Heckscher-Ohlin teoreminin temel çıkarsamaları iki ülkeleri ve n mallı hipotetik bir ekonomi varsayımı ile incelenebilir. Buna göre n mala ilişkin üretim miktarlarının

$y_1, y_2, \dots, y_n$ ile gösterildiğini ve bu üretimin ise, fiyatları $p_1, p_2, \dots, p_n$ ile gösterilen m tane üretim faktörü $x_1, x_2, \dots, x_m$ ile üretildiğini düşünelim. Bu fiyatların küçük ülke varsayımı altında veri olduğu dünya piyasalarında belirlendiğini varsayalım (Silberberg, 1990)⁸⁷.

Neoklasik varsayımları bünyesinde bulunduran bir üretim fonksiyonu aşağıdaki şekilde yazılabilmektedir⁸⁸:

$$y_j = f^j(x_{1j}, \dots, x_{mj}) \quad (3.1)$$

Bu fonksiyonda x_{ij} : j malın üretiminde kullanılan i faktörün miktarını $i = 1, 2, \dots, m$ ve $j = 1, 2, \dots, n$ göstermektedir.

Ekonomide y_j ($j = 1, 2, \dots, m$) ile temsil edilen üretim düzeyini üretmek için kullanılacak üretim faktör düzeyleri $x_1, x_2, \dots, x_m$ ile gösterilebilir⁸⁹. Tam rekabetin söz konusu olduğu piyasalarda, bir diğer ifade ile işlem maliyetlerinin olmadığı bir piyasa varsayımı altında modelde dikkate alınması gereken amaç fonksiyonu toplam nihai üretim veya Gayri Safi Milli Hasıla (GSMH) değerinin maksimize edilmesi şeklinde yazılabilir.

Buna göre, H-O teoremi kapsamında dikkate alınan amaç fonksiyonu aşağıdaki gibi yazılmaktadır.

$$Max. \quad z = \sum_{j=1}^n p_j y_j = \sum_{j=1}^n p_j f^j(x_{1j}, \dots, x_{mj}) \quad (3.2)$$

$$s.t. \quad \sum_{j=1}^n x_{ij} \leq x_i \quad i = 1, 2, \dots, m \quad (3.3)$$

Burada Eşitlik (3.2) ekonomide sabit fiyatlarla üretilmesi düşünülen mal miktarının maksimizasyonunu gösterirken, eşitlik (3.3) maksimizasyona konu olan üretimin karşı karşıya kaldığı faktör kısıdını göstermektedir. Bu optimizasyon probleminde veri fiyat varsayımı altında optimum üretim düzeyi ve bu üretim için gereksinim duyulacak üretim faktör miktarları tespit edilecektir.

⁸⁷ Bu ekonomi dünya ekonomisi ile karşısında oldukça küçük olduğundan ülkenin üretim düzeyleri dünya fiyatlarını etkileme gücüne sahip değildir. Bu nedenle bu ülkelerde üretilen malların yurtiçi fiyatları dünya fiyatlarına eşit olmaktadır.

⁸⁸ Daha önce de bahsedildiği gibi, neoklasik iktisadi yaklaşımın temel varsayımı, sadece emeğin üretim fonksiyonu olmadığı, sermayenin de bir üretim faktörü olduğudur.

⁸⁹ Bu varsayımla beraber, $x_1, x_2, \dots, x_m$ miktarları model içerisinde seçim değişkenleri yerine sabit bir parametre haline gelmektedir.

3.3.1 İki malı ve iki üretim faktörlü Heckscher-Ohlin-Samuelson modelinin ve üretim olanakları eğrisinin elde edilmesi

Bu alt bölümde, Heckscher-Ohlin-Samuelson Modeline ilişkin çözümlemelerin detaylı olarak incelenmesi amaçlanmaktadır. Bununla birlikte üretim olanakları eğrisi elde edilip, HOS modeli içerisinde üretim olanakları eğrisinin önemi ilgili sonuçlara yer verilecektir.

Eşitlik (3.2)-(3.3) modeli çerçevesinde, analizi daha da basitleştirmek amacıyla, model iki üretim faktörünün ve iki malın üretildiği bir ekonomiye dönüştürebilir. Bu üretim faktörlerinden birisi emek (L) ve diğeri sermaye (K)'dir. Eğer bu üretim faktörleri j adet endüstride kullanılıyorsa, her bir endüstride kullanılan faktör miktarı sırasıyla L_j ve K_j ile ifade edilebilecektir. Bununla birlikte, ekonomi genelinde kullanılan toplam emek ve sermaye miktarları da sırasıyla L ve K gösterilmektedir. Bu bağlamda, her bir mala ilişkin üretim fonksiyonları da aşağıdaki şekilde yazılabilecektir.

$$y_j = f^j(L_j, K_j) \quad j=1,2 \quad (3.4)$$

Bu yeni durum için yukarıda ifade edilen (3.2)-(3.3) optimizasyon problemi aşağıdaki duruma indirgenecektir.

$$\text{Max. } z = p_1 f^1(L_1, K_1) + p_2 f^2(L_2, K_2) \quad (3.5)$$

$$\text{s.t.} \quad L_1 + L_2 = L \quad L_1, L_2 \geq 0 \quad (3.6a)$$

$$K_1 + K_2 = K \quad K_1, K_2 \geq 0 \quad (3.6b)$$

Burada eşitlik (3.5) ekonomideki iki maldan oluşan toplam üretim düzeylerinin maksimizasyonunu, eşitlik (3.6) ise bu üretim için kullanılacak üretim faktörlerine ilişkin kısıdı göstermektedir. Daha detaylı olarak incelersek, eşitlik (3.6a), ekonomideki istihdam edilebilecek işgücü miktarı L veriyken, her iki malın üretimi için gereken emek miktarlarını ve mevcut işgücün tam istihdam edildiğini ifade etmektedir. Benzer şekilde, eşitlik (3.6b), ekonomide kullanılabilecek sermaye miktarı K veriyken, her iki malın üretimi için gereken sermaye miktarlarını ve sermayenin tamamen kullanıldığını göstermektedir. Eşitlik (5)-(6) probleminin çözümü için, aşağıdaki Lagrange fonksiyonu yazılarak, bu fonksiyonunun maksimize edilmesi sağlanabilir.

$$L = p_1 f^1(L_1, K_1) + p_2 f^2(L_2, K_2) + \lambda_L (L - L_1 - L_2) + \lambda_K (K - K_1 - K_2) \quad (3.7)$$

Lagrange fonksiyonunu ifade eden eşitlik (3.7)'de, eşitliğin sağ tarafındaki ilk iki ifade her iki malın üretim düzeylerini, üçüncü ifade (3.6a)'daki işgücü miktar kısıdının bir birimlik gevşemesinin maksimize edilmesi düşünülen üretim düzeyi üzerine yapacağı etkiyi göstermektedir. Benzer şekilde, sonuncu ifade de, eşitlik (3.6b)'de ifade edilen sermaye miktarındaki kısıdın bir birimlik gevşemesinin maksimize edilmesi düşünülen üretim düzeyi üzerine olan etkisini göstermektedir. Bu fonksiyonda, her bir faktör kısıdındaki gevşemelerin üretim düzeyi üzerine yapacağı marjinal etki ise Lagrange çarpanları λ_L ve λ_K ile temsil edilmektedir.

(3.7) nolu fonksiyonun çözümü için gerekli olan birinci derece koşullarına Lagrange eşitliğinin dört seçim değişkeni L_1, L_2, K_1, K_2 ve iki Lagrange çarpanına λ_L, λ_K göre kısmi türevlerinin alınması ile aşağıdaki gibi elde edilmektedir:

$$p_1 f_L^1 - \lambda_L = 0 \quad (3.8a)$$

$$p_1 f_K^1 - \lambda_K = 0 \quad (3.8b)$$

$$p_2 f_L^2 - \lambda_L = 0 \quad (3.8c)$$

$$p_2 f_K^2 - \lambda_K = 0 \quad (3.8d)$$

$$(L - L_1 - L_2) = 0 \quad (3.9a)$$

$$(K - K_1 - K_2) = 0 \quad (3.9b)$$

Burada, emek ve sermayenin marjinal üretkenlikleri sırasıyla, $f_L^j = \frac{\partial f^j}{\partial L_j} = \frac{\partial y_j}{\partial L_j}$ ve

$$f_K^j = \frac{\partial f^j}{\partial K_j} = \frac{\partial y_j}{\partial K_j} \text{ olarak ifade edilmektedir.}$$

Birinci derece koşulların çözümlenmesi önemli bir noktaya işaret etmektedir. Daha detaylı bir inceleme gerçekleştirildiğinde, eşitlikler (3.8a)-(3.8c) ile aşağıdaki ifadeye ulaşılmaktadır.

$$p_1 f_L^1 = \lambda_L = p_2 f_L^2 \quad (3.10a)$$

$$\frac{f_L^1}{f_L^2} = \frac{p_1}{p_2} \quad (3.10b)$$

Buna göre, marjinal üretkenliklerin oranı nispi fiyatlara eşit olmalıdır. Diğer bir deyişle her bir sektördeki emeğin marjinal üretkenlikleri arasında bir fark varsa, bu durumda bu üretkenlik farklılıkları (3.10b) nolu denge koşulunu sağlayacak şekilde fiyatların farklılaşmasına neden olacaktır. Dolayısıyla, her iki sektördeki fiyatlar arasındaki fark, bu sektörlerdeki emek üretkenliğindeki farklılıktan kaynaklanmaktadır. Benzer koşul sermaye için de yazılabilir.

$$p_1 f_K^1 = \lambda_K = p_2 f_K^2 \quad (3.11a)$$

$$\frac{f_K^1}{f_K^2} = \frac{p_1}{p_2} \quad (3.11b)$$

Eşitlikler (3.11a)-(3.11b) ile, her bir sektördeki sermayenin marjinal üretkenliklerin oranının nispi fiyatlara eşit olduğu görülmektedir. Bu bağlamda, her bir sektördeki sermayedeki marjinal üretkenlik farklılığı, fiyatlarında farklılaşmasına neden olacaktır.

Modelin çözümlenmesine devam edildiğinde, optimum çözüm için gerekli olan ikinci derece koşullara ise eşitlikler (3.8) ve (3.9)'un L_i , K_i ve λ_i 'lere göre birinci farkının alındığı Hessian determinantı ile ulaşılmaktadır.

$$H = \begin{vmatrix} p_1 f_{LL}^1 & p_1 f_{LK}^1 & 0 & 0 & -1 & 0 \\ p_1 f_{KL}^1 & p_1 f_{KK}^1 & 0 & 0 & 0 & -1 \\ 0 & 0 & p_2 f_{LL}^2 & p_2 f_{LK}^2 & -1 & 0 \\ 0 & 0 & p_2 f_{KL}^2 & p_1 f_{KK}^1 & 0 & -1 \\ -1 & 0 & -1 & 0 & 0 & 0 \\ 0 & -1 & 0 & -1 & 0 & 0 \end{vmatrix} \quad (3.12)$$

Burada $f_{LL}^j = \frac{\partial^2 f^j}{\partial L_j \partial L_j} = \frac{\partial^2 y_j}{\partial L_j \partial L_j}$ ve $f_{KK}^j = \frac{\partial^2 f^j}{\partial K_j \partial K_j} = \frac{\partial^2 y_j}{\partial K_j \partial K_j}$ olarak ifade edilmektedir.

Hessian determinantı (3.12) çözümlendiğinde +1 elde edilecektir. Buna göre, ikinci derece koşullarının sağlandığı varsayıldığında, eşitlik (3.8) ve (3.9) seçim fonksiyonları için aşağıdaki çözümler yapılabilir.

$$L_i = L_i^*(p_1, p_2, L, K) \quad i=1,2 \quad (3.13a)$$

$$K_i = K_i^*(p_1, p_2, L, K) \quad i=1,2 \quad (3.13b)$$

$$\lambda_L = \lambda_L^*(p_1, p_2, L, K) \quad (3.14a)$$

$$\lambda_K = \lambda_K^*(p_1, p_2, L, K) \quad (3.14b)$$

(3.13a)-(3.13b) nolu eşitlikler veri ürün fiyatları (p_1, p_2) ve toplam kaynak kısıtları (L, K) altında her bir malın üretimi için kullanılan optimum üretim faktörlerinin miktarlarını göstermektedir. Bu eşitlikler faktör fiyatlarını içermediklerinden, faktör arzı ya da faktör talebi eşitlikleri değildirler. Bir diğer deyişle, üretim faktörlerinin fiyatları kısıtlayıcı bir etken olarak düşünülmemekte ve tüm ekonomiye ait üretim faktör arzı eğrileri L ve K düzeylerinde dikey bir çizgidir⁹⁰. Eşitlik (3.13a)-(3.13b) her bir malın üretiminin gerçekleşmesi için talep edilen her bir faktörün dağıtımı ile ilgili çözümleri göstermektedir. Bu eşitliklerde, faktör fiyatlarının rolü Lagrange çarpanları λ_L ve λ_K tarafından yürütülmektedir. Bu Lagrange çarpanları ise eşitlik (3.14a)-(3.14b)'de ifade edilmiştir.

Yukarıda elde edilen optimum emek ve sermaye kullanım miktarlarını gösteren L_i^* ve K_i^* ifadelerini (3.5)-(3.6) nolu eşitlikler ile gösterilen optimizasyon problemindeki amaç fonksiyonunun yerleştirildiğinde aşağıdaki eşitlik elde edilmektedir.

$$z^* = \phi(p_1, p_2, L, K) = p_1 f^1(L_1^*, K_1^*) + p_2 f^2(L_2^*, K_2^*) \quad (3.15)$$

Eşitlik (3.15) kullanılarak, amaç fonksiyonu içerisinde veri olan parametrelerdeki değişimin amaç fonksiyonu üzerine olan etkisini görülebilmektedir. Bu amaç fonksiyonu ile zarf teoremi kullanılarak, faktör fiyatlarının rolünü gösteren Lagrange çarpanlarının λ_L ve λ_K üzerinde etkili olan parametreler elde edilmektedir.

$$\frac{\partial z^*}{\partial L} = \frac{\partial \phi}{\partial L} = \frac{\partial \ell}{\partial L} = \lambda_L^*(p_1, p_2, L, K) \quad (3.16a)$$

$$\frac{\partial z^*}{\partial K} = \frac{\partial \phi}{\partial K} = \frac{\partial \ell}{\partial K} = \lambda_K^*(p_1, p_2, L, K) \quad (3.16b)$$

Eşitlik (3.16a)'da elde edilen Lagrange çarpanı olan λ_L^* ifadesi maksimum düzeydeki GSMH' daki bir birimlik değişimin emek faktörü donanımındaki bir birimlik değişime oranını göstermektedir. Benzer bir tanım eşitlik (3.16b)'de yer alan λ_K^* için de geçerlidir. Başka bir ifade ile bu çarpan ifadeleri ek bir birim emek veya sermaye artışına erişilebildiği durumdaki, gelirden yaşanacak olan artışı göstermektedir.

⁹⁰ K ve L düzeylerinde, üretim faktörlerinin arz eğrilerinin dikey bir çizgi olması, faktör fiyatlarının sıfır esnekliğe sahip olduklarını göstermektedir. Bir diğer ifade ile, faktör fiyatları miktardaki değişime karşı duyarlı değildirler ve sabit bir değere sahiptirler.

Dolayısıyla, tam rekabet piyasası altında, bu çarpan ifadeleri emeğin ve sermaye ürünlerinin marjinal gelirini göstermektedir. Dolayısıyla bu ifadeler, tam rekabet piyasasında emek ve sermayeye ne kadar ödeneceğini de göstermektedirler. Bu itibarla, Lagrange çarpanları modeldeki üretim kaynaklarının gölge fiyatları olarak düşünülebilir. Bu tanımlamalar ışığında, ücret oranının $w = \lambda_L$ ve sermaye fiyatının ise $r = \lambda_K$ şekilde yazılması mümkündür.

Bu modelde her bir malın üretimine ait endüstri arz fonksiyonu, üretim fonksiyonu içerisinde L_i^* ve K_i^* ifadelerini yerleştirilerek tanımlanabilmektedir.

$$y_1 = f^1(L_1^*, K_1^*) = y_1^*(p_1, p_2, L, K) \quad (3.17a)$$

$$y_2 = f^2(L_2^*, K_2^*) = y_2^*(p_1, p_2, L, K) \quad (3.17b)$$

Eşitlik (3.17a) ve (3.17b) endüstri arz fonksiyonunu ve veri ürün fiyatı, diğer ürünün fiyatı ve kaynak kısıtları altında ne kadar ürün üretilebildiğini göstermektedir. Her bir endüstriye ait talep fonksiyonları ise, tam rekabetçi ürün piyasasının özelliği gereği sonsuz esnekliğe sahip ve p_1 ve p_2 fiyat düzeylerinde yatay doğru şeklinde ifade edilmektedir.

Üretim Olanakları Eğrisinin Elde Edilmesi

İlerleyen sayfalardaki iktisadi çözümlemelerimiz açısından Eşitlik (3.17a) ve (3.17b)'in fiyatlara göre sıfırıncı dereceden homojen fonksiyonlar olduklarını bu noktada belirtmekte fayda vardır. Bu bağlamda, fiyatların aynı derecede artması çıktının değişmeden kalmasına neden olmaktadır. Matematiksel olarak bu tanım aşağıdaki biçimde gösterilmektedir⁹¹.

$$y_j^*(tp_1, tp_2, L, K) = y_j^*(p_1, p_2, L, K) \quad j = 1, 2 \quad (3.18)$$

Ekonomiye ait üretim olanakları eğrisi (y_1, y_2) noktalarının birleşimlerinden oluşmaktadır. Bu noktalar, herhangi bir veri y_2 değerine karşılık y_1 'in maksimum değerini ve benzer şekilde, herhangi bir y_1 değerine karşılık y_2 'nin maksimum değerini vermektedir. Bu ifadenin matematiksel gösterimi eşitlik (3.17a) ve

⁹¹ Bu varsayımın teorik modelin çözümlenmesindeki rolünü daha açık bir şekilde ifade etmek gerekirse, sıfırıncı dereceden homojenlik fiyatların etkisiz eleman haline geldiği anlamını taşımaktadır. Dolayısıyla, nispi fiyatlar değişmediği sürece üretim miktarı da değişmeyecektir. Bu varsayım üretim olanakları eğrisinin elde edilmesi için gerekli olan bir varsayımdır.

(3.17b)'den fiyatların yok edilmesi ile elde edilebilmektedir. Eşitlik (3.18)'ye $t=1/p_2$ ve $p=p_1/p_2$ ifadeleri yerleştirilirse, aşağıdaki eşitliklere ulaşılır:

$$y_1^*(p_1, p_2, L, K) = y_1^*\left(\frac{p_1}{p_2}, 1, L, K\right) = Y_1^*(p, L, K) \quad (3.19a)$$

$$y_2^*(p_1, p_2, L, K) = y_2^*\left(\frac{p_1}{p_2}, 1, L, K\right) = Y_2^*(p, L, K) \quad (3.19b)$$

(3.19a)-(3.19b) nolu eşitliklerde yer alan p ifadesi, y_1 nispi ürün fiyatını y_2 ürün fiyatı cinsinden göstermektedir. Eşitlikler (3.19a)-(3.19b) üretim faktörleri kısıdı ve nispi fiyat oranı altında üretilebilecek maksimum ürün miktarlarını göstermektedir. Üretilebilecek maksimum üretim miktarları her iki ürünün fiyatlarına ve üretim faktör kısıdına bağlı olduğundan, üretim miktarında bir birimlik değişim yaratabilmek için nispi ürün fiyatlarının oranında ve kullanılan üretim faktörlerinde bir artışa ihtiyaç duyulmaktadır. $\partial Y_j^*/\partial p \neq 0$ ($j=1,2$) varsayımı altında, nispi ürün fiyatı p değeri, bu iki eşitlikten yok edildiğinde aşağıdaki ifadeye ulaşılmaktadır:

$$G = (y_1^*, y_2^*, L, K) = 0 \quad (3.20)$$

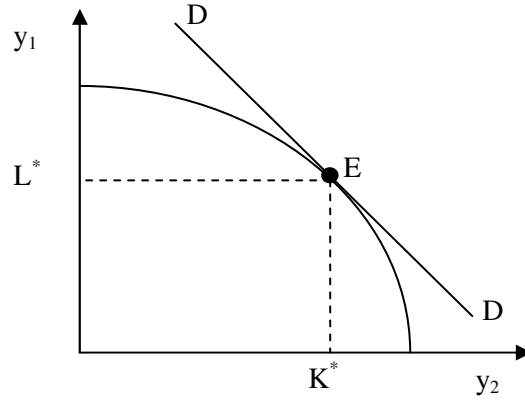
veya diğer bir ifade ile daha açık bir biçimde, aşağıdaki eşitlik yazılabilir:

$$y_2^* = g(y_1^*, L, K) \quad (3.21)$$

Bu eşitlik, ekonomiye ait üretim olanakları eğrisinin fonksiyonunu göstermektedir. Bir diğer ifade ile Eşitlik (3.21) iki malın üretildiği kapalı bir ekonomide, üretim faktörleri kısıdı altında, her iki üründen üretilebilecek maksimum miktardaki bileşimi göstermektedir. Bu fonksiyona ait birinci ve ikinci derece kısmi türevler sıfırdan küçük olduğundan ($\partial y_2^*/\partial y_1^* < 0$ ve $\partial^2 y_2^*/\partial y_1^{*2} < 0$) bu fonksiyon, iç bükükey bir fonksiyon olarak adlandırılmaktadır. Bu fonksiyonun içbükükey olması, iki üründen birinin üretim miktarı arttıkça, bu üründen bir birim daha fazla üretebilmek için diğer üründen vazgeçilmesi gereken miktarın arttığını belirtmektedir⁹². Bu bağlamda, erişilen üretim olanakları eğrisi artan maliyet koşullarının etkisi altında olduğundan

⁹² Fırsat maliyeti, iki ürünün üretildiği bir ekonomide, bir üründen bir birim daha fazla üretebilmek için diğer üründen vazgeçilmesi gereken miktarı ifade etmektedir. Dolayısıyla, bu tanımdan yola çıkarak, üretim olanakları eğrisinin içbükükey olmasının iktisadi olarak anlamı da artan fırsat maliyetidir.

iç bükükey olarak elde edilmiştir⁹³. Üretim olanakları eğrisinin dış ticaret teorilerinin analizindeki önemini irdeleyebilmek amacıyla incelemeye devam edildiğinde, aşağıdaki şekil kapalı ekonomi durumunda ülkedeki piyasa dengesini göstermektedir.

Şekil 3.1: Üretim Olanakları Eğrisi.

Şekil 3.1'de de görüldüğü gibi, üretim olanakları eğrisi boyunca, eğri üzerindeki her bir noktada fırsat maliyetleri farklıdır. Dış ticarete kapalı olan ekonomilerde, maksimum üretilebilecek olan ürün miktarları eğri üzerindeki her bir noktaya karşılık gelmektedir. Buna karşın, ekonomi içerisinde ne kadar üretim gerçekleşirse gerçekleşsin, tüketicilerin tüketim yapacakları miktarlarda zorunlu olarak sınırlıdır. Şekil 3.1'de DD ile gösterilen doğru ekonomideki tüketim miktarını temsil etmektedir⁹⁴. Dolayısıyla, E ile gösterilen nokta ise kapalı bir ekonomi durumundaki üretim ve tüketimin birbirine denk olduğu, piyasa dengesinin olduğu denge noktasını göstermektedir. Bu denge noktasına üretim için gerekli olan L^* ve K^* ile temsil edilen üretim faktörleri miktarını göstermektedir.

Bu bağlamda, dış ticaret teorisi analizlerinde üretim olanakları eğrisi ekonominin üretim koşullarını yansıttığından önemli bir araçtır. Dolayısıyla, Heckscher-Ohlin teorisinin temel önermeleri üretim olanakları eğrisi ve toplumun kayıtsızlık eğrileri ile kanıtlanabilmektedir.

⁹³ Üretim olanakları eğrisinin biçimi, maliyet koşullarına göre şekillenmektedir. Sabit maliyet koşulları altında üretim olanakları eğrisi düz bir doğru, artan maliyet koşulları altında orijine göre iç bükükey, azalan maliyetlerde de orijine göre dış bükükey durumdadır. Bu üç durumda üretimde sırasıyla sabit, azalan ve artan verimler söz konusudur.

⁹⁴ Bu bölümde, dış ticaretin açıklanması amacı ile arz yönlü bir inceleme gerçekleştirilmektedir. Bun karşın, literatürde, dış ticareti arzı etkileyen faktörler açısından bu görüşün yanı talep yönlü olarak etkileyen etkenler açısından açıklayan görüşler de vardır. Bu görüşler, dış ticaret teorilerinin analizlerinde teklif eğrileri ve kayıtsızlık eğrilerini analizlerinde araç olarak kullanmışlardır. Kayıtsızlık eğrileri belirli varsayımlar altında, toplumun zevk ve tercihlerini yansıtmaktadır. Daha detaylı bilgi için bakınız: Bölüm 3.2.2.3 ve Bölüm 3.2.3.

Üretim Faktör Fiyatları Arasındaki İlişki

Heckscher-Ohlin-Samuelson modeli ile birlikte, literatürdeki diğer modellere ve teorik çıkarsamalara yardımcı olması amacıyla eşitlik (3.20)-(3.21) ve önceki tartışmalar kullanılacaktır. Literatürdeki birçok teorik tartışma temelinde faktör verimlilikleri ve bu faktörlerin maliyetleri arasındaki ilişkiye ve bunların karşılaştırılmasına dayanmaktadır. Bu amaçla, önceki alt bölümde elde edilen (3.8) nolu marjinal koşulların ile eşitlik (3.13)'ün birlikte değerlendirilmesine ihtiyaç vardır. Bununla birlikte, Eşitlik (3.16) uyarınca, üretim faktör fiyatlarının Lagrange çarpanlarına eşit olduğu ($w = \lambda_L$ ve $r = \lambda_K$) olduğu ifade edilmektedir ve faktörlerin üretim üzerindeki marjinal etkileri faktörlerin maliyetlerine indirgenmektedir. Bu ek bilginin ışığında (3.8) koşulları aşağıdaki gibi tekrar yazılabilir. Eşitlik (3.8a) ve (3.8c)'den görüldüğü gibi, her iki endüstride de emeğin marjinal ürün getirisi aynı olmak zorundadır. Benzer durum sermayenin marjinal ürün getirisi için de geçerlidir. Eşitlik (3.8a) ve (3.8b)'nin bir arada yazılması ile birinci ürüne ait ilişki aşağıdaki şekilde yazılabilmektedir:

$$\frac{f_L^1}{f_K^1} = \frac{w}{r} \quad (3.22a)$$

ve benzer şekilde, (3.8c) ve (3.8d) eşitliklerinden ikinci ürüne ait ilişkiyi de yazmak mümkündür;

$$\frac{f_L^2}{f_K^2} = \frac{w}{r} \quad (3.22b)$$

Eşitlik (3.22)'nin bir arada yazılması ile ekonomideki üretim faktörleri ile ilgili temel bilgiye aşağıdaki eşitlik ile ulaşılabilmektedir:

$$\frac{f_L^1}{f_K^1} = \frac{w}{r} = \frac{f_L^2}{f_K^2} \quad (3.23)$$

H-O modeli uyarınca yapılan varsayımların ışığında, Eşitlik (3.232) her bir malın üretildiği endüstrideki, emek ve sermayenin marjinal ürünlerinin oranlarının faktör fiyatları oranlarına ve birbirlerine eşit olduğunu göstermektedir.

Homojenlik Varsayımı

Yapılan incelemeyi daha da derinleştirmek amacıyla, bir aşama daha ileri gidildiğinde, daha öncede belirtildiği gibi, H-O teoreminde üretim fonksiyonunun hem fiyatlara hem de üretim faktörlerine göre lineer homojen olduğu varsayılmıştır. Dolayısıyla tanım gereği aşağıdaki eşitlik yazılabilmektedir.

$$f^j(tL_j, tK_j) \equiv tf^j(L_j, K_j) \equiv ty_j \quad j = 1, 2 \quad (3.24)$$

Bu nokta, bu ilişki tüm t 'ler için sağlandığından, Leontief tarzı üretim fonksiyonu varsayımı göz önüne alındığında, $t = 1/y_j$ iken, üretim fonksiyonu aşağıdaki gösterim haline dönüşecektir.

$$f^j\left(\frac{L_j}{y_j}, \frac{K_j}{y_j}\right) \equiv f^j(a_{Lj}, a_{Kj}) \equiv 1 \quad j = 1, 2 \quad (3.25)$$

Burada, a_{Lj} ve a_{Kj} ile temsil edilen girdi çıktı katsayıları bir birim j çıktısı üretebilmek için kullanılan üretim faktörü miktarını göstermektedir. Dolayısıyla, tanım gereği $a_{Lj} = L_j/y_j$ ve $a_{Kj} = K_j/y_j$ olarak yazılabildiğinden, Eşitlik (3.25)'e ulaşılmıştır. Bu eşitlik üretim fonksiyonunun girdi çıktı katsayıları olarak adlandırılan a_{ij} 'ler cinsinden tanımlanmasına olanak sağlamaktadır. Bu katsayılar, kullanılan girdilerin bir fonksiyonu olduğundan model içerisinde değişken olup, firmanın birim eş ürünü boyunca değişmektedir. Bunlara ek olarak, Eşitlik (3.25) ölçeğe göre sabit getirili üretim fonksiyonunun, birim eş ürünler tarafından tanımlanabileceğini de göstermektedir.

Benzer biçimde, homojenlik nedeni ile, yukarıda incelemeye tabi tutulan optimizasyon problemindeki üretim faktörleri kısıtları da a_{ij} 'ler cinsinden ifade edilebilir.

$$L_1 + L_2 = \frac{L_1}{y_1} y_1 + \frac{L_2}{y_2} y_2 = L \quad (3.26)$$

$$a_{L1}y_1 + a_{L2}y_2 = L \quad (3.27a)$$

ve benzer şekilde, sermaye kısıdı da aşağıdaki biçimde yazılabilir:

$$a_{K1}y_1 + a_{K2}y_2 = K \quad (3.27b)$$

Optimal Üretim Düzeyleri ve Üretim Faktör Fiyatlarının Elde Edilmesi

Bu alt bölümde, maksimizasyonu amaçlanan ulusal gelir düzeyine erişebilmek için her bir malın optimal üretim düzeyleri ve bu üretim düzeylerini sağlayan üretim faktörlerinin fiyatlarının elde edilmesi gerçekleştirilecektir.

Bu bağlamda, daha önce eşitlik (3.5)-(3.6) modelinde ifade edilen, maksimize edilmesi amaçlanan ulusal gelirin, üretim faktörleri kısıtı altında incelemeye tabi tutulan optimizasyon problemi yeniden düzenlenerek aşağıdaki biçimde yazılabilmektedir:

$$\text{Max. } z = p_1 y_1 + p_2 y_2 \quad (3.28)$$

$$\text{s.t. } a_{L1} y_1 + a_{L2} y_2 \leq L \quad (3.29a)$$

$$a_{K1} y_1 + a_{K2} y_2 \leq K \quad (3.29b)$$

$$f^1(a_{L1}, a_{K1}) \geq 1 \quad (3.29c)$$

$$f^2(a_{L2}, a_{K2}) \geq 1 \quad (3.29d)$$

Eşitlik (3.28)-(3.29), yukarıdaki incelemelerde Eşitlik (3.5)-(3.6)'de detaylı bir biçimde açıklanan üretim düzeyinin maksimizasyonunu ve bu üretim düzeyi için kullanılacak olan üretim faktörlerine ilişkin kısıtları göstermektedir. (3.29a)-(3.29b) üretim faktörlerinden kaynaklanan miktar kısıtlarını gösterirken, (3.29c)-(3.29d) her bir mala karşılık gelen üretim fonksiyonu kısıdını ifade etmektedir. Dolayısıyla, bu optimizasyon problemi içerisinde değerlerinin tespit edilmesi gereken altı karar değişkeni vardır. Bunlar sırasıyla, $y_1, y_2, a_{L1}, a_{K1}, a_{L2}, a_{K2}$ 'dır. Bu noktada dikkat edilmesi gereken bir durum da, daha öncede ifade edildiği gibi girdi çıktı katsayıları olan a_{ij} ifadelerinin sabit olmadığı ve üretim düzeyi ile beraber değişen girdi bileşenlerini gösterdiğidir.

Optimizasyon probleminin çözümlenebilmesi için aşağıdaki Lagrange fonksiyonu yazılabilmektedir.

$$\begin{aligned} \mathcal{L} = & p_1 y_1 + p_2 y_2 + w(L - a_{L1} y_1 - a_{L2} y_2) + r(K - a_{K1} y_1 - a_{K2} y_2) \\ & + \lambda_1 (f^1(a_{L1}, a_{K1}) - 1) + \lambda_2 (f^2(a_{L2}, a_{K2}) - 1) \end{aligned} \quad (3.30)$$

Daha önce yukarıdaki alt bölümde ifade edildiği gibi, Lagrange fonksiyonundaki eşitliğin sağ tarafındaki ilk iki ifade her iki malın üretim düzeylerini, üçüncü ifade ve

dördüncü ifade (3.29a)-(3.29b)'deki işgücü ve sermaye miktarındaki kısıdında bir birimlik artışın gerçekleşmesi durumunda, bu artışın üretim düzeyi üzerinde yapacağı etkiyi göstermektedir. Daha önceki incelemelerin sonucunda bu etkinin, tam rekabet piyasası koşulları altında, üretim faktörünün marjinal gelirini gösterdiği ve dolayısıyla üretim kaynaklarının w ve r ile gösterilen gölge fiyatları olarak nitelendirilebilecekleri sonucuna ulaşılmıştı. Eşitliğin sağ tarafındaki beşinci ifade, (3.29c)'deki birinci malın üretim fonksiyonu kısıdının bir birim gevşemesi sonucunda maksimize edilmesi amaçlanan üretim düzeyi üzerinde yapacağı etkiyi göstermektedir. Benzer şekilde, eşitliğin sağ tarafında yer alan altıncı ifade de, (3.29d)'de yer alan ikinci malın üretim fonksiyonu kısıdındaki bir birimlik gevşemenin üretim düzeyi üzerine olan etkisini göstermektedir. Bu etkiler eşitlikte, sırasıyla Lagrange çarpanları λ_1 ve λ_2 ile temsil edilmiştir.

Eşitlik (3.30)'da ifade edilen Lagrange eşitliğinin çözümlenebilmesi için gerekli olan birinci derece koşullar altı karar değişkenine göre kısmi türevlerin alınması sonucunda elde edilebilmektedir.

$$\frac{\partial \ell}{\partial y_1} = p_1 - a_{L1}w - a_{K1}r \leq 0 \quad \text{eğer } <; y_1 = 0 \quad (3.31a)$$

$$\frac{\partial \ell}{\partial y_2} = p_2 - a_{L2}w - a_{K2}r \leq 0 \quad \text{eğer } <; y_2 = 0 \quad (3.31b)$$

$$\frac{\partial \ell}{\partial a_{L1}} = -wy_1 + \lambda_1 \frac{\partial f^1}{\partial a_{L1}} \leq 0 \quad \text{eğer } <; a_{L1} = 0 \quad (3.32a)$$

$$\frac{\partial \ell}{\partial a_{K1}} = -ry_1 + \lambda_1 \frac{\partial f^1}{\partial a_{K1}} \leq 0 \quad \text{eğer } <; a_{K1} = 0 \quad (3.32b)$$

$$\frac{\partial \ell}{\partial a_{L2}} = -wy_2 + \lambda_2 \frac{\partial f^2}{\partial a_{L2}} \leq 0 \quad \text{eğer } <; a_{L2} = 0 \quad (3.32c)$$

$$\frac{\partial \ell}{\partial a_{K2}} = -ry_2 + \lambda_2 \frac{\partial f^2}{\partial a_{K2}} \leq 0 \quad \text{eğer } <; a_{K2} = 0 \quad (3.32d)$$

Benzer şekilde kısıtlara göre eşitlik (3.30)'nin kısmi türevi alındığında, her bir kısıda karşılık gelen kısmi türevler aşağıdaki gibidir:

$$\frac{\partial \ell}{\partial w} = L - a_{L1}y_1 - a_{L2}y_2 \geq 0 \quad \text{eğer } >; w = 0 \quad (3.33a)$$

$$\frac{\partial \ell}{\partial r} = K - a_{K1}y_1 - a_{K2}y_2 \geq 0 \quad \text{eğer } > ; r = 0 \quad (3.33b)$$

$$\frac{\partial \ell}{\partial \lambda_1} = f^1(a_{L1}, a_{K1}) - 1 \geq 0 \quad \text{eğer } > ; \lambda_1 = 0 \quad (3.34a)$$

$$\frac{\partial \ell}{\partial \lambda_2} = f^2(a_{L2}, a_{K2}) - 1 \geq 0 \quad \text{eğer } > ; \lambda_2 = 0 \quad (3.34b)$$

Eşitlik (3.31)-(3.32)'deki ilişkiler üretim düzeyinin ve üretim faktörü kullanımının marjinal koşullarını göstermektedirler. Örneğin, Eşitlik (3.30)'a göre, eğer maksimum düzeye, her bir malın karının negatif olduğu bir durumda erişilirse, bu durumda, bu malların üretimi söz konusu olmayacak ve sıfıra eşit olacaklardır. Benzer şekilde, Eşitlik (3.32)'deki ilişkiyi yorumlandığında, daha önceki incelemelerde, üretim fonksiyonu olan $f^j(L_j, K_j)$ ifadesinin birinci dereceden homojen olduğu varsayıldığı için, dolayısıyla bu üretim fonksiyonun her bir üretim faktörüne göre kısmi türevleri f_L^j ve f_K^j ifadeleri de sıfırıncı dereceden homojendir.

Bu bağlamda, bu özellik gereği aşağıdaki eşitlik yazılabilmektedir:

$$f_L^j(L_j, K_j) \equiv f_L^j\left(\frac{L_j}{K_j}\right) \equiv f_{a_{Lj}}^j\left(\frac{a_{Lj}}{a_{Kj}}\right) \quad (3.35)$$

Eşitlik (3.32a)-(3.32c)'nin üretim düzeyi y_j ($j=1,2$)'ye bölünmesi sonucunda aşağıdaki eşitliğe ulaşılmaktadır.

$$\frac{\lambda_j}{y_j} \frac{\partial f^j}{\partial a_{Lj}} - w \leq 0 \quad (3.36)$$

Bir başka şekilde aynı ilişkiyi aşağıdaki biçimde göstermekte de mümkündür:

$$\frac{\lambda_j}{y_j} \frac{\partial f^j}{\partial L_j} - w \leq 0 \quad \text{eğer } < , L_j = 0 \quad (3.37a)$$

Benzer şekilde sermaye için aynı ilişkilerin de geçerli olması nedeniyle, aşağıdaki eşitlik yazılabilmektedir.

$$\frac{\lambda_j}{y_j} \frac{\partial f^j}{\partial K_j} - r \leq 0 \quad \text{eğer } < , K_j = 0 \quad (3.37b)$$

Eşitlik (3.37a)-(3.37b)'de gösterilen ilişki ile Eşitlik (3.32)'de gösterilen ilişki birbirine denk ifadelerdir. Zira, Eşitlik (3.37)'de yer alan λ_j/y_j ifadesini, üretim düzeyi y_j 'nin marjinal maliyeti olarak kabul edilirse, bu durumda bu eşitlik faktör kullanımı için gerekli marjinal koşulu göstermektedir. Daha açık bir ifade ile, Eşitlik (3.36)'dan elde edilen sonuca göre, herhangi bir üretim faktörünün marjinal ürününün değeri kendi ücretinden (veya sermaye fiyatından) daha düşük olması durumunda maksimum üretim düzeyi gerçekleşirse, bu halde bu üretim faktörü üretim sürecinde kullanılmayacaktır. Aksi takdirde, bu üretim faktörüne ait marjinal ürünün değeri kendisinin ücretine (veya sermaye fiyatına) eşit olacaktır.

Bu noktada, yapılan incelemeyi daha da basitleştirebilmek amacı ile model belirli kısımlara ayrılarak daha küçük gruplar halinde incelenecektir. Dolayısıyla, üretim düzeyinin maksimize edildiği bu modelde, incelemeyi iki aşamalı olarak ele almak da mümkündür. İlk olarak, birim eş ürün boyunca oluşacak doğru girdi bileşenleri bulunacaktır. Bu durum için, üretim düzeyi bir değerinde sabit tutarak ($y_j = 1$ $j = 1,2$) her bir mal için toplam üretim faktörü maliyetini minimize edecek girdi çıktı katsayıları (a_{ij}) belirlenecektir. Bu inceleme, üretim faktörünün fiyatına eşit marjinal teknik ikame oranının elde edilmesine sebep olacaktır. Ardından, bu ilişkinin söz konusu olduğu teğet olma koşulu altında, maksimum üretim düzeyi olan y_j^* değerleri genişleme yolu üzerinde değişik değerler almaktadırlar⁹⁵.

Bu sürecin matematiksel olarak ispat edilmesi maksimize edilmesi amaçlanan üretim düzeyinin elde edilmesi için yazılan Lagrange eşitliği (3.30)'un yeniden düzenlemesi ile gösterilebilir:

$$\begin{aligned} \mathcal{L} = & p_1 y_1 + p_2 y + wL + rK - \left[y_1 (a_{L1}w + a_{K1}r) + \lambda_1 (1 - f^1(a_{L1}, a_{K1})) \right] \\ & - \left[y_2 (a_{L2}w + a_{K2}r) + \lambda_2 (1 - f^2(a_{L2}, a_{K2})) \right] \end{aligned} \quad (3.38)$$

Bu noktada üretim düzeyini maksimize etmek amacı ile, ilk olarak Lagrange eşitliğindeki köşeli parantez içerisindeki ifadeler ayrı ayrı minimize edilecektir. Böylelikle, bu minimizasyon problemi sonucunda ulaşılan ifadeler ile üretim düzeyinin maksimize edilmesi de gerçekleştirilmiş olunacaktır:

⁹⁵ Elde edilen maksimum üretim düzeylerinin izleyeceği genişleme yolu, birim eş ürün üzerindeki (a_{Lj}^*, a_{Kj}^*) noktaları boyunca olacaktır.

$$\text{Min. } [y_1(a_{L1}w + a_{K1}r)] \quad (3.39a)$$

$$\text{s.t. } f^1(a_{L1}, a_{K1}) = 1 \quad (3.39b)$$

$$\text{Min. } [y_2(a_{L2}w + a_{K2}r)] \quad (3.40a)$$

$$\text{s.t. } f^2(a_{L2}, a_{K2}) = 1 \quad (3.40b)$$

Daha önce detaylı bir biçimde anlatılan homojenlik varsayımı gereği, yukarıdaki minimizasyon problemlerinde yazılan ifadeler üretim faktörlerinin kullanım miktarları cinsinden de yazılabilmektedir. Dolayısıyla $y_j a_{Lj} = L_j$ ve $y_j f^j(a_{Lj}, a_{Kj}) \equiv f^j(y_j a_{Lj}, y_j a_{Kj}) \equiv f^j(L_j, K_j)$ denklikleri lineer homojenlikten dolayı yazılabildiği için, parantez içerisindeki bu ifadeler sırasıyla aşağıdaki eşitliklere denk olacaktır:

$$(wL_1 + rK_1) + \lambda_1(y_1 - f^1(L_1, K_1)) \quad (3.41a)$$

$$(wL_2 + rK_2) + \lambda_2(y_2 - f^2(L_2, K_2)) \quad (3.41b)$$

Benzer şekilde, homojenlik varsayımı neticesinde, üretim fonksiyonunu girdi çıktı katsayıları cinsinden ifade eden eşitlik $f^1(a_{L1}, a_{K1}) = 1$, üretim faktör kullanımı ile ifade edilen üretim fonksiyonu $f^1(L_1, K_1) = y_1$ ifadesine denk olacaktır. Bu denklikler gereği, Eşitlik (3.41)'deki Lagrange ifadeleri aşağıdaki şekilde yazılabilecektir:

$$\text{Min. } wL_1 + rK_1 = C_1 \quad (3.42a)$$

$$\text{s.t. } f^1(L_1, K_1) = y_1 \quad (3.42b)$$

$$\text{Min. } wL_2 + rK_2 = C_2 \quad (3.43a)$$

$$\text{s.t. } f^2(L_2, K_2) = y_2 \quad (3.43b)$$

Dolayısıyla, Eşitlik (3.39)-(3.40) ile Eşitlik (3.42)-(3.43)'de gösterilen ifadeler birbirlerine denk ifadelerdir. Eşitlik (3.42a)-(3.43a), maksimum edilmesi amaçlanan üretim düzeyine erişmek için gerekli olan klasik maliyet minimizasyonu problemini göstermektedir. Bu maliyet minimizasyonunda, eşitlik (3.42b)-(3.43b) her bir malın üretim düzeyine ait üretim kısıdını ifade etmektedir. Bu eşitliklerde maksimize edilmesi amaçlanan üretim düzeyine ulaştıran toplam maliyet C_j ile temsil edilmektedir. Fakat bu nokta belirtmekte yarar vardır ki, birbirine denk olan bu

minimizasyon problemlerine ilişkin Lagrange ifadeleri yazıldığında, bu ifadelerde yer alacak olan λ_j ile temsil edilen Lagrange çarpanları ulaşılacak üretim düzeyinin marjinal maliyetlerini belirtmekle birlikte, çarpan ifadeleri bu denkliklerde aynı anlamı taşımamaktadır. Zira, bu denk minimizasyon problemlerinde yer alan kısıtların birimleri birbirlerinden farklıdır.

Optimizasyon probleminin çözümüne devam edildiğinde ilk olarak, birinci mala ait minimizasyon problemine (Eşitlik 3.39) ilişkin Lagrange fonksiyonu aşağıdaki şekilde yazılabilir:

$$\mathcal{L} = [y_1(a_{L1}w + a_{K1}r)] + \lambda_1(1 - f^1(a_{L1}, a_{K1})) \quad (3.44a)$$

Bu fonksiyonda yer alan birinci mala ait üretim düzeyi y_1 sabit olarak kabul edildiğinden, eşitliğin sağ tarafındaki ilk ifade olan köşeli parantez içerisindeki $[y_1(a_{L1}w + a_{K1}r)]$ ifadesinin minimize edilmesi ile, $(a_{L1}w + a_{K1}r)$ ifadesinin minimize edilmesi ile aynı sonucu verecektir. Lagrange fonksiyonu Eşitlik (3.44a)'dan karar değişkenlerine ait elde edilen birinci derece koşullar aşağıdaki gibidir.

$$\frac{\partial \mathcal{L}}{\partial a_{L1}} = wy_1 - \lambda_1 \frac{\partial f^1}{\partial a_{L1}} = 0 \quad (3.45a)$$

$$\frac{\partial \mathcal{L}}{\partial a_{K1}} = ry_1 - \lambda_1 \frac{\partial f^1}{\partial a_{K1}} = 0 \quad (3.45b)$$

$$\frac{\partial \mathcal{L}}{\partial \lambda_1} = 1 - f^1(a_{L1}, a_{K1}) = 0 \quad (3.45c)$$

Benzer şekilde, aynı işlem ikinci mala ait minimizasyon problemi için yapıldığında, Eşitlik (3.40)'a ait Lagrange fonksiyonu aşağıdaki şekildedir:

$$\mathcal{L} = [y_2(a_{L2}w + a_{K2}r)] + \lambda_2(1 - f^2(a_{L2}, a_{K2})) \quad (3.44b)$$

Aynı şekilde, Lagrange fonksiyonundaki karar değişkenlerine ait birinci derece koşullar aşağıdaki gibi yazılabilir:

$$\frac{\partial \mathcal{L}}{\partial a_{L2}} = wy_2 - \lambda_2 \frac{\partial f^2}{\partial a_{L2}} = 0 \quad (3.46a)$$

$$\frac{\partial \mathcal{L}}{\partial a_{K2}} = ry_2 - \lambda_2 \frac{\partial f^2}{\partial a_{K2}} = 0 \quad (3.46b)$$

$$\frac{\partial \ell}{\partial \lambda_2} = 1 - f^2(a_{L2}, a_{K2}) = 0 \quad (3.46c)$$

Her iki mala yönelik maliyet minimizasyon problemlerine ilişkin çözümlemelerdeki birinci derece koşullar (Eşitlik 3.45a-b-c ile Eşitlik 3.46a-b-c) ile daha önce çözümlenmesine başlanılan maksimizasyon problemine ilişkin birinci derece koşullar (Eşitlik 3.32a-b ve 3.34a ile Eşitlik 3.32c-d ve 3.34b) birebir aynı ilişkileri göstermektedir. Dolayısıyla, bu çözümlemeyle beraber, bütün maksimizasyon problemindeki toplam on tane birinci derece koşullara ait eşitliklerden altısına ait alt optimizasyon sonuçlarına ulaşılmıştır. Elde edilen altı alt-optimizasyon sonucu ile birlikte, her bir mala ait birim eş ürün boyunca maliyet minimizasyonunu sağlayan girdi çıktı katsayıları (a_{L1}^*, a_{K1}^*) ve her iki mala ait marjinal maliyet fonksiyonları (λ_1^*/y_1^*) ve (λ_2^*/y_2^*) belirlenmiştir. Geriye sırasıyla y_1^*, y_2^*, w ve r ile temsil edilen her iki mala ait maksimum üretim düzeyleri, üretim faktörlerinin fiyatları olmak üzere belirlenmesi gereken dört değişkenin sonuçları elde edilecektir.

Bu bağlamda, çözümlemelere ulaşılabilmek için yukarıda elde edilen eşitliklerde çeşitli düzenlemeler yapılacaktır. Eşitlik (3.45) ve (3.46)'da yazılan ifadelerin girdi çıktı katsayıları cinsinden çözümlenmesi amacı ile, eşitlik (3.45a), (3.45b)'ye ve Eşitlik (3.46a), (3.46b)'ye bölündüğünde aşağıdaki eşitlikler elde edilmiştir.

$$\frac{\partial f^1 / \partial a_{L1}}{\partial f^1 / \partial a_{K1}} = \frac{w}{r} \quad (3.47a)$$

$$\frac{\partial f^2 / \partial a_{L2}}{\partial f^2 / \partial a_{K2}} = \frac{w}{r} \quad (3.47b)$$

Daha önce birinci mala ilişkin olarak yapılan optimizasyon probleminde yer alan Lagrange çarpanına ait birinci derece koşul olan Eşitlik (3.45c) ve biraz önce elde edilen Eşitlik (3.47a) a_{L1}, a_{K1} ve w/r değişkenleri ile temsil edilen, birinci mala ait, girdi çıktı katsayıları ile üretim faktör fiyatlarının oranı olmak üzere iki bilinmeyenli iki eşitliği göstermektedir. Benzer şekilde, ikinci mala ait eşitliklerden de aynı sonuç elde edilebilmektedir. Eşitlik (3.47b) ve (3.45c)'de a_{L2}, a_{K2} ve w/r ile gösterilen ikinci mala ait girdi çıktı katsayıları ile yine üretim faktör fiyatlarının oranı olmak üzere iki bilinmeyenli iki eşitliği göstermektedir. Dolayısıyla, daha toplu bir ifade ile bu ilişkiler gösterildiğinde, aşağıdaki çözümlemeler elde edilmiştir:

$$a_{ij} = a_{ij}^* \left(\frac{w}{r} \right) \quad i = L, K ; \quad j = 1, 2 \quad (3.48)$$

$$\lambda_j / y_j = (\lambda_j^* / y_j^*) (w, r) \quad j = 1, 2 \quad (3.49)$$

Eşitlik (3.48) ve (3.49) maksimizasyon probleminin ve dolayısıyla H-O modelinin en önemli özelliğini göstermektedirler. Girdi çıktı katsayıları ile üretim faktörleri arasındaki ilişkiyi gösteren Eşitlik (3.48)'den net bir biçimde görüleceği üzere, her iki mala ait girdi çıktı katsayıları sadece üretim faktörlerinin fiyatlarının oranının bir fonksiyonudur. Daha açık bir ifade ile, a_{ij}^* ile temsil edilen girdi çıktı fonksiyonları üretim faktörlerinin bir fonksiyonu olmaktan ziyade bu üretim faktörlerinin oranlarının bir fonksiyonudur.

Buna ek olarak, Eşitlik (3.49), marjinal maliyet fonksiyonları ile üretim düzeylerinin ve üretim faktör fiyatlarının oranının arasındaki ilişkiyi göstermektedir⁹⁶.

Eşitlik (3.48)'de yer alan ifadenin özelliğinin üzerinde biraz daha durmak gerekirse, bu eşitlikte yer alan birim girdi çıktı katsayıları kendi üretim faktörünün fiyatına göre aşağı doğru eğimlidir. Bu ifadenin gösterimini aşağıdaki şekilde yazmak mümkündür:

$$\frac{\partial a_{Lj}^*}{\partial w} < 0 \quad (3.50a)$$

$$\frac{\partial a_{Kj}^*}{\partial r} < 0 \quad (3.50b)$$

Buna ek olarak, a_{ij}^* ile temsil edilen girdi çıktı katsayıları üretim faktör fiyatlarının oranının bir fonksiyonu olduğundan, w ve r ile temsil edilen üretim faktörlerinin fiyatlarına göre bu katsayılar sıfırıncı dereceden homojendir. Bu bağlamda, incelemeye devam edildiğinde, Euler teoreminden aşağıdaki denkleğin yazılması mümkündür:

$$\frac{\partial a_{Lj}^*}{\partial w} w + \frac{\partial a_{Lj}^*}{\partial r} r \equiv 0 \quad (3.51)$$

⁹⁶ Burada dikkat edilmesi gereken bir nokta, bu sonuçların H-O modelinin temelinde yatan varsayımlardan biri olan üretim fonksiyonlarının homojen oldukları varsayımı olan homojenlik varsayımı gereği elde edilmiştir. Aksi takdirde bu sonuçların geçerli olması mümkün olamayacaktır

Bu denkliğin bir sonucu olarak, denkliğin sol tarafında yer alan ilk ifade olan $\partial a_{Lj}^* / \partial w$ ifadesi sıfırdan küçük olduğu için aşağıdaki sonuca ulaşılmaktadır:

$$\frac{\partial a_{Lj}^*}{\partial r} > 0 \quad (3.50c)$$

Benzer şekilde aynı ilişki sermaye için de yazıldığından aşağıdaki ifade elde edilmektedir:

$$\frac{\partial a_{Kj}^*}{\partial w} > 0 \quad (3.50d)$$

Bu itibarla, ulaşılan çözümler alt-optimizasyona ait birinci derece koşullar olan Eşitlik (3.45) ve (3.46)'ya yerleştirildiğinde, bütün maksimizasyon problemine ait olan on tane birinci derece koşullar, sırasıyla y_1, y_2, w ve r ile temsil edilen her bir mala ait üretim düzeyleri ve üretim faktörlerinin fiyatları olmak üzere dört bilinmeyenli dört eşitlik haline indirgenmiş olur. On tane birinci derece koşullardan geriye kalan eşitlikler (3.31a)-(3.31b)-(3.33a) ve (3.33b) içerisine eşitlik (3.50)'ye ait çözümlemeler yerleştirildiğinde, nihai olarak aşağıdaki eşitliklere ulaşılmıştır.

$$a_{L1}^* w + a_{K1}^* r = p_1 \quad (3.52a)$$

$$a_{L2}^* w + a_{K2}^* r = p_2 \quad (3.52b)$$

$$a_{L1}^* y_1 + a_{L2}^* y_2 = L \quad (3.53a)$$

$$a_{K1}^* y_1 + a_{K2}^* y_2 = K \quad (3.53b)$$

Dolayısıyla, maksimizasyon probleminin en son bilinmeyenleri ile ilgili sonuçlara ulaşılmıştır. Yukarıdaki Eşitlik (3.52a)-(3.52b), w ve r ile gösterilen üretim faktörlerinin fiyatları ve p_1 ve p_2 ile gösterilen her bir mala ait ürün fiyatlarını içerirken, Eşitlik (3.53a)-(3.53b) ise, L ve K ile temsil edilen üretim faktörlerinin miktarlarını ve y_1 ve y_2 ile temsil edilen iki farklı mala ait üretim düzeylerini içermektedir. Bu bağlamda, farklı değişkenler ve parametreler içerdiklerinden, ikili gruplar halinde bu eşitliklerin çözümlenmesi gerçekleştirilebilecektir.

Bunun sonucunda, ayrı ayrı çözümlemelere gidildiğinde, Eşitlik (3.52)'den aşağıdaki sonuçlara ulaşılabilmektedir.

$$w = w^*(p_1, p_2) \quad (3.54a)$$

$$r = r^*(p_1, p_2) \quad (3.54b)$$

Burada, girdi çıktı katsayıları sadece üretim faktör fiyatlarının oranının bir fonksiyonu olduğundan dolayı, elde edilen sonuçlarda, üretim faktörlerinin fiyatlarının p_1 ve p_2 ile gösterilen her bir mala ait ürün fiyatları parametrelerinin birer fonksiyonu olduğu görülmektedir.

Benzer bir yaklaşımla, Eşitlik (3.53) çözümlendiğinde aşağıdaki eşitliğe ulaşılmıştır.

$$y_1 = y_1^*(p_1, p_2, L, K) \quad (3.55a)$$

$$y_2 = y_2^*(p_1, p_2, L, K) \quad (3.55b)$$

Burada, her bir malın üretim düzeyinin p_1 ve p_2 ile gösterilen her bir mala ait ürün fiyatları ve L ve K ile temsil edilen üretim faktörlerinin miktarlar parametrelerinin bir fonksiyonu olduğu sonucu elde edilmiştir.

İki mallı ve iki üretim faktöründen oluşan hipotetik bir ekonomi için, bazı çeşitli varsayımlar altında yapılan üretim düzeyinin maksimize edilmesi problemi ile ilişkin sonuçlar bu alt bölümde incelenmiştir. Bu optimizasyon probleminin çözümü sonucunda veri fiyat varsayımı altında optimum üretim düzeyi ve bu üretim için gereksinim duyulacak üretim faktör miktarlarının tespit edilmesi detaylı bir biçimde gösterilmiştir. Elde edilen sonuçlar, HOS modeline ilişkin temel sonuçları göstermektedir.

3.3.2 Heckscher-Ohlin-Samuelson modeli teoremlerine ilişkin çıkarsamalar

Bu alt bölümde, literatürde HOS modelinden yola çıkarak elde edilen diğer temel teoriler ele alınacaktır⁹⁷.

3.3.2.1 Faktör fiyatları eşitliği teoremi

Faktör fiyatları eşitliği teoreminin temel çıkarımı, iki ülkenin, iki malın ve iki üretim faktörünün söz konusu olduğu bir dünya ekonomisinde, serbest dış ticaret ile birlikte, iki ülkedeki üretim faktörlerinin fiyatlarının birbirine eşitleneceğidir. Bu sonucu

⁹⁷ Daha önceki alt bölüm, Bölüm 3.2.3.1'de daha detaylı belirtildiği gibi, HOS modelinden türetilen çeşitli teoremler söz konusudur. Bu teoremler sırasıyla Heckscher-Ohlin teoremi (faktör donatımı teoremi- bu teoreme ait matematiksel ispatlar bir önceki alt bölümde elde edilmiştir), Faktör Fiyatları Eşitliği Teoremi, Stolper-Samuelson Gelir Dağılımı Teoremi ve Rybczynski Teoremidir.

irdellemek için yukarıdaki bölümde HOS modelinin incelenmesi amacıyla gerçekleştirilen maksimizasyon probleminin sonuçlarından faydalanılacaktır.

Üretim faktörlerinin fiyatlarının her bir mala ait ürün fiyatlarının bir fonksiyonu olduğunu gösteren Eşitlik (3.54) faktör fiyatları eşitliği teoreminin temelini oluşturmaktadır. Bu eşitlikten elde edilen sonuca göre, üretim faktörlerinin fiyatları, ürün fiyatlarının bir fonksiyonudur. Dolayısıyla, bu duruma göre, her iki ülkedeki üretim faktör donanımları farklı olsa dahi, üretim faktör donanımları bu eşitlikte yer almadığı için, üretim faktörlerinin fiyatlarının belirlenmesinde bir etkisi olamamaktadır.

Bu nedenle, iki ülkeli, iki mallı ve iki üretimi faktörünün söz konusu olduğu hipotetik bir dünya ekonomisinde ilk olarak kapalı ekonomi durumunu ele aldığında, farklı ürün fiyatlarına sahip olabilecekleri varsayımı altında her iki ülkenin üretim faktör fiyatları birbirlerinden farklı olabilmektedir. Fakat bununla birlikte bu üretim faktör fiyatları farklı olsalar dahi, bu ekonomilerin dış ticarete açılmalarıyla beraber, her iki ülkedeki ürün fiyatları birbirlerine yakınsayacak ve eşit olmaya doğru bir eğilim göstereceklerdir. Dolayısıyla, HOS modelinde, işlem maliyetlerinin ve diğer ticari maliyetlerin söz konusu olmadığı varsayımı yapıldığından, iki ülkedeki ürün fiyatları birbirlerine eşit oluncaya kadar ticaret gerçekleşecektir. Bir diğer açıdan, HOS modelindeki bir diğer varsayım üretim faktörlerinin ülke içerisinde hareketli ülkeler arasında hareketsiz olduğu varsayımdır. Bu varsayım ile bu durum irdelendiğinde, Eşitlik (3.53)'e göre, belirli koşullar altında ürün fiyatlarının her iki ülkede eşit olması durumunda, ülkelerarası faktör hareketsizliğine rağmen, ürün fiyatlarındaki eşitleme, üretim faktörlerinin fiyatlarının da eşitleneceği anlamını taşımaktadır⁹⁸. Dolayısıyla, HOS modelinden elde edilen bu teoreme faktör fiyatları eşitliği teoremi adı verilmiştir.

3.3.2.2 Stolper-Samuelson gelir dağılımı teoremi

Gelir dağılımı ile ilgili olan bu teorem üretim faktörlerinin reel fiyatları üzerinde çıktı fiyatlarının etkisini incelemektedir. Daha öncede bahsedildiği üzere bu teoreme göre dış ticaretle beraber, ülke ekonomisinde bol olarak bulunan üretim faktörlerinin

⁹⁸ HOS modelindeki faktörlerin ülkelerarasında hareketsiz olması varsayımı geçerli olmasaydı dahi, üretim faktör fiyatları birbirlerine yine eşit olacaktı. Zira, eğer üretim faktörleri bu iki ülke arasında tam hareketliliğe sahip olsalardı, bu durumda iki ülkedeki faktör fiyatları da ürün fiyatlarındaki eşitlenmeye benzer bir biçimde, birbirlerine eşit olacaktır.

reel geliri artacak ve kıt olarak bulunan üretim faktörünün reel geliri ise azalacaktır. Bu bağlamda, bu etkiyi matematiksel olarak görebilmek amacıyla çeşitli analizler yapılacaktır.

Üretim faktörlerinin fiyatlarını gösteren Eşitlik (3.52)'den faydalanarak, bu eşitliğin çıktı fiyatlarına olan p_1 ve p_2 'ye göre kısmi türevleri alınacaktır.

p_1 'e göre kısmi türev alınırken daha önce elde edilen $w = w^*(p_1, p_2)$ ve $r = r^*(p_1, p_2)$ çözümleri de bu eşitliklere yerleştirilecektir. Dolayısıyla, Eşitlik (3.52a)'nın kısmi türevi aşağıdaki biçimde olacaktır:

$$a_{L1}^* \frac{\partial w^*}{\partial p_1} + a_{K1}^* \frac{\partial r^*}{\partial p_1} \equiv 1 - w^* \frac{\partial a_{L1}^*}{\partial p_1} - r^* \frac{\partial a_{K1}^*}{\partial p_1} \quad (3.56a)$$

Eşitlik (3.52b)'in p_1 'ye göre kısmi türevinin alınması ile ise benzer şekilde aşağıdaki eşitliğe ulaşılmaktadır:

$$a_{L2}^* \frac{\partial w^*}{\partial p_1} + a_{K2}^* \frac{\partial r^*}{\partial p_1} \equiv 1 - w^* \frac{\partial a_{L2}^*}{\partial p_1} - r^* \frac{\partial a_{K2}^*}{\partial p_1} \quad (3.56b)$$

Bu noktada dikkat edilmesi gereken bir durum, yukarıdaki eşitlikler eşitlik (3.56a) ve (3.56b)'nin sağ tarafından yer alan ifadelerin toplamının sıfıra eşit olduğudur. Zira hatırlanacağı üzere, daha önce ulaşılan bir sonuca göre üretim fonksiyonunun maksimum değeri bire eşitti: $f^1(a_{L1}^*, a_{K1}^*) = 1$.

Bu itibarla, bu üretim fonksiyonunun p_1 'e göre kısmi türevi alındığında aşağıdaki eşitliğe ulaşmak mümkündür:

$$\frac{\partial f^1}{\partial a_{L1}} \frac{\partial a_{L1}^*}{\partial p_1} + \frac{\partial f^1}{\partial a_{K1}} \frac{\partial a_{K1}^*}{\partial p_1} \equiv 0 \quad (3.57)$$

Bu üretim fonksiyonuna ait birinci derece koşullar $\partial f^1 / \partial a_{L1} = y_1 w / \lambda_1$ ve $\partial f^1 / \partial a_{K1} = y_1 r / \lambda_1$ kullanıldığında ve her bir terim içerisindeki y_1 / λ_1 ifadesi eşitlikten kaldırılarak aşağıdaki eşitliğe ulaşılmaktadır:

$$w^* \frac{\partial a_{L1}^*}{\partial p_1} + r^* \frac{\partial a_{K1}^*}{\partial p_1} \equiv 0 \quad (3.58a)$$

Benzer işlemler ikinci endüstri için de gerçekleştirildiğinde aşağıdaki ifade elde edilmektedir:

$$w^* \frac{\partial a_{L2}^*}{\partial p_1} + r^* \frac{\partial a_{K2}^*}{\partial p_1} \equiv 0 \quad (3.58b)$$

Dolayısıyla, eşitlik (3.56) ile gösterilen ifade aşağıdaki gibi daha basit bir biçime indirgenmiştir:

$$a_{L1}^* \frac{\partial w^*}{\partial p_1} + a_{K1}^* \frac{\partial r^*}{\partial p_1} \equiv 1 \quad (3.59a)$$

$$a_{L2}^* \frac{\partial w^*}{\partial p_1} + a_{K2}^* \frac{\partial r^*}{\partial p_1} \equiv 0 \quad (3.59b)$$

Aslında yukarıda elde edilen Eşitlik (3.59) üretim sonucunda elde edilen çıktı fiyatlarındaki değişim nedeniyle üretim faktörlerinin fiyatlarında yaşanan değişimi matematiksel olarak ifade etmektedir.

Bu noktada, analizi bir adım daha ileriye götürebilmek adına, A matrisinin aşağıdaki gibi söz konusu olduğunu düşünelim:

$$A = \begin{vmatrix} a_{L1}^* & a_{K1}^* \\ a_{L2}^* & a_{K2}^* \end{vmatrix} \quad (3.60)$$

Bu A matrisi $\partial w^*/\partial p_1$ ve $\partial r^*/\partial p_1$ ifadeleri için Cramer kuralı ile çözümlendiğinde aşağıdaki eşitlikler elde edilmektedir:

$$\frac{\partial w^*}{\partial p_1} = \frac{a_{K2}^*}{A} \quad (3.61a)$$

$$\frac{\partial r^*}{\partial p_1} = -\frac{a_{L2}^*}{A} \quad (3.61b)$$

Bu noktada, ikinci ürüne ait fiyata yani p_2 ifadesine göre de eğer eşitlik (3.52)'nin kısmi türevi alınırsa, aşağıdaki eşitliklere ulaşılmaktadır⁹⁹:

$$\frac{\partial w^*}{\partial p_2} = -\frac{a_{K1}^*}{A} \quad (3.61c)$$

$$\frac{\partial r^*}{\partial p_2} = \frac{a_{L1}^*}{A} \quad (3.61d)$$

⁹⁹ Burada, ana metin içerisinde aynı işlemlerin fazla yer kaplaması adına, birinci ürüne ait fiyata göre kısmi türev alınarak gerçekleştirilen işlemlerin (eşitlikler (3.56-3.61)) benzerleri ikinci ürüne ait fiyat için de gerçekleştirildiğinden, aradaki matematiksel gösterimler ana metin içerisinde ifade edilmeden, en son elde edilen sonuçlara yer verilmiştir.

Elde edilen bu sonuçlar incelendiğinde, A matrisinin değeri sıfıra eşit olmadığı durumda $A \neq 0$, bu çözümlerin geçerli sonuçlar vereceği tespit edilmiştir¹⁰⁰.

Aslında determinant A için, eğer aşağıdaki koşullar sağlanırsa, bu durumda A matrisi sıfır olmayacaktır:

$$\frac{a_{L1}^*}{a_{K1}^*} > \frac{a_{L2}^*}{a_{K2}^*} \quad (3.62a)$$

$$\frac{a_{L1}^*}{a_{K1}^*} < \frac{a_{L2}^*}{a_{K2}^*} \quad (3.62b)$$

Eşitlik (3.62a) ve (3.62b) aşağıda gösterilen Eşitlik (3.63a) ve (3.63b)'in denk ifadeleridir:

$$\frac{L_1^*}{K_1^*} > \frac{L_2^*}{K_2^*} \quad (3.63a)$$

$$\frac{L_1^*}{K_1^*} < \frac{L_2^*}{K_2^*} \quad (3.63b)$$

Bu eşitliklerdeki matematiksel gösterim, aslında eğer bir endüstri diğer bir endüstriye göre daha emek yoğun ise (yani eşitlik (3.62a)'daki durumu sergiliyorsa), bu durumda, bu endüstrinin sermaye emek oranı diğer endüstrininkine oranla daha düşük olacaktır.

Elde edilen bu sonuçlar ışığında bir kademe daha ilerlendiğinde, eşitlik (3.62a)'da sergilenen bir durumda, yani birinci endüstrinin daha emek yoğun bir endüstri olduğu durumda, A matrisi de sıfıra eşit değilse, (pozitif bir değere sahip ise), bu durumda, eşitlik (3.61a) ve (3.61b)'den aşağıdaki sonuçlara ulaşılabilmektedir:

$$\frac{\partial w}{\partial p_1} > 0 \quad (3.64a)$$

$$\frac{\partial r}{\partial p_1} < 0 \quad (3.64b)$$

¹⁰⁰ Aslında bu koşul faktör fiyatları eşitsliği teoremi için de gereksinim duyulan bir durumdur. Zira bu durum $w = w^*(p_1, p_2)$ ve $r = r^*(p_1, p_2)$ eşitlikleri içinde yeter koşul olduğu için bu teoremi için gereklidir.

Bu sonuçlar Stolper-Samuelson teoremini göstermektedir. Elde edilen bu eşitliklere göre, eğer emek yoğun bir endüstrinin fiyatında bir artış olursa, bu endüstrideki emeğin nominal ücret oranı artacak ve sermayenin nominal fiyat oranı azalacaktır.

Bu durumda, eğer bu endüstrideki çıktı fiyatı yani p_1 ifadesi artarsa, bu durumda daha önceki alt bölümde gösterildiği gibi, ülke ekonomisi üretim olanakları eğrisi üzerinde hareket edecek ve birinci endüstriye ait çıktı miktarı olan y_1 değeri artacak ve ikinci endüstriye ait çıktı miktarı olan y_2 değeri azalacaktır. Matematiksel olarak bu ifadeler gösterilirse: $\partial y_1 / \partial p_1 > 0$, $\partial y_2 / \partial p_1 < 0$.

Dolayısıyla, bu durumda, emek yoğun endüstri genişleyecek ve sermaye yoğun endüstri daralacaktır. Bu durum ise, toplam emek talebinde bir artışa ve toplam sermaye talebinde bir azalışa neden olacaktır. dolayısıyla, emek faktörünün fiyatı artarken, sermaye faktörünün fiyatı azalacaktır.

Reel Ücret Oranlarındaki Değişim

Stolper-Samuelson Gelir Dağılımı Teoreminin matematiksel gösterimi ile ilgili yukarıda gerçekleştirilen işlemler sonucunda elde edilen bulgular nominal fiyat değişiminin neticesinde yaşanan duruma işaret etmektedir. aslında gerçek dünyada, sadece nominal fiyatlar değil, aynı zamanda nominal ücret düzeyinde de eş anlı değişimler söz konusu olabilmektedir. Bu bağlamda, hem nominal fiyatların hem de nominal ücret düzeyinin değişmesi durumunda, reel ücret düzeyinde ne gibi değişimlerin olacağının incelenmesi yerinde olacaktır. Dolayısıyla eğer hem p_1 ile ifade edilen birinci endüstrideki çıktı fiyatı hem de w ile gösterilen ücret düzeyi artarsa, bu durumda reel ücret düzeyi artacak mı sorusu yanıtlanmaya çalışılacaktır¹⁰¹.

Eğer bireylerin elde ettiği ücret oranı artarsa, bu durumda emek sahibi olan bireylerin reel gelirleri de artmış olacaktır. Ücret oranı çıktı fiyatlarından daha yüksek bir oranda artacaktır. Bu nedenle, aşağıdaki eşitlik yazılabilmektedir:

$$\lim \frac{\Delta w / w}{\Delta p_1 / p_1} = \frac{\partial w}{\partial p_1} \frac{p_1}{w} > 1 \quad (3.65)$$

¹⁰¹ Aslında böyle bir sorunun yanıtının aranması, emek geliri elde eden bireylerin bu iki fiyat değişiminin ardından satın alma güçlerinin ne şekilde etkileneceği ile ilgilidir. Bu sorunun yanıtının elde edilmesi ile emek geliri elde eden bireylerin daha fazla mal ve hizmet satın alıp almadığının cevabı verilmiş olunacaktır.

Böyle bir tablo altında, iki farklı alternatif söz konusudur. Bunlardan birincisi, eğer emek sahibi olan birey sadece birinci endüstride üretilen ürünü tüketiyorsa bu durumda, eşitlik (3.65) bireyin daha yüksek satın alma gücüne sahip olacağını göstermektedir. ikincisi eğer, birey ikinci endüstride üretilen ürünü de tüketiyorsa bu durumda, bu ikinci endüstrideki ürünün fiyatı değişmediğinden yani y_2 ile ifade edilen ürünün fiyatı p_2 olarak kaldığından, bu durumda eşitlik (3.65)'de gösterilen reel gelirde daha da fazla artış söz konusu olacaktır.

Diğer yandan, inceleme devam ettirildiğinde eşitlik (3.52a) yeniden aşağıdaki biçimde yazılabilmektedir:

$$a_{L1} + \frac{a_{K1}r}{w} = \frac{p_1}{w} \quad (3.66)$$

Dolayısıyla, eşitlik (3.61a)'da yer alan ifade de pozitif değerli bir eşitlik olduğundan aşağıdaki eşitliğe ulaşılmaktadır¹⁰²:

$$\frac{p_1}{w} \frac{\partial w}{\partial p_1} = \frac{a_{K2}a_{L1} + (r/w)a_{K1}a_{L2}}{a_{K2}a_{L1} - a_{K1}a_{L2}} > 1 \quad (3.67a)$$

Üretim faktörü olarak emek yerine sermaye için aynı işlemler gerçekleştirildiğinde, eşitlik (3.67a)'da yer alan ifadeye benzer şekilde sermayenin fiyatı ve ürünün fiyatı arasındaki ilişki aşağıdaki biçimde gösterilebilmektedir:

$$\frac{p_2}{r} \frac{\partial r}{\partial p_2} > 1 \quad (3.67b)$$

Eşitlik (3.67b), ikinci endüstri sermaye yoğun bir faaliyet gösterdiğinden, p_2 ile ifade edilen ürünün fiyatındaki artışın sadece nominal sermaye fiyatını değil, aynı zamanda reel fiyatları da arttıracaklarını ifade etmektedir¹⁰³.

3.3.2.3 Rybczynski teoremi

Ülkenin ekonomisinin sahip olduğu emek ve sermaye üretim faktörlerinin herhangi birinin fiyatındaki artışın, o üretim faktörünü yoğun olarak kullanan malın üretimini

¹⁰² Eşitlik (3.61a)'da yer alan ifadeyi matematiksel olarak göstermek gerekirse: $\partial w / \partial p_1 = a_{K2} / A > 0$

¹⁰³ Stolper-Samuelson Teoremi ile irdelenebilecek bir diğer konu da, ürün fiyatları ile üretim faktörlerinin yoğunlukları arasındaki ilişkidir. Bu ilişki ile ilgili gösterimlere ana metin içerisinde yer verilmemiştir. Üretim faktörlerinin yoğunluğundaki değişimin ürün fiyatları üzerindeki etkileri ile ilgili matematiksel ispatlar için bakınız: EK: B

arttıracığı ve diğer malın üretimini azaltacağı ile ilgili olan bu teorem ile ilgili matematiksel ispatlar gerçekleştirilecektir.

Bu bağlamda, daha önceden Eşitlik (3.53a) ve (3.53b) ile gösterilen ilişki kullanılacaktır. Bu eşitlikteki ifadeler model içerisindeki kaynak kısıtlarını göstermektedir¹⁰⁴.

Üretim faktörlerinin miktarındaki değişimin etkisini görebilmek için bu eşitliklerin üretim faktör miktarlarına göre kısmi türevlerini alındığında, aşağıdaki eşitliklere ulaşmak mümkündür¹⁰⁵. İlk olarak emek miktarını gösteren Leye göre kısmi türev alındığında aşağıdaki eşitlik elde edilmektedir:

$$a_{L1} \frac{\partial y_1}{\partial L} + a_{L2} \frac{\partial y_2}{\partial L} \equiv 1 \quad (3.68a)$$

$$a_{K1} \frac{\partial y_1}{\partial L} + a_{K2} \frac{\partial y_2}{\partial L} \equiv 0 \quad (3.68b)$$

Buradan hareketle, Cramer kuralı kullanılarak aşağıdaki eşitliklere ulaşılmaktadır:

$$\frac{\partial y_1}{\partial L} \equiv \frac{a_{K2}}{A} = \frac{a_{K2}}{a_{L1}a_{K2} - a_{L2}a_{K1}} \quad (3.69a)$$

$$\frac{\partial y_2}{\partial L} \equiv -\frac{a_{K1}}{A} = \frac{-a_{K1}}{a_{L1}a_{K2} - a_{L2}a_{K1}} \quad (3.69b)$$

Birinci endüstrinin emek yoğun bir endüstri olduğu varsayımı altında, A matrisi pozitif bir değere sahip olacağından, yukarıdaki eşitlikler (3.69a) ve (3.69b) ile ilgili olarak aşağıdaki sonuç elde edilmektedir:

$$\frac{\partial y_1}{\partial L} > 0 \quad (3.70a)$$

$$\frac{\partial y_2}{\partial L} < 0 \quad (3.70b)$$

¹⁰⁴ Bu noktada belirtilmesi gereken bir durum da, üretim faktörlerinin fiyatlarının sadece çıktı fiyatlarının bir fonksiyonu olduğudur. Bir diğer deyişle, üretim faktörlerinin fiyatları, üretim faktörlerinin miktarlarından bağımsızdır. Matematiksel olarak bu ilişkiyi göstermek gerekirse: $\partial w / \partial L = \partial w / \partial K = \partial r / \partial L = \partial r / \partial K = 0$

¹⁰⁵ Eşitlik (3.53a) ve (3.53b) de yer alan a_{ij}^* ile gösterilen bir birim j çıktı üretebilmek için i üretim faktörü miktarını gösteren girdi çıktı katsayısının, üretim faktör miktarlarından bağımsız olduğunun belirtilmesinde yarar vardır. Bu ifade sadece üretim faktör fiyatları olan w ve r ile gösterilen ifadelerin bir fonksiyonudur. Dolayısıyla $\partial a_{ij} / \partial L = [\partial a_{ij} / \partial (w/r)] [\partial (w/r) / \partial L] = 0$ eşitliği yazılabilmekte ve üretim faktör miktarlarına göre kısmi türevin alınması işlemi sırasında a_{ij}^* ifadesi sabit bir terim olarak alınabilmektedir.

Aynı işlemler, eşitlik (3.53a) ve (3.53b)'nin sermaye miktarı olan Kaya göre kısmi türevinin alınmasıyla birlikte tekrarlandığında, şu eşitlikler yazılabilmektedir:

$$\frac{\partial y_1}{\partial K} \equiv -\frac{a_{L2}}{A} = \frac{-a_{L2}}{a_{L1}a_{K2} - a_{L2}a_{K1}} \quad (3.69c)$$

$$\frac{\partial y_2}{\partial K} \equiv \frac{a_{L1}}{A} = \frac{a_{L1}}{a_{L1}a_{K2} - a_{L2}a_{K1}} \quad (3.69d)$$

Aynı şekilde, birinci endüstrinin emek yoğun bir endüstri olduğu varsayımı altında, eşitlik (3.69c) ve (3.69d) ile ilgili aşağıdaki sonuç yazılabilmektedir:

$$\frac{\partial y_1}{\partial K} < 0 \quad (3.70c)$$

$$\frac{\partial y_2}{\partial K} > 0 \quad (3.70d)$$

Dolayısıyla eşitlikler (3.70a-3.70d), Rybczynski teoreminin matematiksel olarak ispatı sonucunda elde edilmişlerdir. Bu noktada, eşitliklerden de görüleceği gibi, emek yoğun bir endüstride, emek miktarının artması o endüstrinin üretiminin artmasına, sermaye yoğun olan diğer endüstrinin üretiminin azalmasına neden olmaktadır.

3.4 Heckscher-Ohlin-Samuelson Modelinin Geliştirilmesi

Heckscher-Ohlin-Samuelson (HOS) modeli daha öncede bahsedildiği gibi bazı güçlü varsayımlara dayanan dış ticaret ile ilgili bir model olma özelliğine sahiptir. Bu nedenle, literatürde yer alan birçok farklı çalışmada bu modelin gerçek dünya örneklerine uygulanma birliği ile ilgili çeşitli tartışmalar yapılmıştır. Genellikle, bu güçlü varsayımların, bu modelin gerçekçilikten uzaklaşmasına neden olduğu belirtilmiştir.

Dolayısıyla, bu alt bölüm içerisinde oluşturulacak olan teorik çerçeveye, Heckscher-Ohlin tarafından kurgulanan teorik yapının bir takım varsayımlarının ortadan kaldırılarak modelin geliştirilmesine olanak tanınacaktır. Böyle bir teorik modelin kurgulanmasının temel amacı, HOS modelinde kabul edilen bazı temel varsayımların gerçek dünya ekonomilerinin koşullarından oldukça farklı bir senaryo oluşturması nedeniyle yaşanan sorunların giderilmesidir.

Zaman içerisinde dünya ekonomilerinde yaşanan durumlar göz önüne alındığında, HOS modeli sahip olduğu yapı nedeni ile gerçek dünya ekonomilerindeki dış ticareti açıklamakta yetersiz kalmıştır. Bu nedenle bu tez kapsamında kurgulanan model, HOS modelinin temel bazı varsayımlarının genişletilmesine olanak tanıyarak oluşturulan teorik modelin daha gerçekçi olması sağlanmaya çalışılmıştır.

Bu teorideki varsayımlardan biri, oluşturulan hipotetik dünya ekonomisinde, her iki ülkedeki sektörlerin her ikisinin de ticarete-konu-olan mallar ürettiğidir. Buna karşın, bu modelde varsayıldığı gibi dış ticaret yapan her iki ülkenin de ürettikleri malların her ikisinin de *ticarete-konu-olan* mal olması her zaman geçerli bir durum olmayabilmektedir¹⁰⁶. Ülkeler hem yerel nitelikte olan *ticarete-konu-olmayan* mallar hem de global nitelikteki *ticarete-konu-olan* mallar üretmekte ve sahip oldukları üretim faktörlerini bu iktisadi faaliyetler arasında paylaştırmaktadırlar. Bu bağlamda, daha gerçekçi bir hipotetik dünya ekonomisini kurgulayabilmek için, bu alt bölümde geliştirilen teorik modelde ticaretin tarafları olan ülkelerde iki farklı iktisadi faaliyet sonucunda üretilen malların ikisinin birden üretildiği varsayılmıştır¹⁰⁷.

Buna ek olarak, teorik modelin oluşturulması için kurulan hipotetik dünyada HOS teorisine benzer olarak emek ve sermaye olmak üzere iki üretim faktörünün söz konusu olduğu varsayılmıştır. Buna karşın, HOS teorisinden farklı olarak sermaye faktörünün her iki sektör arasında tam akışkan olduğu bir diğer ifade ile homojen olduğu fakat emek faktörünün ise sektör özellikli olduğu varsayılmıştır¹⁰⁸¹⁰⁹. Teorik

¹⁰⁶ Bu teorik yapı içerisindeki bu varsayımın ülke ekonomileri düşünüldüğünde gerçek durum ile örtüşmediği görülmektedir. Gerçekte, ülkelerde hem ticarete-konu-olan hem de ticarete-konu-olmayan malların üretimi söz konusudur. Bu nedenle bu teorinin daha gerçekçi bir yapıya dönüştürülmesi amacıyla bu varsayım genişletilmiştir.

¹⁰⁷ Literatürde, HOS teorisini ticarete-konu-olmayan faaliyetlerinde dahil edilerek geliştirildiği modellerle ilgili çalışmaların detaylı analizleri için bakınız: Bölüm 3.2.3.3.

¹⁰⁸ Heckscher-Ohlin teorisinde üretim faktörlerinin her ikisinin de homojen oldukları, ülke içerisinde tam hareketli ülkeler arasında ise tam hareketsiz olduğu varsayılmaktadır. Bu nedenle üretim faktörlerinin fiyatları ele alınan her iki sektörde de sırasıyla w ve r ile temsil edilen fiyatlara sahiptirler ve birbirlerine eşittirler. Yukarıdaki alt bölümde HOS modeli varsayımları altında oluşturulan maksimizasyon probleminin çözümü ile bu sonuç detaylı olarak gösterilmiştir. Bu aşamada yapılan varsayımın genişletilmesi ile beraber, sermaye faktörünün fiyatı her iki sektörde de H-O modelinde olduğu gibi, r ile gösterilen tek bir fiyata sahip olacaktır. Fakat buna karşın, emek faktörünün sektör özellikli olmasından dolayı sahip olacağı w ile temsil edilen ücret düzeyi, bu üretim faktörünün kullandığı aldığı sektöre bağlı olarak farklı değerlere sahip olacaktır.

¹⁰⁹ Literatürde, üretim faktörlerinden birinin (ki genellikle sermaye) sektör özellikli olarak ele alınıp, teorik modellerin kurgulandığı spesifik faktör modeli ile ilgili detaylı analizler için bakınız: Bölüm 3.2.3.2. Fakat bu noktada belirtilmesi gereken önemli bir husus şudur ki, literatürde yer alan çalışmaların çoğunluğu sermaye'nin sektör özellikli olduğu kabulü ile teorik modellerini kurgulamaktadırlar. Fakat bu tez çalışması kapsamında emek faktörünün sektör özellikli olduğu varsayımı yapmıştır. Bu bağlamda, bu durumun literatüre yapacağı katkının gözardı edilmemesi gerekmektedir. Bu tez çalışmasına benzer olarak emek faktörünün sektör özellikli olduğunu kabul

modelde yapılan varsayımlardan bir diğeri de HOS modelinin tam istihdam varsayımından farklı olarak, ticarete-konu-olan iktisadi faaliyette işsizliğin söz konusu olduğu ve ticarete-konu-olmayan iktisadi faaliyette ise tam istihdamın söz konusu olduğudur¹¹⁰. Genişletilmiş teorik modelde HOS modeline benzer olarak, mal ve üretim faktör piyasalarında tam rekabet piyasasının geçerli olduğu kabul edilmiştir.

HOS modelinin varsayımlarından biri de, tam istihdam durumunun söz konusu olduğudur. Fakat gerçek dünya ekonomilerinde işgücünün dengede olması yani tam istihdam kapasitesi ile emek piyasasının var olması söz konusu olamamaktadır. Bu nedenle, HOS modelinin bu varsayımı da geliştirerek, *ticarete-konu-olan* faaliyetlerde işsizliğin, *ticarete-konu-olmayan* faaliyetlerde ise tam istihdam durumunun söz konusu olduğu varsayılmıştır¹¹¹.

Dolayısıyla bu tez çalışmasının teorik bağlamda literatüre yaptığı iki önemli katkı söz konusudur. Bunlardan birincisi, sektörel ayrımın ihmal edildiği neoklasik dış ticaret modeline, *ticarete-konu-olmayan* faaliyetlerin dahil edilmesidir. İkinci önemli katkı ise, üretim faktörlerinin her ikisinin de tam hareketliliğe sahip olduğu varsayımını daha gerçekçi bir yapıya kavuşturabilmek için, üretim faktörlerinin hareketliliği varsayımının yeniden uyarlanmasıdır. Özellikle literatürde emek faktörünün sektör özellikli olduğu varsayımını ele alarak inceleyen çok fazla sayıda çalışmanın yer almaması nedeniyle, bu tez çalışması bu anlamda literatürdeki boşluğunu dolduracaktır.

Bu aşamada bu varsayımlar ışığında teorik modelin kurgulanmasına geçilecektir. Teorik modelde, *ticarete-konu-olan* ve *ticarete-konu-olmayan* iki iktisadi faaliyetin nihai üretim miktarları sırasıyla y^T ve y^N ile gösterilmektedir. Bu malların üretiminde emek ve sermaye olmak üzere sırasıyla L ve K ile gösterilen iki üretim faktörü kullanılmaktadır. Nihai malın fiyatları ise sırasıyla p^T ve p^N ile

eden bir çalışma Oi (1962) tarafından gerçekleştirilmiştir. Oi (1962) çalışmasında emeğin tam hareketli olduğuna dair yapılan varsayımların sadece uzun dönem incelemelerinde geçerli olduğu sonucuna ulaşmıştır.

¹¹⁰ Bu varsayım ile beraber standart dış ticaret teorisi modelleri bir genişlemeye tabi tutulmaktadır. Zira bu modellerde hem emek hem de sermaye piyasalarında tam istihdam durumunun söz konusu olduğu varsayılmıştır. Hâlbuki birçok ülke örneğinden de görebildiğimiz gibi, emek piyasalarında tam istihdam durumunun söz konusu olması oldukça nadir rastlanan bir durumdur.

¹¹¹ Herhangi bir faaliyette işsizliğin olduğunun tanımlanmasıyla, bu işsiz kesim herhangi bir faaliyete bağlı olmadığından sermaye ile birlikte, hareketli üretim faktörü rolü oynayabilecektir. Böylelikle, dünya fiyatlarındaki değişime sermaye ve işsiz işgücü piyasayı dengeye getirebilmek için anında tepki verebilir durumda olacaktır (Davidson ve Maltz, 2004).

gösterilmektedir. *Ticarete-konu-olan* iktisadi faaliyetteki malın fiyatının, dünya ekonomisi karşısında ülkenin oldukça küçük olduğu varsayıldığından dünya piyasaları tarafından belirlendiği düşünülmektedir¹¹². *Ticarete-konu-olmayan* iktisadi faaliyetteki mal fiyatı ise mallar yerel karaktere sahip oldukları için yurt içerisinde belirlenmektedir. HOS teorisinde olduğu gibi, oluşturduğumuz teorik modeldeki ekonomide toplam üretim faktörü düzeyinin L ve K ile gösterilen üretim faktör düzeylerinde sabit olduğu kabul edilmektedir¹¹³. Bunlara ek olarak, yapılan diğer varsayımlar üretim teknolojilerinin ölçeğe göre sabit getirili olduğu ve her iki ülkede de talep koşullarının benzer olduğudur¹¹⁴.

HOS modelinde olduğu gibi, neoklasik bir üretim fonksiyonu aşağıdaki biçimde yazılabilmektedir.

$$y^j = f^j(L^j, K^j) \quad j = T, N \quad (3.71)$$

Bu üretim fonksiyonunda, emek ve sermaye üretim faktörlerinin toplam kullanım miktarları, L^j ve K^j ($j = T, N$) ile temsil edilmektedir.

Bu fonksiyona ait amaç fonksiyonu tam rekabet piyasası şartları altında, ekonominin gayrisafi milli hasılasının maksimize edilmesi ile oluşturulabilecektir:

$$Max: z = p^T y^T + p^N y^N = p^T f^T(L^T, K^T) + p^N f^N(L^N, K^N) \quad (3.72)$$

$$s.t: L^T + L^N \leq L \quad L^T, L^N \geq 0 \quad (3.73a)$$

$$K^T + K^N \leq K \quad K^T, K^N \geq 0 \quad (3.73b)$$

Burada, eşitlik (3.72) HOS teorik modelinde olduğu gibi, iki maldan oluşan toplam ekonomideki toplam üretim düzeylerinin maksimizasyon problemini, Eşitlik (3.73)

¹¹² Literatürde gerek genel denge analizlerinde gerekse kısmi denge analizleri ile inceleme yapan birçok çalışmada ülkeler büyük ülke ve küçük ülke olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Ülkelerin büyük ülke olarak sınıflandırılmasının nedeni ticaret içerisinde bu ülkelerin göreceli olarak daha büyük bir paya ve bunun neticesinde dünya fiyatları üzerinde etkiye sahip olmasıdır. Küçük ülke ise üretimini gerçekleştirdiği ticarete-konu-olan malın fiyatı üzerinde herhangi bir etkiye sahip değildir. Malın yurt içerisindeki fiyatı dünya fiyatına eşittir. Dolayısıyla, küçük ülke varsayımı ile beraber ülke içerisinde fiyat düzeyi malın fiyatı açısından belirleyici olma özelliğini kaybetmektedir. Bu nedenle, bu ayrım ülkelerin fiyat alıcı veya fiyat belirleyici konumunda olup olmadıklarının belirlenmesi açısından oldukça büyük bir önem arz etmektedir.

¹¹³ Bu bağlamda, HOS modelinde olduğu gibi üretim faktörü miktarları model içerisinde seçim değişkenleri yerine parametreyi ifade etmektedirler. Toplam üretim faktörünün miktarının sabit olması ile üretim fonksiyonu üretim faktörünün her iki iktisadi faaliyette kullanılan düzeylerinin bileşimi ile ifade edilmektedir.

¹¹⁴ Her iki ülkede de talep koşullarının benzer olması varsayımı aslında ülkelerdeki tüketicilerin zevk ve tercihlerinin aynı olduğu varsayımı anlamını taşımaktadır.

ise bu maksimizasyon problemine ait üretim faktör kullanım kısıtlarını göstermektedir.

Neoklasik üretim fonksiyonunun ölçeğe göre sabit getiri sağladığı varsayıldığından¹¹⁵, bu varsayım altında (3.71) nolu üretim fonksiyonu aşağıdaki gibi yazılabilmektedir:

$$f^j(a_L^j, a_K^j) = 1 \quad (3.74)$$

Burada, Leontief tarzı girdi çıktı katsayısı olarak adlandırılan, a_i^j bir birim j çıktısı üretebilmek için kullanılan i üretim faktörü miktarını gösteren girdi çıktı katsayıları $a_L^j = L^j / y^j$ ve $a_K^j = K^j / y^j$ ifadeleri ile gösterilebilmektedir. Belli bir zaman içerisinde sabit kabul edilebilecek olan bu katsayılar Leontief tarzı bir üretim teknolojisini ifade ettiği düşünülebilir¹¹⁶¹¹⁷.

HOS modeline ait maksimizasyon problemi, daha öncede belirtildiği üzere, bazı varsayımların genişletilmesi ile geliştirilecektir. Bu varsayımlar, ekonomide hem *ticarete-konu-olan* hem de *ticarete-konu-olmayan* faaliyetlerin söz konusu olduğu, *ticarete-konu-olan* faaliyette işsizlik ve *ticarete-konu-olmayan* faaliyette tam istihdam olduğu ve emeğin sektör özellikli sermayenin ise homojen olduğudur. Bu durumda, üretim düzeyleri ve üretim faktörleri ile ilgili kısıtlar altında bu

¹¹⁵ Yukarıdaki alt bölümde, HOS teorik modelinin detaylı incelenmesi sırasında detaylı olarak açıklandığı gibi, ölçeğe göre sabit getiri durumunda üretim fonksiyonu homojenlik varsayımı gereği, şu şekilde yazılabilmektedir. $f^j(tL^j, tK^j) \equiv tf^j(L^j, K^j) \equiv ty^j$. Bu durumda, $t \equiv 1/y^j$ olarak tanımlandığında, neoklasik üretim fonksiyonu $1 = f^j(L^j/y^j, K^j/y^j) = f^j(a_L^j, a_K^j)$ haline dönüşecektir.

¹¹⁶ Leontief tarafından oluşturulan girdi çıktı modellerinin üretim fonksiyonlarına ulaşılırken bazı temel varsayımlar yapılmıştır. Bu varsayımlardan bazılarını şu şekilde sıralamak mümkündür. Öncelikle ilişkilerin doğrusal olduğu varsayımı söz konusudur. Bu varsayıma göre, her bir endüstrinin üretimi ile kullandığı girdi arasındaki ilişkiler doğrusal olduğundan belirli bir dönem içerisinde değişmeyecektir. Üretimin ölçeğe göre sabit getiriye sahip olduğu varsayımı yapılmıştır. Yapılan bir diğer varsayım ise endüstrilerin sabit girdi katsayılarına (Leontief teknolojiye) sahip oldukları varsayımdır. Bu varsayıma göre, her sektör tek bir mal üretmekte ve bu malın üretiminde tek bir üretim teknolojisi kullanılmaktadır. Yapılan bir diğer varsayım da, üretimde sabit üretim faktörü paylarının söz konusu olduğu ve üretim faktörlerinin tam elastik bir arza sahip olduğudur. Leontief tarafından tanımlanan a_{ij} ile gösterilen katsayılar matrisi her bir sektörün girdi talebinin toplam üretime olan oranını göstermektedir. Bir diğer ifade ile a_{ij} katsayılar matrisi j. sektörünün üretimi için doğrudan doğruya gerekli i malının girdi katsayılarını gösteren bir matris olarak tanımlanmaktadır. Daha detaylı bilgi için bakınız: Leontief (1951) ve Bulmer-Thomas (1982).

¹¹⁷ Literatürde birbirlerinden oldukça farklı araştırma sorularını incelemede, Leontief tarzı üretim fonksiyonunu kullanan bir takım çalışmalar söz konusudur. Örneğin, Günçavdı ve Küçükçifçi (2002) mali kesimin ekonomideki yeri ve üretiminin yapısını inceledikleri makalelerinde, mali kesim ile diğer kesimlerin üretimleri ve katma değer yaratma kapasiteleri ile ilgili kurguladıkları teorik modellerini Leontief girdi çıktı modellerini esas alarak oluşturmuşlardır.

geliştirilmiş maksimizasyon problemine ait amaç fonksiyonu ve ilgili kısıtlar aşağıdaki biçimde yazılabilmektedir.

$$\text{Max. } z = p^T y^T + p^N y^N \quad (3.72)$$

$$\text{s.t. } a_L^T y^T \leq L^T \quad (3.75a)$$

$$a_L^N y^N = L^N \quad (3.75b)$$

$$a_K^T y^T + a_K^N y^N \leq K \quad (3.75c)$$

$$f^T(a_L^T, a_K^T) \geq 1 \quad (3.75d)$$

$$f^N(a_L^N, a_K^N) \geq 1 \quad (3.75e)$$

$$y^T, y^N \geq 0 \quad (3.75f)$$

Burada, Eşitlik (3.72), optimizasyonu gerçekleştirilecek olan amaç fonksiyonunu göstermektedir. Daha açık bir ifade ile, veri fiyatlar altında, her iki malın toplam üretim miktarının maksimizasyon fonksiyonudur. Eşitlik (3.75a)-(3.75f) genel olarak, belirli bir üretim düzeyine ait üretim faktörler kısıtlarını göstermektedir. İşgücü faktörü sektör özellikli olduğundan, bu üretim faktörüne ait kısıtlar ayrı ayrı yazılmıştır. Bu nedenle, Eşitlik (3.75a), *ticarete-konu-olan* faaliyette L^T ile temsil edilen istihdam edilebilecek işgücü miktarı veriyken, bu malın üretimi için bu sektörde kullanılabilecek işgücü miktarının tam istihdam olması durumunda bu miktara eşit olarak, eksik istihdam olması durumunda ise bu miktardan daha az kullanılabileceğini göstermektedir. Eşitlik (3.75b), *ticarete-konu-olmayan* faaliyetlerde istihdam edilebilecek L^N ile temsil edilen işgücü miktarı veriyken, tam istihdam koşulları geçerli olduğundan, bu malın üretimi için gereken emek miktarı kısıdını göstermektedir. Eşitlik (3.75c) ise, sermaye iki sektör arasında tam hareketli olduğu için, tek bir eşitlik halinde yazılabildiğinden, bütün ekonomideki kullanılabilecek sermaye miktarı K veriyken, her iki malın üretimi için gereken sermaye miktarlarını göstermektedir.

Eşitlik (3.75d)-(3.75e)-(3.75f) ise, her iki mala ait üretim fonksiyonlarından kaynaklanan kısıtları göstermektedir. Her iki malın üretiminin gerçekleşmesi için gerekli minimum şartlar bu eşitliklerde belirtilmiştir. Bu optimizasyon problemi ile, veri fiyatlar altında, optimal üretim düzeyi ve üretim faktörü miktarı

belirlenebilmesinin yanı sıra, üretim faktör fiyatları arasındaki ilişki de açığa çıkarılabilecektir. Zira, bu alt bölümün temel amacı *ticarete-konu-olan* ve *konu-olmayan* faaliyetlerdeki üretim faktörleri fiyatları arasındaki ilişkinin açığa çıkarılması amaçlandığından, yapılacak olan inceleme bu üretim faktör fiyatları ilişkisinin elde edilmesi ile sınırlandırılacaktır¹¹⁸.

Bu model içerisinde, H-O modeline benzer olarak değerlerinin belirlenmesi gereken $y^T, y^N, a_L^T, a_K^T, a_L^N, a_K^N$ ile temsil edilen altı karar değişkeni vardır. a_i^j ile temsil edilen girdi çıktı katsayıları, daha öncede belirtildiği gibi sabit bir değere sahip değildir. Üretim faktörü ve ürün miktarının bir fonksiyonu olduğundan, bunların miktarlarına bağlı olarak değişmektedir¹¹⁹.

Bu maksimizasyon probleminde, daha öncede belirtildiği gibi emek faktörü sektör özellikli olduğundan sektörlerdeki bu üretim faktörünün fiyatı bir diğer ifade ile ücret düzeyleri farklılaşmakta fakat diğer üretim faktörü olan sermaye her iki sektörde de homojen olduğundan tek bir fiyata sahip olmaktadır. Dolayısıyla, w^N ticarete-konu-olmayan sektördeki emeğin ücret düzeyini, w^T ise ticarete-konu-olan sektördeki emeğin ücret düzeyini, r ise sermayenin fiyatını göstermektedir. Modelin çözümlenmesi aşamasına geçildiğinde, bu modele ait Lagrange ifadesi aşağıdaki gibi yazılmaktadır¹²⁰:

$$\begin{aligned} \mathcal{L} = & p^T y^T + p^N y^N + w^T (L^T - a_L^T y^T) + w^N (L^N - a_L^N y^N) + r(K - a_K^T y^T - a_K^N y^N) \\ & + \lambda^T (f^T(a_L^T, a_K^T) - 1) + \lambda^N (f^N(a_L^N, a_K^N) - 1) \end{aligned} \quad (3.76)$$

Lagrange fonksiyonunda w^T , w^N ve r ile temsil edilen ticarete-konu-olan ve ticarete-konu-olmayan sektördeki ücret düzeyleri ve ekonomideki sermaye fiyatı ilgili

¹¹⁸ Optimal üretim düzeyi ve üretim faktör miktarı ile ilgili incelemeye bu alt bölümde yer verilememesinin sebebi, yapılan işlemlerin HOS modeli temelinde devam etmesi nedeniyle benzer olması nedeniyledir.

¹¹⁹ Leontief tarzı üretim fonksiyonunda yer alan a_i^j ile temsil edilen girdi-çıkıtı katsayılar matrisi yukarıdaki alt bölümde detaylı bir biçimde açıklandığı üzere sabit bir değer sahip değildir. Zira bu ifadenin kullanılan üretim faktörü miktarına bağlı olarak üretilen çıktı miktarını gösteren bir matris olduğu daha önce belirtilmişti. Dolayısıyla üretim faktörü ve çıktı miktarı değiştikçe bu oranda sabit kalmamakta, değişmektedir.

¹²⁰ Lagrange fonksiyonunda yer alan emek ve sermayenin fiyatlarının ne şekilde belirlendiği yukarıdaki alt bölümde HOS modelinin analizinde detaylı bir biçimde açıklandığından, tekrardan burada bu ayrıntıya yer verilmemiştir (Bakınız: Bölüm 3.3.1) Kısa bir tanımlama ile, bu ifadeler, tam rekabet koşullarının geçerli olduğu ekonomide, emek ve sermayenin marjinal gelirlerini göstererek, bu üretim faktörlerine yapılacak olan ödemeyi göstermektedir. Bu itibarla, bu Lagrange çarpanları sermaye ve emeğin gölge fiyatlarını göstermektedirler.

kısıtlara karşılık gelen Lagrange çarpanlarını göstermektedir. Bu çarpan ifadeleri, iki malın üretiminde kullanılan üretim faktörleri işgücü ve sermayenin (sırasıyla, *ticarete-konu-olan* ve *konu-olmayan* faaliyette) bir birimlik gevşemesi ile toplam gelirden (üretim düzeyinde) oluşacak olan etkiyi göstermektedir. λ^T ve λ^N ile temsil edilen diğer Lagrange çarpanları, üretim düzeyindeki bir birimlik gevşemenin toplam gelir (toplam üretim düzeyi) üzerinde yapacağı etkiyi göstermektedir. Üretim düzeyinde meydana gelecek olan marjinal bir değişim, “tam binding” üretim kısıdındaki genişlemeyi ifade etmektedir. Dolayısıyla, böylesi bir genişleme, sadece modelde dışsal olarak kabul edilen talep düzeyindeki marjinal değişim nedeni ile yaşanacaktır. Bu itibarla, her bir sektöre yönelik talep, ilgili üretim düzeylerindeki genişlemeyi sağlayacak olan tek faktör olarak Lagrange fonksiyonunda yer almaktadır.

Maksimizasyon probleminin çözümünün basitleştirilmesi için, HOS modelinin analizine benzer şekilde, iki aşamalı olarak ele almak mümkündür. Bu bağlamda, ilk olarak, Lagrange fonksiyonu yeniden düzenlendiğinde aşağıdaki ifadeye ulaşılmaktadır.

$$\begin{aligned} \mathcal{L} = & p^T y^T + p^N y^N + w^T L^T + w^N L^N + rK \\ & - \left[y^T (w^T a_L^T + r a_K^T) + \lambda^T (1 - f^T(a_L^T, a_K^T)) \right] \\ & - \left[y^N (w^N a_L^N + r a_K^N) + \lambda^N (1 - f^N(a_L^N, a_K^N)) \right] \end{aligned} \quad (3.77)$$

Bu maksimizasyon problemine ait çözümü daha basitleştirebilmek amacıyla, iki aşamalı olarak çözümlenmesi amaçlandığından, ilk olarak yukarıdaki Lagrange fonksiyonunda eşitliğin sağ tarafında köşeli parantez ile gösterilen ifadeler minimize edilecektir.

$$\text{Min.} \quad y^T (w^T a_L^T + r a_K^T) \quad (3.78a)$$

$$\text{s.t.} \quad f^T(a_L^T, a_K^T) = 1 \quad (3.78b)$$

$$\text{Min} \quad y^N (w^N a_L^N + r a_K^N) \quad (3.79a)$$

$$\text{s.t.} \quad f^N(a_L^N, a_K^N) = 1 \quad (3.79b)$$

Yukarıdaki minimizasyon problemi, her iki iktisadi faaliyet için ayrı ayrı incelenecektir. Eşitlik (3.78a)-(3.78b) maksimize edilmesi amaçlanan üretim

düzeyine ulaştıracak olan maliyet minimizasyonunu gösterirken, Eşitlik (3.78b)-(3.79b) her bir malın üretim düzeylerinden kaynaklanan kısıtları göstermektedir.

Ticarete-konu-olan iktisadi faaliyete ilişkin minimizasyon problemini gösteren Eşitlik (3.78a)-(3.78b) ile ilgili Lagrange ifadesi aşağıdaki şekilde yazılabilmektedir.

$$= \left(y^T (a_L^T w^T + a_K^T r) \right) + \lambda^T (1 - f^T(a_L^T, a_K^T)) \quad (3.80)$$

Bu Lagrange fonksiyonunun birinci derece koşullarına, seçim değişkenleri olan a_L^T ve a_K^T ile temsil edilen girdi çıktı katsayıları ile, λ^T ile temsil edilen Lagrange çarpanına göre kısmi türev alınarak aşağıdaki şekilde ulaşılabilir:

$$\frac{\partial \ell}{\partial a_L^T} = w^T y^T - \lambda^T \partial f^T / \partial a_L^T = 0 \quad (3.81a)$$

$$\frac{\partial \ell}{\partial a_K^T} = r y^T - \lambda^T \partial f^T / \partial a_K^T = 0 \quad (3.81b)$$

$$\frac{\partial \ell}{\partial \lambda^T} = 1 - f^T(a_L^T, a_K^T) = 0 \quad (3.81c)$$

Benzer şekilde, ticarete-konu-olmayan faaliyete ilişkin maliyet minimizasyonu ile ilgili Lagrange fonksiyonu aşağıdaki biçimde yazılabilmektedir:

$$= \left(y^N (a_L^N w^N + a_K^N r) \right) + \lambda^N (1 - f^N(a_L^N, a_K^N)) \quad (3.82)$$

Bu Lagrange fonksiyonuna ait birinci derece koşullar ise, aşağıdaki biçimde olacaktır:

$$\frac{\partial \ell}{\partial a_L^N} = w^N y^N - \lambda^N \partial f^N / \partial a_L^N = 0 \quad (3.83a)$$

$$\frac{\partial \ell}{\partial a_K^N} = r y^N - \lambda^N \partial f^N / \partial a_K^N = 0 \quad (3.83b)$$

$$\frac{\partial \ell}{\partial \lambda^N} = 1 - f^N(a_L^N, a_K^N) = 0 \quad (3.83c)$$

Üretim faktör fiyatları arasındaki ilişkinin gösterilebilmesi amacı ile Lagrange fonksiyonlarından elde edilen birinci derece koşulların gösterildiği Eşitlikler (3.81) ve Eşitlik (3.83)'deki ifadeleri a_i^{j*} ile temsil edilen girdi çıktı katsayıları cinsinden

çözümünecektir. Bu bağlamda, Eşitlik (3.81a), (3.81b)'ye ve Eşitlik (3.83a), (3.83b)'e böldüğünde aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır.

$$\frac{w^T y^T - \lambda^T \partial f^T / \partial a_L^T}{r y^T - \lambda^T \partial f^T / \partial a_K^T} \Rightarrow \frac{w^T}{r} = \frac{\partial f^T / \partial a_L^T}{\partial f^T / \partial a_K^T} \quad (3.84a)$$

$$\frac{w^N y^N - \lambda^N \partial f^N / \partial a_L^N}{r y^N - \lambda^N \partial f^N / \partial a_K^N} \Rightarrow \frac{w^N}{r} = \frac{\partial f^N / \partial a_L^N}{\partial f^N / \partial a_K^N} \quad (3.84b)$$

Eşitlik (3.84a)-(3.84b) her bir iktisadi faaliyetteki (sektördeki) üretim faktör fiyatları arasındaki oran ile işgücünün ve sermayenin marjinal ürünü arasındaki ilişkiyi göstermektedir.

3.4.1 Ticarete-konu-olan ve ticarete-konu-olmayan faaliyetlerdeki ücret farklılığının kaynakları

Yukarıdaki alt bölümde, *ticarete-konu-olan* ve *konu-olmayan* faaliyetlerdeki üretim faktörlerinin fiyatları arasındaki ilişki irdelenmiştir. Bu alt bölümle beraber elde edilen bu sonuçlar ile ilgili detaylı analizler gerçekleştirilecektir. Eşitlik (3.84a)-(3.84b)'de gösterilen ilişkiden yola çıkarak, bu tez çalışmasının amaçlarından oluşturan *ticarete-konu-olan* ve *konu-olmayan* faaliyetlerdeki işgücü fiyatlarındaki farklılaşmasının (ücret farklılığının) temel belirleyicilerine ulaşmak mümkün olacaktır.

Bu bağlamda, ilk olarak Eşitlik (3.84)'den r ile gösterilen sermayenin fiyatını aşağıdaki gibi elde etmek mümkündür:

$$\frac{w^T}{r} = \frac{\partial f^T / \partial a_L^T}{\partial f^T / \partial a_K^T} \Rightarrow r = \frac{w^T \partial f^T / \partial a_K^T}{\partial f^T / \partial a_L^T} \quad (3.85)$$

Sermaye fiyatı ile ilgili ifade eşitlik (3.84a)'da yerine yerleştirildiğinde aşağıdaki eşitliğe ulaşılmaktadır:

$$\frac{w^N}{w^T} = \frac{\partial f^N / \partial a_L^N}{\partial f^N / \partial a_K^N} * \frac{\partial f^T / \partial a_L^T}{\partial f^T / \partial a_K^T} \quad (3.86)$$

Burada $\partial f^T / \partial a_L^T$, $\partial f^T / \partial a_K^T$, $\partial f^N / \partial a_L^N$ ve $\partial f^N / \partial a_K^N$ ile temsil edilen ifadeler sırasıyla *ticarete-konu olan* ve *konu-olmayan* faaliyetlerdeki emeğin ve sermayenin

marjinal ürününü göstermektedir¹²¹. Bu eşitlikteki w ile gösterilen ücret düzeyine ait ifade aslında emek talebi ile ilgili kısıda karşılık gelen Lagrange çarpanını göstermektedir. Emek talebinde yaşanan marjinal bir değişimin yarattığı marjinal maliyeti dolayısıyla da işgücünün fiyatını ifade etmektedir. Dolayısıyla, bu eşitlik *ticarete-konu-olan* ve *konu-olmayan* faaliyetlerdeki ücretlerin farklılaşmasının oranını göstermektedir.

Bu tanımlamalardan elde edilen bilgiler eşitliğe yerleştirildiğinde aşağıdaki ifadeye ulaşılmaktadır:

$$\frac{w^N}{w^T} = \left(\frac{MP_L^N}{MP_K^N} \right) * \left(\frac{MP_K^T}{MP_L^T} \right) \quad (3.87)$$

Yukarıda her iki iktisadi faaliyetteki ücret düzeyleri arasındaki farklılığa ilişkin elde edilen sonucu daha farklı bir biçimde de ifade etmek mümkündür. Bu nedenle, Eşitlik (3.81b) ve Eşitlik (3.83b)'den her iki üretim faktörüne ait marjinal ürün eşitlikten elde edildiğinde aşağıdaki ifadeler elde edilmektedir:

$$MP_K^T = \frac{\partial f^T}{\partial a_K^T} = y^T \left(\frac{r}{\lambda_T} \right) \quad (3.88a)$$

$$MP_K^N = \frac{\partial f^N}{\partial a_K^N} = y^N \left(\frac{r}{\lambda_N} \right) \quad (3.88b)$$

Marjinal ürünleri gösteren bu ifadeler, Eşitlik (3.87)'de yerine yerleştirildiğinde; aşağıdaki eşitliğe ulaşılmaktadır:

$$\frac{w^N}{w^T} = \left(\frac{\lambda^N}{\lambda^T} \right) * \left(\frac{y^T}{y^N} \right) * \left(\frac{MP_L^N}{MP_L^T} \right) \quad (3.89)$$

Burada, *ticarete-konu-olan* ve *konu-olmayan* faaliyetlerin gerçekleştirdikleri üretimlerinin toplamalarının toplam üretim düzeyini oluşturduğu düşünülmektedir. Dolayısıyla bu ifade $y^T + y^N = y$ olarak yazılabilmektedir. Toplam üretim içerisinde ticarete-konu-olmayan iktisadi faaliyetin payı $y^N / y = 1 - s$ ile ifade edildiğinde, bu durumda ticarete-konu-olan iktisadi faaliyetin payı da $y^T / y = s$ şeklinde yazılabilecektir.

¹²¹ Bu ifadeler, üretim fonksiyonunda yer alan üretim faktörlerinin bir birim artışı sonucunda üretim miktarında meydana gelen değişimi göstermektedir. Bu itibarla, bu ifadeler her bir üretim faktörünün marjinal üretkenliğini tanımlamaktadır.

Bu durum, eşitlik (3.89)'un içerisinde yerine yerleştirildiğinde, eşitlik aşağıdaki nihai hale dönüşecektir:

$$\frac{w^N}{w^T} = \left[\frac{\lambda^N}{\lambda^T} * \left(\frac{MP_L^N}{MP_L^T} \right) \right] * \left(\frac{s}{1-s} \right) \quad (3.90)$$

Yukarıdaki eşitlikte yer alan ifadeleri sadeleştirmek amacıyla bazı düzenlemeler yapılabilmektedir.

Bu bağlamda, eşitliğin sağ tarafında yer alan oranlarla ilgili ifadeler $(\lambda_N / \lambda_T) = \pi$, $(s/1-s) = \gamma$ ve $(MP_L^N / MP_L^T) = \mu$ ile gösterilirse, Eşitlik (3.90) aşağıdaki gibi en basit hale dönüşmektedir:

$$\frac{w^N}{w^T} = \pi * (\gamma * \mu) \quad (3.91)$$

Eşitlik (3.90), *ticarete-konu-olan* ve *konu-olmayan* faaliyetlerdeki ücret farklılaşmasını göstermektedir. Bu eşitlikten de net bir biçimde anlaşılabacağı üzere, *ticarete-konu-olan* ve *konu-olmayan* faaliyetlerdeki ücretlerin farklılaşmasını etkileyen iki temel belirleyici söz konusudur. Bunlardan birincisi, her iki iktisadi faaliyetteki işgücünün marjinal verimliliklerinin oranıdır. Örneğin, bu oranın birden büyük (küçük) olması *ticarete-konu-olmayan* faaliyetin marjinal üretkenliğinin, *ticarete-konu-olan* faaliyete oranla daha büyük (daha küçük) olduğunu göstermektedir. Bir diğer ifade ile, *ticarete-konu-olmayan* faaliyet, *ticarete-konu-olan* faaliyete göre daha verimli (daha az verimli) anlamını taşımaktadır.

Etkili olan bir diğer faktör ise, her iki iktisadi faaliyete yönelik talebin farklılaşmasıdır. Daha önce de belirtildiği gibi, eşitlikte yer alan λ^N ve λ^T ile temsil edilen ifadeler üretimdeki marjinal bir değişimin toplam gelir üzerinde yaratacağı etkiyi göstermektedir. Üretimdeki marjinal değişim “tam binding” olan üretim kısıdının marjinal genişlemesi anlamındadır. Bu genişlemeyi sağlayan da dışsal olarak kabul ettiğimiz talepteki marjinal artıştır. Dolayısıyla, bu eşitlik içerisinde yer alan (λ^N / λ^T) oranı her iki mala yönelik talep düzeylerindeki marjinal değişimin toplam gelir üzerine net etkisini göstermektedir. Bir başka deyişle, dışsal olarak kabul edilen talep yolu ile gelir yaratma kapasitesindeki farklılaşmadır. Her bir malın bu marjinal etkilerinin düzeyi, bu mallara yönelik talep düzeylerindeki farklılığa bağlı olarak değişecektir. Örneğin, ekonomide *ticarete-konu-olmayan* mallara

yönelik talep nispi olarak *ticarete-konu-olan* mallara yönelik talepten daha fazla ise, bir diğer ifade ile *ticarete-konu-olmayan* faaliyet nispi olarak daha canlı ise, bu oran birden büyük olacaktır. Bu sebeple de, her iki faaliyete yönelik talepteki farklılaşma, bu iki sektördeki ücretlerin farklılaşmasına imkân tanıyacaktır.

Dolayısıyla, *ticarete-konu-olan* ve *ticarete-konu-olmayan* faaliyetlerdeki ücret düzeylerinin farklılaşmasına neden olan faktörler talep farklılığı ve üretkenlik farklılıklarıdır. Bu faktörlerin etkilerinin inceleneceği bu noktada, önem kazanan bir diğer faktör ise $(s/1-s)$ ile gösterilen iki iktisadi faaliyetin üretim düzeylerinin birbirlerine olan oranıdır. Bu oranın aldığı değere bağlı olarak, bu iki faktörün sektörlerdeki ücret düzeylerinin farklılaşmasına olan etkileri değişecektir.

3.4.2 Ticarete-konu-olan ve ticarete-konu-olmayan faaliyetlerdeki ücret farklılığı ile ilişkin önermeler

Bu alt bölümde, bir önceki alt bölümde ticarete-konu-olan ve ticarete-konu-olmayan faaliyetlerdeki ücret farklılığına ilişkin elde edilen sonuca ilişkin önermeler getirilerek, bu sonuç ile ilgili çeşitli yorumlamalar yapılacaktır.

Önerme 1: *Eğer ticarete-konu-olmayan faaliyetlerdeki ücret oranı, ticarete-konu-olan faaliyetlerdeki ücret oranından daha yüksek ise $w^N > w^T$ ve ticarete konu-olmayan faaliyetin marjinal emek verimliliği ticarete-konu-olan faaliyetin marjinal emek verimliliğine oranla daha düşükse $MP_L^N < MP_L^T$, bu durumda bu ücret farkını koruyabilmenin ya da sürdürülebilenin yegane koşulu, iktisadi faaliyetler arasındaki verimlilik farkının neden olduğu dezavantajın, yine bu faaliyet lehine oluşacak olan talep ile telafi edilmesiyle mümkün olacaktır.*

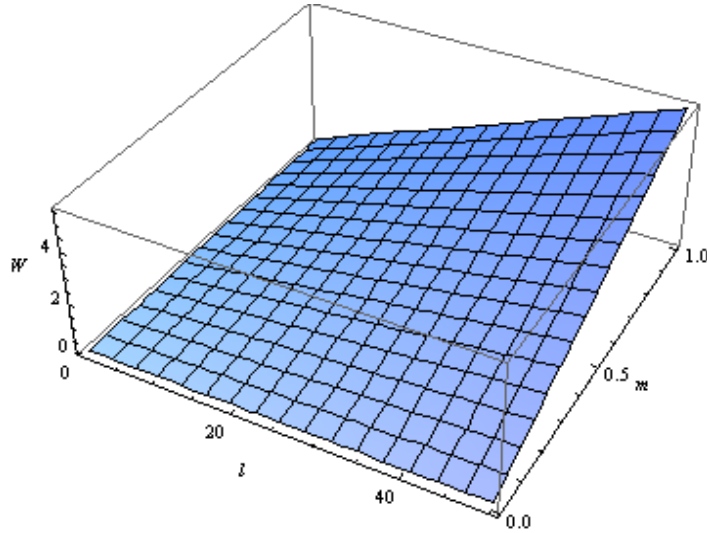
İspat: Bu önermenin ispatlanabilmesi için üç farklı koşulun sağlanması gerekmektedir. Her üç koşulda *ticarete-konu-olan* ve *ticarete-konu-olmayan* faaliyetlerin üretim düzeylerinin oranının alacağı değerlere bağlıdır.

Eşitlik (3.90)'da gösterilen ilişkiye bakıldığında, eğer $MP_L^N < MP_L^T$ ise bu durumda, bu oran 1'den küçük olacaktır. *Ticarete-konu-olmayan* faaliyetteki ücret düzeyinin *ticarete-konu-olan* faaliyetteki ücret düzeyinden daha fazla olabilmesi için, yani $w^N > w^T$ ilişkisinin sürdürülebilirliğin sağlanabilmesi için, *ticarete-konu-olmayan* faaliyete yönelik talebin *ticarete-konu-olan* faaliyete yönelik talepten daha fazla olması, yani (λ^N/λ^T) oranının birden büyük olması gerekmektedir. Bu noktada, bu büyüklüğün derecesi tamamen *ticarete-konu-olan* faaliyetin toplam üretim düzeyi içerisindeki payına ve dolayısıyla farklı bir deyişle *ticarete-konu-olan* ve *konu-*

olmayan faaliyetlerin üretim düzeylerinin oranlarına $(s/1-s)$ bağlı olduğunun belirtilmesinde fayda vardır. Bu nedenle, bu ilişkinin daha net anlaşılabilmesi için üç farklı durum altında, olması gereken minimum şartlar aşağıda detaylı bir şekilde anlatılmıştır.

(a) *Ticarete-konu-olan* faaliyetin üretim düzeyinin toplam üretim düzeyi içerisindeki payının 0.5 değerinden düşük olduğu durumda ($0 \leq s < 0.5$ olduğu durumda):

Böyle bir senaryo altında, Eşitlik (3.90)'da yer alan, $(s/1-s)$ oranı birden küçük olacaktır. Buna ek olarak, marjinal emek verimliliğinin de bir değerinden daha küçük olduğundan, *ticarete-konu-olmayan* faaliyetteki ücret düzeyinin *ticarete-konu-olan* faaliyetteki ücret düzeyinden daha yüksek olmasının sağlanabilmesi için $(w^N > w^T)$, bu sektöre yönelik olan talebin nispi olarak *ticarete-konu-olan* faaliyete yönelik olan talepten oldukça fazla $(\lambda^N \gg \lambda^T)$ olması gerekmektedir. Aksi takdirde, *ticarete-konu-olmayan* faaliyetin ücret düzeyinin, *ticarete-konu-olan* faaliyetteki ücret düzeyden daha yüksek olması, bir diğer ifade ile $(w^N > w^T)$ olması durumu sağlanamayacaktır.

Şekil 3.2. Ticarete-konu-olan faaliyetin üretim payının 0.1'e eşit olması durumunda, ücret düzey oranının birden büyük olabilmesi için, talep farklılıkları ve marjinal üretkenlik arasındaki ilişki

Şekil 3.2'de *ticarete-konu-olan* faaliyetin, toplam üretim düzeyi içerisindeki payı %50'den daha az olduğu durumda, iki iktisadi faaliyet arasındaki ücret oranı, talep farklılıkları ve marjinal verimlilik oranları arasındaki ilişkiyi açığa çıkaran grafiksel gösterim yer almaktadır. Grafikte, W ile *ticarete-konu-olmayan* faaliyetin ücret düzeyinin *ticarete-konu-olan* faaliyetteki ücret düzeyine oranı temsil edilmektedir. m

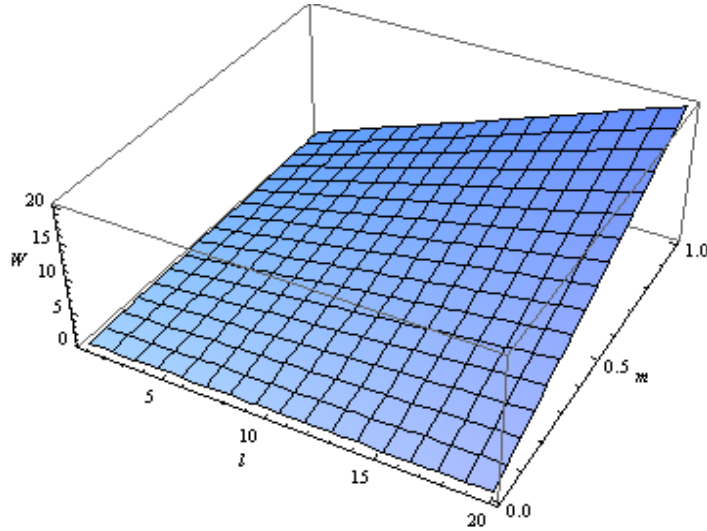
ve 1 ise, sırasıyla, *ticarete-konu-olmayan* faaliyetin marjinal verimliliğinin, ticarete-konu-olan faaliyetin marjinal verimliliğine oranı ve ticarete-konu-olmayan faaliyete yönelik talebin *ticarete-konu-olan* faaliyete yönelik talebe olan oranı göstermektedir.

Grafiksel gösterimden de net bir biçimde anlaşıldığı üzere, marjinal verimlilik oranının 1'den küçük olması nedeniyle, *ticarete-konu-olmayan* faaliyetin ücret düzeyinin *ticarete-konu-olan* faaliyetin ücret düzeyinden daha fazla olabilmesi için, her iki sektöre yönelik talebin oldukça yüksek değerler alması gerekmektedir. Örneğin, marjinal üretkenliğin 0.5 olduğu, *ticarete-konu-olan* faaliyetin payının 0.1 olduğu durumda, ücretlerdeki farklılığın oranının sadece 2 değerine ulaşılabilmesi için olabilmesi için, her iki iktisadi faaliyete yönelik taleplerdeki farklılaşmanın 36 kat olması gerekmektedir. Bir diğer deyişle, *ticarete-konu-olmayan* faaliyetin ücret düzeyinin, *ticarete-konu-olan* faaliyetin ücret düzeyinin iki katı olabilmesi için, bu sektöre yönelik talebin 36 kat daha fazla olması gerekmektedir. □

(b) *Ticarete-konu-olan* faaliyetin üretim düzeyinin toplam üretim düzeyi içerisindeki payının 0,5 değerine eşit olduğu durumda ($s = 0.5$ olduğu durumda):

Böyle bir durumda, $(s/1-s)$ oranı bire eşit olacaktır. O halde, bu oran *ticarete-konu-olmayan* faaliyetteki ücret düzeyinin ticarete-konu-olan faaliyetteki ücret düzeyinden daha yüksek olmasının sağlanabilmesinde $(w^N > w^T)$ etkisiz hale gelecektir. Bu durumda, *ticarete-konu-olmayan* faaliyete yönelik olan talebin nispi olarak ticarete-konu-olan faaliyete yönelik olan talepten $(\lambda^N > \lambda^T)$ büyük olması $(w^N > w^T)$ durumunun sağlanması için yeterli olacaktır.

Bu durumun grafiksel olarak gösterimi Şekil 3.3'de yer almaktadır. Grafiksel gösterimde her bir değişkenin aldığı değerlerden görüldüğü gibi, *ticarete-konu-olan* faaliyetin toplam üretim düzeyi içerisindeki payı (a) alt bölümündeki paya göre daha yüksek olduğundan ($s=0.5$), ücret farklılığının *ticarete-konu-olmayan* faaliyet lehine olmasının sağlanması gerekmektedir. Bu nedenle, *ticarete-konu-olan* faaliyete yönelik talebin nispi olarak *ticarete-konu-olan* faaliyetten yukarıdaki duruma benzer olarak daha fazla olması gerekmektedir. Birlikte, aynı düzeyde ücret farklılığının yakalanabilmesi için, gerekli olan değer (a) alt bölümündeki kadar fazla olmasına gerek yoktur.

Şekil 3.3. Ticarete-konu-olan faaliyetin üretim payının 0,5'e eşit olması durumunda, ücret düzey oranının birden büyük olabilmesi için, talep farklılıkları ve marjinal üretkenlik arasındaki ilişki

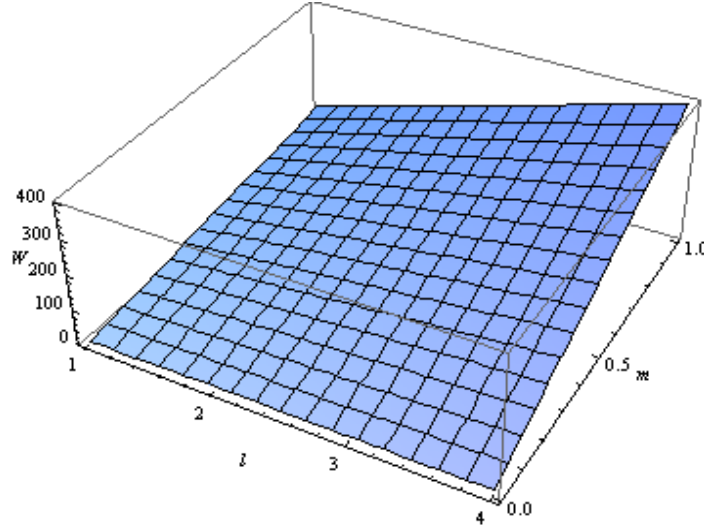
Örneğin, (a) alt bölümündekine benzer olarak *ticarete-konu-olmayan* faaliyetin ücret düzeyinin, *ticarete-konu-olan* faaliyetteki ücret düzeyinden 2 kat daha büyük olması için, marjinal üretkenliğin 0.5 olduğu ve *ticarete-konu-olan* faaliyetin toplam üretim düzeyi içerisindeki payının 0.5 olduğu durumda, *ticarete-konu-olmayan* faaliyete yönelik talebin, *ticarete-konu-olan* faaliyete yönelik talepten 4 kat daha fazla olması yeterli olacaktır. □

(c) *Ticarete-konu-olan* faaliyetin üretim düzeyinin toplam üretim düzeyi içerisindeki payının 0,5 değerden büyük olduğu durumda ($0.5 < s \leq 1$ olduğu durumda):

Bu durumda, $(s/1-s)$ oranı birden büyük olacağı için, *ticarete-konu-olmayan* faaliyetteki ücret düzeyinin *ticarete-konu-olan* faaliyetteki ücret düzeyinden daha yüksek olmasının sağlanabilmesi için $(w^N > w^T)$, bu faaliyete yönelik olan talebin nispi olarak *ticarete-konu-olan* faaliyete yönelik olan talepten fazla $(\lambda^N > \lambda^T)$ olması yeterli olacaktır.

Şekil 3.4, *ticarete-konu-olan* faaliyetin toplam üretim içerisindeki payının %99 olması durumunda, diğer tüm değişkenlerin birbirleri ile olan ilişkilerini göstermektedir. Bu grafikten de görüldüğü gibi, marjinal üretkenlik oranının diğer alt bölümlerdekine benzer olarak aynı olduğunun varsayıldığı durumda ($m=0.5$), talep farklılığının çok daha düşük oranları ile iki sektör arasındaki ücret farklılığı diğer alt durumlara oranla çok daha yüksek oranları yakalanabilmektedir. Örneğin, *ticarete-konu-olan* faaliyetin payının 0.99 olduğu, marjinal üretkenlik oranının 0.5 olduğu

durumda, *ticarete-konu-olmayan* faaliyetin ücret düzeyinin, *ticarete-konu-olan* faaliyetin ücret düzeyinin 2 katı olması için, *ticarete-konu-olmayan* faaliyete yönelik talebin, *ticarete-konu-olan* faaliyete yönelik talepten 0.04 kat daha fazla olması gerekmektedir.

Şekil 3.4. Ticarete-konu-olan faaliyetin üretim payının 0.99'e eşit olması durumunda, ücret düzey oranının birden büyük olabilmesi için, talep farklılıkları ve marjinal üretkenlik arasındaki ilişki

Dolayısıyla, buradan elde edilen sonuçlar ışığında, *ticarete-konu-olan* faaliyetin toplam üretim düzeyi içerisindeki payına göre, marjinal üretkenliği daha düşük düzeyde olan *ticarete-konu-olmayan* faaliyetin daha yüksek bir ücret düzeyine erişebilmesi amacıyla, o sektöre yönelik talebin *ticarete-konu-olan* faaliyete yönelik talepten daha fazla olması gerektiği söylenebilmektedir. Buna karşın, her iki iktisadi faaliyete yönelik talepteki farklılığın ne kadar farklı olacağı, diğer şeyler sabit kabul edildiğinde, *ticarete-konu-olan* faaliyetin toplam üretim içerisindeki payına bağlı olarak değişmektedir. □

Yukarıdaki detaylı olarak incelenen ve üç boyutlu grafiklerle desteklenen sonuçların basit bir biçimde incelenmesi amacı ile aşağıda bu ilişkinin iki boyuta indirgenmiş gösterimi verilmektedir. İki boyutlu grafiksel gösterimin elde edilebilmesi amacı ile, *ticarete-konu-olan* ve *konu-olmayan* faaliyetlerin ücret oranının 1.5 değerine eşit olduğu kabulü yapılmıştır. Yani, *ticarete-konu-olmayan* faaliyetin ücret düzeyinin, *ticarete-konu-olan* sektörün ücret düzeyinden 1.5 kat daha fazla olduğu kabulü yapılmıştır. Grafiksel bir gösterim ile yukarıda anlatılmak istenilen ilişki ortaya konabilmektedir.

Şekil 3.5. Ticarete-konu-olan faaliyetin toplam üretim içerisindeki payı değişik değerler alırken ve ücret oranı 1.5 değerine eşit iken, talep koşulları ve marjinal verimlilik arasındaki ilişki

Şekil 3.5’de, iki iktisadi faaliyet arasındaki talep farklılıkları ile marjinal verimlilik farklılıkları arasındaki ilişki, belirli bir düzeyde sabit olduğu kabul edilen ücret farklılığı ($w^N/w^T = 1.5$) düzeyi için *ticarete-konu-olan* faaliyetin toplam üretim içerisinde payının alacağı farklı değerlere göre gösterilmiştir. Şekil 3.5’de de görülebileceği gibi, talep farklılıkları ve marjinal üretkenlik farklılıkları orijine göre dış bükey bir ilişki içerisinde olmakla beraber, *ticarete-konu-olan* faaliyetin toplam üretim düzeyi içerisindeki payı azaldıkça, aynı düzeyde marjinal üretkenliğin söz konusu olduğu durumda, aynı ücret farklılığının yakalanabilmesi daha yüksek talep farklılığı değerlerini gerektirmektedir.

Genel anlamda, bu şekil yardımıyla dışa açılmanın etkisini görülebilmektedir. Ekonominin dışa açıklık düzeyi arttıkça, *ticarete-konu-olan* faaliyetin toplam üretim düzeyi içerisindeki payı artacağından, s ile temsil edilen üretim payı daha yüksek olacaktır. Bu itibarla, ekonominin dışa açılması ile beraber, aynı ücret farklılığının sağlanabilmesi için, marjinal üretkenliğin *ticarete-konu-olmayan* faaliyette daha düşük olduğu durumda, bu faaliyete yönelik talebin *ticarete-konu-olan* faaliyete yönelik talepten çok da fazla farklılaşmasına gerek olmadığı sonucuna ulaşılabilmektedir. □

Önerme 2: Eğer her iki iktisadi faaliyete yönelik talep eşit ise, bu durumda bu iki sektör arasındaki ücret düzeylerinin farklılığı, her iki faaliyetteki emeğin marjinal verimliliğinin farklılaşması ile açıklanabilecektir.

İspat: Ekonomideki her iki mala yönelik harcama düzeyleri eşit ve bu malların talep artışlarından etkilenen üretim kısıtındaki marjinal genişlemenin toplam gelir üzerine yaptığı marjinal etkiler eşit ise, bu durumda; $\lambda^N = \lambda^T$ ve dolayısıyla da, $(\lambda^N / \lambda^T) = 1$ olacaktır. Bu durumda Eşitlik (3.90) aşağıdaki hale dönüşecektir.

$$\frac{w^N}{w^T} = \left[1 * \left(\frac{s}{1-s} \right) \right] * \left(\frac{MP_L^N}{MP_L^T} \right) \quad (3.92)$$

Bu önermenin ispatlanmasında önerme 1'e benzer olarak ticarete-konu-olan faaliyetin üretiminin toplam üretim içerisindeki payı önem taşımaktadır. Önerme 1'e benzer olarak üç farklı koşul içerisindeki ekonominin durumu incelenecektir.

(a) *Ticarete-konu-olan* faaliyetin üretim düzeyinin toplam üretim düzeyi içerisindeki payının 0.5 değerinden düşük olduğu durumda ($0.5 < s \leq 1$ olduğu durumda):

Bu durumda, $(s/1-s)$ oranı birden küçük olacaktır. Bu nedenle, *ticarete-konu-olmayan* faaliyetteki ücret düzeyinin *ticarete-konu-olan* faaliyetteki ücret düzeyinden daha yüksek olmasının sağlanabilmesi için $(w^N > w^T)$, önerme 1'deki duruma benzer olarak, ücret düzeyinin yüksek olması istenen bu faaliyetin marjinal emek verimliliğinin *ticarete-konu-olan* faaliyetin marjinal emek verimliliğinden fazla $(MP_L^N \gg MP_L^T)$ olması gerekmektedir. Aksi takdirde, $(w^N > w^T)$ durumunun sağlanması mümkün olmayacaktır. □

(b) *Ticarete-konu-olan* faaliyetin üretim düzeyinin toplam üretim düzeyi içerisindeki payının 0.5 değerine eşit olduğu durumda ($s = 0.5$ olduğu durumda):

Böyle bir durumda, $(s/1-s)$ oranı bire eşit olacaktır. Eşitlik (3.90) bu durumda aşağıdaki hale dönüşecektir.

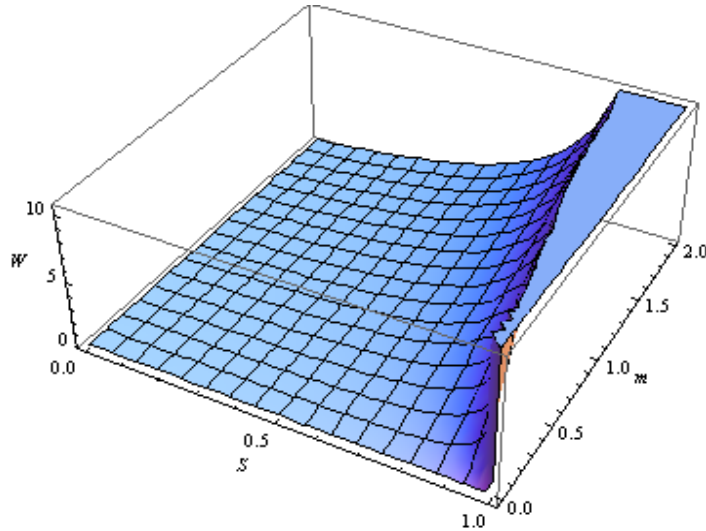
$$\frac{w^N}{w^T} = [1 * 1] * \left(\frac{MP_L^N}{MP_L^T} \right) \quad (3.93)$$

Eşitlik (3.93)'den de net bir biçimde görüldüğü gibi *ticarete-konu-olmayan* faaliyetteki ücret düzeyinin *ticarete-konu-olan* faaliyetteki ücret düzeyinden daha yüksek olmasının sağlanabilmesinde tek etkili faktör her iki iktisadi faaliyetteki emeğin marjinal verimliliğinin oranıdır. Her iki faaliyetin marjinal emek verimliliklerindeki farklılığın derecesi kadar bu faaliyetlerdeki ücret düzeyinin farklılaşması gerçekleşecektir. □

(c) *Ticarete-konu-olan* faaliyetin üretim düzeyinin toplam üretim düzeyi içerisindeki payının 0.5 değerden büyük olduğu durumda ($0.5 < s \leq 1$ olduğu durumda):

Bu durumda, $(s/1-s)$ oranı birden büyük olacaktır. Bu nedenle, *ticarete-konu-olmayan* faaliyetteki ücret düzeyinin *ticarete-konu-olan* faaliyetteki ücret düzeyinden daha yüksek olmasının sağlanabilmesi için $(w^N > w^T)$, *ticarete-konu-olmayan* sektörün marjinal emek verimliliğinin *ticarete-konu-olan* faaliyetin marjinal emek verimliliğinden fazla $(MP_L^N > MP_L^T)$ olması yeterlidir. □

Yukarıdaki detaylı olarak incelenen ve iki boyutlu grafiklerle desteklenen sonuçların genel olarak ortaya koyduğu yapının üç boyutlu grafiksel gösterimi aşağıdaki Şekil 3.9'da gösterilmiştir.

Şekil 3.6. Her iki faaliyete yönelik talep koşullarının eşit olduğu durumda, ücret oranı, marjinal üretkenlik ve ticarete-konu-olan sektörün toplam üretim içerisindeki payı arasındaki ilişki

Şekil 3.6 incelendiğinde, dışa açılma ile beraber, (bir diğer ifade ile daha yüksek s değerlerinde) ücret farklılığının belirlenmesinde, her iki faaliyete yönelik talep koşullarının aynı olduğu varsayımı altında, iki faaliyetteki marjinal üretkenlikteki farklılığın derecesi önem kazanmaktadır. Ekonominin dışa açıklık derecesi arttıkça, daha düşük marjinal üretkenlik farklılığı, daha yüksek ücret farklılığına sebep olacak anlamını taşımaktadır.

Önerme 3: *Korumacılığın söz konusu olması durumunda, iki iktisadi faaliyet arasındaki ücret farkı eşitlenmektedir.*

İspat: Eşitlik (3.90) ifadesi *ticarete-konu-olmayan* faaliyetteki ücret düzeyi cinsinden yazıldığında aşağıdaki hale dönüşecektir.

$$w^N = \left[\frac{\lambda^N}{\lambda^T} * \left(\frac{s}{1-s} \right) \right] * \left(\frac{MP_L^N}{MP_L^T} \right) * w^T \quad (3.94)$$

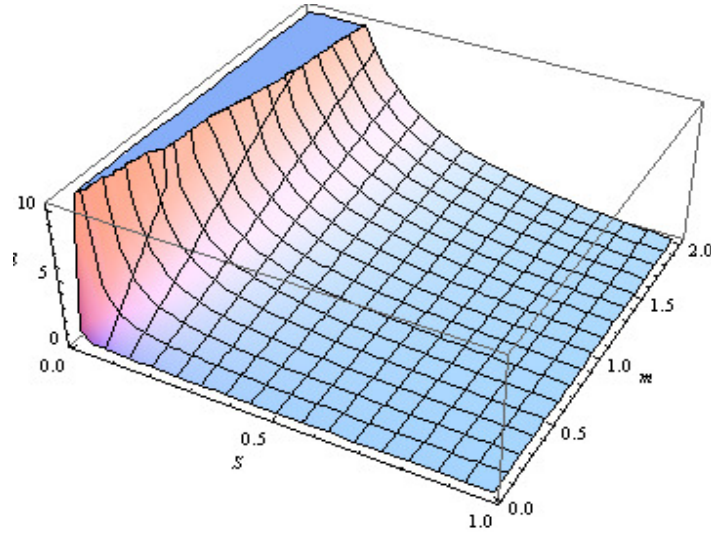
Bu eşitliği basitleştirmek için $\lambda_N / \lambda_T = \pi$ ve $MP_L^N / MP_L^T = \mu$ olarak tanımlanmıştı. Bu ifadeler yerine konduğunda Eşitlik (3.94), Eşitlik (3.95) haline indirgenmiş olacaktır.

$$w^N = \left[\pi * \left(\frac{s}{1-s} \right) \right] * \mu * w^T \quad (3.95)$$

Eşitlik (3.95)'de, *ticarete-konu-olmayan* faaliyetin ücret düzeyinin, diğer bilmeyenlerin (π, μ, w^T) sabit olduğu varsayılarak, *ticarete-konu-olan* faaliyetin toplam üretim düzeyi içerisindeki payına göre kısmi türevi alındığında, aşağıdaki ifadeye ulaşılmaktadır.

$$\frac{\partial w^N}{\partial s} = \frac{1}{(s-1)^2} \quad (3.96)$$

Ticarete-konu-olan faaliyetteki üretimin toplam üretim içerisindeki payı 0 ila 1 arasında değişmektedir. Tam korumacılığın söz konusu olması durumunda, *ticarete-konu-olan* faaliyetin payı ülke dışarıya tamamen kapatıldığından sıfıra eşit olmaktadır. Bir diğer ifade ile her iki iktisadi faaliyet de *ticarete-konu-olmayan* faaliyet haline dönüşmektedir. $0 \leq s \leq 1$ arasında olduğundan $1/(s-1)^2$ ifadesi $1 \leq 1/(s-1)^2 \leq \infty$ arasında yer alacaktır. Bu ilişki, tam korumacılığın söz konusu olması durumunda her iki faaliyetteki ücret düzeylerinin birbirlerine eşit olacağını, ülkenin dışa açılma derecesi arttıkça bu iktisadi faaliyetler arasındaki ücret düzeyleri arasındaki farklılığın artacağını göstermektedir. Dolayısıyla dışa açılmanın ücret gelirleri arasında farklılığa neden olduğu net bir biçimde ortaya konulmuştur.

Şekil 3.7. İktisadi faaliyetlerdeki ücret eşitliğinin sağlandığı durumdaki marjinal verimlilik, talep koşullarındaki farklılık ve üretim düzeyleri arasındaki ilişki

Şekil 3.7'den de görüleceği üzere, korumacılığın artması ile beraber bir diğer ifade ile her iki faaliyetin de *ticarete-konu-olmayan* faaliyet haline gelmesi ile beraber $s = 0$, ücret farklılığının eşitlenebilmesinin sağlanabilmesi için aynı düzeyde marjinal üretkenlik farklılığında, daha yüksek talep farklılığı gerekmektedir. Bu bağlamda, korumacılığın artması ile beraber, iki sektöre yönelik talep farklılığının daha yüksek olması ile ancak ücretler aynı seviyede tutulabilecektir. □

Önerme 4: *Heckscher-Ohlin teoremine göre her iki iktisadi faaliyet ücret düzeyi birbirine eşittir. Emegın tek bir fiyatı vardır.*

İspat: Heckscher-Ohlin teorisinin varsayımlarından biri emek ve sermayenin her iki sektör arasında tam akışkan olduğudur. Bu nedenle, her iki iktisadi faaliyetteki emegın marjinal verimliliğinin birbirine eşittir. Buna ek olarak, her iki faaliyetin ücret düzeyinin birbirine eşit olduğu varsayılmaktadır. Bu varsayımlar eşliğinde Eşitlik (3.94) aşağıdaki hale dönüşmektedir.

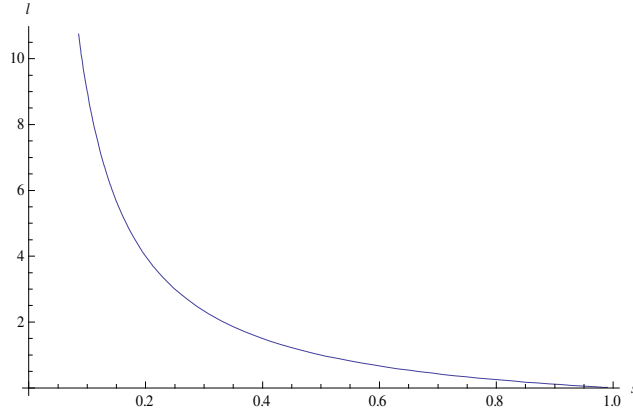
$$1 = \left[\frac{\lambda^N}{\lambda^T} * \left(\frac{s}{1-s} \right) \right] * 1 \quad (3.97)$$

Bu eşitlik aşağıdaki biçimde de yazılabilmektedir.

$$\frac{\lambda^T}{\lambda^N} = \left(\frac{s}{1-s} \right) \quad (3.98)$$

HOS teorisi, her iki faaliyetin de *ticarete-konu-olan* faaliyet olduğunu varsaydığından, bu iki faaliyetin toplam üretim düzeyi içerisindeki payının birbirine

eşit olması gerekmektedir. Bu bağlamda, her iki faaliyetteki ücret düzeylerinin birbirine eşit olabilmesinin sağlanabilmesi için gerekli koşul *ticarete-konu-olan* ve *konu-olmayan* faaliyetlere yönelik talebin birbirine eşit olmasıdır. Bir diğer ifade ile $s=0.5$ olmalıdır ki, her iki faaliyetin üretim düzeylerinin oranı birbirine eşit olabilsin. □

Şekil 3.8. Ücret düzeylerinin ve marjinal verimliliklerin birbirine eşit olduğu durumda, talep koşullarındaki farklılık ve üretim düzeyleri arasındaki ilişki

Her iki faaliyetteki ücret düzeylerinin ve bu faaliyetlerdeki emeğin marjinal üretkenliğinin birbirine eşit olduğu durumda, *ticarete-konu-olan* faaliyetin toplam üretim düzeyi içerisindeki payı ve bu iki faaliyete yönelik talebin farklılaşması arasındaki ilişki Şekil 3.8’de gösterilmektedir. Bu şekilden de görüleceği üzere, iki faaliyetin toplam üretim düzeyindeki payları birbirlerinden farklılaştıkça, daha yüksek talep ile ancak bu farklılık karşılanabilmektedir. Fakat HOS teorisine göre, her iki faaliyette *ticarete-konu-olan* faaliyet olduğundan dolayı, bu iki faaliyetin toplam üretim düzeyi içerisindeki payının birbirine eşit olması gerekmektedir. Dolayısıyla da, bu iki faaliyete yönelik talep düzeyi de birbirine eşit olacaktır.

Ticarete-konu-olan ve Konu-olmayan Faaliyetlerdeki Ücret Farklılaşmasının Kısıtları

Ticarete-konu-olmayan faaliyetteki ücret düzeyi ile *ticarete-konu-olan* faaliyetteki ücret düzeyi arasındaki farklılığın korunabilmesi için iki temel faktörün etkili olduğundan yukarıdaki önermeler eşliğinde ispatlanmıştır. Burada dikkat edilmesi gereken bir diğer nokta, bu farklılığın sürdürebilmesi veya böyle bir farklılık yaratılabilmesinin de bir limiti olduğudur. Bir diğer deyişle, her iki iktisadi faaliyete yönelik talebin farklılaştırılması ile ücret oranının sürdürülebilmesinin bir sınırı söz

konusudur. Zira, bu iktisadi faaliyetlere yönelik talebin canlandırılması için ekonomideki toplam harcamaların kapasitesinin artırılması gerekmektedir. Hükümetlerin yapacağı bu tarz harcamalar da, devletin bütçe açığı vermesine neden olabilecektir.

Benzer bir durum, sermayenin marjinal üretkenliğinin de bir sınırı olması nedeniyle de yaşanmaktadır. dolayısıyla, her iki faaliyetteki ücret oranları arasındaki farkın sınırını belirleyen bir diğer faktör de sermayenin marjinal üretkenliğidir.

Ticarete-konu-olan ve *konu-olmayan* faaliyetlerdeki ücret seviyeleri arasındaki oranı gösteren Eşitlik (3.90) ifadesini sermayenin marjinal üretkenliği cinsinden de yazmak mümkündür. Bu nedenle, Eşitlik (3.87a) ve Eşitlik (3.87b) ifadelerinden her bir faaliyetteki emeğin marjinal üretkenliği elde edilmiştir.

$$\frac{w^T}{r} = \frac{MP_L^T}{MP_K^T} \Rightarrow MP_L^T = \frac{w^T}{r} * MP_K^T \quad (3.99)$$

$$\frac{w^N}{r} = \frac{MP_L^N}{MP_K^N} \Rightarrow MP_L^N = \frac{w^N}{r} * MP_K^N \quad (3.100)$$

Bu ifadeler Eşitlik (3.90)'da yerine yerleştirildiğinde aşağıdaki eşitliğe ulaşılmıştır.

$$1 = \left[\frac{\lambda^N}{\lambda^T} * \left(\frac{s}{1-s} \right) \right] * \left(\frac{MP_K^N}{MP_K^T} \right) \quad (3.101)$$

Bu ifade sermayenin marjinal etkinliğinin oranı olarak yazıldığında aşağıdaki ifadeye ulaşılmaktadır.

$$\left(\frac{MP_K^T}{MP_K^N} \right) = \left[\frac{\lambda^N}{\lambda^T} * \left(\frac{s}{1-s} \right) \right] \quad (3.102)$$

Yukarıdaki eşitlik (3.102) ekonomideki her iki faaliyete yönelik olan talep düzeyi ile o faaliyetlerdeki sermayenin marjinal üretkenliği arasındaki bağlantıyı göstermektedir. *Ticarete-konu-olmayan* faaliyete yönelik talep düzeyi *ticarete-konu-olan* faaliyete yönelik talep düzeyinden daha fazla olması, yani $\lambda^N > \lambda^T$ durumunun sağlanması, *ticarete-konu-olan* faaliyetteki sermayenin marjinal üretkenliğinin *ticarete-konu-olmayan* faaliyetteki sermayenin marjinal üretkenliğinden daha fazla olduğu yani $MP_K^T > MP_K^N$ olması anlamını taşımaktadır. Bir diğer ifade ile, *ticarete-konu-olan* faaliyetin verimliliğinin *ticarete-konu-olmayan* faaliyetteki verimlilikten

daha yüksek olması ile ancak bu faaliyetteki düşük verimlilik o sektöre yönelik olan talebin fazla olması ile canlandırılabilir.

3.5 Değerlendirme

Bu bölümün amacını literatürde yer alan dış ticaret teorilerinin genel bir evriminin verilmesi ile birlikte neoklasik dış ticaret modeli HOS modelinin teorik olarak ispatının yapılması oluşturmaktaydı. Bu itibarla, literatürdeki dış ticaret teorilerinin gelişimi detaylı bir biçimde incelenmiştir. Ardından HOS modeli ve bu modelden elde edilen çeşitli teoremlere ilişkin matematiksel hesaplamalar gerçekleştirilmiştir.

Bu tez çalışmasının hedeflerinden biri ticari serbestlik döneminde önem kazanan iki iktisadi faaliyet arasındaki ücret farklılığının nedenlerinin ortaya konulması olduğundan, HOS modeli bazı gerçekçi varsayımlar dahilinde geliştirilerek, bu iki faaliyet arasındaki ücret farklılığının teorik nedenleri ortaya konulmuştur. Bu ücret farklılığının kaynaklarının teorik olarak belirlenmesi tez çalışması kapsamında Türkiye ekonomisi için yapılacak ampirik incelemelerin bir bölümüne ışık tutacaktır. Zira bu tez çalışmasıyla beraber arzulanan incelemeler, ticari serbestlik döneminde gelir eşitsizliğinin kaynaklarının belirlenmesinin yanı sıra, yine aynı dönemde bu iki iktisadi faaliyetteki ücret eşitsizliğinin kaynaklarının da belirlenmesidir.

Bu ampirik incelemelerden önce, bir sonraki bölümde literatürde hem teorik hem de ampirik olarak dünya ekonomilerdeki farklı yapılara sahip çeşitli ekonomilerin ticari serbestleşme ve eşitsizlik ilişkisini ortaya koyan birtakım araştırmalar detaylı bir şekilde incelenecektir. Böylelikle Türkiye ekonomisindeki gelir ve ücret eşitsizliği ile ilgili çeşitli bulgular ortaya konulmadan önce, diğer dünya ekonomilerinde yaşanan ekonomik gelişmeler ve değişimler irdelenerek, ticari serbestleşme neticesinde gelir ve ücret eşitsizliğindeki etkilerin tespiti yapılmış olunacaktır.

4. TİCARİ SERBESTLİK, GELİR VE ÜCRET EŞİTSİZLİĞİ ÜZERİNE İNCELEMELER

4.1 Giriş

Yukarıdaki bölümlerde ekonomilerin uygulamayı tercih ettikleri korumacılık politikalarının ekonomi üzerine etkileri ile beraber özellikle HOS modeli olmak üzere dış ticaret teorileri incelemiştir. Diğer yandan, bölüm 3’de ticari serbestlik döneminde kaynakların yeniden dağıtımı nedeniyle önem kazanan *ticarete-konu-olan* ve *konu-olmayan* faaliyetlerin modele dahil edilmesiyle HOS teorisi ufak bir katkı ile geliştirilmiştir.

Bu bölümde ise yukarıda anlatılanlar ışığında hem teorik hem de ampirik bağlamda dışa açılmanın ekonomideki gelir ve ücret eşitsizliği üzerine olan etkileri ile ilgili çeşitli bulguların değerlendirilmesi hedeflenmektedir. Zira literatürde dışa açılmayla beraber, hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ekonomilerin bu açılmadan ne şekilde etkilendikleri birçok araştırmacının dikkatini çekmiştir.

Ticari serbestlik dönemlerinde ekonomiler, kendilerini yeni duruma adapte ederken birtakım makroiktisadi politikalar uygulayarak ekonomik büyümeyi sağlamaya çalışmaktadırlar. Elbette tamamlayıcı politikalar olan bu tarz makroiktisadi politikaların hem gelir hem de ücret eşitsizliği üzerine etkileri söz konusu olmaktadır. Bu itibarla bu bölümdeki incelemelerle, farklı ekonomilerdeki bu etkilerin tespit edilmesi mümkün olacaktır.

Literatürde yer alan çalışmaların bir bölümü ticari serbestleşmenin teorik beklentilerle uyumlu olarak ülkede bol olan üretim faktörünün görelî reel gelirinin yükselmesine ve gelir eşitsizliği üzerinde olumlu etkiler yaratacağına ilişkin bulgular elde etmelerine rağmen, diğer bir bölümü ise tamamen zıt sonuçlar ortaya koymuştur. Bu nedenle, aslında literatürde ticari serbestlik ve gelir ve ücret eşitsizliği arasındaki ilişkinin yönü ile ilgili ortak bir sonuca varılması mümkün olamamıştır. Zaman içerisinde çalışmaların çoğunluğu daha çok ülke temelli çalışmalar şeklinde gerçekleştirilmeye başlanmış ve ülke özellikli sonuçlarla gelir ve ücret eşitsizliği ve

ticari serbestlik arasında bir bağlantı kurulmaya çalışılmıştır. Bu itibarla, bu tez çalışması kapsamında da bu bölümde literatürde yer alan farklı çalışmalarla ticari serbestleşme ile gelir ve ücret eşitsizliği arasındaki ilişki ortaya konulacak ve hükümetlerin uyguladıkları makroiktisadi politikaların bu iki eşitsizlik üzerindeki etkileri incelenecektir.

Bu bölüm dört alt bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünü takiben, ikinci bölümde farklı ekonomilerdeki ticari serbestlik ve gelir ve ücret eşitsizliği arasındaki bağlantıları teorik beklentiler çerçevesinde inceleyen çalışmalar irdelenecektir. Üçüncü bölümde ise, bu etkileşim ile ilgili dünya ekonomilerindeki örneklere yer verilecektir. Dördüncü bölüm Türkiye ekonomisindeki etkilerin incelendiği çalışmaları içermektedir.

4.2 Ticari Serbestlik Döneminde Gelir ve Ücret Eşitsizliği: Teorik Beklentilerin İncelenmesi

Bu alt bölümde HOS modeli çerçevesinde oluşan teorik beklentilerin gerçek dünya ekonomileriyle uyumlu sonuçlar verip vermediğini inceleyen teorik çalışmalara yer verilmektedir.

Daha önceki bölümlerde de bahsedildiği gibi ticari serbestleşme ile gelir eşitsizliği arasındaki bağlantılarla ilgili teorik anlamdaki incelemeler çoğunlukla HOS modeline dayanmaktadır. Bu yaklaşıma göre ülkeler arasındaki ticaret, ülkelerin sahip oldukları farklı üretim faktörlerinin göreceli bolluğuna dayanmaktadır. Bir diğer ifade ile bir ülke hangi üretim faktörüne zengin olarak sahipse üretim o faktörü yoğun bir biçimde kullanmayı gerektiren mallarda uzmanlaşmakta ve bu malların ihracatını yapmaktadır¹²². Dolayısıyla, mal ve hizmet piyasasındaki bütünleşme üretim faktörlerinden bol olanının talebini ve bununla beraber bu üretim faktörünün

¹²² Temel bazı katı varsayımlara dayanan bu teorinin sağlanamadığı durumlarda teorik beklentilerle uyumlu olmayan bazı bulgular elde edilmektedir. Dolayısıyla aslında bu teori çok değerli ve anlamlı bir bakış açısı sunmakla birlikte, belirli bir ekonominin incelenmesinde, teorideki bazı varsayımların sağlanamaması durumunda ticari serbestleşmenin ekonomi üzerindeki etkisi ile ilgili net bir yorum yapılamamaktadır. Örneğin, iki üretim faktörlü bir ekonominin söz konusu olduğu varsayımı gerçekte geçerliliğini yitirebilmektedir. Zira emek farklı çalışan profillerine ve niteliklerine sahip kişilerden oluştuğundan homojen bir yapıya sahip değildir. Bu nedenle de farklı yapıdaki emeğin özellikle gelir eşitsizliği konusundaki incelemelerde ayrımının yapılması büyük önem arz etmektedir. Bu bağlamda, literatürde yer alan birçok çalışma emeği vasıflı ve vasıfsız emek olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Ticari serbestleşmenin bu iki emek türünün ücreti üzerindeki etkisi bu ikisi birbirlerinin tam ikamesi olmadıklarından oldukça farklı olabilmektedir (Winters, 2004).

fiyatını arttırırken, kıt olan üretim faktörünün talebini azaltmakta ve fiyatını düşürmektedir (Helpman ve Krugman, 1985).

Gelişmekte olan birçok ülkede ihracata yönelik faaliyetlerin, ithalat gerçekleştiren faaliyetlere oranla görece olarak vasıfsız emeğe yoğun olarak sahip oldukları görülmektedir. Bu itibarla, teorik beklenti gereği yoğun olan üretim faktörünün fiyatının artması gerektiğinden, ticari serbestleşme ile vasıfsız emeğin ücretinin artması ve vasıflı emeğin ücretinin azalması beklenmektedir. Fakat bu durum gerçek dünya ekonomilerinde her zaman gerçekleşmemektedir. Bunun sebebi olarak Anderson (2005) çalışmasında, teorik çerçevenin ticari serbestleşmenin statik etkisini ortaya koyduğunu fakat gerçekte gelir eşitsizliği üzerine olan etkisinin hangi yönde olacağı sonucuna varabilmek amacıyla etkinin yönünü değiştirebilecek olan diğer faktörlerin de dikkate alınarak analizlerin gerçekleştirilmesi gerektiğini vurgulamıştır.

Öte yandan, O'Rourke (2001) da ülkeler arasındaki gelir eşitsizliği araştırmalarının statik ticaret teorisinden çok dinamik büyüme teorilerine dayanması gerektiğini belirtilmiştir. Bunun nedeni olarak da ekonomiler arasındaki gelir eşitsizliğinin ticari serbestleşme neticesinde yakınsayıp yakınsamadığının statik teorik sonuçlardan ziyade ancak etkili diğer faktörlerin de analize katılmasıyla belirlenebileceğini ifade etmiştir.

Winters ve diğ. (2004) de benzer bir noktaya değinerek, ticari serbestleşmenin etkilerinin değerlendirilmesinde vasıf temelli teknolojik değişimin de dikkate alınması gerektiğini belirtmişlerdir. Böyle bir durumda, ticari serbestleşme neticesinde teorik beklentideki gibi görece olarak vasıfsız emek bolluğuna sahip ekonomilerde gelir eşitsizliğinin azalmayacağını, tam tersine bu durumdan vasıfsız emekten çok vasıflı emeğin görece olarak daha fazla yararlanabileceğini belirtmişlerdir. Bu nedenle bu durumda, ticari serbestleşmenin gelir eşitsizliği üzerinde olumsuz yönde etkide bulunabileceğini ifade etmişlerdir.

Davis (1996) geliştirmekte olan ülkelerde ticari serbestleşme neticesinde vasıfsız emek ücretinde artışın yaşanmamasının nedenlerini irdelemiştir. Basit bir teorik açıklama ile dünya ekonomilerine göre görece olarak emek yoğun olan ama daha farklı bir referans noktasına göre ise (örneğin: bütün dünya ekonomileri yerine daha az kapsamlı bir ekonomi topluluğunda) sermaye yoğun olan bir ekonomide ticari

serbestleşmenin ücret düzeylerinde bir azalmaya neden olduğu sonucuna ulaşmıştır. Benzer bir sonucun, üretim faktörlerinin ikiden fazla olduğu durumda da yaşanacağını belirtmiştir.

Fischer (2001) ise Eaton (1987) tarafından kurgulanan dinamik spesifik faktör modelini kullanarak, ticari serbestleşmenin kısa ve uzun dönemde eşitsizlik üzerine etkilerini araştırmıştır. Bu çalışmadaki model sonuçlarına göre, doğal kaynaklar-emek oranına bağlı olarak ülkenin ihracat yapısı şekillenmektedir. Doğal kaynaklar (emek) bol olan bir ülke söz konusu ise, bu durumda eşitsizlik kötüleşme (iyileşme) eğilimine sahip olmaktadır¹²³.

Diğer taraftan, ticari serbestleşmenin gelir eşitsizliği üzerindeki etkisinin, ikiden fazla üretim faktörünün söz konusu olduğu durumda farklılaşabileceğine ilişkin çeşitli incelemeler de söz konusudur. Örneğin, HOS modeline üretim faktörü olarak doğal kaynakların da katıldığı ve bu üretim faktörünün göreceli olarak diğer faktörlere oranla daha bol olduğunu düşünüldüğünde ticari serbestleşmenin gelişmekte olan ülkelerdeki eşitsizliği arttırdığı sonucuna ulaşılmıştır. Zira ticari serbestleşme neticesinde ekonomide bol olarak bulunan üretim faktörünün bir diğer ifade ile doğal kaynakların göreceli getirisini arttırmakta ve bu kaynaklar da diğer faktörlere göre daha az eşit olarak dağıldığından, genel eşitsizlik üzerine olumsuz yönde etkide bulunmaktadır (Leamer, 1987).

Easterly (2001) ise çalışmasında ticari serbestleşmenin gelir eşitsizliği üzerinde iki farklı şekilde etkide bulunduğunu belirtmiştir. Bunlardan birincisi, benzer üretim teknolojilerine sahip fakat farklı üretim faktör yoğunluğunun söz konusu olduğu ekonomilerde, ticari serbestleşmenin faktör gelirlerini eşitlemesidir. Easterly (2001)'e göre, eğer daha az gelişmiş ekonomiler daha fazla vasıfsız emek yoğun ekonomiler ise bu durumda, ticari serbestleşme neticesinde bu ekonomilere doğru bir kaynak aktarımı söz konusu olacak ve kişi başına düşen gelir artacaktır¹²⁴. İkincisi ise, üretkenlik kanalıyla gelir eşitsizliğini etkilemesidir. Gelir düzeylerindeki farklılıkların üretkenlik farklılıklarından kaynaklandığı belirtilerek, daha düşük

¹²³ Dolayısıyla bu çalışmada, doğal kaynakların ticari serbestliğin eşitsizlik üzerindeki etkilerini belirleyici üretim faktörü olduğu ifade edilmiştir. Latin Amerika ve Asya ülkelerinin ticari serbestleşme neticesinde eşitsizliklerde yaşanan değişimin neden farklı olduğu da bu olguya dayandırılmaktadır.

¹²⁴ Aslında bu çalışmada belirtilen bu durum HOS modelinden elde edilen teoremlerden biri olan faktör donatım teoreminin bir sonucudur. Bu teoreme göre, daha az gelişmiş olan ekonomideki bireylerin gelirleri serbestleşme neticesinde artacaktır.

Üretkenliğe sahip bölgelerden daha yüksek üretkenlikli bölgelere doğru kaynak aktarımı söz konusu olacağını bu durumun da gelir eşitsizliğini olumsuz yönde etkileyeceğini vurgulamıştır.

Diğer yandan literatürde yer alan bir başka çalışmada Pissarides (1997), HOS modelinin bir diğer varsayımı olan her iki ekonomideki üretim teknolojilerinin aynı olduğu varsayımının geçerli olmadığı durumda, ticari serbestleşmenin vasıflı emeğin göreli talebini düşük gelirli gelişmekte olan ekonomilerde dahi arttırdığı sonucuna ulaşmıştır. Bu durumun da, yeni teknolojiye adapte olmanın ve öğrenmenin vasıflı emeğin kullanımına gereksinim duyulması nedeniyle gerçekleştiği belirtilmiştir.

Kanbur (2000) alışmasında vasıflı ve vasıfsız çalışanların dahil edildiği bir HOS modelini kurgulayarak ticari serbestleşme ve eşitsizlik arasındaki teorik ilişkiyi irdelemiştir. Bu modelde vasıflı çalışanların yüksek gelirli gelişmiş ekonomilerde vasıfsız çalışanların ise daha düşük gelirli az gelişmiş ekonomilerde bol olduğu varsayılmıştır. Bu durumda ticari serbestlik döneminde, gelişmiş ekonomilerdeki vasıfsız çalışanların ücret düzeylerinde azalma ve eşitsizlikte bir artış eğilimi olacağını ifade etmiştir. Diğer taraftan daha az gelişmiş ekonomilerdeki vasıfsız çalışanların ücret düzeylerinde bir artışa ve bu ekonomilerdeki eşitsizlikte iyileşmeye neden olacağını ortaya koymaktadır.

Literatürde, ticari serbestleşme ile ülke içerisindeki bölgeler arasındaki gelir eşitsizliğinin azalacağı yönünde bazı bulgular ortaya koyan diğer bir çalışma da, ticari serbestleşme ile ülke içerisindeki bölgelere yabancı piyasaların benzer şekilde erişebilecekleri varsayımı altında firmaların nihai talep ve ara girdi için gerekli yabancı kaynakların kullanabilecekleri belirtilmiştir. Bu nedenle de bölgeler arasındaki gelir dağılımı açıklığının hareketsiz faktörlerin reel getirilerini arttırarak azaltacağı ifade edilmiştir (Fujita ve diğ., 1999).

Anderson (2005)'a göre ise, imalat sektörünün kentsel alanlarda, birincil üretim kırsal alanlarda olduğu varsayımı altında, imalat sektörünün karşılaştırmalı üstünlüğünün söz konusu olduğu bir ülkede, serbestleşmenin insan kaynaklarının doğal kaynaklara göre göreli getirisini arttıracaktır. Bu durumda kentsel alanlarda, kırsal alanlara oranla insan-doğal kaynak oranı daha fazla olmasından dolayı kırsal ve kentsel kesim arasındaki ortalama gelir açığı derinleşecektir. Birincil rnlerin

karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu ülkelerde ise tam tersi bir durum söz konusu olacağı belirtilmiştir.

Literatürde yer alan bir başka çalışma, diğer çalışmalardan farklı olarak eşitsizliğe sosyal normlar ve davranışlar, ekonomik değişimler, hükümet aktiviteleri gibi birçok farklı faktör neden olup olmadığı üzerinde durmuştur. Bu çalışmanın bulguları, kapalı bir ekonomide, sosyal norm ve davranışlar en temel faktör olarak ortaya çıksa da açık ekonomilerde, hükümetin rolü ve ekonomik güçlerin etkisinin (ticari açıklık, küreselleşme gibi) daha fazla önem kazandığını göstermektedir (Tanzi, 1998).

Öte yandan, Zhu ve Trefler (2005) çalışmalarında gelişmiş ve gelişmekte olan ekonomilerde ve özellikle ihracat payları göreceli olarak daha vasıf yoğun mallara yönelik olan ekonomilerde ücret eşitsizliğinde yaşanan artışın nedenleri ile ilgili bir model kurgulamışlardır. Bu durumun teknolojik gelişme ile açıklanabileceğini ifade ederek, kurguladıkları modelin sonuçları bu teknolojik gelişmenin vasıfsız emek yoğun malların üretiminin söz konusu olduğu faaliyetlerden daha vasıf yoğun hale geldikleri faaliyetlere doğru göç ettiklerini tespit etmiştir. Bu durumun iki farklı faaliyetlerdeki ücret eşitsizliğini daha da artmasına neden olduğu belirtilmiştir.

Literatürde ticarete-konu-olmayan faaliyetlerin ekonomi içerisinde sahip olduğu üretim payı nedeniyle HOS modeline dahil edilmemesinin çeşitli yansımaları sonuçlara neden olacağı belirten birçok çalışma yer almaktadır. Bu çalışmaların birçoğu *ticarete-konu-olmayan* faaliyetler ile ekonomideki diğer faaliyetler arasındaki etkileşimin derecesine bağlı olarak ticari serbestleşmenin gelir ve ücret eşitsizliği üzerindeki etkisini değiştireceğini ifade etmektedirler¹²⁵.

Örneğin, Robinson ve Thierfelder (1996) HOS modelinin dünya fiyatları ve ticaretteki değişimin göreceli ücretler üzerindeki etkisinin açıklanmasında yetersiz kaldığını belirtmişlerdir. Zira HOS modeli üretim faktör arzındaki değişimin göreceli ücretler üzerinde etkisi olmadığını ifade etmektedir. Fakat gerçek dünya koşullarında bu durum geçerliliğini yitirdiğinden bu çalışmada HOS modeli *ticarete-konu-olmayan* mallar da eklenerek geliştirilmiştir. Kurgulanan model tek ülkeli, iki üretim faaliyetli, iki üretim faktörlü ve üç mallı (ihraç malı, *ticarete-konu-olmayan* mal ve ithal malı) bir ekonomiyi içermektedir.

¹²⁵ Literatürde, HOS teorik modeline ticarete-konu-olmayan faaliyetlerin dahil eden çalışmalara Bölüm 3.2.3.3’de detaylı bir biçimde yer verilmiştir.

Benzer şekilde Fukiharu ve Sun (2010) çalışmalarında HOS *ticarete-konu-olmayan* malı da dahil ederek, küçük ülke ekonomisi için küreselleşmenin gelir eşitsizliği üzerindeki etkisinde bu faaliyetlerin rolünü modellemişlerdir. *Ticarete-konu-olmayan* faaliyetlerin üçüncü bir sektör olarak modele dahil olduğu model sonuçları küçük bir ekonomide küreselleşmenin gelir eşitsizliğini arttırdığını göstermektedir.

Xu (2003a) ise ticari serbestleşmenin faktör fiyatları üzerindeki etkilerini *ticarete-konu-olan* ve *konu-olmayan* mallar çerçevesinde ele almıştır. Bu çalışmada kurgulanan model ile ticari serbestleşme neticesinde ücret eşitsizliğinde görülen artış nedenleri ortaya konulmaya çalışılmıştır. Ticari serbestlik döneminde uygulanan korumacılık politikaları nedeniyle *ticarete-konu-olan* malların *ticarete-konu-olmayan* niteliğe dönüşmektedir. Bu mallar göreceli olarak daha vasıf gerektiren mallar olduğundan ticaret ile faktör fiyatlarının eşitlenemediği sonucuna erişmiştir¹²⁶. Bununla birlikte bu çalışmada, ampirik incelemelerde *ticarete-konu-olan* ve *ticarete-konu-olmayan* faaliyetlerin ve korumacılık nedeniyle bu iki faaliyet arasında yaşanan geçişlerin eşitsizlik üzerindeki önemine vurgu yapılarak, bu durumun incelemelerde göz ardı edilmemesi gerekliliği tartışılmıştır.

Galiani ve diğ. (2010) de *ticarete-konu-olmayan* faaliyetleri HOS modeline dahil ederek, ticari şokların dağıtımsal etkileri üzerindeki rolünü incelemişlerdir. Dolayısıyla bu çalışmada ihracat malı, imalat malı ve *ticarete-konu-olmayan* mal olmak üzere üç mallı bir model kurgulanarak birtakım ticari şokların gelir dağılımı üzerine etkileri tespit edilmiştir. Bu modelde göreceli gelirlerin üzerine ticari şokların etkisinin üretim faktör yoğunluğuna bağlı olduğu belirlenmiştir. Bununla birlikte ihracat vergilerinin gelir dağılımı etkilerini incelemişler ve iki sektörlü bir ekonomide, vasıflı çalışanların (*ticarete-konu-olmayan* faaliyetlerde yoğun olarak istihdam edilen) vergi uygulaması sonucunda olumlu yönde etkilendikleri ortaya çıkmıştır. Fakat bu durumun sadece vergi gelirlerinin kullanımının *ticarete-konu-olmayan* mala yönelik talebi arttırdığı zaman geçerli olduğu ifade edilmiştir.

¹²⁶ Tarife uygulamasında bir azalma yoluna gidilmesiyle, ithalat kapasitesinin artacağını ve bu durumun eşitsizliği azaltıcı yönde etkide bulunacağını belirlemiştir. Bununla birlikte, bu durum dış ticaret haddinin kötüleşmesine ve dolayısıyla ihracatın rekabet kabiliyetini artmasına ve ihracat kapasitesinin yükselmesine sebep olarak, eşitsizliği arttırıcı yönde etkilede bulunacağını vurgulamıştır. Modelde, ihracat kapasitesinin genişleme etkisinin, ithalat kapasitesinin genişleme etkisinin üzerine geçtiği gösterilerek, ülkenin ücret eşitsizliğinin artacağı belirtilmiştir.

4.3 Ticari Serbestlik Döneminde Gelir ve Ücret Eşitsizliği: Dünya Ekonomilerinden Örnekler

Literatürde gelir dağılımı eşitsizliği ile ticari serbestleşme arasındaki bağlantı ile ilgili çok sayıda ampirik çalışmaların ortak bir sonucu, ticaretin serbestleşmesi neticesinde ekonomideki gelir ve ücret eşitsizliğinin ne yönde ve ne şiddette etkileneceği konusunun ülke ekonomisinin sahip olduğu ekonomik yapıya, serbestleşme sırasındaki birincil koşullara, uygulanan tamamlayıcı makroekonomik politikalara bağlı olarak değiştiğidir.

HOS modeline göre ticari serbestlik neticesinde vasıtsız emek ücret düzeyinin vasıfsız emeğin bol olduğu ekonomilerde artması buna karşın vasıflı emeğin bol ekonomilerde ise azalması beklenmektedir. Bu durumun da ücret ve gelir eşitsizliği üzerine olumlu etkiler yaratacağı öngörülmektedir. Dolayısıyla ticari serbestleşmenin gelişmekte olan ülkelerdeki ücret eşitsizliğini düzeltici, gelişmiş ülkelerdeki ücret eşitsizliğini bozucu yönde etkide bulunması beklenmektedir. Fakat literatürde yer alan ampirik çalışmalar hem gelişmekte hem de gelişmiş ekonomilerin ticari serbestlik dönemlerinde gelir ve ücret eşitsizliklerinde artış olduğunu göstermektedir¹²⁷.

Literatürde farklı yöntemsel yaklaşımlarla incelemeler gerçekleştiren çalışmalar yer almaktadır. Hem yatay kesit analizleri, hem zaman serisi verileri hem de panel veri yöntemi ile dünya ekonomilerinin ticari serbestlikle birlikte eşitsizliklerinde görülen değişimleri inceleyen çalışmalar hem de ülke temelli olarak inceleme gerçekleştiren çalışmalar söz konusudur¹²⁸. Literatürdeki diğer birtakım ampirik çalışmalar ise ülke temelli incelemeler ile tek tip sonuç elde etmeye çalışmak yerine serbestleşmenin hangi dağılım kanalları ile gelir ve ücret eşitsizliğini etkilediği ve olumsuz etkilerin oluşmasını engellemek amacıyla ne gibi önlemlerin alınması gerektiği üzerinde durmuşlardır.

¹²⁷ Gelişmiş ve gelişmekte olan ekonomilerdeki ticari serbestlik ve gelir ve ücret eşitsizliği ile ilgili genel tespitlerin yer aldığı bazı çalışmalara örnek olarak Richardson (1995), Vos (2002), Williamson (2002), Robbins (2003), Mahdi (2009), Goldberg ve Pavcnik (2004; 2007), Pavcnik (2011) ve Ernesto (2012) verilebilmektedir. Bu çalışmalar, literatürde yer alan farklı yöntemlerle farklı ekonomilere ilişkin incelemelerin gerçekleştirildiği çalışmaların derlenmesiyle oluşturulmuştur.

¹²⁸ Bu konu özellikle 1990'lardan itibaren (ticari serbestliğin giderek artmasından itibaren) literatürde oldukça ilgi çeken bir konu olduğundan çok sayıda farklı yöntemlerle inceleme gerçekleştiren çalışma yer almaktadır. Zaman serisi verileri ile ülke temelli inceleme gerçekleştiren çalışmalardan birkaçına örnek vermek gerekirse: Arjantin için: Robbins ve diğ. (1995); Şili için: Robbins, (1995); Çin için: Wei ve Wu (2001). Panel veri yöntemi ile inceleme gerçekleştiren çalışmalar ise: Li ve diğ. (1997), Barro (2000), Lundberg ve Squire (1999), Rama (2001), Dollar ve Kraay (2004).

Bunlarla birlikte literatürde yer alan diğer birtakım çalışmalar ticari serbestleşmenin doğrudan gelir eşitsizliği üzerine olan etkilerini incelemek yerine, dolaylı inceleme gerçekleştirmektedir. Örneğin ticari serbestleşmenin ekonomik büyüme kanalı ile hem eşitsizliğe hem de yoksulluğa etkileri ele alınmak suretiyle eşitsizlikle ilgili yargılara varılmaya çalışılmaktadır¹²⁹.

Literatürde ticari serbestliğin uzun dönemli büyümeyi teşvik ettiğine dair birçok ampirik çalışma bulunmaktadır. Fakat diğer ampirik incelemelerde olduğu gibi, bu durumun bütün gelişmekte olan ekonomiler için geçerli olduğuna dair net kanıtlar bulunamamıştır. Açıkçası ekonomik büyümenin uzun dönemli sağlanabilmesi için sürdürülebilir üretkenliğin söz konusu olmaktadır. Bazı çalışmalar ticari serbestlik döneminde bu üretkenliğin sağlandığını belirtmektedir. Genellikle ticari serbestleşmenin ekonomik büyüme yaratması için yatırımlar ve teknolojik ilerleme olmak üzere iki önemli kaynağı olduğu üzerinde durulmaktadır.

Yatırımların özellikle tarım gibi yüksek vasıf gerektirmeyen faaliyetlerdeki vasıfsız emek için yeni iş fırsatları yarattığı düşünülmektedir. Wacziarg (1998) yatırımların ekonomik büyümenin dinamiği olduğunu belirterek, ekonomi büyüme üzerinde ticari serbestleşmenin etkisinin çok büyük oranda yatırımlarla açıklandığını tespit etmiştir.

Diğer taraftan ticari serbestleşme ile teknolojik ilerleme sağlanarak ekonomik büyümeye neden olunduğuna inanılmaktadır. Yeni girdiler, yeni teknolojiler ve yeni yönetim teknikleri yerli üretimcilerin kullanımına sunularak özellikle teknoloji ve bilgidaki artışların verimlilik artışlarına neden olmaktadır. Örneğin, Grossman ve Helpman (1991) toplam faktör verimliliğinin girdilerin ve/veya girdi kalitesinin arttırılmasıyla yükseltilebileceğini ifade etmiştir. Ticari serbestleşme de yüksek girdi kalitesine neden olmakta ve verimliliği arttırmaktadır. Fakat yinede ekonomik

¹²⁹ Bununla birlikte sadece ticari serbestleşme ve yoksulluk arasındaki bağlantıya yoğunlaşan çok sayıda çalışmada literatürde yer almaktadır. Bu çalışmalar, genellikle gelişmekte olan veya az gelişmiş ekonomilerdeki yoksulluğun boyutu ile ticari serbestlik arasındaki etkileşime odaklanmışlardır. Bu tezin ana kapsamı ticari serbestlik döneminde gelir ve ücret eşitsizliğindeki değişimler olduğundan bu çalışmalara ana metin içerisinde yer verilmemiştir. Bu çalışmalardan birkaçı: Chen ve diğ., 1993; Mcculloch ve diğ., 2001; Winters, 2002; Graham, 2004; Hertel ve Reimer, 2005; Figini ve Santinelli, 2006; Nissanke ve Thorbecke, 2006; Arjantin için: Barroud ve Calfat, 2008; Jamaika için: Wyss ve White, 2004; Zambiya için: Balat ve Porto, 2004; Mısır için: Mellor, 1999; Kenya için: Kimeyni, 2002; Filipinler için, Kakwani, 2004; Burkino Faso, Boccanfuso ve Kabore; 2004.

büyüme ve ticari serbestleşme arasındaki ilişkinin ülke özellikli faktörlerden dolayı belirsiz olabileceği de bu çalışmalarda belirtilmiştir¹³⁰.

4.3.1 Dünya ekonomilerindeki eşitsizlikler: genel analizler

Literatürde yer alan çalışmalar ticari serbestlik ve gelir ve ücret eşitsizliği arasındaki etkileşim ile ilgili farklı sonuçlar ortaya koymaktadır. Örneğin, ticari serbestleşmenin alt gelir gruplarının gelirlerinin büyüme hızını arttırdığına yönelik bulgular elde edilmiştir (Sachs ve Warner, 1995). Sebastian (1997) ise ticari serbestleşmenin gelişmiş ekonomilerde eşitsizliği arttıracığına ve gelişmekte olan ekonomilerde azaltacağına ilişkin bulgular ortaya koyarken, Savvides (1998) gelişmekte olan ekonomilerde de ticari serbestleşmenin eşitsizliği arttırabileceğini belirtmiştir. Dollar ve Kraay (2002)'e göre ise ticari serbestleşme zengin ve fakir ülkeler arasındaki farkın azalmasına katkıda bulunmaktadır.

Birtakım diğer çalışmalar ise, ticari serbestleşmenin gelir eşitsizliği üzerine pozitif etkileri olduğunu ortaya koymaktadır (Edwards, 1993; Shinivasan, 2000; Hoekman ve diğ., 2001; Kumar ve Mishra, 2008). Bu çalışmalarda, ticari serbestleşmenin gelişmekte olan ülkede ekonomik bütünleşmeyle birlikte ulusal ticari çevrenin ve ihracatın hız kazanmasını sağlayarak üretim etkinliğinin artmasına ve dolayısıyla yoksul kesimlerin gelirinin iyileşmesini sağladığını ortaya koymuşlardır. Fakat buna karşın yoksulun gelirinin genel ekonomik büyüme ile ilişki olmasından dolayı, ticari serbestleşme ile gelir dağılımı ve yoksulluk arasındaki bağın kuvveti ülkeden ülkeye farklılıklar gösterdiği de belirtilmiştir.

Diğer yandan, ticari serbestleşme ile gelir eşitsizliği arasındaki ilişkinin net bir biçimde ortaya konulamamasının nedeni olarak Sharer (1998) ekonominin yapısının, politikaların uygulanışlarının ve hükümet davranışlarının ticari serbestleşme ile gelir dağılımı ve yoksulluk arasındaki bağın kuvveti üzerine etkili olmasından kaynaklandığını ifade etmiştir.

Wood (1997) ise çalışmasında ticari serbestliğin vasıfsız çalışanları kötü yönde etkilediğini belirtmiştir. Bu çalışmaya göre Doğu Asya ülkelerinin ticari serbestleşme ve büyüme ile eşitsizlikleri azalırken, Latin Amerika ülkelerinde ise teorik beklentiye ters olarak gelir eşitsizliğinin arttığı tespit edilmiştir. Bunun birçok farklı sebebi

¹³⁰ Literatürde ticari serbestleşme, ekonomik büyüme, gelir eşitsizliği ve yoksulluk arasındaki ilişkileri ele alan diğer birtakım çalışmalar örnek olarak: Salinas ve Aksoy, 2006; Quilibria, 2002; Lee ve diğ., 2004; Davis ve Mishra, 2004 ve Basu, 2006.

olduğu ifade edilmiş ve ilk sebep olarak farklı faktör donanımlarına sahip olunması gösterilmiştir. Zira gelişmekte olan ekonomilerin her zaman vasıfsız emek açısından bolluğa sahip değildirler. Örneğin Latin Amerika ve Afrika ülkelerinde mineral ve tarımsal kaynaklar açısından güçlü donanımlara sahip olduklarından ticari serbestleşme emek yoğun sektörlerden ziyade bu sektörleri canlandırmaktadır. Dolayısıyla doğal kaynaklar açısından bir bolluğa sahip olmaları vasıfsız çalışanların daha kötüleşmelerine neden olmaktadır. Bir diğer sebep olarak da emek piyasasının esnekliğinin daha az olması ve dolayısıyla faktörlerin yeniden dağılımının sınırlanması gösterilmiştir.

Agénor (2002) yatay kesit incelemesi yaptığı çalışmasında vasıflı emeğin bol olduğu bir ekonomide, ticari serbestlik döneminde vasıflı emeğin ücret düzeyinde bir artış olduğunu ve eşitsizliğin arttığını ortaya koymuştur. Özellikle eğitim ve değişen piyasa koşullarına uygun vasıflardan yoksun olan alt gelir düzeyindeki bireyler vasıfsız emek olarak çalıştıklarından, ticari serbestlik dönemlerinde vasıflı emeği bol olan ekonomilerdeki bu bireylerin gelirlerinin arttırılamayacağını belirtmiştir. Bu bağlamda, ekonomideki donanımların dağıtımlarına bağlı olarak ticaretin eşitsizlik üzerindeki etkisinin değiştiği ifade edilmiştir¹³¹.

Diğer taraftan Marouani ve diğ. (2002), tarım sektörünün göreceli büyüklüğünün ticari serbestleşmenin eşitsizlik üzerine olan etkisini değiştirebildiğini göstermişlerdir. Eğer tarım sektörü ekonomide etkin bir sektör olarak yer alıyorsa, bu durum tarım kesiminden kentsel kesime göç için fırsatların var olduğunun bir göstergesi olduğundan ailenin geliri, doğum oranı gibi faktörler üzerinde etkili olarak eşitsizliği de etkileyebilmektedir. Bununla birlikte, ticari ve finansal serbestleşme ile bir ekonomiden bir diğerine teknoloji transferi sağlandığı belirtilerek bu teknolojik transferlerin ülkelerin faktör piyasalarını ve getirilerini etkilediği ve aynı zamanda ülkenin iş yapısını da etkileyerek, çalışma seviyesinin ve ekonominin yapısının değişmesine neden olduğu belirtilmiştir. Bu durum da ekonomideki gelir eşitsizliği üzerinde etkili olmaktadır.

Aisbett ve diğ. (2005) ise ticari serbestlik ve eşitsizlik arasındaki bağlantıyı ekonomik büyüme bağlamında incelemişlerdir. Bulgular, ticari serbestleşmenin artmasıyla gelir eşitsizliği ve toplam gelir büyümesi arasında pozitif yönlü bir ilişki

¹³¹ Örneğin, eğer, ekilebilir arazi zengin çiftçiye yerine yoksul çiftçiye ait ise, serbestleşme ile ihracatı yapılabilir tarımsal ürünlerin artışı bu çiftçilerin gelirlerini arttırarak, gelir eşitsizliğini azaltmaktadır.

olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla eşitsizlik üzerinde serbestleşmenin etkisinin olumlu yönde olduğu ve bu olumlu sonucun ekonomik büyümenin sağlamasıyla gerçekleştirildiği vurgulanmıştır¹³².

Dollar ve Kraay (2004) çalışmalarında, ticari serbestlik dönemindeki gelir eşitsizliği ve yoksulluğu incelemişlerdir. Fakat teorik beklentinin aksine, ticari serbestleşme ile eşitsizliğin arasında sistematik bir ilişki bulamamışlardır. Bu çalışmada, kısa dönemde ticari serbestlikle birlikte kazanan ve kaybeden grupların olabileceği vurgulanarak, kaybeden grubun her zaman için alt gelir gruba ait bireylerden oluşması gerekmediği belirtilmiştir. Ekonomik kaynakların yeniden dağıtımında yoksulların çalıştığı kesimlere doğru kaynak aktarımının sağlanabilmesi durumunda kaybeden grubun yoksulların olmayacağı ifade edilmiştir. Böyle bir durumda da gelir eşitsizliğinin olumsuz etkilenmeyeceği belirtilmiştir.

Gourdon ve diğ. (2008), göreceli faktör donanımına bağlı olarak ticari serbestleşmenin eşitsizlik üzerindeki etkisinin değişeceğini ifade ederek, örneğin, az gelişmiş ekonomilerdeki eğitimsiz emeğin payının yüksek olması nedeniyle ticari serbestleşmenin eşitsizlik üzerindeki etkisinin olumsuz olmasına yol açtığını vurgulamıştır.

Bununla birlikte Meschi ve Vivarelli (2009), 65 gelişmekte olan ekonomi için 1980-1999 dönemi arasında ticari serbestleşme ve gelir eşitsizliği arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Bu çalışmanın sonuçlarına göre, yüksek gelirli ekonomilerle gerçekleştirilen ticaretin, gelişmekte olan ülkelerdeki gelir eşitsizliğini ithalat ve ihracat kanalı ile daha da kötüleştirdiğini göstermektedir. Böyle bir sonucun, teknolojik farklılıkların ve yeni teknolojilerin daha donanımsal beşeri sermayeye ihtiyaç duyulmasının ticaretin dağıtımsal etkilerini şekillendirmesi nedeniyle elde edildiği belirtilmiştir.

Bergh ve Nilsson (2010) ise, 80 ülke için 1970-2005 dönemine ait inceleme gerçekleştirerek ticari serbestleşmenin gelir eşitsizliğine neden olup olmadığını incelemiştir. Bulgular ticari serbestleşmenin zengin ekonomilerdeki gelir eşitsizliğini arttırdığına işaret ederken, daha az gelişmiş ülkelerde sosyal küreselleşmenin daha önemli olduğunu ortaya koymuştur. Parasal reformların ve politik anlamda küreselleşmenin ise eşitsizliği etkilemediği sonucuna ulaşmışlardır. .

¹³² Bu çalışmada serbestleşme GSMH içerisindeki ticaretin oranı (ithalat ve ihracatın toplamı) ve ayrıca ortalama tarifeler (ithalat gelirinin ithalata oranı olarak tanımlanan) ile ölçümlenmiştir.

Çizelge 4.1: Dünya ekonomilerinin genel analizi ile ilgili literatürde yer alan çalışmalar

Araştırmacılar	Etki	Sonuç
Edwards (1993)	Pozitif	Ekonomik büyüme yolu ile eşitsizliği azalttığı
Sachs ve Warner (1995)	Pozitif	Yoksulun gelirinin büyüme hızını arttırması sonucunda eşitsizliği azalttığı
Sebastian (1997)	Belirsiz	Gelişmiş ülkelerde arttırdığı gelişmekte olan ülkelerde azalttığı
Wood (1997)	Negatif	Vasıflı emek yoğunluğuna bağlı olarak eşitsizliği arttırdığı, doğal kaynak bolluğunun eşitsizlikte artışa neden olduğu
Sharer (1998)	Belirsiz	Ekonomik yapı,hükümet davranışları, politikalarla eşitsizlik üzerinde etkinin değiştiği
Savvides (1998)	Negatif	Gelişmekte olan ülkelerde eşitsizliği arttırdığı
Shinivasan (2000)	Pozitif	İhracatın artması, üretim etkinliğinin artması sonucunda eşitsizliği azalttığı
Hoekman ve diğ. (2001)	Pozitif	Ekonomik büyüme yoluyla gelişmekte olan ülkelerde eşitsizliği azalttığı
Marouani ve diğ. (2002)	Negatif	Tarım sektörünün payının yüksek oluşunun eşitsizliği arttırdığı
Agénor (2002)	Belirsiz	Görelî faktör yoğunluğuna göre eşitsizliği azalttığı ya da arttırdığı
Dollar ve Kraay (2002)	Pozitif	Zengin ve fakir ülkeler arasındaki eşitsizliği azalttığı
Dollar ve Kraay (2004)	Belirsiz	Küreselleşenler; ticaret ile yoksulluk ve eşitsizliğin değişimi arasında sistematik bir ilişki olmadığı
Dollar ve Kraay (2004)	Belirsiz	Sistematik bir ilişki bulunmadığı
Aisbett ve diğ. (2005)	Pozitif	Ekonomik büyüme yolu ile eşitsizliği azalttığı
Gourdion ve diğ. (2008)	Belirsiz	Görelî faktör yoğunluğuna bağlı olarak etkinin değişeceği
Kumar ve Mishra (2008)	Pozitif	Üretim etkinliğinin artırılması sonucunda eşitsizliği azalttığı
Meschi ve Vivarelli (2009)	Negatif	Yüksek gelirli ülkelerle ticaretin gelişmekte olan ülkelerdeki eşitsizliği arttırdığı
Bergh ve Nilsson (2010)	Belirsiz	Gelişmiş ülkelerde eşitsizliği arttırdığı, gelişmekte olan ülkelerde eşitsizliği azalttığı

4.3.2 Dünya ekonomilerindeki eşitsizlikler: ülke analizleri

Bu alt bölümde literatürde yer alan ülke ekonomilerinin incelemeleri ile ilgili bulgular yer almaktadır. Böylelikle bu alt bölümdeki çalışmalar ile farklı ekonomik dinamiklerin söz konusu olduğu ülkelerde ticari serbestlik dönemlerinde gelir ve ücret eşitsizliğinde görülen değişimler gözler önüne serilecektir.

Gelir Eşitsizliği ile ilgili çalışmalar

Dünya Bankası tarafından Şili için yapılan bir çalışmada, piyasaların serbestleşme sonrasında bir dengeye ulaşması için belirli bir zamana ihtiyaç olduğu belirtilmiştir. Şili'nin serbestleşme süreci sonrasında eşitsizliğin daha da kötüleştiği fakat daha sonra serbestleşme öncesi döneme göre zaman içerisinde aynı seviyeye geldiği ve ardından daha yüksek gelir düzeylerine ve daha düşük yoksulluk seviyelerine ulaşıldığı belirtilmiştir (World Bank, 1997).

Bir diğer çalışmada, ticari serbestleşme makroekonomik uyarlamaların ve endüstrinin koşullarının değişmesine neden olarak ücretler ve karlar üzerinde etkili olması gösterilmiştir. Bu nedenle, bu durumun gelir eşitsizliğini etkilediği belirtilerek Zimbabwe için yapılan analizlerde, ticari serbestleşme ile ülkedeki gelir eşitsizliğinin reel ücretlerdeki azalma nedeniyle daha da kötüleştiği sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca, makroekonomik koşulların istikrarının sağlanamamasının özellikle de mali istikrarın sağlanamaması ve enflasyonun önüne geçilememesi nedeniyle bu durumun yaşanan etkiyi daha da büyüttüğü belirtilmiştir (Davies ve Rattso, 2000).

Jha (2000) Hindistan için yoksulluk ve eşitsizliğin azaltılmasında ticari serbestleşmenin rolü olup olmadığını incelemiştir. Kırsal ve kentsel bölgelerdeki eşitsizlik olmak üzere iki temel bölge için ticari serbestlik döneminde yaşanan değişimleri ele almıştır. Temel olarak bulgular kırsal ve kentsel eşitsizlikte kötüleşme olduğunu göstermektedir. Diğer taraftan kentsel eşitsizliğin kırsal eşitsizliğe oranla daha yüksek olduğu belirtilerek, bu durumun sebebinin hızlı ekonomik büyüme sonucunda kırsal bölgelerden kentsel bölgelere doğru bir göçün yaşanması olduğu ifade edilmiştir. Her iki bölgedeki eşitsizliğin sorumlusu olarak da, gelirin yeniden dağıtılması sürecinde ücretlerden karlara doğru yeniden dağıtımın yaşanması gösterilmiştir.

Hindistan için yapılan bir diğer çalışmada Topalova (2005), 1991 yılında yaşanan ticari serbestleşmenin eşitsizlik üzerine etkilerini ele almıştır. Hindistan'ın farklı

bölgelerindeki farklı faaliyetlerin karşı karşıya kaldıkları serbestleşme derecesi farklı olduğu için hangi bölge ve faaliyetlerin bu durumdan olumlu veya olumsuz etkilendiği değişmektedir. Bu nedenle, bölgesel bir ayrıma gidilerek serbestleşmenin daha fazla yaşandığı kırsal bölgelerdeki faaliyetlerde yoksulluğun azaldığı fakat buna karşın, eşitsizliğin hem kırsal hem de kentsel bölgelerde değişmediği tespit edilmiştir.

Topalova (2005) elde ettiği sonuçların, bölgeler ve faaliyetler arasında faktör hareketliliğinin sınırlı olmasından kaynaklandığını belirterek bulguların spesifik faktör modelinin beklentileri ile uyumlu sonuçlar verdiğini ifade etmiştir. Bu nedenle eşitsizliğin sosyal maliyetlerinin azaltılabilmesi için ticari serbestleşmenin bazı gruplara sağladığı yararları, bu gruplardan kaybeden gruplara doğru yeniden dağıtılmasını sağlayıcı çeşitli ek politikaların uygulanması gerekliliği vurgulanmıştır.

Esquivel ve Rodriquez-Lopez (2003), Meksika için NAFTA öncesi ve sonrasındaki dönemi ele almıştır. 1988-1994 ve 1994-2000 olmak üzere iki farklı ticari serbestlik döneminde vasıflı ve vasıfsız çalışanların ücret düzeylerinde arasındaki eşitsizliği araştırmışlardır. 1988-1994 döneminde, HOS teorik modelinin beklentileri ile uyumlu olarak ticari serbestleşme ücret eşitsizliğinde bir azalmaya neden olduğu fakat bu etkinin derecesinin vasıfsız çalışanların reel ücretleri üzerine teknolojik gelişmenin negatif etkisi nedeniyle azaldığı belirlenmiştir. İkinci ticari serbestlik döneminde ise ticaretin ücret eşitsizliği üzerinde etkisinin oldukça az olduğu ve bu dönemde ücret eşitsizliğinde yaşanan artışa yine teknolojik gelişmenin neden olduğu vurgulanmıştır.

İran için yapılan bir çalışmada, büyümenin ve faktörlerin yeniden dağılımının yoksulluk ve gelir eşitsizliği üzerine etkisi incelenmiş ve analizi yapılan dönemde kırsal sektör yoksulluğunun az da olsa azaldığı ve kentsel sektörün yoksulluğunun ise arttığı anlaşılmıştır. Ticari serbestleşme neticesinde faktörlerin yeniden dağılımının gelir eşitsizliğini kötüleştirerek yoksulluğun artmasına katkıda bulunduğu sonucuna ulaşılmıştır (Assadzadeh ve Paul, 2004).

Goldberg ve Pavcnik (2005), çalışanların belirli bir sektöre veya endüstriye ait olduklarını belirten sektör özellikli modeli kullanarak Kolombiya için yaptıkları araştırmada, ticari serbestleşme ile beraber ithalat ile rekabet etmek durumunda kalan sektörlerde çalışanların daha yoksullaştıkları ve ihracatçı sektörlerdeki çalışanların

ise gelirlerinin arttığını bulmuşlardır. Bu sonuçlar, çalışanların daralan sektörlerden genişleyen sektörlerle doğru yeniden dağıtımının yapılmasının kolay olmadığını kanıtlamaktadır.

Castilho ve diğ. (2012), Brezilya için 1987-2005 dönemindeki ticari serbestlik ile eşitsizlik ve yoksulluk arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Bu çalışmada ticari serbestleşmenin genel ülke ekonomisindeki eşitsizlik üzerine olan etkisine yoğunlaşmayıp, kentsel ve kırsal bölgelerdeki farklı etkilerin de tespit edilmesi amaçlanmıştır. Dolayısıyla bulgulara göre kırsal bölgelerdeki eşitsizlikte iyileşme buna karşın kentsel bölgelerde eşitsizlikte ise kötüleşme yaşanmıştır.

Latin Amerika ekonomileri için gerçekleştirilen bir çalışmada, görelilik olarak doğal kaynak bolluğuna sahip olan bu ülkelerin ticari serbestlik döneminde eşitsizliklerindeki değişim incelenmiştir. Bu çalışmanın bulguları ticari serbestleşmenin gelir eşitsizliği üzerine etkisinin eşanlı olarak uygulanan çeşitli makroekonomik politikalara bağlı olarak değiştiğine işaret etmektedir. Özellikle bireylerin vasıflı emek haline getirilmelerini sağlayıcı politikaların uygulanmasının verimliliği artırarak eşitsizlik üzerinde iyileştirici bir etki yaratacağı vurgulanmıştır (Perry ve Olarreaga, 2006).

Ücret Eşitsizliği ile ilgili çalışmalar

Ticari serbestleşmenin ücret eşitsizliği üzerine etkisi ile ilgili literatürde yer alan araştırmaların birçoğu, özellikle vasıfsız çalışanların koşullarındaki kötüleşmenin nedenleri üzerine gerçekleştirilmiştir. Aslında bu konuda yapılan araştırmalar farklı sonuçlar vermiştir. Gelişmekte olan ekonomilerin incelendiği ampirik çalışmalar ticari serbestlik döneminde vasıflı çalışan talebinin görelilik olarak arttığını ve ücret eşitsizliğini olumsuz etkilediğini ve dolayısıyla da HOS teorik modelinin beklentileri karşılamadığını ortaya koymaktadırlar (Robbins, 1996; Robbins ve Gindling, 1999; Beyer ve diğ., 1999). Ampirik çalışmaların ortak olarak uzlaştıkları tek nokta, ticari serbestleşmenin ücret eşitsizliği üzerinde kötüleştirici yönde etkide bulunduğu fakat bu etkinin ücret eşitsizliğinin artışında görelilik olarak küçük bir rol üstlendiğidir.

Örneğin, Galiani ve Sanguinetti (2003) Arjantin ekonomisinde ticari serbestleşmenin ücret eşitsizliği üzerine etkilerini incelemişler ve ithalatla rekabet eden faaliyetlerdeki ücret eşitsizliğinin ticari serbestlik dönemi içerisinde arttığını tespit etmişlerdir. Böyle bir sonuç elde etmelerine karşın, bazı gelişmiş ekonomilerde

olduğu gibi, ticari serbestleşmenin ücret eşitsizliğinde gözlemlenen artışın sadece küçük bir bölümünden sorumlu olduğu da belirtilmiştir.

Hasan ve Jandoc (2010) ise Filipinler için yaptıkları araştırmada, 1994-2000 döneminde ücret eşitsizliğinde görülen artış üzerinde ticari serbestleşmenin rolünü incelemişlerdir. Bu araştırmanın bulguları, ticari serbestleşme neticesinde kaynakların yeniden dağıtımı istihdamın korumacılığın olduğu faaliyetlere doğru kaymasına neden olarak ücret eşitsizliğinin arttırdığını göstermektedir. Buna karşın, Galiani ve Sanguinetti (2003)'in çalışmasında olduğu gibi ticari serbestleşmenin ücret eşitsizliğinde yaşanan artışın görece olarak az bir bölümünden sorumlu olduğu ifade edilmiştir. Buna ek olarak, eğitimin getirisinin ücret eşitsizliğine neden olduğu belirtilerek, ticari serbestleşmenin ücret eşitsizliğindeki artışın üzerinde daha fazla etkisinin olması için ekonomi genelindeki eğitimin getirisindeki değişimlerin ana belirleyicisi olması gerektiği ifade edilmiştir.

İtalya için gerçekleştirilen bir diğer çalışmada Brenton ve Pinna (2001), ticaretin vasıflı ve vasıfsız çalışanların ücret düzeyleri üzerindeki etkisini incelemişlerdir. Ticaretin özellikle de düşük ücretli emek bol ülkelerden yapılan ithalatın söz konusu olması durumunda İtalya'daki vasıfsız çalışanların istihdam olanaklarını olumsuz yönde etkilediğini ve vasıflı çalışanlar açısından ise etkinin zayıf olduğunu tespit etmişlerdir.

Falzoni ve diğ. (2004) ise çalışmalarında vasıflı ve vasıfsız çalışanlar arasındaki ücret farklılığında önemli bir rol oynadığını tespit etmişlerdir. Ticari serbestleşme bir yandan vasıfsız çalışanların ücret düzeylerinde olumlu bir etki yaratarak, ücret farklılığının azalmasına neden olurken, diğer yandan emeğin hareketlilik kazanmasının ise vasıfsız çalışanların ücret düzeylerini etkileyerek ücret farklılığının açılmasına sebep olduğu ifade edilmiştir. Bununla birlikte, aslında ücret farklılığının açıklanmasında çalışanların sahip oldukları bazı temel özelliklerin en temel rolü oynadığı belirtilmiştir¹³³.

Mamoon ve Murshed (2012) de benzer biçimde, gelişmekte olan ekonomilerde ticari serbestlik ile ücret eşitsizliği üzerinde inceleme gerçekleştirmişler ve daha yüksek beşeri sermaye oranının bu etkinin derecesini azaltıp azaltmadığını araştırmışlardır. Daha eğitilmiş ekonomilerde ticari serbestleşmenin daha az eşitsizliğe neden olduğu

¹³³ Ücret farklılığının kaynakları ile ilgili detaylı çalışmalar ve açıklamalar için bakınız Bölüm 8-9.

tespit edilmiştir. Bunun sebebi olarak da ticari serbestlik döneminde oluşan talebe karşılık vasıflı emek arzının daha iyi cevap verebilmesi olarak gösterilmiştir. Buna karşın, ticari serbestleşmenin artmasıyla teknolojik gelişmenin vasıflı emek talebini arttırması nedeniyle ücret eşitsizliği üzerinde olumsuz etkide bulunabileceği de ifade edilmiştir.

Behrman ve diğ. (2003) ise 1977-1998 döneminde için 18 farklı Latin Amerika ekonomilerinde ticari serbestleşmenin ücret eşitsizliği arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Bulgular serbestleşmenin ücret eşitsizliğini kısa dönemde olumsuz yönde etkilemesine karşın, uzun dönemde bu etkinin ortadan kalktığını belirlemişlerdir. Kısa dönemde yaşanan bu olumsuz etkinin, finansal piyasa reformlarının, sermaye piyasasının serbestleştirilmesinin ve vergi reformunun bir neticesi olduğu belirtilmiştir. Bununla birlikte, ticari serbestleşmenin ise ücret farklılığı üzerinde herhangi bir anlamlı etkisi olmadığı ifade edilmiştir. Bu çalışmada da ticari serbestleşmeden çok teknolojik gelişmenin eşitsizlik üzerinde etkin bir rol oynadığı vurgulanmıştır.

Veras (2004) Brezilya ekonomisinde imalat sanayi faaliyetlerindeki kayıt ve kayıt dışı ücret farklılığında ticari serbestleşmenin bir rol oynayıp oynamadığını araştırmıştır. Bu araştırma sonucuna göre, iki farklı çalışan grubu arasındaki ücret açığının ithalat penetrasyon oranı gibi ticaret bağlantılı değişkenler ile azaldığını göstermektedir.

Lang (1998) Yeni Zelanda ekonomisinde ticari serbestlik döneminde korunan faaliyetlerdeki istihdam oranında düşüş yaşandığı belirlemiştir. Diğer yandan, serbestleşme ücret düzeyini de etkilemekte ve bu durumda daha önceden korunan faaliyetlerdeki istihdam üzerine ticaretin etkisini azaltmaktadır. Bununla birlikte Yeni Zelanda'da birliklerin kuvvetli olmasından ötürü ticari engel ve ihracat teşvikleri gibi korumacılık politikalarının etkisinin farklı olduğu ifade edilmiştir. Bu nedenle de bu ekonomideki yüksek ücret yapısına sahip faaliyetlerdeki istihdamın teşvik edilmesine yönelik ticari politikalarının elverişliliğinin tartışılabilir olduğu belirtilmiştir.

Ticarete-Konu-Olan ve Konu-Olmayan Faaliyetler Ayrımı

Geda ve Shimeless (2009) çalışmalarında Etopya için ticari serbestlik, gelir eşitsizliği ve yoksulluk arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Zayıf yerli endüstrilerin ve kurumların

olması, sektörlerarası emek hareketliliğinin düşük olması, zayıf finansal kurumların, *ticarete-konu-olan* ve *konu-olmayan* faaliyetlere piyasa yapılarının kuvvetli olmamasının ticari serbestleşmenin gelir eşitsizliği üzerine olan etkilerini değiştiren faktörler olduğu ifade edilmiştir. Etopya’da ise kentsel bölgelerde ticari serbestleşmenin eşitsizliği olumsuz yönde etkilediği ve eşitsizliğin diğer Afrika ülkeleri arasında en yüksek orana sahip olduğunu belirlemişlerdir. Bunlarla birlikte ticari serbestleşmenin etkilerinin farklı sektörler, farklı bölgeler ve farklı gelir grupları üzerindeki etkilerinin farklılaştığı tespit edilmiştir.

Öte yandan literatürde *ticarete-konu-olan* ve *konu-olmayan* faaliyetler bağlamında ticari serbestleşmenin etkisindeki gelir ve ücret eşitsizliği ile ilgili çeşitli çalışmalar da söz konusudur. Örneğin, Beladi ve Batra (2004) Amerika için *ticarete-konu-olan* ve *konu-olmayan* faaliyetlerin reel ücretler üzerine olan etkilerini incelemek amacıyla bir teorik model kurgulanmışlardır. Bu çalışmada, özellikle *ticarete-konu-olmayan* faaliyetlerin toplam sektörel üretim içerisinde önemli bir paya sahip olduğu gerçeği altında bu durumun ihmal edilmesinin teorik kurgunun yapısının gerçeklikten uzaklaşmasına neden olacağı ifade edilmiştir. Bu nedenle, kurguladıkları ticaret modelinde, özellikle düşük ücret düzeyine sahip ve vasıfsız emeğin yoğun olduğu *ticarete-konu-olmayan* faaliyetlerin de katılmasının gerekliliğini savunmuşlar ve bu faaliyetleri de modele dahil etmişlerdir.

Model özellikle eğer *ticarete-konu-olmayan* faaliyetlerdeki üretim kapasitesi düşerse ve eğer ithalat faaliyetleri yüksek sermaye yoğun faaliyetler ve *ticarete-konu-olmayan* faaliyetler düşük sermaye yoğun faaliyetler ise bu durumda ticari serbestleşme sonucunda vasıfsız emeğin ve sermayenin getirisinde bir azalma olacağı ve buna karşın vasıflı emeğin reel getirisinin artacağını açığa çıkarmıştır. Bu durumun Amerika’da 1980’lerde reel ücretlerde yaşanan durumu açıkladığı ifade edilmiştir.

Diğer taraftan eğer ithalat faaliyetleri yüksek emek yoğun faaliyetler ve *ticarete-konu-olmayan* faaliyetler düşük emek yoğun faaliyetler ise bu durumda ticari serbestleşmenin sermayenin getirisini arttıracak fakat vasıflı ve vasıfsız emeğin getirisini azaltacağını ifade etmişlerdir. Dolayısıyla genel olarak, eğer *ticarete-konu-olmayan* faaliyetlerde bir genişleme olursa, bu durumdan vasıflı emeğin getirisinin olumlu etkileneceği aksi durumda göreceli ve mutlak olarak vasıflı emeğin getirisinin bu durumdan olumsuz etkileneceği belirlenmiştir.

Benzer bir şekilde Tokarick (2002) çalışmasında Amerika için 1982-1996 döneminde vasıflı ve vasıfsız emek ücret düzeyleri üzerinde ticari serbestleşmenin ve teknoloji temelli değişkenleri etkilerini ele almıştır. Bu çalışmanın sonuçları ticari serbestleşmenin ücret eşitsizliği üzerinde olumsuz yönde etkisi olduğunu göstermektedir. Bunun yanı sıra, tarife indirimleri, dış ticaret haddindeki gelişmeler ve ticari açıktaki artış gibi ticaret bağlantılı değişkenlerin vasıfsız ve vasıflı emeğin ücret düzeylerindeki farklılığın artması üzerindeki etkisinin oldukça düşük düzeylerde olduğu belirlenmiştir. Ücret farklılığının artmasının en temel nedeni olarak vasıf gerektirici teknolojik değişimlerin artması gösterilmiştir.

Bununla birlikte *ticarete-konu-olmayan* malların ücret açığı üzerindeki etkisi araştırılmıştır. Araştırmaya göre, *ticarete-konu-olmayan* faaliyetler ekonomi arasındaki ilişkiye bağlı olarak reel ücretler üzerindeki etki değişmektedir. Eğer ticarete-konu-olmayan faaliyetler ihracatçı sektörlerdeki vasıflı emeğin bir bölümü absorbe edebiliyorsa bu durumda, kapalı bir ekonomi haline gelinmesinin ücret eşitsizliği üzerindeki olumsuz etkisi düşük düzeyde olacaktır. Fakat eğer *ticarete-konu-olmayan* faaliyetler ihracatçı faaliyetlerden açığa çıkan vasıflı emeği istihdam etmede zorlanıyorsa bu durumda, kapalı ekonomi durumuna gelinmesi vasıflı emeğin ücretlerinin azalmasına neden olarak eşitsizliğin artmasını sağlayacaktır. Bu nedenle de, *ticarete-konu-olmayan* faaliyetlerin ticari serbestleşmenin reel ücretler üzerindeki etkisinde önemli bir rol oynadığı ve ekonomi ile *ticarete-konu-olmayan* faaliyetler arasındaki etkileşimin bu etkinin derecesini değiştirdiği ifade edilmiştir.

Lebow (1993) da benzer şekilde, ithalattaki rekabetin ücret düzeyi üzerine olan etkisinde *ticarete-konu-olmayan* faaliyetlerin rolünü incelemiştir. Kurgulanan model sonuçlarına göre, *ticarete-konu-olan* malın göreceli fiyatındaki düşmenin toplam reel ücretler üzerindeki etkisi belirsizdir. Daha düşük *ticarete-konu-olan* mal fiyatı bu faaliyetlerdeki emek talebinin daha düşük olmasına ve *ticarete-konu-olmayan* faaliyetlerdeki emek talebinin daha yüksek olmasına neden olmaktadır. Bununla birlikte, çalışmadaki ampirik sonuçlar *ticarete-konu-olan* malların fiyatlarının ithalat ya da ihracat fiyatlarıyla ölçümlendiği durumda kurgulanan modelin teorik beklentilerini destekler nitelikte bulgular ortaya koyduğunu göstermektedir.

Porto (2007) çalışmasında Arjantin için ticari politikaların eşitsizlik ve yoksulluk üzerine olan etkileri ile ilgili bir yöntem geliştirerek ampirik olarak bu yöntemi test etmeyi amaçlamıştır. Bu çalışmada *ticarete-konu-olmayan* faaliyetler de

incelemeye dahil edilmiştir. Elde edilen bulgular, bölgesel ticari anlaşmaların yoksulların bu reformlardan daha fazla yararlanmalarını sağladığından, eşitsizlik üzerine olumlu etkiler yarattığını göstermektedir.

Teorik ve ülke temelli ampirik incelemeler ticari serbestleşmenin gelir ve ücret eşitsizliği üzerine etkisi hakkında elbette oldukça önemli katkılarda bulunmaktadır. Fakat ticari serbestlik ile gelir ve ücret eşitsizliğinde yaşanan değişim arasındaki nedensellik ilişkilerinin kurulmasında çeşitli güçlükler yaşanmaktadır. Zira ticari politikanın etkilerinin yanı sıra oluşan bu etkinin derecesini ve yönünü değişmesine neden olan birtakım farklı etmenler söz konusudur. Bu bağlamda, yukarıda kısaca özetlenen çalışmalardan elde edilebilecek ortak bir sonuç, ülkelerin kendi özelliklerine bağlı olarak ticari serbestleşmenin etkisinin değiştiğidir. Ülke temelli olarak yapılan çalışmalar aşağıdaki Çizelge 4.2’de gösterildiği gibi özetlenebilmektedir.

Çizelge 4.2: Ülke temelli olarak inceleme gerçekleştiren çalışmalar

Araştırmacılar	Ülke	Etki	Durum ve Nedeni
World Bank(1997)	Şili	Belirsiz	Zaman içerisinde pozitifte dönmekte
Davies ve Rattso (2000)	Zimbabve	Negatif	Ücretler ve karlar; reel ücretlerdeki azalma nedeniyle kötüleşmekte Diğer nedenler: Enflasyon, istikrarsızlık
Jha (2000)	Hindistan	Negatif	Kırsal ve Kentsel; Çıktıdaki artışın emek yerine sermayeye gitmesi
Topalova (2005)	Hindistan	Değişme yok	Bölgeler ve faaliyetler arasında faktör hareketliliğinin sınırlı olmasından ötürü
Esquivel ve Rodriguez-Lopez (2003)	Meksika	Belirsiz	İlk dönemde ücret eşitsizliğinin azaldığı ikinci dönemde arttığı ve teknolojik gelişmenin negatif etkisi nedeni ile
Assadzadeh ve Paul (2004)	İran	Belirsiz	Büyüme ve faktörlerin yeniden dağılımı kırsalı pozitif, kentseli negatif, yeniden faktör dağıtımının eşitsizliği kötüleştirilmesi nedeniyle
Goldberg ve Pavcnik (2005)	Kolombiya	Negatif	İthalat sektöründe genişleme ve ihracat sektöründe daralma, emek tam hareketli değil
Castilho ve diğ. (2012)	Brezilya	Belirsiz	Kırsal bölgede eşitsizlikte bir iyileşme kentsel bölgede kötüleşme
Perry ve Olarreaga (2006)	Latin Amerika Ülkeleri	Belirsiz	Makroiktisadi politikalar nedeniyle değişik etkiler; bireylerin vasıflı emek haline gelmelerini sağlayıcı politikaların verimlilik artışı sağlayarak olumlu etki yarattığı
Galiani ve Sanguinetti (2003)	Arjantin	Negatif	İthalatla rekabet eden faaliyetlerde ücret eşitsizliğinde artış
Hasan ve Jandoc (2010)	Filipinler	Negatif	Kaynakların yeniden dağıtımı istihdamın korumacılığın olduğu faaliyetlere doğru kaymasına neden olması nedeniyle ücret eşitsizliğinde artış olduğu
Brenton ve Pinna (2001)	İtalya	Negatif	Vasıflı ve vasıfsız emek ücretleri arasındaki eşitsizlikte, düşük ücretli emel bol ülkelerden yapılan ithalatın, İtalya'daki vasıfsız emek gücü üzerinde olumsuz etkide bulunduğu
Mamoon ve Murshed (2012)	Gelişmekte olan ülkeler	Belirsiz	Daha eğitimli ekonomilerde daha az eşitsizliğin olduğu bunun nedeninin de ticari serbestlik döneminde oluşan talebe vasıflı emek gücünün daha iyi cevap vermesi
Behrman ve diğ. (2003)	Latin Amerika ülkeleri	Belirsiz	Kısa dönemde olumsuz, uzun dönemde belirsiz; Kısa dönemdeki etkinin finansal piyasa reformları, sermaye piyasasının serbestleştirilmesi ve vergi reformu nedeniyle yaşandığı

Çizelge 4.2 (devam): Ülke temelli olarak inceleme gerçekleştiren çalışmalar

Araştırmacılar	Ülke	Etki	Durum ve Nedeni
Veras (2002)	Brezilya	Pozitif	Kayıt ve kayıt dışı ücret eşitsizliğinin ithalat penetrasyon oranı gibi ticaret bağlantılı değişkenler ile azaldığı
Lang (1998)	Yeni Zelanda	Negatif	Korunan faaliyetlerdeki istihdam oranında düşüş ve ücretlerde azalma
Geda ve Shimeless (2009)	Etopya	Negatif	Zayıf yerli endüstriler ve kurumların varlığı, sektörlerarası emek hareketliliğinin düşük olması, zayıf finansal kurumlar ve ticarete-konu-olan ve konu-olmayan faaliyetlerin piyasa yapılarının kuvvetli olmaması etken olan faktörler
Beladi ve Batra (2004)	Amerika	Negatif	Ticarete-konu-olmayan faaliyetlerin üretim kapasitesindeki düşük ve yüksek sermaye yoğun faaliyetler vasıfsız emeğin ve sermayenin getirisini düşürmekte ve vasıflı emeğin getirisini arttırmakta
Tokarick (2002)	Amerika	Negatif	Tarife indirimleri, dış ticaret haddindeki gelişmelerin vasıflı ve vasıfsız emek ücret eşitsizliği üzerindeki etkisi oldukça düşük düzeylerde, ücret farklılığının artmasının nedeni vasıf gerektirici teknolojik değişimler
Porto (2007)	Arjantin	Pozitif	Bölgesel ticari anlaşmaların yoksulların reformlardan daha fazla yararlanmasına olanak tanıdığından eşitsizlik üzerinde olumlu etkisi olduğu

4.4 Ticari Serbestlik Döneminde Gelir ve Ücret Eşitsizliği: Türkiye Ekonomisinden Örnekler

Yukarıdaki alt bölümde, dünya ekonomilerdeki ticari serbestlik döneminde gelir ve ücret eşitsizlerinde görülen değişimler incelenmiştir. Elde edilen sonuçlar, ticari politikaların etkilerinin tamamen ülke özellikli faktörlere ve uygulanan tamamlayıcı makroiktisadi politikalara bağlı olarak değiştiğine işaret etmektedir. Gelişmekte olan bir ekonomi olarak Türkiye ekonomisinin 1980'li yıllardan sonra ticari serbestleşme politikaları uygulamaya başlamasıyla beraber gelir ve ücret eşitsizliğinde yaşanan değişimleri inceleyen çalışmalar bu alt bölümde ele alınacaktır¹³⁴.

Ticari serbestleşmenin gelir eşitsizliği üzerinde farklı etkilerde bulunduğu gerçeği nedeniyle, bazı çalışmalar bu farklılığı yaratan etmenleri incelemişlerdir. Örneğin uygun ticari politikaların ne olması gerektiği araştıran Harrison ve diğ. (2003) Türkiye için genel denge analizleri kullanılarak kırsal ve kentsel kesimin gelir eşitsizliğini incelenmiş ve ticari politika reformlarından hanehalklarının etkilenmemesi için nasıl bir politika bileşimleri oluşturulması gerektiği üzerinde durmuştur. Bu çalışmada ticari politikaların gelirin yeniden dağılımı üzerinde kısa dönemde gelirin kaynağının ne olduğuna bağlı olarak negatif etkiye neden olabilse de, doğru ticari politikalar ve tamamlayıcı makroekonomik ve döviz kuru politikaları ile eşitsizlik üzerinde uzun vadede pozitif katkıda bulunabildiği tespit edilmiştir.

Santis (2001) ise ticari politikaların eşitsizlik üzerindeki etkisini genel denge analizi ile incelemiştir. 1990'lı yıllar için yapılan çalışmada, toplam refahın az da olsa arttığını ve tarım ve imalat sektörlerinin giderek büyüdüğünü ve kırsal bölgedeki bireylerin gelirlerinin bu durumdan olumlu ve kentsel bölgedeki bireylerin gelirlerinin ise olumsuz olarak etkilendiğini tespit etmiştir. Bu dönem içerisinde gelir eşitsizliğinde az da olsa bir azalma yaşandığını ifade ederek, Türkiye'deki gelir

¹³⁴ Dünya ekonomilerine ait örnekler de olduğu gibi Türkiye ekonomisinde de ticari serbestlik ve büyüme arasındaki ilişkiyi inceleyen birtakım çalışmalar da mevcuttur. Bu çalışmalarda büyüme kanalı ile gelir ve ücret eşitsizliği üzerine çeşitli etkilerin söz konusu olduğu ifade edilmektedir. Örneğin: Ghatak ve diğ., 1995; Utkulu ve Özdemir, 2005; Cihan ve Dutta, 2005; Özer ve Erdoğan, 2006; Yapraklı, 2007; Adak, 2010. Uçtüm (1992) ise ticarete-konu-olan ve konu-olmayan faaliyetler üzerinde ticari serbestleşmenin kısa ve uzun dönemli etkilerini incelemişlerdir. Kısa dönemde ihracata dayalı büyümeyi öngören ticari serbestleşme programının başarılı sonuçlar verdiğini fakat uzun dönemde bunun sağlanamadığını ifade etmişlerdir. Diğer taraftan Casanova (2004) büyüme ve eşitsizlik arasındaki ilişkiyi incelemiştir.

eşitsizliğinin en büyük kaynaklarından biri olan kentsel ve kırsal bölgelerarasındaki gelir eşitsizliğinin iyileşme gösterdiğini belirtmiştir.

Benzer şekilde Atıcı (2002), ticari serbestleşmenin hanehalkı gelirlerine olan etkilerini genel denge analizi ile incelemiştir. Bulgular, ticari serbestlik döneminde hanehalkı gelirlerinin bu durumdan olumlu yönde etkilendiğini göstermiştir. Bu durumun sebebi olarak da, serbest ticaretin hanehalklarının faktör gelirlerini arttırması olarak gösterilmiştir. Bununla birlikte tarife indirimlerinin hanehalkı gelirlerini olumlu yönde etkilediği fakat buna karşın ihracat teşviklerinin kaldırılmasının hanehalkı faktör gelirlerini düşürdüğü için etkisinin olumsuz yönde olduğu ifade edilmiştir. Bunlara ek olarak, ticari serbestleşmeden elde edilecek faydanın serbestleşme öncesi sektörlerin ne kadar korunduğuna ve bu ülkenin diğer dünya ülkeleri ile olan ilişkisine bağlı olarak değişeceği ifade edilmiştir. Ekonomilerin ve bu ekonomilerdeki hanehalklarının gelirlerinin ticari serbestleşme neticesinde dış dünya ile daha bağlantılı hale gelmesinden ötürü ticaret bağlantılı faaliyetlerin bu gelirler üzerindeki etkilerinin artacağı ve bu nedenle de uygulanacak olan politikaların bu durumu gözeterak oluşturulması gerekliliği ifade edilmiştir.

Boratav ve diğ. (1996), 1979-1992 döneminde Türkiye ekonomisinde emek yoğun ihracat faaliyetlerindeki ücret düzeylerinde bir azalma olduğu ve görelî olarak sermaye yoğun olan ithal ikameci faaliyetlerdeki ücret düzeylerinde bir artış olduğu ifade edilmiştir. Ansal ve diğ. (2000) de Türkiye ekonomisinin de içinde bulunduğu yedi gelişmekte olan ekonomideki ticari serbestleşmenin işgücü piyasası ve ücret farklılaşması üzerine olan etkilerini incelemiştir. Bu araştırmanın sonuçları da Boratav ve diğ. (1996) çalışmalarında olduğu gibi ticarete-konu-olan faaliyetlerdeki ücret farklılığının daha emek yoğun olan ihracat yönelimli faaliyetlerin aleyhine, daha sermaye yoğun ithalatla rekabet eden faaliyetler lehine geliştiğini göstermektedir.

Kızılırmak (2003), Türkiye ekonomisi için 1990'lı yıllardaki ticari serbestleşmenin ücret ve gelir eşitsizliği üzerine etkileri irdelemiş ve bu dönemde vasıflı emek talebinin ve gelirlerinin arttığını ve buna karşın vasıfsız emek talebinin ve gelirlerinin azaldığını belirlemiştir. Bu durumunda gelir eşitsizliği üzerinde olumsuz etkide bulunarak eşitsizliği kötüleştirdiğini ifade etmiştir.

Diğer taraftan, 1990'lı yıllardaki Elveren ve Galbraith (2009) imalat sanayindeki ücret düzeyleri arasındaki eşitsizliğini bölgeler ve alt sektörler ayrımında incelemiştir. Elde edilen bulgular ticari serbestleşme sonrasında imalat sektöründeki alt sektörler olan kimyasal makine ve teçhizat, metal, kağıt, yiyecek ve tekstil faaliyetlerinin diğer imalat sanayindeki faaliyetlerle kıyaslandığında daha ücret düzeylerinde olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte Eşitsizliğin bölgeler arasında yaklaşık olarak aynı kaldığını, 1980'lerin sonunda batı ve doğu bölgelerdeki özel sektörler arasında arttığını tespit etmişlerdir.

Örnek ve Elveren (2010) de 1980-2001 dönemi için ticari serbestleşme ve gelir eşitsizliği arasındaki ilişkisinin varlığını incelemiştir. Bu dönem boyunca gelir eşitsizliğinde kötüleşme yaşandığı belirtilerek, görülen eşitsizlikteki kötüleşmenin nedenleri olarak reel ücretlerdeki olumsuz yöndeki eğilim, zenginlerin yararına olan vergi politikalarındaki değişiklik, eşitsiz eğitim olanakları, kentsel bölgelere yoğun olarak gerçekleşen göçün politik ve ekonomik baskıları gösterilmiştir. Bu çalışmanın sonuçlarına göre ticari açıklık ve gelir eşitsizliği arasında güçlü bir nedensellik ilişkisi olduğu tespit edilmiştir.

Gökalp ve diğ. (2011) ise içe dönük politikalar yerine dışa yönelik politikalarla uluslararası düzeyde bir ekonomiye olmaya yönelmenin öneminden bahsedilerek, bu durumun ekonomilere sağladığı çeşitli avantajlar ile gelir eşitsizliğini olumlu yönde etkileyeceği ifade edilmiştir. Türkiye ekonomisinin 1980 yılı sonrasında izlediği dışa dönük politikaların gelir eşitsizliği üzerindeki etkilerine bakıldığında hem vasıflı hem de vasıfsız emek gelirlerinin bu süreçte azaldığı tespit edilmiştir. Kısa dönemde vasıflı ve vasıfsız emek ücretleri arasındaki ücret farklılığında azalma görülmekle beraber bu azalmanın vasıfsız emek ücretlerindeki artıştan kaynaklanmadığı belirtilmiştir.

Bu nedenle de elde edilen bulguların Türkiye ekonomisi için teorik beklentilerle uyumlu olmadığı ifade edilmiştir. Bu durumun nedeni olarak da, teorik modelde yer almayan doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının varlığı gösterilmiştir. Bu yatırımların ve kısa dönemli fonların böyle bir etki yarattığı ifade edilmiştir. Doğrudan yabancı sermaye yatırımları vasıflı emek talebinin artmasına neden olmakta ve ücretlerin yükselmesine yol açabildiğinden gelir eşitsizliği üzerinde olumsuz etkilerin yaşanabildiği belirtilmiştir.

Çizelge 4.3 Türkiye ekonomisi ile ilgili inceleme gerçekleştiren çalışmalar

Araştırmacılar	Etki	Durum ve Nedeni
Harrison ve diğ. (2002)	Belirsiz	Ticari politikaların etkisi ile değiştiği
Santis (2001)	Belirsiz	Kırsal bölgedeki bireyler olumlu kentsel bölgedeki bireyler olumsuz etkilenmekte
Atıcı (2002)	Pozitif	Faktör gelirlerinin artması neticesinde olumlu etki olduğu
Boratav ve diğ. (1996)	Belirsiz	Emek yoğun ihracat faaliyetlerinde ücret düzeylerinde bir azalma, sermaye yoğun ithal ikameci faaliyetlerde artış
Ansal ve diğ. (2000)	Belirsiz	Ticarete konu olan faaliyetlerdeki ücret farklılığının daha emek yoğun olan ihracat yönelimli faaliyetler aleyhine ve daha sermaye yoğun ithalatla rekabet eden faaliyetler lehine geliştiği
Kızılırmak (2003)	Negatif	Vasıflı emek talebinin ve gelirinin arttığı, vasıfsız emek talebi ve gelirinin azaldığı, eşitsizliğin arttığı
Elveren ve Galbraith (2009)	Negatif	Bölgeler arasında eşitsizliğin aynı kaldığı fakat batı ve doğu bölgelerdeki özel sektörler arasında arttığı
Elveren (2010)	Negatif	Reel ücretlerdeki olumsuz yöndeki eğilim, zenginlerin yararına olan vergi politikalarındaki değişiklik ,eşitsiz eğitim olanakları, kentsel bölgelere göçün politik ve ekonomik etkileri nedeniyle
Gökalp ve diğ. (2011)	Pozitif	Vasıflı ve vasıfsız ücret farklılığında azalma olduğu fakat bu azalmanın vasıfsız emek ücretlerindeki artıştan kaynaklanmadığı

5. TÜRKİYE EKONOMİSİNDEKİ GELİR EŞİTSİZLİĞİ VE VERİ SETİNİN TANITIMI

5.1 Giriş

Yukarıdaki bölümlerde ticari serbestleşme, makroekonomik politikalar ve gelir dağılımı arasındaki bağlantılar irdelenmiştir. Bununla birlikte, *ticarete-konu-olan* ve *konu-olmayan* iktisadi faaliyetler ile ilgili tespitler ve bu faaliyetlerin ücret düzeylerindeki farklılaşmaya olan etkileri ile ilgili teorik kurgu ortaya konmuştur. Bu bölümde ise Türkiye ekonomisi için sözü edilen bağlantıların ve gelir eşitsizliğinin incelenmesi gerçekleştirilecektir.

Bu bağlamda, bu bölümün amaçlarından ilkinin Türkiye ekonomisinde yaşanan değişimler ve 1980’lerden itibaren uygulanan yapısal dönüşüm programlarının gelir dağılımı üzerine etkileri oluşturmaktadır. İktisat literatüründe yapısal uyum programları ve dışa açılmanın gelir dağılımı üzerine olan etkileri dünya ekonomilerinin bütünleşmesinin hız kazandığı 1990’lı yılların başından itibaren ilgi çekmeye ve birçok araştırmaya konu olmaya başlamıştır. Özellikle Türkiye’de de son yıllarda ekonomide sağlanan ekonomik ve siyasal istikrarın gelir eşitsizliği üzerine olan yansımaları kamuoyunun giderek artan bir önemde dikkatini çekmeye başlamıştır. Dolayısıyla uygulanmakta olan makroiktisadi politikaların gelir eşitsizliğine olan etkisi ile ilgili çeşitli tartışmalar yapılmaktadır. Bu itibarla, 2002 yılından itibaren tek parti olarak başa gelen dönemin hükümetinin sağladığı siyasi istikrar ile birlikte uyguladığı makroiktisadi politikalar ve bu politikaların gelir dağılımı üzerine yansımaları bu ve ilerleyen bölümlerde tartışılacaktır.

Türkiye ekonomisindeki gelişmelerin genel bir değerlendirilmesinin ardından, bu bölümün ikinci amacını Türkiye’deki gelir eşitsizliğinin ampirik gözlemlere dayandırılarak incelenmesi oluşturmaktadır. Bu nedenle, bu ve ilerleyen bölümlerdeki ampirik analizlere kaynak teşkil eden veri setinin tanıtımı yapılarak Türkiye ekonomisinin gelir dağılımı analizlerinin sonuçları tartışılacaktır. Aynı zamanda böyle bir inceleme, Türkiye ekonomisinde “*Güçlü Ekonomiye Geçiş*

Programı” olarak adlandırılan 2001 yılı sonrasında uygulanmaya başlayan yapısal uyum programının ve uygulanan makroekonomik politikaların gelir dağılımı üzerine etkilerini farklı eşitsizlik ölçütlerine dayandırarak detaylı bir biçimde irdelenmesine olanak tanıyacaktır.

Gelir dağılımı literatürüne bakıldığında, Türkiye ekonomisindeki gelir eşitsizliği ile ilgili gelişmeleri farklı teorik yaklaşımlar kullanarak inceleyen birtakım çalışmaların yer aldığı görülmektedir. Fakat geçmiş yıllarda gerçekleştirilen bu çalışmaların birçoğu veri setinin yetersizliğinden ötürü politika önermeleri düzeyinde kalmış ve ampirik olarak öne sürülen hipotezler test edilememiştir. Bu nedenle geçmişte yapılan birçok çalışmanın ampirik dayanaklardan yoksun olması, yapılan değerlendirmelerin ve tartışmaların en büyük eksikliğini oluşturmaktadır. Bu açıdan bu tez çalışmasının, detaylı ve farklı teorik yaklaşımlar kullanarak ampirik bulgular ortaya koyacak olması, aslında geçmiş uygulamaların bir muhasebesinin de yapılabilmesini mümkün kılacaktır. Dolayısıyla bu durumun bu tez çalışmasının gelir eşitsizliği literatürüne yapacağı önemli katkılarından biri olduğunu söylemek yerinde olacaktır. Bu muhasebe yapılırken, muhasebenin tabi olacağı yöntem ve bunun bilimsel dayanakları da sunulacaktır. Bu bağlamda, iktisat literatüründe uzun süredir çalışılan ancak Türkiye ekonomisinde uygulama imkanı kısıtlı olan birtakım yöntemlerin sonuçları bu vesileyle paylaşılmış olacaktır.

Bu tez çalışmasındaki ampirik incelemelerde halihazırda Türkiye İstatistik Kurumu tarafından 2002 yılından itibaren düzenli olarak yıllık hazırlanan ve yayımlanan Hanehalkı Bütçe Anketleri kullanılacaktır. Hanehalkı Bütçe Anketleri oldukça kapsamlı fert ve hanehalkı gelir verilerine ait bilgileri içermektedir. Dolayısıyla inceleme dönemi için bu denli kapsamlı bir veri setinin var olması hem her bir yılın ayrı ayrı değerlendirilmesine olanak tanımakta hem de dönemlerarası karşılaştırmalara ve analizlere imkan sağlamaktadır. Aynı zamanda, kapsamlı veri seti farklı gelir gruplarının oluşturulmasına olanak tanıdığından bu gruplar arasında gelirin ne şekilde paylaşıldığı ve/veya dağıtıldığı kapsamlı bir biçimde incelenerek karşılaştırmalı sonuçlar ortaya konulabilmektedir. Bu sonuçlar ortaya konulurken 2002-2009 dönemiyle ilgili incelemeye konu olan verilerin oluşturduğu kısıtlar dahilinde Türkiye ekonomisindeki gelir eşitsizliği hususunda ortaya çıkan gelişmelere ışık tutulmaya çalışılacaktır.

Bu bölüm dokuz alt bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünü takiben, ikinci bölümde Türkiye ekonomisinin yakın tarihindeki gelişmeler irdelenecek ve üçüncü bölümde gelir ve gelir dağılımı kavramları ile ilgili temel bilgiler verilecektir. Dördüncü bölüm, literatürde yer alan farklı gelir dağılımı yaklaşımlarını ele almaktadır. Ardından beşinci bölümde, gelir eşitsizliği ölçütleri ve yöntemleri detaylı bir biçimde incelenecektir. Altıncı bölüm, Türkiye ekonomisindeki gelir eşitsizliğini inceleyen çalışmalarla ilgili detaylı bir özet sunmaktadır. Yedinci bölüm, ampirik analizlere konu olan veri setinin tanıtımının ve özelliklerinin yer aldığı bölümdür. Sekizinci bölüm ise gelir eşitsizliği ile ilgili ampirik bulguların sonuçlarını içermektedir. Son olarak, dokuzuncu bölüm elde edilen sonuçların değerlendirildiği bölümdür.

5.2 Türkiye Ekonomisindeki Gelişmeler

Türkiye, Cumhuriyetin ilan edilmesinden günümüze kadar farklı birtakım politik ve ekonomik süreçler geçirmiştir. Gelişmekte olan bir ülke olarak zaman içerisinde birçok farklı boyuttaki ekonomik krizle karşı karşıya kalmış ve bu krizlerle baş edebilmek için de dönemin hükümetleri tarafından birtakım makroiktisadi politikalar uygulanmıştır. Elbette ki uygulanan her bir farklı makroiktisadi politikanın doğrudan veya dolaylı olarak gelir dağılımı üzerine çeşitli olumlu ya da olumsuz yansımaları olmuştur. Bu yansımaların sonuçlarının neler olduğu ve neler olacağının belirlenebilmesi için, Türkiye ekonomisinin genetik yapısının ve alışkanlıklarının çok iyi tespit edilmesi gerekmektedir.

Genel olarak Türkiye ekonomisine bakıldığında, ilk göze çarpan unsur 1946 yılından itibaren, bir diğer ifade ile çok partili siyasi iktidarlara geçişten itibaren, yüksek ekonomik büyüme hırsına sahip olunmasıdır. 1950'li yıllardan günümüze gelindiğinde değişen birçok politik görüşe, birçok farklı hükümete ve uygulanan birtakım farklı makroiktisadi politikalara rağmen değişmeyen tek unsurun yüksek büyüme hırsı olduğu görülmektedir. Aslında geçmişe bakıldığında, birçok farklı dönemde Türkiye'de ülkenin içerisinde bulunduğu finansal ve ekonomik şartlar içerisinde uygulanabilir olup olmadığı çok fazla düşünülmeyen, sadece politik nedenlerden dolayı, yüksek büyüme oranlarına erişilmesi amacının güdüldüğü görülmektedir. Bu durum da zaman zaman ekonomide çeşitli finansal sıkıntıların doğmasına neden olmuştur.

Elbette ki, bir ülkenin uzun bir dönem boyunca sürekli bir ekonomik büyümeyi yakalayabilmesi çok da mümkün olamamaktadır. Zira ekonomik büyüme, harcama gereksinimini de beraberinde getirmektedir. Bu nedenle de yüksek ekonomik büyümenin sürdürülebilirliğinin sağlanabilmesi, bu ekonomik büyümenin finansmanı için yeterli yurt içi tasarruflarının yaratılabilmesine bağlıdır. Bu finansmanı yaratabilme kabiliyeti de gelişmekte olan ülkelerde oldukça sınırlıdır. Özellikle bu ekonomilerde bu finansmanın sağlanmasında yetersiz kalan tasarrufların varlığı, ödemeler dengesi krizlerinin temel nedenini oluşturmaktadır. Dolayısıyla Türkiye de her bir farklı dönemde bu ekonomik büyümenin finansmanının sağlanabilmesi sorunu ile karşı karşıya kalmıştır.

Aslında bu bağlamda, Türkiye ekonomisinin geçmiş yıllarının özeti olarak, yıllar içerisinde ekonomik büyümeye erişme amacı değişmeyen tek unsur olarak kalırken, bu büyümeyi sağlayıcı finansmanın şekli ve temini için uygulanan yöntemlerin ve makroiktisadi politikaların uluslararası ve ulusal iktisadi ve siyasal konjonktüre bağlı olarak değiştiği söylenebilmektedir.

Diğer taraftan yakın tarihe bakıldığında, 2001 yılında yaşanan iki büyük ekonomik krizin ardından, bu yıldan itibaren Türkiye ekonomisinin yakalamış olduğu yüksek büyüme hızının beklentilerin de üzerinde seyrettiği görülmektedir. Özellikle 2002-2007 döneminde sağlanan yüksek büyüme hızının temel nedeni olarak, dönemin hükümetinin, güçlü mali ve enflasyonist politikaları içeren IMF gözetiminde uygulanan istikrar programı, “*Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı*”nı tamamen izlemesi ve programda öngörülen yapısal dönüşüme uyması gösterilebilir.

Yakın dönemde yaşanan bu ekonomik başarının bir diğer nedeni de 2001 yılından itibaren tek parti olarak hükümetin kurulmasıyla Türkiye’de bir politik istikrarın sağlanmasıdır. Bu siyasal istikrar, iş çevresi açısından olumlu bir sinyal olarak uluslararası ve ulusal piyasalara ulaşmış ve bu durum hem ulusal hem de uluslararası yatırımcıların Türkiye ekonomisi ile ilgili algılarını pozitif anlamda kuvvetlendirmiştir.

Bunlarla birlikte, bu yakın dönem içerisindeki gelişmeleri değerlendirirken, uluslararası konjonktürdeki olumlu gelişmeler sonucunda yaşanan likidite bolluğunun yurtiçine doğru likidite akışını arttırmasının da Türkiye ekonomisi açısından bir diğer olumlu gelişme olduğu göz ardı edilmemelidir.

5.1.1 Dünden bugüne Türkiye ekonomisi

Bu alt bölümde daha detaylı olarak Türkiye ekonomisindeki yapısal dönüşümler ve makroiktisadi politikalar irdelenelerek bu politikaların gelir eşitsizliği ile etkileşimi ortaya konulacaktır.

Geçmişten günümüze gelirken, Türkiye ekonomisinin birçok zorlu virajdan geçtiği ve çeşitli zamanlarda farklı boyutlarda olmak üzere ekonomik krizlerle karşı karşıya kaldığı görülmektedir. Aslında yaşanan bu krizlerin genel olarak yapısına bakıldığında, çoğunlukla Türkiye ekonomisinin yüksek büyümeyi gerçekleştirecek finansmanı bulmakta sıkıntı çektiği zamanlarda ekonomik kriz yaşandığı anlaşılmaktadır. Bu finansmanın temininde sıkıntı yaşanmasındaki en önemli faktör uluslararası ve/veya ulusal konjonktürde yaşanan değişimdir. Konjonktürel değişime uyum gösterilemediği durumlarda, ekonomide finansal sıkıntılar ortaya çıkmış ve dolayısıyla harcamaların finansmanının sağlanmasında zorlanmalar başlayınca da, bu sefer bu finansmanı sağlayıcı çeşitli makroiktisadi politikalar uygulanmıştır. Elbette, bu finansal kısıtları açmaya yönelik olarak uygulanan her bir makroiktisadi politikanın gelir dağılımı sonuçları da olmuştur.

İktisadi politikalar, unsurları itibariyle iktisadi birimlerin gelirleri üzerinde etki yaratmayı amaçlarlar. Dolayısıyla bir ekonomide farklı makroiktisadi politikaların uygulanması, farklı gelir gruplarına çeşitli imkânlar sağladığından aslında bir bakıma o gelir grupları bu politikalarla desteklenmektedirler. Bir diğer ifade ile, o gelir gruplarına yönelik “transferler” yaratılmaktadır. Örneğin bazı politikalar, emek yanlısı politikalar olup bu politikalarla emek gelirlerini arttırıcı yönde mekanizmalar oluşturularak bu gelir grupları desteklenmektedir. Benzer şekilde, diğer bazı politikalar neticesinde de faiz gelirleri artabilmektedir. Belirli gruplara ait gelirlerin orantısız olarak artması, gelir grupları arasındaki gelir farkının artmasına neden olmaktadır. Dolayısıyla bu ve benzeri nedenlerin tamamının ekonominin bütününde gelir dağılımı üzerine olumsuz etkileri olmaktadır.

Türkiye ekonomisindeki geçmişten günümüze yaşanan süreçler değerlendirilirken, iki farklı döneme ayrılarak ekonomik incelemeler gerçekleştirilecektir. Bu tez çalışması kapsamında özellikle 2001 yılından sonra yaşanan ekonomik süreç ve bu süreçteki gelir eşitsizliği ile ilgili bulguların incelenmesi ana amacı oluşturduğundan,

bu yıldan öncesi ve sonrası olmak üzere iki farklı dönem oluşturulması yoluna gidilmiştir.

2001 Yılı Öncesindeki Dönem

Türkiye ekonomisinde göze çarpan önemli bir dönüm noktasının 1980’lerde yaşanan değişim süreci olduğu görülmektedir. 24 Ocak 1980 Kararları olarak bilinen kararlar ile Türkiye, ekonomi politikalarında önemli değişikliklere gitmiştir. Bu kararlar arasında enflasyonun düşürülmesi, yüksek büyüme hızının yakalanması, Türk Lirasının devalüe edilmesi, ihracat teşviklerinin arttırılması ve bütçe açıklarının düşürülmesi gibi temel makroiktisadi hedefler yer almaktaydı. O yıllarda yaşanan önemli değişimlerden ilki, 1980’lerin başında dış ticaret rejiminde serbestleşme kararının alınması ve ardından 1989 yılından itibaren uluslararası finansal işlemler itibariyle de dünya ekonomisi ile kademeli olarak bütünleşilmesidir.

1980’li yıllarda, ihracata dayalı bir sanayileşme politikasıyla, ekonomik büyümenin yakalanması hedeflenmiş ve bu dönem içerisinde ihracat kapasitesinin arttırılması yolu ile yüksek dış açık sorunu giderilmeye çalışılmıştır. 1989 yılından itibaren finansal serbestleşmeyle Türkiye’ye kısa vadeli sermaye akımlarının girişi hızlanmış ve bu yıllardaki ekonomik büyümenin belirleyicisi bu tip dış tasarruflar olmuştur. Bu dönemde büyümeyi sağlayıcı finansman dış tasarruflardan sağlandığından, ekonominin bu tasarruflara olan bağımlılığı artmıştır. Kısa vadeli yapıda olan bu dış tasarruflar da yapıları gereği ani sermaye girişi ve çıkışına neden oldukları için ekonomik büyümede istikrar sağlanamamıştır. Özellikle sermaye çıkışları ekonomiyi daha da kırılgan hale getirmiş ve bu durum ekonomide istikrarsızlıklar yaratmıştır.

O yıllarda ekonomik büyümenin finansal kaynağı olarak dış tasarruflardan faydalanıldığından, dışa açılmanın ekonomik büyümeye kaynaklık etmesi hedeflenmiştir. Bunun için ekonomik kaynakların yurtdışından yurtiçine akımı sağlanmaya çalışılmıştır. Ayrıca yurtiçinde yaratılan kaynakların yurtdışına hareketliliğinin önüne geçilmesine de çalışılmıştır. Bu nedenle çeşitli yapısal uyum politikaları ile ulusal düzeyde dışa açılmanın yurtiçine doğru net bir etki yaratması amaçlanmıştır.

Bu bağlamda, dünya ekonomileri ile bütünleşen Türkiye ekonomisinin, dünya rekabeti ile karşı karşıya kalması nedeniyle değişen dünya koşullarına uyumunun ve

kaynakların ekonomik büyümei sağlayıcı yönde yeniden dağıtılmasının sağlanabilmesi hedeflenmiş ve bu doğrultuda bazı uyum politikaları uygulanmıştır¹³⁵.

Zira ekonomik bütünleşme ile beraber dünya rekabetine açılan bazı sektörlerin, kaynakların yeniden dağıtımı nedeniyle bu rekabetten olumsuz yönde etkilenmeleri söz konusu olmuştur. Diğer taraftan, diğer bazı sektörler ise bu rekabet koşullarından olumlu yönde etkilenmişlerdir. Bu etkinin yönü, söz konusu sektörün uluslararası düzeyde rekabet gücü olup olmamasına bağlı olarak değişmektedir. Rekabet gücü olmayan ya da zayıf olan sektörler bu durumdan olumsuz yönde etkilendiğinden bu durum gelir kayıplarına neden olurken, diğer rekabet gücü olan sektörlerde ise olumlu etki nedeniyle gelir artışları söz konusu olmuştur.

Böyle bir tablo altında olumsuz yönde etkilenen sektörlerdeki işgücünün gelir kayıplarının önüne geçilebilmesi için bu işgücünün rekabet edebilen sektörlerle kaydırılması, işgücünün yeterli vasa sahip olamaması gibi bazı yapısal nedenlerden dolayı mümkün olamadığı taktirde, bu durum zaman alıcı bir süreç olacağından gelir kayıplarının yaşanılması kaçınılmaz olacaktır. Diğer yandan, dışa açılma sürecinde uygulanan gelir politikaları ve emek piyasalarına yönelik yapısal düzenlemelere bağlı olarak emek geliri elde edenlerin gelirlerinde rekabet edebilen sektörlerde bile düşüşler söz konusu olabilmektedir. Bu da yine gelir eşitsizliği üzerinde olumsuz etki yaratmaktadır.

Bu açıdan Türkiye ekonomisine bakıldığında, ekonomik bütünleşme ile beraber yeterli vasıflı işgücüne sahip olmayan sektörler arasında işgücünün hareketliliğinin kısıtlı olduğu ve bazı sektörlerde gelir kayıplarının önüne geçilemediği görülmektedir. Bu durumun da Türkiye ekonomisindeki gelir eşitsizliği üzerinde olumsuz etkileri olmuştur. Bunun yanı sıra, dışa açılmayla beraber dış şokların

¹³⁵ 1980’li yıllardan itibaren serbestleşme neticesinde yaşanan yapısal dönüşümler neticesinde ekonomik öncelikler değiştirilmiş ve bu önceliklerle uyumlu yeni mekanizmalar ekonomi içerisinde yer almaya başlamıştır. Bu tarz bir yapısal dönüşüm fonksiyonel gelir grupları üzerinde örneğin emek ve emek dışı gelir elde edenlerin gelirleri arasında farklılıklara neden olmaktadır. Bilindiği üzere, bu dönem içerisinde dünya piyasaları ile rekabet edebilecek ürünlerin üretimi önem kazanırken, yurtiçi tüketime yönelik üretim önemini yitirmeye başlamıştır. Bu durum, elbette ki ekonomik bütünleşmenin dağıtımsal sonuçlarından kaynaklanmaktadır. Bu bağlamda, Türkiye’de ekonomik kaynaklar, dünya piyasaları ile rekabet edebilecek ürünlerin önem kazanması sebebi ile ithal ikameci sektörlerden ihracata yönelik sektörlerle yönlendirilmiştir. Bu durum da ihracata yönelik sektörlerdeki istihdam kapasitesinin yükselmesine ve gelir yaratma mekanizmasının artmasına neden olurken, ithal ikameci sektörlerde ise tam tersi bir duruma neden olmuştur. Bu gelişmenin gelir dağılımı etkilerine bakıldığında ise, birbirine zıt bu iki gelişme, gelir dağılımı üzerine hem pozitif hem de negatif yönde etkide bulunmaktadır. Dolayısıyla da, net etkinin hangi yönde olacağı bu iki etkinin göreceli boyutuna bağlı olarak belirlenmektedir.

olumsuz etkileri ile karşı karşıya kalındığından, Türkiye’de bazı mali kısıtlar nedeniyle oluşturulamayan sosyal koruyucu bir sistemin olmayışı da bu olumsuz etkilerin gelir eşitsizliğini daha da kötüleştirmesine neden olmuştur.

Bu nedenle de, bu yıllarda ekonomik büyümede dalgalanmalar yaşandığı, bu büyümenin finansmanında kamu kesiminin harcamalarının ön planda olduğu ve gelir eşitsizliğinde ise bozulmaların söz konusu olduğu görülmektedir. Gerekli finansman kaynağının sağlanabilmesi amacıyla kamu kesimi, olması gerekenin üzerinde yük taşıdığından kamu kesimi borçlanma gereksiniminde yükselmeler yaşanmıştır.

1994 yılına gelindiğinde, artık kamu kesimindeki dengeler tamamen bozulmuş ve kamu kesimi borçlanma gereksinimi daha da yükselmiş ve beraberinde yüksek ve kronik bir enflasyon söz konusu olmuştur. Bu dönemde görülen kronik yüksek enflasyonun sebebi, harcamaların finansmanını sağlayan kamu kesiminde yaşanan kamu açıklarının Merkez Bankası kaynaklarından karşılanmasıdır. Bu şartlar altında kriz yaşanması kaçınılmaz olduğundan, 1994 yılında ekonomik krizle karşı karşıya kalınmıştır. Bu krizin nedenleri olarak cari açığın yükselmesi, sermaye çıkışlarının artışı ve Türkiye’nin ekonomik anlamda uluslararası piyasalardaki olumsuz algıları gösterilmiştir.

1994 ekonomik krizinden sonra dönemin hükümeti tarafından yapısal dönüşüm programı uygulanmaya konulmuştur. Bu programın temel amacı bütçe açığını azaltmak ve sıkı para politikası uygulamak olduğundan, bu program ile Merkez Bankası yolu ile harcamaların finanse edilmesine sınırlama getirilmiştir. Fakat o günün koşulları altında bu yapısal uyum programına tam anlamıyla uyulamadığından ekonomide çeşitli dalgalanmalar yaşanmaya devam etmiştir.

Ardından 1995-1997 yılları arasında uluslararası düzeyde oluşan olumlu atmosfer nedeniyle, gelişmekte olan ülkelere doğru sermaye hareketliliği artmıştır. Türkiye de bu hareketlilikten nasibini alarak yurtiçine dış kaynak çekmiş ve bu hareketlilik nedeniyle de ekonomik büyüme hızında bir artış yakalanmıştır. Fakat sonrasında 1997 Asya ve 1998 Rusya krizleri Türkiye ekonomisini de olumsuz yönde etkilemiş ve uluslararası sermaye girişlerinde düşüşler görülmüştür.

2000 yılına gelindiğinde ise, Türkiye bir kez daha bir ekonomik krizle karşı karşıya kalmıştır. 2000 Kasım’ında bu sefer bankacılık sektöründen kaynaklanan ekonomik kriz, o dönemde uygulanmakta olan yapısal istikrar programının istenilen hedeflere

ulaşmasını engellemiştir. Bu krizin ardından, IMF desteği ile bir istikrar sağlanmaya çalışılmış fakat 2001 yılının Şubat ayında yaşanan siyasi istikrarsızlık, ekonomik istikrarsızlığa neden olarak daha büyük bir ekonomik krize yol açmıştır.

Şubat 2001 ekonomi krizi, Türkiye'nin karşı karşıya kaldığı en ciddi krizlerden biridir. Bu kriz neticesinde ekonomide ciddi sorunlar baş göstermiş ve taleplerde ani bir artış yaşanmıştır. Bu iç talep artışı nedeniyle piyasalarda oluşan likidite ihtiyacı karşılanamadığından faiz oranlarında ani bir yükselme yaşanmış ve gecelik faiz oranları bir anda artmıştır. Bununla birlikte döviz kurlarında dalgalanmalar ve enflasyon oranında artış görülmüştür. Ekonomideki bu belirsizlik ortamı reel sektörü de çok olumsuz etkilemiştir. Mali sektördeki bu sıkıntılar nedeniyle reel kesimin kredi imkanları kısıtlanmış ve reel kesimin kredi ödemelerinde sorunlar açığa çıkmıştır. Bu krizin ana nedenleri olarak başta kamu bankaları olmak üzere mali sistemdeki sorunlar ve sürdürülemez iç borç dinamiği gösterilmektedir.

Bazı makroekonomik göstergeler yardımıyla, uluslararası sistemde giderek artan bütünleşme, disiplinsiz kamu açıkları, sürdürülemez iç borç dinamiği, mali sistemdeki sorunlar, yüksek enflasyon ve dengesiz ekonomik büyüme oranlarına sahip o dönemdeki Türkiye ekonomisi ile ilgili tespitler yapmak mümkündür.

Çizelge 5.1, Türkiye ekonomisinin belirli dönemlerine ait önemli bazı makroiktisadi göstergeleri içermektedir. 1995-2000 arasındaki dönemde GSYİH'daki reel büyüme yaklaşık ortalama %5 düzeyinde iken, 2001 yılında yaşanan krizin neticesinde ekonomide %6'lık bir daralma yaşanmıştır. Ekonomide yaşanan bu daralma neticesinde işsizlikte bir artış yaşanacağından, kısa dönemde bu durumun en fazla etkilediği grup ücret geliri elde eden gelir grubu olacaktır. Diğer taraftan bu dönem içerisinde enflasyon oranı %70 düzeylerinde seyretmektedir. Aynı zamanda nominal ücret indeksinde artış yaşanmıştır. Fakat daha yüksek bir enflasyon oranı ile karşı karşıya kalınması nedeniyle bu durum reel ücret gelirlerinde bir azalmaya neden olmuştur. Reel ücret düzeylerindeki bu düşüş de ücret geliri elde eden grupta gelir kayıplarının yaşanması anlamını taşımaktadır.

Bunun yanı sıra, aynı dönem içerisinde yüksek kamu sektörü borçlanma gereksinimi nedeniyle yüksek faiz oranları ile karşı karşıya kalınmıştır. 1995-2000 dönemine bakıldığında faiz oranının ortalama %74.4 ve krizin yaşandığı 2001 yılında ise %62.5 olduğu görülmektedir. Faiz oranlarının yüksek olması diğer gelir gruplarından faiz

geliri elde eden gruba doğru bir gelir transferinin söz konusu olduğuna işaret etmektedir. Böyle bir gelir transferinin söz konusu olması gelir eşitsizliği üzerine olumsuz etki yaratacaktır. Diğer taraftan 1995-2000 döneminde kamu kesimi borçlanma gereksiniminin GSYİH'ya olan oranının ortalama %7.3 ve kriz yılında %12.1 olduğu görülmektedir. Aynı zamanda Türkiye aynı dönem için bir cari denge sorunu ile karşı karşıyadır ve %1.1'lik bir cari açık vermektedir.

Bir diğer dikkat çekici durum kısa ve uzun dönemli borç stokunda görülmektedir. GSYİH içerisinde toplam borç stoku oranı oldukça yüksektir. Bu oran 1995-2000 dönemi için ortalama %42 düzeylerinde iken, 2001 yılında %58 düzeyine yükselmiştir. Bu toplam borcun önemli bir kısmını uzun dönemli borç stoku oluşturmaktadır. Bunun yanı sıra, harcamaların finansmanında kullanılabilecek doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının oldukça düşük düzeylerde seyrettiği görülmektedir. Özellikle 1995-2000 dönemi için bu net sermaye girişleri ortalama %0.4 oranındadır. Bu durum, ekonomik büyümeye kaynaklık edebilecek sermaye akışlarının çok fazla temin edilemediğini göstermektedir.

Çizelge 5.1. Türkiye Ekonomisi Göstergeleri.

(%)	1995-2000	2001	2002-2007	2008	2009-2010
GSYİH Büyüme (1998=100)	4.7	-5.7	6.8	0.7	2.1
Enflasyon Oranı (1994=100)	69.5	68.5	12.8	10.1	6.5
Faiz Oranı	74.4	62.5	26.0	25.7	14.3
Reel Efektif Kur	119.4	116.3	155.2	168.8	179.8
Nominal Döviz Kuru	0.264	1.225	1.416	1.293	1.524
<i>% GSYİH</i>					
Kamu Sektörü Borçlanma Gereksinimi	7.3	12.1	3.2	1.6	3.7
Cari Denge	-1.1	1.9	-3.9	-5.7	-4.4
Toplam Borç	42.0	57.7	43.0	37.8	41.5
Kısa Dönemli Borç	9.4	8.3	7.5	7.3	9.4
Uzun Dönemli Borç	32.2	42.0	30.4	30.5	31.7
DYSY, net girişler	0.4	1.7	1.8	2.7	1.3
Özel Sermaye akımları, toplam	0.3	-0.9	2.8	1.6	2.2
<i>Yüzde Değişim</i>					
Reel Efektif Kur	7.6	-21.2	9.0	-11.3	6.0
Nominal Döviz Kuru	66.6	96.5	1.5	-0.7	8.3
Nominal Ücret Endeksi	77.3	31.9	17.8	7.7	--

Kaynaklar: DPT, Ekonomik ve Sosyal Göstergeler; TCMB, Elektronik Veri Dağıtım Sistemi, <http://evds.tcmb.gov.tr/cbt.html>; Dünya Bankası, Dünya Gelişmişlik Göstergeleri

Dolayısıyla aslında 2001 yılı öncesindeki dönemde, var olan ekonomik büyüme hırısı neticesinde oluşan büyümenin finansmanı sorunu nedeniyle, büyümeyi sağlayabilmek için ağırlıklı olarak harcamayı yapan kesimin kamu kesimi olduğu görülmektedir. Aslında kamu kesiminin böyle bir rol üstlenmesinin temel sebebi, bu dönem içerisinde ekonomide gerekli dönüşümlerin ve değişimlerin yapılamamış

olmasıdır. Özellikle kamu sektöründeki aşırı istihdam politikası ve verimlilikle uyumlu olmayan maaş ve ücret artışları harcamalarda artışa neden olmuştur.

Diğer taraftan, kamu kesimi büyümenin finansmanı sağlamaya çalışırken yaptığı harcamalar iç borcun giderek yükselmesine neden olmuştur. Bu nedenle de 1990-1995 döneminde yüksek faiz dışı kamu açıkları oluşmuştur. Kamu kesiminin yüksek kaynak ihtiyacı yüksek faiz uygulaması ile giderilmiş ve bu yolla özel kesimin tasarruf oranları arttırılırken, bu tasarruflar kamu kesiminin kullanımına yönlendirilmiştir. Hatta bu dönem içerisinde kamu kesiminin kaynak ihtiyacı o kadar yüksek olmuştur ki özel kesimden elde edilecek tasarruf fazlası bu harcamaların finansmanı için yeterli olmadığından ülke cari açık vermiş ve dış borca bağımlı halde kalmıştır.

Bu 1995-2000 döneminde ise, kamu kesiminin net dış borç ödeyici konumunda olması nedeniyle, bu durum yeterince sağlam olmayan mali piyasalar üzerinde baskı oluşmasına neden olarak reel faiz oranlarının yükselmesine sebebiyet vermiştir. Bu dönemde aynı zamanda yüksek ve değişken yapıdaki enflasyon ortamı da risk primini arttırarak reel faiz oranlarının daha da yükselmesine neden olmuştur. Bu yüksek reel faizler kamu kesiminin borçlanma ihtiyacını daha da arttırmış ve borç-faiz kısır döngüsüne neden olmuştur¹³⁶.

Gelir dağılımı açısından 1995-2000 döneminin genel bir özeti yapıldığında, daha öncede belirtildiği gibi bu tip bir büyümenin finansman modeli yüksek faizi beraberinde getirdiğinden, bu durumun faiz geliri elde eden kesimler lehine bir durum yaratarak gelir dağılımını bozucu yönde etkide bulunması beklenmektedir. Bununla birlikte verimlilikle uyumlu olmayan kamu kesimindeki ücret gelirlerindeki artışlar gelir eşitsizliği üzerinde olumsuz yönde etkide bulunmaktadır. Bu bağlamda olaya bakıldığında, 2001 krizi sonrasında uygulanan reformlar ile temelde

¹³⁶ Bu yıllarda, kamu kesimi bu aşırı harcamaların finansmanını gerçekleştirebilmek için iki farklı yola başvurmuştur. Birincisi, Merkez Bankası kaynaklarından krediler ile finansmanın sağlanmasına gidilmiştir. Bir başka deyişle kamu kesiminin borçlanması yolu ile kaynak yaratılması hedeflenmiştir. Fakat bu tip finansman yaratmanın kısıdı enflasyon olduğu için bu finansman yolu enflasyonist kısıtlar nedeniyle tedbirli kullanılması gerekmektedir. Fakat elbette ki, bu enflasyonist kısıt bu finansmanın hiç kullanılmayacağı anlamını taşımamaktadır. 2001 yılı öncesindeki dönemde bu harcamalara gerekli finansmanı yaratmanın bu yolu ile ilgili çeşitli endişeler söz konusudur. Zira özellikle 1989 yılından itibaren giderek artan kronik enflasyon nedeniyle bu alanda kaynak yaratabilme kabiliyeti sınırlı kalmıştır. Bir diğer finansman yaratma yolu ise özel kesimden sağlanan kredilerdir. Bir diğer ifade ile özel kesim borçlanma yolu ile finansman yaratılmasıdır. Bu finansmanın düzeyini de belirleyen unsur borçlanma faizleridir. Dolayısıyla aslında bu borçlanma sorunu 2001 yılı öncesindeki Türkiye ekonomisinin öyküsünü oluşturmaktadır.

büyümenin finansman şeklini değiştirilmesi amaçlanmış ve bu değişimin de gelir dağılımını iyileştirici yönde etkide bulunacağı varsayılmıştır.

2001 Yılı Sonrasındaki Dönem

2001 yılında yaşanan ekonomik krizin ardından, IMF desteği ile “*Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı (GEGP)*” olarak adlandırılan yapısal dönüşüm programı uygulanmaya başlanmıştır. Bu programın temel amacı enflasyonun düşürülmesini ve ekonomide istikrarlı büyümeyi sağlamak olduğundan, bu programda sıkı maliye politikasının ve dış kaynaklara dayalı genişleyici para politikasının izlenmesi, kapsamlı yapısal reformlar ve enflasyonist beklentileri azaltıcı bir takım önlemler alınması hedeflenmiştir. Bunlarla birlikte, program aktif para politikasının ve uzlaşmaya dayalı gelirler politikasının izlenmesi ile ekonomik büyüme ve enflasyon üzerindeki olumsuz etkilerin giderilmesini içermekteydi. Yapısal uyum programının uygulanmasıyla, 2001 yılı sonrasında aslında Türkiye’de kaynak kullanımında bir etkinlik sağlanmıştır. Bununla birlikte, GEGP’nin bir bileşeni olarak kamu kesiminin özelleştirilmesi sonucunda büyüme için gerekli harcamalar özel kesime yönlendirilmiş ve bu durum da bu sefer özel kesimin tasarruf açığı vermesine neden olmuştur.

2002 yılında iktidara gelen dönemin hükümeti tarafından, 2001-2007 dönemini kapsayan GEGP’na harfiyen uyulması neticesinde Türkiye ekonomisinde 2002-2007 döneminde olumlu gelişmeler yaşanmıştır. Bu dönem içerisinde ekonomik büyüme sağlanmış ve enflasyonla mücadelede başarılı olunmuştur. Çizelge 5.1’den de görüleceği üzere, 2002-2007 döneminde GSYİH’daki reel büyüme oranı ortalama %6.8’tir. Bu oran, Türkiye ekonomisi tarihinde yakalanan en yüksek büyüme oranıdır. Öte yandan, enflasyona yönelik politikalar enflasyonun düşmesine neden olurken, bu durum reel ücretlerde önemli artışların yaşanmasına sebebiyet vermiştir. Enflasyon oranı aynı dönem için ortalama %13 düzeylerine düşmüştür.

Diğer taraftan 2002-2007 döneminde, kamu kesimi büyümeyi sağlayıcı finansmanın temininin sorumlu olmaktan çıktığı için, kamu kesimi borçlanma gereğinde önemli bir düşüş olduğu gözlemlenmektedir. Bu gereksinim %13 düzeylerinden %3.2 düzeyine inmiştir. Bu önemli düşüş ve yurtdışı yatırımcıların Türkiye ekonomisi ile ilgili risk algılarındaki iyileşme nedeniyle, faiz oranlarında önemli azalmalar yaşanmıştır. Aynı dönem için faiz oranlarına bakıldığında, daha önceki dönemlerde

%70 düzeylerinde olan faiz oranlarının %26 düzeylerine indiği görülmektedir. Bu dönem içerisinde sıkı maliye politikası ile birlikte kısa vadeli faiz oranlarıyla enflasyonun düşürülmesi hedeflendiğinden, faiz oranlarında yaşanan düşüş faiz geliri elde eden gelir grubunun eşitsizlik üzerindeki olumsuz etkilerini de azaltması beklenmektedir. Dolayısıyla ekonomide yaşanan bu ve benzeri olumlu gelişmelerin gelir eşitsizliği üzerine de pozitif yansımalarının olacağı düşünülmektedir.

Bununla birlikte, nominal ücret indeksindeki artış ortalama %18 düzeylerinde iken, enflasyon oranındaki artışın ortalama %13 düzeylerinde seyretmesi nedeniyle bu dönemde reel ücret düzeylerinde bir iyileşme olduğu görülmektedir. Dolayısıyla bu durum ücret geliri elde eden gelir grubunun üzerinde olumlu bir etki yaratmıştır. Ücret düzeylerindeki bu olumlu gelişmelerin gelir dağılımı üzerinde iyileştirici yönde etkide bulunması beklenmektedir. Diğer taraftan, bu dönem içerisinde karlılık düzeyleri ve iç talebin canlılığı bazı sektörlerde faaliyet gösteren firmaların karlılıklarını da olumlu yönde etkilemiştir. Bu anlamda firma karlılıklardaki olumlu gelişmelerin, sermaye geliri elde eden kesimin gelir dağılımı üzerindeki etkisini de olumlu yönde değiştirmesi beklenmektedir.

2002 yılı sonrasında, dünya ekonomisinin içinde bulunduğu konjonktürün etkisiyle uluslararası likidite bulmada sıkıntı çekmeyen Türkiye ekonomisi, arzu ettiği harcamaları kolayca finanse edebilme ve yeni gelir yaratma süreçleri yaratabilme imkanı bulmuştur. Likidite bolluğu, bir yandan önemli ölçüde tüketim patlamasına yol açarak toplumsal refaha olumlu yönde etki etmiş, öte yandan uzun yıllardır ertelenen birtakım harcamaların yapılabilmesi için de olanak yaratmıştır.

Gelir yaratma süreçleri itibariyle ortaya çıkan canlı talep öncelikle iç piyasaya yönelik yerel nitelikli üretim yapan iktisadi faaliyetler olan *ticarete-konu-olmayan* faaliyetlerde artışa neden olmuştur. Bu durum bu tip faaliyetlerde yer alan gelir gruplarını olumlu yönde etkilenmiştir. Yerel pazara yönelik bu iktisadi faaliyetlerin hükümetler tarafından tercih edilmelerinin iki temel sebebi söz konusudur. Bu tip faaliyetler bir yandan gelir yaratma süreci bakımından uyarılmaları kolay olduğu için tercih edilirlerken diğer yandan kısa dönemde istihdam sağlama olanakları ve gelir artışları nedeniyle toplum tarafından olumlu algılara neden olmaktadır.

2007 yılına gelindiğinde, IMF ile yapılan anlaşma sona ermiş ve bu yıldan itibaren dönemin hükümeti ekonomik kararlar üzerinde kendi istekleri doğrultusunda hareket

edebilme kabiliyeti yakalamıştır. Hükümet IMF ile yapılan anlaşma sonrasında, ekonomide sağlanan başarılar nedeniyle yeni bir anlaşma imzalama yoluna gitmemiş ve kendi politikalarını uygulama kararı almıştır. Fakat kendi inisiyatifinde hükümet, deflasyonist program, para politikası ve mali dengenin genişletilmesi gibi önceki politikaların ana hatlarını bu dönemde de takip etmiştir. 2008 yılından itibaren ise ekonomik anlamda yaşanan olumlu gelişmeler normal düzeylere inmeye başlamıştır. Ekonomik büyüme, 2008 yılı için %0.7 ve 2009-2010 dönemi için ortalama %2.1 düzeylerindedir. Diğer taraftan, enflasyon düşmeye devam etmiş ve %7 düzeylerine ulaşmıştır. Faiz oranlarında da benzer bir eğilim devam ederek %14.3 düzeylerine inmiştir. Fakat reel anlamda değerlendirilme yapıldığında, nominal ücretlerde yaşanan artışın üzerinde seyreden enflasyon oranı nedeniyle reel ücret düzeylerinde kötüleşme yaşandığı görülmektedir.

Dolayısıyla Çizelge 5.1'e göre, 2002-2007 dönemi ile 2007-2009 dönemi karşılaştırıldığında, bazı makroiktisadi göstergelerde belirgin kötüleşmeler yaşandığı görülmektedir. Buna karşın yine de diğer bazı makroiktisadi göstergelerde çok fazla değişkenlik yaşanmadığından Türkiye ekonomisi, bu dönemde hala uluslararası sermayeleri yurtiçine akımını sağlayabilmiştir. Bu nedenle de, net doğrudan yabancı sermaye girişlerinde 2008 yılı ve 2009 -2010 döneminde bir azalma yaşanmamıştır.

Yukarıda anlatılanlar ışığında 2001 yılı sonrasında yaşanan gelişmeleri gelir dağılımı açısından değerlendirirken aslında dünya konjonktürünün sağladığı çeşitli olumlu olanaklar da dikkate alınması gereken bir diğer noktayı oluşturmaktadır. Bu imkanlar gelir dağılımı sonuçlarında dağılımdaki düzeltici etkiyi öngörülenden daha da fazla olmasına olanak sağlamıştır. Özellikle o dönemde dünya ekonomisinde yaşanan bazı iktisadi sıkıntılar ve bu sıkıntıların aşılması amacıyla ABD'de uygulanan makroiktisadi politikalar, Türkiye gibi gelişmekte olan ülkeler açısından önemli fırsatların doğmasına neden olmuştur. ABD'de ortaya çıkan ekonomik kriz neticesinde, ülke içinde iç ve dış talebi canlandırma amacı ile uygulanan düşük faiz ve ucuz dolar politikası Türkiye açısından önemli bazı fırsatlar oluşturmuştur. Bu bakımdan uluslararası düzeyde meydana gelen likidite bolluğu Türkiye ve diğer benzeri ülkelerin likidite sorununun önüne geçilmesine olanak sağlayarak harcama ve büyüme oranları üzerine olumlu etkiler yaratmıştır.

Dolayısıyla bu dönemde uluslararası konjonktürün etkisi ile uluslararası piyasalarda oluşan likidite bolluğu nedeniyle ve aynı zamanda sağlanan siyasal istikrarın da

pozitif sinyaller vermesiyle doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının miktarında artış yaşanmıştır. Toplam özel sermaye akımları 2002-2007 dönemi için %2.8 dolaylarındadır. Bununla birlikte net doğrudan yabancı sermaye girişlerinin %1.8 düzeyinde olduğu görülmektedir. Sermaye stokundaki bu yenilenmeler faktör verimliliğini arttırmıştır. Bu durumun da ücret düzeyi üzerine olumlu yansıması beklenmektedir.

Uluslararası piyasalarda yaşanan likidite bolluğunun iki yönlü etkisi vardır. Bir yandan önemli bir tüketim patlaması yaratarak toplumsal anlamda refahın artmasına olumlu yönde etkide bulunurken, öte yandan ekonomik büyümeyi sağlayıcı harcamaların finansmanında çekilen güçlükler açısından olanak yaratmıştır.

Bir başka açıdan, uluslararası likiditenin bolluğu 2002 yılından itibaren tek başına iktidarda olan hükümete gelir dağılımındaki bozulmaların önüne geçilebilmesi için olası sosyal problemleri kontrol etmeye yarayacak sosyal politikaların uygulanmasına imkan vermiştir. Bu dönem içerisinde dönemin hükümeti tarafından tercih edilen sosyal politikaların başında çeşitli transfer ödemeleri yer almaktadır. Bu tip doğrudan ve dolaylı transfer ödemelerinin, gelir eşitsizliği üzerine etkisinin olumlu veya olumsuz olup olmadığı hedef alınan belirli gelir gruplarının bu transfer ödemelerinden yararlanıp yararlanmadığına bağlı olarak değişmektedir. Zira özellikle gelişmekte olan ülkelerde bu tip transfer ödemeleri en alt kesimde yer alan gelir gruplarına ulaşamamaktadır. Bununla birlikte, aynı dönem içerisinde tarımsal kesimin varlığının lobi oluşturması nedeniyle bu dönem içerisinde bu kesime yapılan doğrudan destek yardımlarının da yine aynı şekilde gelir dağılımı üzerinde olumlu etkiler yaratması beklenmektedir.

Yukarıda anlatılanlar ışığında, 2002 sonrasında tek başına iktidarda olan dönemin hükümetinin makroiktisadi anlamda daha düşük enflasyon ve düşük faiz oranlarını sağlayabilmesi, ekonomik büyümeyi gerçekleştirebilmesi ve yabancı sermayenin yurtiçine doğru hareketliliğini sağlayabilmesi bakımından başarılı bir dönem geçirdiği söylenebilmektedir.

Bu alt bölümde Türkiye ekonomisinde yaşanan gelişmeler ve bu gelişmelerin gelir dağılımı üzerine olan yansımaları ile ilgili genel bir özet sunulmuştur. Bu alt bölümde anlatılanlar ışığında ilerleyen bölümlerde Türkiye ekonomisindeki gelir

eşitsizliği üzerine çeşitli ampirik bulgulayıcı analizler gerçekleştirilerek, elde edilen sonuçlar tartışılacaktır.

5.3 Gelir ve Gelir Dağılımı: Ne İfade Ediyor?

Bu alt bölümün amacı Türkiye’deki gelir eşitsizliği ile ilgili incelemelere geçilmeden önce, gelir ve gelir eşitsizliği kavramlarının irdelenmesini sağlamaktır.

Literatürde yer alan birtakım çalışmalarda “gelir” benzer tanımlarla ifade edilmiştir. *Gelir* ifadesi üretim ve hizmet faaliyetleri neticesinde elde edilen parasal ya da nesnel getiri olarak tanımlanmaktadır (DPT, 2001). Bir diğer çalışmada, *gelirin* kaynakların ekonomik bir ölçüsü olduğu belirtilmiştir (Goodman ve diğ, 1997). *Gelir dağılımı* ise, bir ülkede belirli bir sürede kazanılan gelirlerin bireyler, gruplar ve hanehalkları arasında paylaşılması olarak tanımlanmaktadır (DPT, 2001).

Ülke içerisinde gelir dağılımının eşit (adil) olması, o ülkedeki toplumsal refahın sağlanması ve korunmasını sağlayıcı en önemli unsurdur. Adil gelir dağılımının tanımlanması ve gelir eşitsizliğinin söz konusu olduğunun belirtilmesi aslında sübjektif bir değerlendirmeye dayanmaktadır. Bu nedenle, gelir dağılımı ile ilgili genel bir tanımlama yapmak gerektiğinde adil gelir dağılımı farklı gelir grupları arasında büyük farklılıklar oluşmasına neden olmayan dağılım olarak tanımlanmaktadır (DPT, 2001).

Bu itibarla, gelir dağılımı eşitsizliği toplumdaki bütün iktisadi eşitsizliklerin açıklanmasında tek bir gösterge olmamakla birlikte, eşitsizliğin boyutu toplumsal adalet sınırlarının ne kadar aşıldığının veya ne kadar boyutta bir eşitsizliğin toplum tarafından kabul edilebileceğinin bir göstergesi olarak siyasi bakımdan önem teşkil eden bir iktisadi problemi oluşturmaktadır (Candaş ve diğ, 2010).

5.4 Gelir Dağılımına Farklı Yaklaşımlar

Bu alt bölümde, gelir eşitsizliğinin hangi faktörlere bağlı olarak değişkenlik gösterdiğine odaklanacaktır. Bu bağlamda, gelir eşitsizliği ile ilgili incelemeler fonksiyonel, bireysel, sektörel ve bölgesel gelir dağılımı olmak üzere gelir dağılımını dört ana grup altında ele almışlardır. Literatürde yer alan birçok ampirik çalışma bahsedilen bu farklı gelir dağılımı grupları ile gelir eşitsizliğini incelemiştir. Bu tez çalışması kapsamında ise daha önce bahsedildiği gibi fonksiyonel gelir grubu

ayrımında gelir gruplarının oluşturulması ile bireysel gelir dağılımı temelinde gelir eşitsizliği incelenecektir¹³⁷.

Fonksiyonel Gelir Dağılımı

Gelir eşitsizliği çalışmalarında, fonksiyonel gelir dağılımı ile üretim faktörlerine yapılan ödemeler şeklinde ortaya çıkan gelirlerin dağılımı kastedilmektedir. Üretim faktörleri olan emek, sermaye, doğal kaynak ve girişimci arasındaki dağılımın incelenmesi ile ülkede yaratılan katma değer emek ve emek dışı kalemler arasındaki bölüşüm ortaya çıkarılmaktadır. Dolayısıyla makroiktisadi politikalar ile bu dağılımın zaman içerisinde ne şekilde değiştiği de gözlemlenerek, bu politikaların katma değer üzerindeki etkinliği de irdelenebilmektedir (Doğan ve Tek, 2007; Aktan, 2002b).

Buna ek olarak, bu yaklaşım toplam ve sektörel anlamda gelirin ne kadarının ücret geliri, ne kadarının müteşebbis geliri veya ne kadarının faiz geliri şeklinde dağıtılması ile ilgili olduğundan, gelirin fonksiyonel dağılımı aynı zamanda ülkenin gelişmişlik düzeyi ile ilgili bilgi sağlamaktadır. Zira gelişmiş ülkelerde gelişme düzeyinin başlarında tarım gelirinin toplam gelir içerisindeki payı yüksek iken, gelişmişlik düzeyi arttıkça ücret gelirinin payı yükselmektedir. Buna karşın, gelişmekte olan ülkelerde ise ücret gelirinin toplam gelir içerisindeki payı daha düşüktür. Böyle bir durumun gözlemlenmesinin sebebi, gelişmiş ülkelerde işsizlik oranının düşük ve yüksek verimliliğe sahip olmalarına karşın gelişmekte olan ülkelere işgücünün önemli bir kısmının kendi hesabına veya ücretsiz aile işçisi olarak çalışmalarıdır (Karluk, 2010).

Bireysel Gelir Dağılımı

Bu gelir dağılımı yaklaşımı, toplam gelirin ülke içerisindeki bireyler, aileler ve gruplar arasındaki dağılımı ifade etmektedir. Bireysel gelir dağılımı yaklaşımının önemi, fertler arasında gelir eşitsizliğinin boyutlarını ve derecesini göstermesinden kaynaklanmaktadır. Bu dağılımda gelirin ne şekilde ve hangi kaynaktan elde edildiği önem teşkil etmezken, gelirin miktarı ön plandadır. Bu nedenle, bu gelir dağılımı ile bireylerin toplam gelirden ne kadar pay aldıkları ve gelirin bireyler arasında nasıl bölüştürüldüğü ortaya konduğundan, bu bireylerin sosyal ve ekonomik koşullarının

¹³⁷ Tez çalışması kapsamındaki ampirik incelemelerde yer alan gelir grupları fonksiyonel gelir dağılımı temelinde oluşturulmuştur. Fakat karşılaştırma yapılmasına olanak tanınması açısından literatürdeki farklı gelir dağılımı yaklaşımlarında da kısaca ana metin içerisinde bahsedilecektir.

belirlenebilmektedir. Bu dağılım ile birlikte bireyler arasındaki gelir eşitsizliği ortaya konulduğundan, zaman içerisinde bireylerin gelir düzeylerindeki değişimler de gözlemlenebilmektedir (DPT, 2001) .

Sektörel Gelir Dağılımı

Bu gelir dağılımı toplam gelirin tarım, hizmet ve imalat sektörleri gibi iktisadi faaliyet kollarına göre dağılımını göstermektedir. Bu iktisadi faaliyetlerin toplam gelir içerisindeki payı belirlenerek, bu sektörlerin katma değer yaratma potansiyelleri ortaya konulmaktadır. İktisadi faaliyet kollarına göre gelir dağılımının incelenmesi ile beraber, zaman içerisinde uygulanan makroiktisadi politikaların hangi sektörler lehine veya aleyhine etkiye bulunduğunu ortaya koymaktadır. Genellikle gelişme süreci içerisinde ekonomik gelişmenin başlangıcında tarım sektörünün toplam gelir içerisindeki payı daha yüksek düzeylerde iken, gelişmişlik düzeyi arttıkça imalat ve hizmet sektörlerinin toplam gelir içerisindeki artmaktadır¹³⁸ (Bilen ve Es, 1998, Öztürk, 2009).

Bölgesel Gelir Dağılımı

Bölgesel gelir dağılımı ile toplam gelirin coğrafi bölgelere göre dağılımı incelenmektedir. Bu gelir dağılımı yaklaşımı ile ülkenin farklı bölgelerinin birbirleri ile gelir eşitsizliği bakımından karşılaştırılmaları yapılmakta ve ülkedeki gelişmiş ve az gelişmiş bölgeler arasındaki farklılıklar ortaya konulmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde bölgelerarası gelir eşitsizliği daha fazla iken, gelişmiş ülkelerde daha az olduğu görülmektedir (Aktan, 2002b, Bilen ve Es, 1998).

5.5 Gelir Eşitsizliği Ölçütleri

Literatürdeki gelir dağılımı çalışmalarında gelir eşitsizliğini tanımlamaya yönelik çok sayıda farklı matematiksel ölçütler söz konusudur. Bununla birlikte eşitsizliğin ölçülmesinde hangi ölçütün seçilmesine ilişkin birçok farklı yöntem de mevcuttur (Bourguignon, 1979; Shorrocks, 1982; Sen, 1997; Cowell, 2011). Bu gelir eşitsizliği ölçütleri ile elde edilen sonuçlar hem birbirleri ile karşılaştırılabilir hem de birbirlerini tamamlayıcı sonuçlar verebilmektedirler.

¹³⁸ Gelişmekte olan bir ülke ekonomisi olarak Türkiye için bu veriler incelendiğinde, tarım sektörünün toplam gelir içerisindeki payı 1950 yılında %43.3 iken, 2005 yılına gelindiğinde ise %12.3 düzeylerine düştüğü görülmektedir. Buna karşın imalat ve hizmet sektörlerinin paylarının ise sırasıyla %11.4 ve %43.5'ten %30.2 ve %56.2 düzeylerine yükselmiştir (Günçavdı ve diğ, 2012).

Kapsamlı bir gelir eşitsizliği araştırmasına olanak tanınması açısından bu tez çalışmada, farklı gelir eşitsizliği ölçütleri kullanılarak Türkiye ekonomisindeki gelir eşitsizliği ile ilgili bulguların ortaya konulması amaçlanmaktadır. Dolayısıyla, bu alt bölümde literatürde yer alan çeşitli gelir eşitsizliği ölçütlerinden ve bu ölçütlerin eşitsizlik ile ilgili doğru bir bilgi verebilmesi açısından sahip olmaları gereken özelliklerden bahsedilecektir.

Geçmişten günümüze, gelir eşitsizliği ile ilgili karşılaştırmalar yapabilmek ve bir ülke içerisinde zaman içerisinde gelir eşitsizliğinde yaşanan değişimleri gözlemleyebilmek için literatürde sezgisel ve matematiksel yaklaşımların yer aldığı çok çeşitli sayıda eşitsizlik ölçütleri söz konusudur. (Kakwani, 1980; Morris ve Preston, 1986; Lambert, 1989; Goodman ve diğ, 1997; Cowell, 2011).

Bu gelir eşitsizliği ölçütleri, aksiyomatik ve stokastik yaklaşımlar olmak üzere iki temel grup altında toplanabilmektedir (Sen, 1997). Aksiyomatik yaklaşımda yer alan gelir eşitsizliği ölçütleri, istatistiksel ölçümlerden faydalanarak gelirlerin birbirlerinden veya ortalama gelirden farklarını ortaya koyan eşitsizlik derecesini belirleyen ölçütler olarak tanımlanmaktadır¹³⁹ (Cowell, 2011). Bu grup içerisinde yer alan eşitsizlik ölçütlerine örnek olarak Gini katsayısı, Theil İndeksi, logaritmik sapmaların ortalaması, görelî varyans verilebilmektedir^{140,141}. Aksiyomatik yaklaşım

¹³⁹ Bu yaklaşım, objektif anlamda eşitsizlik derecesini belirlemeye çalıştığı için bir diğer ifade ile objektif ölçütler veya pozitif ölçütler olarak da tanımlanabilmektedir (Gürsel ve diğ, 2000; Aktan, 2002a).

¹⁴⁰ Literatürde gelir eşitsizliği ölçütleri olarak çok sayıda farklı ölçüt yer almaktadır. Bunların arasında, değişim aralığı, aralık ölçüsü, görelî ortalama mutlak sapma, varyans, logaritmik varyans gibi ölçütler yer almaktadır. Bütün eşitsizlik ölçütlerinden ve sahip oldukları özelliklerden ana metin içerisinde bahsedilmeyecektir. Zira ana metin içerisinde yer kazanabilmek açısından literatürde yaygın olarak kullanılan gelir eşitsizliği ölçütlerinden bahsedilecektir. Ayrıca, Türkiye ekonomisinin gelir eşitsizliği göstergelerinin literatürde yer alan diğer çalışmalar ile karşılaştırılabilir olması amaçlanmaktadır.

¹⁴¹ Aralık ölçütü, gelir dağılımının iki uç noktasındaki, en yüksek ve en düşük gelirleri karşılaştıran bir ölçüttür. Bu iki gelir düzeyi arasındaki farkın ortalama gelire olan oranı şeklinde tanımlanmaktadır: $Aralik = (y_{max} - y_{min}) / \bar{y}$. Değişim aralığı ölçütü ise gelir dağılımındaki en yüksek ve en düşük gelir arasındaki farkı göstermektedir. $Değişim = (y_{max} - y_{min})$. Bu ölçüt oldukça zayıf bir göstergedir. Zira bu iki gelir değeri arasında kalan diğer gelirleri göz önüne almadığı için, eşitsizliğin göstergesi olarak çok fazla tercih edilmemektedir. Varyans ise, dağılımdaki gelirlerin ortalama gelirden ne kadar uzaklıkta olduğunu göstermektedir. Bu ölçüt, dağılımın ne kadar dağınık ya da toplu olduğunu bir göstergesidir. Varyans gelir düzeylerinin ortalama gelirden farklarının karelerinin toplamının,

dağılımdaki bireylerin (hanehalklarının) sayısına olan oranıdır: $\sigma^2 = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n (y_i - \bar{y})(y_i - \bar{y})$. Burada, n ifadesi dağılımdaki bireylerin (hanehalklarının) sayısını, y_i ifadesi i. bireyin (hanehalkının) gelirini ve $\bar{y}$ ifadesi ortalama toplam geliri göstermektedir. Bir diğer eşitsizlik ölçütü olan logaritmik varyans,

$\sigma^2(\log y) = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n (\log(y_i) - \log(\bar{y}))^2$ ile gösterilmektedir. Bu eşitsizlik ölçütü, genellikle sağa çarpık olan

içerisinde, gelir dağılımı oranlarının yanı sıra sosyal refah anlayışı doğrultusunda eşitsizliği ölçmeye çalışan bazı normatif gelir eşitsizliği ölçütleri de söz konusudur. Bu normatif ölçütlere örnek olarak Atkinson İndeksi ve Dalton İndeksi verilebilir¹⁴². Gelir eşitsizliği düzeyinin görsel bir grafiğini sunan Lorenz eğrisi, stokastik yaklaşım içerisindeki en bilinen gelir eşitsizliği göstergesidir.

5.5.1 Gelir eşitsizliği ölçütlerinin özellikleri

Gelir eşitsizliği ölçütlerinin taşınması gereken bazı temel özellikler söz konusudur. Bu özellikler ölçütlerin eşitsizlik ile ilgili sonuçlarının değerlendirilmesinde önem kazanmaktadır. Zira ölçütlerin bu özelliklere bağlı olarak eşitsizlik ile ilgili sonuçlarının doğruluğu ve kesinliği yorumlanmaktadır. Dolayısıyla, hangi gelir eşitsizliği ölçütlerinin hangi özellikleri taşıdığının belirlenmesi analize tabi tutulan veri setinden elde edilen sonuçların doğru bir biçimde yorumlanabilmesine imkan verecektir. Bu nedenle bu alt bölümde, güvenilir bir eşitsizlik göstergesi olarak kullanılabilmesi amacıyla eşitsizlik ölçütlerinin sahip olması gerekli bazı temel özelliklerden bahsedilecektir.

Gelir dağılımı analizlerinde eşitsizlik ile ilgili yapılan karşılaştırmalarda ordinal ya da kardinal bir sıralama yapılması gerekliliği nedeni ile bir takım kesin varsayımlar, aksiyomlar ve matematiksel önermeler içeren bir dizi ilkeye başvurulmaktadır. Zira varyans gibi bazı eşitsizlik ölçütleri şeklen duyarlı gözükseler bile gelir ölçeğinden bağımsız olmadığından bu ölçütün kullanımı yanlış sonuçlar doğurabilmektedir¹⁴³. Bu nedenle, bir dizi aksiyomlar dahilinde gelir eşitsizliği ölçütlerinin bu aksiyom

dağılımlarda, bu dağılımı daha simetrik hale getirmek için logaritmadan faydalandığından, düşük gelir gruplarının daha yoğun olduğu dağılımlarda tercih edilmektedir. Görelî ortalama mutlak sapma ise şu şekilde ifade edilmektedir: $GSapma = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n \frac{|y_i - \bar{y}|}{\bar{y}}$. Tam eşitlik olması durumunda, bu ölçüt sıfır

değerini almakta, eşitsizliğin artmasıyla bu değer de artmaktadır (Anand, 1997; Cowell, 2011).

¹⁴² Normatif gelir eşitsizliği ölçütlerine örnek olarak verilen Dalton indeksi, Dalton (1920) tarafından formüleştirilmiştir. Dalton (1920), eşitsizlik ölçütlerinin ekonomik refahı da göz önüne alması gerektiğini belirtmiş ve bu nedenle sosyal refahı da içeren ölçütünü şu şekilde ifade etmiştir:

$D = \frac{1}{nU(\bar{y})} \sum_{i=1}^n U(y_i)$. Burada U ile gösterilen fonksiyon, fayda fonksiyonudur. Dalton (1920) bu ölçütünde, fayda fonksiyonunu tam içbükey fayda fonksiyonu olarak tanımlamış, bir diğer ifade ile bu fonksiyonda gelirin azalan marjinal faydasının söz konusu olduğunu belirtmiştir. Bununla birlikte, Dalton (1920), toplumda yer alan her bir bireyin fayda fonksiyonu birbiri ile aynı olduğunu varsaymıştır. Bu nedenle de toplam refahın maksimizasyonu için toplumda eşit dağılımın olması gerekliliğini vurgulamıştır.

¹⁴³ Varyans, gelir ölçeğinden bağımsız olmadığından, eşitsizliğin ölçümünde kullanılması eşitsizliğin olduğundan çok daha yüksek gözükmesine neden olmaktadır. Bu durum, bu ölçütün sahip olduğu en büyük sakıncadır.

yaklaşımında var olan ilkeleri sağlayıp sağlamadıklarına bakılarak eşitsizlik ölçütlerinin güvenilir olup olmadıkları ve sonuçlarının doğruluğu sınanmaktadır (Sen, 1997; Amiel ve Cowell, 1998; Litchfield, 1999; Cowell, 2011).

Bu bağlamda, literatürde yer alan çeşitli çalışmalar gelir eşitsizliği ölçütlerinin sahip olması gereken temel özellikleri detaylı bir biçimde belirtmişlerdir (Atkinson, 1970; Bourguignon, 1979; Kakwani, 1980; Morris ve Preston, 1986; Sen, 1997; Culyer ve Wagstaff, 1997; Silber, 1999; Heshmati, 2004; Cowell, 2011).

Pigou-Dalton Transferler İlkesi

Bu aksiyom, ilk olarak Pigou (1912) tarafından önerilmiş ve sonrasında Dalton (1920) tarafından geliştirilmiştir. Bu aksiyoma göre, herhangi bir yüksek (düşük) gelir düzeyine sahip bir bireyden bir diğer daha düşük (yüksek) gelir düzeyine sahip bireye belirli bir gelir transferi olması durumunda eşitsizliğin azalması (artması) beklenmektedir (Pigou, 1912; Dalton, 1920; Atkinson, 1970; Silber, 1999).

Bu ilkenin kapsamında bazı sınırlamalar söz konusudur. Zira bu ilke, hem toplam gelirin hem de geliri elde eden nüfusun sabit kaldığı varsayımı altında geçerliliğini korumaktadır. Nüfusun ya da gelirin veya her ikisinin birlikte değiştiği durumlarda uygulanabilirliği söz konusu değildir (Dalton, 1920).

Genel Entropi sınıfı ölçütleri, Atkinson indeksi ve Gini katsayısı gibi literatürde yer alan eşitsizlik ölçütlerinin çoğu bu özelliği sağlamaktadır¹⁴⁴ (Sen, 1997; Cowell, 2011).

Literatürde bazı çalışmalarda transfer ilkesini sağlamış olmanın yeterli olmadığı belirtilmiştir. “Transfer Duyarlılığı” olarak adlandırılan aksiyom göz önüne alınarak eşitsizlik ölçütlerinin transfer ilkesine olan duyarlılık derecelerinin bu ölçütlerin sonuçlarının değerlendirilmesinde önemli olduğu vurgulanmıştır. Daha açık bir ifade ile farklı eşitsizlik ölçütlerinin gelir dağılımının farklı kısımlarındaki transferlere karşı farklı duyarlılıklara sahip oldukları belirlenmiştir¹⁴⁵. Bu nedenle de, her bir

¹⁴⁴ Buna karşın, göreceli ortalama mutlak sapma ölçütü bu ilkeyi sağlamamaktadır. Bunun sebebi, ortalamanın aynı tarafında bulunan daha yüksek gelirli bir bireyden (hanehalkından) daha düşük gelirli bir bireye (hanehalkına) yapılan gelir transferi bu ölçütün değerini değiştirmemektir (Sen, 1997; Cowell, 2011). Logaritmik varyans ve varyans ise sadece belirli durumlarda transferler ilkesini sağlamaktadır. Logaritmik varyans, dağılımdaki her bir kısma aynı duyarlılıkta olmadığından (dağılımın alt kuyruğuna daha duyarlı olmasından) bu ilkeyi sağlayamamaktadır.

¹⁴⁵ Örneğin, logaritmik varyans daha düşük gelir gruplarına göreli olarak daha ağırlık vermesi nedeniyle, bu gelir gruplarına yönelik gelir transferi daha yüksek gelir grubuna yapılan gelir transferine oranla ölçütün daha çok azalmasına neden olmaktadır. Dolayısıyla, bu ölçütün dağılımın

gelir eşitsizliği ölçütünün dağılım ile ilgili sahip olduğu duyarlılıkların göz önüne alınarak elde edilen sonuçların karşılaştırılmasının ve değerlendirilmesinin gerekliliği vurgulanmıştır¹⁴⁶ (Atkinson, 1970, 1983; Anand, 1997; Goodman ve diğ, 1997; Sen, 1997; Cowell, 2011).

Ölçekten Bağımsızlık

Bu aksiyoma göre, eşitsizliğin ölçüldüğü nüfusta yer alan her bir bireyin geliri aynı oranda değiştiğinde bu durumun gelir eşitsizliği üzerinde etkisi olmaması gerekmektedir. (Bourguignon, 1979; Cowell, 1999). Bir diğer deyişle bu özellik, gelir ölçeğindeki tek tip oransal değişimlerin ölçülmüş olan eşitsizlikte bir değişim yaratmamasının gerekliliğini ifade etmektedir (Sen, 1997; Fields, 2001)¹⁴⁷.

Nüfustan Bağımsızlık

Bu aksiyoma göre, tamamen aynı özelliklere sahip iki farklı nüfus birbirleriyle birleştirildiğinde, bu durumun gelir dağılımı eşitsizliği üzerine etkisi olmaması gerekmektedir (Dalton, 1920). Dolayısıyla nüfusları birleştirerek yeni bir dağılım oluşturulduğunda, daha önce ölçülmüş olan eşitsizlikte bir değişiklik yaşanmayacaktır. Fakat bu durum sadece özdeş iki dağılımın birleştirilmesi durumunda geçerlidir (Anand, 1997; Goodman ve diğ, 1997).

Simetriklik (Anonimite)

Bu aksiyom iki hanehalkı (bireyin) gelirlerinin değiştirilmesi durumunda, bu değişimden eşitsizliğin etkilenmeyeceğini belirtmektedir. Dolayısıyla, bu aksiyoma göre eşitsizlik ölçümü, sadece bireylerin gelirlerinden etkilenmekte ve diğer başka özelliklerden bağımsızdır. Bu bağlamda, bu özellik, sadece gelir miktarlarına odaklanmayı gerektirmektedir. Bir diğer ifade ile bu ilke gelirleri elde eden bireylerin isimleri ya da taşıdığı diğer özellikleri dikkate alınmayarak o bireylere yansız ve eşit bir biçimde bakmayı sağlamaktadır (Sen, 1997; Cowell, 2011).

alt kuyruğundaki gelir gruplarına daha duyarlı olduğu söylenebilmektedir. Bununla birlikte, yüksek gelir grupları arasındaki gelir transferlerine karşı ise tamamen duyarsız olabilmektedir. Dolayısıyla bu duyarsızlık, bu ölçütün transferler ilkesini sağlayamamasına neden olmaktadır.

¹⁴⁶ Her bir gelir ölçütünün dağılımdaki hangi kısımlara ne kadar duyarlı oldukları gelir ölçütlerinin incelendiği bölümde detaylı bir biçimde anlatılacaktır.

¹⁴⁷ Varyans ortalama gelir düzeyine bağlı olduğundan ve her bir gelir düzeyinin ortalama gelir düzeyinden uzaklığının karesi alınarak hesaplandığından ölçekten bağımsızlık özelliğini sağlayamamaktadır.

Toplama Göre Ayrıştırılabilirlik

Bu özelliğe göre, bir ekonomideki toplam gelir eşitsizliği o ekonominin belirli gelir gruplarına ayrılması durumunda bu alt grupların gruplar arası ve grup içi eşitsizliğinin toplamına eşit olmalıdır (Bourguignon, 1979; Shorrocks, 1980, 1982). Dolayısıyla da, bu ilkeye göre herhangi bir alt gelir grubunun eşitsizliğinin artması (azalması) halinde, bir bütün olarak toplam gelir eşitsizliğinin de artacağı (azalacağı) ifade edilmektedir (Atkinson ve Bourguignon, 2000)^{148,149}.

Bu özellik, analize tabi tutulan ekonominin toplam gelir eşitsizliği üzerinde hangi alt gelir kaynaklarının (ya da nüfusun alt gruplarının) etkili olduğunu gözler önüne sermektedir. Dolayısıyla, bu özellik gelir eşitsizliğinin iyileştirilmesine yönelik olarak uygulanan makroiktisadi politikaların hedef alması gereken alt gelir gruplarının tespit edilmesine olanak sağlamaktadır.

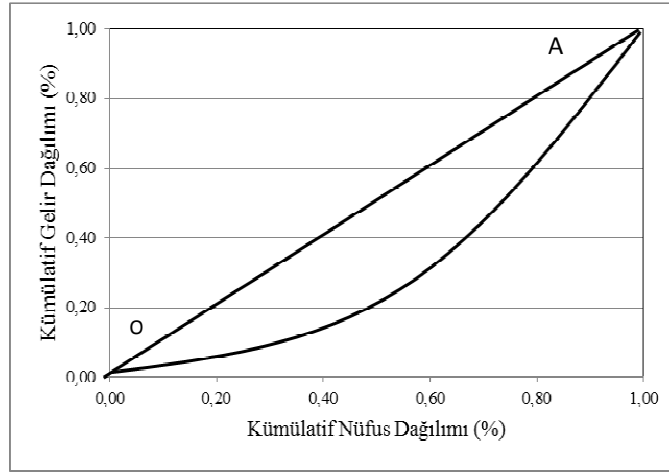
5.5.2 Lorenz eğrisi

Gelir dağılımı çalışmalarında kullanılan gelir eşitsizliği göstergelerinin en eskilerinden biri olan Lorenz eğrisi, Amerikalı iktisatçı Max Lorenz (1905) tarafından geliştirilen grafiksel bir gösterimdir. Lorenz eğrisi, hanehalklarının (bireylerin) yüzde olarak ülkedeki toplam geliri paylaşma şeklini göstermektedir. Bu grafiği oluşturabilmek için hanehalkları (veya bireyler) gelirlerinin büyüklüklerine ve nüfusa bağlı olarak en düşükten en yükseğe doğru sıralanmaktadır. Lorenz eğrisinde, hanehalklarının (bireylerin) toplam içindeki birikimli yüzdeleri yatay eksen, toplam gelirden aldıkları payların birikimli yüzdeleri dikey eksen, yer almaktadır (Lorenz, 1905; Goodman ve diğ, 1997).

¹⁴⁸ Bourguignon (1979) çalışmasında Theil İndeksinin sıfırcı dereceden homojen “ağırlıklandırılmış gelir” ayrıştırılabilir tek ölçüt ve logaritmik sapmaların ortalamasının ise sıfırcı dereceden homojen “nüfus ağırlıklandırılmış” ayrıştırılabilir tek ölçüt olduğunu vurgulamıştır. Bununla birlikte, değişkenlik katsayısının karesinin de toplama göre ayrıştırılabilirlik özelliği taşıyan bir diğer ölçüttür. Diğer taraftan logaritmik varyans, Gini katsayısı, göreceli ortalamaların sapması, Atkinson ve Dalton indekslerinin ise bu özelliği taşımadığı ifade edilmiştir.

¹⁴⁹ Bu özelliklere ek olarak Shorrocks (1982) çalışmasında iki varsayım daha eklemiş ve eşitsizlik ölçütlerinin kabul edilebilir ve ayrıştırılabilir olabilmeleri için bu aksiyomları taşımaları gerektiğini belirtmiştir. Bu varsayımlardan birincisi, eğer gelir kaynağı eşit bir dağılıma sahip ise bu gelir kaynağının toplam gelirdeki eşitsizliğe yapacağı katkının sıfır olması gerektiğidir. İkincisi ise, eğer iki gelir kaynağı birbirinin aynısı ise, bu durumda toplam gelir üzerine aynı derecede katkıda bulunmaları gerekliliğidir. Bu ek varsayımlar (kısıtlar) gelir kaynağının toplam eşitsizlik üzerine yapacağı göreceli katkının eşitsizlik ölçütünün seçiminden bağımsız olmasını sağlamaktadır. Bu ek kısıtlar ve Shorrocks ayrıştırma yöntemi ile ilgili detaylı bilgiler için bakınız: Bölüm 6.

Lorenz eğrisi, tam eşitlik durumu söz konusu olduğunda hanehalklarındaki bireylerin gelirden eşit ölçüde pay aldığını ifade etmek için “tam eşitlik doğrusu” adını almaktadır. Dolayısıyla, eğer toplam gelir hanehalkları (bireyler) arasında eşit olarak dağıtılmış ise Lorenz eğrisi 45 derecelik bir doğru biçimindedir. Bu durumda, nüfusun %20’lik kısmı toplam gelirin de %20’sine sahip olduğunu göstermektedir. Bu doğru mutlak eşitlik doğrusu ile çakışan bir doğru olarak grafikte yer almaktadır. Lorenz eğrisinin tam eşitlik doğrusundan uzaklaşmaya başlaması ve daha bombeli hale gelmesi gelir dağılımında eşitsizliğin arttığı anlamını taşımaktadır. Bir diğer ifade ile gelir dağılımında ne kadar yüksek bir eşitsizlik varsa Lorenz eğrisi yatay eksene o kadar yakın ve köşegenden o kadar uzak olmaktadır (Gastwirth, 1972; Goodman ve diğ, 1997; Litchfield, 1999).

Şekil 5.1. Lorenz Eğrisi.

Şekil 5.1’den de açık bir biçimde görüldüğü gibi OA doğrusu tam eşitlik doğrusunu ifade ederken, sol alt köşeden başlayarak önce yatay daha sonrasında dikey eksen boyunca yer alan ters L şeklindeki iki doğru parçası tam eşitsizlik durumunu göstermektedir. Bu iki uç durum arasında kalan eğriler ise Lorenz eğrisi olarak tanımlanmaktadır (Sen, 1997; Stiglitz, 2000).

Lorenz eğrisi, hem farklı ekonomilerinin gelir eşitsizliği bakımından birbirleri ile kıyaslanmalarında hem de bir ekonomideki farklı zaman dilimlerindeki gelir eşitsizliğinin karşılaştırılmasında kullanılmaktadır. Eğer bir dağılımın Lorenz eğrisi, dağılımın her bir noktası için diğer dağılımın Lorenz eğrisinin üzerinde ise bu durumda ilk dağılımın daha az eşitsiz bir dağılım olduğu sonucuna varılmaktadır (Goodman ve diğ, 1997; Sen, 1997; Gürsel ve diğ, 2000).

Literatürde bu tarz bir durum, (ilk dağılımın Lorenz eğrisinin ikinci dağılımın Lorenz eğrisinin üzerinde yer alması) ilk dağılımın ikinci dağılıma göre *Lorenz baskın* bir dağılım olduğu şeklinde tanımlanmaktadır. Buna karşın, iki dağılım arasında böyle bir sıralama yapmak her zaman çok da kolay olmayabilmektedir. Zira iki farklı dağılıma ait Lorenz eğrileri birbirlerini kesebilirler ve bu durumda hangi dağılımın daha eşitsiz bir dağılım olduğunun tespit edilmesi söz konusu olamayabilir. Bu nedenle böyle bir tablo altında, bu gelir ölçütünün yerine diğer gelir ölçütleri (Gini katsayısı gibi) tercih edilerek karşılaştırma yapılması daha doğru olacaktır (Morris ve Pearson, 1986; Sen, 1997).

Diğer taraftan, Lorenz eğrisi gelir eşitsizliği ölçütlerinin özelliklerini taşıyıp taşıyamaması açısından değerlendirildiğinde, ölçekten bağımsızlık, Pigou-Dalton transferler ilkesi, nüfustan bağımsızlık ve ayrıştırılabilirlik özelliklerini taşıdığı görülmektedir (Sen, 1997; Litchfield, 1999).

5.5.3 Gini katsayısı

Literatürde yer alan gelir eşitsizliği ölçütlerinin içerisinde en yaygın olarak kullanılan ölçüt İtalyan istatistikçi Corrado Gini (1912) tarafından geliştirilen Gini katsayısıdır¹⁵⁰. Bu katsayı, eşitsizlik düzeyini tek bir sayı ile ifade ettiğinden farklı gelir dağılımlarının eşitsizlik düzeyi ile ilgili karşılaştırma yapma olanağı sağlamaktadır.

Gini katsayısı, farklı formüller ve grafiksel çıkarımlarla ifade edilebilmektedir (Goodman ve diğ, 1997; Sen, 1997; Xu, 2003b). Gini katsayısını dört farklı yaklaşım ile elde etmek mümkündür. Bu yaklaşımlar sırasıyla grafiksel yaklaşım, göreceli ortalama farkı yaklaşımı, kovaryans yaklaşımı ve matris formu yaklaşımı olarak özetlenebilmektedir (Xu, 2003b).

İlk olarak Gini katsayısı, grafiksel yaklaşımla Lorenz eğrisinden elde edilebilmektedir. Lorenz eğrisi ile tam eşitlik doğrusu arasında kalan alanın tam eşitlik doğrusu altında kalan üçgen alana bölünmesi Gini katsayısını göstermektedir. Lorenz eğrisi gösteriminde tam eşitlik doğrusu ile Lorenz eğrisi arasında kalan alan

¹⁵⁰ 1912 yılında yazdığı kitabında bu katsayıdan bahseden Gini'nin bu kitabının İtalyanca olması nedeni literatürde daha geniş bir yankı bulması ve daha bilinir bir eşitsizlik ölçütü haline gelmesi, İngilizce olarak 1921 yılında *The Economic Journal* dergisinde yayınladığı kısa açıklama ile mümkün olmuştur (Gini, 1921).

A alanı olarak ve Lorenz eğrisinin altında kalan alan B alanı olarak tanımlandığında, Gini katsayısı aşağıdaki biçimde elde edilmektedir (Gastwirth, 1972; Anand, 1997):

$$Gini = \frac{A}{(A + B)} \quad (5.1)$$

Bu durumda, bir uç durum olarak bir ekonomide toplam gelir eğer tam eşit olarak bireylere dağıtılıyorsa, A alanının değeri ve dolayısıyla da Gini katsayısının değeri sıfıra eşit olur. Diğer taraftan diğer bir uç durumda, ekonomide tam eşitsizlik durumu söz konusu ise bu durumda Lorenz eğrisi üçgenin dikey ve yatay kenarlarını şekline sahip olacağından B alanı sıfıra eşit olacak ve dolayısıyla da Gini katsayısı bir değerine eşit olacaktır. Bu bağlamda, Gini katsayısı 0 ile 1 değerleri arasında yer alan bir katsayıdır. Bu katsayının değeri bire yaklaştıkça (arttıkça) gelir eşitsizliğinde bir artış, sıfır değerine yaklaştıkça (azaldıkça) gelir eşitsizliğinde bir azalma olduğu sonucuna varılmaktadır (Sen, 1997; Goodman ve diğ., 1997; Silber, 1999; Warr, 2003).

Grafiksel yaklaşımın yanı sıra, görelî ortalama fark yaklaşımı olarak adlandırılan istatistiksel bir yaklaşımla Gini (1912) bu katsayıyı aşağıdaki şekilde göstermiştir. Gini (1912) tarafından tanımlanan formül, literatürde birçok farklı çalışmada bütün gelir ikililerinin farklarının aritmetik ortalamalarının dağılımın aritmetik ortalamasına oranlanmasıyla elde edilen “görelî ortalama farkın” yarısını gösterdiği ifade edilmektedir (Dalton, 1920; Kendall ve Stuart, 1958; Sen, 1997)¹⁵¹.

$$Gini = \frac{1}{2n^2\mu} \left[\sum_{i=1}^n \sum_{j=1}^n |y_i - y_j| \right] \quad (5.2)$$

Bu formülde, n ifadesi örneklemdeki bireylerin (eşdeğer hanehalklarının) sayısını y_i ve y_j ifadeleri sırasıyla i. ve j. bireylerin (eşdeğer hanehalklarının) gelirlerini

¹⁵¹ Gini katsayısının ifade edilmesinde kullanılan diğer iki yöntemden biri olan Kovaryans yaklaşımına göre Gini katsayısı şu şekilde ifade edilebilmektedir (Anand, 1983; Lerman ve Yitzhaki, 1984): $Gini = 2cov(y_i, i)/n\bar{y}$. Bir diğer yaklaşım olan matris formu yaklaşımı ise eşitsizliğin ayrıştırılması amacıyla önerilmiştir (Pyatt, 1976; Silber, 1999). Bu yaklaşıma göre Gini katsayısı şu şekilde ifade edilebilmektedir (Detaylı açıklama için bakınız: Xu (2003b)):

$$Gini = \left[\frac{1}{n} \quad \frac{1}{n} \quad \dots \quad \frac{1}{n} \right] * \begin{bmatrix} 0 & -1 & -1 & \dots & -1 \\ 1 & 0 & -1 & \dots & -1 \\ 1 & 1 & 0 & \dots & -1 \\ \vdots & \vdots & \vdots & \ddots & \vdots \\ 1 & 1 & 1 & \dots & 0 \end{bmatrix} * \begin{bmatrix} \tilde{L}_1 \\ \tilde{L}_2 \\ \vdots \\ \tilde{L}_n \end{bmatrix}.$$

Bu formülde $\tilde{L}_i$ ifadesi gelir dağılımında i. sırada yer alan bireyin (hanehalkının) elde ettiği toplam geliri göstermektedir.

$i \in (1, 2, \dots, n)$ ve $j \in (1, 2, \dots, n)$ ve son olarak μ ifadesi toplam gelirin aritmetik ortalamasını göstermektedir.

Gini katsayısı gelir eşitsizliği ölçütlerinin sahip olması gereken özelliklerin tamamını taşımaktadır¹⁵² (Anand, 1997; Sen 1997; Fields, 2001). Fakat Gini katsayısı eşitsizliğin bir göstergesi olarak alındığında dikkate alınması gereken bir durum bu katsayının transfer ilkesi koşulunu sağlamasına rağmen, transfer duyarlılığı açısından, üst ve alt gelir gruplarındaki gelir transferlerine karşı daha duyarsız olduğudur. Bir diğer ifade ile Gini katsayısı orta gelir grupları arasındaki gelir transferlerinden, alt ve üst gelir gruplarındaki gelir transferlerine göre daha fazla etkilenmektedir. Gini katsayısının dağılımın orta kısımlarındaki transferlere karşı daha duyarlı olmasının sebebi bu katsayının, formülünden de görüleceği üzere, gelirlerin sıralamasının ağırlıklarına ve gelir elde edenlerin sayısına bağlı olmasıdır. Bu nedenle de Gini katsayısı ortalama gelirden her iki önde de uzakta olan gelirler arasındaki transferlere daha az duyarlıdır (Sen, 1997; Gürsel ve diğ, 2000; Anwar, 2003)¹⁵³.

5.5.4 Genelleştirilmiş entropi grubu ölçütleri

Literatürde yaygın olarak kullanılan bir diğer eşitsizlik ölçütü “genelleştirilmiş entropi grubu” ölçütleridir. Bu grup içerisinde yer alan eşitsizlik ölçütleri logaritmik sapmaların ortalaması, Theil indeksi ve değişkenlik katsayısı olarak sınıflandırılmaktadır. Literatürdeki birçok farklı çalışmada, genelleştirilmiş entropi grubu ölçütlerinin gelir eşitsizliği ölçütlerinin sahip olması gereken tüm özellikleri eksiksiz olarak sağladıkları belirtilmiştir (Bourguignon, 1979; Anand, 1983, 1997; Cowell, 2006, 2011; Sen, 1997). Bu grubun ait genel formülü aşağıdaki biçimde göstermek mümkündür:

¹⁵² Gini katsayısının, toplama göre ayrıştırılabilirlik özelliği ile ilgili olarak literatürde farklı çalışmalar farklı eleştiriler getirmektedir. Bazı çalışmalar, Gini katsayısının bu özelliği tam olarak taşıyamadığı bu nedenle ayrıştırma analizlerinde doğru sonuçlar veremediğini belirtmişlerdir (Bourguignon, 1979; Cowell, 1988; Warr, 2003). Diğer bazı çalışmalarda ise, Gini katsayısının bu özelliği taşıdığı fakat dağılımların birbirleriyle örtüşmesi (overlapping) durumunda, ayrıştırılabilir özelliğini yitirdiğini ve bu nedenle sonuçlarının tartışmalı olduğu vurgulanmıştır (Sen, 1997; Anand, 1997; Litchfield, 1999).

¹⁵³ Üst ve alt gelir gruplarına olan duyarsızlığı nedeniyle literatürde, alt gelir gruplarında yığılmaların olduğu ülkeler ile üst gelir gruplarında yığılmaların olduğu ülkelerin gelir eşitsizliklerinin karşılaştırılmasında veya farklı zaman dilimleri için aynı ülkenin gelir eşitsizliğinin değerlendirilmesinde Gini katsayısının sahip olduğu bu özellik göz önünde bulundurulmalıdır.

$$GE(\alpha) = \frac{1}{\alpha(\alpha-1)} \left[\frac{1}{n} \sum_{i=1}^n \left(\frac{y_i}{\mu} \right)^\alpha - 1 \right] \quad (5.3)$$

Burada n ifadesi örneklemdaki bireylerin (eşdeğer hanhalklarının) sayısını, y_i ifadesi i . bireyin (eşdeğer hanhalkının) gelirini $i \in (1, 2, \dots, n)$ ve μ ifadesi toplam gelirin aritmetik ortalamasını göstermektedir. Formülde yer alan α parametresi ise gelir dağılımının farklı noktalarındaki gelirlerin uzaklıklarına verilen ağırlığı göstermektedir. Bu parametre herhangi bir reel değer alabilmektir. Literatürde en fazla kullanılan α değerleri ise 0, 1 ve 2'dir. Bu α değerlerine bağlı olarak da farklı gelir eşitsizliği ölçütlerine ulaşılmıştır.

α parametresinin 0'a eşit olması sonucunda "*logaritmik sapmaların ortalaması*" olarak adlandırılan eşitsizlik ölçütüne, 1'e eşit olması durumunda "*Theil İndeksi*" eşitsizlik ölçütüne, 2 değerine eşit olması durumunda ise "*Değişkenlik Katsayısının Karesinin Yarı*" eşitsizlik ölçütüne ulaşılmaktadır.

5.5.4.1 Logaritmik sapmaların ortalaması

Logaritmik sapmaların ortalaması, her bir gelir bileşeni ile ortalama gelir arasındaki ilişkiyi logaritmik olarak ölçümlemektedir. Bu ölçüt genelleştirilmiş entropi grubuna ait formüldeki α parametresinin sıfır değerini alması ile elde edilmekte ve aşağıdaki biçimde yazılmaktadır (Goodman ve diğ, 1997; Warr, 1997)¹⁵⁴:

$$GE(0) = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n \ln \left(\frac{\mu}{y_i} \right) \quad (5.4)$$

Bu gelir ölçütünde yer alan α parametresi gelir dağılımındaki farklı kısımlardaki gelirler arasındaki uzaklıklara verilen ağırlık olduğu için sıfır değerini alması, bu ölçütün gelir dağılımının alt gelir gruplarında yer alan gelirler arasındaki uzaklıklara daha ağırlık verdiği anlamını taşımaktadır. Bu da bu ölçütün dağılımın alt kuyruğundaki gelirler arasındaki değişimlere daha duyarlı olduğunu göstermektedir. Bir başka ifade ile bu gelir ölçütü alt gelir gruplarındaki gelir transferlerine üst gelir gruplarındaki gelir transferlerine oranla daha duyarlı olduğu anlamını taşımaktadır.

¹⁵⁴ Genelleştirilmiş entropi grubu formülünde parametresinin sıfır değeri almasıyla elde edilen logaritmik sapmaların ortalaması ölçütü, l'Hospital kuralı ile Theil (1967) tarafından formülleştirilmiş olduğu için bu ölçüte Theil L ölçütü de denilmektedir (Litchfield, 1999).

Dolayısıyla, alt gelir gruplarını arasındaki gelir transferleri bu ölçüt değerini daha fazla etkilemektedir (Anand, 1997; Goodman ve diğ, 1997, Litchfield, 1999).

Bu gelir ölçütünün aldığı değerler Gini katsayısından farklı olarak, 0 ile sonsuz arasında değişmektedir. Bu değer büyüdükçe (küçüldükçe) dağılımın daha eşitsiz (eşit) olduğunu göstermektedir.

Logaritmik sapmaların ortalaması, gelir eşitsizliği ölçütlerinin taşıması gereken özellikleri sağlamakla beraber, özellikle toplama göre ayrıştırılabilir özelliğini taşıması nedeniyle literatürde birçok farklı çalışmada, ayrıştırma analizlerinde nüfusun alt gelir gruplarına göre ayrıştırılması için ideal bir gelir ölçütü olduğu belirtilmiştir (Mookherjee ve Shorrocks, 1982; Jenkins, 1995).

5.5.4.2 Theil indeksi

Theil indeksi, bilgi teorisindeki entropi kavramından yola çıkarak geliştirilmiştir (Theil, 1967). Bu eşitsizliğin elde edilme yöntemi diğer gelir eşitsizliği yöntemlerinden farklıdır (Sen, 1997; Gürsel ve diğ, 2000)¹⁵⁵. Bu ölçüt, genelleştirilmiş entropi formülündeki α parametresinin 1 değeri alması ile elde edilmekte ve aşağıdaki biçimde yazılmaktadır:

$$GE(1) = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n \frac{y_i}{\mu} \ln \left(\frac{y_i}{\mu} \right) \quad (5.5)$$

Theil indeksinde α parametresinin 1 değerine eşit olması, bu indeksin dağılım boyunca yer alan gelir grupları arasındaki uzaklıklara eşit derecede önem verdiği bir diğer ifade ile dağılımdaki her bir kısma eşit duyarlılık gösterdiği anlamını taşımaktadır (Litchfield, 1999). Theil indeksi sıfır değerinden sonsuz değerine kadar değişen reel değerler alabilmektedir. Theil indeksinin değeri de diğer genelleştirilmiş entropi grubu üyeleri gibi büyüdükçe (küçüldükçe) dağılımın daha eşitsiz (eşit) olduğu anlamını taşımaktadır.

Şu ana kadar bahsedilen diğer gelir ölçütleri gibi Theil indeksi de transferler ilkesi, nüfustan ve ölçekten bağımsızlık özelliklerini sağlamaktadır. Bununla birlikte

¹⁵⁵ Theil (1967) tarafından türetilen bu ölçütün elde edilme şekli ile ilgili detaylı formüller için bakınız: Theil (1967) ve Sen (1997).

literatürdeki birçok farklı çalışmada toplama göre ayrıştırılabilirlik özelliği taşıdığı belirtilmiştir¹⁵⁶ (Bourguignon, 1979; Anand, 1997; Cowell, 2011).

5.5.4.3 Değişkenlik katsayısının karesinin yarısı

Değişkenlik katsayısı, varyansın ölçekten bağımsızlık koşulunu sağlayamaması nedeniyle bu eksikliği gidermek için türetilmiş bir eşitsizlik ölçütüdür. Bu nedenle, standart sapmanın ortalama toplam gelire olan oranı ile ifade edilerek, ölçekten bağımsızlık koşuluna sahip olması sağlanmıştır. Bu gelir ölçütünü aşağıdaki şekilde göstermek mümkündür:

$$CV = \frac{1}{\mu} \left[\frac{1}{n} \sum_{i=1}^n (y_i - \mu)^2 \right]^{1/2} \quad (5.6)$$

Bu ölçütün değeri büyüdükçe eşitsizliğin değeri de artmaktadır. Bununla birlikte değişkenlik katsayısı aynı zamanda transferler ilkesini de sağlamaktadır. Bütün gelir düzeylerindeki gelir transferlerine karşı aynı duyarlılığı taşımaktadır (Sen, 1997; Goodman ve diğ, 1997; Anand, 1997).

Bu gelir ölçütünün karesi, literatürde görelî varyans olarak da tanımlanmaktadır. Buna ek olarak genelleştirilmiş entropi grubuna ait genel formülde α parametresinin 2 değerini almasıyla “*Değişkenlik Katsayısının Karesinin Yarısı*” olarak ifade edilen ve literatürde birçok ampirik çalışmaya konu olan eşitsizlik ölçütü elde edilebilmektedir. Bu ölçüte ilişkin formül aşağıdaki gibi yazılabilmektedir (Sen, 1997; Cowell, 2011):

$$GE(2) = \frac{1}{2n\mu^2} \left[\sum_{i=1}^n (y_i - \mu)^2 \right] \quad (5.7)$$

Bu eşitsizlik ölçütü, diğer genelleştirilmiş entropi grubu ölçütleri gibi eşitsizlik ölçütlerinin taşıması gereken özelliklerin tümünü sağlamaktadır (Litchfield, 1999; Cowell, 2011).

Buna ek olarak, bu eşitsizlik ölçütünün bir diğer özelliği ise, ufak dışa düşenlerin söz konusu olduğu bir gelir dağılımında, bu dışa düşen gelirlerin eşitsizlik ölçütünün

¹⁵⁶ Birçok farklı çalışma Theil indeksinin nüfusun alt gruplarına göre hem grup içi hem de gruplar arası bileşenlerine ayrıştırılabilir olmasının büyük bir avantaj olduğu belirtmişler ve çalışmalarında Theil ayrıştırma yöntemini kullanmışlardır (Eble, t.y; Akita ve diğ, 1999; Cowell, 2006; Frankema, 2006; Giammatteo, 2006; Kum, 2008; Elveren, 2010). Buna ek olarak, Sicular ve Morduch (2002), Theil indeksinin aynı zamanda gelir kaynaklarına göre de ayrıştırılabilir olduğunu ifade etmişlerdir.

değeri üzerinde çarpıtıcı bir etkisi olmamasıdır. Diğer taraftan, Theil indeksinin aksine, sıfır ya da negatif gelirlerin söz konusu olması durumunda, eşitsizlik ölçütü bundan etkilenmemektedir (Hale, 2005).

5.5.5 Atkinson indeksi

Atkinson (1970) çalışmasında, toplumsal refahı da göz önüne alan bir eşitsizlik ölçütü önermiştir. Bu eşitsizlik ölçütü, bazı temel varsayımlara dayanmaktadır. Bunlardan birincisi, ölçütte yer alan toplumsal refah fonksiyonunun gelire göre azalan marjinal faydaya sahip olduğu bir diğer ifade ile içbükey bir fonksiyon olduğudur. İkincisi, bu refah fonksiyonunun toplumdaki her bir bireyin refah fonksiyonunun toplamından oluştuğudur. Bu ikinci varsayım, kişisel faydaların birbirleri ile karşılaştırılabilir ve toplanabilir olduğunu varsaydığından oldukça sınırlayıcı bir varsayımdır. Bu indeksi aşağıdaki şekilde ifade edebilmek mümkündür:

$$A_{\epsilon} = 1 - \left[\frac{1}{n} \sum_{i=1}^n \left(\frac{y_i}{\mu} \right)^{1-\epsilon} \right]^{1/(1-\epsilon)} \quad (5.8)$$

Bu fonksiyonda ϵ parametresi eşitsizlikten kaçınmayı ifade etmektedir. Bir diğer ifade ile toplumun normatif olarak eşitsizliğe karşı duyarlılığını göstermektedir¹⁵⁷. Dolayısıyla ϵ toplumun duyarlılık derecesine bağlı olarak indeksin alacağı değer değişmektedir. Eğer toplumun duyarlılığı yüksek ise eşitsizlikten kaçınma parametresi ϵ daha büyük değer alacaktır (Sen, 1997; Cowell, 2011).

Atkinson indeksinin değeri 0 ile 1 değerleri arasında değişmektedir. Sıfır ve bir değerleri, sırasıyla iki uç nokta olan tam eşitlik ve tam eşitsizlik durumunu göstermektedir. Eşitsizlikten kaçınma parametresi aynı olan iki farklı ülkenin gelir eşitsizliklerinin ya da aynı ülkenin farklı zamanlardaki gelir eşitsizliği durumunun karşılaştırılması durumunda, Atkinson indeksi daha büyük olan dağılımın daha eşitsiz olduğu sonucuna ulaşılmaktadır (Sen, 1997; Gürsel ve diğ, 2000).

Aşağıdaki Çizelge 5.2, şu ana kadar bu alt bölümde detaylı bir biçimde incelenen gelir eşitsizliği ölçütlerinin taşıdığı özellikler ile ilgili genel bir özet sunmaktadır.

¹⁵⁷ Bu ölçütün bu derece normatif bir parametreye bağlı olarak hesaplanması en büyük dezavantajını oluşturmaktadır. Zira bu kaçınma isteğinin aldığı değere bağlı olarak indeksin değeri de değişeceğinden, bu indeksin karşılaştırma amacıyla kullanılmasında sıkıntı yaratmaktadır.

Çizelge 5.2: Gelir Eşitsizliği Ölçütlerinin Taşıdıkları Özellikler.

Gelir Eşitsizliği Ölçütleri	Sahip olduğu Özellikler
Lorenz Eğrisi	a
Gini Katsayısı	a, b, c
Varyans	a, c, d
Logaritmik Sapmaların Ortalaması	c,d
Theil İndeksi	a, b, c, d
Değişkenlik Katsayısının Karesi	a, b, c, d
Atkinson İndeksi	a, b, c, d
Dalton İndeksi	a, d
Özellikler: (a) Transferler İlkesi, (b) Ölçekten Bağımsızlık, (c) Nüfustan bağımsızlık, (d) Toplama Göre Ayrıştırılabilirlik	

5.6 Türkiye Ekonomisindeki Gelir Eşitsizliği Sorunu ile ilgili Çalışmalar

Türkiye ekonomisi, son yıllarda yaşadığı dönüşümler ve bu dönüşümlerin gelir dağılımı sonuçları itibariyle ve özellikle izlediği makroiktisadi politikalar nedeniyle hem ulusal hem de uluslararası literatürde oldukça ilgi çekmeye başlamıştır. Aslında Türkiye ekonomisinin gelir eşitsizliği ile ilgili yaşamış olduğu tecrübelerin son zamanlarda ilgi çekici olması beklenebilir bir durumdur. Zira özellikle son yıllarda sağlanan siyasi istikrarla birlikte, yüksek büyüme oranlarına ulaşan Türkiye ekonomisinin ekonomik performansının dikkat çekici olmasına neden olmuştur.

Geçmişten günümüze Türkiye ekonomisindeki gelir eşitsizliği ile ilgili birtakım farklı yöntemlerle gerçekleştirilen çok sayıda çalışma ve rapor mevcuttur. Fakat ne yazık ki çok yakın zamanlara kadar açık ve net bir biçimde gelir eşitsizliği ile ilişkili sorunların ve eşitsizliğin makroiktisadi politikalar ile ilişkisinin bilimsel bir metodoloji yardımıyla incelenmemiştir. Türkiye'ye özgü bu sorunun en büyük nedeni kapsamlı veri eksikliğidir. Özellikle 2000'li yıllardan önceki dönemler göz önüne alındığında, bu dönemlere ait gelir eşitsizliği ile ilgili yapılan çalışmalar, o dönemlerde kapsamlı, düzenli ve süreklilik arz eden bir anket çalışması yapılmadığından sadece belirli yıllara ait veriler üzerinden gerçekleştirilen yorumları içermektedir. Türkiye İstatistik Kurumunun 2002 yılından itibaren düzenli olarak yıllık Hanehalkı Gelir Anketleri düzenlemeye başlamasıyla beraber, bu anlamda var olan kapsamlı veri sıkıntısını ortadan kalkmıştır.

Genel anlamda, Türkiye'deki gelir eşitsizliğinde son on yılda yaşanan değişimlere bakıldığında, eşitsizlikte hızlı bir düşüş olmamasına karşın yine de düzenli bir

azalma yaşandığı görülmektedir¹⁵⁸. Buna karşın, dünya ekonomileri ile karşılaştırıldığında, ülke düzeyinde yaşanan toplam gelir eşitsizliğindeki azalmaya rağmen Türkiye ekonomisinin dünya ekonomileri arasında eşitsiz dağılıma sahip ülkeler arasında yer aldığı görülmektedir¹⁵⁹. Bu nedenle de, gelir eşitsizliği konusu halen hem araştırmacılar hem de politika uygulayanlar için önemini sürdürmektedir.

Bu alt bölümde, Türkiye ekonomisinde gelir eşitsizliği araştırmaları ile ilgili çalışmaların incelenmesinde, çalışmalar 2000 yılı öncesi ve sonrası olmak üzere iki farklı dönemde ele alınacaktır. Bu tarz bir ayrıma gidilmesinde iki sebep vardır. Birincisi, 2000’li yıllardan sonra daha düzenli olarak toplanmaya başlayan anketler neticesinde verilerin erişilebilirliğinin artması bu alandaki çalışmalara farklı bir boyut kazandırmasıdır. İkincisi ise, bu tez çalışmasının ana amaçlarından biri Türkiye’deki son yıllarda yaşanan gelir eşitsizliğinin boyutlarına ışık tutması olduğu için, bu amaç gereği gerçekleştirilecek ampirik çalışmalar ile literatürde aynı dönem için gerçekleştirilen diğer çalışmalarla karşılaştırılabilirliğin sağlanmasıdır.

5.6.1 2000 yılı öncesindeki çalışmalar

2000 yılı öncesine ait gelir dağılımı çalışmaları aslında araştırma yöntemleri, dayandıkları kaynaklar, temsil ettikleri ana kütleler ve hesaplama yöntemleri açısından birbirlerinden oldukça farklı olmaları nedeniyle karşılaştırmalı bir incelemeyi zorlaştırmaktadırlar. Fakat en azından belirli yıllara ait gelir eşitsizliği tespitlerinin yapılmasına olanak sağladıklarından bu çalışmalardan bahsetmekte yarar olduğu düşünülmektedir.

Gelir dağılımı çalışmalarına *bireysel gelir dağılımı* açısından bakıldığında, Türkiye’de bu alanda yapılan çalışmaların ilki Türkiye’de tarımsal gelirlerin 1951-

¹⁵⁸ Literatürde yer alan birtakım çalışmalar bu sonucu doğrular nitelikte bulgular elde etmişlerdir. Bu çalışmalardan önce, Türkiye İstatistik Kurumu’nun özellikle 2000’li yıllardan sonra hazırladığı yıllık raporlar toplam gelir eşitsizliğinde bir azalma olduğunu ortaya koymaktadır. TÜİK’in raporlarına göre gelir eşitsizliğinin bir göstergesi olan Gini katsayısının Türkiye geneli için 2002 yılında 0.43 olduğu ve 2009 yılına gelindiğinde 0.39 seviyelerine gerilediği görülmektedir. Elbette ki tek bir katsayı gelir eşitsizliğinde gerçekte iyileşme olup olmadığının tek göstergesi değildir. Farklı yöntemler ve eşitsizlik göstergeleri ile gerçekleştirilen detaylı incelemeler ve yorumlar ampirik bulguların yer aldığı bir sonraki alt bölümde tartışılacaktır.

¹⁵⁹ Türkiye ve dünya ekonomileri ile ilgili karşılaştırmalı sonuçlar ortaya koyan birçok çalışma yer almaktadır. Örneğin, OECD ülkeleri ile karşılaştırmalı olarak yapılan birçok çalışmada, 2000’li yılların sonlarında gelir eşitsizliği sıralamasında Türkiye ekonomisinin Meksika ve Şili’den sonra en sonlarda, bir diğer ifade ile en eşitsiz ülkeler arasında yer aldığı görülmektedir (OECD, 2011). Bu çalışmalardan ilerleyen alt bölümde daha detaylı olarak bahsedilecektir.

1953 yılları arasındaki dağılımını araştıran doktora tezidir (Hirschman, 1958)¹⁶⁰. Bu çalışma aslında Türkiye genelini yansıtan bir inceleme olmaktan çok tarımsal kesime yönelik kısmi bir çalışmadır. Bunun ardından, 1959 yılında yapılan bir diğer çalışmada Türkiye’deki gelir dağılımı sorunu ele alınmıştır (Bengül, 1959)¹⁶¹. Bu çalışmanın ardından 1960’lı yıllarda hazırlanan “Enos Raporu” da dönemin bir diğer önemli gelir dağılımı çalışmasıdır. 1962 yılında çeşitli grupların elde ettikleri gelirler ve bu grupların vergilenme oranları ile ilgili olarak hazırlanan bu rapor, bu gruplar arasında gelir ve vergileme oranları bakımından önemli farklılıklar olduğunu ortaya koymuştur. Bu raporun bir diğer çarpıcı noktası ise, tarım sektöründeki gelirlerin diğer sektörlerle göre oldukça düşük olduğunun tespit edilmesidir (Karluk, 2010).

İzleyen yıllarda, DPT tarafından 1963 yılında gelir vergisi beyanlarına dayandırılarak yapılan araştırma dikkat çekici bir çalışma olarak literatürde yerini almıştır¹⁶² (Çavuşoğlu ve Hamurdan, 1966). Fakat bu araştırma sadece gelir vergisi beyanına dayanılarak gerçekleştirildiğinden, elde edilen sonuçlara farklı araştırmacılar tarafından birtakım eleştiriler getirilmiştir. Bu sonuçlara getirilen en büyük eleştiri o dönemdeki gelir vergisi kapsamının oldukça dar olması nedeniyle, sonuçların Türkiye genelini yansıtamayacağı gerçeğidir (Özmucur, 1995). Zira o yılda Türkiye’de gelir vergisinin genel kapsamda uygulanmıyor olması sonuçlar üzerinde şüphe uyandırmıştır. Bu çalışmanın sonuçlarına göre Türkiye geneli için Gini katsayısı 0.55 çıkmıştır. Bu değer, o dönemde eşitsizliğin yüksek boyutlarda olduğunun bir göstermektedir (Gürsel ve diğ., 2000).

Ardından, ülke çapındaki ilk gelir eşitsizliği çalışması 1968 yılı verileri kullanarak Bulutay ve diğ. (1971) tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu araştırma daha kapsamlı düzeyde verileri içerdiğinden, daha önceki çalışmaya getirilen eleştiriler geçerliliğini yitirmiştir. Fakat bu sefer de araştırmanın örneklem seçim yöntemi nedeniyle Türkiye genelini yansıtamayacağı vurgulanmıştır. Zira bu araştırma aslında farklı bir

¹⁶⁰ Türkiye’de yapılan çalışmaların birçoğu sadece fonksiyonel gelir dağılımı yaklaşımına odaklanarak gerçekleştirilen çalışmalar olmayıp, genellikle bireysel gelir dağılımı üzerinde yoğunlaşmıştır. Bu nedenle fonksiyonel gelir dağılımı açısından gelir eşitsizliği ile ilgili incelemelerde bulunan çalışmaların sayısı oldukça azdır. Bununla birlikte, literatürde yer alan bazı diğer çalışmalar ise hem bireysel hem de fonksiyonel gelir dağılımı anlamında incelemelerini gerçekleştirmişlerdir. Bu alt bölümde Türkiye’deki bu döneme ait gelir dağılımı çalışmaları ile ilgili genel özet bir bilgi sunulurken, bu çalışmalardan da bahsedilerek genel anlamda gelir dağılımı araştırmalarına ışık tutulacaktır.

¹⁶¹ Bu çalışma Prof. Dr. N. Bengül’ün Stanford Üniversitesinde yaptığı “Gelir Dağılımı Araştırması için Öneriler” isimli çalışmasıdır.

¹⁶² Bu gelir dağılımı araştırması beyanname veren mükelleflerden 3270000 mükellefin gelir vergisi beyanına dayanılarak gerçekleştirilmiştir (Gürsel ve diğ., 2000).

amaç doğrultusunda gerçekleştirildiğinden, araştırma kapsamı sadece eşi kırk beş yaşından küçük evli erkeklerle sınırlandırılmıştır¹⁶³¹⁶⁴. Bu araştırma sonucunda Gini katsayısı 0.56 olarak tespit edilmiştir¹⁶⁵.

Bu çalışmayı takiben, 1973 yılında gelir dağılımı araştırmasına dayanan DPT tarafından yapılan araştırma literatürde yer almaktadır (DPT, 1976). Bu çalışmada bir önceki çalışmadan farklı olarak çok aşamalı kümeli tesadüfi örnekleme yöntemi ile örneklem kütlesi belirlenmiştir¹⁶⁶. Bu çalışmanın sonuçlarına göre Türkiye geneli için Gini katsayısı 0.51'dir¹⁶⁷. Bu çalışmaya getirilen en önemli eleştiri ise, özellikle 1970'li yıllarda gelir dağılımında önemli bir gelir kaynağı olan yurtdışından transfer gelirlerinin hesaplamada kapsam dışında bırakılmış olmasıdır.

Fonksiyonel gelir dağılımı yaklaşımıyla değerlendirildiğinde, bu çalışmada fonksiyonel olarak gelirler kar, faiz ve rant gelirleri, ücret gelirleri ve küçük üretici gelirleri olarak toplulaştırılmıştır. Bu üç gelir grubu içerisinde en eşitsiz gelir dağılımına kar, faiz ve rant gelir grubunun, en eşitlikçi gelir dağılımına ise ücret gelir grubunun sahip olduğu tespit edilmiştir. Diğer taraftan, tarımsal gelir elde eden hanhalklarının tarım dışı gelir elde eden hanhalklarına göre daha eşit olduğu tespit edilmiş ve bunun sebebi olarak toprak mülkiyetindeki eşitsizlik gösterilmiştir. (DPT, 1976).

Derviş ve Robinson (1980) ise çalışmalarında, 1973 yılı gelir dağılımı anketine eleştiri getirmişler ve ankette tarım dışı gelirin ve tarımsal nüfusun olduğundan daha az görüldüğünü belirtmişlerdir. Bu nedenle de, DPT tarafından gerçekleştirilen çalışmada bulunan gelir eşitsizliğinin daha yüksek düzeylerde çıktığını, aslında gelir

¹⁶³ Bu çalışma doğurganlık çalışmasına yönelik bir çalışma olduğundan, tabakalı örnekleme yöntemi ile seçilmiş örnek hanhalklarından, belirli bir boyuttaki hanhalkı örneklem dışı tutulmuştur (Karluk, 1999; Gürsel ve diğ, 2000). Örneklemen bu şekilde sınırlı tutulması Türkiye'deki tüm hanhalklarının %17'sinin ve toplam nüfusun ise %8'inin araştırma kapsamı dışında kalmasına neden olmuştur (Bulutay ve diğ, 1971).

¹⁶⁴ Bu çalışmanın dikkate değer bir noktası, ilk defa gelir dağılımı hesaplamalarında *milli gelir* kavramından farklı olarak *kullanılabilir gelir* kavramının kullanılmış olmasıdır.

¹⁶⁵ Bu çalışmada, Türkiye ülkelerarası gelir eşitsizliği bakımından bir karşılaştırmaya da tabi tutulmuş ve Türkiye'nin İsveç, Norveç, Yunanistan, ABD, Batı Almanya, Pakistan, Finlandiya ve Hindistan arasında gelir eşitsizliği en yüksek ülke olduğu tespit edilmiştir (Bulutay ve diğ, 1971).

¹⁶⁶ Aynı yıl TÜİK tarafından da (o zamanki adı ile Devlet İstatistik Enstitüsü-DİE) bir gelir dağılımı anketi gerçekleştirilmiştir. Bu anket ve TÜİK tarafından gerçekleştirilen diğer hanhalkı gelir dağılımı anketleri ile ilgili detaylı bilgi için bakınız: Bölüm 5.7.1.

¹⁶⁷ 1973 gelir dağılımı araştırmasında var olan bir yenilik, gelir dağılımının sektörel gelir dağılımı açısından ele alınarak, farklı sektörlerdeki gelir eşitsizliğinin bulgulanmasıdır. Bu çalışmada, tarım ve hizmetler sektörüne kıyasla imalat sektörünün gelir eşitsizliğinin daha yüksek olduğu ortaya konmuştur. Tarım, imalat ve hizmet sektörleri için Gini katsayısı sırasıyla 0.56, 0.46 ve 0.45 olarak tespit edilmiştir.

eşitsizliğinin Gini katsayısına göre 0.50 olması gerektiğini vurgulamışlardır¹⁶⁸ (Karluk, 2010).

Celasun (1986) aynı yıla ait verileri kullanarak, Türkiye geneli için ve tarımsal ve tarım dışı gelir için Gini katsayıları hesaplamış ve sırasıyla, bu katsayıları 0.51, 0.57 ve 0.43 olarak bulmuştur. Aynı çalışmada, tarım dışı gelirler ve tarımsal nüfusa ilişkin düzeltmeler gerçekleştirilmiştir. Buna ek olarak, 1978 ve 1983 yılları için 1973 yılına ait verileri kullanarak gelir dağılımı modellemesi ile tahminler yapılmış ve bu yıllara ait Gini katsayıları hesaplanmıştır. Gini katsayısını, 1978 yılı için Türkiye geneli, tarımsal ve tarım dışı gelir grupları için sırasıyla 0.51, 0.57 ve 0.43 olarak, 1983 yılı için ise sırasıyla 0.52, 0.57 ve 0.45 olarak bulunmuştur.

Bu çalışmaları takiben, bir diğer çalışma TÜSİAD tarafından Türkiye'deki sosyo-ekonomik özelliklerin ortaya konulması için gerçekleştirilmiştir (Esmer ve diğ., 1986). Bu çalışma hem bireysel hem de fonksiyonel gelir dağılımı açısından sonuçlar ortaya koymuştur. Bu araştırmada Türkiye geneli için hesaplanan Gini katsayısı 0.50'dir¹⁶⁹.

Kurumların gerçekleştirdiği çalışmalardan farklı olarak, *fonksiyonel gelir dağılımı* açısından Türkiye için gerçekleştirilen en iyi bilinen çalışmalar Özmucur (1986; 1988; 1996) ve Boratav'ın (1991) çalışmalarıdır.

Boratav (1991) çalışmasında tarım ve tarım dışı kesimler arasındaki gelir eşitsizliklerini ve uygulanan makroiktisadi politikaların bu eşitsizlik üzerine olan etkilerini incelenmiştir. Bununla birlikte Özmucur (1986) çalışmasında, kendi geliştirdiği hesaplama yöntemi ile geliri fonksiyonel anlamda sınıflandırarak, ücret ve maaş gelirleri, tarım geliri ve sermaye gelirlerinin milli gelir içerisindeki bölüşümünü tespit etmeye çalışmıştır¹⁷⁰.

¹⁶⁸ Tarımsal ve tarım dışı gelirler için ayrı ayrı Gini katsayıları hesaplandığında, DPT (1973) tarafından açıklanan sonuçlara göre bu gelir gruplarının gelir eşitsizlikleri sırasıyla 0.60 ve 0.63 düzeylerinde iken, Derviş ve Robinson (1980)'a göre bu değerler sırasıyla 0.56 ve 0.45'tir.

¹⁶⁹ Türkiye'de Hane Geliri ve Hanehalkı Harcamaları ve Hayat Standardı isimli bu çalışma aslında gelir dağılımı araştırması amacını taşımamakta, daha çok Türkiye'deki sosyal ve ekonomik çerçevenin ortaya konulmasını amaçlamaktadır. Çalışma çok aşamalı tabakalı tesadüfi örnekleme yöntemi ile gerçekleştirilmiş ve tabakalama için seçmen bilgileri kullanılmıştır. 1032 hanehalkındaki 6760 kişi ile yüz yüze görüşmeler yapılmıştır. Gelir kaynakları ise, fonksiyonel olarak maaş ve ücretler, kira, emekli aylıkları, sermaye gelirleri ve diğer gelirler olarak toplulaştırılmıştır (Karaman, 1997).

¹⁷⁰ Bu çalışmalar gelir dağılımı araştırması bağlamında düşünüldüğünde bu özelliği çok fazla taşımamakla birlikte yine de o dönem için milli gelirin fonksiyonel bölüşümü ile ilgili bilgi vermeleri açısından önem taşıyan çalışmalardır (Doğan ve Tek, 2007).

Özmucur (1988) bir diğer çalışmasında ise 1963-1984 dönemi için gelirin fonksiyonel dağılımını incelemiştir. Bu çalışmaya göre, tarımın gelir kaynakları içerisindeki payı 1963-1980 döneminde azalmış, buna karşın maaş ve ücretlerin toplam gelir içindeki payı aynı dönemde artmıştır. Faiz, rant ve kar gelir kaynağının payında ise hızlı bir artış görüldüğünü belirtmiştir¹⁷¹.

Ardından, Güçlü ve Bilen (1995) çalışmalarında daha önceki yıllarda fonksiyonel gelir dağılımı yaklaşımıyla eşitsizliği inceleyen çalışmaların genel bir özetini sunarak, 1980 yılı sonrasında gelir dağılımında meydana gelen değişimleri incelemiştir. Bu çalışmada, Türkiye’de 1980’den sonra gelirin fonksiyonel dağılımının 1980 yılı öncesine göre daha da kötüleştiği vurgulanarak, bu durumun sebebi olarak ücretlerin enflasyon seviyesinin altında artması, Türk vergi sistemindeki sorunlar ve izlenen yüksek faiz politikası olduğunu belirtilmiştir¹⁷².

Özmucur (1996) bir diğer çalışmasında ise, 1968-1994 dönemi için milli gelir ve gelirin fonksiyonel dağılımını incelemiştir. Bu çalışmada, Özmucur (1996) kendi hesaplama yöntemi ile fonksiyonel gelir dağılımı değerlerine ulaşarak, tarımdaki emek geliri, tarım dışı emek geliri ve tarım dışı kar, rant ve faiz gelirlerinin toplam gelir içerisindeki paylarını hesaplamıştır¹⁷³. Özmucur’un (1996) çalışmasının yanı sıra, Temel (1996) tarafından da toplam gelirin fonksiyonel dağılımı ile ilgili hesaplamalar gerçekleştirilmiş ve elde edilen sonuçların Özmucur (1996)’un sonuçları birebir örtüşmese de, yakın değerlerde olduğu görülmüştür.

Literatürde yer alan bir diğer çalışmada, Ensari (1997) fonksiyonel gelir dağılımını TÜİK tarafından yayımlanan anketlere dayanarak incelemiştir. Bu çalışmada 1973, 1987, 1994 yılları için emek ve emek dışı gelir ayrımını incelenmiş ve bahsedilen yıllar için emek dışı gelirlerin toplam gelirin %70’ini oluşturduğu tespit etmiştir.

¹⁷¹ Bu çalışmadan önce Özmucur (1986) bir diğer çalışmasında Türkiye’deki en büyük 500 sanayi firmasının oluşturduğu katma değer ile ilgili bir çalışma gerçekleştirmiştir. Bu çalışmada gelir dağılımındaki fonksiyonel değişim ile ilgili Türkiye geneli olmasa da kısmi olarak yaşanan değişmeyi gösteren bir diğer çalışma olması sebebi ile göz ardı edilmemesi gereken bir çalışmadır.

¹⁷² Buna ek olarak, bu çalışmaya göre fonksiyonel gelir dağılımı ile ilgili ilk çalışma Boratav (1969)’ın tarım dışı kesimlerde ücretlilerin geliri ile ilgili araştırmasıdır. Bu çalışma 1950-1965 döneminde tarım dışı kesimdeki emek gelir grubu açısından gelir dağılımındaki değişimleri incelemiştir.

¹⁷³ Bu çalışmaya göre, 1968 yılından 1994 yılına gelindiğinde tarım kesimin toplam gelir içerisindeki payı %41.1’den %15’e düştüğünü tespit etmiştir. Buna karşın, tarım dışı emek geliri elde eden kesimin payı bu dönem içerisinde dalgalanma göstermiş, 1968 yılında %26.3 iken, 1970’lerde azalmış arkasından tekrar artmış ve 1990’lı yılların başında %30’a ulaşmıştır. 1994 yılında ise ekonomik kriz nedeniyle tekrar bir azalma göstererek %25.1’e düşmüştür. Tarım dışı kar, rant ve faiz gelirinin payı ise incelenen dönem boyunca artış trendi göstermiş ve 1994 yılında %57.6 düzeyine erişmiştir.

Buraya kadar 2000 yılı öncesinde literatürde yer alan çalışma ve raporların genel bir özeti sunulmuştur. Dikkat edileceği gibi, bu çalışmalar gelir eşitsizliği ile makroiktisadi politikaları ilişkilendirmekten çok, istatistiki düzeyde bireysel ve fonksiyonel gelir eşitsizliğinin hesaplanmasına dayanmaktadırlar. Bu nedenle, bu döneme bakıldığında, literatürde bu alanda çok büyük bir boşluk olduğunu belirtmekte de fayda vardır.

5.6.2 2000 yılı sonrasındaki çalışmalar

Türkiye’deki gelir eşitsizliği ile ilgili çalışmaların sayısında 2000 yılından itibaren bir artış söz konusudur. Bunun temel sebebi daha önce de bahsedildiği gibi özellikle 2002 yılından itibaren düzenli olarak TÜİK tarafından kapsamlı bir veri setinin oluşturulmuş olmasıdır. Bu denli kapsamlı bir veri setinin varlığı, ampirik çalışmaların daha metodolojik olarak bilimsel temellere dayanmasını sağlamıştır¹⁷⁴.

Türkiye ekonomisindeki gelir dağılımı ve yoksulluk göstergeleri ile ilgili geniş kapsamlı bir çalışma TÜSİAD için Gürsel ve diğ. (2000) tarafından hazırlanan rapordur. Bu rapor, kapsam ve detay açısından o zamana kadar gerçekleştirilen çalışmalar içerisinde bilimsel yöntemlere dayanan ilk çalışmadır. Çok kapsamlı bir ampirik çalışma olan bu raporda farklı gelir dağılımı yaklaşımları ile eşitsizlik ve yoksullukla ilgili bulgular elde edilmiştir. *Bireysel gelir dağılımı ve fonksiyonel gelir dağılımı* yaklaşımlarıyla farklı yöntemler kullanılarak çeşitli ampirik bulgular ortaya konmuştur.

Bu çalışma 1987 ve 1994 yıllarına ait Hanehalkı Bütçe Anketlerini kapsayarak, Türkiye’deki o döneme ilişkin gelir eşitsizliği ve yoksulluğun boyutları ile ilgili

¹⁷⁴ Bu alt bölümde, bir önceki alt bölümden farklı olarak sadece Türkiye’de *fonksiyonel gelir dağılımı* yaklaşımı ile inceleme gerçekleştiren çalışmalara odaklanılacaktır. Diğer gelir dağılım yaklaşımları olan bireysel, bölgesel ve sektörel gelir dağılımı açısından inceleme gerçekleştiren çalışmalardan bu alt bölümde bahsedilmeyecektir. Zira bu tez çalışmasının ana inceleme alanını fonksiyonel gelir dağılımı oluşturduğundan 2000’li yıllardan sonra eşitsizlik çalışmalarının sayıda yaşanan artış nedeniyle, ana metin içerisinde detaylı olarak bu çalışmalardan bahsedilmenin anlamlı olmayacağı düşünülmüştür. Literatürde yer alan farklı gelir dağılımı yaklaşımları ile ilgili analizler gerçekleştiren birtakım çalışmalara birkaç örnek vermek gerekirse: Hepaktan ve Alkaya (2001), Filiztekin ve Çelik (2010) ve Dağdemir ve Acaroğlu (2011) bölgesel gelir eşitsizliği bakımından Türkiye ekonomisini incelemiştir. Bununla birlikte, zaman serisi analizleri ile gelir eşitsizliğini inceleyen birtakım farklı çalışmalar da söz konusudur. Yaşın (2010) regresyon analizi ile büyüme, gelir dağılımı ve işsizlik arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Dumlu ve Aydın (2008) ise çalışmalarında ekonometrik modellerle 2006 yılı Gini katsayısını tahmin etmiştir. Oğuş (2005) çalışmasında büyüme ve gelir dağılımı ilişkisinin zaman içerisinde farklılık gösterip göstermediğini ekonometrik analizler yardımıyla incelemiştir. Dişbudak ve Süslü (2010) çalışmalarında ARDL bağ testi yardımıyla ekonometrik olarak Türkiye’deki gelir dağılımı üzerinde etkili olan faktörleri belirlemeye çalışmıştır. Güneş (2007) eşbütünleşim ve Vektör Hata Düzeltme Modeli (VECM) analizi ile Türkiye’de fonksiyonel gelir dağılımı ekonometrik olarak incelemiştir.

ipuçları vermektedir. Gelir eşitsizliği ve yoksullukla ilgili incelemelerinin yanı sıra, ayrıca nüfusun alt gruplarına (hanehalkı eğitim seviyesi, boyutu ve diğer demografik değişkenler) ve fonksiyonel gelir kaynaklarına göre gelir eşitsizliğinin ayrıştırılması gerçekleştirilmiştir. Dolayısıyla çok yönlü olarak gelir eşitsizliği, bu eşitsizliğin boyutları ve nedenleri irdelenmiştir¹⁷⁵¹⁷⁶.

Bu raporda, incelenen yıllar itibariyle gelir eşitsizliğinde bir azalma olduğu ve Gini katsayısının 1987 yılında 0.46 düzeyinde iken 1994 yılında 0.45 düzeyine düştüğü belirlenmiştir¹⁷⁷¹⁷⁸. Gelir eşitsizliğinin fonksiyonel olarak kaynaklarına bakıldığında ise, eşitsizliğin en büyük kaynağının her iki yıl için de faiz gelir grubu ve ardından müteşebbis gelir grubu olduğu tespit edilmiştir¹⁷⁹.

Aynı yıl, Yumuşak ve Bilen (2000) çalışmalarında Türkiye'deki gelir dağılımı ve beşeri sermaye ilişkisini incelemiş ve hem *bireysel* hem de *fonksiyonel gelir dağılımı* yaklaşımı ile 1980 yılı öncesi ve sonrasındaki dönemde Türkiye için yapılan çalışmaların özetini sunarak dönemler arası genel bir değerlendirme yapmışlardır¹⁸⁰. Bu çalışmaya göre, 1980 yılı öncesindeki dönemde ücret gelirlerinin payında yaşanan artışın sebebi toplu iş sözleşmesi sisteminin uygulanmaya başlamasıdır. Diğer taraftan 1980 yılı sonrasında sendikal faaliyetler askıya alındığından bu

¹⁷⁵ Bu çalışmada, ayrıca Türkiye ve AB ülkelerindeki gelir eşitsizliğinin ve yoksulluğun boyutunun karşılaştırmalı sonuçları da yer almaktadır. Bu sonuçlara göre Türkiye'nin o dönemde, AB ülkeleri ile kıyaslandığında, en eşitsiz ülke olduğu tespit edilmiştir. Elde edilen sonuçlara göre 1990'larda en eşitsiz ülke olan İtalya'nın Gini katsayısı 0.345 iken aynı yıllarda, Türkiye'de bu katsayı 0.463'tür.

¹⁷⁶ TÜSİAD tarafından hazırlanan bu raporun, Türkiye'de daha önce yapılan çalışmalardan en temel farkı, bireysel eşdeğer gelir yöntemi ile gelir eşitsizliğinin incelenmesidir. Bir diğer ifade ile bu çalışmada, hanehalkı geliri yerine ortak tüketimden kaynaklanan ölçek ekonomilerini de göz önüne alan *bireysel eşdeğer kullanılabilir gelir* kavramı ile eşitsizlik incelemeleri gerçekleştirilmiştir. Bu yöntem o zamana kadar gerçekleştirilen çalışmalar içerisinde en yenilikçi yöntemdir.

¹⁷⁷ Sözü edilen çalışmada, gelir eşitsizliği sadece Gini katsayısı ile incelenmemiş, farklı gelir eşitsizliği ölçütlerine (logaritmik sapmaların ortalaması, görelî varyans, Atkinson indeksi gibi) göre eşitsizliğin boyutları ortaya konularak, karşılaştırmalı sonuçlar verilmiştir.

¹⁷⁸ Eşdeğer gelir yöntemi kullanılarak yapılan bu çalışma sonucunda elde edilen sonuçlar ile TÜİK tarafından hazırlanan raporda yer alan hesaplamalar karşılaştırıldığında, TÜİK'in hesaplamalarında görülen bozulmanın yaşanmadığı sonucuna varılmıştır. (TÜİK'e göre gelir eşitsizliği Gini katsayısına göre 1987 yılında 0.43 iken 1994 yılında 0.49 düzeyine yükselmiştir. Fakat TÜİK anket sonuçlarının değerlendirilmesinde iki hane aynı gelire sahip ise, farklı sayıda kişilerden oluşsalar dahi yine de aynı gelir düzeyinde olduklarını kabul etmiştir. Bir diğer ifade ile eşdeğer kullanılabilir hanehalkı geliri temelinde hesaplamalarını gerçekleştirmemişlerdir). Elde edilen sonuçlardaki farklılaşmanın kullanılan yöntem farklılığı nedeniyle olduğu vurgulanarak, gelir eşitsizliği ile ilgili net bir sonuca varabilmek için Türkiye için yapılacak bir ölçek araştırması ile eşdeğer gelirin yeniden hesaplanması gerektiği sonucuna ulaşılmıştır.

¹⁷⁹ Bu sonuçlara ilişkin daha detaylı bilgi için bakınız: Bölüm 6.

¹⁸⁰ Bu çalışmaya göre fonksiyonel gelir dağılımı açısından, 1973,1987 ve 1994 gelir dağılımı araştırmalarında elde edilen sonuçlar karşılaştırıldığında, ücret geliri elde edenlerin toplam gelir içerisindeki payı 1973 yılında %28.3 düzeyinde iken, kar, rant ve faiz geliri elde edenlerin payı %41.2 düzeyindedir. Buna karşın, 1987 yılına 202gelindiğinde ücret geliri elde eden kesimin payı %32.6 ve 1994 yılında ise %33.6'dır.

kesimin toplam gelir içerisindeki payı azalmıştır. Zira bu dönem içerisinde ücret politikasının izlendiği ve bu nedenle de reel ücretlerde zaman içerisinde bir azalma yaşandığı ve ücretli kesimin fonksiyonel dağılımdaki payında azalmalar olduğu belirtilmiştir. Buna ek olarak, 1980 yılı sonrasında kar-faiz ve rant geliri elde eden kesimin fonksiyonel gelir dağılımındaki paylarında artışlar yaşandığı belirtilerek, bunun sebebi olarak da uygulanan yüksek faiz politikası gösterilmiştir.

Benzer şekilde Aktan (2002a, 2002b) TÜİK tarafından açıklanan 1987 ve 1994 yılı anket verilerine dayanarak Türkiye ile ilgili çeşitli kurum, özel kuruluşlar ve bağımsız bireyler tarafından gerçekleştirilen gelir dağılımı araştırmalarını *bireysel, fonksiyonel, bölgesel ve sektörel gelir dağılımı* temelinde incelemiş ve gelir eşitsizliği ile ilgili genel bir çerçeve sunmuştur. Bu çalışmaya göre, incelenilen iki yıla ait sonuçlar karşılaştırıldığında ücret ve ücret dışı gelirin bileşiminde çok önemli bir değişim olmadığı ve bununla birlikte, 1994 yılı araştırması sonuçlarında ise ücretli kesimin milli gelirden aldığı payın bir ölçüde arttığı görülmüştür¹⁸¹.

Bu çalışmayı takiben Özcan ve Özcan (2003), 2001 yılına ait verileri kullanarak Türkiye'deki gelir eşitsizliği ve yoksulluk üzerine bir inceleme gerçekleştirmişlerdir. Bu çalışmada, Türkiye ekonomisinin genel bir değerlendirilmesi yapılarak TÜİK tarafından açıklanan 1994 yılı sonuçları ile karşılaştırıldığında, 2001 yılında yaşanan krizin gelir dağılımı üzerine çok fazla etkide bulunmadığı ve kısmen de olsa bir iyileşme olduğunu bulgulamışlardır. Bu iyileşmenin sebebi olarak da, üst gelir gruplarının bu krizden alt ve orta gelir gruplarına göre daha fazla etkilendikleri ve bu nedenle de gelir dağılımında kötüleşmenin yaşanmaması gösterilmiştir.

Çelik (2004) ise çalışmasında AB ülkeleri ve Türkiye'deki gelir eşitsizliği sorununu incelemiş ve TÜİK tarafından 1987, 1994, 2002 ve 2003 yıllarını kapsayan anket sonuçlarına bağlı olarak *bireysel ve fonksiyonel gelir dağılımı* sonuçlarını irdelemiş ve karşılaştırmalar yapmıştır. Küreselleşme ile beraber zengin ve yoksul ülkeler arasında artan eşitsizliğin ülkelerin kendi iç eşitsizliklerini de artırdığını belirtmiştir. Bununla birlikte, devletin gelir eşitsizliğini iyileştirici yönde etkide bulunması için

¹⁸¹ Bu çalışmada yer alan 1987 ve 1994 gelir dağılımı araştırmaları verilerine göre toplam gelir içinde en yüksek paya sahip müteşebbis gelirleri iken, bunu maaş-ücret gelirleri izlemektedir. Bununla birlikte, 1987 yılında müteşebbis gelirlerinin toplam gelir içindeki payı, maaş-ücret gelirlerinin payının yaklaşık 2 katı iken 1994'te ise bu oran 1,5 kata düşmüştür. Türkiye geneli için 1987 ve 1994 yılları karşılaştırıldığında maaş-ücret geliri payının %24'den, %28'e yükseldiği, müteşebbis gelirlerinin ise %51'den %42'ye düştüğü gözlemlenmiştir. Gayrimenkul ve karşılıksız transfer gelirlerinin payı hemen hemen aynı kalırken, menkul kıymet gelirlerinin payı ise oldukça artarak %1'den %7,68'e yükselmiştir.

uyguladığı vergi ve sosyal transfer politikalarının Türkiye’deki gelir eşitsizliği üzerinde eşitsizliği giderici bir rol oynamadığı belirtilmiştir. Aynı zamanda, 2002-2003 yıllarında gelir dağılımında bir iyileşme görülmektedir. Fakat bu elde edilen bu sonuçların, anketlerin kapsamlarının farklı olması nedeniyle tartışmalı olduğu belirtilmiştir¹⁸².

Aynı yıl, TESEV için hazırlanan raporda 1994 ve 2002 yılları Hanehalkı Gelir ve Tüketim Harcamaları Anketleri kullanılarak Türkiye’deki vergilerin ve kamu harcamalarının gelir eşitsizliği üzerine etkileri analiz edilmiştir. Bu çalışma neticesinde, vergi politikalarından gelir vergisinin eşitsizliği azaltıcı yönde bir etkisi olduğu, buna karşın katma değer vergisinin tam tersi yönde etkide bulunduğu bulgulanmıştır. Bununla birlikte, genel kapsamda gelir vergisinin eşitsizlik üzerindeki etkisinin kamu harcamalarının etkisine oranla daha düşük düzeylerde olduğu belirtilmiştir. Bu nedenle eşitsizlik azaltılmasında üzerinde etkili olabilmek için kamu harcamaları kanalıyla maliye politikaları ile müdahalelerde bulunması gerekliliği vurgulanmıştır (Pınar, 2004).

Yükseler ve Türkan (2008), TEK için hazırladıkları raporlarında hanehalklarını tüketim, gelir, harcama ve yoksulluk açısından analiz etmişlerdir. Bu rapora göre, 1994-2005 döneminde, Türkiye’de gelir dağılımında iyileşme görülmüş ve gelir farklılıkları azalmıştır. Türkiye’de yaşanan bu olumlu gelişmenin ana nedeni olarak gelir eşitsizliğinin temel kaynağını oluşturan müteşebbis gelirleri ve mülk gelirlerinin toplam gelir içerisindeki paylarında görülen düşüş gösterilmiştir. Bunun yanı sıra, karşılıksız transferler (özellikle emekli gelirleri) ve ücret gelirlerinin payındaki artışın da iyileşmede rol oynayan bir diğer faktör olduğu belirtilmiştir.

Bir diğer çalışmada, 1994 ve 2002 yılları için farklı gelir dağılımı türlerine göre gelir dağılımının analizi gerçekleştirilmiştir. TÜİK tarafından açıklanan gelir dağılımı araştırma anket sonuçlarına göre genel anlamda Türkiye’deki eşitsizlik irdelenmiş ve anket sonuçları yorumlanmıştır. Uygulanmakta olan ekonomik ve sosyal politikaların eşitsizliği gidermekten çok var olan olumsuzlukları ve daha da belirgin hale getirdiği

¹⁸² Bu çalışmaya göre, TÜİK tarafından gerçekleştirilen gelir dağılımı anketleri kapsam ve yöntem açısından karşılaştırılabilirlik konusunda çeşitli sorunlara sahiptir. Bu sorunları Çelik (2004) şu şekilde ifade etmiştir: İlk olarak, 2002 ve 2003 yıllarına ait Hanehalkı Bütçe Anketleri sırasıyla 9600 ve 25920 hanehalkını kapsarken buna karşın 1994 yılı araştırmasında 26256 örnek hanehalkına ulaşılmıştır. Çelik (2004)’e göre farklı hanehalkı büyüklüklerinin sonuçların karşılaştırılabilirliğini etkilemektedir. Bir diğer sorun olarak da, anketlerdeki yöntemsel farklılık gösterilmiştir. Anket verileri ile belirlenen kullanılabilir gelir ile milli gelir hesaplamasıyla belirlenen gerçek kullanılabilir gelir arasında önemli farkların söz konusu olması bir sorun olarak belirtilmiştir.

belirtilerek, hızlı ve istikrarlı bir büyüme için üretken yatırımlara yönelik politikaların oluşturulması gerekliliğinden bahsedilmiştir (Kuştepe ve Halaç, 2004)¹⁸³.

Doğan ve Tek (2007) çalışmalarında 1973, 1987 ve 1994 yıllarına ait gelir dağılımı araştırmalarına ilişkin sonuçları tartışmıştır¹⁸⁴. Bu çalışmada da, diğer çalışmalara benzer olarak, TÜİK tarafından yayımlanan araştırma sonuçlarına göre Türkiye’deki gelir eşitsizliği ile ilgili sonuçlar derlenerek, farklı yıllar için karşılaştırmalı olarak sunulmuştur. Gelir dağılımı araştırmalarının bulgularına göre, gelir eşitsizliğinin 1970’li yıllarda bir düzelmeye gösterdiği fakat 1987 yılından itibaren ise bozulduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Dünya Ekonomileri ile Karşılaştırma

Literatürde Türkiye’deki gelir eşitsizliğinin irdelenmesinin yanı sıra, dünya ekonomileri ile karşılaştırmalı sonuçlar ortaya koyan farklı çalışmalar da yer almaktadır. Bu çalışmalar genel anlamda toplam gelir eşitsizliği bakımından ülkeleri birbirleri ile kıyaslayan çalışmalardır.

Dünya ekonomileri ile karşılaştırmalı olarak bir inceleme gerçekleştiren Mukhopadhaya (2004) çalışmasında 1950-1998 yılları arasındaki döneme ilişkin gelir eşitsizliği ile ilgili tespitte bulunmuştur (Candaş ve diğ, 2010). Mukhopadhaya (2004)’a göre, Gini katsayısına göre eşitsizlik incelendiğinde bu dönem için 0.45 ile 0.50 düzeyinde bir katsayıya sahip olan Türkiye “yüksek derecede eşitsiz orta gelirli bir ülke” olarak tanımlanmıştır (World Bank, 2005).

Bu çalışmaya paralel olarak çalışmasında OECD ülkeleri ile karşılaştırmalı bir inceleme gerçekleştiren Cural (2009)’da, OECD (2008) raporunda yer alan sonuçları değerlendirerek, Türkiye ve OECD ülkelerinin gelir eşitsizliğindeki gelişmeleri ve

¹⁸³ Benzer bir şekilde, TÜİK tarafından açıklanan anketlere dayanarak bir inceleme gerçekleştiren bir diğer çalışma Çalışkan (2010) tarafından yapılmıştır. 1994, 2002, 2003, 2004 ve 2005 yılları için inceleme gerçekleştirilmiş ve Türkiye’de gelir eşitsizliği ile ilgili genel sonuçlar ortaya konmuştur. Bunun yanı sıra OECD (2008) raporuna dayanarak karşılaştırmalı olarak Türkiye’nin gelir eşitsizliği bulguları ortaya konulmuştur. Diğer ülke ekonomileri ile ilgili karşılaştırmalı sonuçlar bu alt bölümün ilerleyen sayfalarında detaylı bir biçimde ortaya konulacaktır.

¹⁸⁴ Bununla birlikte 2002 yılından itibaren TÜİK tarafından yapılan gelir dağılımı araştırmaları toplanma oranı yöntemi ile analiz edilmiştir. Toplanma oranı yöntemi, gelir, sermaye ve toprak gibi iktisadi faktörlerin bireyler arasında eşit olarak dağıtıp dağıtılmadığının ölçülmesine olanak sağlayan bir yöntemdir. Bu yöntemin sonuçlarına göre, 2002-2005 yılları arasında gelir eşitsizliklerinin görece olarak azaldığı fakat gelir eşitsizliği sorununun halen önemli bir sorun olarak varlığını sürdürdüğü sonucuna ulaşılmıştır.

vergi politikaları ve transfer ödemeleri gibi gelir eşitsizliğini azaltmaya yönelik politikaların sonuçlarını değerlendirmiştir. Fakat bu çalışmada, elde edilen bulgulara göre eşitsizlik üzerinde bu politikaların etkinliğinin az olduğu ve eşitsizliğin azaltılması için ücretler ve sermaye gelirleri arasındaki farkın azaltılması gerekliliği vurgulanmıştır.

Bu bağlamda yapılan bir diğer çalışmada Sala-i Martin ve Mohapatra (2002), Türkiye ve G20 ülkelerindeki 1970-1998 dönemine ait gelir eşitsizliği ve yoksulluk bulgularını incelemişlerdir¹⁸⁵. Bu çalışmaya göre, G20 ülkelerinin inceleme dönemi içerisinde gelir eşitsizliği ve yoksulluk bakımından bir iyileşme yaşadıklarını ve iyileşmenin temel nedenlerinin ulusal koşulların ve ulusal politikaların eşitsizlik üzerinde etkisi olduğunu belirtmişlerdir.

Candaş ve diğ. (2010) hazırladıkları raporlarında, Türkiye ve dünya ülkelerindeki eşitsizliği karşılaştırmalı olarak incelemişler ve çeşitli ulusal ve uluslararası rapor ve çalışmaların derlenmesi ile raporlarını oluşturmuşlardır. Dolayısıyla, bu rapor Türkiye'deki eşitsizliğin dünya ekonomilerindeki eşitsizlikle karşılaştırıldığında ne boyutta olduğunu gözler önüne sermektedir. Çeşitli raporların sonuçlarına göre, Türkiye AB ülkeleri ve OECD ülkeleri ile ayrı ayrı karşılaştırıldığında, bu ülkeler arasında farklı dönemler için geçerli olmak üzere en eşitsiz ülkeler arasında yer almaktadır¹⁸⁶.

Uygulanan makroiktisadi politikaların gelir eşitsizliği üzerine etkisi bakımından değerlendirilme yapıldığında, özellikle son yıllarda sosyal transfer ödemelerinin artmış olduğu tespit edilmiştir. Fakat buna karşın eşitsizlikte yeteri kadar bir

¹⁸⁵ 1999 yılında kurulan G20, dünyanın önde gelen sanayileşmiş ve gelişmekte olan ülkelerini bir araya getiren bir topluluktur. Bu topluluğun üye ülkeleri ABD, İngiltere, Japonya, Kanada, Almanya, Fransa, İtalya, Rusya, Avustralya, Brezilya, Arjantin, Hindistan, Çin, Endonezya, Meksika, Suudi Arabistan, Güney Afrika, Güney Kore, Türkiye ve Avrupa Birliği ülkeleridir.

¹⁸⁶ Bu sonuç, literatürde yer alan farklı çalışmalara dayandırılmıştır. Örneğin, OECD (2008) raporuna göre 1980'lerden 1990'lara kadar olan dönemde Türkiye'de ve OECD ülkelerinde eşitsizliğin arttığı ve Türkiye için bu eşitsizlikteki artışın toplumun orta ve alt gelirli kesimlerini en fazla etkilediği vurgulanmıştır. 1990'lardan 2000'li yıllara kadar olan dönemde ise, Türkiye'deki eşitsizlikte bir azalma yaşandığı, bu azalmadan sorumlu olan gelir grubunun ise üst gelir grubu olduğu belirtilmiştir. 2000li yılların ortalarında ise Türkiye'nin 30 ülke içerisinde Meksika'dan sonra en eşitsiz ülke olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Fakat gelir eşitsizliğinde yaşanan iyileşmelere rağmen, her bir farklı dönemde Türkiye'nin en eşitsiz ülkeler arasında yer aldığı belirtilmiştir. ILO (2008) raporuna göre ise, Türkiye'de 2000-2005 dönemi arasında eşitsizliğin arttığı belirtilmiştir. AB ülkeleri ile karşılaştırılma yapıldığında ise Türkiye'nin 2003 yılı verilerine göre Türkiye'nin Gini katsayısı ile karşılaştırma yapıldığında diğer ülkelere göre çok eşitsiz bir ülke görünümünde olmadığı fakat gelir gruplarının gelirlerinin oranları temelinde yapılan analize göre (en alt %20'lik gelir grubunun geliri ile en üst %20'lik gelir grubunun gelirinin oranı) Türkiye'deki eşitsizliğin oldukça yüksek boyutlarda olduğu bulgulanmıştır (Candaş ve diğ, 2010).

iyileşmenin sağlanabilmesi açısından bu artışın yetersiz olduğu belirtilmiş ve Türkiye'nin bu konudaki harcamalarının AB ülkeleri ile karşılaştırıldığında çok geride kaldığı ifade edilmiştir (Candaş ve diğ, 2010).

Aran ve diğ. (2010) tarafından DPT ve Dünya Bankası için hazırlanan raporda ise Türkiye'deki eşitsizlik ve yoksulluktaki değişimler 2003-2006 dönemi için irdelenmiştir. Bu rapora göre, bu dönemde kentsel ve kırsal alanlardaki eşitsizlik değişimine bakıldığında eşitsizliğin azaldığı belirtilmiştir. Türkiye'de gelir eşitsizliğinde görülen azalmanın sebebi olarak büyüme ve tüketimdeki yeniden dağılımın etkisi gösterilmiştir. Eşitsizlik ölçümlerinin ayrıştırılması sonucunda ise, gruplar arası eşitsizliğin azaldığı, grup içi eşitsizliğin ise arttığı tespit edilmiştir. Ülkedeki eşitsizlikten grup içi eşitsizliğin sorumlu olduğu vurgulanmıştır.

OECD (2011) raporunda, Gini katsayısına göre 2000'li yılların sonunda Türkiye'deki eşitsizlik düzeyi Meksika ve Şili ile birlikte en eşitsizlik ülkeler arasında yer almaktadır. OECD ortalaması 0.31 iken, Türkiye'deki eşitsizlik 0.41 düzeyindedir. Diğer OECD ülkeleri ile karşılaştırıldığında, Türkiye'deki gelir eşitsizliğinde daha önceki dönemlere göre bir iyileşme olmakla beraber, bu iyileşmenin yetersiz kaldığı görülmektedir¹⁸⁷.

Bu alt bölümde ortaya konulan çalışmaların birçoğu gelir eşitsizliği ile ilgili ampirik analizler gerçekleştirmekten çok, TÜİK tarafından uygulanan anket sonuçlarındaki bulgulara dayanarak çeşitli yorumlar üzerine kurgulanmışlardır. Bu tez çalışması farklı gelir eşitsizliği yöntemlerini kullanarak eşitsizlik ile ilgili bulgular ortaya koyacağından bu anlamda literatürde var olan boşluğu dolduracaktır. Bununla birlikte uygulanan makroiktisadi politikalar ile eşitsizlik arasındaki etkileşimin de ortaya konulacak olması bu tez çalışmasının en önemli noktalarından birini oluşturmaktadır.

Bütün bu analizlere geçilmeden önce bir sonraki alt bölümde araştırmaya konu olan veri seti ve TÜİK tarafından derlenen bu veri setinin tarihsel gelişimi anlatılacaktır.

¹⁸⁷ OECD (2008) raporuna göre Türkiye'deki 2000'li yıllarında ortalarında gelir eşitsizliği düzeyi Gini katsayısına göre 0.43 iken, en eşitsiz ülke olan Meksika'da 0.47'dir. Buna karşın OECD ortalaması ise 0.31'dir.

5.7 Araştırmada Kullanılan Veri Seti

Bu tez çalışmasına konu olan Hanehalkı Bütçe Anketi veri setleri, Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından belirli yıllarda ülkenin farklı bölgelerinde gerçekleştirilen anketler yardımıyla toplanan bilgilerin derlenmesi ile oluşturulmaktadır.

Hanehalkı Bütçe Anketlerinin tarihsel olarak oluşturulma sıklığına bakıldığında, özellikle ülkenin değişen ve gelişen yapısına ayak uydurabilmesi ve ankete dinamik bir yapı kazandırılabilmesi amacıyla 2002 yılından itibaren her yıl düzenli olarak hazırlanmaya başlamıştır. Bu tez çalışmasında 2002 yılından itibaren yıllık temelli oluşturulan bu anketlerden faydalanılacaktır.

5.7.1 Hanehalkı Bütçe Anketi çalışmaları

Bu alt bölümde, inceleme konu olan veri setinin taşıdığı özellikleri belirtmeden önce, Hanehalkı Bütçe Anketlerinin tarihsel gelişimi ele alınacaktır.

Türkiye’de gelir dağılımı ile ilgili ilk anket çalışması 1933 yılında Ticaret Bakanlığı Konjonktür Yayın Müdürlüğü tarafından yapılmış olan Ankara’da memur ve İstanbul’da işçi ailelerini kapsayan “*Aile Bütçeleri Anketleri*”dir. Bu çalışma ülke genelinde olmayıp sadece iki büyük şehir ile sınırlı kalmıştır. Bu anketten sonra 1938 yılında 20 ili kapsayan bir diğer anket yapılmış ve ardından 1953 yılında daha geniş kapsamda bir hanehalkı gelir-gider anketi yapılmıştır. Ardından da Devlet İstatistik Enstitüsü tarafından 1964 yılında Adana, Ankara, İzmir ve İstanbul olmak üzere dört büyük ili kapsayan aile bütçeleri anketleri oluşturulmuştur. Bu anket çalışmasında bulundukları bölgeyi temsil etme durumları da esas alınarak Samsun, Antalya, Diyarbakır, Bursa, Ordu, Erzurum, Eskişehir illeri de kapsama alınmıştır.

Bunu takiben, ilk defa 1973-1974 yıllarında Devlet İstatistik Enstitüsü tarafından bir coğrafi kesimde anket uygulanmış ve nüfusu 2000’den az olan kırsal kesim yerlerinden örnekleme yöntemi ile seçilen 400 yerleşim yerinde Hanehalkı Gelir ve Tüketim Harcamaları Anketi uygulanmıştır. Ardından 1978-1979 yıllarında kırsal alanın dışında ise “*Kentsel Yerler Hanehalkı Gelir ve Tüketim Harcamaları Anketi*” ile nüfusu 10001’den fazla olan 40 yerleşim yerinde her ay değişen 822 hanehalkına uygulanan bir anket çalışması gerçekleştirilmiştir.

1987 yılına kadar Türkiye genelini temsil edici bir anket çalışması yapılmayıp bu kapsamda gerçekleştirilen ilk çalışma 1987 yılında düzenlenen “*Hanehalkı Gelir ve*

Tüketim Harcamaları Anketi”’dir. Bu anket Türkiye’de ilk defa örneklem seçim kriterleri ve uygulanma biçimi açısından bilimsel kriterlere en uygun gelir dağılımı anketidir. Bu anket Türkiye genelinde bölge, nüfus tabakaları ve kırsal-kent ayrımında gelir ve tüketim farklılaşmasını belirleyen ilk anket olma özelliğini taşımaktadır. Bu ankette yerleşim yerleri coğrafi, sosyal ve ekonomik yapıya göre beş bölgeye ayrılarak, her bölgede nüfusu 20000’den fazla olan yerleşim yerleri kentsel kesim, 20000’den az nüfuslu yerler kırsal kesim olarak tabakalandırılmıştır. Bu ankette kullanılan örnekleme yöntemi tabakalı çok aşamalı kümeleme örnekleme yöntemidir¹⁸⁸. Kentsel kesimde her ay değişen 1202 hanehalkı ve kırsal kesimde her ay değişen 998 hanehalkı olmak üzere bir yıl boyunca toplam 2200 hanehalkı örnekleme dahil edilmiştir.

1994 yılında gerçekleştirilen “*Hanehalkı Gelir ve Tüketim Harcamaları Anketi*” ise diğer çalışmalardan farklı olarak değişik bir yöntem ile örnekleme dahil edilen hanehalklarının tüketim harcamaları ve gelir dağılımları ayrı ayrı derlenmiştir. İlk aşamada, 1994 yılında tüketim harcamalarına yönelik olarak anket düzenlenerek bir yıl sonrasında aynı örnek hanehalkları tekrar ziyaret edilerek geçmiş yıla yönelik toplam gelirleri ile ilgili bilgi derlenmiştir. Örneklem yedi coğrafi bölge tabakalanması ile oluşturulmuş ve yerleşim yerleri, bloklar ve hanehalkları olmak üzere üç aşamalı bir yöntem ile tabakalar belirlenmiştir. Örnekleme, kentsel kesimden her ay değişen 1522 hanehalkı ve kırsal kesimden her ay değişen 666 hanehalkı olmak üzere toplam 2188 hanehalkı dahil olmuştur. Dolayısıyla bu anket kapsamında toplam 26256 örnek hanehalkına “*Hanehalkı Gelir Dağılımı Anketi*” uygulanmıştır.

Bu zamana kadar gerçekleştirilen anketler çeşitli kesimlerin bazı eleştirilerine maruz kalmıştır. En temel eleştiri, 1987 ve 1994 yıllarında gerçekleştirilen anketlerin başladığı dönemlerin Türkiye’deki ekonomik krizlere denk gelmesi nedeniyle elde edilen sonuçların tartışmalı olduğu yönündedir. Bu nedenle çeşitli eleştirilere maruz kalınması sebebi ile 2002 yılından itibaren bu anketler daha küçük örneklemle her

¹⁸⁸ Bu yöntemde örnekleme birimi tek kişi ya da aile değil bir grup, demet ya da kümedir. Araştırma yapılacak bireyler geniş bir alana dağılmış durumda iseler, basit rastgele ve tabakalı rastgele örnekleme yöntemiyle yapılan seçimle örneklemede yer alacak bireylere ulaşmak pratik olmadığından bu yöntem tercih edilmektedir. Bu şekildeki örnekleme genellikle zaman ve para maliyetlerini düşük tutmak için kullanılmaktadır. Bu bağlamda, bu örnekleme yöntemi ile nihai örnekleme birimi olan hanehalklarının seçimi için ana metinde verilen çerçeve Bu bloklarda adres güncelleme (listeleme) çalışması gerçekleştirilmiş ve listeleme çalışmasından elde edilen bilgilere göre içsel tabakalama değişkenleri kullanılarak, her blokta örnek birimler sistematik olarak seçilmiştir (TÜİK, 2009).

yıl düzenlenmeye başlanmıştır. Bu bağlamda oluşturulan Hanehalkı Bütçe Anketleri hem tüketim harcama yapılarını hem de gelir dağılımı bilgilerini içeren bir ankettir. Örneklem yöntemi olarak tabakalı iki aşamalı küme örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Örneklem, ilk aşamada yer alan gruplar 2000 yılı nüfus sayımı örneklem çerçevesinden, ikinci aşamadaki hanehalkları ise bu grupların içerisinde rastgele seçilerek oluşturulmuştur. 2002 yılında oluşturulan “*Hanehalkı Gelir ve Tüketim Harcamaları Anketi*” kentsel kesimden her ay değişen yaklaşık 650 hanehalkı ve kırsal kesimden yine her ay değişen yaklaşık 150 hanehalkı olmak üzere yıllık 9600 örnek hanehalkına uygulanmıştır.

2003 yılında Hanehalkı Gelir ve Tüketim Harcamaları Anketi’nin adı “*Hanehalkı Bütçe Anketi*” olarak değiştirmiştir. Bu anket kentsel kesimden her ay değişen 1512 hanehalkı ve kırsal kesimden yine her ay değişen 648 hanehalkı olmak üzere toplam yıllık 25290 örnek hanehalkına uygulanmıştır. Bu yılda düzenlenen anket Avrupa Birliği uyum çalışmaları çerçevesinde NUTS bölgelerine uygun olarak bölgeler revize edilmiştir¹⁸⁹. Türkiye geneli, kent ve kır kesimlerinin yanı sıra, NUTS (Düzey) 1 ve NUTS (Düzey) 2 temelinde tahmin düzeyleri söz konusudur. Örneklem yöntemi olarak bu ankette de yine tabakalı iki aşamalı küme örnekleme yöntemi kullanılmıştır.

2004 yılından itibaren düzenlenen anketlerde yeniden örnek çapı küçültülerek yıllık anket çalışmasına devam edilmiştir. 2004, 2005, 2006, 2007 ve 2008 yıllarına ait Hanehalkı Bütçe Anketlerinde her ay değişen toplam 720 ve yıllık toplam 8640 örnek hanehalkı yer almaktadır. 2009 yılı Hanehalkı Bütçe Anketi ise her ay değişen aylık toplam 1050 ve yıllık toplam 12600 örnek hanehalkına uygulanmıştır. Bu anketlerde de Türkiye geneli, kentsel ve kırsal kesim ayrımında tahmin düzeyleri mevcuttur. Diğer anket çalışmalarındakine benzer olarak tabakalı iki aşamalı küme örnekleme yöntemi kullanılarak anket gerçekleştirilmiştir.

¹⁸⁹ Avrupa Birliği uyum çerçevesinde Türkiye'nin bölgelendirilmesi doğrultusunda, 22 Eylül 2002 günü yayınlanan bir Bakanlar Kurulu Kararnamesiyle Devlet Planlama Teşkilatı ve Devlet İstatistik Enstitüsü üç ayrı düzeyde NUTS (The Nomenclature of Territorial Units for Statistics) bölgesi oluşturmuşlardır. NUTS esas olarak Avrupa Birliği ülkelerinin kullandığı istatistik bölge sınıflandırmasıdır. Buna göre 81 il NUTS 3 seviyesi olarak kabul edilmiş ve 2-6 arasında değişen sayılarda il birleştirilerek 26 NUTS 2 Bölgesi ve onların da birleşmesiyle 12 NUTS 1 düzeyi oluşturulmuştur. İstanbul büyüklüğünden dolayı aynı anda NUTS 1, NUTS 2 ve NUTS 3 düzeyi sayılmış ve bunun dışında Ankara ve İzmir ise tek ilden oluşan NUTS 2 bölgelerini oluşturmaktadırlar. İstatistik bölgelerin tanımlanmasında temel faktörler olarak nüfus, bölgesel kalkınma planları, illerin sosyo-ekonomik gelişmişlik sıralaması, temel istatistik göstergeleri ve coğrafya kullanılmıştır.

2002 yılından itibaren her yıl düzenli olarak derlenen anketlerin tamamen benzer yöntemler kullanılarak toplandığından, birbirleri ile karşılaştırma yapmaya olanak tanımaları tez çalışmasının konusu ve amacı bakımından çok büyük bir avantaja neden olmaktadır. Zira bu karşılaştırılabilirlik gerçekleştirilecek olan analiz yöntemlerinin çok kapsamlı bir biçimde Türkiye ekonomisinin gelir dağılımı ile ilgili zaman içerisindeki değişimi ve gelişimi ile ilgili bilgi sunulmasını sağlayacaktır.

5.7.2 Hanehalkı Bütçe Anketlerinin özellikleri

Bu alt bölümde daha öncede bahsedildiği gibi mikro düzeyde kapsamlı veriler içeren Hanehalkı Bütçe Anketleri ile ilgili genel bir bilgi verilmesi amaçlanmaktadır. Bu bilgileri içeren böyle bir alt bölümün oluşturulmasındaki temel neden analize konu olan veri setini detaylı bir biçimde tanıtımını gerçekleştirmek ve izleyen bölümlerde çeşitli farklı analizler neticesinde edilen sonuçların daha net anlaşılabilirliğinin sağlayabilmektir. Ayrıca bu alt bölümde veri setinde analize konu olan çeşitli değişkenlerin yapısı ile ilgili bilgiler de verilecektir.

Öncelikle, anketlerde yer alan değişkenlerin derlenme biçiminden bahsetmek gerekirse, bu anket çalışmalarında Türkiye sınırları içerisinde bulunan tüm yerleşim yerleri kapsama dahil edilerek, kentsel alanlar nüfusu 20001 ve daha fazla olan yerleşim yerleri ve kırsal alanlar nüfusu 20000 ve daha az olan yerleşim yerleri olarak tanımlanmıştır. Bununla birlikte örnek hanehalkları olarak Türkiye sınırları içerisinde yaşayan tüm hanehalkı fertleri kapsama alınmıştır¹⁹⁰. Tabakalı iki aşamalı küme örnekleme yöntemi ile oluşturulan anketlerde, birinci aşama örnekleme birimi için bloklar oluşturulmuştur. Bu blokların seçiminde 2002-2007 yılları arasındaki Bütçe Anketleri için Genel Nüfus Tespiti bilgileri, 2007-2009 yılları arasındaki Bütçe Anketleri için ise 2007 yılında oluşturulan Ulusal Adres Veri Tabanı kaynak teşkil etmektedir. Yerleşim yerlerinin büyüklüğüne orantılı olasılıklarla bloklar belirlendikten sonra, bu bloklardan nihai örnekleme birimi olan hanehalkları sistematik olarak belirlenmiştir.

Ankette kullanılan soru kağıdı 11 temel bölümden oluşmakta ve bu bölümlerden de üç ana grup değişken elde edilmektedir. Bu değişkenler hanehalkı sosyo-ekonomik

¹⁹⁰ Ankette yer alan örnek hanehalklarının oluşturulmasında kurumsal nüfus olarak tanımlanan yaşlılar evi, huzur evleri, hapishane, askeri kışla, özel nitelikli hastane, otel ve çocuk yuvalarında bulunan nüfus ile uygulama zorluğundan dolayı göçer nüfus kapsam dışında tutulmuştur (Hanehalkı Bütçe Anketi Yöntemi, TÜİK, 2009).

durum değişkenleri, tüketime harcamaları değişkenleri, fertlere ilişkin değişkenler istihdam durumu değişkenleri ve anket ayı ve son bir yıl olmak üzere faaliyet ve faaliyet dışı kullanılabilir gelirlerdir¹⁹¹.

Veri Seti ile ilgili Ek Bilgiler

Bu noktada analizlere geçilmeden önce bahsedilmesine yarar olan son bir noktadan söz edilecektir. Bu husus anket çalışmasında yer alan örneklem kütlenin seçimi ile ilgilidir. Hanehalkı Bütçe anketlerindeki örneklemde yer alan hanehalklarının seçim kriterinde, belirli bölgelere ait anakütleyi temsil edici örnek hanehalklarının bu tez çalışması kapsamında oluşturulan geleneksel gelir kaynakları ve/veya aynı zamanda *ticarete-konu-olan* ve *ticarete-konu-olmayan* gelir elde eden hanehalkları temelinde bir ayrımının gözetilmemiş olduėudur¹⁹². Dolayısıyla anakütleyi temsil edici örnek hanehalkları bu ayrımların gözetilmesi sonucu oluşturulan hanehalkları olmadığından bu durum, elbette ki, bu tez çalışmasında gerçekleştirilecek olan gelir eşişsizliği ile ilgili analizlerin değerlendirilmesinde göz önünde tutulması gereken bir hususu teşkil etmektedir. Bu durum, akıllara gelir eşişsizliği ile ilgili sonuçların karşılaştırılmasında ve değerlendirilmesinde sapmalı sonuçların elde edilip edilmediği ile ilgili bir soru getirebilir. Fakat böyle bir bu durumun sapmalı sonuçlara neden olmayacağı düşünölmektedir. Zira hanehalkında yer alan her bir ferdin detaylı olarak hangi sektörlerde faaliyet gösterdiklerine ve hangi gelir kaynağından gelir elde ettiklerine ilişkin mikro düzeyde bilgiler veri setinde kapsamaktadır. Gelir kaynaklarına göre hanehalklarının gruplandırılması esnasında

¹⁹¹ Hanehalkı sosyo-ekonomik durum değişkenlere örnek olarak oturan konutun tipi, mülkiyet durumu, ısıtma sistemi, sahip olunan eşyalar vb değişkenler verilebilir. Diğer taraftan fertlere ilişkin değişkenler yaş, cinsiyet, öğrenim durumu gibi bireysel bilgileri içerirken aynı zamanda istihdam durumu değişkenleri ile meslek, iktisadi faaliyet, işteki durum verileri elde edilmektedir. Tüketime harcaması değişkenleri olarak ise gıda ve alkolsüz içecekler, alkollü içecekler, sigara ve tütün, giyim ve ayakkabı, konut, su, elektrik, gaz ve diğer yakıtlar, mobilya, ev aletleri ve ev bakım hizmetleri, sağlık, ulaştırma, haberleşme, eğlence ve kültür, eğitim hizmetleri, lokanta ve oteller ile çeşitli mal ve hizmet ihtiyaçlarını karşılamak için yapmış oldukları peşin ya da vadeli mal ve hizmet satın alışları ile hanehalklarının kendi ekonomik faaliyetleri sonucu elde ettikleri mal üretimlerinden tükettikleri maddeleri, hanede iktisaden faal olan fertlerin çalıştığı işyerinde ürettiği ya da satışa sunduğu mallardan hanede tüketilen mal ve hizmetler kapsamaktadır (Hanehalkı Bütçe Anketi Yöntemi, TÜİK, 2009).

¹⁹² Anakütleyi temsil edici örneklem seçiminin ne şekilde gerçekleştirildiği yukarıdaki alt bölümde detaylı bir biçimde anlatılmıştı. Bu seçim aşamasında anakütleyi temsil edici örnek hanehalklarının belirlenmesinde, bu tez kapsamında gözetilen gruplama biçimi gözetilmemiştir.

bu mikro düzeydeki bilgiler göz önüne alınarak gruplandırma işlemi gerçekleştirilmiştir¹⁹³.

5.7.3 Gelir kaynaklarına göre hanehalklarının gruplandırılması

Bu alt bölümde, izleyen bölümlerde ampirik olarak incelemeye tabi tutulan Türkiye ekonomisi için gelir dağılımı eşitsizliği ölçütleri ve uygulanacak ayrıştırma yöntemlerinde yer alacak olan gelir kaynağı gruplarının hangi amaç ışığında belirlendiği açıklanacaktır.

Bu tez kapsamında temel olarak gelirin fonksiyonel bileşenlerine göre gruplandırılması amaçlandığından beş farklı gruplama yöntemi ile farklı hanehalkı gelir grupları oluşturulmuştur. Oluşturulan her bir grupta yer alacak gelir gruplarının belirlenmesindeki temel kriter literatürdeki diğer çalışmalarla ve grupların birbirleri ile karşılaştırmalı bir analizi yapılabilmesidir. Detaylı ve açıklayıcı bir bilgi düzeyine erişilmesini sağlayacak birbirini bütünleyen grupların oluşturulması hedeflenerek beş farklı grup oluşturulmuştur.

Her bir grup, kendi içerisinde yer alan her bir gelir kaynağının toplam eşitsizlik üzerine olan etkilerini net bir biçimde ortaya koyacaktır. İlk grup olarak, toplam gelir emek geliri, tarım müteşebbis geliri, müteşebbis geliri, faiz geliri ve transfer geliri elde eden hanehalkları olmak üzere beş ana gelir grubu altında toplulaştırılmıştır¹⁹⁴. Bu ilk grupta yer alan gelir kaynakları literatürde yer alan gelir dağılımı çalışmalarına esas teşkil etmekte ve geleneksel gelir kaynakları olarak nitelendirilmektedir. Dolayısıyla böyle bir gruplamanın bu çalışmada yer alması hem Türkiye ekonomisi hem de diğer ülke ekonomileri ile ilgili daha önceki yıllarda yapılan çalışmalarla karşılaştırılabilir bir örnek sunması açısından önem arz etmektedir.

İkinci grup olarak, iktisadi faaliyet kollarına göre bir gruplandırılma yapılmıştır. Bu iktisadi faaliyetlerin hedef aldıkları pazarlar gözetilerek ticarete-konu-olan ve *konu-*

¹⁹³ Elbette ki, anketin oluşturulması sırasında veri setinde yer alan fertlerin ve hanehalklarının belirlenmesinde ticarete-konu-olan ve ticarete-konu-olmayan veya geleneksel gelir kaynaklarından gelir elde eden hanehalklarının anakütleyi temsil edici olması amaçlanmadığından, örnekleme yer alan fertlerin ve hanehalkların seçiminde bu durumun göz önüne alınmaması sonuçlar üzerinde çok fazla bir etki yapmasa dahi sapmalı sonuçlara neden olacağı da unutulmamalıdır.

¹⁹⁴ İktisat literatüründe ücret, faiz, kar ve rant şeklinde tanımlanan geleneksel anlamdaki üretim faktör gelirlerinin pratikte elde edilmesinde yaşanan güçlükler sebebiyle, hanehalkı gelirlerinin fonksiyonel anlamda gruplandırılmaları emek, tarımsal müteşebbis, müteşebbis, faiz ve transfer gelirleri şeklinde yapılmaktadır.

olmayan faaliyetlerden gelir elde eden hanehalkları olarak ekonominin bütünü iki temel gelir kaynağı altında toplulaştırılmıştır. Bu grubun oluşturulması, Türkiye ekonomisinde son yıllarda ekonomik büyümeye yönelik olarak uygulanan politikaların gelir dağılımı üzerine olan yansımalarının belirlenmesi açısından oldukça önemlidir. Zaten daha önce Türkiye ekonomisindeki gelişmelerin irdelendiği bölümde değinildiği gibi, özellikle son yıllarda hükümetin harcama politikaları temel olarak uyarılmaları daha kolay olduğu için yerel nitelik üretim yapan ticarete-konu-olmayan gelir gruplarına yönelik gelir aktarım mekanizmasının yaratılmasını ve bu gelir gruplarına yönelik kaynak aktarımını amaçlamaktadır. Dolayısıyla tek tip gruba yönelik bu harcama politikalarının toplam gelir eşitsizliği üzerine olan etkilerini irdelemek açısından bu grubun sonuçları oldukça anlamlı sonuçlar verecektir.

Bu bağlamda, bu kapsamda yapılan incelemeyi bir kademe daha da derinleştirebilmek amacıyla, üçüncü gelir grubu oluşturulmuştur. *Ticarete-konu-olan* ve *ticarete-konu-olmayan* gelir kaynakları, emek ve emek dışı elden eden *ticarete-konu-olan* ve *konu-olmayan* gelirler olmak üzere bir alt gelir grubuna daha ayrılmıştır. Bu detaylı grubun oluşturulmasının temel amaç, iki farklı gelir kaynağındaki emek ve emek dışı gelirlerin ayrı ayrı gelir dağılımına olan etkisinin görülebilmesidir. Böylelikle Türkiye ekonomisinde toplam gelir içerisinde en fazla paya sahip olan emek gelirlerinin toplam gelir eşitsizliğine olan etkilerinin tespit edilerek, makroiktisadi politikaların gelir eşitsizliğini giderici yönde olması için hangi gelir grubunu hedeflemesi gerektiği belirlenebilecektir¹⁹⁵.

5.7.4 Eşdeğer hanehalkı ölçeğinin belirlenmesi

Bu alt bölümde veri setinin düzenlenmesi aşamasında önem arz eden bir diğer duruma değinilecektir. Analiz biriminin seçimi gelir dağılımı çalışmalarında gelir eşitsizliğinin incelenmesinde ve doğru ve karşılaştırılabilir sonuçların elde edilmesinde önemli bir noktayı teşkil edilmektedir.

Literatürde yer alan birçok gelir eşitsizliği araştırmalarında temel analiz birimi olarak toplam hanehalkı geliri kullanılmaktadır. Fakat bu yaklaşım bazı sakıncaları doğurabilmektedir. Örneğin, toplam hanehalkı geliri ile yapılan hesaplamalarda hanehalklarında yaşanan bireylerin sayısı dikkate alınmadığında, toplam hanehalkı

¹⁹⁵ Ana metin içerisinde yer verilen farklı gelir gruplarının yanı sıra, iki farklı gelir grubu incelemesi daha gerçekleştirilmiştir. Fakat bu gelir grupları ile ilgili bulgulara ana metin içerisinde fazla yer kaplamaması amacıyla yer verilmemiştir. Bu gelir gruplarına ilişkin sonuçlar için Bakınız: EK C.

gelirini paylaşan bireylerin refahları da göz ardı edilmiş olmaktadır. Bununla birlikte hanehalkındaki bireylerin yanı sıra, bu bireylerin bileşimi de bir diğer önemli faktördür. Zira hanehalkında bulunan yetişkin ve çocuk sayısı, hanehalkında yer alan bireylerin refah düzeyleri üzerinde etkili olmaktadır. Dolayısıyla bu durum, iki hanehalkının toplam gelirlerinin karşılaştırılmasında, eğer hanehalkları farklı büyüklüklere ve bileşimlere sahiplerse, bu farklılıklardan doğacak refah düzeyi farklılıklarının göz ardı edilmesine sebep olabilmektedir. Bu bağlamda, eşdeğer hanehalkı gelirlerinin türetilmesi gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Bu eşdeğer gelir ifadesine ulaşılabilmesi için literatürde genel kabul görmüş bir “eşdeğerlik ölçeği”nin kullanılması zarurietidir doğmaktadır.

Dolayısıyla eşdeğerlik ölçeğinin kullanılmasının temel nedenini iki önemli faktöre bağlamak mümkündür. Bu faktörlerden birincisi hanehalkında yer alan bireylerin refah düzeyleri üzerinde etkiye sahip olması nedeniyle önem kazanan hanehalkı büyüklükleri ve bileşimindeki farklılıklardır. Örneğin, her durum ve şartta daha yüksek gelire sahip hanehalkında yer alan bireylerin refah düzeylerinin mutlaka daha düşük gelirli bir hanehalkındaki bireylerin refah düzeylerinden daha yüksek olduğu sonucuna ulaşmak çok doğru değildir. Hanehalkında yer alan bireylerin sayısı ve bu bireylerin bileşimi (yetişkin ve çocuk sayısı) bireylerin refah düzeyleri üzerinde etkiye sahip olmaktadır. Dolayısıyla, daha düşük gelirli bir hanehalkında çocuk sayısı bir diğer yüksek gelirli hanehalkındakine göre daha fazla ise bu durumda bu hanehalkında bireysel refah düzeyi diğer yüksek gelirli hanehalkındaki bireysel refah düzeyi ile aynı veya daha yüksek de olabilmektedir.

Önemli olan bir diğer faktör, hanehalklarının hem bireysel hem de ortak mal ve hizmetleri kullanmalarıdır. Ortak malların kullanımı nedeniyle hanehalkında ölçek ekonomisinden yararlanma durumu söz konusu olabildiğinden, bu durum hanehalkındaki bireylerin refah düzeyleri üzerinde etkide bulunmaktadır. Bu nedenle de, hanehalklarının toplam gelirlerinin karşılaştırılabilirliğini sağlayabilmek için bu ortak faktörlerin etkisinden toplam gelirin arındırılması gerekmektedir¹⁹⁶.

¹⁹⁶ Hanehalkında gerçekleştirilen harcamalar bireysel ve ortak nitelikli harcamalar olabilmektedir. Bireysel nitelikteki harcamalara örnek olarak, giyim, eğitim masrafı, kişisel tüketime yönelik harcamalar ve ortak nitelikteki harcamalara ise ısınma, barınma gibi ortak kullanıma yönelik harcamalar verilebilir. Dolayısıyla, iki farklı hanehalkında yer alan bireylerin refah düzeyleri arasında bir karşılaştırma yapılması durumunda, bu iki hanehalkının bileşiminin yanı sıra, bireysel ve ortak kullanıma yönelik yapılan harcamalar da önem teşkil etmektedir. Ortak mal ve hizmetler ölçek ekonomisinden yararlanmayı beraberinde getirirken, hanehalkı bileşiminde yer alan çocuk sayısının az

Bu bağlamda, bu sakıncaların ortadan kaldırılabilmesi amacıyla bu çalışmada analiz birimi olarak toplam hanehalkı yıllık harcanabilir geliri yerine hanehalklarının ölçek ekonomilerinden yararlanma durumu da gözetilerek oluşturulan “*hanehalkı yıllık harcanabilir eşdeğer geliri*” esas alınmıştır^{197,198}. Dolayısıyla analizde kullanılacak gelir birimine ulaşmak amacıyla belirli bir “eşdeğerlik ölçeği” kullanılarak hanehalkı yıllık harcanabilir eşdeğer geliri hesaplanacaktır.

Literatürde yer alan çalışmalarda eşdeğerlik ölçeğinin hesaplanmasında temel olarak, üç farklı yöntem kullanılmaktadır¹⁹⁹. Bu tez çalışmasında ise genellikle literatürde yoğun olarak tercih edilen OECD eşdeğerlik ölçek hesaplama yöntemi tercih edilmiştir (Burniaux ve diğ, 1998). Bu eşdeğerlik ölçeğine ilişkin eşitlik aşağıdaki biçimde yazılabilmektedir:

$$N = S^e, \quad 0 \leq e \leq 1 \quad (5.9)$$

Bu eşitlikte yer alan S ifadesi hanehalkı büyüklüğünü, e parametresi ölçeğin hanehalkı büyüklüğüne göre elastikiyetini göstermektedir²⁰⁰.

Ölçek elastikiyetinin iki uç noktası olan e parametresinin sıfıra ve bire eşit olması durumu, sırasıyla hanehalkında ölçek ekonomisinin olmadığı ve ölçek ekonomisinin mükemmel olduğu durumları göstermektedir. Kullanılan mal ve hizmetlerin ortak

veya çok olması hanehalkında yer alan bireylerin refah düzeylerini etkileyecektir. Zira gelir eşitsizliği araştırmalarında hanehalklarının kullanılabilir gelirleri arasında bir sıralama yapılmaktadır.

¹⁹⁷ Analiz birimi olarak seçilen hanehalkları TÜİK tarafından aralarında kan bağı olup olmadığına bakılmaksızın aynı kaynakları kullanan ve aynı evin içerisinde yaşanan insan topluluğu olarak tanımlanmaktadır. Hanehalkı harcanabilir geliri ise toplam gelire, hükümet veya diğer kurumlar tarafından gerçekleştirilen transfer gelirin ve faiz gelirin eklemesi ve gelir vergilerinin çıkarılması ile elde edilen gelir olarak tanımlanmıştır.

¹⁹⁸ Bu noktada belirli bir hanehalkı içerisinde bazı bireylerin hiç gelir elde etmemelerine rağmen hanehalkı içerisine giren gelirden faydalandıklarının da unutulmaması gerekmektedir. Buna ek olarak, hanehalkı içerisinde yer alan bireylere toplam hanehalkı gelirin eşit olarak dağıtıldığı varsayımı geçerlidir.

¹⁹⁹ Ana metin içerisinde sadece tez çalışmasında kullanılan eşdeğerlik ölçeğinin hesaplanışından bahsedilecektir. Literatürdeki gelir dağılımı çalışmalarında kullanılan çok fazla sayıda eşdeğer ölçeği söz konusudur. Bunlar içerisinde en bilinen iki farklı eşdeğer ölçeğinden biri Eurostat Ölçeği diğeri ise Oxford Ölçeğidir. Bu iki eşdeğerlik ölçeğinde hanehalkı bileşimindeki yetişkin-çocuk sayısını dikkate alarak fonksiyonlar oluşturulmuştur. Eurostat eşdeğerlik ölçeği hanehalkındaki yetişkin ve çocuklar için farklı tartılma katsayıları kullanılarak oluşturulmakta ve şu şekilde hesaplanmaktadır: $N = 1 + \alpha(s_A - 1) + \beta s_K$. Burada s_A ve s_K ifadeleri sırasıyla hanehalkı içerisindeki yetişkinlerin ve çocukların sayısını göstermektedir. α ve β katsayıları ise bu ifadelerle ait sabit parametre değerlerini göstermektedir. Eurostat ölçeğinde bu parametreler farklı tartıları ifade ettiğinden, sırasıyla 0.5 ve 0.3 değerlerini almaktadır. Dolayısıyla, bu ölçekte hanehalkı reisinin 1, eşi ve diğer çocukların ise 0.5 ve 0.3 tartıların aldığı görülmektedir. Oxford ölçeğinde ise aynı hesaplama yöntemi kullanılmaktadır. Fakat formülde yer alan α ve β katsayılarının aldığıları tartı değerleri sırasıyla 0.7 ve 0.5’dir. Dolayısıyla, Oxford ölçeğinin, Eurostat Ölçeğine kıyasla ölçek ekonomisinden daha az yararlanılmasını temel aldığı söylenebilmektedir.

²⁰⁰ Bu eşdeğerlik ölçeği, hanehalkı büyüklüğü (yetişkin-çocuk sayısı) ile ilgili bir düzeltme yapmadan, sadece hanehalkındaki ölçek ekonomisi ile ilgili bir düzeltme ile içermektedir.

olma niteliği ne kadar yüksek ise bu değer sıfıra o kadar çok yaklaşmaktadır. Tamamen bireysel nitelikli mal ve hizmet kullanımında ise bu esneklik değeri bire eşit olmakta ve ölçek ekonomisinin söz konusu olmadığı durumu göstermektedir. Bu çalışmada, eşdeğer gelire ulaşmak için gerekli olan elastikiyet değeri olarak 0.5 kullanılmıştır²⁰¹.

Bu durumda, hanehalkında yer alan her birey için, *bireysel yıllık harcanabilir eşdeğer gelir* ifadesine aşağıdaki biçimde ulaşmak mümkündür:

$$Y_{ij} = \frac{R_i}{S^e} \quad (5.10)$$

Bu eşitlikte R_i ve Y_{ij} ifadeleri sırasıyla, toplam hanehalkı yıllık kullanılabilir geliri ve bireysel yıllık harcanabilir eşdeğer geliri göstermektedir.

Bu bağlamda, bu tez çalışması kapsamında ilerleyen bölümlerde gerçekleştirilecek olan ampirik analizlerde analiz birimi olarak bu alt bölümde formülleri verilen bireysel eşdeğer kullanılabilir gelir kullanılacaktır.

5.8 Türkiye’deki Gelir Eşitsizliği

Bu alt bölümün temel amacı Türkiye’de 2002-2009 döneminde gelir eşitsizliğinin farklı gelir gruplarına göre incelenmesidir. Bu bağlamda, ilk olarak incelemeye tabi tutulan veri setinin genel bir tanıtımı yapılarak ardından farklı gruplama yöntemlerine göre oluşturulan gelir gruplarının ve Türkiye genelinin gelir eşitsizliği çeşitli gelir eşitsizliği ölçütleri yardımıyla bulgulanacaktır.

5.8.1 Geleneksel gelir kaynakları

Bu alt bölümde geleneksel gelir kaynakları temelinde toplulaştırılan hanehalklarının genel istatistiki analizi ve farklı gelir eşitsizliği ölçütlerine göre gelir eşitsizliği ile ilgili sonuçlar incelenecektir. Bu alt bölümün en önemli özelliklerinden biri daha önce Türkiye ekonomisi ile ilgili yapılan diğer çalışmalarla karşılaştırılabilir sonuçlar ortaya koymasıdır. Bunun yanı sıra, Türkiye ekonomisi ile ilgili bu denli kapsamlı

²⁰¹ Literatürde, genel olarak esneklik değeri 0.5 ve 0.55 olarak kullanılmaktadır. OECD ve AB çalışmalarında 0.5 değeri elastikiyet değeri olarak kullanılmıştır (Burniaux ve diğ., 1998; Atkinson, 1995). Bu nedenle de, hem literatürde yer alan diğer ülke çalışmalarıyla karşılaştırma yapmaya olanak tanıyabilmek hem de genel eğilim doğrultusunda hareket etmek amacıyla bu çalışmada elastikiyet değeri olarak 0.5 değeri alınmıştır.

bir ampirik inceleme gerçekleştirilmediğinden, bu ve ilerleyen alt bölümler ile Türkiye ekonomisi ile ilgili ampirik analizlerin eksikliği doldurulacaktır.

İlk olarak Çizelge 5.3, her bir yıla ait eşdeğer hanehalkı birimi için genel istatistiki sonuçları içermektedir. Çizelgedeki sütunlar her bir yıla ait bulguları ifade ederken, ilk blok toplam ekonomiye ait istatistiki sonuçları göstermektedir. İkinci, üçüncü, dördüncü ve beşinci bloklar ise sırasıyla emek, müteşebbis, tarım müteşebbis, faiz ve transfer geliri elde eden hanehalklarına ait istatistiki sonuçları göstermektedir.

Çizelge 5.3'den görüleceği üzere, örnekleme yer alan toplam hanehalkı sayısı 2003 yılı haricinde hemen hemen birbirine çok yakındır. Bu yakınlık, yapılan incelemelerin zaman içerisindeki karşılaştırılabilirliği açısından olumlu bir durum teşkil etmektedir. 2003 yılında hanehalkı sayısında verilerin toplanmasından sorumlu olan TÜİK bir genişlemeye gitmiş fakat daha sonra bu denli bir örneklem kütlesi ile çalışmanın bir farklılık yaratmayacağı düşüncesi ile tekrar belirli bir sayıdaki hanehalkı sayısında karar kılmıştır. Ortalama hanehalkı büyüklüğü açısından yıllar birbirleri ile karşılaştırıldığında 2002-2009 döneminde zaman içerisinde küçülmeler görülmekle birlikte yaklaşık olarak 4 değeri civarında kalmıştır.

Ortalama nominal hanehalkı yıllık gelirinin zaman içerisinde düzenli bir biçimde arttığı ve 2008 ve 2009 yıllarında 20000 lira düzeylerine eriştiği görülmektedir. Elbette ki bu nominal artışın gözlemlenmesinde dönem içerisindeki genel fiyat düzeyindeki artışın da etkisi olduğu unutulmamalıdır. Diğer taraftan eşdeğer nominal hanehalkı gelirinde de zaman içerisinde benzer şekilde düzenli bir artış seyri görülmektedir. Toplam hanehalklarının içerisinde kentsel hanehalklarının payı 2002 yılı haricinde (%84) yaklaşık %70'ler seviyesindedir. Dolayısıyla örnekleme yer alan hanehalklarının çok büyük bir çoğunluğunu kentsel hanehalklarının oluşturduğunu vurgulamak yerinde olacaktır.

Çizelge 5.3: Geleneksel Gelir Kaynaklarına İlişkin Betimleyici İstatistikler.

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Toplam								
Örneklem Büyüklüğü	9539	25733	8540	8541	8544	8526	8540	10010
Ortanca Hanehalkı Büyüklüğü	4	4	4	4	4	4	4	4
Ortalama Hanehalkı Büyüklüğü	4.26	4.18	4.14	4.15	4.08	4.05	3.89	3.83
Yıllık Ortalama Hanehalkı Geliri	8600	10100	12300	14105	16337	17707	20237	21553
Yıllık Ortalama Eşdeğer Bireysel Gelir	4490	5330	6510	7476	8597	9404	10839	11854
Kentsel Hanehalkları (%)	84.8	71.0	70.1	70.1	69.4	69.1	69.8	68.0
Emek Geliri								
Örneklem Büyüklüğü	5021	11662	3983	4157	4342	4290	4219	5008
Ortalama Hanehalkı Büyüklüğü	4.52	4.37	4.40	4.48	4.39	4.36	4.25	4.17
Yıllık Ortalama Hanehalkı Geliri	8200	10000	12200	14175	16465	18117	20653	22672
Yıllık Ortalama Eşdeğer Bireysel Gelir	4150	5120	6220	7205	8369	9288	10641	12039
Kentsel Hanehalkları (%)	89.6	82.4	78.4	77.8	76.5	76.6	77.3	77.2
Tarım Müteşebbis Geliri								
Örneklem Büyüklüğü	529	3133	868	802	711	662	531	847
Ortalama Hanehalkı Büyüklüğü	5.09	5.23	5.22	5.04	4.84	4.97	4.44	4.45
Yıllık Ortalama Hanehalkı Geliri	7820	8420	9500	11428	12341	13565	15239	16228
Yıllık Ortalama Eşdeğer Bireysel Gelir	3690	3920	4560	5438	5949	6601	7603	8277
Kentsel Hanehalkları (%)	17.8	7.1	7.7	6.9	7.5	7.7	6.2	8.9
Müteşebbis Geliri								
Örneklem Büyüklüğü	1567	4006	1341	1270	1223	1156	1138	1234
Ortalama Hanehalkı Büyüklüğü	4.68	4.55	4.46	4.34	4.32	4.41	4.21	4.14
Yıllık Ortalama Hanehalkı Geliri	13200	15700	19500	20416	24777	27143	32403	33766
Yıllık Ortalama Eşdeğer Bireysel Gelir	6620	7900	9930	10577	12627	13769	16505	18163
Kentsel Hanehalkları (%)	89.3	79.2	77.5	78.3	75.6	76.7	76.4	79.7

Çizelge 5.3 (devam): Geleneksel Gelir Kaynaklarına İlişkin Betimleyici İstatistikler.

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Faiz Geliri								
Örneklem Büyüklüğü	98	143	27	22	13	11	21	33
Ortalama Hanehalkı Büyüklüğü	3.19	3.10	3.26	3.32	3.23	3.00	2.76	2.76
Yıllık Ortalama Hanehalkı Geliri	23300	24900	25500	41604	37538	17730	38179	73162
Yıllık Ortalama Eşdeğer Bireysel Gelir	14200	16100	15200	23305	22420	10349	24748	44115
Kentsel Hanehalkları (%)	84.7	81.8	74.1	100.0	84.6	90.9	81.0	81.8
Transfer Geliri								
Örneklem Büyüklüğü	2324	6789	2321	2295	2255	2407	2631	2897
Ortalama Hanehalkı Büyüklüğü	3.26	3.17	3.11	3.14	3.12	3.08	3.08	2.94
Yıllık Ortalama Hanehalkı Geliri	5890	7600	9520	11157	12651	13585	15172	15385
Yıllık Ortalama Eşdeğer Bireysel Gelir	3540	4610	5670	6810	7605	8282	9248	9523
Kentsel Hanehalkları (%)	86.2	75.6	74.6	72.7	71.4	68.3	67.2	63.8
Kaynak: Yazarın hesaplamaları								

Çizelge 5.3’de geleneksel gelir grupları temelinde toplulaştırılan hanehalkı verilerine bakıldığında ilk göze çarpan nokta emek geliri elde eden hanehalklarının sayısının toplam hanehalklarının neredeyse yarısını teşkil etmesidir. Bu grubu müteşebbis ve transfer gelir grubu izlemektedir. Diğer taraftan, hiçbir ekonomik faaliyete katılmadan sadece devlet tarafından yapılan transfer ödemeleri ile gelir elde eden transfer gelir grubundaki hanehalklarının sayısının inceleme dönemi boyunca yaklaşık %10 düzeylerinde seyretmesi oldukça ilginç bir duruma işaret etmektedir. Bunun yanı sıra, Türkiye’de istihdam sağlama olanağı açısından tarımsal faaliyetler baskın bir sektör olmasına rağmen, tarım müteşebbis geliri elde eden hanehalklarının sayısının 2002-2009 dönemi boyunca yaklaşık olarak %10 düzeylerinde kalması da bir diğer ilginç durumu göstermektedir.

Farklı gelir gruplarının ortalama hanehalkı gelirlerine bakıldığında ise, emek geliri elde eden gelir grubunun yıllık nominal ortalama hanehalkı gelirinde yaşanan değişimin toplam hanehalkı gelirindeki değişim eğilimine paralel olduğu görülmektedir. Bu gelir grubunun toplam hanehalkının yaklaşık %50’sini oluşturduğu düşünüldüğünde bu tarz bir paralelliğin gözlemlenmesi beklenilebilir bir durumdur. Gelir gruplarının gelirleri ile toplam hanehalkı yıllık gelirleri karşılaştırıldığında, faiz gelir grubu haricindeki diğer alt gelir gruplarının yıllık ortalama gelirlerinin toplam hanehalklarının ortalama gelirlerinden daha az olduğu görülmektedir. Faiz gelir grubundaki hanehalklarının toplam hanehalkları içerisinde oldukça düşük bir düzeyde olmasına karşın yıllık ortalama hanehalkı geliri açısından, bu gelir grubundaki hanehalklarının çok daha yüksek bir ortalamaya sahip olduğu görülmektedir. Bazı yıllar için (2005, 2006 ve 2009 yılları) faiz gelir grubunun yıllık ortalama hanehalkı geliri, toplam hanehalklarının ortalama yıllık gelirlerinin neredeyse 3 katı kadar bir değere sahiptir. Dolayısıyla bu açıdan, faiz gelir grubundaki hanehalklarının gelir eşitsizliğinin kaynakları ile ilgili iyi bir gösterge olduğu anlaşılmaktadır.

Kentsel hanehalklarının payı tarım müteşebbis gelir grubu haricindeki diğer bütün alt gelir gruplarında yaklaşık olarak %80’ler düzeyindedir. Ortalama hanehalkı büyüklüğüne bakıldığında ise, tarım müteşebbis gelir grubundaki hanehalklarının diğer gelir grupları içerisinde en yüksek değere sahip olduğu ve her bir yıl için yaklaşık 5 civarında olduğu ve diğer taraftan en düşük değere ise yaklaşık olarak 3 civarında olmak üzere faiz gelir grubunun sahip olduğu görülmektedir.

Aşağıda yer alan Çizelge 5.4, toplam hanehalklarının ve geleneksel gelir gruplarının farklı gelir eşitsizliği ölçütlerine göre gelir eşitsizliği ile ilgili bulgularını göstermektedir. Bu çizelge’de en bilinen gelir eşitsizliği ölçütü olan Gini katsayısının yanı sıra, karşılaştırma yapabilme olanağı tanınması açısından diğer gelir eşitsizliği ölçütleri olan, logaritmik sapmaların ortalaması, Theil indeksi, değişkenlik katsayısının karesinin yarısı ve Atkinson indeksi değerleri de yer almaktadır.

İlk olarak, Türkiye geneli için gelir eşitsizliği göstergelerine bakıldığında, en bilinen eşitsizlik ölçütü Gini katsayısına göre zaman içerisinde eşitsizlikte bir azalma yaşanmıştır. 2002 yılında 0.44 olan Gini katsayısı, çok hızlı bir düşme eğilimi göstermemekle birlikte 2009 yılına gelindiğinde 0.39 değerine düşmüştür. Bu durum eşitsizlikte çok fazla bir düzelme olmamasına karşın genel anlamda bir iyileşme olduğuna işaret etmektedir.

Diğer gelir eşitsizliği ölçütleri bakımından durum değerlendirildiğinde ise, her bir eşitsizlik ölçütünde zaman içerisinde bir azalma eğilimi olduğu görülmektedir. Örneğin gelir grupları arasındaki transferlere duyarlı olan değişkenlik katsayısının karesinin yarısı ile ifade edilen gelir eşitsizliği ölçütünde yarı yarıya bir azalma görülmektedir. Açıkçası bu değer 2002-2007 döneminde, bir diğer ifade ile iktidardaki hükümetin ilk döneminde, oldukça büyük bir düşüş göstermiştir. Bu değer 2002 yılında 1.05 iken, 2007 yılına gelindiğinde 0.37 değerine ulaşmıştır. 2007-2009 döneminde ise bu ölçütte bir artış olduğu görülmekte ve 2009 yılında 0.50 değerindedir.

Bir bütün olarak dönem değerlendirilmesi yapıldığında, gelir eşitsizliğinde 2002-2009 döneminde bir azalma olduğu ve aslında bu azalmanın ilk dönemde yaşandığı, buna karşın ikinci dönemde bir artış olduğu görülmektedir. Fakat ikinci dönemdeki artış ilk dönemdeki azalmadan görece olarak daha düşük olduğu için bütün bir dönem olarak eşitsizlikte bir azalma olduğu görülmektedir. Benzer eğilim Gini katsayısı haricindeki diğer bütün gelir eşitsizliği ölçütlerinde gözlemlenmektedir.

Çizelge 5.4: Geleneksel Gelir Kaynaklarına Göre Gelir Eşitsizliği Ölçütleri.

	Toplam Gelir	Emek Geliri	Tarım Müteşebbis Geliri	Müteşebbis Geliri	Faiz Geliri	Transfer Geliri
Yıllar						
	<i>Gini Katsayısı</i>					
2002	0.44	0.40	0.42	0.50	0.65	0.33
2003	0.43	0.40	0.42	0.48	0.52	0.33
2004	0.41	0.38	0.44	0.45	0.57	0.32
2005	0.39	0.38	0.42	0.40	0.51	0.33
2006	0.38	0.36	0.40	0.40	0.37	0.31
2007	0.38	0.36	0.38	0.42	0.25	0.31
2008	0.39	0.37	0.42	0.42	0.47	0.32
2009	0.39	0.37	0.41	0.44	0.55	0.33
	<i>Logaritmik Sapmaların Ortalaması</i>					
2002	0.34	0.28	0.31	0.45	0.80	0.19
2003	0.32	0.27	0.30	0.39	0.53	0.19
2004	0.30	0.26	0.33	0.35	0.62	0.18
2005	0.28	0.26	0.30	0.29	0.52	0.21
2006	0.25	0.24	0.26	0.27	0.25	0.17
2007	0.25	0.22	0.25	0.31	0.11	0.17
2008	0.26	0.24	0.30	0.30	0.44	0.18
2009	0.28	0.24	0.36	0.33	1.04	0.20
	<i>Theil İndeksi</i>					
2002	0.40	0.28	0.32	0.53	1.00	0.20
2003	0.37	0.30	0.32	0.46	0.48	0.19
2004	0.33	0.26	0.39	0.42	0.60	0.18
2005	0.28	0.26	0.31	0.30	0.48	0.19
2006	0.26	0.23	0.27	0.31	0.24	0.16
2007	0.25	0.21	0.25	0.33	0.10	0.16
2008	0.27	0.24	0.31	0.32	0.39	0.17
2009	0.29	0.23	0.31	0.38	0.60	0.18
	<i>Değişkenlik Katsayısının Karesinin Yarıısı</i>					
2002	1.05	0.42	0.44	1.15	2.89	0.28
2003	0.76	0.51	0.54	0.95	0.73	0.26
2004	0.61	0.36	0.92	0.78	0.89	0.23
2005	0.44	0.38	0.42	0.48	0.60	0.24
2006	0.40	0.30	0.34	0.55	0.27	0.20
2007	0.37	0.27	0.33	0.53	0.10	0.19
2008	0.40	0.33	0.45	0.47	0.49	0.20
2009	0.50	0.32	0.45	0.72	0.98	0.21
	<i>Atkinson İndeksi($\epsilon=1$)</i>					
2002	0.29	0.24	0.27	0.36	0.55	0.18
2003	0.27	0.24	0.26	0.32	0.41	0.17
2004	0.26	0.23	0.28	0.30	0.46	0.16
2005	0.24	0.23	0.26	0.25	0.40	0.19
2006	0.22	0.21	0.23	0.24	0.22	0.16
2007	0.22	0.20	0.22	0.27	0.10	0.15
2008	0.23	0.22	0.26	0.26	0.36	0.17
2009	0.24	0.21	0.30	0.28	0.65	0.18

Dolayısıyla bu durumda, dönemin hükümeti tarafından uygulanan ekonomik politikaların gelir yaratma etkisi özellikle inceleme döneminin ilk bölümünde emek gelir grubunda bir iyileşmeye neden olmuştur. Diğer taraftan, inceleme döneminin

bütünü için gelir eşitsizliğinde bir iyileşme olduğu söylenebilmekle birlikte aslında bu iyileşmenin 2002-2007 dönemindeki yüksek iyileşme düzeyinden kaynaklandığı anlaşılmaktadır. İkinci dönem olan 2007-2009 döneminde ise eşitsizlikte kötüleşmenin yaşandığı tespit edilmiştir.

Farklı gelir grupları açısından gelir eşitsizliğindeki değişimler incelendiğinde elde edilen sonuçlar daha karışıktır. Öncelikle, emek gelir grubuna bakıldığında 2002-2007 dönemi için gelir eşitsizliğinde bir azalma yaşandığı, 2002 yılında 0.40 olan Gini katsayısının 2007 yılına gelindiğinde 0.36 değerine düştüğü görülmektedir. İkinci dönemde ise bu değerde çok az da olsa bir kötüleşme yaşanmış 0.37 değerine ulaşmıştır.

Gini katsayısı değerleri açısından diğer gelir grupları değerlendirildiğinde, en eşitsiz gelir grubunun faiz gelir grubu olduğu görülmektedir. Bu gelir grubunun 2002 yılındaki Gini katsayısı 0.65 iken, 2007 ve 2009 yıllarında sırasıyla 0.25 ve 0.55 değerlerindedir. Bu gelir grubundaki gelir eşitsizliğindeki değişmelerin yıldan yıla diğer gelir gruplarına göre çok daha fazla oynak olduğu görülmektedir. Diğer gelir gruplarında düzenli bir iyileşme ya da kötüleşme görülürken faiz gelir grubunda ani iyileşmeler ve kötüleşmeler gözlemlenmektedir. Bu durum faiz oranlarında yaşanan değişimin bir yansıması olarak değerlendirilebilir.

Müteşebbis gelir grubu ise eşitsizlik bakımından ikinci sırada yer almaktadır. Bu gelir grubunda Gini katsayısına göre zaman içerisinde yine ilk dönemde bir iyileşme ikinci dönemde ise kötüleşme görülmektedir. 2002, 2007 ve 2009 yıllarındaki Gini katsayıları sırasıyla 0.50, 0.42 ve 0.44'dür.

Transfer gelir grubunun ise eşitsizliğinde zaman içerisinde çok fazla bir değişim olmadığı görülmektedir. 2002-2009 dönemi boyunca bu gelir grubunun Gini katsayısı 0.33 düzeylerinde seyretmiştir.

Diğer gelir ölçütleri açısından inceleme yapıldığında, Gini katsayısı ile belirlenen gelir eşitsizliğine benzer şekilde, 2002-2007 döneminde gelir eşitsizliğinde iyileşme, 2007-2009 döneminde ise az da olsa bir kötüleşme görülmektedir. Gelir dağılımında alt ve orta gelir gruplarındaki gelirler arasındaki transferlere daha duyarlı olan Gini katsayısı ve logaritmik sapmaların ortalaması ile gelir dağılımında bütün gelir düzeylerindeki transferlere karşı aynı duyarlılığa sahip Theil İndeksi ve Değişkenlik

katsayısının karesinin yarısı ile elde edilen sonuçlarının birbirini destekler çıkması bulguların tutarlılığını göstermektedir.

Her bir farklı gelir eşitsizliği ölçütünün gösterdiği sonuçlara göre faiz gelir grubu diğer gelir gruplarının içerisinde 2002-2005 yılları arasında en eşitsiz gelir grubu iken, daha sonraki yıllara müteşebbis gelir grubu en eşitsiz gelir grubu haline gelmiştir. Diğer taraftan toplumsal refahı da göz önüne alarak bir eşitsizlik ölçütü oluşturan Atkinson indeksi için toplumun eşitsizliğe olan duyarlılığının orta düzeyde ($\epsilon=1$) olduğu varsayımı altında inceleme gerçekleştirilmiştir. Elde edilen bulgulara göre, inceleme döneminin ilk yıllarında gelir eşitsizliği en yüksek olan gelir grubu yine faiz gelir grubudur. 2002, 2004 ve 2007 yıllarında sırasıyla 0.55, 0.46 ve 0.10 değerlerindedir. Daha sonraki yıllarda ise en yüksek eşitsizliğe sahip gelir grubu müteşebbis gelir grubudur 2002, 2004 ve 2007 yıllarında sırasıyla 0.36, 0.30 ve 0.27 değerlerindedir.

5.8.2 Ticarete-konu-olan ve konu-olmayan gelir kaynakları

Ekonomi, *ticarete-konu-olan* ve *ticarete-konu-olmayan* gelir kaynakları olmak üzere iki temel gelir grubu altında toplulaştırıldığında, elde edilen sonuçlar aşağıdaki Çizelge 5.5 ve Çizelge 5.6'da verilmektedir. Bu alt bölümde yer alan bulgular, dönemin hükümeti tarafından uygulanan iktisadi politikalarla tercih edilen gelir yaratma süreçlerinin gelir eşitsizliğine olan etkilerinin değerlendirilmesine imkan sağlamaktadır. Genellikle hükümetler tarafından, yerel pazara yönelik iktisadi faaliyetlerin uyarılmaları kolay olduğu için, *ticarete-konu-olmayan* faaliyetler yoluyla kısa dönemde istihdam ve gelir artışlarının sağlanması amaçlanmaktadır. Dolayısıyla da makroiktisadi politikalar bu gelir kaynaklarını hedef almaktadır. Bu nedenle bu alt bölüm *ticarete-konu-olan* ve *konu-olmayan* gelir kaynaklarının gelir eşitsizliği ile ilgili bilgiler sunarak, bu gelir kaynaklarının gelir dağılımındaki önemlerini ortaya koymaktadır.

Çizelge 5.5'de yer alan sonuçlara göre, inceleme döneminde *ticarete-konu-olan* hanehalklarının sayısı *ticarete-konu-olmayan* hanehalklarına oranla daha düşüktür. Bütün dönem boyunca, *ticarete-konu-olmayan* hanehalklarının sayısı, *ticarete-konu-olan* hanehalklarının sayısının yaklaşık 2 katı kadardır. Bu durum *ticarete-konu-olmayan* hanehalklarının, bütün ekonomik faaliyetler içerisinde dikkate değer bir paya sahip olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla, bu bulgular daha önce bölüm 3'de

belirtildiği gibi, teorik yapının *ticarete-konu-olmayan* iktisadi faaliyetler olmadan kurgulanmasının gerçekçi olmadığı vurgusunu desteklemektedir.

Ticarete-konu-olmayan hanehalklarının ortalama hanehalkı büyüklüğü ise, *ticarete-konu-olan* hanehalklarına oranla daha küçüktür. İnceleme dönemi boyunca 4.5 düzeyleri civarında iken *ticarete-konu-olmayan* hanehalkları ise 3.7 düzeylerinde olduğu görülmüştür.

Ortalama nominal hanehalkı yıllık geliri açısından karşılaştırma yapıldığında ise, inceleme dönemi boyunca *ticarete-konu-olmayan* hanehalkı yıllık gelirinin çok az bir farkla da olsa *ticarete-konu-olan* hanehalkının ortalama yıllık gelirinden daha fazla olduğu görülmektedir.

Çizelge 5.5: Ticarete-Konu-Olan ve Konu-Olmayan Gelir Kaynaklarına İlişkin Betimleyici İstatistikler.

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Ticarete-Konu-Olan Gelirler								
Örneklem Büyüklüğü	2560	7930	2605	2710	2587	2591	2366	3175
Ortalama HH Büyüklüğü	4.48	4.66	4.62	4.59	4.40	4.45	4.16	4.11
Yıllık Ort. Hanehalkı Geliri	8210	9430	11200	12735	14861	15661	17560	17958
Yıllık Ort. Eşdeğer Bireysel Gelir	4130	4670	5580	6320	7500	7924	9016	9406
Ticarete-Konu-Olmayan Gelirler								
Örneklem Büyüklüğü	6984	17818	5937	5838	5968	5949	6180	6855
Ortalama HH Büyüklüğü	4.17	3.96	3.93	3.94	3.94	3.87	3.79	3.70
Yıllık Ort. Hanehalkı Geliri	8730	10500	12800	14743	16973	18604	21260	23224
Yıllık Ort. Eşdeğer Bireysel Gelir	4620	5620	6920	8012	9069	10054	11536	12988

Aşağıdaki Çizelge 5.6’da farklı gelir eşitsizliği ölçütlerine göre *ticarete-konu-olan* ve *konu-olmayan* gelir gruplarının gelir eşitsizliği bulguları yer almaktadır. Bu çizelge’ye göre, iki farklı gelir grubunun eşitsizlik değerlerinin hemen hemen aynı düzeylerde olduğu görülmektedir. Zaman içerisindeki eğilimlere bakıldığında ise, 2002-2007 dönemi boyunca her iki grubun eşitsizliklerinde az da olsa bir iyileşme görülmekle beraber, 2007-2009 döneminde kötüleşme olduğu tespit edilmiştir. *Ticarete-konu-olan* ve *konu-olmayan* faaliyetlerdeki hanehalklarının Gini katsayıları sırasıyla, 2003 yılında 0.43 ve 0.42; 2007 yılında 0.36 ve 0.37 ve 2009 yılında 0.37 ve 0.39 değerlerindedir.

Diğer gelir eşitsizliği ölçütleri açısından bakıldığında ise, benzer eğilimlerin olduğu görülmektedir. Farklı transfer duyarlılıklarına sahip gelir eşitsizliği ölçütleri ile belirlenen eşitsizlik bulguları inceleme dönemi boyunca *ticarete-konu-olan* ve *konu-olmayan* gelir gruplarının eşitsizliklerinin 2002-2007 dönemi boyunca bir iyileşme gösterdiğini, 2007-2009 döneminde ise eşitsizlikte tekrar bir bozulmanın yaşandığını

göstermektedir. Değişkenlik katsayısının karesinin yarısına göre, *ticarete-konu-olmayan* gelir grubunun eşitsizliği 2002 yılında 1.18 iken, bu değer 2007 yılında 0.37 değerine gerilemiş fakat 2009 yılına gelindiğinde tekrar 0.51 değerine yükselmiştir.

Çizelge 5.6: Ticarete-konu-olan ve Olmayan Gelir Kaynaklarına Göre Gelir Eşitsizliği Ölçütleri.

Yıllar	Toplam Gelir	Ticarete-Konu-Olan Gelir	Ticarete-Konu-Olmayan Gelir
<i>Gini Katsayısı</i>			
2002	0.44	0.43	0.44
2003	0.43	0.42	0.42
2004	0.41	0.41	0.41
2005	0.39	0.40	0.39
2006	0.38	0.38	0.37
2007	0.38	0.36	0.37
2008	0.39	0.38	0.38
2009	0.39	0.37	0.39
<i>Logaritmik Sapmaların Ortalaması</i>			
2002	0.34	0.32	0.34
2003	0.32	0.31	0.31
2004	0.30	0.30	0.29
2005	0.28	0.28	0.27
2006	0.25	0.25	0.26
2007	0.25	0.23	0.25
2008	0.26	0.26	0.26
2009	0.28	0.26	0.27
<i>Theil indeksi</i>			
2002	0.40	0.35	0.42
2003	0.37	0.37	0.36
2004	0.33	0.33	0.32
2005	0.28	0.29	0.27
2006	0.26	0.25	0.26
2007	0.25	0.23	0.25
2008	0.27	0.27	0.26
2009	0.29	0.25	0.29
<i>Değişkenlik Katsayısının Karesinin Yarısı</i>			
2002	1.05	0.72	1.18
2003	0.76	0.83	0.71
2004	0.61	0.65	0.58
2005	0.44	0.49	0.40
2006	0.40	0.35	0.41
2007	0.37	0.33	0.37
2008	0.40	0.41	0.38
2009	0.50	0.36	0.51
<i>Atkinson İndeksi ($\epsilon=1$)</i>			
2002	0.29	0.27	0.29
2003	0.27	0.27	0.27
2004	0.26	0.26	0.25
2005	0.24	0.24	0.24
2006	0.22	0.22	0.22
2007	0.22	0.21	0.22
2008	0.23	0.23	0.23
2009	0.24	0.23	0.24

Elde edilen bulgular, *ticarete-konu-olan* ve *ticarete-konu-olmayan* gelir gruplarının gelir eşitsizliğinin hemen hemen aynı oranda olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte, *ticarete-konu-olmayan* gelir grubunun bütün ekonomi içerisindeki payı göz önüne alındığında, eşitsizlik üzerinde daha etkili gelir grubu olduğu söylenebilmektedir. Zira bu gelir grubunun eşitsizliğindeki düzelmeler, ekonomideki sahip olduğu payı düşünüldüğünde, toplam gelir eşitsizliği üzerinde daha fazla etki yaratacaktır.

5.8.3 Ticarete-konu-olan ve konu-olmayan emek ve emek dışı gelir kaynakları

Bu gelir grubu ile ücret geliri elde eden *ticarete-konu-olan* ve *ticarete-konu-olmayan* gelir kaynaklarının gelir eşitsizliğinin tespiti mümkün olacaktır. Bu gruplama ile birlikte iki farklı gelir kaynağındaki ücret gelirlerindeki farklılaşmanın gelir eşitsizliği açısından bir farklılaşma yaratıp yaratmadığı belirlenebilecektir.

Çizelge 5.7’de yer alan genel istatistiki sonuçlara göre, emek geliri elde eden *ticarete-konu-olmayan* gelir kaynağının hanehalkı büyüklüğünün *ticarete-konu-olan* gelir kaynağına oranla üç kat daha fazla olduğu görülmektedir. Dolayısıyla ücret geliri elde eden hanehalklarının çok büyük bir çoğunluğunun *ticarete-konu-olmayan* gelir kaynağında yer aldığı anlaşılmaktadır. Elde edilen bu bulgu, teorik beklentilerle uyumludur. Zira *ticarete-konu-olan* gelir kaynağının büyük bir bölümünü tarım ve imalat sektörü oluşturduğundan, bu sektördeki hanehalklarının büyük bir çoğunluğu da ücretsiz aile işçisi ya da kendi hesabına çalışan bireyler oldukları için ücret geliri elde eden hanehalklarının *ticarete-konu-olmayan* gelir kaynağında yoğunluklu olarak bulunması beklenen bir sonuçtur. Diğer taraftan, *ticarete-konu-olmayan* gelir kaynağı daha düşük vasıflı çalışana ihtiyaç duyması sebebi ile ticarete-konu-olan faaliyetlere oranla daha fazla emek istihdam edebilmektedirler.

Çizelge 5.7: Ticarete-Konu-Olan ve Konu-Olmayan Emek ve Emek Dışı Gelir Kaynaklarına İlişkin Betimleyici İstatistikler.

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Ticarete-Konu-Olan Emek Geliri								
Örneklem Büyüklüğü	1491	3420	1230	1344	1275	1368	1196	1479
Ortalama Hanehalkı Büyüklüğü	4.39	4.37	4.42	4.55	4.34	4.49	4.26	4.21
Yıllık Ortalama Hanehalkı geliri	7910	9510	11400	13198	15292	16277	17627	19422
Yıllık Ortalama Eşdeğer Bireysel Gelir	4010	4780	5760	6532	7702	8141	8969	10017
Ticarete-Konu-Olmayan Emek Geliri								
Örneklem Büyüklüğü	3408	8037	2675	2691	2935	2801	2921	3390
Ortalama Hanehalkı Büyüklüğü	4.58	4.35	4.4	4.42	4.40	4.28	4.24	4.12
Yıllık Ortalama Hanehalkı geliri	8190	10100	12300	14384	16632	18720	21543	23763
Yıllık Ortalama Eşdeğer Bireysel Gelir	4150	5210	6340	7417	8500	9735	11171	12803
Ticarete-Konu-Olan Emek Dışı Gelir								
Örneklem Büyüklüğü	1077	4535	1341	1370	1310	1239	1183	1711
Ortalama Hanehalkı Büyüklüğü	4.61	4.88	4.82	4.63	4.46	4.43	4.10	4.03
Yıllık Ortalama Hanehalkı geliri	8700	9430	10900	12362	14477	15148	17708	16940
Yıllık Ortalama Eşdeğer Bireysel Gelir	4330	4610	5330	6143	7303	7751	9119	8988
Ticarete-Konu-Olmayan Emek Dışı Gelir								
Örneklem Büyüklüğü	3564	9747	3295	3137	3029	3124	3240	3443
Ortalama Hanehalkı Büyüklüğü	3.79	3.64	3.55	3.51	3.50	3.49	3.37	3.28
Yıllık Ortalama hanehalkı geliri	9250	10700	13200	15025	17296	18461	20947	22585
Yıllık Ortalama Eşdeğer Bireysel Gelir	5960	5950	7420	8518	9625	10335	11863	13129

Hanehalkı büyüklüğü olarak emek geliri açısından *ticarete-konu-olan* ve *konu-olmayan* gelir kaynakları karşılaştırıldığında, inceleme dönemi boyunca her iki farklı gelir kaynağının büyüklüklerinin birbirlerine çok yakın olduğu 4.2-4.4 düzeylerinde değiştiği görülmektedir. *Ticarete-konu-olmayan* emek gelirinin yıllık ortalama nominal hanehalkı geliri *ticarete-konu-olan* gelir kaynağına oranla her bir yıl için daha yüksek düzeylerde dir. Her iki farklı gelir kaynağındaki yıllık gelirin zaman içerisinde artış eğiliminde olduğu ve 2009 yılında *ticarete-konu-olan* emek gelirinin 20000 lira düzeyine, *ticarete-konu-olmayan* emek gelirinin ise 24000 lira düzeyine eriştiği görülmektedir. ortalama eşdeğer hanehalkı gelirinde de benzer bir artış eğilimi söz konusu olup, 2009 yılında bu değer *ticarete-konu-olan* emek geliri için 10000 lira düzeyinde, *ticarete-konu-olmayan* emek geliri için 13000 lira düzeyindedir.

Emek dışı gelir açısından iki farklı gelir kaynağının betimleyici sonuçlarına bakıldığında, yine *ticarete-konu-olmayan* gelir kaynağının hanehalkı sayısının *ticarete-konu-olanın* oranla daha fazla olduğu görülmektedir. Diğer taraftan *ticarete-konu-olmayan* emek dışı gelir kaynağının ortalama hanehalkı büyüklüğü inceleme dönemi boyunca *ticarete-konu-olanın* oranla daha düşüktür.

Ortalama yıllık hanehalkı gelirleri açısından inceleme yapıldığında, *ticarete-konu-olmayan* emek dışı gelirlerin daha yüksek bir düzeyde olduğu görülmektedir. *ticarete-konu-olmayan* emek dışı hanehalklarının ortalama yıllık gelirleri 2009 yılında 23000 lira düzeyinde iken, *ticarete-konu-olan* emek dışı hanehalklarının ki ise 17000 lira düzeyindedir. Ortalama eşdeğer yıllık hanehalkı geliri olarak, 2009 yılı için *ticarete-konu-olmayan* emek dışı hanehalklarının gelirleri 13000 lira düzeyinde ve *ticarete-konu-olan* emek dışı hanehalklarının gelirleri ise 8900 lira düzeyindedir.

Çizelge 5.8’de iki farklı gelir kaynağının emek ve emek dışı gelirlerinin farklı gelir eşitsizliği ölçütlerine göre eşitsizlik değerleri verilmiştir. Bu çizelge’de yer alan sonuçlara göre, inceleme dönemi içerisinde, bütün gelir gruplarında 2002-2007 döneminde eşitsizlikte bir iyileşme, 2007-2009 döneminde ise eşitsizlikte daha az da olsa bir kötüleşme görülmektedir.

Çizelge 5.8: Ticarete-Konu-Olan ve Konu-Olmayan Emek ve Emek Dışı Gelir Kaynaklarına Göre Gelir Eşitsizliği Ölçütleri.

	Toplam Gelir	Ticarete-Konu-Olan Emek Geliri	Ticarete-Konu-Olmayan Emek Geliri	Ticarete-Konu-Olan Emek Dışı Gelir	Ticarete-Konu-Olmayan Emek Dışı Gelir
Yıllar					
	<i>Gini Katsayısı</i>				
2002	0.44	0.40	0.40	0.44	0.47
2003	0.43	0.40	0.40	0.44	0.44
2004	0.41	0.37	0.39	0.45	0.42
2005	0.39	0.39	0.38	0.40	0.39
2006	0.38	0.35	0.37	0.40	0.38
2007	0.38	0.34	0.36	0.39	0.38
2008	0.39	0.34	0.37	0.43	0.39
2009	0.39	0.34	0.37	0.40	0.41
	<i>Logaritmik Sapmaların Ortalaması</i>				
2002	0.34	0.28	0.28	0.34	0.39
2003	0.32	0.27	0.28	0.34	0.33
2004	0.30	0.24	0.26	0.35	0.30
2005	0.28	0.28	0.26	0.28	0.27
2006	0.25	0.23	0.24	0.27	0.25
2007	0.25	0.20	0.23	0.27	0.26
2008	0.26	0.21	0.25	0.32	0.26
2009	0.28	0.21	0.25	0.32	0.30
	<i>Theil indeksi</i>				
2002	0.40	0.27	0.29	0.40	0.52
2003	0.37	0.31	0.30	0.41	0.40
2004	0.33	0.24	0.27	0.42	0.36
2005	0.28	0.30	0.25	0.29	0.29
2006	0.26	0.22	0.23	0.28	0.28
2007	0.25	0.19	0.23	0.29	0.28
2008	0.27	0.20	0.25	0.35	0.28
2009	0.29	0.20	0.24	0.30	0.35
	<i>Değişkenlik Katsayısının Karesinin Yarıısı</i>				
2002	1.05	0.35	0.46	0.93	1.59
2003	0.76	0.58	0.50	1.03	0.82
2004	0.61	0.32	0.38	0.98	0.68
2005	0.44	0.56	0.31	0.42	0.47
2006	0.40	0.29	0.30	0.40	0.49
2007	0.37	0.23	0.28	0.48	0.44
2008	0.40	0.25	0.33	0.59	0.42
2009	0.50	0.25	0.33	0.48	0.71
	<i>Atkinson İndeksi ($\epsilon=1$)</i>				
2002	0.29	0.25	0.24	0.29	0.32
2003	0.27	0.24	0.24	0.29	0.28
2004	0.26	0.21	0.23	0.29	0.26
2005	0.24	0.24	0.23	0.25	0.24
2006	0.22	0.20	0.21	0.24	0.22
2007	0.22	0.18	0.21	0.24	0.23
2008	0.23	0.19	0.22	0.27	0.23
2009	0.24	0.19	0.22	0.27	0.26

İnceleme dönemi boyunca dört farklı gelir grubu içerisinde bütün farklı gelir eşitsizliği ölçütlerine göre en eşitsiz gelir kaynağının *ticarete-konu-olmayan* emek dışı gelir kaynağı olduğu tespit edilmiştir. Buna karşın en eşitlikçi gelir grubunun ise *ticarete-konu-olan* emek gelir kaynağı olduğu görülmektedir. 2002, 2007 ve 2009 yılları için *ticarete-konu-olan* emek gelir kaynağı ve *ticarete-konu-olmayan* emek dışı gelir kaynağının Gini katsayıları sırasıyla 0.40, 0.34 ve 0.34; 0.47, 0.38 ve 0.41 değerlerindedir.

Ticarete-konu-olan ve *konu-olmayan* emek gelir kaynaklarına ait Gini katsayıları birbirleri ile karşılaştırıldığında ise, bazı yıllarda (2002, 2003 yılları) aynı eşitsizlik değerine sahip oldukları ve diğer yıllarda ise aralarında çok fazla bir fark olmamakla beraber, *ticarete-konu-olmayan* emek gelir grubunun daha eşitsiz olduğu görülmektedir.

Diğer gelir eşitsizliği ölçütlerine göre de inceleme yapıldığında, benzer bulgular elde edilmiştir. Dört farklı gelir grubu içerisinde en eşitlikçi gelir grubunun *ticarete-konu-olan* emek gelir grubu olduğu ve en eşitsiz gelir grubunun ise *ticarete-konu-olmayan* emek dışı gelir grubu olduğu görülmektedir. Bununla birlikte, değişkenlik katsayısının karesinin yarısına göre, zaman içerisinde en fazla iyileşme yaşayan gelir grubunun *ticarete-konu-olmayan* emek dışı gelir grubu olduğu belirlenmiştir. Bu gelir grubunun 2002 yılındaki eşitsizlik değeri 1.59 iken, 2007 yılına gelindiğinde 0.44 ve 2009 yılında 0.71 değerindedir. Atkinson indeksine göre de toplumun eşitsizliğe olan duyarlılığının orta düzeyde olduğu bir durumda, yine benzer sonuçlar elde edilmiştir.

5.9 Değerlendirme

Bu bölümde Türkiye ekonomisindeki gelir eşitsizliği farklı gelir eşitsizlik ölçütleri ile bulgulanmıştır. 2002-2009 dönemine ait incelemeler ile Türkiye ekonomisindeki gelir eşitsizliğinde son yıllarda yaşanan değişimler ve gelişmeler tespit edilmiştir. Bununla birlikte karşılaştırmalı ve kapsamlı sonuçların elde edilebilmesi amacıyla farklı gelir grupları temelinde gelir eşitsizliği belirlenmiştir.

Gelir Eşitsizliğinde İyileşme Var Mı?

Türkiye ekonomisinin gelir eşitsizliği ile ilgili göstergelerine bakıldığında, farklı gelir eşitsizlik ölçütlerinin bulgularına göre, orta derecede gelir eşitsizliği olduğu

görülmektedir. Gini katsayısına göre, 2002 yılında 0.44 olan eşitsizlik değeri, 2009 yılına gelindiğinde 0.39 değerindedir. Diğer gelişmekte olan ülke ekonomileri ile karşılaştırıldığında ise Türkiye'deki eşitsizliğin boyutunun yüksek olduğu görülmektedir. Türkiye, OECD ülkeleri arasında Meksika ile beraber ülke sıralamasında en eşitsiz ülkeler arasında yer almaktadır.

Türkiye ekonomisindeki gelir eşitsizliğinin 2002-2009 döneminde iyileştiği görülmektedir. Fakat bütün inceleme dönemi iki farklı alt dönemlere ayrıldığında, dönemin hükümetinin ilk yıllarında, 2002-2007 döneminde, gelir eşitsizliğinde belirgin iyileşmenin olduğu fakat 2007-2009 döneminde eşitsizlikte kötüleşme yaşandığı tespit edilmiştir.

Aslında 2002-2007 döneminde, IMF ile imzalanan yapısal uyum anlaşması Türkiye'nin hareket kabiliyetini sınırlamış ve kamu kesiminin reformlarına öncelik tanıyan politikalar uygulanmak zorunda kalınmıştır. Diğer ülke ekonomilerinin ve Türkiye'deki diğer deneyimlerden yola çıkarak kısa dönemde bu tarz politikaların gelir eşitsizliği üzerinde olumsuz etkileri olması beklenmekteydi. Fakat IMF gözetiminde GEGP'nin uygulandığı ilk alt dönemde gelir eşitsizliğinde iyileşmenin görülmesi, uygulanan makroiktisadi politikaların ve uluslararası platformda o dönem varılan likidite bolluğunun Türkiye ekonomisindeki pozitif yansımalarının bir sonucudur²⁰².

Buna karşın, 2007 yılında IMF ile yapılan anlaşmanın sona ermesiyle yeni bir döneme girilmiş ve hükümet serbestlik kazanmıştır. Fakat 2007 yılı sonrasında dünya ekonomilerinde yaşanan krizle beraber, Türkiye ekonomisi de bu daralmadan nasibini alarak gelir eşitsizliğinde kötüleşme yaşamıştır.

İkinci alt dönemde yaşanan eşitsizlikteki bozulma, ilk dönemde yaşanan iyileşmeden daha düşük düzeyde kaldığı için genel bir dönem değerlendirilmesi yapıldığından

²⁰² IMF temelli politikaların temel hedefi uluslararası ödemelerde finansman sıkıntısı çeken ve uluslararası finansal piyasalarda finansal kısıtlarla karşılaşan ülkelerin toplam harcamalarının kontrol altına alınması ve nispi fiyat yapılarına müdahalede bulunularak ülkenin daha çok döviz kazandırıcı faaliyetlere yönlendirilmesidir. Bu noktada, geçmiş çalışmalarda yer alan çeşitli ülke örneklerinden elde edilen sonuçlar bu tarz politikaların uygulandığı ülkelerde ciddi gelir dağılımı eşitsizliğinin yaşandığını göstermektedir. Bu noktada, Türkiye ekonomisinde tam tersi bir sonucun elde edilmesi IMF temelli politikaların sonuçlarının aslında uluslar arası konjonktürün ne denli etkisi altında olduğunu göstermektedir. Zira Türkiye ekonomisi örneğinde olduğu gibi, finansal likidite kısıtlarının bulunmadığı büyüyen bir dünya ekonomisinde bu politikaların gelir eşitsizliği üzerine olan olumsuz etkileri az hatta olumlu olabilmektedir.

2002 yılından 2009 yılına gelindiğinde Türkiye ekonomisindeki gelir eşitsizliğinde iyileşme olduğu görülmektedir.

En Eşitsiz Gelir Kaynağı: Faiz ve Müteşebbis Gelirleri

Faiz gelir grubu yıldan yıla hem çok fazla oynak bir eşitsizlik göstergesi olduğu sergilemiş hem de diğer gelir gruplarının içerisinde en eşitsiz gelir kaynağı olarak kendisini göstermiştir. Bu gelir grubunun bu kadar oynak bir yapı sergilemesinin en temel nedeni faiz oranlarında hükümet tarafından yapılan düzenlemeler ve müdahalelerdir. 2002-2009 döneminde faiz oranlarında kademeli olarak bir gerileme politikası izlenmiştir. Faiz gelirlerinin büyük bir bölümünün de en üst gelir grubu tarafından elde edildiği dikkate alırsa, bu durumda, reel faiz oranlarının düşürülmesinin alt ve üst gelir grupları arasındaki eşitsizliğin iyileştirilmesinde rol oynayacağı aşıkardır. 2007-2009 döneminde uluslararası piyasalardaki kötüleşme ve bu durumun yurtiçine yansımaları neticesinde de kamu kesimi borçları ve faiz yüklerinde az da olsa kötüleşmeye sebep olması bu dönem içerisinde faiz gelir grubunun eşitsizliğinin artmasına neden olmuştur.

Diğer yandan, müteşebbis gelir grubu ikinci eşitsiz gelir kaynağı olarak yer aldığı görülmektedir. Bu gelir kaynağının zaman içerisinde diğer gelir kaynakları gibi eşitsizliğinde iyileşme olmasına rağmen, ücret dışı gelirlerden oluşan bu gelir kaynağının büyük bir bölümünü karlar oluşturduğu için, bu gelir grubunun içerisinde hem küçük hem de büyük ölçekli firmaların yer alması nedeniyle sahip olduğu heterojen yapı, eşitsizliğin yüksek olmasına neden olmaktadır.

Transfer Gelirlerindeki Eşitsizlik

Hükümetler genellikle IMF destekli makroiktisadi politikaları uyguladıkları dönemlerde, ekonominin borç ödemelerini sağlayabilmek ve sürdürülebilir bir harcama düzeyi yakalayabilmek ve uygun düzelerde bir cari dengeye ulaşabilmek amacıyla bir takım tedbirler alırlar. Bu tarz politikaların elbette ki, ülke içerisindeki gelir dengeleri üzerinde çeşitli olumsuz etkiler yaratacağı aşıkardır. Bu nedenle bu etkileri azaltabilmek amacıyla birtakım uygulamalara giderler. Bu uygulamalardan biri de, ayni ve maddi gelir transferlerinin sağlanmasıdır. Bu tip transfer ödemelerinin gelir eşitsizliği üzerinde düzeltici etkide bulunması beklenmektedir.

Bu açıdan transfer ödemelerinin hedef alınan alt gelir gruplarında yer alan hanhalklarına ulaşması gelir dengesinin kurulabilmesinin en temel noktalarından

birini oluşturmaktadır. Bu bağlamda Türkiye ekonomisine bakıldığında, elde edilen bulgular transfer ödemelerinin gerekli hanehalklarına ulaşmadığı göstermektedir. Transfer gelir kaynağının zaman içerisinde eşitsizliği diğer tüm gelir kaynaklarında bir iyileşme olmasına rağmen aynı düzeyde kalması bu durumu işaret etmektedir.

Emek Gelirlerindeki Eşitsizlik

Emek geliri elde eden hanehalklarının toplam hanehalkı içerisindeki payına bakıldığında en fazla orana sahip gelir kaynağı olduğu görülmektedir. Emek gelirlerindeki eşitsizlik ise diğer gelir kaynaklarının içerisinde üçüncü sırada yer almaktadır. Aslında ilk alt dönemde IMF temelli uygulanan makroiktisadi politikaların kısa dönemde çalışan kitlelerin gelirleri üzerinde olumsuz etkiler yapması genel kabul gören bir durum iken, bu politikalarla uzun dönemde ülke ekonomisinin kronik sorunlarının giderilmesi ile beraber elde edilecek istikrarlı bir büyüme performansı ile gelir artışlarının sağlanması beklenmektedir. Fakat Türkiye ekonomisinde beklentilerin aksine bu politikaların emek geliri elde eden kesim üzerine olumsuz etkiye bulunmadığı görülmektedir. Bu alt dönem içerisinde emek gelirlerinin eşitsizliğinde bir iyileşme olduğu belirlenmiştir.

İkinci alt dönemde ise, küresel kriz ile birlikte artan işsizlik ve düşen reel ücretler nedeniyle emek geliri elde eden hanehalklarının eşitsizliğinde de bir artış olduğu gözlemlenmiştir.

Ticarete-Konu-Olmayan Gelirlerdeki Eşitsizlik

Elde edilen gelirlerin tabi oldukları iktisadi faaliyet koluna göre ayrımının yapılması ile hükümet tarafından ağırlık verilen ana iktisadi faaliyetlerin gelir eşitsizliği üzerindeki etkilerinin tespitine olanak tanımaktadır. Bu noktada, hitap ettikleri hedef pazarlar dikkate alınarak oluşturulan gruplama ile *ticarete-konu-olan* ve *konu-olmayan* gelir gruplarının eşitsizliklerinin tespiti Türkiye ekonomisindeki uygulanan politikaların gelir dağılımı yansımaları ile ilgili ipuçları vermektedir.

Ticarete-konu-olmayan gelir grubu hükümetler tarafından uygun politikalarla uyarılmalarının görece olarak daha kolay olması ve sonuçlarının daha hızlı bir biçimde alınması sebebiyle tercih edilmeleri sonucunda, bu gelir gruplarına yönelik gelir yaratma mekanizmaları oluşturulmaktadır. Bu yerel nitelikteki faaliyetler uluslararası rekabete de maruz kalmadıkları için, yerel likidite ile uyarılmaları söz konusu olabilmektedir. Bu noktada özellikle uluslararası likidite bolluğu yaşanan

2002 yılı sonrasındaki dönemde bu faaliyetlere hız verilmesi daha kolay gerçekleştirilmiş ve dönemin hükümeti tarafından ticarete-konu-olmayan faaliyetlerin teşvik edildiği bir ortamın meydana gelmesi söz konusu olmuştur.

Bu bağlamda, gelir eşitsizliğine olan yansımaları tespit edebilmek amacıyla, her iki iktisadi faaliyetin eşitsizliğine bakıldığında, *ticarete-konu-olmayan* gelir grubunun eşitsizliğinin ticarete-konu-olan gelir grubuna göre daha yüksek olduğu görülmektedir. Dolayısıyla, bu tip faaliyetlerin arttırılması eşitsizlik üzerinde olumlu bir etki yaratmadığı görülmektedir.

Emek Gelirinin Ticarete-Konu-Olan ve Konu-Olmayan Faaliyetlerdeki Eşitsizliği

Ticarete-konu-olan ve *konu-olmayan* gelir grupları emek ve emek dışı gelirler olmak üzere iki alt gruba indirgendiğinde, emek gelirinin iki farklı iktisadi faaliyet kolundaki farklılaşmasının gelir eşitsizliğine olan yansımaları tespit edilebilmektedir.

Elde edilen bulgular *ticarete-konu-olmayan* iktisadi faaliyetlerdeki emek gelirinin gelir eşitsizliğinin ticarete-konu-olan faaliyetlerdekine oranla daha yüksek olduğu görülmüştür. Bu durum, *ticarete-konu-olmayan* faaliyetleri hedef alan hükümet politikalarının bu faaliyetlerin üretkenliklerinin ötesinde bir ücret politikası izlemesi nedeniyle gerçekleşmiş olabileceğine işaret etmektedir.

Bu bağlamda, bu gruplama yönteminin emek geliri elde eden bu iki farklı tipteki iktisadi faaliyetin gelir eşitsizliğinin karşılaştırılmasına olanak tanınması, emek gelirinin eşitsizlik üzerindeki etkisinin belirlenmesini sağlamıştır.

Son Söz...

Bu bölümün ana amacı Türkiye ekonomisindeki toplam ve belirli gelir gruplarına ait gelir eşitsizliğin tespit edilmesidir. Bu bağlamda, farklı gelir eşitsizliği ölçütleri ile Türkiye ekonomisinin 2002-2009 dönemine ait gelir eşitsizliği göstergeleri elde edilmiştir. Bu bölüm eşitsizlik üzerinde etkili olan gelir kaynaklarının tespit edilmesinden çok, farklı gelir gruplarının ve genel gelir eşitsizliğinin belirlenmesini hedefleyen betimleyici bir ampirik incelemeden oluşmaktadır.

İlerleyen bölümlerde, Türkiye ekonomisinde tespit edilen gelir eşitsizliği üzerinde etkili olan gelir kaynakları ve bununla birlikte, zaman içerisinde gelir eşitsizliğinde yaşanan değişim üzerinde etkili olan gelir kaynakları tespit edilecektir.

Buna ek olarak, iki farklı iktisadi faaliyetteki emek gelirinin eşitsizlik üzerinde farklı eşitsizlik değerlerine sahip olduğu tespit edilmiştir. Dolayısıyla ilerleyen bölümlerde, bu iktisadi faaliyetlerde ücret yapılarında bir farklılaşma olup olmadığı belirlenerek olası ücret farklılaşmasının altında yatan nedenler ortaya konulacaktır.

Böylelikle gerçekleştirilecek olan kapsamlı ampirik incelemelerle Türkiye ekonomisinin 2002-2009 dönemine ait gelir eşitsizliği üzerinde etkili olan gelir kaynaklarına ışık tutacak ve ücret farklılaşmasına neden olan faktörler belirlenmiş olacaktır. Bu tespitlerle, uygulanması gereken makroiktisadi politikaların neler olması gerektiği ve hangi iktisadi faaliyete yönelik gelir yaratma süreçlerinin oluşturulması gerektiği açığa çıkarılacaktır.

6. GELİR KAYNAKLARINA GÖRE GELİR EŞİTSİZLİĞİNİN AYRIŞTIRILMASI

6.1 Giriş

Yukarıdaki bölümde Türkiye ekonomisinin öyküsü anlatılmış ve ekonomideki gelir eşitsizliği bulgulanmıştır. Bu bulgunun neticesinde, bu bölümün temel amacı, bu eşitsizliğin kaynaklarının neler olduğu konusunun irdelenmesi ve eşitsizliğe kaynaklık eden faktörlerin belirlenmesidir. Bir diğer ifade ile bu bölümde, çeşitli fonksiyonel gelir kaynaklarının gelir eşitsizliği üzerindeki katkıları tespit edilecektir.

Bu bağlamda, yukarıdaki bölüme paralel olarak ekonomideki toplam gelir belirli alt-gelir kaynakları altında toplulaştırılarak, bu gelir kaynaklarının toplam gelir eşitsizliği üzerindeki etkileri incelenecektir. Her bir gelir grubunun katkılarının belirlenebilmesi için ise Shorrocks (1982) ayrıştırma yöntemi kullanılacaktır. Bu yöntemin seçilmesinin temel sebebi, Shorrocks (1982) ayrıştırma yönteminin diğer gelir kaynağına göre gelir eşitsizliğinin ayrıştırıldığı yöntemlere göre bazı üstünlüklerinin olmasıdır.

Gelir dağılımı analizleri özellikle politika belirleyip uygulayanlar için dikkat çekici bir konudur. Zira ayrıştırma analizleri yardımıyla uygulanan iktisadi politikaların belirli gelir grupları üzerinde etkisinin olup olmadığının belirlenebilmektedir. Böylelikle, gelir kaynaklarına göre gelir eşitsizliğinin ayrıştırılması ise beraber ekonomik bütünleşme neticesinde ekonomik büyümeyi sağlayıcı yapısal dönüşümlerin içerisine giren Türkiye ekonomisinde uygulanan politikaların gelir dağılımı üzerine olan yansımaları ile ilgili önemli ipuçları elde edilecektir.

Özellikle, Türkiye ekonomisi ile ilgili değerlendirmelerin yapıldığı Bölüm 5’de de değinildiği gibi, 2001 yılındaki kriz sonrasında dönemin hükümeti tarafından “Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı” ile yeni bir döneme giren Türkiye’de, program dahilinde uygulanan makroiktisadi politikaların gelir dağılımı üzerine dolaylı ve dolaysız yoldan etkileri söz konusu olmuştur. 2007 yılından seçim ile yeniden seçilen dönemin hükümeti 2002-2009 döneminde siyasi bir istikrarı sağlamıştır. Bu açıdan

Türkiye ekonomisinde 2002 yılından itibaren iktidarda olan hükümetin uyguladığı makroiktisadi politikaların gelir dağılımı üzerine olan etkilerin tespit edilmesi ve incelenmesi oldukça merak edilen bir konudur.

Bu itibarla, bu ve izleyen bölüm²⁰³ ile birlikte gerçekleştirilecek analizler yardımıyla Türkiye’de uygulanan makroiktisadi politikaların çeşitli fonksiyonel gelir grupları²⁰⁴ arasındaki gelir dağılımına ve toplam gelir eşitsizliğine etkide bulunup bulunmadığı incelenecektir. Hem konjonktürel sebepler hem de siyasi tercihlerin etkisi ile iktisadi politikalar belirli gruplar üzerinde etki yaratarak, ister istemez farklı gelir grupları arasında gelir farklılıklarının oluşmasına neden olmaktadır. Bu sebeple, belli bir dönemde uygulanan iktisadi politikaların gelir eşitsizliği etkilerinin değerlendirilebilmesi bu politikaların farklı gelir gruplarının gelirleri üzerine yaptığı etkilerin tespit edilmesi ve bu etkinin ölçülebilmesine bağlıdır. Dolayısıyla, gerçekleştirilecek analizler ışığında hem gelir dağılımını iyileştirici/kötüleştiren mekanizmaların hangileri olduğu hem de uygulanacak gelir dağılımını düzeltici politikaların hangi kesimleri ve hangi sektörleri hedef alması gerektiği gibi konulara açıklık getirilecektir.

Bu bölüm beş alt bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünü takiben, ikinci bölümde Shorrocks (1982) ayrıştırma yönteminin teorik çerçevesi ortaya konulacak ve üçüncü bölümde literatürde bu ayrıştırma yöntemi ile teorik ve ampirik çerçevede inceleme gerçekleştiren çalışmalar irdelenecektir. Ardından, dördüncü bölümde Türkiye ekonomisine ait ampirik analiz sonuçları yer alacaktır. Son olarak, beşinci bölüm elde edilen bulguların değerlendirildiği bölümdür.

6.2 Yöntem

Literatürde, gelir eşitsizliğinin ayrıştırılması ile ilgili çeşitli teknik yaklaşımları kullanarak, ülke temelinde ve/veya yatay kesit analiziyle inceleme gerçekleştiren birtakım ampirik ve teorik çalışmalar yer almaktadır. Bu çalışmalar, genel anlamda gelir eşitsizliğini ekonomik sektörlere (kırsal ve kentsel ayrım gibi), gelir

²⁰³ İzleyen bölüm Jenkins (1995) ayrıştırma yönteminin uygulandığı bir bölümdür. Dinamik ayrıştırma yöntemi olarak adlandırılan bu yöntem belirli bir zaman dilimi içerisinde gelir eşitsizliğinde yaşanan değişimin ayrıştırılmasına yöneliktir. Detaylı bilgi için bakınız: Bölüm 7.

²⁰⁴ Burada fonksiyonel gelir grupları olarak *ticarete-konu-olan* ve *konu-olmayan* gelir kaynakları ve geleneksel gelir kaynakları (emek, müteşebbis, faiz gelirleri) gibi iktisadi faaliyetler kastedilmektedir. Bu şekilde farklı ayrımlarla toplulaştırılan gelir gruplarının analizleri gerçekleştirecek ve bütün bu ayrımlar ile detaylı olarak gelir eşitsizliği üzerinde etkili olan fonksiyonel gelir kaynakları tespit edilecektir.

kaynaklarına (emek geliri, sermaye geliri, transfer ve faiz geliri gibi) veya hanehalkı özelliklerine (eğitim durumları, cinsiyet, meslek sahipliği, yaş gibi) bağlı olarak ayrıştırma analizine tabi tutmuşlardır.

Dolayısıyla, literatürde gelir eşitsizliğinin ayrıştırılması ile ilgili yöntemler üç temel çerçevede ilerlemektedir. Bu temel incelemelerden birincisi, nüfusun alt gruplara ayrılmasıyla, bu alt grupların toplam gelir eşitsizliğine olan katkılarının belirlenmesidir. Bu analizde toplam nüfus coğrafik bölgeler, yaş grupları, hanehalkı büyüklükleri ve eğitimsel durumları gibi çok çeşitli alt gruplar halinde toplulaştırılmaktadır. Bu toplulaştırılmış grupların grup içi ve gruplar arası eşitsizlik bileşenlerine göre ayrıştırma analizi gerçekleştirilmektedir (Olaniyan ve Awoyemi, 2005; Cameron, 2000; Dagum, 1997; DiNardo ve diğ, 1995; Schwarze 1996; Cowell ve Jenkins, 1995; Lambert ve Aronson, 1993; Juhn ve diğ, 1993; Kakwani, 1986; Pyatt, 1976; Joanis ve Reed, 2001)²⁰⁵. Bunun yanı sıra özellikle son yıllarda regresyon analizine dayanan ayrıştırma yöntemi alternatif bir yöntem olarak literatürde yerini almıştır (Cowell ve Fiorio, 2011; Aramaya ve diğ, 2009; Oyekale ve diğ, 2006; Wan ve Zhau, 2005; Wan, 2004; Morduch ve Sicular, 2002; Adams, 2001; Fields, 1998, 2001; Fields ve Yoo, 2000).

Üçüncü bir diğer ayrıştırma yöntemi ise gelir kaynağına göre gelir dağılımı eşitsizliğinin ayrıştırılmasıdır (Rao, 1969; Fei ve diğ, 1978; Shorrocks, 1982, 1983, 1999; Lerman ve Yitzhaki, 1985)^{206,207}. Bu tür ayrıştırma analizi ile ilgili literatürdeki en çarpıcı çalışma Shorrocks (1982) tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu

²⁰⁵ Son yıllarda literatürde, standart ayrıştırma yöntemlerine bazı eleştiriler getirilmiş ve birtakım yeni yöntemler önerilmiştir. Nüfusun alt gruplara göre ayrıştırılması ile ilgili önerilen farklı yöntemler arasında mikro-simülasyon teknikleri (Juhn ve diğ, 1993; Fiorio, 2006) ve parametrik olmayan teknikler (DiNardo ve diğ, 1995) sayılabilmektedir. Cameron (2000) da çalışmasında DiNardo ve diğ (1996) tarafından önerilen yöntemi kullanmıştır. Buna ek olarak, Shapley yöntemini kullanarak analiz gerçekleştiren birtakım çalışmalar da söz konusudur. Örneğin, Deutsch ve Silber (2007) Shapley yöntemini kullanarak nüfusun alt gruplarına göre Gini katsayısını ayırtmıştır.

²⁰⁶ Bir diğer sınıflandırma biçimi ile gelir eşitsizliğinin ayrıştırılması literatüründe ayrıştırma analizleri statik ve dinamik ayrışma yöntemleri olmak üzere iki grup altında toplanabilmektedir. Statik ayrıştırma analizlerinde, bir ülke ekonomisindeki belirli bir yıldaki gelir eşitsizliğine gelir kaynaklarının ve/veya nüfusun alt gruplarının katkıları incelenmektedir. Buna karşın, dinamik ayrıştırma yöntemleri sadece tek bir yıla ait gelir eşitsizliğinin ayrıştırılmasına odaklanmak yerine, gelir eşitsizliğinde zaman içerisinde yaşanan değişimlerin hangi gelir kaynaklarından ve/veya nüfusun alt gruplarının katkılarından kaynaklandığını incelemektedirler (Jenkins, 1995; Ferreira ve Litchfield, 2001; Mookherjee ve Shorrocks, 1982; Bourguignon ve diğ, 2001; Fournier, 2001; Cameron, 2000).

²⁰⁷ Bu standart ayrıştırma yöntemleri ile ilgili olarak da zaman içerisinde (aynı nüfusun alt gruplarına göre ayrıştırılması yönteminde olduğu gibi) yeni yöntemsel yaklaşımlar geliştiren birtakım çalışmalar söz konusudur. Örneğin, Fournier (2001) çalışmasında, ilk olarak Burtless (1999) tarafından önerilen sıralama korelasyonu yaklaşımını kullanmıştır. Ayrıca ek olarak, Reed ve Cancian (2001) çalışmasında mikrosimülasyon yöntemi ile gelir kaynaklarının hanehalkı gelir eşitsizliği üzerine olan katkılarını incelemiştir.

bölümde literatürde bu alanda yapılan çalışmaların temeli olarak kabul edilen bu yöntem kullanılarak gelir kaynaklarına göre gelir eşitsizliğinin ayrıştırılması analizi yapılacaktır.

Ayrıştırma Analizine Tabi Tutulacak Gelir Eşitsizliği Ölçütlerinin Seçim Kriterleri

Bu noktada gelir eşitsizliğinin ayrıştırılması analizine geçilmeden önce dikkat edilmesi gereken bazı durumlardan bahsedilmesi faydalı olacaktır. Birincisi hangi gelir eşitsizliği ölçütünün seçileceği konusudur²⁰⁸. Herhangi bir gelir eşitsizliği ölçütünün ayrıştırılma analizinin gerçekleştirilebilmesi için, bu eşitsizlik ölçütünün ayrıştırılabilirlik özelliğine sahip olması gerekmektedir. Literatürde bu açıdan öncü sayılabilecek olan bir çalışma Shorrocks (1980) tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmada temel olarak literatürde yer alan gelir kaynağına göre ayrıştırma analizleri Theil (1972)²⁰⁹ indeksine dayandığından bu indeksten yola çıkarak eşitsizlik ölçütlerinin hangilerinin ayrıştırılabilir olduğunu incelenmiştir.

İkincisi, gelir eşitsizliği ölçütlerinin ayrıştırma analizinde kullanılabilmesi için sahip olması gereken diğer bazı belirli özellikler söz konusudur²¹⁰. Bu özellikler göz önünde tutularak yapılan ayrıştırma analizinin sonuçlarının yorumlanması gerekmektedir.

Shorrocks Ayrıştırma Yönteminin Özellikleri

Bu alt bölümde ampirik analizde kullanılacak olan Shorrocks (1982) ayrıştırma yöntemi ile ilgili detaylı bilgi verilecektir.

Gelir dağılımı eşitsizliğinin gelir kaynaklarına göre ayrıştırılması ile ilgili Shorrocks (1982)'un kurguladığı ayrıştırma yöntemi temel olarak her bir gelir kaynağının toplam gelir eşitsizliği içerisindeki ayrı ayrı katkılarının belirlenmesini sağlamaktadır. Shorrocks (1982) belirli varsayımlar altında²¹¹, bu ayrıştırma

²⁰⁸ Gelir eşitsizliği ölçütlerinin tanıtımı ile ilgili detaylı bilgi için bakınız: Bölüm 5.

²⁰⁹ Bu çalışmada, Theil (1972), entropi yaklaşımı altında gruplanan gelir eşitsizliği ölçütlerinin istatistikî özelliklerine göre ayrıştırma analizini incelemiştir. Detaylı bilgi için bakınız: Theil (1972).

²¹⁰ Gelir dağılımı eşitsizlik ölçütlerinin sahip olması gereken ve sahip oldukları temel özelliklerle ilgili detaylı bilgi için bakınız Bölüm 5.

²¹¹ Shorrocks (1982) altı temel varsayım üzerine bu ayrıştırma analizini kurgulamıştır. Bu varsayımlardan birincisi $I(Y)$ ile gösterilen gelir eşitsizlik ölçütünün *simetrik* ve *sürekli* olduğudur. $I(Y)=0$ eşitliği sadece ve sadece $Y = \mu e$ eğer $e = (1,1,...,1)$ olduğu durumda sağlanabilmektedir. Burada μ toplam gelirin ortalamasını göstermektedir. İkinci varsayım *sıralamadan bağımsızlık* varsayımdır. Bu varsayım Y^K ile simgelenen her bir gelir kaynağının gelirinin toplamı ile elde edilen

yönteminin farklı gelir eşitsizliği ölçütlerine uygulanabilecek genel bir ayrıştırma yöntemi olduğunu vurgulamıştır. Dolayısıyla, Shorrocks (1982)'un geliştirdiği bu ayrıştırma yöntemi eşitsizlik ölçütünden bağımsız olarak ayrıştırma işlemini gerçekleştirmektedir²¹². Bu özellik, Shorrocks (1982) ayrıştırma yönteminin ayırıcı özelliklerinden biri olarak görülmektedir.

Shorrocks (1982), bu yöntemde varyansın ayrıştırılması ile modelin ilk kurgusunu gerçekleştirmiş ve bu yöntemde varyansın ayrıştırılmasına “doğal ayrıştırma” adını vermiştir. Bu özelliğin metodolojik olarak bu yönteme, diğer gelir kaynaklarına göre gelir eşitsizliğinin ayrıştırılması yöntemlerine oranla bir üstünlük sağladığı düşünülmektedir. Bu nedenle bu özelliğin yöntemin sahip olduğu en büyük avantaj olduğu söylenmektedir (Lerman, 1999)²¹³. Bununla birlikte, bu yöntemin metodolojik olarak bir diğer üstün noktası da toplama göre ayrıştırılabilirlik özelliği taşımasıdır.

Bu yöntemin sahip olduğu bir diğer avantaj da, çeşitli gelir kaynaklarını “tek bir seferde” göz önüne alarak ayrıştırma işlemini gerçekleştirmesidir. Böylelikle, toplam eşitsizliğe kaynaklık teşkil eden gelir kaynaklarının, bu eşitsizliğe olan oransal katkıları belirlenebilmektedir (Dekkers ve Nelissen, 2001).

ve Y ile gösterilen toplam gelirdeki S_k ile gösterilen her bir faktörün toplam eşitsizliğe olan katkılarının sıralamadan bağımsız olduğu belirtmektedir. Bir diğer deyiş ile gelir kaynakları sürekli ve simetrik bir özelliğe sahiptir. Matematiksel olarak bu varsayım şu şekilde gösterilebilmektedir: $S_1(Y^1, \dots, Y^K; K) = S_{\pi_k}(Y^{\pi_1}, \dots, Y^{\pi_K}; K)$ Burada, $\pi_1, \dots, \pi_K$ ifadesi K gelir kaynağının herhangi bir permütasyonunu göstermektedir. Üçüncü varsayım ise, gelir kaynağının eşitsizliğe olan katkılarının *toplulaştırma düzeyinden bağımsız* olduğudur. Dolayısıyla; bu varsayım gereği şu eşitlik yazılabilmektedir: $S_1(Y^1, \dots, Y^K; K) = S_2(Y^1, Y - Y^1; 2) = S_3(Y^1, Y)$. Dördüncü varsayım ayrıştırmanın tutarlılığı varsayımdır. Bu varsayım neticesinde, her bir gelir kaynağının toplam eşitsizliğe olan katkılarının toplamının toplam eşitsizliğe eşit olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Bu varsayım neticesinde, $\sum_{k=1}^K S_k(Y^1, \dots, Y^K; K) = \sum_{k=1}^K S_k(Y^K; Y) = I(Y)$ eşitliği yazılabilmektedir. Beşinci varsayım ise, *nüfusun simetrik* olduğudur. Dolayısıyla, P ile gösterilen nüfus, $n \times n$ permütasyon matrisi olarak gösterildiğinde, $S_1(Y^K P, Y P) = S(Y^K, Y)$ eşitliği yazılabilmektedir. Altıncı ve son varsayım, *gelir bileşenlerinin birbirleri ile simetrik* olmasıdır. Bu varsayım çift taraflı varsayım olarak da adlandırılmaktadır. Bu durumda, $S(Y^1, Y^1 + Y^1 P) = S(Y^1 P, Y^1 + Y^1 P)$ eşitliğine ulaşılmaktadır.

²¹² Bir diğer ifade ile bu ayrıştırma yöntemi Atkinson indeksi, Gini katsayısı ve genel entropi sınıfındaki tüm indeksleri kapsayan bütün gelir dağılımı eşitsizlik ölçütlerine uygulanabilmektedir

²¹³ Bu özelliğin birçok farklı çalışmada avantaj olduğu belirtilmesine karşın literatürde yer alan bazı çalışmalar bu durumu eleştirmişlerdir. Gelir kaynaklarının göreceli katkılarının gelir eşitsizliği ölçütünün seçiminden bağımsızlığının altı temel varsayım altında elde edilebilir olmasının kısıtlayıcı bir durum olduğunu belirterek, bu durumun avantaj olmaktan çok bir olumsuz bir durum olduğunu belirtmişlerdir. (Fournier, 2001; Chantreuil ve Trannoy, 1997).

Literatürde Shorrocks (1982) ayrıştırma yönteminin çeşitli problemleri de yapılan bazı teorik çalışmalarda ortaya konmuştur. Bu araştırmaların birçoğu bu yöntemin en önemli dezavantajının, sonuçların istatistiki anlamlılık düzeyi ile ilgili bilgi vermemesi olarak belirtmişlerdir. Gerçekten de Shorrocks (1982) ayrıştırma yöntemi farklı gelir kaynaklarının toplam eşitsizlik üzerine olan etkilerinin istatistiki olarak anlamlı olup olmadığı ile ilgili bir bilgi sunmamaktadır. Fakat benzer şekilde bu konu ile ilgili diğer ayrıştırma yöntemleri de bu probleme sahiptir. Literatürde ortalama tahminleri haricindeki diğer istatistiksel tahminlerin çoğunda, standart hatalara ilişkin herhangi bir formül söz konusu değildir (Efron ve Tibshirani, 1993)²¹⁴. Bu yöneme getirilen bir diğer eleştiri ise bütün gelir eşitsizliği ölçütlerine uygulanabilir olmasından dolayı, bazı gelir eşitsizliği ölçütlerinin sahip olduğu (Gini veya Theil katsayısında gibi) istatistiksel asimptotik bir ölçüme sahip olamamasıdır (Zandvakili ve Mills, 1997)²¹⁵.

Shorrocks Ayrıştırma Yönteminin Matematiksel Gösterimi

Bu noktaya kadar, Shorrocks (1982) ayrıştırma yönteminden genel hatları ile bahsedilmiş ve yöntemsal olarak sahip olduğu çeşitli üstünlükleri ve problemleri tartışılmıştır. Bu alt bölümde ise yöntemin teorik altyapısı detaylı olarak irdelenecektir.

Yapılan varsayımlar ışığında, gelir kaynaklarına göre gelir eşitsizliğinin ayrıştırılması analizine başlarken ilk olarak toplam gelirin aşağıdaki şekilde gösterildiği bir ekonominin söz konusu olduğunu düşünelim (Shorrocks, 1982):

$$Y = (Y_1, \dots, Y_n) = \sum_{k=1}^k \sum_{i=1}^n Y_i^k \quad (6.1)$$

²¹⁴ Birçok çalışmada, bu sorunun genel olarak tüm standart ayrıştırma yöntemlerinde var olduğu belirtilmiştir. Dolayısıyla diğer yöntemlerle karşılaştırıldığında bu yöntemin bir dezavantajı olduğu söylenememektedir. Daha çok genel anlamda tüm standart ayrıştırma yöntemlerinin sahip olduğu bir problem olduğunu söylemek daha yerinde olacaktır.

²¹⁵ Literatürde Shorrocks (1982) ayrıştırma yöntemine getirilen diğer bazı eleştiriler şu şekildedir: Fournier (2001) çalışmasında, Shorrocks ayrıştırma yönteminde herhangi bir gelir kaynağının eşitsizlikte gözlemlenen değişime katkısının toplam gelir eşitsizliğe bağlı olmasını eleştirmiştir. Fournier (2001)'e göre belirli bir gelir kaynağının katkısının kendi marjinal dağılımındaki eşitsizliğe bağlı olması gerektiğini vurgulamıştır. Dolayısıyla da bu durum neticesinde, analiz sonuçlarının pratik bir yapı sunmaktan çok tartışılabilir sonuçlar verdiğini belirtmektedir. Zira Fournier (2001) bu sonuçların tartışılabilir olmasının gelir kaynakları arasında var olan karşılıklı etkileşim durumunun yarattığı problemin giderilmesi gerekliliğinden kaynaklandığını ifade etmiştir. Morduch ve Sicular (2002) ise çalışmalarında bu yöneme başka bir eleştiri getirerek, elde edilen sonuçlarda bazı yorumlama güçlüklerinin söz konusu olduğunu vurgulamışlardır. Örneğin, belirli bir gelir kaynağının belirlenen katkısının her durumda iktisadi olarak anlamlı bir biçimde yorumlanamadığını belirtmişlerdir.

Bu fonksiyonda, Y ve Y_i^k ile simgelenen ifadeler sırasıyla, ekonomideki toplam geliri ve k gelir kaynağından ($k=1,2,\dots,k$) gelir elde eden i . bireyin ($i=1,2,\dots,n$) gelirini göstermektedir.

Bu durumda; bu ekonomideki toplam gelirin varyansını aşağıdaki biçimde yazmak mümkündür:

$$\sigma^2(Y) = \sum_k \sigma^2(Y^k) + \sum_{j \neq k} \sum_k \rho_{jk} \sigma(Y^j) \sigma(Y^k) \quad (6.2)$$

Bu eşitlikte ρ_{jk} , $\sigma(Y^j)$ ve $\sigma(Y^k)$ ile simgelenen ifadeler sırasıyla j ve k ile gösterilen iki farklı gelir kaynağı arasındaki korelasyon katsayısını ve iki farklı gelir kaynağının standart sapmalarını gösterirken, $\sigma^2(Y^k)$ ifadesi ise k gelir kaynağının varyansını göstermektedir. Eğer bu gelir kaynakları arasındaki korelasyon eğer bire eşit ise, bu durumda herhangi bir gelir eşitsizliği ölçütü ile gösterilen toplam eşitsizlik, alt gruplara ait gelir eşitsizliklerinin grup payları ile ağırlıklandırılmış toplama eşit olacaktır. Gelir kaynaklarının birbirinden bağımsız olması durumunda ise korelasyon katsayısı sıfır değerini alacak ve yukarıdaki Eşitlik (6.2) aşağıdaki şekle dönüşecektir.

$$\sigma^2(Y) = \sum_k \sigma^2(Y^k) \quad (6.3)$$

Eğer gelir kaynakları arasındaki korelasyon sıfır ile bir değerleri arasında değişiyorsa bu durumda, alt gelir eşitsizliklerinin toplamı toplam gelir eşitsizliği değerinden daha büyük olacaktır. Bu durumun ana kaynağı, farklı gelir kaynaklarını etkileyen ortak bazı faktörlerin varlığıdır. Bu ortak faktörleri “*etkileşim terimi*” olarak tanımlamak da mümkündür. Ortak faktör toplam eşitsizliğin hesaplanması sırasında, hem her bir alt gelir bileşenin gelir eşitsizliğinde yer almakta, hem de ayrıca gelir bileşeninin diğer gelir bileşenleri ile olan ilişkileri nedeniyle eşitlikte bulunmaktadır. Dolayısıyla birden fazla kez toplama girmektedir. Bu durum, alt gelir eşitsizliklerinin tek tek toplamının değerinin, doğrudan hesaplanılarak bulunan toplam eşitsizlik değerinden daha büyük olmasına neden olmaktadır.

Shorrocks (1982)’a göre ortak faktörden kaynaklanan sorunu gidermek için yapılabilecek olası çeşitli çözümler söz konusudur. Bu çözümlerden biri, her bir etkileşim terimi için farklı kategorilerin oluşturulmasıdır. Fakat bu durum, fazladan

iki olumsuzluğa sebep olacaktır. Bunlardan birincisi, ayrıştırma analizi az sayıda gelir kaynağına ait katkıların görülmesi için gerçekleştirilse dahi analiz çok daha karmaşık hale gelecektir²¹⁶. İkincisi, bu durum varyans ile doğrudan ilişkili olan değişkenlik katsayısı gibi eşitsizlik ölçütleri haricindeki diğer eşitsizlik ölçütlerine ayrıştırma analizinin nasıl uygulanabileceği ile ilgili sorunlara neden olacaktır.

Bu nedenle, Shorrocks (1982) çalışmasında her bir gelir kaynağına ait tek bir etkileşim teriminin söz konusu olduğunu varsaymıştır. Bu varsayım, karşılıklı etkileşimden kaynaklanacak diğer katkıların sayısının kabul edilebilir düzeyde olmasını ve analizin bütün eşitsizlik ölçütlerine uygulanabilirliğini sağlamaktadır. Fakat bu durumda da, her bir gelir bileşenine atanacak olan etkileşim terimlerinin nasıl dağıtılacağını sorunu ortaya çıktığından, Shorrocks (1982) bu etkileşim terimi olarak da ifade edilen ortak faktörün yarattığı problemi gidermek için, varyansın “doğal ayrıştırması” olarak da adlandırdığı yaklaşımını kullanmıştır. Varyansın doğal ayrıştırması, k gelir bileşeni ile ilgili bütün etkileşim terimlerinin değerini yarıya indirmektedir. Bu durumda, k gelir kaynağının eşitsizliğe olan mutlak katkısı aşağıdaki hale dönüşmektedir:

$$S_k^* = \sigma^2(Y^k) + \sum_{j \neq k} \rho_{jk} \sigma(Y^j) \sigma(Y^k) = \text{cov}(Y^k, Y) \quad (6.4)$$

Bu eşitlikte S_k^* ile simgelenen ifade k gelir kaynağının toplam eşitsizlik üzerine olan mutlak katkısını ve $\text{cov}(Y^k, Y)$ ifadesi k gelir kaynağı ile toplam gelir arasındaki kovaryansı göstermektedir.

Bununla birlikte, toplanabilirlik özelliğinden dolayı her bir gelir kaynağının toplam eşitsizliğe olan mutlak katkılarının toplamı toplam gelir eşitsizliğine eşittir:

$$\sum_{k=1}^K S_k^* = I(Y) \quad (6.5)$$

Yukarıdaki $I(Y)$ eşitlikte toplam gelir eşitsizliğini göstermektedir. Buradan hareketle $s_k^*(I)$ ile simgelenen k gelir kaynağının toplam eşitsizlik içerisindeki oransal katkısına aşağıdaki biçimde ulaşmak mümkündür:

²¹⁶ Örneğin, 10 farklı gelir bileşeninin toplam eşitsizlik üzerine olan katkılarının incelemesi için, etkileşim terimleri ile birlikte 55 ayrı katkının tanımlanması gerekecektir. Bu da yapılacak olan ayrıştırma analizinin daha karmaşık olmasına neden olacaktır.

Öncelikle, varyansın doğal ayrıştırmasında gelir kaynaklarının toplam eşitsizliğe olan oransal katkıları aşağıdaki biçimde ifade edilebilmektedir:

$$s_k^*(\sigma^2) = \frac{S_k^*(\sigma^2)}{\sigma^2(Y)} = \frac{\text{cov}(Y^k, Y)}{\sigma^2(Y)} \quad (6.6)$$

Literatürde gelir dağılımı analizlerinde gelir eşitsizliği ölçütü olarak varyansın kullanılması, varyans ifadesi ortalamadan bağımsız olmadığından dolayı çok da tercih edilen bir ölçüt olmadığı için Shorrocks (1982) çalışmasında $I_2(Y)$ ile gösterilen değişkenlik katsayısının karesini kullanmıştır²¹⁷. Bu bağlamda, gelir kaynaklarının birbirinden bağımsız olduğu durumda aşağıdaki eşitlik yazılabilmektedir:

$$I_2(Y) = \frac{\sigma^2(Y)}{\mu^2} = \sum_k \frac{\sigma^2(Y^k)}{\mu^2} \quad (6.7)$$

Bu eşitlikte, μ ifadesi Y ile gösterilen toplam gelirin ortalamasını ve $\sigma^2(Y^k)/\mu^2$ ifadesi ise k gelir kaynağının toplam gelir eşitsizliği üzerine yaptığı katkıyı göstermektedir. Farklı gelir grupları birbirleri ile ilişkili oldukları durumda, etkileşim terimi varyansın ayrıştırılmasında olduğu gibi yerleştirilerek $I_2(Y)$ ile simgelenen eşitsizlik ölçütünün doğal bir ayrıştırmasını aşağıdaki biçimde elde etmek mümkün olacaktır:

$$S_k^*(I_2) = \frac{\text{cov}(Y^k, Y)}{\mu^2} \quad (6.8)$$

Bu eşitlikte $S_k^*(I_2)$ ile simgelenen ifade k gelir kaynağının gelir eşitsizliğine olan mutlak katkısını göstermektedir. Eşitlik (6.8)'den hareketle, k gelir kaynağının toplam eşitsizlik üzerine yaptığı katkının oranı da aşağıdaki biçimde yazılabilmektedir:

$$s_k^*(I_2) = \frac{S_k^*(I_2)}{I_2(Y)} = \frac{\text{cov}(Y^k, Y)}{\sigma^2(Y)} \quad (6.9)$$

²¹⁷ Shorrocks (1982) çalışmasında, genelleştirilmiş entropi ifadeleri içerisinde α ifadesinin 2 değerini aldığı durumdaki gelir eşitsizliği ölçütü olan “değişkenlik katsayısının karesinin yarısı”nın simgesel gösterimi $I_2(Y)$ olduğundan, fonksiyonlarda bu ifadeyi kullandığını belirtmiştir. Bu noktada dikkat edilmesi gereken nokta, aynı simge ile gösterilmesine karşın, Shorrocks’un çalışmasındaki eşitsizlik ölçütü değişkenlik katsayısının karesinin yarısı değil, değişkenlik katsayısının karesidir.

Bu eşitlikte yer alan oransal katkılar Eşitlik (6.6)'da ifade edilen oransal katkılarının birebir aynıdır. Dolayısıyla Shorrocks (1982) tarafından varyansın doğal ayrıştırılmasının oransal katkıları ile değişkenlik katsayısının karesinin doğal ayrıştırılmasının oransal katkıları birbirine denk ifadeler olduğu gösterilmiştir.

Shorrocks (1982)'un çalışmasında yukarıda detaylı bir biçimde gösterilen matematiksel ifadeler yardımıyla belirli varsayımlar altında çeşitli gelir kaynaklarının toplam gelir eşitsizliğine olan katkılarının ne şekilde hesaplanabileceği ortaya konulmuştur. Bu bölümde gerçekleştirilecek olan ampirik inceleme bu eşitliklerden faydalanacaktır.

6.3 Shorrocks Ayrıştırma Yöntemi ile İlgili Uygulamadan Örnekler

Araştırmacıların gelir eşitsizliğine yönelik ilgileri uzun zamandan beri sürdüğünden literatürde çok çeşitli sayıda farklı teorik yaklaşımlarla eşitsizlik üzerine gerçekleştirilen birtakım çalışmalar söz konusudur. Son yıllarda ekonomik bütünleşmeyle beraber ülke ekonomilerindeki dinamiklerin değişmesi nedeniyle ekonomiler kaynaklarını bu yeni duruma uygun bir biçimde yeniden dağıtımını gerçekleştirmektedirler. Bu yeni dinamiklere uygun makroiktisadi politikaların uygulanması neticesinde bu politikaların gelir eşitsizliği üzerine olan yansımalarının tespit edilmesi gerekliliği açığa çıkmıştır.

Bu noktada hem politika belirleyip uygulayanlar için hem de araştırmacılar için gelir eşitsizliğinin analiz edilmesi konusu oldukça büyük bir önem arz etmektedir. Literatürde gelir eşitsizliğine etkide bulunan kaynakların belirlenmesi ile ilgili farklı bir takım ayrıştırma analizleri mevcuttur. Bunlardan en bilinenlerinden biri de Shorrocks (1982) ayrıştırma analizidir.

Bu itibarla, ilk olarak bu alt bölümde Shorrocks (1982) ayrıştırma yöntemi²¹⁸ yaklaşımı ile gelir eşitsizliğine katkıda bulunan gelir kaynakları ile ilgili çalışmalar

²¹⁸ Gelir kaynaklarına göre gelir eşitsizliğinin ayrıştırılması ile ilgili literatürde bulunan birtakım çalışmalar Shorrocks (1982) tarafından önerilen teorik yaklaşım ile inceleme gerçekleştirmesine karşın, Shorrocks (1982)'un teorik kurgusunun sahip olduğu bazı katı varsayımlar nedeniyle bu yöntemi geliştiren ve farklı teorik yaklaşımlar kurgulayan birçok farklı çalışma da söz konusudur. Fakat bu bölüm kurgusu itibarıyla Shorrocks (1982) tarafından önerilen teorik çerçeveyi takip edeceğinden bu çalışmalara bu alt bölümde ana metinde yer verilmeyeceğinin ve Shorrocks (1982) ayrıştırma yöntemini kullanarak analiz gerçekleştiren çalışmalarla sınırlı kalınacağını belirtmesinde fayda vardır.

ve bu çalışmaların ortaya koydukları bulgular ele alınacaktır^{219,220}. Böylelikle, Türkiye ekonomisi ile beraber diğer birçok farklı yapıdaki ülkelerdeki gelir eşitsizliğinin ayrıştırılması ile ilgili çalışmalar hakkında genel bir çerçeve gözler önüne serilecektir.

Literatürde gelir kaynağına göre ayrıştırma analizi uygulayan çalışmalar genellikle geleneksel gelir kaynakları temelinde yoğunlaşmışlardır²²¹. Bu tez çalışması kapsamında ise, hem geleneksel gelir kaynaklarının hem de ekonomik bütünleşmenin artmasıyla beraber değişen dinamikler nedeniyle önem kazanan *ticarete-konu-olan* ve *konu-olmayan* iktisadi faaliyetlerden elde edilen gelirlerin gelir eşitsizliğine olan katkılarının belirlenmesi amaçlanmaktadır. Bu tarz kapsamlı ve çok yönlü bir çalışma gerçekleştirilecek olması nedeniyle bu ampirik analizlerin bu çalışmanın özgün noktalarından birini oluşturmaktadır.

²¹⁹ Gelir kaynağına göre gelir eşitsizliğinin ayrıştırılması yöntemlerinden diğerleri Shorrocks (1982) ayrıştırma yönteminin aksine tek bir gelir ölçütünün ayrıştırılmasına odaklanmışlardır. Bunlardan en bilinenleri Gini katsayısı, Theil indeksi ve logaritmik ortalamaların sapması gibi eşitsizlik ölçütlerinin ayrıştırılmasına odaklanmışlardır. Bu üç farklı analiz yöntemi ile ilgili literatürde çok sayıda çalışma söz konusudur. Gini katsayısının ayrıştırılması ile ilgili çalışmalara Babatunde (2008), Cao ve Akita (2008), Soares (2006), Mishra ve Parikh (1992) ve Esquivel (2011) örnek olarak verilebilirken, Theil indeksinin ayrıştırılması ile ilgili çalışmalara Akita (2000), Gisbert (2001), Bibi ve El-Lahga (2010), Eble (t.y.) verilebilmektedir. Logaritmik ortalamaların sapmasının ayrıştırılması ile ilgili çalışmalara arasında Uchimura (2005), Bibi ve El-Lahga (2010), Frick ve Grabka (2009) yer almaktadır.

²²⁰ Son yıllarda literatürde, gelir kaynaklarına göre gelir eşitsizliğinin ayrıştırılması ile ilgili farklı yaklaşımların da yer aldığı daha öncede belirtilmişti. Literatürde bu anlamda yer alan çalışmalara örnek vermek gerekirse örneğin, Auvray ve Trannoy (1992), işbirlikçi oyun teorisinin en bilinen aracı olan Shapley (1953) değerini, gelir kaynaklarının katkılarının belirlenmesine yönelik olarak uyarlamıştır. Bu çalışmada, gelirin varyansına uygulanan Shapley değeri ile elde edilen sonuçlar bilinen varyans analizi ile elde edilen sonuçlarla karşılaştırıldığında iki sonucun aynı olduğu ispatlanmıştır. Bunun yanı sıra benzer şekilde, Charpentier ve Mussard (2011), Sastre ve Trannoy (2002), Chantreuil ve Trannoy (1999) ve Shorrocks (1999) çalışmalarında, Shapley Değerine dayanan gelir kaynakları oyun teorilerini önermişlerdir. Charpentier ve Mussard (2011) ise, çarpımsal gelir kaynakları eşitsizliği oyunları önererek böylelikle Chantreuil ve Trannoy (1999) tarafından sunulan ikili sonuçlarla karşılaştırma yapabilme olanağı tanımışlardır. Buna ek olarak, Fournier (2001), Shorrocks (1982)'ın önerdiği yöntem alternatif bir yöntem geliştirerek Burtless (1999) tarafından önerilen bir yöntem olan "sıralama korelasyonu" yaklaşımını kullanmış, bu önergeye uygun teorik modelleme ile birlikte Tayvan ekonomisi için 1979-1994 dönemine ait gelir eşitsizliğinde yaşanan artışın kaynaklarını ampirik olarak incelemiştir. Bourguignon ve diğ. (2001), mikro-simülasyon yöntemi ile Tayvan ekonomisindeki gelir eşitsizliği üzerine geleneksel gelir kaynakları ve nüfusun alt gruplarının etkilerini incelemiştir. Benzer şekilde, Shorrocks (1982) ayrıştırma yöntemine dayanarak geliştirilen bir yöntem ile Tayvan için yapılan bir diğer çalışmada, 1980-1994 döneminde gelir eşitsizliği üzerinde önemli rol oynayan çeşitli gelir bileşenleri incelenmiştir (Fields ve O'Hara, 1999).

²²¹ Geleneksel gelir kaynakları yaklaşımında genellikle gelir kaynakları, emek, müteşebbis, faiz ve transfer gelirleri veya emek-emek dışı gelirler olarak sınıflandırılmaktadır.

6.3.1 Dünyadan örnekler

Dünya ekonomilerinden örneklere geçmeden önce literatürde ayrıştırma yöntemlerini karşılaştırmalı olarak inceleyen iki farklı çalışmadan bahsetmek yerinde olacaktır. Heshmati (2004) çalışmasında parametrik ve parametrik olmayan çeşitli yaklaşımlarla eşitsizliğin nüfusun alt gruplarına göre, gelir kaynaklarına göre, nedensel faktörlere ve diğer karakteristik özelliklere göre ayrıştırılması ile ilgili detaylı bir özet sunmuştur. Özellikle, Shorrocks (1982) ayrıştırma yönteminin teorik çerçevesi ile ilgili kapsamlı bilgiler vermiştir²²². Benzer şekilde Kimhi (2009) çalışmasında gelir kaynağına göre eşitsizliğin ayrıştırılması yöntemlerinin yorumlanması ile ilgili teknik bir çalışma gerçekleştirmiştir. Bu çalışmada, elde edilen bulguların doğru bir biçimde ne şekilde yorumlanması gerektiği karşılaştırmalı birtakım çalışmaların ortaya konulmasıyla açıklanmıştır. Farklı ayrıştırma yöntemleri farklı birtakım ayrıştırma tekniklerini içerdiğinden, elde edilen sonuçların farklılaşabileceği vurgulanmıştır.

Ülke Ekonomileri

Kai-yuen (1998) Çin ekonomisinin 1985-1990 dönemi için teorik ve ampirik bir inceleme gerçekleştirmiştir. Bu çalışmada, Shorrocks (1982) ayrıştırma yöntemini geliştirilerek, her bir gelir kaynağının katkısını bölgeler arası ve bölgeler içi olmak üzere bir alt gruba daha ayrıştırılmıştır. Bulgular, tarım dışı faaliyetlerin hem kırsal kesimdeki eşitsizliğe hem de genel eşitsizliğe en fazla katkıyı yapan gelir kaynağı olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte, toplam gelir eşitsizliğine bölge içi katkıların göz ardı edilemeyecek boyutta olduğu tespit edilmiştir. Bu nedenle, o dönemde uygulanmakta olan öncelikli bölgeler ve yeniden dağıtım politikalarında bu durumun göz önüne alınması gerekliliği vurgulanmıştır.

Vietnam için 1993-2006 dönemindeki gelir eşitsizliği ile ilgili yapılan çalışmada, Shorrocks (1982) ayrıştırma yöntemiyle kırsal ve kentsel bölgelerdeki gelir eşitsizliği incelenmiş ve kırsal kesim eşitsizliğini azaltıcı yönde etkileyen gelir kaynaklarının başında, ücret geliri ve tarımsal gelir grupları geldiği belirlenmiştir. Diğer yandan,

²²² Bu çalışma ampirik bir çalışma olmayıp, literatürde gelir eşitsizliğinin ayrıştırılması ile ilgili farklı teorik yaklaşımlarının karşılaştırmalı olarak özetini sunan bir çalışmadır. Bu nedenle bu çalışmada, geleneksel gelir ayrıştırma analizlerinin yanı sıra farklı teorik yaklaşımlar ortaya konulmuştur. Bununla birlikte hem statik hem de dinamik ayrıştırma analizleri de kapsamlı bir biçimde ele alınmıştır.

kentsel eşitsizliğe ise aile gelir kaynağının katkısının en yüksek olan grup olduğu tespit edilmiştir (McCaig, 2009).

Dekkers ve Nelissen (2001) Belçika ekonomisinin 1985-1997 dönemindeki belirli yılları için gerçekleştirdikleri çalışmalarında, hem belirli yıllardaki eşitsizliğe hem de eşitsizliğin zaman içerisindeki değişimine gelir kaynaklarının katkılarının belirlenmesi için Shorrocks (1982) ve Jenkins (1995) ayrıştırma analizlerini kullanmışlardır. Shorrocks (1982)'un önerdiği yöntemeye dayanan statik ayrıştırma analizi istatistiki olarak sonuçların anlamlı olup olmadığına dair bir bilgi vermediği için, bu duruma bir çözüm olarak her bir gelir kaynağına ait güven aralığı belirlemek için “bootstrapping” yöntemini uygulamışlardır. Böylelikle, 1985-1997 dönemi için gelir kaynaklarının eşitsizliğe olan katkılarının anlamlı olup olmadığını da belirlemişlerdir. Çalışmanın sonuçları emek gelir grubunun en fazla katkıyı yapan gelir grubu olduğunu göstermektedir. Devlet tarafından yapılan işsizlik yardımlarının ise her bir yıl için ayrı ayrı geçerli olmak üzere gelir eşitsizliğini azaltıcı yönde etkide bulunan istatistiki olarak anlamlı tek gelir grubu olduğu anlaşılmıştır²²³.

Soares ve d’Uva (2002) ise gelir eşitsizliğini hem nüfusun alt gruplarına hem de gelir kaynaklarına göre ayrıştırma analizine tabi tutmuşlardır. Portekiz ekonomisinde 1997 yılı için eşitsizliğe en fazla katkıyı yapan gelir grubunun ücret ve maaş gelirleri grubu olduğunu bulgulanmış ve sosyal yardım gelirlerinin gelir eşitliğini azaltıcı yönde etkide bulunduğu anlaşılmıştır²²⁴.

Danimarka için gerçekleştirilen bir başka çalışmada, 1987 ve 1992 yılları için, Shorrocks (1982) yönteminin gelir kaynaklarına göre gelir eşitsizliğinin ayrıştırılmasında en tartışmasız analiz yöntemi olduğu vurgulayarak analizlerini bu yöntem ile gerçekleştirmiştir (Drescher, 1999). Elde edilen bulgulara göre, diğer ülke örneklerine benzer olarak ücret ve maaşların en yüksek katkıyı yapan gelir kaynağı grubu olduğu anlaşılmıştır. Bu katkının ücret ve maaş gelirlerinin toplam gelir içerisindeki paylarının fazla olmasından kaynaklandığını belirtmişlerdir. Buna ek

²²³ Bu bölümde, sadece Shorrocks (1982) ayrıştırma yöntemine odaklanıldığından dinamik ayrıştırma analizi (Jenkins, 1995) sonuçları ile ilgili bilgi burada yer almamaktadır. Bu analiz sonuçları Bölüm 7.3’de tartışılmıştır.

²²⁴ Nüfusun alt gruplarına göre gelir eşitsizliğinin ayrıştırılması analizinin sonuçları bu bölümün konusunun dışında olduğu için bu bulgulara ana metin içerisinde yer verilmemiştir.

olarak, sosyal transferlerin, yeniden dağıtım etkisi nedeniyle gelir eşitsizliğini iyileştirici yönde etki ettiği sonucuna ulaşmışlardır²²⁵.

Yakın zamanda, Kislitsyna (2003) Rusya ekonomisinin 1992-2000 dönemindeki belirli yılları için gerçekleştirdiği çalışmada çok yönlü olarak gelir eşitsizliği üzerine olan çeşitli faktörleri incelemiştir. Bu çalışmada hem nüfusun alt gruplarına göre hem de gelir kaynaklarına göre eşitsizliğin ayrıştırılması hem de eşitsizlikteki değişim üzerinde etkili olan gelir kaynaklarının tespit edilmesi ile ilgili bulgular yer almaktadır²²⁶. Shorrocks (1982) ayrıştırma analizi sonuçlarına göre, gelir eşitsizliği üzerinde etkili olan en önemli gelir kaynağı ücret gelir grubudur. Diğer gelir kaynakları ile karşılaştırıldığında, bu gelir kaynağının hem toplam gelir içerisindeki payının hem de eşitsizliğe olan katkısının yüksek olduğu görülmüştür. İkinci önemli gelir kaynağının ise kendi hesabına çalışan gelirleri olduğu belirlenmiştir. Bu bulgularla geçiş ekonomisindeki Rusya'nın uyguladığı reformların etkileri tartışılarak, sosyal reformların pasif kaldığı ve eşitsizliğin azaltılmasına yönelik çalışmaların yetersiz olduğu belirtilmiştir.

Rajbhandari (2005) tarafından Nepal için gerçekleştirilen incelemede 1996 ve 2001 yıllarına ait gelir ve refah eşitsizliğinin ayrıştırılması ele alınmıştır. Özellikle, bu dönemde Nepal'de daha hızlı bir ekonomik büyümeyi hedefleyen geniş kapsamlı bir reform paketi uygulandığından, bu politikaların gelir dağılımı üzerine yansımalarını incelemiştir. Ampirik analizler neticesinde, kırsal ve kentsel kesimde ücret ve girişimcilik gelirlerinin gelir eşitsizliğine en fazla katkıda bulunan gelir grupları oldukları sonucuna erişilmiştir. Bunun yanı sıra kırsal kesimde tarımsal gelirin eşitsizlik üzerine en fazla katkıyı yapan gelir grubu olduğu belirlenmiştir. Bu bulgular ışığında çeşitli gelir kaynaklarının gelir eşitsizliği üzerine olumsuz etkilerinin sebebi olarak uygulanan reform paketinin yeniden dağıtım etkisi gösterilmiştir.

Yunanistan'daki gelir eşitsizliği üzerinde etkili olan gelir grubunun belirlenmesi için 1988 yılına ait verilerle yapılan bir çalışmada, elde edilen sonuçlar toplam gelir içerisinde çok yüksek paya sahip olmayan müteşebbis gelir grubunun en fazla katkıyı

²²⁵ Nüfusun alt gruplarına göre eşitsizliğin ayrıştırılması sonucunda hanehalkı reisinin eğitim ve çalışma durumuna göre oluşturulan alt gruplarda, kırsalda kendi hesabına çalışan kişilerin eşitsizliğe en fazla katkıyı yaptığı ortaya çıkmıştır.

²²⁶ Bu çalışmadaki dinamik ayrıştırma analizi Jenkins (1995) ayrıştırma yöntemine dayanmaktadır. Bu analiz ile ilgili bulgular Bölüm 7'de tartışılmıştır.

yapan grup olduğunu göstermektedir. Buna karşın toplam gelir içerisindeki yüksek payına rağmen ücret gelirlerinin eşitsizliğe yaptığı katkının daha düşük düzeylerde olduğu belirlenmiştir. Gelir vergilerinin ve sosyal güvenlik ödemelerinin eşitsizliğin azaltılmasında az da olsa etkileri olduğu bulunmuştur. Fakat bu etkinin olması gerekenin çok daha altında kaldığı vurgulanmıştır. Bulguların etkin makroiktisadi politikanın seçiminde önemli bir rol oynadığından bahsedilerek bu bulgular ışığında uygulanması gerekli makroiktisadi politikaların şekillenmesi gerektiğini belirtilmiştir. Ayrıca, çalışmada elde edilen bu sonuçların eşitsizliğin azaltılması için etkili politikaların hangileri olması gerektiğine ve uygulanmakta olan politikaların eşitsizlik üzerine etkilerinin tespit edilmesine yardımcı olacağı ifade edilmiştir (Papatheodorou, 1998).

1987-2002 yılları arasındaki dönemde Çin için gelir eşitsizliği ayrıştırması ile ilgili inceleme de Wang ve diğ. (2007) gelir eşitsizliği ve gelir eşitsizliğinin ayrıştırılması analizlerinin yanı sıra, yoksulluk ile ilgili incelemelerde de bulunmuşlardır. Kentsel-kırsal kesim ayrımı yapılarak, her iki bölgede gelir kaynaklarının eşitsizlik üzerine olan etkileri incelenmiştir. Kırsal kesime bakıldığında, tarım-dışı kendi hesabına çalışanların gelir grubunun eşitsizlik üzerine en fazla katkıda bulunan gelir kaynağı grubu olduğu tespit edilirken, kentsel kesimde ise daha farklı bir durum söz konusu olup ücret gelirlerinin eşitsizlik üzerinde en etkili gelir kaynağı olduğu anlaşılmıştır. Bu etkinin sebebi olarak da emek piyasasına yönelik teşviklerin azalması gösterilmiştir.

Scorzafave ve Lima (2010), Brezilya’da 2001 yılı sonrasında eşitsizlikte görülen azalmanın nedenlerini araştırmışlardır. Bu bağlamda, eşitsizlikteki azalma üzerinde etkili gelir kaynaklarının tespiti için Shorrocks (1982), Gini ve Lerman-Yitzhaki (1985) ayrıştırma analizlerini uygulamışlardır. Özellikle 2000’li yılların başında hükümet tarafından uygulanmaya başlayan “*nakit transfer programlarının*” eşitsizlik üzerinde azaltıcı etkide bulup bulmadığının tespit edilmesi amaçlanmıştır²²⁷. Giderek artan bir oranda hanehalkının faydalandığı bu programların amaçlarına ulaşip

²²⁷ Brezilyada nakit transfer programları ile gelir eşitsizliğinin azaltılması amaçlanmış ve bu doğrultuda üç farklı program (Bolsa Familia, Beneficio de Prestação Continuada ve Programa de Erradicação do Trabalho Infantil) uygulanmıştır. Üç farklı ayrıştırma analizi sonuçları birbirleriyle uyumlu bulgular elde etmiş ve her üç programında eşitsizlik üzerinde azaltıcı etkide bulunduğu tespit edilmiştir. Fakat bu etkinin derecesinin diğer gelir kaynakları ile karşılaştırıldığında daha düşük düzeyde kaldığı belirtilerek, eşitsizlik üzerinde daha etkili olan gelir kaynakları olan ücret gelirleri ve emeklilik gelirleri gibi gelir kaynaklarına yönelik politika çalışmalarının yapılması gerekliliğini ifade etmişlerdir.

ulaşmadığı test edilmiş ve elde edilen bulgular özellikle 2003 yılından itibaren transfer programlarının eşitsizlik üzerinde giderek artan bir etkiye sahip olduklarını göstermiştir. Diğer taraftan, bu ülkede de en etkili gelir kaynağı diğer ülke örneklerinde olduğu gibi ücret gelir kaynağıdır.

Farklı ayrıştırma yöntemlerini kullanarak inceleme yapan bir diğer çalışma, Adams ve Alderman (1992) tarafından 1987, 1988 ve 1989 yılları için gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmada, Pakistan'daki kırsal ve tarımsal gelirin ayrı ayrı gelir kaynağına göre eşitsizliğinin ayrıştırılması gerçekleştirilmiştir. Shorrocks (1982) ayrıştırma yönteminden yola çıkarak değişkenlik katsayısı ve Gini indeksinin ayrıştırılması ile ilgili sonuçlar karşılaştırmalı olarak verilmiştir. Bu çalışmada elde edilen bulgulara göre, tarımsal gelirin toplam kırsal gelir eşitsizliğine en fazla katkıyı yapan gelir kaynağı olduğu tespit edilmiştir. Emek geliri ve mahsul karlarının ise tarımsal gelir eşitsizliğine en fazla katkıyı yapan gelir kaynakları olduğu belirlenmiştir.

Literatürde Brezilya için gerçekleştirilen bir çalışmada, 1980-1995 döneminde gelir eşitsizliği hem statik hem de dinamik ayrıştırma analizleriyle incelenmiştir. Cowell ve Jenkins (1995) tarafından önerilen yöntemi kullanarak hanehalkı özelliklerine (eğitim, ırk vb), coğrafik ve demografik yapılarına göre alt grupların²²⁸ ve Shorrocks (1982) tarafından önerilen yöntem ile çeşitli gelir kaynaklarının gelir eşitsizliğe olan katkılarını belirlemişlerdir. Bulgular kendi hesabına çalışanların gelirlerinin en fazla katkıyı yapan gelir grubu olduğunu göstermektedir. Sosyal yardım transferlerinin ise gelir eşitsizliğine pozitif yönde etkide bulunduğunu vurgulamışlardır (Ferreira ve Litchfield, 2001).

Ardından, bu çalışmadaki dönemi genişleterek Ferreira ve diğ. (2007) çalışmalarında Brezilya için 1980- 2004 dönemini nüfusun alt gelir gruplarına ve gelir kaynaklarına göre statik ve dinamik ayrıştırma analizleri ile incelemiştir. 1981, 1993 ve 2004 yılları için geçerli olmak üzere, işgücü gelirlerinin ve kendi hesabına çalışanların gelirlerinin en fazla katkıyı yapan gruplar olduğu tespit edilmiştir. 1981 yılından 2004 yılına gelindiğinde işgücü gelirlerinin eşitsizliğe katkısının azaldığı, buna

²²⁸ Nüfusun alt grupları için gerçekleştirilen statik ayrıştırma analizleri sonucunda, eğitimin eşitsizlik üzerindeki en büyük etken olduğu buna karşın, yaş ve cinsiyetin çok da etkin olmadığı anlaşılmıştır. Dinamik ayrıştırma analizi sonuçları ise 1980'lerde gelir eşitsizliğinde yaşanan artışın eğitimsel kazanımlardaki değişim nedeniyle olduğu, 1990'larda ise gelir eşitsizliğindeki azalmanın kentsel ve kırsal alanlar arasındaki eşitsizlikteki iyileşme ve eğitimin getirisinden kaynaklandığını göstermektedir.

karşın kendi hesabına çalışanların gelirlerinin eşitsizliğe katkısının arttığını belirlemişlerdir.

Clark ve Taylor (1999), İngiltere'nin 1980-1990 dönemindeki gelir eşitsizliğini farklı gelir eşitsizliği ölçütleri ile irdelemişlerdir²²⁹. Ayrıca, Shorrocks (1982) ayrıştırma yöntemi ile inceleme gerçekleştirilmiş ve inceleme dönemindeki gelir eşitsizliği üzerine en fazla katkıyı yapan gelir gruplarının kendi hesabına çalışan gelir grubu ile ücret gelir grubu olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Bayaz ve Couch (2009) Amerika'daki eşitsizliğe katkıda bulunan gelir kaynaklarını Gini ve Shorrocks ayrıştırma analizleri ile 1969-2006 dönemi için incelemişlerdir. Eşitsizlik üzerine hanehalkı reisi erkek olan gelir gruplarının en fazla katkıda bulunduğunu belirlemişlerdir. Bununla birlikte kadınların işgücüne katılımlarının artmasıyla beraber kadın hanehalkı reisi gelir gruplarının eşitsizliğin azaltılmasında rol oynadığını tespit etmişlerdir.

Çok (2003) geçiş sürecindeki 1983, 1993 ve 1997/1998 yılları için Slovenya'daki gelir eşitsizliğinin nüfusun alt gelir gruplarına ve gelir kaynaklarına göre ayrıştırılmasını incelemiştir. İnceleme yılları için ücret gelirlerinin en fazla katkıyı yapan gelir grubu olduğu bulunmuştur. Bununla birlikte, işsizlik yardımlarının, sosyal yardımların ve aile yardımlarının eşitsizliğin azaltılmasında önemli gelir kaynakları olduğu tespit edilmiştir.

Yatay Kesit Analizleri

Fräbldorf ve diğ. (2008) çalışmalarında birden fazla ülkedeki (İngiltere, Almanya ve Amerika) 1992-2004 dönemindeki gelir eşitsizliği üzerinde yoğunlaşmışlar ve hanehalkı müteşebbis gelirinin gelir eşitsizliği üzerine olan etkisini incelemişlerdir²³⁰. Elde edilen sonuçlar, müteşebbis gelirlerinin zaman içerisinde çok değişken bir yapıya sahip olduğunu ve son yıllarda harcanabilir gelir içerisindeki payında her üç ülkede de yaşandığını göstermektedir. Diğer taraftan, müteşebbis gelirinin toplam gelir içerisindeki payına bakıldığında, bu paya göre çok daha büyük

²²⁹ Bu çalışmada, farklı gelir eşitsizliği ölçütleri ile karşılaştırmalı sonuçlar verilerek elde edilen bulguların doğruluğu sağlanmaya çalışılmıştır. Bu ölçütleri göre, inceleme dönemi boyunca gelir eşitsizliğinde bir artış yaşanmıştır. Bu nedenle, bu gelir eşitsizliği üzerinde etkili olan gelir kaynaklarının neler olduğunun tespiti yoluna gidilerek, emek piyasasının gelir dağılımındaki konumu ve uygun makroiktisadi politikaların belirlenmesi amaçlanmıştır.

²³⁰ Bu çalışmada, Shorrocks (1982) ayrıştırma yönteminin yanı sıra, Gini ve Değişkenlik Katsayısının ayrıştırılması analizleri de gerçekleştirilerek, elde edilen bulgular karşılaştırmalı olarak sunulmuştur.

bir oranda gelir eşitsizliğini bozucu yönde katkıda bulunduğu anlaşılmıştır. Bu durum her üç ülke için de geçerliliğini korumaktadır.

Bir diğer yatay kesit çalışmasında Penalosa ve Orgiazzi (2011), 1969/1970 ile 2004 arasındaki dönem için altı farklı ülkedeki (Kanada, Almanya, Norveç, İsveç, İngiltere ve Amerika) eşitsizliğin hem nüfusun alt gruplarına hem gelir kaynağına göre ayrıştırılmasını incelemişlerdir. Bu çalışmanın sonucuna göre ücret gelirleri eşitsizlik üzerinde etkili olan gelir kaynağı olarak ön plana çıkmaktadır. Bunun yanı sıra, bazı ülke örneklerinde, kendi hesabına çalışan gelir grubunun da önemli bir diğer faktör olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca sermaye gelirlerinin de eşitsizlik üzerindeki katkısının göz ardı edilmemesi gerektiği vurgulanmıştır²³¹.

Shorrocks ayrıştırma yöntemi ile birlikte farklı bir ayrıştırma analizini kullanarak karşılaştırmalı olarak inceleme yapan Giammatteo (2006) çalışmasında Shorrocks (1982) ve Theil indeksi ayrıştırma yöntemleri ile Polonya, Rusya ve Bulgaristan için 1990'lı yıllarını incelemiştir. Bu çalışmayı diğer çalışmalardan ayıran yön, verilerin toplandığı grupların özelliklerindeki sapmaları giderebilmek amacıyla ağırlıklandırma sisteminin seçmiş olmasıdır²³². Elde edilen sonuçlar, eşitsizlik üzerinde en fazla katkıyı yapan gelir kaynağının yine net ücret ve maaş gelir grubu olduğunu göstermektedir. Bu durumun sebebi olarak gelir kaynağının toplam gelir içerisindeki göreceli ağırlığı gösterilmiştir. Bunun yanı sıra, bağımsız iş sahiplerinin elde ettikleri gelirlerin de bir diğer etkin gelir kaynağı olduğu görülmüştür.

Fuest ve diğ. (2009) çalışmalarında AB ülkeleri için vergi sistemlerinin gelir eşitsizliği üzerine dağıtımsal etkilerini standart yaklaşım ve gelir kaynağına göre ayrıştırma yaklaşımı olmak üzere iki farklı yöntemlerle karşılaştırmalı olarak incelemişlerdir. Ayrıştırma analizi sonuçları, AB ülkelerinde uygulanan vergi sistemlerinin gelir eşitsizliği üzerinde önemli bir rol oynadığını ve vergilerin ve sosyal yardımların eşitsizliği azalttığını göstermektedir.

²³¹ Farklı ülkelerdeki eşitsizlik üzerinde etkili olan gelir kaynaklarında bazı farklılaşmalar olduğu da belirtilmiştir. Örneğin Amerika'da eşitsizlikteki en büyük artış 1990'larda yaşanırken, İngiltere'de 19800'lerde yaşanmıştır. Diğer taraftan, Amerika'da eşitsizliğe en fazla katkıyı yapan gelir grubu ücret gelirleri iken, Kanada ve İngiltere'de diğer ülkelere göre kendi hesabına çalışanların gelirleri eşitsizliğe çok daha fazla katkıda bulunmaktadır.

²³² Bu çalışmada, ağırlıklandırma şu şekilde gerçekleştirilmiştir: Her bir ülkeye ait veri seti hanehalkı ağırlığı gösteren bir veri içermektedir. Bu ağırlık olarak adlandırılan veri, hanehalklarının diğer hanehalklarıyla kıyaslandığında göreceli önemini göstermektedir. Bu ağırlıklandırma ile örneklemdeki gruplar arasında bir denge kurulabilmektedir.

6.3.2 Türkiye ekonomisinden örnekler

Türkiye ekonomisi ile ilgili literatürde yer alan çalışmalar incelendiğinde, Shorrocks (1982) ayrıştırma yöntemini kullanarak inceleme yapan çalışmaların sayısının oldukça az olduğu görülmektedir²³³.

Türkiye ekonomisindeki gelir eşitsizliğinin gelir kaynaklarına göre ayrıştırılması ile ilgili en bilinen çalışma Gürsel ve diğ. (2000) tarafından TÜSİAD için hazırlanan rapordur. Bu raporda, 1987 ve 1994 yıllarına ait Hanehalkı Bütçe Anketleri kullanılarak, Türkiye ekonomisindeki gelir eşitsizliği ve yoksullukla ilgili çeşitli analizler ve sonuçlar ortaya konulmuştur. Oldukça kapsamlı bir rapor olan bu çalışmada, hem gelir eşitsizliği ile ilgili bulgular ortaya konulmuş hem her bir yıl için Shorrocks (1982) ayrıştırma yöntemi kullanılarak ayrıştırma analizi gerçekleştirilmiştir.

Gürsel ve diğ. (2000) çalışmalarında, 1987 ve 1994 yılları için çeşitli gelir kaynaklarının²³⁴ gelir eşitsizliği üzerine olan katkıları incelenmiş, müteşebbis gelir kaynağının eşitsizlik üzerine en büyük katkısı yapan gelir kaynağı olduğu sonucuna

²³³ Bu noktada, Türkiye’deki gelir eşitsizliğinin çeşitli teorik yaklaşımlarla ayrıştırılması konusunda Shorrocks (1982) ayrıştırma yöntemini ele alan çok fazla çalışma olmamasına karşın, farklı yöntemlere dayanarak eşitsizliğin ayrıştırılması ile ilgili çok sayıda çalışmalara rastlamak mümkündür. Bu çalışmalardan kısaca bahsetmek gerekirse: Örneğin, Silber ve Özmucur (2000), Gini ölçütünü kullanarak gelir kaynaklarına göre Gini indeksinin ayrıştırılmasını gerçekleştirmiş ve kentsel kesimde, ücret ve maaş gelirin eşitsizlikteki en önemli gelir kaynağı olduğunu kırsal kesimde ise, mülk sahipliğinin en fazla katkısı yapan gelir kaynağı olduğunu belirlemişlerdir. Caner (2010), DiNardo (2006) yöntemini kullanarak, 1994-2006 dönemi için gelir eşitsizliğindeki değişimin ayrıştırılmasını incelemiş ve yaş, eğitim, mesleki durum alt gruplarının dağılımlarındaki değişimin Türkiye’deki gelir dağılımı üzerine etkisinin çok fazla olmadığı sonucuna ulaşmıştır. Öztürk (2012), bölgesel eşitsizlik üzerinde etkili olan iktisadi faaliyetlerin tespitinde değişkenlik katsayısının ayrıştırılmasını incelemiştir. Bölgesel eşitsizliğin imalat sektöründe en yüksek düzeyde iken, tarım sektöründe oransal olarak daha az olduğu belirlenmiştir. Hizmet sektörünün ise bölgesel eşitsizliğin en önemli kaynağını oluşturduğu tespit edilmiştir. Sarı ve Güven (2007), genelleştirilmiş entropi eşitsizlik ölçütünü kullanarak eşitsizlik üzerine alt grupların katkısını araştırmışlar ve kalkınmada öncelikli yöreler (KÖY) uygulamasının iller arası gelir eşitsizliğini iyileştirici bir etkisi olup olmadığını sorgulamışlardır. Elde ettikleri sonuçlar, KÖY kapsamındaki iller ve diğer iller arasındaki gelir eşitsizliğinin zamanla arttığını ve bu gelir eşitsizliğinin genel eşitsizlik üzerindeki rolünün zaman bağlı olarak değişmediğini göstermektedir. Sarı (2003) Bolu ilindeki gelir eşitsizliğine eğitim alt grubunun katkısını genelleştirilmiş entropi ölçütünü kullanarak incelemiş ve ilkokul mezunlarının gelir dağılımını bozucu yönde bir etkiye sahipken, üniversite mezunlarının iyileştirici yönde bir etkiye sahip olduğunu tespit etmiştir. Bunlara ek olarak, Özkoç ve diğ (2011), Dagum (1997) yöntemini kullanarak 2002-2006 dönemi için Gini indeksinin ayrıştırılması ile ilgili bir çalışma gerçekleştirmişlerdir. Eğitim düzeyi, yaş ve mesleki donanımların eşitsizliğe etkisinin yüksek olduğunu bulmuşlardır. Benzer şekilde, Dayıoğlu ve Başlevent (2006) Atkinson indeksinin nüfusun alt gruplarına göre ayrıştırılması ile bölgesel gelir eşitsizlikleri üzerine bir çalışma gerçekleştirmişlerdir. Elveren ve Galbraith (2009), Theil indeksini kullanarak imalat sanayindeki ödeme eşitsizliklerini bölgeler ve alt sektörler ayırımında incelemişlerdir.

²³⁴ Bu çalışmada, gelir kaynakları belirlenirken geleneksel gelir kaynakları, emek geliri, müteşebbis geliri, tarım müteşebbis geliri, transfer geliri ve faiz geliri olmak üzere beş gelir kaynağı altında gruplandırılmıştır.

ulaşmışlardır. Bunun yanı sıra, faiz gelir kaynağının katkısının her iki yılda da yüksek olduğu görülmüştür. Diğer taraftan her iki yılda da, transfer gelirinin ise gelir eşitsizliği üzerine bozucu yönde etkide bulunduğu tespit edilmiştir. Bu sonucun teorik beklentilerle çelişen bir bulgu olduğu vurgulanarak, transfer gelirlerinin istenilen amaçlara hizmet edememesinin nedeni olarak bu transferlerin hedef grubu olarak belirlenen alt gelir gruplarına erişememesi olarak gösterilmiştir.

Dong (1999), 1994 yılı için yüksek enflasyon ve gelir dağılımı arasındaki bağlantının sorgulanması amacı ile hem nüfusun alt gruplarına hem de fonksiyonel gelir kaynaklarına göre eşitsizliğin ayrıştırılması ile ilgili inceleme gerçekleştirmiştir. Bu çalışmaya göre, ücret gelirleri yoğunlukla en alt çeyrekte yer alan gelir grupları tarafından elde edilirken, transfer gelirleri tüm gelir gruplarında hemen hemen aynı düzeyde olup buna karşın faiz gelirlerinden en fazla en üst çeyrekte yer alan gelir grupları faydalanmaktadır.

Ayrıştırma analizi bulgularına göre, diğer ülke örneklerindeki bulgulara benzer olarak, kendi hesabına çalışanların ve ücret gelirlerinin eşitsizlik üzerine en fazla katkıda bulunan iki gelir grubu olduğu tespit edilmiştir. Diğer taraftan faiz gelirlerinin ve hükümet transferlerinin de eşitsizlik bozucu yönde etkide bulunduğu belirlenmiştir. Enflasyonun transferlerin reel değerini negatif etkilediği durumda, gelir dağılımı üzerindeki etkisinin çok fazla olmayacağı öne sürülmüştür. Bunun nedeni olarak da, bu durumdan bütün gelir gruplarının aynı derecede etkilenmesi gösterilmiştir. Buna ek olarak, enflasyon ücret gelirlerinin reel değerini negatif etkilemesiyle en alt çeyrek gelir grubunda yer alanların daha fazla oranda ücret geliri alındığında bu grubun en fazla etkileneceği belirtilerek bu durumun gelir dağılımı üzerinde olumsuz yönde etkisi olacağı belirtilmiştir.

Son yıllarda, Başlevent (2010) tarafından gerçekleştirilen bir çalışmada, Türkiye'deki gelir eşitsizliğinin son 15 yıllık dönem içerisindeki gelişimi iki farklı ayrıştırma analiziyle incelenmiştir. Gini katsayısının ayrıştırılması ile kadın ve erkeklerin elde ettikleri ücret gelirlerinin eşitsizliği incelenmiş ve kadınların gelirlerindeki eşitsizliğin erkeklerinkine oranla daha fazla olduğunu sonucuna ulaşılmıştır. Buna ek olarak, gelir kaynakları kadın emek geliri, erkek emek geliri, emek dışı gelir ve izafi kira olmak üzere dört ana gelir kaynağı altında toplulaştırılarak Shorrocks (1982) ayrıştırma yöntemi ile bu gelir kaynaklarının gelir eşitsizliği üzerine olan etkisini incelenmiştir.

Emek dışı gelirin eşitsizliğe olan katkısının 2003 yılından 2008 yılına gelindiğinde azaldığı ve eşitsizliğe en fazla katkıyı yapan gelir kaynağının erkek emek geliri olduğu tespit edilmiştir. Kadın emek gelirinin de eşitsizliği arttırıcı yönde etkide bulunduğu belirlenmiştir. Emek dışı gelirin eşitsizliğe olan katkısında yaşanan azalmanın 1990'lı yıllardan sonra uygulanan politikalar nedeniyle faiz oranlarında yaşanan azalmadan kaynaklandığı belirtilmiştir. 1994'ten 2008'e gelindiğinde eşitsizlikte görülen azalmanın ana etkeninin hükümetin kayıt ve kayıt-dışı yeniden dağıtım politikaları olduğu ifade edilmiştir.

Bu alt bölümde, Shorrocks (1982) ayrıştırma yöntemini kullanarak inceleme gerçekleştiren çalışmaları belirli başlıklar çerçevesinde aşağıdaki Çizelge 6.1'deki gibi sunmak mümkündür. Literatürdeki çalışmaların kısa bir özetini sunmaktadır²³⁵.

²³⁵ Çizelge 6.1'de diğer ayrıştırma yöntemleri olan nüfusun alt gruplarına göre ayrıştırılması ve regresyon analizi ile gelir eşitsizliğinin ayrıştırması yöntemlerine yer verilmemiştir. Bunun sebebi bu bölümün temel amacı olan gelir kaynaklarına göre gelir eşitsizliğinin ayrıştırılmasının incelenmesinin vurgulanmasını sağlamaktır. Bununla birlikte bu bölümde sadece statik ayrıştırma analizi ile inceleme gerçekleştiren çalışmalara yer verilmiştir. Bir sonraki bölüm, dinamik ayrıştırma analizini konu aldığından bu çalışmalara burada yer verilmemiştir.

Çizelge 6.1: Gelir Kaynağına Göre Gelir Eşitsizliğinin Ayrıştırılması ile İlgili Çalışmalar.

Araştırmacılar	Ayrıştırma Yöntemi	Ülke	İnceleme konusu	Elde Edilen Sonuç
<i>Dünyadan Örnekler</i>				
Shorrocks (1982,1983)	Shorrocks		Teorik Modelleme	Gelir Kaynağına Göre Ayrıştırma
Heshmati (2004)	Shorrocks ve diğer yöntemler		Teorik Modeller	Statik ve dinamik ayrıştırma analizleri ile nüfusun alt gruplara göre, gelir kaynaklarına göre, nedensel faktörlere ayrıştırma
Kimhi (2009)	Shorrocks ve diğer yöntemler		Teorik Modeller	Gelir Kaynağına Göre Ayrıştırma
Kai-yuen (1998)	Shorrocks	Çin	Tarım/tarım dışı faaliyetler	Tarım dışı faaliyetlerin hem kırsal kesim hem de genel eşitsizliğe katkısı en fazla kaynak olduğu
McCaig (2009)	Shorrocks	Vietnam	Kırsal ve kentsel bölgeler	Ücret geliri ve tarımsal gelir kırsal kesim eşitsizliğini azaltıcı yönde, aile gelirlerinin ise kentsel kesim eşitsizliğini arttırıcı yönde etki ettiğini
Dekkers ve Nelissen (2001)	Shorrocks (Bootstrapping)	Belçika	Geleneksel gelir kaynakları	İşsizlik, hastalık ve özürlü yardımlarının gelir eşitsizliğini arttırıcı yönde etkisi olduğunu
Soares ve d’Uva (2002)	Shorrocks	Portekiz	Nüfusun alt grupları ve geleneksel gelir kaynakları	Gelir eşitsizliğine en fazla katkıyı yapan gelir grubunun ücret ve maaş gelirleri grubu olduğu ve sosyal yardım gelirlerinin gelir eşitliğini azaltıcı yönde etkide bulunduğu
Drescher (1999)	Shorrocks	Danimarka	Geleneksel gelir kaynakları	Eşitsizliğe ücret ve maaş gelir grubunun en fazla katkıyı yaptığı
Kislitsyna (2003)	Shorrocks	Rusya	Geleneksel gelir kaynakları	Ücret ve kendi hesabına çalışan gelir gruplarının en fazla katkıyı yaptığı
Rajbhandari (2005)	Shorrocks	Nepal	Geleneksel gelir kaynakları	Kırsal ve kentsel kesimde ücret ve girişimcilik gelirlerinin gelir eşitsizliğine en fazla katkıda bulunan gelir grupları oldukları ve kırsal kesimde tarımsal gelirin eşitsizlik üzerine en fazla katkıyı yaptığı
Papathodorou (1998)	Shorrocks	Yunanistan	Geleneksel gelir kaynakları	Müteşebbis gelir grubunun en fazla katkıyı yaptığı, ücret gelir grubunun toplam gelirden yüksek pay almasına rağmen katkısının düşük olduğu ve gelir vergilerinin ve sosyal güvenlik ödemelerinin eşitsizliği azaltıcı etkide bulunduğu

Çizelge 6.1 (devam): Gelir Kaynağına Göre Gelir Eşitsizliğinin Ayrıştırılması ile İlgili Çalışmalar.

Araştırmacılar	Ayrıştırma Yöntemi	Ülke	İnceleme konusu	Elde Edilen Sonuç
Wang ve diğ. (2007)	Shorrocks	Çin	Geleneksel gelir kaynakları (Kırsal/Kentsel Kesim)	Kırsal kesimde eşitsizliğe tarım dışı kendi hesabına çalışanların en fazla katkısı yaptığı, kentsel kesimde ise ücret gelirlerinin en fazla katkısı yaptığı
Scorzafave ve Lima (2010)	Shorrocks, Gini ve Lerman-Yitzhaki	Brezilya	Geleneksel gelir kaynakları	Eşitsizlik üzerinde en etkili gelir kaynağının ücret geliri olduğu, transfer programlarının eşitsizlik üzerinde giderek artan bir etkiye sahip olduğu ve eşitsizliği arttırdıkları
Adams ve Alderman (1992)	Shorrocks ve Gini katsayısı	Pakistan	Tarımsal gelir ve geleneksel gelir kaynakları	Tarımsal gelirin toplam kırsal gelir eşitsizliğine en fazla katkısı yaptığı ve emek geliri ve mahsul karlarının tarımsal gelire en fazla katkısı yaptığı
Ferreira ve Litchfield (2001)	Shorrocks	Brezilya	Nüfusun alt grupları ve geleneksel gelir kaynakları	Kendi hesabına çalışan gelir grubunun eşitsizliğe en fazla katkısı yaptığı ve sosyal yardımların eşitsizliği bozucu yönde etki ettiği
Ferreira ve diğ. (2007)	Shorrocks, Gini	Brezilya	Nüfusun alt grupları ve geleneksel gelir kaynakları	İşgücü gelirlerinin ve kendi hesabına çalışanların eşitsizliğe en fazla katkısı yaptığı
Clark ve Taylor (1999)	Shorrocks	İngiltere	Geleneksel gelir kaynakları	Kendi hesabına çalışan gelir grubunun ve ücret gelirlerinin en fazla katkısı yaptıkları
Bayaz ve Couch (2009)	Shorrocks ve Gini katsayısı	Amerika	Geleneksel gelir kaynakları	Erkek hanehalkı reisi olan gelir gruplarının en fazla etkiye sahip olduğu, kadın hanehalkı reisi olan gelir gruplarının eşitsizliği azaltıcı etkide bulunduğu
Çok (2003)	Shorrocks,	Slovenya	Nüfusun alt grupları ve geleneksel gelir kaynakları	Ücret gelirinin en fazla katkısı yaptığı ve işsizlik ve sosyal yardımların da eşitsizlik üzerinde azaltıcı etkisi olduğu
Fräßdorf ve diğ. (2008)	Shorrocks	İngiltere, Almanya ve Amerika	Müteşebbis geliri	Her üç ülkede de müteşebbis gelirinin toplam gelir içerisindeki payına kıyasla, çok daha büyük bir oranda bozucu yönde katkı yaptığı

Çizelge 6.1 (devam): Gelir Kaynağına Göre Gelir Eşitsizliğinin Ayrıştırılması ile İlgili Çalışmalar.

Araştırmacılar	Ayrıştırma Yöntemi	Ülke	İnceleme konusu	Elde Edilen Sonuç
Penalosa ve Orgiazzi (2011)	Shorrocks	Kanada, Almanya, Norveç, İsveç, İngiltere ve Amerika	Nüfusun alt grupları ve geleneksel gelir kaynakları	Ücret gelirlerinin eşitsizlik üzerine en fazla katkısı yaptığı, kendi hesabına çalışan gelir grubunun da önemli bir gelir kaynağı olduğu, sermaye gelirlerinin de etkisinin olduğu
Giammatteo (2006)	Shorrocks ve Theil katsayısı	Yatay Kesit Analizi	Geleneksel gelir kaynakları	Eşitsizliğe ücret ve maaş gelir grubunun en fazla katkısı yaptığı
<i>Türkiye Örneği</i>				
Dong (1999)	Shorrocks	Türkiye	Geleneksel gelir kaynakları	Kendi hesabına çalışanların ve ücret gelirlerinin en fazla katkısı yaptıkları
Gürsel ve diğ. (2000)	Shorrocks	Türkiye	Geleneksel gelir kaynakları	Eşitsizliğe girişimcilik gelir kaynağının en fazla katkısı yaptığı
Başlevent (2010)	Gini ve Shorrocks	Türkiye	Geleneksel gelir kaynakları (Kadın/Erkek ayrımı)	Eşitsizliğe erkek emek gelirin en fazla katkısı yaptığı

Bu bölümde yer alan çalışmalardan da görüldüğü gibi, gelir eşitsizliğinin farklı ayrıştırma yöntemleriyle ayrıştırılması konusu uzun zamandan beri iktisatçıların gündeminde yer almaktadır. Teorik ve ampirik düzeyde yapılan birçok çalışma gelir eşitsizliği ayrıştırma mekanizmaları hakkında ipuçları vermektedir. Farklı teorik yaklaşımlarla, belirli bir ülkedeki gelir dağılımı eşitsizliği üzerinde etkili olan gelir kaynakları ampirik sınamalarla ortaya konularak bulgulanabilmektedir.

Elde edilen sonuçlar, gelir dağılımı üzerinde etkili olan gelir kaynaklarının etki dereceleri ve hangi gelir kaynaklarının ön plana çıktığı ülkeden ülkeye farklılık göstermektedir. Bu bağlamda tek bir ülke ekonomisinden elde edilen sonuçlardan yola çıkarak, gelir kaynaklarının gelir eşitsizliği üzerine olan katkılarının tüm gelişmekte olan ülke ekonomileri için geçerli olabileceğini söylemek pek de mümkün değildir. Dolayısıyla da, uygulanmakta olan ve/veya uygulanması planlanan iktisadi politikaların hangi gelir kaynaklarını hedef alması ve bu gelir kaynaklarının ne yönde eşitsizlik üzerinde etkide bulacağı ülke özellikli olarak şekillenmektedir.

Bu itibarla, bu bölümde Türkiye’de özellikle 2000’li yıllardan sonra sağlanan siyasi istikrarla birlikte uygulanan makroiktisadi politikaların gelir eşitsizliği üzerine olan etkilerinin belirlenmesi amacıyla, detaylı bir inceleme analizi gerçekleştirilecektir. Bu bağlamda eşitsizliğin ayrıştırılmasında farklı gelir kaynakları grupları temelinde uygulama gerçekleştirilecek ve Türkiye ekonomisi için durum tespiti yapılacaktır.

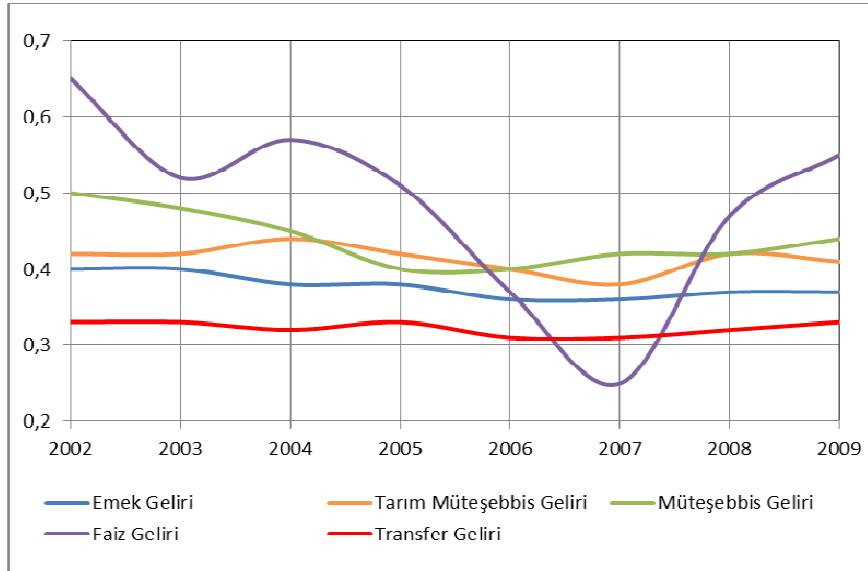
6.4 Türkiye’deki Gelir Eşitsizliğinin Kaynakları

Bu alt bölümde incelemeye alınan veri seti, yukarıdaki beşinci bölümde detaylı bir biçimde anlatıldığı üzere 2002-2009 dönemi arasında TÜİK tarafından yıllık olarak hazırlanan Hanehalkı Bütçe Anketi veri setlerini kapsamaktadır. Bu alt bölümde, Türkiye ekonomisindeki gelir eşitsizliğinin gelir kaynaklarına göre ayrıştırılması gerçekleştirilmiştir. Bu bağlamda, oluşturulan çeşitli gelir gruplarının gelir eşitsizliği üzerine olan etkilerinin ayrıştırılabilmesi amacıyla Shorrocks (1982) ayrıştırma yöntemi kullanılmıştır. Bu yöntemin uygulanması ile farklı gelir gruplarının eşitsizliğe olan katkıları ile ilgili sonuçlar ve bu sonuçlara ilişkin değerlendirmeler bu alt bölümde yer alacaktır. Beşinci bölümde (Bölüm 5.7.3) detaylı bir biçimde anlatıldığı gibi ekonomide yer alan hanehalkları belirli bir amaç doğrultusunda farklı hanehalkı gelir grupları altında toplulaştırılmıştır. Bu hanehalklarının ayrı ayrı gelir

eşitsizliğindeki önemleri bir diğer deyişle gelir eşitsizliğine olan katkıları belirlenmiştir²³⁶.

6.4.1 Geleneksel gelir kaynaklarının gelir eşitsizliğindeki önemi

Bu tez çalışması kapsamında temel olarak amaçlanan noktalardan biri, daha öncede belirtildiği gibi, daha önceki yıllarda yapılan diğer çalışmalarla ve dünya ekonomileriyle karşılaştırma yapılmasına olanak tanınmasıdır. Bu nedenle de geleneksel gelir kaynaklarının eşitsizliğe olan katkılarının belirlenmesi oldukça önemlidir. Bu açıdan analize ilk olarak, bu geleneksel gelir gruplarının yer aldığı grup ile başlanmıştır. Bu gruba ait grup içi gelir ölçütü (Gini katsayısı)²³⁷ Şekil 6.1’de verilmektedir.

Şekil 6.1: Geleneksel Gelir Kaynaklarının Grup içi Gini Katsayıları.

Şekil 6.1 incelendiğinde, 2007 yılı haricinde diğer tüm yıllar için ayrı ayrı geçerli olmak üzere, en yüksek grup içi Gini katsayısı sırasıyla faiz, müteşebbis ve tarım müteşebbis gelir kaynaklarında görülmektedir. Örneğin, bu gelir kaynaklarına ait

²³⁶ Bu bölümdeki ampirik incelemeler, beşinci bölümde detaylı bir biçimde anlatılan beş farklı hanehalkı gelir grupları ile gerçekleştirilecektir. Bu gruplar oluşturulurken temel olarak amaçlanan nokta karşılaştırmalı bir analiz yapılabilmesi amacıyla detaylı ve açıklayıcı bir bilgi düzeyine erişilmesini sağlayacak birbirini bütünleyen grupların oluşturulmasıdır. Fakat ana metinde fazla yer tutmaması açısından, iki farklı gelir gruplarına ait analiz sonuçları EK D’de verilmiştir.

²³⁷ Shorrocks (1982) ayrıştırma yöntemi gelir eşitsizliği ölçütünden bağımsız olarak uygulanmasına karşın, bu bölümde her bir gelir kaynağı grubunun kendi grup içerisindeki eşitsizliğinin bir göstergesi olarak Gini katsayısı verilmiştir. Burada Gini katsayısının seçilmesindeki temel neden, literatürde Türkiye ve/veya diğer ülke ekonomileri ile ilgili çalışmalarda genellikle gelir eşitsizliğinin göstergesi olarak Gini katsayısının tercih edilmesidir. Böylelikle, literatürde yer alan diğer çalışmalarla karşılaştırmalı sonuçlar elde edilebilecektir. Gini ve diğer gelir ölçütleri ile ilgili sonuçlar Bölüm 5’de detaylı olarak yer almaktadır.

Gini katsayıları sırasıyla 2003 yılı için 0.52, 0.48 ve 0.42; 2005 yılı için 0.51, 0.40 ve 0.42 ve 2008 yılı için 0.47, 0.42 ve 0.42 değerlerini almıştır. Bu sonuçlar bu gelir kaynaklarının görece olarak daha eşitsiz bir gelir dağılımına sahip olduklarını işaret etmektedir. Diğer bir deyişle bu durum diğer tüm gelir kaynakları ile karşılaştırıldığında bu gelir kaynaklarının kendi içerisinde daha heterojen bir yapıya sahip olduklarını ifade etmektedir.

Böyle bir senaryo altında, grup içi gelir eşitsizliği yüksek değerlerde olan gelir kaynaklarının yapılarındaki heterojenlikten dolayı gelir eşitsizliği üzerine katkılarının diğer gelir kaynaklarına oranla daha fazla olması beklenmektedir. Fakat bu noktada, gelir eşitsizliğine gelir kaynaklarının yaptıkları görece katkıların belirlenmesinde bu gelir kaynaklarının toplam gelir içerisinde sahip oldukları pay da önemli bir rol oynamaktadır. Bu nedenle, bu konu ile ilgili net yargıya varabilmek ve daha detaylı yorumlar yapabilmek amacıyla, Shorrocks (1982) ayrıştırma yöntemi sonuçlarını gösteren Çizelge 6.2’de yer alan sonuçların incelenmesi yerinde olacaktır.

Çizelge 6.2’de her bir gelir kaynağının ayrı ayrı gelir eşitsizliğine olan katkıları ve toplam gelir içerisindeki payları ile ilgili sonuçlar gösterilmektedir. Çizelge’de yer alan ayrıştırma sonuçlarının yorumlanmasından önce genel olarak bu çizelgenin tanıtılmasında fayda vardır. Çizelge 6.2’deki sütunlar her bir yıla ait bulguları ifade etmektedir²³⁸. Bunun yanı sıra, bu çizelgedeki ilk blok bireysel eşdeğer harcanabilir

²³⁸ Bu noktada, Shorrocks (1982) ayrıştırma analizi sonuçları ile ilgili tablolarda yer alan içeren değerlerin belirlenmesi sırasında izlenen yaklaşımın detaylı bir açıklamasının yapılması gerekmektedir. Temel olarak her bir hanenin toplam geliri içerisinde hangi gelir kaynağının oranının en fazla olduğu tespit edilerek, bu en yüksek orana sahip olan gelir kaynağına göre hanenin o gelir kaynağına atanması gerçekleştirilmiştir. Daha açık bir ifade ile örneklendirmek gerekirse, eğer faiz gelirinin toplam hanehalkı geliri içerisindeki oranı diğer gelir kaynakları ile karşılaştırıldığında en yüksek oranda ise, bu durumda bu hanehalkı faiz geliri elde eden hanehalkı olarak tanımlanmıştır. Bu şekilde yapılan gruplandırılma biçimi, literatürdeki diğer çalışmalarda yer alan gruplandırma biçimlerinden farklılaşmaktadır. Zira literatürdeki çalışmalar genellikle hanehalkı reisinin elde ettiği gelir kaynağına göre hanehalkılarını çeşitli gruplara atamaktadırlar. Fakat bu yaklaşım bazı durumlarda oldukça sapmalı sonuçların elde edilmesine neden olabilmektedir. Zira bazı hanehalkılarının elde ettikleri toplam gelir içerisinde hanehalkının reisinin geliri düşük düzeyde kalabilmektedir. Örneğin, dört kişilik bir hanehalkı düşünüldüğünde, hanehalkı reisinin gelirini emek gelirinden elde ettiğini varsayalım. Hanehalkında yer alan diğer bireylerin gelirlerini de transfer gelirlerinden elde ettiklerini düşünelim. Bu durumda diğer üç bireylerin gelirlerinin toplamı hanehalkı reisinin gelirden fazla olması olasıdır. Böyle bir senaryo altında toplam gelirin sadece az bir bölümünü elde eden hanehalkı reisinin geliri hanehalkının gruplandırılmasında temel alınırsa, bu durumda gelirin çoğunluğunu temsil eden gelir kaynağı göz ardı edilmiş olacaktır. Bu nedenle, bu tez çalışmasında toplam gelir içerisindeki oranlar temel alınarak en fazla orana sahip gelir kaynağı grubu hanehalkının hangi gruba atanacağını belirlemektedir. Bu oran olarak da %50 oranı seçilmiştir. %50 oranının seçilmesinin sebebi, çoğunluğu temsiliyet anlamını taşıması içindir. Fakat %60 ya da %40 oranlarının seçilmesi durumunda sonuçların farklılaşp farklılaşmadığının tespit edilmesi için analizler bu oranlarda göz edilerek gerçekleştirilmiş ve sonuçların bu oranlarda da anlamlı bir farklılığa sebep olmadığı anlaşılmıştır.

gelir temelinde hesaplanan her bir gelir kaynağının gelir eşitsizliği üzerine olan oransal katkısını göstermektedir²³⁹. Diğer bir ifade ile bu blokta yer alan her bir sonuç ilgili gelir kaynağının gelir eşitsizliği üzerine olan yüzdesel (oransal) katkısı ifade etmektedir. Dolayısıyla da, bu blokta yer alan gelir kaynakları bir bütünün parçalarını oluşturduklarından, bu gelir kaynaklarının yüzdesel katkılarının toplamı %100 değerini vermektedir.

Shorrocks (1982) ayrıştırma analizinin genel olarak sonuçlarının değerlendirilmesi ile ilgili belirtilmesi gereken diğer bir önemli nokta Çizelge 6.2’de ilk blokta yer alan yüzdesel katkıları gösteren değerlerin pozitif (negatif) bir değer olmasının, ilgili gelir kaynağının gelir eşitsizliğini arttırıcı (azaltıcı) yönde etkisi olduğu anlamını taşıdığıdır.

İkinci blok ise, her bir gelir kaynağının yine toplam bireysel eşdeğer kullanılabilir gelir temelinde hesaplanan toplam gelir içerisindeki yüzdesel payını göstermektedir. Benzer şekilde, bu blokta her bir sütunda yer alan değerlerin toplamı da bir bütünün parçası olduklarından %100 değerini vermektedir.

Üçüncü blok ise, gelir kaynaklarının gelir eşitsizlik üzerine olan katkılarının, toplam gelir içerisindeki paylarına oranlanması ile elde edilen sonuçları göstermektedir. Üçüncü blokta yer alan bu değerler, ilgili gelir kaynağının toplam eşdeğer kullanılabilir gelir içerisindeki payı değiştiğinde gelir eşitsizliğinde meydana gelebilecek marjinal değişimi göstermektedirler. Bu nedenle, bu değerler göreceli eşitsizlik göstergesi olarak da ifade edilebilmektedir. Bu değerlerin birden büyük olması, bu gelir kaynağının toplam gelir içerisindeki payıyla kıyaslandığında, eşitsizliğe olan katkısının daha yüksek düzeyde olduğunu göstermektedir. Bir diğer ifade ile bu durum bu gelir kaynağının eşitsizlik üzerinde etkin bir kaynak olduğunu göstermektedir. Öte yandan bu katsayıların bire eşit olması halinde, ilgili gelir grubunun Türkiye ekonomisindeki eşitsizliğe katkısının toplam gelir içerisindeki ağırlıkları kadar olacağı anlaşılmaktadır.

²³⁹ Bireysel eşdeğer harcanabilir gelir yaklaşımı ve hesaplamaları ile ilgili detaylı bilgi için bakınız: Bölüm 5.

Çizelge 6.2: Geleneksel Gelir Kaynaklarının Genel Eşitsizlik üzerine olan Katkıları (%).

Gelir Kaynakları	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
<i>Gelir Kaynaklarının Toplam Eşitsizliğe Olan Katkıları (1)</i>								
Emek Geliri	14.6	27.2	25.1	40.3	35.2	37.8	41.3	34.9
Tarım Müteşebbis Geliri	3.9	3.5	7.5	4.2	1.4	0.9	1.9	2.4
Müteşebbis Geliri	47.4	60.2	62.1	42.9	56.9	56.4	51.4	51.0
Faiz Geliri	32.8	6.2	2.0	5.4	1.2	0.1	1.1	9.0
Transfer Geliri	1.3	3.1	3.3	7.2	5.2	4.7	4.2	2.6
<i>Toplam Gelir İçerisindeki Faktör Payları (2)</i>								
Emek Geliri	44.8	44.9	47.2	50.0	52.9	55.8	55.2	55.8
Tarım Müteşebbis Geliri	13.4	10.9	9.5	9.3	6.4	5.5	4.5	6.7
Müteşebbis Geliri	24.9	26.6	26.1	21.6	22.4	21.7	21.6	20.0
Faiz Geliri	2.9	1.4	0.6	0.7	0.3	0.1	0.3	0.9
Transfer Geliri	13.9	16.2	16.6	18.5	18.0	16.9	18.4	16.5
<i>Görelî Eşitsizlik Göstergesi[(1)/(2)]</i>								
Emek Geliri	0.3	0.6	0.5	0.8	0.7	0.7	0.7	0.6
Tarım Müteşebbis Geliri	0.3	0.3	0.8	0.5	0.2	0.2	0.4	0.4
Müteşebbis Geliri	1.9	2.3	2.4	2.0	2.5	2.6	2.4	2.6
Faiz Geliri	11.3	4.4	3.3	7.7	4.0	1.0	3.7	10.0
Transfer Geliri	0.1	0.2	0.2	0.4	0.3	0.3	0.2	0.2

Çizelge 6.2’de ilk blokta yer alan değerler karşılaştırıldığında, her bir yıl için gelir eşitsizliğine en fazla katkıyı yapan gelir kaynağının müteşebbis geliri olduğu net bir biçimde görülmektedir. Bu gelir kaynağının katkısı her bir yıl için %50 seviyelerinde seyretmektedir. Farklı yıllar birbirleriyle karşılaştırıldığında, eşitsizlik üzerindeki katkısının en fazla olduğu yılın %62.1 değeri ile 2004 yılı olduğu görülmektedir. Bu durumda, bu ilk bulgulara göre Türkiye ekonomisindeki gelir eşitsizliği üzerinde en fazla söz sahibi olan gelir grubunun müteşebbis gelir grubu olduğunun söylenmesi doğru olacaktır.

Diğer taraftan, yine Çizelge 6.2’deki ilk blokta yer alan sonuçlara göre emek geliri gelir eşitsizliğine yaptığı katkı bakımından ikinci sırada yer almaktadır. Bu gelir kaynağının gelir eşitsizliği üzerine yaptığı katkı, sadece 2002 yılında düşük düzeyde olup %14.6 düzeyindedir. Diğer yıllara bakıldığında ise %25-40 düzeylerinde seyretmektedir. Her bir yıl için ayrı ayrı geçerli olmak üzere, bu iki gelir kaynağının gelir eşitsizliği üzerine olan katkıları toplandığında diğer gelir kaynaklarına göre bu gelir kaynaklarının eşitsizliğe olan katkılarının oldukça yüksek düzeyde oldukları görülmektedir. Dolayısıyla, bu açıdan sonuçlar analiz edildiğinde, geleneksel gelir kaynakları temelinde 2002 yılı²⁴⁰ haricinde inceleme döneminde yer alan diğer tüm yıllar için ayrı ayrı olmak üzere gelir eşitsizliğini bozucu yönde etkide eden en önemli gelir kaynaklarının müteşebbis ve emek gelir grupları olduğu söylenebilmektedir²⁴¹.

Müteşebbis gelirinin en yüksek katkıyı yapan gelir kaynağı olması Türkiye ekonomisi için oldukça tahmin edilebilir bir durumdur. Zira müteşebbis gelir grubu yapısı itibari ile hem küçük hem de büyük ölçekli müteşebbislerin gelirlerini içermektedir. Bu durum da, bu gelir kaynağını diğer gelir kaynakları ile kıyaslandığında görece olarak daha değişken hale getirmektedir. Dolayısıyla da, bu durum genel eşitsizlik üzerine olan katkısının yüksek olmasına neden olmaktadır. Aslında bahsedilen bu durum, Şekil 6.1’de yer alan grup içi gelir eşitsizliği değerleri

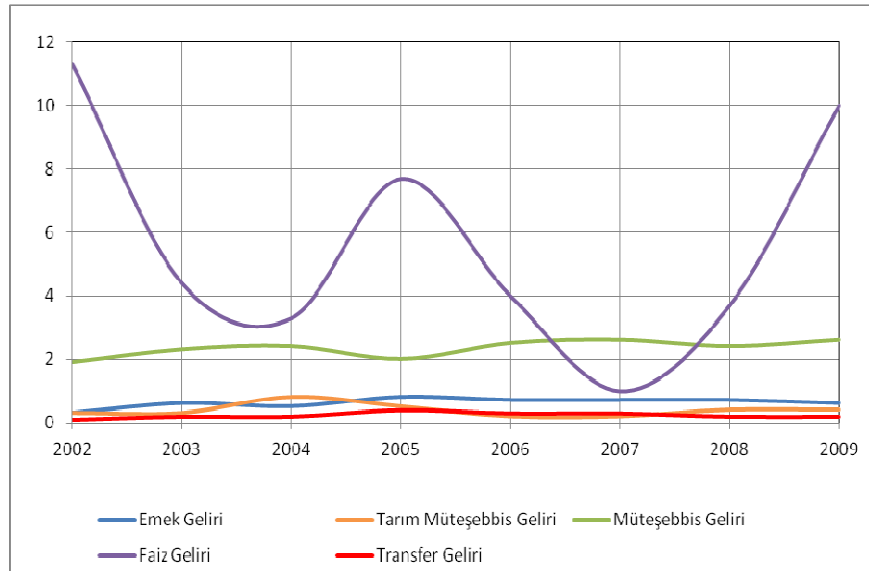
²⁴⁰ 2002 yılında gelir eşitsizliğine ikinci büyük katkıyı yapan gelir grubu faiz gelirleridir. Bu gelir grubu ile ilgili detaylı yorumlar ilerleyen sayfalarda yer almaktadır.

²⁴¹ Fakat bu noktada dikkate alınması gereken bir durum, bu gelir kaynaklarının görece gelir eşitsizliği göstergeleridir. Zira bu gösterge her bir gelir kaynağının gelir eşitsizliğine olan katkısının bu gelir kaynağının toplam gelir içerisindeki payına olan oranını gösterdiğinden, bu göstergenin aldığı değer gelir kaynağının gelir eşitsizliği üzerine olan etkisinin büyüklüğünü göstermektedir. Bu nedenle de, sadece gelir kaynaklarının eşitsizlik üzerine olan katkıları göz önüne alınarak sonuçların yorumlanması bazı durumlarda çok da açıklayıcı bir bilgi veremeyebilecektir. Bu bağlamda, ilerleyen paragraflarda bu gösterge değerleri de göz önüne alınarak yapılan yorumlar şekillenecektir.

de desteklenebilmektedir. Müteşebbis gelir grubunun grup içi eşitsizliği oldukça yüksektir. Bu da söz konusu gelir kaynağının gelir eşitsizliğine yaptığı katkının da yüksek olmasına neden olmaktadır.

Bununla birlikte, müteşebbis geliri açısından izelge 6.2'nin incelenmesine devam edildiğinde göze çarpan bir diğer nokta, üçüncü blokta yer alan görelî eşitsizlik göstergesinin her bir yıl için yüksek bir değere sahip olmasıdır. Burada yüksek değer ifadesinden kasıt bu değerin birin üzerinde bir değere sahip olmasıdır. Örneğin, bu değer bu gelir grubu için 2003 ve 2009 yıllarında sırasıyla 2.2 ve 2.6'dır. Bu değerin birin üzerinde olması, müteşebbis gelirlerinin toplam gelir içerisindeki payına göre eşitsizliğe yaptığı katkının daha fazla olduğuna işaret etmektedir. Dolayısıyla, toplam gelir içerisindeki payı düşünüldüğünde müteşebbis gelir grubunun gelir eşitsizliğini arttırıcı yönde etkisinin oldukça yüksek olduğu anlaşılmaktadır.

Bu itibarla, hangi gelir kaynağının gelir eşitsizliğini arttırıcı yönde daha fazla etki ettiğinin daha net görülebilmesi adına, aşağıdaki ekil 6.2'de her bir gelir kaynağına ait görelî eşitsizlik göstergeleri çizilmiştir. Bu izim izelge 6.2'de üçüncü blokta yer alan görelî eşitsizlik göstergeleri temel alınarak yapılmıştır. Böylelikle, bu tarz bir grsel gösterim ile her bir yıl için hangi gelir kaynağının eşitsizlik üzerinde daha etkili olduğu daha net bir biçimde gözlemlenebilmektedir.

Şekil 6.2: Geleneksel Gelir Kaynaklarının Görelî Eşitsizlik Göstergeleri.

Şekil 6.2'den de görüldüğü üzere, 2007 yılı haricinde faiz gelirinin görelî eşitsizlik değeri diğer gelir kaynakları ile karşılaştırıldığında en yüksek değere sahiptir. Müteşebbis gelirinin görelî eşitsizlik değerleri ise faiz gelirinin değerinden sonra

ikinci sırada yer almaktadır. Bu noktada gözlemlenen bir diğer nokta da, inceleme dönemi boyunca müteşebbis gelirinin görelî eşitsizlik değeri bütün yıllar boyunca hemen hemen aynı değere sahip olmasıdır. Bu durum, Türkiye ekonomisinde inceleme dönemi boyunca müteşebbis gelir grubunun öneminin değişmediği anlamını taşımaktadır.

Emek geliri açısından ayrıştırma analizi sonuçları incelendiğinde, emek gelirinin gelir eşitsizliğine olan katkısının, müteşebbis gelirinden sonra ikinci sırada yer aldığı belirtilmişti. Bununla birlikte, emek gelirinin toplam gelir içerisindeki payı göz önüne alındığında, Çizelge 6.2’de ikinci blokta yer alan bu payın her bir yıl için %45-50 civarında olduğu görülmektedir. Bu durumda, emek gelirinin toplam gelir içerisinde diğer gelir kaynakları ile karşılaştırıldığında oldukça yüksek bir paya sahip olduğu aşîkardır. Bu nedenle de, bu durum bu gelir kaynağının görelî eşitsizlik değeri müteşebbis gelir grubu kadar yüksek olmamasına neden olmaktadır.

Şekil 6.2’den de görüleceği üzere, emek gelirinin görelî eşitsizlik değeri düşük seviyelerdedir. Örneğin, bu değer 2002 yılı için 0.3 ve 2008 yılı için 0.7’dir. Dolayısıyla da, inceleme dönemi boyunca emek gelir grubunun görelî eşitsizlik değeri göz önüne alındığında, gelir eşitsizliğini arttırıcı yönde etkisinin görelî olarak yüksek düzeylerde olduğu söylenememektedir. Zira bu durum emek geliri grubunun yapısı göz önüne alındığında beklenebilir bir durumdur²⁴². Emek gelirini oluşturan gelirler, yapıları itibari ile daha homojen bir dağılımı sahip oldukları için böyle bir senaryo ile karşı karşıya kalınmıştır. Bu yöndeki düşünce, bu gruba ait Gini katsayıları ile de desteklenebilmektedir. Zira grup içi gelir eşitsizliğine bakıldığında, Şekil 6.1’de, emek gelirinin Gini katsayısı her bir yıl için, diğer gelir kaynakları ile kıyaslandığında daha düşük seviyelerdedir. Örneğin, bu katsayılar 2002, 2003 ve 2009 yılları için sırasıyla, 0.40, 0.40 ve 0.37’dir.

Fakat görelî eşitsizlik değeri düşük olsa dahi emek gelirinin eşitsizliğe olan katkısının göz ardı edilemeyecek boyutlarda olduğu aşîkardır. Zira hem toplam gelir içerisindeki payı hem de eşitsizliğe olan katkısı göz önüne alındığında, Türkiye ekonomisinde gelir dağılımı açısından emek gelirinin oldukça büyük rol oynadığı görülmektedir.

²⁴² Emek gelir grubu, kendi içerisinde çok da heterojen bir yapıya sahip değildir. Zira ücret ve maaş geliri (nakdi ve aynî), ikramiye geliri, prim ve bahşîş gelirini içermektedir.

Tarım müteşebbis gelirinin Türkiye ekonomisindeki gelir eşitsizliği üzerine olan katkısı incelendiğinde, bu gelir grubunun hem eşitsizliğe olan katkısının hem de toplam gelir içerisindeki payının düşük düzeylerde olduğu görülmektedir. Bu nedenle, bu gelir grubu, diğer gelir kaynakları içerisinde gelir eşitsizliği açısından görece olarak daha az bir öneme sahip olduğu aşıkardır. Çizelge 6.2’de ilk bloğa bakıldığında, bu gelir kaynağının eşitsizliğe olan katkısı, 2004 yılı haricinde (%7.5), genellikle %5 seviyesinin altında kalmıştır. Toplam gelir içerisindeki payını gösteren ikinci bloktaki sonuçlara bakıldığında ise, bu gelir grubunun payının %10 civarında seyretmektedir. Dolayısıyla da, bu gelir kaynağına ait görece eşitsizlik değerleri de düşük seviyelerde kalmaktadır.

Ayrıştırma analizi sonuçlarından elde edilen dikkate değer bir diğer nokta, faiz geliri grubu ile ilgili sonuçlardır. Çizelge 6.2’e bakıldığında, ikinci blokta yer alan sonuçlardan da görüleceği üzere, faiz gelirinin toplam gelir içerisindeki payı oldukça düşüktür. Bu pay 2002 yılı haricinde (%2.9), genellikle her bir yıl için %1 düzeyindedir. Hatta 2007 yılında %0.1’lük paya sahip olarak çok düşük bir düzeydedir. Fakat diğer taraftan bu gelir kaynağının gelir eşitsizliğine olan katkısının yüksek olduğu görülmektedir. Özellikle, 2002, 2003 ve 2009 yıllarında, faiz gelirinin gelir eşitsizliğine olan katkısı sırasıyla, %32.8, %17.8 ve %9.0 seviyelerindedir. Bu nedenle de, faiz gelirinin görece eşitsizlik değerleri de yüksek düzeylerde seyretmektedir. Bu değer bazı yıllar için oldukça yüksek seviyeye ulaşmıştır. Örneğin, 2002, 2003 ve 2009 yılları için sırasıyla 11.3, 10.5 ve 10.0 değerlerini almıştır. Bu durum, Şekil 6.1’deki çizimden de net bir biçimde görülmektedir. Zira 2007 yılı haricinde faiz gelirinin görece eşitsizlik değeri diğer gelir kaynaklarına göre oldukça yüksek düzeylerde yer almaktadır.

Bunun yanı sıra, bu etkinin sahip olduğu değer her bir yıl için ayrı ayrı incelendiğinde oldukça değişken olduğu görülmektedir. Örneğin, ilk önce 2002 yılında yüksek bir düzeyde iken (11.3), 2004 yılına gelindiğinde görece eşitlik göstergesi 3.3 değerinde ardından 2005 yılında ise 7.7 değerindedir. 2006 yılında 4.0 değerinde ve 2007 yılında ise 1.0 değerine sahip olmuştur. Fakat ardından 2008 yılına bakıldığında 3.7 ve 2009 yılında 10.0 değerindedir. Bütün bu değişkenliğe rağmen, faiz gelirinin gelir eşitsizliği üzerine oldukça fazla etkili olduğu gerçeği göze çarpmaktadır.

Türkiye’de özellikle 1990’lı yıllardan sonra yüksek faiz oranlarının söz konusu olmasının, faiz gelir grubunun gelir eşitsizliği üzerindeki olumsuz etkisini arttırdığını savunan birtakım araştırmacılar söz konusudur. Yukarıda elde edilen sonuçlar ile aslında 2002-2009 döneminde de bu hipotez ile ilgili çeşitli yargılara varmak mümkündür.

Merkez Bankası tarafından 2002 yılı sonrasında GEGP dahilinde kademeli olarak faiz oranlarının azaltılmasına yönelik para politikaları uygulanmıştır. Bu bağlamda olaya bakıldığında, faiz oranlarında yaşanan bu düşüş nedeniyle her bir yıl için faiz gelirlerinin eşitsizliğe olan katkısı sadece 2002 yılında yüksek olup diğer yıllarda düşüktür. Örneğin 2007 yılına bakıldığında bu katkının düşük olduğu 2009 yılında ise tekrar az da olsa yüksek olduğu görülmektedir.

Yukarıda elde edilen bulgular neticesinde, inceleme dönemi içerisinde Türkiye’de ekonomik büyüme sağlanmakla beraber aynı zamanda gelir dağılımındaki eşitsizliğin süregeldiğine ilişkin kanıtlar elde edilmiştir. Bu bağlamda da faiz gelirleri açısından değerlendirme yapıldığında bu gelir grubunun bazı yıllarda önemini yitirmiş olmakla beraber gelir dağılımı eşitsizliği üzerinde etkili olan bir gelir kaynağı olarak yer almaktadır.

Bir diğer ilginç bulgu ise, transfer gelir kaynağına ilişkin sonuçlarda yaşanmaktadır. Bu gelir kaynağı ile ilgili bulgulara bakıldığında, hem grup içi Gini katsayısının hem de gelir eşitsizliği üzerine oransal katkısının oldukça düşük olduğu görülmektedir. Örneğin, Çizelge 6.2 incelendiğinde toplam gelir içerisindeki payı %20-25 civarında seyrederken, eşitsizliğe olan katkısının %3-8 değerleri arasında değiştiği görülmektedir. Hem Çizelge 6.2’nin üçüncü bloğundaki sayısal rakamlardan hem de Şekil 6.2’deki görsel çizimden görüldüğü gibi, her bir yıl için ayrı ayrı geçerli olmak üzere, transfer gelirinin göreceli eşitsizlik göstergesinin seviyesi de oldukça düşüktür. Hatta daha açık bir ifade ile diğer gelir kaynaklarının içerisinde en düşük göreceli eşitsizlik göstergesi değerine sahip gelir kaynağının transfer geliri olduğu anlaşılmaktadır.

Fakat elde edilen bu bulguların ilgi çekici olmasının sebebi transfer gelirleri ile sağlanması gereken sonuç gelir eşitsizliğini düzeltici bir etkide bulunmasıdır. Dolayısıyla da, ayrıştırma analizi sonuçlarında transfer gelirinin gelir eşitsizliğine olan katkısının pozitif bir değere değil, negatif bir değere sahip olması

beklenmektedir. Bu değerin düşük olmasına karşın gene de pozitif bir değere sahip olması, transfer gelirlerinin gelir eşitsizliği üzerine kendisinden beklenen etkiyi sağlayamadığını göstermektedir.

Transfer gelirlerinin istenilen etkiyi yaratamamasının sebebi olarak gelir dağılımı ve yoksulluk yüksek olduğu bazı ekonomilerde yaşanan politik istikrarsızlık ve buna bağlı olarak transferlerin hedeflenen kesimlere ulaşamaması ve/veya tamamen ulaşmaması gösterilebilir. Özellikle gelişmekte olan ekonomilerdeki politik istikrarsızlığın bir neticesi olarak, gelir dağılımı ve yoksulluğu iyileştirmeye yönelik politikalar ile gelir transferi yapılması hedeflenen grupların dışındaki yüksek gelir gruplarına kaynakların transferi ve/veya ihtiyacı olan grupların eline geçmemesi durumu ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle de, transfer gelirleri zaman zaman gelir dağılımı üzerine kendilerinden beklenen etkiyi yaratamamaktadır. Böylesi bir durumun söz konusu olabileceği göz önünde bulundurulmadığı taktirde iyileştirilmesi hedeflenen çeşitli gelir gruplarının gelir dağılımında beklenen düzelme yaşanmamaktadır. Türkiye ekonomisi ele alındığında özellikle dönemin hükümetinin sosyal yardımlar ve karşılıksız transfer ödemelerine önem vermesi ve bu açıdan daha fazla harcamalar gerçekleştirmesi nedeniyle aslında elde edilen bu sonuç şaşırtıcı bir duruma teşkil etmektedir.

Ayrıştırma analizi sonuçları transfer gelirlerinin aktarımının ana amacını sağlayamadığını göstermekle beraber, gelir eşitsizliği üzerine olan katkısının değerinin düşük olmasının nedeni olarak düşük gelir gruplarının bu gelir kazancından yüksek gelir gruplarına oranla daha fazla yararlanabilmeyi başarmış olduğu söylenebilir. Bu nedenle de transfer gelirinin gelir eşitsizliği üzerine olan katkısı düşük düzeylerde kalmaktadır.

6.4.2 Ticarete-konu-olan ve konu-olmayan gelir kaynaklarının gelir eşitsizliğindeki önemi

Çizelge 6.3 ve Çizelge 6.4 *ticarete-konu-olan ve ticarete-konu-olmayan* gelir grupları olmak üzere iki temel grup altında toplulaştırılan hanehalklarına ait Shorrocks (1982) ayrıştırma analizi sonuçlarını ve grup içi Gini katsayı bulgularını göstermektedir. Gelir gruplarının elde ettikleri gelirlerin tabi oldukları ana iktisadi faaliyetler dikkate alınarak oluşturulan bu ayrım özellikle dönemin hükümeti tarafından ağırlık verilmiş olunan ana iktisadi faaliyetlerin gelir dağılımı eşitsizliği

yaratıp yaratmadığını görebilmek açısından oldukça önemlidir. İktisadi faaliyetlerin hitap ettiği hedef pazarlar dikkate alınarak oluşturulan bu gruplar bir diğer ifade ile *ticarete-konu-olan* ve *konu-olmayan* gelir gruplarının gelir eşitsizliğine olan katkıları detaylı olarak analiz edilecektir. Bu bağlamda, *ticarete-konu-olmayan* hanehalkları yurtiçi üretime yönelik faaliyet gösterdiği ve buna karşın *ticarete-konu-olan* hanehalkları dış piyasalara açık olduğu için, bu iki farklı gelir kaynağının eşitsizlik üzerine olan katkılarının birbirlerinden farklılaşması beklenmektedir.

Çizelge 6.3'te yer alan sonuçlara bakıldığında, *ticarete-konu-olan* ve *ticarete-konu-olmayan* gelir kaynaklarının gelir eşitsizliğine olan katkılarında oldukça ciddi bir farklılaşma olduğu görülmektedir. Örneğin, *ticarete-konu-olmayan* gelir kaynağının gelir eşitsizliğine olan katkısı, 2002, 2003 ve 2009 yıllarında sırasıyla %80.9, %73.9 ve %89.1 iken, yine aynı yıllar için *ticarete-konu-olan* gelir kaynağının gelir eşitsizliğine olan katkısı sırasıyla %19.1, %26 ve %10.9 düzeylerinde olduğu tespit edilmiştir. Dolayısıyla, her bir yıl için tek tek sonuçlar incelendiğinde, *ticarete-konu-olmayan* gelirlerin gelir eşitsizliği üzerine katkısının, *ticarete-konu-olan* gelirlere oranla çok yüksek düzeylerde olduğu görülmektedir. İnceleme dönemindeki bulgular bu katkıların arasındaki farklılığın süreklilik arz ettiğini göstermektedir.

Bunun yanı sıra, her iki iktisadi faaliyetin toplam gelir içerisindeki payı karşılaştırıldığında, Çizelge 6.3'teki ikinci bloktaki sonuçlardan anlaşılabacağı üzere, her bir yıl için, *ticarete-konu-olmayan* gelirlerin toplam gelir içerisindeki payı *ticarete-konu-olan* gelirlerin payından yaklaşık olarak iki kat daha fazladır. Örneğin, *ticarete-konu-olmayan* gelirlerin payı %70'ler düzeyinde iken, *ticarete-konu-olan* faaliyetlerin payı %30 düzeylerinde seyretmektedir.

Ayrıca 2002-2009 döneminde Türkiye ekonomisinde tüm iktisadi faaliyet içerisinde yerel nitelikli üretim gerçekleştiren *ticarete-konu-olmayan* faaliyetlerden elde edilen gelirlerin payı artmış ve bu pay 2002 yılında %66 düzeyinde iken, 2009 yılında %72'lere ulaşmıştır. Aslında bu sonuçlar özellikle gelişmekte olan ülkelerde beklenen bir duruma işaret etmektedir. Zira tüm iktisadi faaliyetlerin içerisinde yerel pazara yönelik üretim yapan *ticarete-konu-olmayan* gelirlerin gelişmekte olan ülke ekonomilerindeki payı çok daha fazladır.

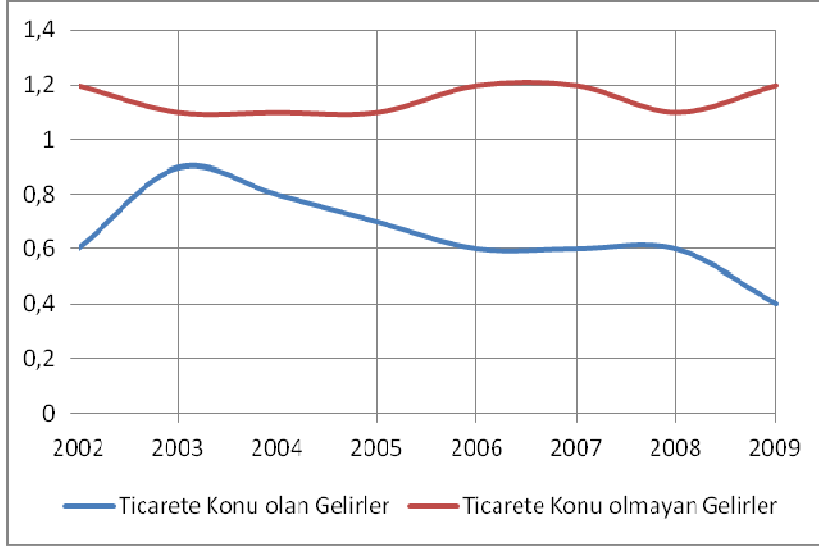
Türkiye'de özellikle son yıllarda yerel pazara yönelik üretim gerçekleştiren *ticarete-konu-olmayan* iktisadi faaliyetlere yönelik gelir yaratma süreci içerisine girilmiş ve

harcama politikaları bu tip faaliyetlere yönelik olarak şekillendirilmiştir. Bu politikalar neticesinde iki iktisadi faaliyet arasında bir tercih yapılarak, *ticarete-konu-olmayan* gelirlerden yana bu tercih kullanılmıştır. Fakat sonuçlar bu politikalar neticesinde *ticarete-konu-olmayan* faaliyetlere yönelik gelir yaratma mekanizmaları oluşturulmasıyla bu tip faaliyetlerin gelirleri arttırılırken, diğer yandan bu durumun gelir dağılımı üzerine bozucu yönde etki ettiğini göstermektedir. Türkiye ekonomisinde ekonomik büyüme sağlanmakla beraber, bu harcama politikalarının gelir dağılımı eşitsizliğini bozucu yönde etki ettiğine işaret etmektedir.

Çizelge 6.3: Ticarete-konu-olan ve konu-olmayan faaliyetlerin genel eşitsizlik üzerine olan katkıları (%).

Faaliyetlere göre Gelir Kaynakları	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
<i>Gelir Kaynaklarının Toplam Eşitsizliğe olan Katkıları</i>								
Ticarete-konu-olan	19.1	26.1	25.2	18.8	16.9	16.1	16.2	10.9
Ticarete-konu-olmayan	80.9	73.9	74.8	81.2	83.1	83.9	83.8	89.1
<i>Toplam Gelir İçerisindeki Faktör Payları</i>								
Ticarete-konu-olan	34.2	30.3	31.2	26.8	28.9	28.0	25.1	27.8
Ticarete-konu-olmayan	65.8	69.7	68.8	73.2	71.1	72.0	74.9	72.2
<i>Görelî Eşitsizlik Göstergesi[(1)/(2)]</i>								
Ticarete-konu-olan	0.6	0.9	0.8	0.7	0.6	0.6	0.6	0.4
Ticarete-konu-olmayan	1.2	1.1	1.1	1.1	1.2	1.2	1.1	1.2

Çizelge 6.3'ün üçüncü bloğunda yer alan görelî eşitsizlik göstergeleri her iki gelir kaynağı grubu için karşılaştırıldığında, inceleme dönemi boyunca her bir yıl için ayrı ayrı olmak üzere, *ticarete-konu-olmayan* gelir kaynağının görelî eşitsizlik değerleri *ticarete-konu-olan* gelir kaynağına göre daha yüksek olduğu görülmektedir. Bu değerlere ait görsel çizim oluşturulduğunda, her iki gelir kaynağının görelî gelir eşitsizliği göstergeleri aşağıdaki Şekil 6.3'de gösterilmektedir.

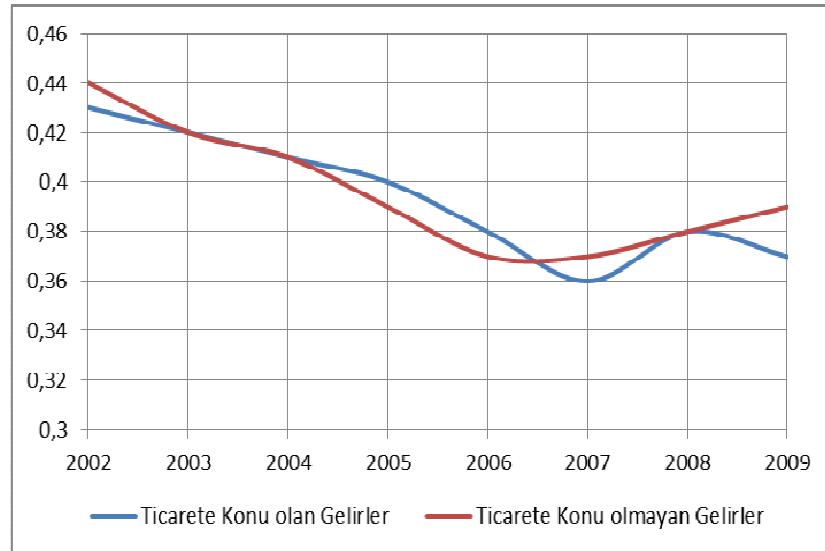
Şekil 6.3: Ticarete-Konu-Olan ve Ticarete-Konu-Olmayan Gelirlerin Görelî Eşitsizlik Göstergeleri.

Şekil 6.3’den de görüleceği üzere, *ticarete-konu-olmayan* gelirlerin görelî eşitsizlik değerleri her bir yıl için hemen hemen aynı seviyede kalmıştır. Diğer taraftan daha öncede yukarıda bahsedildiği gibi, Türkiye’de son yıllarda uygulanan politikalar *ticarete-konu-olmayan* faaliyetlere yönelik gelir yaratmayı hedeflemiştir. Bu faaliyetlere yönelik politikalar sonucunda eşitsizliğin negatif yönde etkilendiği görülmüştür. Bu durum elde edilen görelî eşitsiz değerleri ile de desteklenmektedir.

Diğer taraftan *ticaret-konu-olan* faaliyetlerde yer alan hanehalkları uluslararası piyasalara açık olmaları nedeniyle dünya ekonomisindeki değişen koşullardan etkilenmektedirler. Bir diğer ifade ile bu iktisadi faaliyetlerin fiyat ve ücret koşulları dünya piyasaları tarafından belirlenmekte ve hükümetlerin bu tip faaliyetlerdeki fiyat ve ücret koşullarının şekillenmesinde çok fazla inisiyatifi söz konusu olamamaktadır²⁴³.

Bu bağlamda iki gelir grubu birbirleri ile karşılaştırıldığında *ticarete-konu-olmayan* faaliyetlerin daha heterojen bir yapıya sahip olmasından ötürü *ticarete-konu-olan* faaliyetlere oranla daha az eşitlikçi bir gelir dağılımına sahip olması beklenmektedir. Bu durumun geçerli olup olmadığını görebilmek için her iki gelir kaynağının grup içi Gini katsayıları aşağıdaki Şekil 6.4’de verilmektedir.

²⁴³ Bununla birlikte, bazı ülke ekonomilerinde bu dışa açıklık ticarete-konu-olan gelir kaynaklarını dış ülke kaynaklı şoklara karşı kırılgan hale getirmektedir. Bu kırılganlık neticesinde, fiyat ve ücret koşulları daha oynak olabilmektedir. Böyle bir senaryonun gerçekleşmesi durumunda bu gelir grubunun kendi grup içi gelir dağılımının daha eşitsiz bir dağılıma sahip olması da beklenilir bir durumdur.

Şekil 6.4. Gelir Kaynaklarının Grup içi Gini Katsayıları.

Şekil 6.4’de de görüldüğü üzere, her iki gelir kaynağına ait grup içi Gini katsayısı değerleri beklentilerle uyumludur. İnceleme dönemine bakıldığında, bazı yıllar haricinde (2003, 2005 ve 2009 yılları) *ticarete-konu-olan* gelirin grup için Gini katsayısı, *ticarete-konu-olmayan* gelirlerin Gini katsayısına oranla biraz daha düşük düzeylerdedir. Bu da, *ticarete-konu-olan* gelir kaynağı grubunun nispi olarak az da olsa daha eşit bir gelir dağılımına sahip olduğunu göstermektedir.

6.4.3 Ticarete-konu-olan ve konu-olmayan emek ve emek-dışı gelir kaynaklarının gelir eşitsizliğindeki önemi

Bu grubun oluşturulmasındaki temel amaç emek ve emek dışı gelirlerin *ticarete-konu-olan* ve *konu-olmayan* hanehalklarındaki gelir dağılımı açısından anlamlı bir farklılık yaratıp yaratmadığının irdelenmesidir. Bu grup ile ilgili sonuçlar *ticarete-konu-olan* ve *konu-olmayan* faaliyetlerdeki ücret yapılarındaki olası farklılaşmanın gelir dağılımı üzerinde katkılarının anlaşılmasına sebep olacağından ekonomideki etki ağı görülecektir.

Bu alt gruba ait Shorrocks (1982) ayrıştırma analizi sonuçları Çizelge 6.4’de verilmiştir. Bu Çizelgede ilk blokta yer alan sonuçlara bakıldığında, *ticarete-konu-olmayan* faaliyetlerdeki emek dışı gelir grubunun eşitsizliğe en fazla katkıyı yapan gelir grubu olduğu anlaşılmaktadır. Bu gelir grubunun katkısı diğer üç gelir grubunun katkısı ile karşılaştırıldığında oldukça yüksek seviyelerdedir. Toplam katkının %50-60’ı bu gruptan kaynaklanmaktadır. Örneğin bu gelir grubunun

eşitsizliğe olan katkısı 2002, 2004 ve 2009 yıllarında sırasıyla %70.0, %57.3 ve %60.3'tür.

Diğer taraftan, eşitsizliğe en az katkıyı *ticarete-konu-olan* emek gelir grubu yapmaktadır. Bu gelir grubunun eşitsizliğe olan katkısı diğer gelir grupları göz önüne alındığında neredeyse ihmal edilebilir bir düzeydedir. Örneğin, 2002, 2004 ve 2009 yılları için sırasıyla %2.9, %5.7 ve %4.4 düzeylerindedir. Burada dikkat çeken bir diğer unsur, *ticarete-konu-olan* emek dışı gelir grubun eşitsizliğe olan katkısında görülmektedir. Bu gelir grubunun katkısı 2007 yılı haricinde, inceleme döneminde yer alan diğer tüm yıllar için %10 düzeyinin üzerindedir.

Bu gelir kaynaklarının toplam gelir içerisindeki paylarına bakıldığında ise, *ticarete-konu-olmayan* emek dışı gelir grubunun en fazla paya sahip olduğu görülmektedir. Her bir yıl için bu gelir grubunun sahip olduğu pay toplam gelirin %35'i düzeylerindedir. *Ticarete-konu-olmayan* emek gelirinin toplam gelir içerisindeki payı ise emek dışı gelirin arkasından ikinci sırada yer almaktadır. Bu gelir grubunun toplam gelirdeki payı her bir yıl için yaklaşık %30-35 civarındadır.

Bu grup ile ilgili elde edilen bulgular, *ticarete-konu-olmayan* emek geliri ve emek dışı gelirlerinin toplam gelir içerisindeki payının toplamının *ticarete-konu-olan* emek ve emek dışı gelirlerin paylarına oranla çok daha yüksek olduğunu göstermektedir.

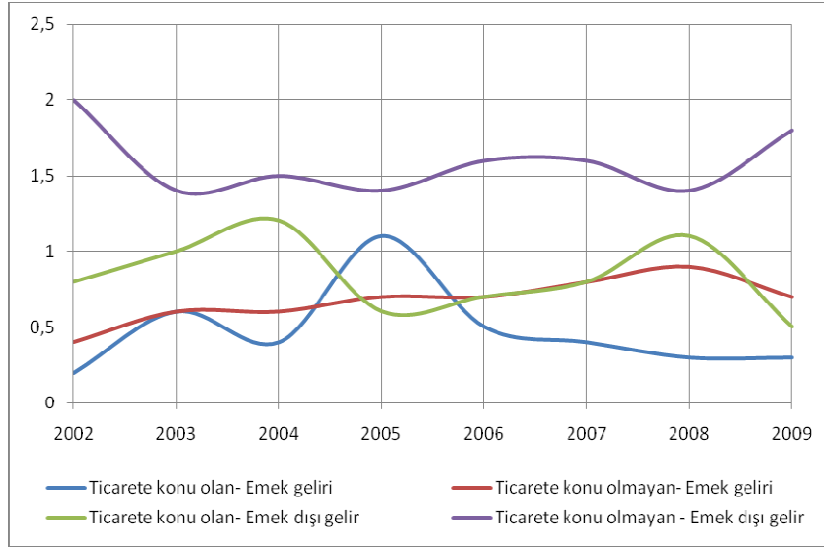
Dolayısıyla bulgular, gelir eşitsizliği üzerinde en etkili gelir kaynağı grubu olarak *ticarete-konu-olmayan* emek dışı gelir grubunu işaret etmektedir. *Ticarete-konu-olmayan* emek gelir grubunun gelir eşitsizliğine olan katkısının yüksek olmasının nedeni, bu tip faaliyetlerde bulunan emek geliri elde eden gelir grubunun ücret ve maaş elde ettikleri mesleki grupların oldukça farklı nitelik gerektiren bir yapı olmasından kaynaklanmaktadır. Hem nitelikli hem de niteliksiz işgücü gerektiren meslek grupları bu faaliyetler içerisinde yer aldığından, bu meslek gruplarının elde ettikleri gelir düzeyleri de oldukça değişken olmaktadır.

Diğer taraftan, hükümet tarafından ekonomik büyümeyi destekleyici iktisadi faaliyet olarak *ticarete-konu-olmayan* faaliyetlerin hedef alınması nedeniyle, bu tip faaliyetlerden gelir elde eden grupların gelirleri orantısız olarak artmaktadır. Dolayısıyla da *ticarete-konu-olmayan* gelirler çekişli bir büyüme süreci içerisinde olan Türkiye ekonomisinin gelir eşitsizliğinin kaynağı da yine bu tip iktisadi faaliyetler olmaktadır.

Çizelge 6.4: Ticarete-Konu-Olan ve Konu-olmayan Emek ve Emek Dışı Gelir Kaynaklarının Genel Eşitsizlik Üzerine Olan Katkısı (%).

Faaliyetlere Göre Gelir Kaynakları	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
<i>Gelir Kaynaklarının Toplam Eşitsizliğe Olan Katkıları (1)</i>								
Ticarete-konu-olan- Emek geliri	2.9	8.2	5.7	17.8	6.8	7.3	4.1	4.4
Ticarete-konu-olmayan- Emek geliri	10.8	18.2	17.8	20.5	25.3	28.9	33.2	28.6
Ticarete-konu-olan- Emek dışı gelir	16.3	18.1	19.2	10.4	10.0	9.1	12.4	6.8
Ticarete-konu-olmayan - Emek dışı gelir	70.0	55.6	57.3	51.3	57.9	54.7	50.3	60.3
<i>Toplam Gelir İçerisindeki Faktör Payları (2)</i>								
Ticarete-konu-olan- Emek geliri	13.0	13.0	14.6	16.4	14.4	17.0	14.2	15.3
Ticarete-konu-olmayan- Emek geliri	29.8	30.6	31.0	31.3	35.9	36.8	38.5	38.4
Ticarete-konu-olan- Emek dışı gelir	21.4	17.4	16.3	16.5	14.5	11.3	11.5	13.0
Ticarete-konu-olmayan - Emek dışı gelir	35.8	38.9	38.1	35.8	35.2	34.8	35.8	33.3
<i>Görelî Eşitsizlik Göstergesi[(1)/(2)]</i>								
Ticarete-konu-olan- Emek geliri	0.2	0.6	0.4	1.1	0.5	0.4	0.3	0.3
Ticarete-konu-olmayan- Emek geliri	0.4	0.6	0.6	0.7	0.7	0.8	0.9	0.7
Ticarete-konu-olan- Emek dışı gelir	0.8	1.0	1.2	0.6	0.7	0.8	1.1	0.5
Ticarete-konu-olmayan - Emek dışı gelir	2.0	1.4	1.5	1.4	1.6	1.6	1.4	1.8

Her bir gelir grubunun görelî eşitsizlik göstergelerinin çizimini gösteren Şekil 6.5'e göre *ticarete-konu-olmayan* faaliyetlerdeki emek dışı gelir grubunun görelî eşitsizlik değeri her bir yıl için bir değerinin üzerinde yer almaktadır. Örneğin, 2002, 2004 ve 2009 yılları için sırasıyla, 2.0, 1.5 ve 1.8 değerlerini almıştır. Bu gelir grubunu *ticarete-konu-olan* faaliyetlerdeki emek dışı gelirler takip etmektedir. Aynı yıllar için sırasıyla 0.8, 1.5 ve 1.8 değerlerindedir.

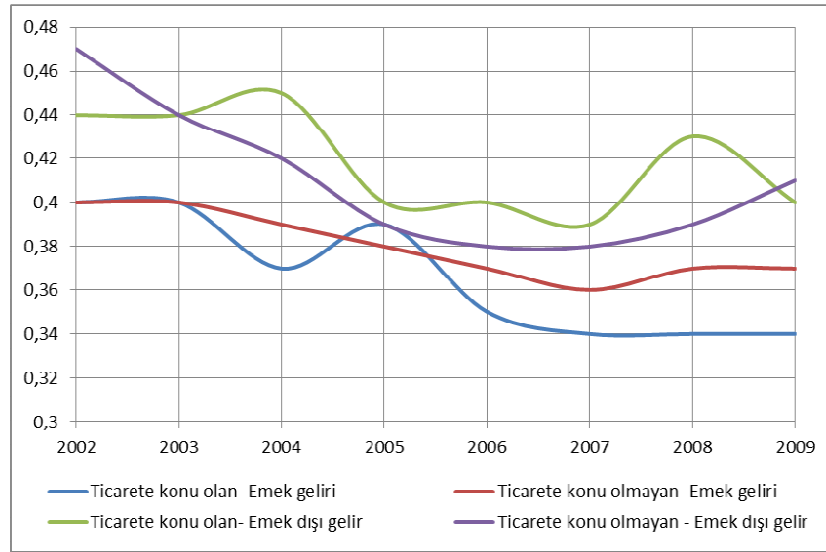
Şekil 6.5: Ticarete-Konu-Olan ve Ticarete-Konu-Olmayan Emek ve Emek Dışı Gelirlerin Görelî Eşitsizlik Göstergeleri.

Buna karşın, *ticarete-konu-olan* ve *ticarete-konu-olmayan* emek gelir gruplarının görelî eşitsizlik değerleri her bir yıl için bir değerinin altında yer almaktadır. Bu durum, bu iki gelir grubunun eşitsizlik üzerine olan görelî etkisinin düşük düzeylerde olduğunu göstermektedir. Örneğin, 2002, 2004 ve 2009 yılları için *ticarete-konu-olan* emek gelirlerine ait değerler sırasıyla 0.2, 0.4 ve 0.3 ve *ticarete-konu-olmayan* emek gelirlerine ait değerler ise sırasıyla 0.4, 0.6 ve 0.7'dir. Burada tek istisna, 2005 yılında *ticarete-konu-olan* faaliyetlerdeki emek gelirinde yaşanmaktadır. Bu yıla ait sonuçlara bakıldığında, görelî eşitsizlik değeri 1.1 düzeyinde olduğu görülmektedir. Görelî eşitsizlik değerlerinin birin üzerinde olması her iki grup için de anlamlı bir duruma işaret etmektedir.

Şekil 6.6'da yer alan Gini katsayıları ile ilgili sonuçlar, Türkiye ekonomisindeki 2002-2009 dönemindeki *ticarete-konu-olan* ve *konu-olmayan* faaliyetlerdeki emek ve emek dışı gelir gruplarının eşitsizliği hakkında genel bir bilgi vermektedir.

Bu şekil incelendiğinde teorik beklentilerle uyumlu olarak 2002 yılı haricinde en eşitsiz gelir dağılımına sahip olan gelir grubunun ticarete-konu-olan faaliyetlerdeki emek dışı gelir grubu olduğu görülmektedir.

Bu grubu *ticarete-konu-olmayan* emek dışı gelir grubu takip etmektedir. Ticarete-konu-olan emek geliri grubu ise, bu dört gelir grubu içerisinde en düşük Gini katsayısına sahip olarak, diğer gelir gruplarına nazaran nispi olarak daha eşit bir gelir dağılımı içerisinde olduğunu işaret etmektedir.

Şekil 6.6. Gelir Kaynaklarının Grup içi Gini Katsayıları.

Şekil 6.6'dan görüleceği üzere, *ticarete-konu-olan* emek dışı gelir grubu haricinde, inceleme dönemi boyunca diğer üç gelir grubunun grup içi Gini katsayıları azalmaktadır. Türkiye'deki genel gelir eşitsizliğinde de inceleme döneminde bir iyileşme yaşandığından, aslında her bir alt gelir grubunda da iyileşmelerin görülüyor olması olası bir durumdur. Fakat inceleme dönemi 2002-2007 ve 2007-2009 olarak iki farklı alt döneme ayrılarak incelenirse bu durumda, ilk dönemde iyileşmenin yaşandığı ikinci dönemde ise bu iyileşmenin bir önceki dönemdeki performansı sergileyemediği görülmektedir. 2007-2009 döneminde gelir eşitsizliğinde görülen kötüleşmenin özellikle 2008 yılında yaşanan küresel krizin bir sonucu olduğunu söylemek mümkündür. *Ticarete-konu-olan* emek dışı gelir grubunda da az da olsa grup içi gelir dağılımında bir iyileşme görülmekle beraber, 2008 yılında bu durum tersine dönmüştür. Örneğin, 2003 yılında 0.44 ve 2006 yılında 0.40 iken, 2008 yılında 0.44 değerini almıştır. Diğer yandan nispi olarak daha eşitlikçi bir dağılıma sahip olan ticarete-konu-olan faaliyetlerdeki emek gelir grubunun Gini katsayıları

2003, 2005, 2007 ve 2008 yıllarında sırasıyla 0.40, 0.39, 0.34 ve 0.34 değerlerini almıştır.

6.5 Değerlendirme

Bu bölümde Türkiye ekonomisindeki gelir eşitsizliğinin gelir kaynaklarına göre ayrıştırılması amacıyla Shorrocks (1982) ayrıştırma yöntemi uygulanmıştır. 2002-2009 inceleme dönemindeki her bir yıl için ayrı ayrı olmak üzere gelir eşitsizliği çeşitli fonksiyonel gelir kaynakları temelinde ayrıştırma işlemine tabi tutulmuştur. Shorrocks (1982) ayrıştırma analizi sonuçlarının daha kapsamlı ve karşılaştırılabilir olması sağlamak amacıyla ekonomideki faaliyetler beş farklı ana gelir grubu altında toplulaştırarak, oluşturulan her bir gelir grubuna ait sonuçlar detaylı bir biçimde incelenmiştir.

En Büyük Etkenler: Mütəşebbis Geliri & Faiz Geliri

İlk gelir grubunu geleneksel gelir kaynakları olarak adlandırılan gelir kaynakları oluşturmaktadır. Bu gelir grubu emek, mütəşebbis, tarım mütəşebbis, transfer ve faiz gelirleri olmak üzere beş ana gelir kaynağı altında toplulaştırılmıştır. Ayrıştırma analizi sonucunda her bir yıl için geçerli olmak üzere eşitsizliğe en fazla katkıyı yapan gelir kaynağı gruplarının mütəşebbis ve faiz gelir grupları olduğu anlaşılmıştır.

Mütəşebbis gelirinin eşitsizliğe olan katkısı faiz gelirinin katkısından her yıl daha yüksektir. Fakat iki gelir grubunun katkılarında çeşitli farklılıklar söz konusudur. Faiz gelir kaynağının, mütəşebbis gelir kaynağının etkisinden temel olarak farkı bu gelir kaynağının toplam gelir içerisindeki payı az olmasına karşın oransal katkısının yüksek değerlerde olmasıdır.

Uzun yıllar yüksek borçlanma ihtiyacı içinde olan Türkiye ekonomisinde faiz gelirlerinin geçmişteki önemi yadsınamaz bir durumdur. Dahası 2001 krizi sonrası dönemde yaşanan kamu kesimi borçlanma gereksinimi ile borç stokundaki azalmaların bu gelir grubunun gelirleri üzerinde azaltıcı yönde etki etmesi beklenmektedir. Zaten Çizelge 6.'deki rakamlar da bu durumu teyit etmektedir. Buna göre, faiz gelir grubunun toplam gelir içindeki ağırlığı en düşük gruplardan biri olmasına rağmen, eşitsizliği arttırıcı etkisi bu ağırlığının ötesinde bir etkiyle diğer gelir gruplarının katkılarına göre son derece yüksek düzeylerde gerçekleşmiştir. Bu beklenen sonuç bir bakıma 2001 krizi sonrasının etkileri olarak da yorumlanabilir.

Fakat 2001 yılı sonrasında nominal olarak faizlerde önemli düşüşlerin yaşanmış olmasına ve faiz gelirlerinin toplam gelir içerisindeki payının çok düşük değerlere gerilemiş olmasına rağmen, 2009 yılında faiz gelirlerinin eşitsizlik yaratma etkisinin bu düşük payının üzerine çıkıp yine yüksek değerlere ulaşması oldukça ilginçtir²⁴⁴.

Transfer Gelirinin Rolü

Türkiye ekonomisinde transfer gelir grubunun eşitsizliğe olan katkısı ile ilgili bulgular oldukça dikkat çekicidir. Transfer gelirlerinin ana amacı gelir dağılımı üzerinde iyileştirici bir etkide bulunmasıdır. 2002 yılında iktidara gelen dönemin hükümetinin izlediği temel politikalardan biri düşük gelir gruplarına yönelik yapılacağı vaat edilen çeşitli transfer aktarımlarıdır. Bu transfer mekanizmaları ile düşük gelir gruplarının gelirlerinin artırılması hedeflenerek gelir dağılımının düzeltilmesi amaçlanmaktadır.

Herhangi bir üretim faaliyetine bağlı olmadığı halde yapılan bu ödemelerle bir diğer ifade ile toplumda ekonomik mağduriyeti olan hanehalklarına diğer gelir gruplarından yapılan bu gelir transferleriyle toplumsal bir dayanışma sağlanmaya çalışılmaktadır. Bu itibarla 2002 sonrasındaki dönemde transfer gelirleri müteşebbis ve emek gelir grubundan sonra toplam gelir içerisindeki payı gözetildiğinde üçüncü büyük paya sahiptir. Transfer ödemelerinin toplam gelirden aldığı pay bu kadar yüksek olunca, ister istemez yapılan bu ödemelerle amaçlanan hedeflere ulaşip ulaşılmadığının araştırılması da önemli olmaktadır.

Bu nedenle Türkiye ekonomisi ile ilgili bulgulara transfer gelirlerinin eşitsizlik üzerine katkısının negatif olması beklenmektedir. Bir diğer ifade ile gelir eşitsizliği üzerinde iyileştirici bir etkiye sahip olması gerekmektedir. Fakat elde edilen sonuçlara göre, Türkiye ekonomisi için toplam gelirden üçüncü büyük payı almış olmasına rağmen transfer gelirlerinin kendisinden gelir dağılımı üzerinde yaratması beklenen iyileştirici sonucu sağlayamadığıdır. Hatta bulgular transfer gelirinin gelir eşitsizliği üzerine az da olsa bozucu yönde etkisi olduğunu işaret etmektedir.

²⁴⁴ Aslında faiz gelirlerinin yine gelir eşitsizliği üzerinde etkili olmasının arkasında yatan nedenlerden biri olarak 2009 yılında GSYİH'nın %4.8 düzeyine gerilemesi ve 2008 krizi sonrasında Türkiye ekonomisinde yaşanan daralma gösterilebilir. Bu itibarla geçmişte ekonominin büyüdüğü dönemlerde yapılmış olan borçlanmanın 2009 yılı içindeki ödemeleri olarak yorumlanabilecek faiz ödemelerinin bu miktarı 2009 yılı gelirlerini azaltırken, mutlak olarak çok fazla değişme de, diğer gelirlerle oranla artmış gibi görülebilecektir. Dolayısıyla faiz gelirlerine yönelik 2009 yılına ait yorumlarda, 2009 yılının bu özel durumunun da göz önünde bulundurulmasında yarar vardır.

Transfer gelirlerinden beklenen etkinin yakalanamamasının sebebi hedef alınan hanehalklarına bu transferlerin ulaştırılamamasından kaynaklanmaktadır.

Eşitsizlikte Emek Gelirinin Yeri

Türkiye ekonomisine bakıldığında, emek gelirinin toplam gelir içerisinde oldukça büyük bir payı olduğu görülmektedir. Toplam gelirin neredeyse yarısını emek geliri oluşturmaktadır. Dolayısıyla da eşitsizlik üzerine oransal katkısına bakıldığında eşitsizliği bozucu yönde etkide bulunan ikinci büyük gelir kaynağı olduğu görülmektedir. Aslında emek gelirinin kendi grup içi eşitsizliğinin diğer gelir kaynakları ile karşılaştırıldığında düşük olmasına karşın, katkısının fazla olmasının nedeni toplam gelir içerisindeki payının da yüksek olmasından kaynaklanmaktadır. Bu açıdan olaya yaklaşıldığında, emek gelirinin gelir dağılımı üzerindeki rolü göz ardı edilemeyecek bir boyuttadır. Bu nedenle de, Türkiye ekonomisindeki gelir eşitsizliğinin iyileştirilmesi amacıyla uygulanacak politikalar emek geliri elde eden grubun önemi gözetilerek uygulanması istenilen amaca ulaşılabilmesine olanak sağlayacaktır. Zira etkin bir sonuca ulaşılmasının da emek gelirinin etkisi oldukça fazla olacaktır.

Ticarete-Konu-Olmayan İktisadi Faaliyetler Çekişli Büyümenin Sonuçları

Geleneksel gelir kaynaklarının eşitsizlik üzerine olan etkilerinin irdelenmesinin ardından, iktisadi faaliyetler hedef aldıkları pazarlar itibarıyla *ticarete-konu-olan* ve *ticarete-konu-olmayan* gelir kaynakları olarak iki temel grupta sınıflandırılarak bu faaliyetlerin eşitsizlik üzerine olan etkileri incelenmiştir. Elde edilen ayrıştırma analizi sonuçları, *ticarete-konu-olmayan* gelirlerin eşitsizlik üzerine olan oransal katkısının oldukça yüksek olmasına karşın bu iki farklı tipteki iktisadi faaliyetlerin gelirlerinin göreceli eşitsizlik göstergeleri arasında çok ciddi bir fark olmadığını işaret etmektedir.

Ticarete-konu-olmayan iktisadi faaliyetlerin ekonomide yaratılan gelirlerin çoğundan sorumlu olmasına rağmen, 2002-2009 döneminde her bir yıl için, bu tip faaliyetlerin gelir eşitsizliği yaratıcı etkisi kendi ağırlığının da ötesinde olmuştur.

Aslında bu gruba ait ayrıştırma analizi sonuçları değerlendirildiğinde Türkiye ekonomisinde uygulanan harcama politikalarının sonuçları ile ilgili ipuçları ortaya çıkmaktadır. Türkiye’de özellikle son yıllarda, uygulanan makroiktisadi politikalar *ticarete-konu-olmayan* faaliyetler hedefli olmuştur. Zira *ticarete-konu-olan*

faaliyetler dış dünya ile bağlantılı olduğundan ve bu faaliyetlere yönelik ücret ve fiyat koşullarının dünya piyasaları tarafından belirlenmesinden ötürü, ekonomik büyümenin motoru olarak hükümetin inisiyatifinin daha çok olduğu *ticarete-konu-olmayan* faaliyetlere yönelinmiştir. *Ticarete-konu-olmayan* faaliyetler yapısı itibari ile yurtiçi tüketime yönelik üretim gerçekleştirdiğinden bu faaliyetlerin ücret ve fiyat koşulları yurt içerisinde belirlenmekte ve hükümetler bu faaliyetlerin arz ve talep koşulları üzerinde söz sahibi olabilmektedirler. Bu nedenle de, genellikle ekonomik büyümenin finansmanını sağlamak amacıyla bu iktisadi faaliyetlere yönelik gelir yaratma mekanizmaları oluşturmuştur.

Bu tip iktisadi faaliyetlerin iktisadi karar alıcılar için önemi, uygun politikalarla uyarılmalarının ticarete-konu-olan faaliyetlere oranla görece olarak daha kolay olması ve sonuçlarının çok daha hızlı alınabilmesidir. Bu tip faaliyetler hem yerel nitelikte faaliyetler oldukları için uluslararası rekabete maruz kalmamaktadırlar hem de yerel likiditenin kullanılması ile yönlendirilebilmektedirler. Bu faaliyetlere yönelik politikalar sonucunda istihdam ve gelir yaratıcı etkileri doğrudan bir biçimde elde edilebilmektedir. Bu nedenle 2002 yılından itibaren dönemin hükümeti tarafından özellikle de uluslararası likidite bolluğunun da yaşanmasıyla bu tip faaliyetlere hız vermek daha kolay gerçekleştirilmiştir. Zira ulusal likiditenin enflasyon hedeflemesi gibi katı ve kurala bağlı bir para politikası ile uluslararası likiditeye bağlanması neticede hükümetin 2002 yılı sonrasında uyguladığı politikaların sebep olduğu harcamaların kolayca finanse edilebilmesine imkan sağlamış ve ister istemez *ticarete-konu-olmayan* iktisadi faaliyetlerin teşvik edildiği bir ortam meydana gelmesi sağlanmıştır.

Diğer bir ifade ile aslında bu dönemde Türkiye ekonomisinde bu dönem içerisinde aslında bir sektör tercihi yapılarak *ticarete-konu-olmayan* faaliyetlerde yaratılan gelirler ile *ticarete-konu-olan* faaliyetlere yönelik harcamalar gerçekleştirilmektedir. Böyle bir tercih yapılmasının da gelir dağılımı üzerine olan sonuçlarının ayrıştırma analizi bulguları ile tespit etmek mümkün olmuştur. Bulgular *ticarete-konu-olmayan* iktisadi faaliyet çekişli olarak yakalanan ekonomik büyümenin gelir dağılımı üzerine olumsuz etkisi olduğuna işaret etmektedir. Elbette, tek bir iktisadi faaliyete yönelik gelirlerin arttırılması hedefi o iktisadi faaliyete yönelik gelirlerin artmasına neden olduğundan, toplam gelir eşitsizliğini bozucu yönde etkide bulunmaktadır. Dahası elde edilen bu sonucun ışığında, *ticarete-konu-olmayan* faaliyetlere dayalı gelir

yaratma süreçlerinin gelecekte ağırlığının daha da arttırılmasının gelecek yıllardaki gelir eşitsizliğini daha da kötüye götürme olasılığı olduğu ifade edilebilir.

İki Farklı İktisadi Faaliyetteki Emek Gelirinin Gelir Eşitsizliğindeki Önemi

Ticarete-konu-olan ve *ticarete-konu-olmayan* faaliyetlerdeki emek gelir gruplarının gelir eşitsizliğine olan katkısı, emek dışı gelir grubu ile karşılaştırıldığında oldukça düşük düzeylerde dir. Dolayısıyla da, bulgular gerek *ticarete-konu-olan* gerekse *ticarete-konu-olmayan* emek gelir gruplarının gelir dağılımını bozucu yöndeki etkisinin nispi olarak daha az olduğunu göstermektedir. Bu sonuç emek gelirinin kendi grup içi yapısı göz önüne alındığında çok da şaşırtıcı bir sonuç değildir. Emek dışı gelir grubu daha heterojen bir yapıya sahip olduğu için bu gelir grubunun katkısı da daha yüksek düzeylerde olmaktadır. Bunun yanı sıra, bu gelir grubunun toplam gelir içerisindeki payı emek gelir grubu ile kıyaslandığında, daha fazla olması da katkının yüksek olmasına sebep olan bir diğer etkidir.

Ticarete-konu-olan faaliyetlerdeki emek gelirlerinin katkısının ticarete-konu-olmayan faaliyetlerdeki emek gelirlerinin katkısından daha düşük olması bu dönem içerisinde uygulanan hükümet politikalarının bir yansıması olduğu söylenebilir. Zira *ticarete-konu-olmayan* faaliyetlere yönelik gelir yaratma mekanizmaları oluşturulduğundan bu faaliyetin emek gelirlerindeki orantısız artışın, gelir dağılımı üzerine negatif etkisi diğer iktisadi faaliyete göre daha fazla olmaktadır.

Son Söz...

Bu bölümde yer alan ampirik incelemenin ana amacı, Türkiye ekonomisindeki gelir eşitsizliği üzerinde etkili olan gelir kaynaklarının belirlenmesi olduğundan bu bölüm oldukça bir incelemeyi içermektedir. Bu tarz bir inceleme ile çeşitli fonksiyonel gelir kaynaklarının gelir dağılımı üzerindeki etkileri tespit edilmiştir.

İlk olarak, bu noktada belirtilmesi gereken en önemli durum Shorrocks (1982) ayrıştırma yöntemi ile elde edilen sonuçların statik ayrıştırma sonuçları olduğudur. Dolayısıyla bu bölüm içerisinde her bir yıl için ayrı ayrı elde edilen sonuçların birbirleri ile karşılaştırılmaları yapılmamıştır. Zira statik bir ayrıştırma analizi ile bir yıldan bir diğer yıla gelindiğinde gelir eşitsizliğine katkıda bulunan gelir grubunun etkisinin arttığı (azaldığı) şeklinde bir yorumda bulunmak doğru olmayacaktır. Bu nedenle, bir sonraki bölümde gelir eşitsizliğinde yıllar içerisinde yaşanan değişime hangi gelir kaynağı grubunun daha fazla katkıda bulunduğu ile ilgili incelemeler

gerçekleştirilecektir. Bu nedenle, ilerleyen bölümde Jenkins (1995) tarafından önerilen dinamik ayrıştırma yöntemi kullanılarak, gelir eşitsizliğinde zaman içerisinde görülen farklılaşmanın ayrıştırılması gerçekleştirilecektir.

Bu ayrıştırma analizleri ile Türkiye ekonomisindeki hem belirli bir yıldaki hem de zaman içerisindeki gelir dağılımında yaşanan değişimde rol oynayan fonksiyonel gelir kaynakları tespit edilerek kapsamlı bir biçimde gelir eşitsizliğindeki değişimin analizi gerçekleştirilecektir. Bu incelemeler neticesinde elde edilecek sonuçlar, gelir dağılımını düzeltmeyi amaçlayan politikaların oluşturulmasında hangi gelir kaynaklarına veya hangi sektörlerle yönelik ne tip politikaların uygulanması gerektiğine bir ışık tutacaktır.

7. GELİR EŞİTSİZLİĞİNDE DÖNEMLER ARASI YAŞANAN DEĞİŞİM ÜZERİNDE ETKİLİ OLAN GELİR KAYNAKLARI

7.1 Giriş

Gelir eşitsizliğine fonksiyonel anlamda kaynaklık eden gelir kaynaklarının tespit edildiği bir önceki bölümde statik bir ayrıştırma yöntemi olan Shorrocks (1982) ayrıştırma yöntemi kullanılarak inceleme gerçekleştirildiğinden, elde edilen bulgular her bir yıl için ayrı ayrı geçerlilik arz etmekteydi. Bir diğer ifade ile Shorrocks (1982) ayrıştırma yöntemi her bir gelir kaynağının eşitsizlik üzerine yapmış olduğu katkıların ayrı ayrı belirlenmesine olanak tanımaktaydı. Farklı gelir kaynaklarının gelir eşitsizliği üzerine yaptıkları etkilerin zaman içerisinde karşılaştırılmasına izin vermese bile Shorrocks ayrıştırma yöntemi ile belirli bir yıl için farklı gelir kaynaklarının o yılda ortaya çıkan eşitsizlik üzerine katkısı görülebilmektedir.

Shorrocks (1982) ayrıştırma analizi eşitsizlik ölçütünden bağımsız bir analiz olduğundan, gelir kaynaklarında zaman içinde yaşanan değişimlerin eşitsizlik ölçütünün değerini hangi yönde ve ne derecede değiştireceği ile ilgili bir bilgi sunamamaktadır. Bu amaçla, bu dönemler arası karşılaştırmalara olanak tanıyan Jenkins (1995) ayrıştırma yöntemi ile kullanılacaktır. Bu yöntem ile zaman içinde yaşanan değişimi görebilmek için belirli bir eşitsizlik ölçütünün belirlenmesi ve bu ölçütte zaman içinde görülen farklılaşmanın ayrıştırılması gerçekleştirilecektir.

Bu bağlamda, bu bölümün temel konusu Türkiye ekonomisinde dönemlerarası gelir eşitsizliğinde yaşanan değişime kaynaklık eden gelir gruplarının ve bu grupların etkilerinin boyutunun incelenmesidir. Burada tercih edilen yöntem Jenkins (1995) tarafından gelir kaynaklarına göre eşitsizliğin ayrıştırılması için önerilen dinamik ayrıştırma yöntemidir. Elde edilen bulgular ile belirlenen dönemler içerisinde Türkiye ekonomisinde uygulanan makroekonomik politikaların gelir eşitsizliğindeki değişim üzerindeki etkileri açığa çıkarılacaktır.

Bu tarz bir ayrıştırma yönteminin bu tez çalışmasının içerisinde yer almasının ana nedeni, 2001 yılı sonrasında dönemin hükümeti tarafından uygulanan politikaların

gelir eşitsizliği üzerine yaptıkları etkilerin zaman içinde nasıl bir değişkenlik gösterdiğinin ortaya konulması gerekliliğidir. Dolayısıyla, hem dinamik hem de statik ayrıştırma yöntemleri kullanılarak incelemeye tabi tutulan Türkiye ekonomisinin 2002-2009 dönemindeki gelir eşitsizliğinin üzerinde etkili olan fonksiyonel gelir kaynaklarının etkilerinin boyutu ve yönü detaylı bir biçimde ortaya konulmuş olacaktır.

Bu ayrıştırma yönteminin uygulanabilmesi için biri başlangıç diğeri bitiş olmak üzere iki referans yılının tespit edilmesi gerekmektedir. Bu yöntem sonucunda elde edilen bulgular, bu iki referans yıl arasında gelir eşitsizliğinde yaşanan değişime etki eden gelir gruplarının etki düzeylerindeki değişmeyi yansıtmaktadır. Bu noktada 2002-2009 dönemi, 2002-2007 ve 2007-2009 dönemleri olmak üzerine iki alt döneme ayrılmıştır. Bu şekilde iki alt dönemin belirlenmesinin altında yatan neden, bu iki alt dönemin sahip olduğu özellikler nedeniyledir. 2002-2007 döneminin hükümetin ilk dönemi olup, bu dönemde yüksek büyüme hızı yakalanmış ve IMF temelli yapısal uyum programı uygulanmıştır. Bu dönem içerisinde hükümetin makroiktisadi politikalar üzerinde çok fazla inisiyatifi bulunamamakta, çoğunlukla yapısal uyum programının doğrultusunda hareket edilmektedir. 2007-2009 döneminde ise, hükümet kendi hareket etme kabiliyetine kavuşmuştur. Bu dönem dünyada yaşanan kriz dönemi ile çakışmıştır.

Bu bölüm beş alt bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünü takiben, ikinci bölümde Jenkins (1995) ayrıştırma yönteminin teorik çerçevesi ortaya konulacak ve üçüncü bölümde literatürde dinamik ayrıştırma yöntemini kullanarak inceleme gerçekleştiren teorik ve ampirik çalışmalar irdelenecektir. Ardından, dördüncü bölüm belirlenen dönemlerdeki değişimin farklı gelir kaynakları için incelendiği ampirik bulguları ve yorumları içermektedir. Son olarak, beşinci bölüm sonuçların değerlendirildiği bölümdür.

7.2 Yöntem

Literatürdeki gelir eşitsizliğinin ayrıştırılması ile ilgili teorik ve ampirik çalışmalarda yöntemler daha önceki bölümde de belirtildiği gibi, nüfusu alt gruplara ayırarak bu grupların eşitsizliğe olan etkilerinin ayrıştırılması, regresyon analizine dayanan ayrıştırma yöntemi ve gelir kaynaklarına göre eşitsizliğin ayrıştırılarak incelenmesi olmak üzere üç grupta toplanabilmektedir.

Buna ek olarak, bu çalışmaları statik ve dinamik ayrıştırma yöntemleri olmak üzere farklı bir gruptandırma yöntemi ile sınıflandırmak da mümkündür. Statik ayrıştırma yöntemleri belirli bir yıldaki gelir eşitsizliğine kaynaklık eden gelir kaynaklarını ve/veya nüfusun alt gruplarını ayrıştırma yoluna giderken, dinamik ayrıştırma yöntemleri gelir eşitsizliğinde belirli bir zaman diliminde yaşanan değişime kaynaklık eden gelir kaynaklarını ve/veya nüfusun alt gruplarını belirlemeyi hedeflemektedir.

Türkiye’de ekonomik büyümeyi sağlayıcı makroiktisadi politikaların uygulanması hedeflendiğinden, bu tez çalışması kapsamında fonksiyonel gelir kaynakları arasındaki gelir dağılımını nasıl etkilediğinin belirlenmesi ve bu gelir kaynaklarının gelir eşitsizliği üzerine olan anlık ve dönemler arası etkilerinin incelenmesi amaçlanmaktadır. Bu nedenle, bir önceki bölümde yer alan Shorrocks (1982) ayrıştırma yönteminin yanı sıra, bu bölümde Jenkins (1995) tarafından geliştirilen bir yöntem ile gelir kaynaklarına göre dinamik ayrıştırma analizi gerçekleştirilecektir.

Jenkins (1995) çalışmasında, hem nüfusun alt gruplarına göre hem de gelir kaynaklarına göre eşitsizliğin dönemler arasındaki değişiminin ayrıştırılması ile ilgili yöntem önermiştir. Gelir kaynağına göre eşitsizlikteki değişimin ayrıştırılması ile ilgili önerdiği yöntemi Shorrocks (1982) ayrıştırma yöntemini temel alarak geliştirmiştir.

Ayrıştırma Analizine Tabi Tutulacak Gelir Eşitsizliği Ölçütünün Seçim Kriterleri

Jenkins (1995) bu çalışmasında dinamik ayrıştırma analizinin gerçekleştirilebilmesi için Shorrocks (1982) tarafından belirtildiği gibi ayrıştırma analizinin gelir ölçütünden bağımsız olamayacağını, eşitsizlikteki değişimin belirlenebilmesi adına belirli bir gelir ölçütünün seçilmesi gerekliliğini vurgulamıştır.

Bu noktada Jenkins (1995) ayrıştırma analizi için literatürde var olan çeşitli gelir eşitsizliği ölçütlerinin arasından “değişkenlik katsayısının karesinin yarısını” seçmiştir. Bu gelir eşitsizliği ölçütünün seçmesinin nedenini iki temel olguya bağlamıştır. Bunlardan birincisi, bu gelir ölçütünün ayrıştırma analizi için gerekli bütün özellikleri taşımasıdır. İkincisi ise, bu eşitsizlik ölçütünün ayrıştırma analizinde fazla sayıda gelir kaynağı kullanılması durumunda hiç gelir elde etmeyen hanehalklarını da göz önüne alan ve bu sorunla baş edebilmesi mümkün olan bir gelir ölçütü olmasıdır.

Jenkins Ayırıştırma Yönteminin Matematiksel Gösterimi

Bu alt bölümde, Jenkins (1995) tarafından gelir kaynaklarına göre eşitsizlikteki değişimin ayırıştırılması ile ilgili yöntemin teorik altyapısı detaylı olarak gösterilecektir.

Jenkins (1995) çalışmasında Shorrocks (1982) tarafından önerilen yöntemi geliştirdiğinden, Shorrocks (1982) tarafından kabul edilen altı temel varsayım ışığında, çeşitli fonksiyonel gelir kaynaklarının gelir eşitsizliğine olan katkılarının belirlendiği matematiksel ifadelerin geçerliliğini koruduğunu belirtmiştir. Shorrocks (1982)'un yöntemini izlediğinden, bu ayırıştırma analizi her bir gelir kaynağının toplam gelir eşitsizliğindeki dönemler arasında yaşanan değişime ayrı ayrı katkılarının belirlenmesini sağlamaktadır.

Dolayısıyla, bu analizde de aşağıdaki şekilde her bir gelir kaynağının toplam eşitsizliğe olan mutlak katkılarının toplamının toplam eşitsizliğe eşit olduğu gösterilebilmektedir²⁴⁵:

$$\sum_{k=1}^K S_k^* = I(Y) \quad (7.1)$$

Bu eşitlikte S_k^* ile simgelenen ifade k gelir kaynağının toplam eşitsizlik üzerine olan mutlak katkısını ve $I(Y)$ ifadesi ise toplam gelir eşitsizliğini göstermektedir.

Bu eşitlikten yola çıkarak k gelir kaynağının toplam eşitsizlik içerisindeki oransal katkısını, $s_k^*(I)$, aşağıdaki şekilde yazmak mümkündür²⁴⁶:

$$s_k^*(I) = \frac{S_k^*(I)}{I(Y)} \quad (7.2)$$

Dolayısıyla, Shorrocks (1982)'de belirtildiği gibi her bir gelir kaynağına ait oransal katkıların toplamı bire eşit olacaktır:

$$\sum_{k=1}^K s_k^*(I) = 1 \quad (7.3)$$

²⁴⁵ Eşitlik (7.1) Shorrocks ayırıştırma analizinin matematiksel gösteriminin yer aldığı alt bölümdeki Eşitlik (6.5)'in aynısıdır.

²⁴⁶ Eşitlik (7.1)'den Eşitlik (7.2)'nin elde edilmesi aşamasında izlenen matematiksel çıkarımların detaylı gösterimi için bakınız: Bölüm 6.2 Eşitlik (6.6-6.9).

Shorrocks (1982) çalışmasında, eşitsizliğin ayrıştırılması işleminin gelir eşitsizliği ölçütü seçiminden bağımsız olduğunu ve her bir gelir eşitsizliği ölçütü için sınırsız sayıda olası ayrıştırma kuralının geçerli olduğunu belirtmiştir. Bu noktadan hareketle, toplam gelir ile gelir kaynaklarını içeren bir regresyon analizi kurgulandığında, bir gelir kaynağının eğitim katsayısının noktasal tahmininin bir diğer ifade ile $s_k^*(I)$ ile gösterilen k gelir kaynağının toplam eşitsizliğe olan oransal katkısının aşağıdaki biçimde yazılabileceğini belirtmiştir²⁴⁷:

$$s_k^*(I) = \frac{\text{cov}(Y^k, Y)}{\sigma^2(Y)} = \rho_k \frac{\sigma(Y_k)}{\sigma(Y)} \quad (7.4)$$

Bu eşitlikte, ρ_k ifadesi k gelir bileşeninin toplam gelir ile arasındaki korelasyonu, $\sigma(Y_k)$ ve $\sigma(Y)$ ifadeleri sırasıyla k gelir bileşeninin ve Y ile gösterilen toplam gelirin standart sapmasını, $\sigma^2(Y)$ ifadesi toplam gelirin varyansını ve $\text{cov}(Y^k, Y)$ ifadesi k gelir bileşeni ile toplam gelir arasındaki kovaryansı göstermektedir.

Dönemler arası gelir eşitsizliğinde yaşanan değişimin ayrıştırılması amaçlandığından, Jenkins (1995) çalışmasında $I_2(Y)$ ile gösterilen değişkenlik katsayısının karesinin yarısı gelir ölçütünü hesaplamalarında kullanmıştır.

Ayrıştırma analizinde kullanılan gelir eşitsizliği ölçütü değişkenlik katsayısının karesinin yarısını aşağıdaki biçimde yazmak mümkündür:

$$I_2(Y) = \frac{1}{n} \sum_k \frac{(Y_k/\mu)^2 - 1}{2} = \frac{\sigma^2(Y_k)}{2\mu^2} \quad (7.5)$$

Bu eşitlikte μ ifadesi toplam gelirin ortalamasını, $\sigma^2(Y)$ ifadesi toplam gelirin varyansını ve Y_k ifadesi ise k gelir bileşenine ait geliri göstermektedir.

Buradan hareketle $I_2(Y)$ ile simgelenen gelir eşitsizliği ölçütü kullanılarak, k gelir kaynağının gelir eşitsizliğine olan mutlak katkısını aşağıdaki biçimde yazmak mümkündür:

$$S_k^*(I_2) = s_k(I_2) * I_2(Y) = \rho_k \chi_k \sqrt{I_2(Y) I_2(Y_k)} \quad (7.6)$$

²⁴⁷ Shorrocks (1982) tarafından kurgulanan teorik modelle ilgili detaylı inceleme için bakınız Bölüm 6

Bu eşitlikte, χ_k ifadesi k gelir kaynağının ortalamasının toplam gelir ortalamasına olan oranını gösterirken, $I_2(Y_k)$ ifadesi k gelir kaynağının gelir eşitsizliğini göstermektedir.

Bu eşitlikten yola çıkarak, toplam gelir eşitsizliğindeki zaman içerisinde yaşanan değişim aşağıdaki biçimde yazılabilmektedir:

$$\Delta I_2(Y) = I_2(Y)_{t+1} - I_2(Y)_t = \sum_k \Delta S_k = \sum_k \Delta [\rho_k \chi_k \sqrt{I_2(Y) I_2(Y_k)}] \quad (7.7)$$

Yukarıdaki eşitlik, gelir eşitsizliğinde zaman içerisinde yaşanan değişimin, gelir kaynaklarının mutlak katkılarında yaşanan değişimin toplamı olduğunu göstermektedir.

Belirli dönemler için elde edilen bulguların birbirleriyle karşılaştırmalarını yapabilmek amacıyla, gelir eşitsizliğinde yaşanan değişim yüzdesel olarak ifade edildiğinde, aşağıdaki eşitliğe ulaşılmaktadır²⁴⁸:

$$\% \Delta I_2(Y) = \frac{\Delta I_2(Y)}{I_2(Y)_t} = \sum_k s_k \% \Delta S_k \quad (7.8)$$

Yukarıdaki eşitlik, gelir eşitsizliğinde dönemlerarası yaşanan değişimin her bir gelir kaynağının oransal katkılarıyla beraber mutlak katkılarında yaşanan değişime bağlı olduğunu göstermektedir. Bu eşitliğe göre gelir eşitsizliğinde zaman içinde görülen farklılaşmanın büyük olması, k gelir bileşeninin mutlak katkısında zaman içinde yaşanan değişimin büyük olması ile orantılıdır. Dolayısıyla da bu eşitlik sonucunda, belirli bir yıldaki gelir eşitsizliğine en fazla katkıyı bulunan gelir bileşeni ile gelir

²⁴⁸ Jenkins (1995) gelir eşitsizliğindeki değişimin ayrıştırılmasında, gelir eşitsizliği ölçütü olarak görelî varyans yerine görelî varyansın yarısını seçmiştir. $CV(Y) = 2I_2(Y)$ eşitliği ile gösterilen görelî varyansın gelir ölçütü olarak kullanılması durumunda hesaplamaların daha karmaşık hale dönüşmesi sebebi ile görelî varyansın yarısını tercih ettiğini vurgulamıştır. Eğer görelî varyans tercih edilirse yukarıdaki eşitlik (8.6) ve (8.7) çok daha karmaşık hale dönüşecektir. Burada, görelî varyansın kullanılması durumunda kullanılacak olan formül aşağıdaki şekilde olacaktır:

$$CV(Y) = \sum_k \chi_k^2 CV(Y_k) + 2 \left(\sum_{k \neq c} \chi_k \chi_c \rho_{kc} \sqrt{(CV(Y_k) CV(Y_c))} \right) \text{ Bu nedenle de, ayrıştırma analizinde sayıca}$$

fazla gelir bileşenin yer alması durumunda $\Delta CV(Y)$ ifadesi ile gösterilen gelir eşitsizliğindeki değişimin ayrıştırılmasını hesaplamak oldukça güç olacaktır. Buna karşın, literatürde görelî varyansı kullanarak ayrıştırma analizini gerçekleştiren birçok çalışma mevcuttur (Cowell ve Jenkins, 1995; Blackburn ve Bloom, 1991). Literatürde yer alan bu çalışmalardaki gelir kaynaklarının sayısının üçten fazla olmadığını belirtilmesinde fayda vardır. Bu nedenle de, bu çalışmalarda bu ölçütün tercih edilmesi hesaplamalarda çok büyük bir sıkıntı yaratmamıştır. Fakat bu tez çalışmasında da, gelir eşitsizliği ölçütü olarak Jenkins (1995)'in kullandığı gibi görelî varyansın yarısı kullanılacaktır. Zira ayrıştırma analizinde yer alan gelir kaynaklarının sayısı fazladır.

eşitsizliğinde yaşanan değişime katkıda bulunan gelir kaynağının aynı gelir kaynağı olması gerekmediği anlaşılmaktadır.

Bununla birlikte bu eşitlik ile Jenkins (1995) çalışmasındaki gelir eşitsizliğindeki değişimin ayrıştırılmasının her bir gelir kaynağının dağılımlarının özelliklerine de bağlı olduğunu ortaya koymuştur. Diğer bir ifade ile eşitsizlikte yaşanan değişim Eşitlik (7.7)'de gösterildiği gibi gelir kaynakları arasındaki korelasyona, gelir kaynaklarının paylarına ve gelir kaynaklarının eşitsizliklerine bağlı olarak değer almaktadır.

Bu durum analizin en avantajlı noktasını oluşturmaktadır. Buna karşın, bu ayrıştırma analizinin sahip olduğu bir dezavantaj, belirli bir zaman dilimi için elde edilen bu sonuçların eşitsizlik ile karşılaştırmalı bir sonuç vermemesidir²⁴⁹.

Ayrıştırma Analizinin Derinleştirilmesi

Buraya kadar Jenkins (1995) ayrıştırma yönteminin teorik çıkarımı detaylı bir biçimde anlatılmıştır. Bu noktadan itibaren ise, bu ayrıştırma analizi bir kademe daha detaylandırılacaktır. Yukarıda elde edilen gelir eşitsizliğindeki değişimin ayrıştırılması ile ilgili Eşitlik (7.8) sadece gelir eşitsizliği ölçütü olarak değişkenlik katsayısının karesinin yarısının kullanılması durumunda geçerlidir. Bu bağlamda, bu tek bir eşitsizlik ölçütünün kullanıldığı ayrıştırma analizini daha genelleştirmek ve bütün eşitsizlik ölçütlerine uygulanabilir kılmak amacıyla Kang (2004) çalışmasında aşağıdaki eşitliği yazmıştır:

$$\begin{aligned} \Delta I(Y) &= I(Y)_{t+1} - I(Y)_t = \sum_k s_k^{t+1} I(Y)_{t+1} - \sum_k s_k^t I(Y)_t \\ &= \sum_k \left[\left\{ s_k^{t+1} - s_k^t \right\} I(Y)_t + s_k^t \left\{ I(Y)_{t+1} - I(Y)_t \right\} + \left\{ s_k^{t+1} - s_k^t \right\} \left\{ I(Y)_{t+1} - I(Y)_t \right\} \right] \end{aligned} \quad (7.9)$$

Yukarıdaki eşitlik herhangi bir gelir eşitsizliği ölçütüne uygulanabilecek olan doğal ayrıştırma yöntemini göstermektedir. Bu eşitlikte yer alan s_k^t ifadesi t anındaki k gelir bileşeninin gelir eşitsizliğine olan oransal katkısını, $I(Y)_t$ ifadesi t anındaki gelir eşitsizliğini gösterirken s_k^{t+1} ve $I(Y)_{t+1}$ ifadeleri ise benzer şekilde bu göstergelerin t+1 anındaki ifadeleridir. Bu eşitliğin daha da basitleştirilmesi amacıyla toplulaştırılmasıyla aşağıdaki eşitliğe ulaşmak mümkündür:

²⁴⁹ Jenkins (1995) çalışmasında bu dezavantajı gidermek için önerdiği yöntemi detaylı bir biçimde açıklamıştır. Bu konu ile ilgili analizler ve bu analizlere ait bulgular için bakınız: Ek B.

$$\Delta I(Y) = \sum_k \left[\Delta s_k I(Y)_t + s_k^t \Delta I(Y) + \Delta s_k \Delta I(Y)_t \right] \quad (7.10)$$

Eşitlik (7.10) ile birlikte, her bir gelir kaynağının eşitsizlikteki değişime olan katkılarının üç temel parçaya ayrılabilirdiği görülmektedir. Bu etkiler sırasıyla, oransal katkılardaki değişimin etkisi, eşitsizlikteki değişimin etkisi ve etkileşim etkisi olarak adlandırılabilir. Dolayısıyla, Eşitlik (7.10)'da eşitliğin sağ tarafındaki ilk kısım oransal katkıdaki değişimin etkisini, ikinci kısım eşitsizlikteki değişimin etkisini ve son kısım ise etkileşim etkisini göstermektedir.

Dönemler arası eşitsizlikteki değişim üzerinde etkili olan gelir kaynaklarının katkılarının ayrıştırıldığı bu eşitlikte oransal katkının etkisi gelir eşitsizliği t anındaki değerinde sabit tutulduğunda, oransal katkıdaki değişimi ile belirlenirken, eşitsizlikteki değişimin etkisi, oransal katkının t anındaki değerinde sabit tutulduğu durumda, eşitsizlikte yaşanan değişim ile belirlenmektedir. Etkileşim etkisi ise her iki faktörün ortak değişiminin yarattığı etkiyi göstermektedir.

Bu alt bölümde, gelir eşitsizliğinde değişimin ayrıştırılması ile ilgili analizin matematiksel olarak gösterimi yapılmıştır. Bu alt bölüm ile beraber, hem Jenkins (1995) tarafından kurgulanan dinamik ayrıştırma yöntemi incelenmiş hem de bu ayrıştırma yöntemine ilave olarak eşitsizlikteki değişime etkide bulunan gelir kaynaklarının katkıları bir aşama daha derinleştirilerek ek bir ayrıştırma işlemi uygulanmıştır. Böylelikle, ilerleyen alt bölümlerde ampirik analiz ile kapsamlı bir biçimde gelir eşitsizliğindeki değişime katkıda bulunan gelir kaynakları belirlenecektir.

7.3 Dinamik Ayrıştırma Yöntemi ile İlgili Uygulamadan Örnekler

Gelir eşitsizliği literatüründe yer alan çalışmalar iki farklı grupta toplulaştırabilir. Birinci gruptaki çalışmalar, ülke ekonomilerdeki belirli yıllara ait gelir eşitsizliği üzerinde etkili olan gelir kaynaklarının ve/veya nüfusun alt gruplarının etkilerinin ne yönde ve ne derecede olduğuna odaklanan çalışmalardır. İkinci gruptakiler ise dönemler arası gelir eşitsizliğinde yaşanan değişim üzerine hangi gelir kaynaklarının ve/veya nüfusun alt gruplarının etkisinin olup olmadığını irdeleyen çalışmalardır.

Farklı ülke ekonomilerinde ülkelerdeki gelir eşitsizliğindeki dönemler arasında yaşanan değişim üzerinde etkili olan faktörler oldukça farklılaşmaktadır. Bununla

birlikte, belirli bir yıldaki eşitsizlik üzerine etkili olan faktörler ile değişim üzerinde etkili olan faktörlerin aynı olmaması sebebi ile araştırmacılar bu yönde de araştırmalarını geliştirerek hangi faktörlerin eşitsizlikteki yaşanan değişimde ön plana çıktığını tespit etmek istemişlerdir. Bu faktörlerin tespit edilmesi özellikle uygulanmakta olan makroekonomik politikaların dönemler arasında yaşanan gelir eşitsizliğindeki değişim üzerindeki etkilerini de ortaya çıkaracağından, bu araştırma konusu yıllardır önemi korumakta olan bir alandır. Bu nedenle de, gelir eşitsizliğinin hem statik olarak ayrıştırılmasının yanı sıra, dinamik olarak ayrıştırılarak incelenmesi birçok çalışmanın temelini oluşturmaktadır.

Dinamik ayrıştırma yöntemi ile ilgili çalışmalar genellikle, farklı teorik yaklaşımlar altında gelir eşitsizliğindeki değişim üzerinde etkili olan faktörlerin belirlenmesine odaklanmışlardır²⁵⁰. Fakat bu alt bölümde, hem dünya ekonomilerinden hem de Türkiye ekonomisinden örneklerle gelir eşitsizliğindeki değişimin ayrıştırılması ile ilgili ampirik ve teorik çalışmalar ortaya konulurken sadece Jenkins (1995) ayrıştırma yöntemini uygulayan çalışmalardan bahsedilecektir. Bu bağlamda bir önceki bölümde yer alan gelir kaynaklarına göre gelir eşitsizliğinin ayrıştırılması literatürüyle beraber bu alt bölümdeki çalışmalarla, gelir kaynaklarına göre ayrıştırma analizi ile ilgili detaylı bir literatür özeti verilmiş olunacaktır²⁵¹.

7.3.1 Dünyadan örnekler

İlk olarak bu bölümdeki ayrıştırma analizine kaynaklık eden Jenkins (1995)'in çalışmasından bahsetmekte fayda vardır. Jenkins (1995) çalışmasında hem gelir eşitsizliğinin ayrıştırılması ile ilgili teorik çerçeveyi kurgulamış hem de ampirik bir sınama gerçekleştirmiştir. İngiltere için 1971-1986 arasındaki dönemini kapsayan çalışmada gelir kaynaklarına göre eşitsizlikte dönemler arasında yaşanan değişimin ayrıştırılmasının yanı sıra nüfusun alt gruplarına göre de gelir eşitsizliğindeki değişimin incelenmesi gerçekleştirilmiştir.

²⁵⁰ Gelir kaynağına göre dinamik ayrıştırma analizi gerçekleştiren çalışmalara örnek olarak Gini katsayısının ayrıştırılmasını inceleyen Mitra ve Yemtsov (2006) ve Riihela ve diğ (2008) verilebilmektedir. Diğer taraftan nüfusun alt gelir gruplarına göre dinamik ayrıştırma analizini gerçekleştiren çalışmalara örnek olarak Mookherjee ve Shorrocks (1982), Cowell ve Jenkins (1995), Muniz (2008), Cameron (2000), Bourguignon ve diğ (2001), Zandvakili (2000), Ferreira ve diğ (2007), Tóth (2003), Conceição (2001) ve Alonso ve diğ (2001) verilebilmektedir. Bunun haricinde mikro-simülasyon yöntemi ile eşitsizlikteki değişimi inceleyen bir çalışmaya örnek olarak Vos ve Jong (2000) verilebilmektedir.

²⁵¹ Bu alt bölümde daha önceki bölümde olduğu gibi sadece gelir kaynaklarına göre gelir eşitsizliğinin ve eşitsizlikteki değişimin ayrıştırılması ile ilgili literatürde yer alan çalışmalarla sınırlı kalınacaktır.

Burada bütün inceleme dönemi iki alt döneme ayrılmıştır. Bulgular, 1976-1981 döneminde toplam gelir eşitsizliğinde yaşanan artışa en büyük katkıyı ücretlerin eşitsizliğindeki değişimin neden olduğunu göstermektedir. Diğer taraftan 1981-1986 dönemine bakıldığında ise bu dönemde yaşanan gelir eşitsizliğindeki artışa ise, yatırım gelirlerindeki ve kendi hesabına çalışanların elde ettikleri gelirdeki eşitsizliğin değişimin neden olduğunu bulgulamıştır.

Kislitsyna (2003) çalışmasında geçiş süreci boyunca Rusya ekonomisi için farklı teorik yaklaşımlarla gelir eşitsizliğinin ayrıştırılması ile ilgili detaylı bir inceleme gerçekleştirmiştir. Bu çalışmada hem nüfusun alt gruplarına göre hem de geleneksel gelir kaynaklarına göre 1992-2000 dönemi içerisinde her bir yıldaki gelir eşitsizliğinin ve gelir eşitsizliğindeki değişimin ayrıştırılmasını gerçekleştirmiştir²⁵². Dinamik ayrıştırma analizi sonuçlarına bakıldığında, 1992-1994 döneminde eşitsizlikteki artışa en fazla katkıda bulunan gelir kaynağının ücret gelirleri ve kendi hesabına çalışanların gelirlerinin oluşturduğu tespit edilmiştir. 1994-1996 döneminde de eşitsizlikteki artış üzerinde etkili olan en önemli gelir kaynağının ücret gelirlerindeki değişim olduğu belirlenmiştir. Diğer taraftan 1996-1998 ve 1998-2000 döneminde ise, bu durumun tam tersine dönerek gelir eşitsizliğinde yaşanan iyileşmenin sebebinin ücretlerin katkısındaki düşüş olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca transfer gelirlerinin de eşitsizlikteki iyileşme üzerinde etkili olduğu görülmüştür.

Buna ek olarak, hükümet harcamalarındaki azalmanın özellikle yoksul kesimi daha fazla oranda etkilediği ve bu durumun da daha yüksek gelir eşitsizliğine neden olduğu vurgulanmıştır. Emeklilik ödemelerinin bu harcamaların en büyük kısmını oluşturduğu belirtilerek, reform uygulamalarının başında 1996 yılında, bu emeklilik ödemelerinin gelir eşitsizliğini azaltıcı yönde etki ettiği fakat 1998 yılında tam tersi bir durum oluşarak, eşitsizliği arttırıcı yönde etkide bulunduğu ifade edilmiştir.

Kore için yapılan bir çalışmada, hem döviz kurunda yaşanan bir kriz neticesinde hanhalklarının gelir yapılarındaki değişimin gelir eşitsizliğindeki değişime olan etkisi hem de gelir kaynaklarının gelir eşitsizliğine olan etkileri incelenmiştir. Dinamik ayrıştırma analizi için tercih edilen teorik yaklaşım Jenkins (1995) tarafından önerilen yaklaşım olup, bunun yanı sıra diğer gelir ölçütlerini de göz

²⁵² Bu çalışmada yer alan Shorrocks (1982) ayrıştırma analizi ile ilgili sonuçlar, Bölüm 6'da tartışılmıştır.

önüne alan genel bir dinamik ayrıştırma yöntemi kullanılarak karşılaştırmalı sonuçlar verilmiştir (Kang, 2008).

Bulgular, döviz kurundaki krizin en yoğun etkisinin genellikle ücret geliri elde eden hanehalkı reisine ait gelir dağılımında alt %30'luk dilimde yer alan hanehalklarına yönelik olduğunu ortaya koymuştur²⁵³. Buna ek olarak, gelir eşitsizliğindeki artış üzerinde hanehalkı reisinin ücret gelirini azaltıcı yönde etkisinin olduğu bulgulanmıştır. Kendi hesabına çalışan ve tek kişilik hanehalkı reisinden oluşan hanehalklarının gelirlerinin ise gelir eşitsizliğindeki artış üzerindeki bozucu yönde etkide bulunduğu fakat bu etkinin göz ardı edilebilir boyutta olduğu tespit edilmiştir.

Kang (2007) Kore ekonomisi için gerçekleştirdiği çalışmasında, 1988-2002 döneminde gelir eşitsizliğindeki değişim üzerindeki etkili olan çeşitli gelir kaynaklarının etkilerinin derecesini ve yönünü belirlemeyi amaçlamıştır. Bu çalışmada inceleme dönemi 1988-1992, 1992-1997 ve 1997-2002 olmak üzere üç alt döneme ayrılmıştır. Jenkins (1995) ayrıştırma yöntemini kullanarak gerçekleştirdiği çalışmasında, her bir alt dönem için geçerli olmak üzere eşitsizlikteki değişim üzerine hanehalkı reisinin ücret gelirindeki değişimin azaltıcı yönde etki ettiğini bulgularken, diğer taraftan eş ve diğer hanehalkı bireylerin elde ettikleri ücret gelirlerindeki değişimin arttırıcı yönde etkide bulunduğunu vurgulamıştır.

Çok (2003) 1983, 1993, 1997/98 yılları için gerçekleştirdiği çalışmasında Slovenya'daki gelir eşitsizliğinin hem nüfusun alt grupları hem de gelir kaynaklarına göre ayrıştırılması ile ilgili analizler yapmıştır. Bu çalışma neticesinde elde edilen bulgular zaman içinde farklı gelir kaynaklarının görece katkılarının değiştiğini göstermektedir. İnceleme dönemi boyunca gelir eşitsizliğindeki azalma üzerinde ücret gelirlerinin en önemli gelir kaynağı olarak ön plana çıktığı görülmüştür. Bunun yanı sıra emeklilik ödemeleri ve işsizlik yardımları da diğer önemli gelir kaynakları olarak her üç yılda da yer almaktadır²⁵⁴.

Raskall (1994), 1984-1989 dönemi için hem nüfusun alt gelir gruplarına hem de gelir kaynağına göre Avusturya'daki gelir eşitsizliğinde zaman içinde yaşanan değişimin ayrıştırılmasını gerçekleştirmiştir. Bu dönemde eşitsizlikte yaşanan artışa en fazla

²⁵³ Bu çalışmaya benzer olarak gerçekleştirilen bir çalışmada, Yoo ve Kim (2002) döviz kuru krizinin öncesi ve sonrası dönemleri için gelir kaynaklarındaki değişimi incelenmişlerdir. Bu çalışmada, döviz kuru krizi sonrasında gelir eşitsizliğinde bir artış olduğu tespit etmişler ve hanehalkı reisinin ücret gelirinin en büyük katkısı yapan gelir grubu olduğunu görmüşlerdir.

²⁵⁴ Bu çalışmada yer alan her bir yıla ait statik ayrıştırma analizi ile ilgili bulgular Bölüm 6'da yer almaktadır.

katkısı kar payı gelirlerinin yaptığı tespit edilmiştir. Ücret ve maaş gelirlerinin ise payının ise ikinci sırada yer aldığı, bu gelir grubunu da kendi hesabına çalışan gelirlerinin oluşturduğu belirtilmiştir. Doğrudan vergi gelirlerinin ise bu dönemde eşitsizlikteki artışı düzetici yönde etki ettiği bulunmuştur.

Uchimura (2005) Çin için gerçekleştirdiği çalışmada sosyal kurumların değiştirilmesi ile ilgili reformların eşitsizlik üzerine olan etkilerini incelemiştir. Bu çalışmada 1988 ve 1995 yılları birbiriyle karşılaştırılmıştır. Çin'de 1992 yılında piyasa ekonomisinin rolünün arttırılmasına ilişkin karar verildiği için bu dönemin birbiriyle karşılaştırılması, bu yıldan itibaren sosyal güvenlik reformlarının ve sosyal kurumlardaki yapılanmanın değiştirilmesinin eşitsizlik üzerine olan etkilerini göstermektedir. Bu çalışmada, kentsel kesimdeki eşitsizliğin değişimi üzerine en fazla katkıda bulunan gelir grubunun çalışan bireylerin nakit gelirleri olduğu anlaşılmıştır. Diğer taraftan bu çalışmanın bulguları yeni sosyal güvenlik sisteminin kabul edilmesinin emekli geliri elde eden bireylerin gelirleri üzerinde iyileştirici etkide bulunduğunu göstermektedir.

Buna karşın kırsal kesimdeki eşitsizliğin değişimi üzerine en fazla katkıda bulunan gelir grubunun ücret gelir grubu ve tarımcılık nakit gelir grubu olduğu anlaşılmıştır. Ücret gelirlerinin bu şekilde ön plana çıkması piyasa ekonomisinin kabulü ile kırsal kesimdeki gelir yapılarındaki değişimi göstermektedir. Bu gelişme de sosyal güvenlik sisteminin kırsal kesimde yetersiz kaldığını ifade etmektedir.

Dekkers ve Nelissen (2001) ise, Belçika'daki gelir eşitsizliğine ve dönemler arası gelir eşitsizliğindeki değişime çeşitli gelir kaynaklarının katkılarını incelemek için Shorrocks (1982) ve Jenkins (1995) ayrıştırma yöntemlerini kullanmışlardır. Dinamik ayrıştırma analizi 1985-1997 dönemine yönelik olarak gerçekleştirilmiş ve bu dönemde Belçika sosyal güvenlik sisteminin ekonomideki kaynakların yeniden dağıtımına yönelik etkilerinin görülmesine olanak tanımıştır.

Bu dönem içerisinde gelir eşitsizliğinde yaşanan artışın, emek gelirinin eşitsizliğindeki artıştan kaynaklandığı sonucuna ulaşmışlardır. Elde edilen sonuçlara göre, sosyal güvenlik sisteminin zaman içerisinde etkisinin mutlak katkı anlamında azalmamasına rağmen (emek gelirinin eşitsizliğindeki büyük artış nedeni ile), oransal katkı anlamında azaldığı tespit edilmiştir. Bunun yanı sıra, işsizlik, hastalık ve özürlü

yardımlarının da gelir eşitsizliğini azaltıcı yönde etkide bulunduğunu belirlemişlerdir²⁵⁵.

Brewer ve diğ. (2009) farklı teorik yaklaşımları içeren statik ve dinamik ayrıştırma analizleriyle İngiltere'deki gelir eşitsizliğinin 1968-2007 dönemini incelemişlerdir²⁵⁶. Bu çalışmanın dinamik ayrıştırma analizi bölümü Jenkins (1995) tarafından önerilen teorik çerçeveyi takip ettiğinden, elde edilen bulgular Jenkins (1995)'in çalışmasıyla karşılaştırılabilir sonuçlar ortaya koymaktadır.

1968-1972 döneminde gelir eşitsizliğinde yaşanan artışın temel nedeni olarak ücret gelirlerinin olduğu tespit edilmiştir. 1978-1984 ve 1984-1988 dönemlerinde eşitsizlikteki artış üzerinde ise ücret gelirlerinin yanı sıra kendi hesabına çalışanların gelirlerindeki artışın neden olduğu, 1988-1995/96 döneminde ise gelir eşitsizliğindeki değişim üzerinde ücret gelirlerinin ve yatırım gelirlerinin rol oynadığı belirlenmiştir. Bu dönemde yatırım gelirlerinin ön plana çıkmasının nominal faiz oranlarında yaşanan artışa bağlı olabileceği ifade edilmiştir. 1995/96-2000/01 dönemindeki gelir eşitsizliğindeki değişim üzerinde yine ücret gelirlerinin büyük bir payı olduğu belirtilmiştir.

1981-1986 dönemi için ise gelir eşitsizliğindeki artış üzerinde en önemli faktörün kendi hesabına çalışanların gelirleri olduğu tespit edilmiştir. Elde edilen bu bulgular ile Jenkins (1995)'in hesapladığı sonuçlar karşılaştırıldığında benzer nitelik taşıdığı görülmektedir. Fakat bulguların aralarındaki tek fark katkının derecesi ile ilgilidir. Bu çalışmadaki sonuçların derecesi Jenkins (1995)'in çalışmasındaki kadar yüksek bulunmamıştır²⁵⁷. Özellikle 1970 ve 1980'li yıllar için karşılaştırma yapıldığında bu çalışmada elde edilen birçok bulgunun Jenkins (1995) tarafından ortaya konulan bulgularla aynı olduğu görülmüştür.

²⁵⁵ Bu çalışmada, Shorrocks (1982) ayrıştırma analizi kullanılmasına karşın, bu ayrıştırma analizinin istatistiki anlamlılık düzeyleri ile ilgili bir bilgi vermemesi nedeniyle, bootstrapping yöntemi ile elde edilen sonuçların anlamlı olup olmadığı test edilmiş ve burada bahsi geçen tüm bulguların istatistiki olarak anlamlı oldukları belirlenmiştir.

²⁵⁶ Bu çalışmada, hem nüfusun alt gruplara ayrılması ile hem gelir kaynaklarına göre hem de regresyon analizi kullanılarak statik ve dinamik ayrıştırma analizleri ile incelemeler gerçekleştirilmiştir. Gelir kaynaklarına göre gelir eşitsizliğinin ayrıştırılması amacıyla Shorrocks (1982) tarafından önerilen teorik çerçeve izlenmiş ve buna paralel olarak inceleme dönemi belirli alt dönemlere ayrılarak bu dönemlerde gelir eşitsizliğinde yaşanan değişimin ayrıştırılması amacıyla Jenkins (1995) tarafından geliştirilen yöntem kullanılmıştır.

²⁵⁷ Yazarlar elde edilen bu sonuçlardaki farklılığın seçilen dönemlerin birebir aynı olmamasından kaynaklanabileceğini belirtmişlerdir.

Breen ve diğ. (2008) çalışmalarında, sekiz gelişmiş ülke örneği için 1969/70 ile 2000 yıllarını kapsayan dönem için hem gelir kaynaklarına göre hem de hanehalkı özelliği olan yaşı kullanarak ikili bir ayrıştırma analizi gerçekleştirmişlerdir. Bu çalışmada, Jäntti (1997)'nin çalışması²⁵⁸ iki farklı açıdan geliştirilmiştir. Birincisi, Jäntti (1997) sadece beş ülke için iki farklı yıla yönelik olarak incelemesini gerçekleştirmiştir. Buna karşın, bu çalışma sekiz ülkeyi ve daha uzun bir zaman dilimini içermektedir. İkincisi, Jäntti (1997) çalışmasında ikili ayrıştırma analizini kullanmasına karşın hem gelir kaynaklarına hem de hanehalkı özelliklerine (yaş gibi) bağlı olarak gerçekleştirdiği bu çalışmada bu değişkenleri ayrı ayrı ele almıştır. Fakat Breen ve diğ. (2008)'nin çalışmalarında yaş grupları Jäntti (1997)'in çalışmasından farklı olarak, “yuvalı” ayrıştırma yöntemi ile gelir kaynağı göre ayrıştırma analizinin içerisine yerleştirilmiştir.

Bu çalışmanın neticesinde, 1980 ve 1990'larda gelir eşitsizliğinde yaşanan artış üzerine ücretlerdeki eşitsizliğin en önemli rolü oynadığı anlaşılmıştır. Fakat bu gelir kaynağının rolü zaman içinde farklı ülkelerde farklı değişimler göstermiştir. Örneğin, İsveç ve Norveç'te zaman içinde eşitsizlikteki önemi azalırken, Kanada, Fransa ve Amerika'da önemini yitirmemiştir. Bu duruma ek olarak, bazı ülkelerde (İtalya, Fransa) kendi hesabına çalışanların gelirlerinin gelir eşitsizliğine olan katkılarında artış olduğu görülmüştür. Diğer bazı ülkelerde (Norveç ve İsveç) ise, 1990'lı yıllarda sermaye gelirinin eşitsizliğindeki artışın gelir eşitsizliğindeki değişimin en temel belirleyicisi olduğu anlaşılmıştır.

7.3.2 Türkiye ekonomisinden örnekler

Gelir kaynağına göre dinamik ayrıştırma analizleri açısından Türkiye ekonomisini ele alarak inceleme gerçekleştiren çalışmalara bakıldığında literatürde bu ayrıştırma yöntemini kullanarak inceleme gerçekleştiren bir çalışmanın yer almadığı görülmüştür. Bu bağlamda, gelir kaynaklarına göre gelir eşitsizliğinin ayrıştırılması ile ilgili literatürün oldukça yetersiz olduğu söylemek yerinde olacaktır.

Türkiye ekonomisindeki gelir eşitsizliğindeki değişim üzerinde etkili olan gelir kaynaklarını inceleyen tek çalışma Gürsel ve diğ. (2000) tarafından

²⁵⁸ Jäntti (1997)'nin çalışması yatay kesit analizi ile gelir kaynaklarına ve nüfusun alt gruplarına göre gelir eşitsizliğinin ayrıştırılmasını incelemiştir. Bu çalışmada beş ülke (Kanada, Hollanda, İsveç, İngiltere ve Amerika) göz önüne alınmış ve İsveç, İngiltere ve Amerika'da 1980'li yıllar boyunca hanehalkı gelir eşitsizliğindeki artışa en büyük katkıyı emek gelir grubundaki eşitsizlikteki artışın sebep olduğu tespit edilmiştir.

gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmada, 1987-1994 dönemi için tarım ve transfer gelirlerindeki değişimin gelir eşitsizliğini azaltıcı yönde etkide bulunduğu, bu karşın emek gelirlerindeki değişimin az da olsa eşitsizliği arttırıcı bir etkisi olduğu görülmüştür. Gelir eşitsizliğindeki artış üzerinde en olumsuz etkide bulunan gelir kaynağının ise faiz gelirinden kaynaklandığı vurgulanmıştır.

Bu alt bölümde Jenkins (1995) ayrıştırma yöntemi ile ilgili inceleme yapan çalışmaları özet olarak bir tablo halinde sunmak mümkündür. Bu nedenle aşağıdaki Çizelge 8.1, literatürde yer alan bu çalışmaların odaklandıkları inceleme konularını ve elde edilen sonuçları gösteren özet bir tablo sunmaktadır.

Çizelge 7.1: Gelir Kaynağına Göre Gelir Eşitsizlikteki Dönemler arası Değişimin Ayırıştırılması ile İlgili Çalışmalar.

Araştırmacılar	Ayrıştırma Yöntemi	Ülke	İnceleme konusu	Elde Edilen Sonuç
<i>Dinamik Ayrıştırma</i>				
Jenkins (1995)	Jenkins	İngiltere	Teorik Modelleme - Geleneksel gelir kaynakları ve Nüfusun Alt Grupları	1976-1981 döneminde eşitsizlikte yaşanan artışa ücretlerdeki eşitsizliğin, 1981-1986 döneminde yaşanan artışa ise yatırım gelirleri ve kendi hesabına çalışanların gelirlerindeki eşitsizliğin neden olduğu
Kislitsyna (2003)	Jenkins ve Shorrocks	Rusya	Geleneksel Gelir Kaynakları ve Nüfusun Alt Grupları	1994-1996 döneminde ücretlerdeki değişim eşitsizlik üzerine bozucu bir etki yarattığı ve 1996-1998 ve 1998-2000 döneminde ise bu durumun tam tersine döndüğü
Kang (2008)	Shorrocks, Jenkins ve Kang Yöntemi	Kore	Geleneksel Gelir Kaynakları	Döviz kurundaki krizin en fazla etkisinin ücret geliri elde eden hanehalkı reisinin söz konusu olduğu gelir dağılımında alt %30'luk dilimde yer alan hanehalklarına olduğu ve eşitsizliğe hanehalkı reisinin ücret gelirinin azaltıcı yönde ve kendi hesabına çalışan ve tek kişilik hanehalklarının ise bozucu yönde etkisi olduğu
Dekkers ve Nelissen (2001)	Jenkins ve Değişkenlik Katsayısı	Belçika	Geleneksel gelir kaynakları	Gelir eşitsizliğindeki artışın emek gelir grubunun eşitsizliğinden kaynaklandığı
Kang (2007)	Shorrocks, Jenkins ve Kang Yöntemi	Kore	Geleneksel Gelir Kaynakları	1988-2002 döneminde oluşturulan her bir alt dönem için eşitsizlikteki değişim üzerine hanehalkı reisinin ücret gelirinin azaltıcı yönde etki ettiğini ve eş ve diğer hanehalkı bireylerin elde ettikleri ücret gelirlerinin arttırıcı yönde etkide bulunduğu
Çok (2003)	Jenkins	Slovenya	Geleneksel Gelir Kaynakları	1983-1998 dönemi için gelir eşsizliğindeki azalma üzerinde ücret gelir grubunun en önemli gelir kaynağı olduğu ve bunun yanı sıra emeklilik ödemeleri ve işsizlik yardımları da diğer önemli gelir kaynakları olduğu
Raskall ve diğ. (1994)	Jenkins, Shorrocks, Gini	Avusturya	Geleneksel Gelir Kaynakları ve nüfusun alt gelir grupları	1984-1988 döneminde gelir eşitsizliğinde görülen artışa en fazla katkırı kar payı gelirlerinin yaptığı, ücret ve maaş gelirlerinin de ikinci yüksek gelir grubu olarak katkıda bulunduğu, buna karşın doğrudan vergi gelirlerinin eşitsizlikteki artışı düzeltici yönde etki ettiği
Uchimura (2005)	Jenkins, Logaritmik ortalamaların sapması	Çin	Geleneksel Gelir Kaynakları	1988-1995 döneminde kırsal kesimdeki eşitsizliğin artışı üzerinde ücret ve tarımcılık nakit gelir gruplarının ve kentsel kesim eşitsizliğindeki artış üzerine çalışan bireylerin nakit gelirlerinin en fazla katkıda bulunduğu

Çizelge 7.1 (devam): Gelir Kaynağına Göre Gelir Eşitsizliğindeki Dönemler arası Değişimin Ayrıştırılması ile İlgili Çalışmalar.

Araştırmacılar	Ayrıştırma Yöntemi	Ülke	İnceleme konusu	Elde Edilen Sonuç
Breen ve diğ. (2008)	Jantti (Shorrocks, Jenkins)	Yatay Kesit Analizi	Gelir kaynakları ve Hanehalkı özelliği (yaş)	Bazı ülkelerde kendi hesabına çalışanların en fazla katkısı yaptığı, diğer ülkelerde ise sermaye gelirinin en fazla katkısı yaptığı
Brewer ve diğ. (2009)	Jenkins, Mookherjee ve Shorrocks ve Regresyon Analizi	İngiltere	Geleneksel Gelir Kaynakları ve Nüfusun Alt Grupları	1968-2007 dönemindeki belirli alt dönemlerde gelir eşitsizliğindeki artışa neden olan gelir kaynakları olarak kendi hesabına çalışan gelir grubunun neden olduğu
Gürsel ve diğ. (2000)	Jenkins	Türkiye	Geleneksel gelir kaynakları	Tarım ve transfer gelirlerindeki değişimin eşitsizliği azaltıcı yönde, faiz gelirindeki değişimin eşitsizliği artırıcı yönde etkide bulunduğu

Bu noktaya kadar bu alt bölümde gelir kaynaklarına göre gelir eşitsizliğindeki dönemler arasında yaşanan değişimin ayrıştırılması ile ilgili literatürde yer alan çalışmalara yer verilmiştir. Bu çalışmaların sonucunda elde edilen bulgularla ilgili ortak olarak söylenebilecek en belirgin nokta gelir eşitsizliğinde yaşanan değişim üzerine etkili olan gelir kaynaklarının belirli bir yıldaki gelir eşitsizliği üzerinde etkili olan gelir kaynaklarının aynı olması gerekmediğidir.

Dolayısıyla yukarıda kısaca özetlenmeye çalışılan literatürdeki çalışmalar neticesinde gelir dağılımı ile ilgili uygulanan politikaların sadece tek bir yıldaki gelir eşitsizliğine katkıda bulunan gelir kaynaklarından odaklanmaktan ziyade, zaman içerisinde değişimine etkide bulunan gelir kaynaklarını da dikkate alarak belirlenmesi gerekliliği anlaşılmıştır.

Buna ek olarak, bu bölümde yer alan çeşitli gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerdeki gelir eşitsizliği ile ilgili çalışmalar gelir eşitsizliğinin zaman içerisindeki değişimine etki eden gelir kaynaklarının her ülke için de benzer özellikler taşımadığını ortaya koymuştur. Örneğin, vergi gelirleri bir ülkede gelir eşitsizliğinde yaşanan artışı düzeltici bir rol oynarken, bir diğer ülkede bozucu yönde etki etmektedir. Bu nedenle de, ülke özellikli olarak değişen bu durum karşısında uygulanmakta olan makroiktisadi politikaların neticeleri de değişecektir.

Gelir eşitsizliğindeki değişim üzerine etkili olan gelir kaynaklarının ülkeden ülkeye göre de farklılık gösterdiğinden ve Türkiye ekonomisi ile ilgili daha önce bu konuda yapılmış bir çalışma olmamasından ötürü bu tez çalışması ile eşitsizlikte görülen değişim üzerine etki eden gelir kaynaklarının tespit edilmesi özgün noktalarından birini oluşturmaktadır.

Aslında ayrıştırma analizi ile 2002 yılından itibaren uygulanmakta olan makroekonomik politikaların dönemler arasında eşitsizlikte yaşanan değişim üzerine ne yönde ve ne şekilde etkide bulunduğu da tespit edilmiş olacaktır. Böylelikle kaynakların yeniden dağıtımının ve ekonomik önceliklerin değiştirilmesinin gelir eşitsizliği üzerine dolaylı ve dolaysız etkileri de ortaya konulmuş olacaktır.

Bu itibarla, altıncı bölümde Shorrocks (1982) ayrıştırma analizi ile incelemeye tabi tutulan Türkiye ekonomisinin, bu bölümde gelir eşitsizliğinde dönemler arası yaşanan değişiminin ayrıştırılması ile gelir eşitsizliği konusu ile ilgili kapsamlı bir bilgiye erişilmiş olunacaktır.

7.4 Türkiye’deki Gelir Eşitsizliğindeki Değişimin Belirleyicisi Olan Gelir Kaynakları

Bu alt bölümün temel amacı Türkiye’de 2002 yılından itibaren siyasi bir istikrar ile birlikte uygulanan makroiktisadi politikaların gelir dağılımı üzerine etkilerinin ne boyutta olduğunun ve hangi gelir kaynakları yoluyla eşitsizliğe ne yönde etkiye bulunduğu bulgulanmasıdır. Bu amaç çerçevesinde veri seti, 2002-2007 ve 2007-2009 dönemleri olmak üzere iki farklı dönemlere ayrılarak bu iki farklı dönemde gelir eşitsizliğinde yaşanan değişime kaynaklık eden gelir grupları tespit edilecektir. Buradaki bir diğer amaç da oluşturulan iki farklı dönemin birbirleriyle karşılaştırılmasının sağlanmasıdır.

Bu tarz bir dönemsel ayrıma gidilmesindeki temel neden, 2002’den itibaren 8 yıllık siyasi istikrara sahip olan hükümetin 2007 yılındaki seçim ile birlikte yeniden iktidara gelmesiyle aynı hükümetin iki farklı dönemde uygulanan makroekonomik politikalarda çeşitli farklılıklar olmasıdır. 2002-2007 döneminde IMF temelli uyum politikalarının izlediği bir dönem olup, hükümetin inisiyatifin oldukça sınırlıdır. Buna karşın, 2007 yılında IMF ile yapılan anlaşma sona ermiş ve 2007 yılı sonrasında tekrar iktidara gelen hükümet tamamen kendi istekleri doğrultusunda hareket edebilme şansına sahip olmuştur.

Bu dönemsel ayrım ile aynı hükümetin iki farklı döneminin birbiriyle kıyaslanması yapılacağı gibi, uygulanmış ve uygulanmakta olan makroiktisadi politikaların arzu edilen amaçlara uygun olup olmadığı belirlenmiş olacaktır. Diğer bir ifade ile siyasi istikrarın temininde fonksiyonel gelir grupları arasında, “ilan edilmemiş” bir ittifakın var olup olmadığının da bulgulanması ampirik çalışmasının konuları arasındadır.

Bu itibarla, Jenkins (1995) ayrıştırma yöntemi ile oluşturulan çeşitli gelir gruplarının gelir eşitsizliği üzerine olan etkilerinin ayrıştırılması gerçekleştirilecektir. Bölüm 6’da detaylı bir biçimde anlatıldığı üzere, oluşturulan çeşitli fonksiyonel gelir kaynağı grupları 2002-2007 ve 2007-2009 dönemleri olmak üzere incelemeye tabi tutularak, bu dönemler arasında gelir eşitsizliğinde yaşanan değişime çeşitli fonksiyonel gelir gruplarının yapmış oldukları etkiler incelenecektir²⁵⁹.

²⁵⁹ Shorrocks (1982) ayrıştırma yöntemi ile analizlerin gerçekleştirildiği Bölüm 6’daki duruma benzer olarak ana metin içerisinde yer alan üç farklı gelir gruplarının yanı sıra, diğer iki farklı gelir grubu incelemesi daha gerçekleştirilmiştir. Yine benzer şekilde bu gelir grupları ile ilgili bulgulara ana metin

7.4.1 Gelir eşitsizliğinin değişiminde geleneksel gelir kaynaklarının önemi

Gelir eşitsizliğindeki değişimin ayrıştırılması ile ilgili analizlere ilk olarak geleneksel gelir kaynakları grubu ile başlanacaktır. Bu itibarla, Jenkins (1995)'in önerdiği ayrıştırma analizi kullanılarak, bu gelir grubu için inceleme gerçekleştirildiğinde Çizelge 7.2'de yer alan sonuçlara ulaşılmıştır²⁶⁰.

Bu Çizelge'de inceleme dönemi 2002-2007 ve 2007-2009 olmak üzere iki alt döneme ayrılarak gelir eşitsizliğindeki değişime katkıda bulunan gelir kaynakları tespit edildiğinden sadece 2002, 2007 ve 2009 yılları olmak üzere üç yıla ait bilgiler yer almaktadır. Çizelge'ye bakıldığında, ilk blok daha önce Bölüm 6'da Shorrocks (1982) ayrıştırma analizi ile yapılan incelemedeki bulgulara benzer olarak her bir gelir kaynağının ayrı ayrı üç yıldaki toplam gelirden aldıkları payları göstermektedir. İkinci blok, bu gelir kaynaklarının toplam eşitsizliğe yaptıkları oransal katkılarını ve üçüncü blokta yer alan değerler ise her bir gelir kaynağının gelir eşitsizliğine yaptıkları mutlak katkılarını göstermektedir^{261,262}. Dördüncü blokta yer alan değerler her bir gelir kaynağının üç yıl için ayrı ayrı olmak üzere gelir eşitsizliği ölçütünü ifade etmektedir²⁶³.

Beşinci blokta yer alan değerler ise, gelir kaynaklarının gelir eşitsizliğinde yaşanan değişime yaptıkları yüzdesel katkıları göstermektedir. Bu blok, Jenkins (1995) tarafından önerilen teorik model neticesinde erişilen bir sonuçtur²⁶⁴. Altıncı, yedinci ve sekizinci blokta yer alan değerler ise, gelir eşitsizliğinde yaşanan değişimin bir kademe daha detaylı olarak ayrıştırılması sonucunda elde edilen sonuçları

içerisinde fazla yer kaplamaması amacıyla yer verilmemiştir. Bu gelir gruplarına ilişkin sonuçlar için bakınız: EK E.

²⁶⁰ Öte yandan, Jenkins (1995) gelir eşitsizliğindeki değişim üzerine gelir kaynaklarının etkilerinin farklı bir açıdan incelenmesini de gerçekleştirmiştir. Buna ilişkin sonuçlar EK F'de yer almaktadır.

²⁶¹ İlk üç blokta yer alan değerler, Shorrocks (1982) ayrıştırma analizi sonucunda ulaşılan değerlerinin birebir aynısıdır. Zaten Jenkins (1995), Shorrocks (1982) tarafından önerilen teorik modeli geliştiren bir model kurguladığından, bu model çerçevesinde hesaplanan bu değerler Shorrocks (1982) modelindeki matematiksel ifadelerden hesaplanan değerlerdir. İkinci blokta yer alan her bir gelir kaynağının toplam eşitsizlik üzerine olan oransal katkıları Eşitlik (7.9) ve Eşitlik (7.2)'de gösterilen matematiksel ifadede $s_k^*(I_2)$ ile simgelenen değerlerdir. Her bir gelir kaynağının eşitsizliğe olan mutlak katkılarını gösteren üçüncü blokta yer alan değerler ise Eşitlik (7.4) ve Eşitlik (7.6)'da $S_k^*(I_2)$ ile simgelenen değerlere karşılık gelmektedir.

²⁶² Üçüncü blokta yer alan her bir gelir kaynağının eşitsizliğe olan mutlak katkılarını gösteren değerlerin daha kolay yorumlanabilmesi amacıyla 1000 ile çarpılmıştır.

²⁶³ Gelir eşitsizliği ölçütü olarak değişkenlik katsayısının yarısı alınmıştır. Burada yer alan değerler de yine sonuçların daha kolay gözlemlenebilmesi adına 1000 ile çarpılmıştır.

²⁶⁴ Dördüncü blokta yer alan bu değerler Eşitlik (7.8)'de gösterilen matematiksel formül yardımıyla hesaplanmıştır.

göstermektedir²⁶⁵. Buradaki sonuçlar, sırasıyla her bir gelir kaynağının eşitsizliğe olan katkılarındaki değişimin, gelir eşitsizliğindeki değişimin ve iki farklı değişimdeki etkileşimin etkilerini göstermektedir²⁶⁶. Dolayısıyla her bir gelir kaynağı için bu bloklarda yer alan değerlerin toplamı, o gelir bileşenin gelir eşitsizliğindeki değişime olan katkısını gösteren dördüncü bloktaki değeri vermektedir. Bu itibarla, son dört blokta yer alan değerler ile gelir eşitsizliğindeki değişim üzerine etkide bulunan gelir kaynağının etkilerinin hangi yönde olduğunu belirlenecektir.

Genel Analizler

Çizelge 7.2’de üçüncü blokta yer alan gelir kaynaklarının gelir eşitsizliğine olan mutlak katkılarına bakıldığında, bütün gelir kaynaklarının incelenen yıllar için etkilerinin pozitif değere sahip olduğu görülmektedir²⁶⁷. Bu pozitif değerler her birinin gelir eşitsizliğine bozucu yönde etkide bulunduğunu göstermektedir. Müteşebbis gelir grubunun en etkili gelir grubu olduğu görülmektedir. Bu gelir grubunun gelir eşitsizliğine olan mutlak katkıları 2002, 2007 ve 2009 yılları için sırasıyla 500, 208 ve 255’tir. Diğer taraftan ikinci büyük etkiyi emek gelir grubu yapmaktadır. Faiz geliri açısından bulgular değerlendirildiğinde ise 2002 yılı için faiz gelirinin mutlak katkısının (346) emek gelirinkinden (154) daha fazla olduğu görülmektedir. Fakat faiz gelir grubunun eşitsiz üzerindeki etkisinden çok büyük bir düşüş olduğu görülmüş ve 2007 yılında 0 değerini almıştır. Fakat ardından bir artış eğilimi göstermiş ve 2009 yılında tekrar gelir eşitsizliğini bozucu yönde etkide (45) bulunmaya başlamıştır.

Aslında elde edilen bu sonuçların içerisinde en ilginç olan nokta, daha önceki bölümde de vurgulandığı gibi, transfer gelirinin gelir eşitsizliği üzerine olan katkısının pozitif olması diğer bir deyişle gelir eşitsizliğini bozucu yönde etkisinin olmasıdır. Bu durum, bu dönem içerisinde hükümet tarafından yapılan transfer ödemelerinin amaçlara uygun bir şekilde hedeflenen alt gelir gruplarına ulaşamadığının göstergesi olarak tabloda yerini almaktadır

²⁶⁵ Bu değerlere Kang (2008) tarafından önerilen yöntem kullanılarak erişilmiştir.

²⁶⁶ Bu bloklarda yer alan değerler, Eşitlik (7.12)’deki matematiksel formül yardımıyla yazar tarafından hesaplanmıştır.

²⁶⁷ Tablodaki ilk iki blokta yer alan değerlerin yorumları daha önceki bölümde detaylı bir biçimde yapıldığından, bu bölümde bu değerlere ait yorumlar tekrarlanmayacaktır. Bakınız: Bölüm 7.5.

Çizelge 7.2: Geleneksel Gelir Kaynaklarının Eşitsizlik Üzerindeki Etkilerinin Dönemler Arasındaki Değişimleri.

	Toplam Gelir	Emek Geliri	Tarım Müteşebbis Geliri	Müteşebbis Geliri	Faiz Geliri	Transfer Geliri
Yıllar	<i>Gelir Kaynaklarının Toplam Gelir İçerisindeki Payı (%)</i>					
2002	100	44.8	13.4	24.9	2.9	13.9
2007	100	55.8	5.5	21.7	0.1	16.9
2009	100	55.8	6.7	20	0.9	16.5
	<i>Gelir Kaynaklarının Eşitsizliğe olan Katkısı (%)</i>					
2002	100	14.6	3.9	47.4	32.8	1.3
2007	100	37.8	0.9	56.4	0.1	4.7
2009	100	34.9	2.4	51	9	2.6
	<i>Gelir Kaynaklarının Eşitsizliğe olan Mutlak Katkısı (1000*\$f)</i>					
2002	1056	154	41	500	346	14
2007	369	140	4	208	0	17
2009	500	175	12	255	45	13
	<i>Gelir Kaynaklarının Eşitsizliği (1000*I₂)</i>					
2002	1056	1382	5533	9555	413999	3812
2007	369	843	9789	6209	769744	3080
2009	500	957	9615	8350	588949	3004
	<i>Gelir Kaynaklarının Katkılarındaki Değişim (%) [1+2+3]</i>					
2002-2007	-65.1	-1.3	-3.6	-27.7	-32.8	0.3
2007-2009	35.5	9.6	2.3	12.6	13.7	-1.2
	<i>Gelir Kaynaklarının Oransal Katkılarındaki Değişimin Etkisi (%) [1]</i>					
2002-2007	0	23.3	-3.0	9.1	-32.8	3.4
2007-2009	0	-2.9	1.5	-5.4	8.9	-2.1
	<i>Gelir Eşitsizliğindeki Değişimin Etkisi (%) [2]</i>					
2002-2007	-65.1	-9.5	-2.5	-30.8	-21.3	-0.9
2007-2009	35.5	13.4	0.3	20.0	0.0	1.7
	<i>İki Farklı Değişimdeki Etkileşimin Etkisi (%) [3]</i>					
2002-2007	0	-15.1	1.9	-5.9	21.3	-2.2
2007-2009	0	-1.0	0.5	-1.9	3.2	-0.7

Her bir gelir kaynağına ait gelir eşitsizliği ölçütlerinin verildiği dördüncü blokta yer alan değerler incelendiğinde, en büyük gelir eşitsizliğine sahip olan gelir kaynağının faiz gelir grubu olduğu görülmektedir. Bu değerler 2002, 2007 ve 2009 yılları için sırasıyla 413999, 769744, 588949 değerlerindedir²⁶⁸. Bu gelir grubunu müteşebbis, tarım müteşebbis ve transfer gelirleri izlemektedir. En düşük gelir eşitsizliğine sahip olan gelir grubu ise emek gelir kaynağıdır. Bu gelir kaynağının gelir eşitsizliği 2002, 2007 ve 2009 yılları için sırasıyla 1382, 843 ve 957'dir.

Her bir gelir grubuna ait gelir eşitsizliği sonuçlarına göre, faiz gelirlerinin gelir eşitsizliği ölçütünün bu derece yüksek değerlere sahip olması oldukça anlamlıdır. Aslında bu gelir grubundaki gelirlerin ortalama gelirden farklılaşması ve uç noktalarda olması beklenen bir durumdur. Özellikle de, Türkiye'de 2002-2007 döneminde ilk başlarda 2001 krizi sonrası faiz oranlarının yüksek düzeylerde seyretmesi nedeni ile bu faiz gelir grubunun kendi grup içi değişkenliği yüksek olduğundan elde edilen bulgu beklentilerle uyumludur.

Müteşebbis gelir grubunda ise benzer bir öykü söz konusudur. Bu gelir grubunun heterojen yapısı, kendi gelir eşitsizliğinin de yüksek olmasına neden olmaktadır. Toplam gelir içerisinde aldığı yüksek pay nedeniyle ekonomide önemli bir gelir grubunu temsil eden emek gelir grubunun kendi grup içi eşitsizliğinin diğer gelir gruplarına oranla daha düşük olarak elde edilmiştir. Böyle bir bulgu, aslında işgücü gelirlerinin daha az değişkenliğe sahip olması nedeniyle olası bir durumdur.

2002-2007 Dönemi

2002-2007 döneminde toplam gelir eşitsizliğinde %65.1'lik bir azalma söz konusudur. Bu durum, 2002 yılından 2007 yılına gelindiğinde gelir eşitsizliğinde iyileşme olduğuna işaret etmektedir. Bu dönem içerisinde gelir eşitsizliğinde yaşanan iyileşmeden birincil derecede sorumlu olan gelir grubunun faiz gelir grubunun etkisindeki azalmadır. Bir diğer deyişle faiz gelirlerinin dönemler arasında eşitsizliği arttırıcı yöndeki etkisi almıştır. Faiz gelirlerinin eşitsizliğe olan katkısı 2002-2007 döneminde %32.8 azalmıştır.

²⁶⁸Bu çizelgede gelir eşitsizliği ölçütü olarak yer alan değişkenlik katsayısının karesinin yarısının aldığı değerler, Bölüm 5'de detaylı olarak anlatıldığı gibi, 0 ile sonsuz arasında reel bir değer almaktadır. Bu değer ne kadar büyük ise o kadar gelir dağılımının o kadar çok eşitsiz olduğu anlaşılmaktadır.

Faiz gelir grubunun eşitsizlik yaratıcı etkisindeki büyük azalmalar yaşanmasının sebebi, faiz gelir eşitsizliğe olan oransal katkısının azalmasından kaynaklanmaktadır. Zira altıncı blokta yer alan değerlere bakıldığında faiz gelirinin oransal katkısındaki değişimin etkisi %32.8 azalma yönündedir. Diğer taraftan Çizelge’de yedinci blokta yer alan gelir eşitsizliğindeki değişimin etkisi de eşitsizliği azaltıcı yönde etkide bulunmaktadır. Bu değişimin etkisi de %21.3 düzeyindedir.

Diğer bir ifade ile bu sonuçlardan anlaşılacağı üzere, faiz gelirinin toplam eşitsizlikteki değişime olan katkısının azalması ve kendi gelir grubunun oransal katkısındaki azalmayla beraber gelir eşitsizliğindeki azalmadan sorumlu en önemli faktördür. Bu tarz bir bulgunun elde edilmesi beklenilir bir durumu işaret etmektedir.

Daha öncede bahsedildiği üzere 1990-2000 yılları arasındaki dönemde yurtdışındaki yabancı sermayenin yurt içerisine akışını sağlayabilmek amacıyla yüksek faiz oranları uygulanmış ve bunun neticesinde de faiz gelirlerinde bir artış gözlemlenmiştir. Fakat Şubat 2001’de yaşanan kriz neticesinde, o dönemin hükümeti tarafından IMF temelli politikaların bir parçası olarak uygulanan sıkı maliye politikalarının bir sonucu olarak Merkez Bankası’nın 2001 sonrası dönemde ana politika aracı, kısa vadeli faiz oranı olmuştur. Yüksek enflasyonun indirilmesini hedefleyen bir uyum paketi ile Merkez Bankası kısa vadeli faiz oranlarını kademeli olarak indirerek piyasada likidite sıkışıklığı yaşanmasını önlemeye çalışmıştır. Faiz oranları bu dönemde %20 düzeylerinden %10 civarına gerilemiştir. Dolayısıyla da bu durum, orantısız olarak faiz geliri elde eden grubun toplam gelir içerisindeki payının ve bu gelir grubunun eşitsizlik üzerine olan katkısının azalmasına neden olmuştur.

Faiz gelirlerinin ardından, gelir eşitsizliğini etkileyen en önemli etmenin müteşebbis gelir grubu olduğu görülmektedir. Müteşebbis gelirinin bu dönemde gelir eşitsizliğinde yaşanan azalma üzerindeki etki %27.7’dir. Müteşebbis gelir grubunun eşitsizlikte zaman içerisinde yaşanan azalmaya olan etkisi daha detaylı incelendiğinde, bu azalmanın (%27.7) toplam eşitsizlikteki azalmadan kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Bu değer bu dönem için %30.8’dir. Bir diğer ifade ile bu gelir grubunun eşitsizlikte zaman içerisinde yaşanan azalmaya olan etkisi, kendi oransal katkısındaki azalmadan değil toplam eşitsizlikte yaşanan azalmadan kaynaklanmaktadır. Zira bu gelir grubunun oransal katkısındaki değişimin etkisi %9.1 düzeyinde pozitif olup eşitsizlikteki değişimi arttırıcı yönde etki etmektedir. Bu

durum, müteşebbis gelirinin eşitsizlik üzerindeki belirleyici rolünün azalmadan devam ettiğinin bir göstergesidir.

Diğer taraftan transfer gelir grubuna bakıldığında oldukça şaşırtıcı bir senaryo ile karşı karşıya kalınmaktadır. Transfer gelir grubunun eşitsizlikte zaman içerisinde yaşanan değişime olan etkisinin düşük düzeyde de olsa pozitif bir değer olduğu görülmektedir (%0.3).

Bu durum, zaman içerisinde gelir eşitsizliğinde azalma yaşanmasına karşın, bu azalmaya ters yönde etki eden bir transfer gelir grubunun varlığına işaret etmektedir ki bu durum beklentilerin tam tersi yönündedir. Hatta eşitsizlikteki azalmaya neden olan gelir grubunun sosyal yardımlaşma nedeniyle karşılıksız olarak sağlanan transfer gelirlerinin olması beklenmektedir. Transfer gelirlerinin zaman içerisindeki katkısındaki değişimin negatif olması yani gelir eşitsizliğindeki değişime olan etkisinin eşitsizliği azaltıcı yönde olması beklenmektedir.

Transfer gelir grubunun eşitsizliğe olan katkısındaki değişim daha da detaylı incelendiğinde, pozitif bir değer olan bu değişimin tamamen transfer gelir grubunun zaman içerisinde oransal katkısında yaşanan artışından kaynaklandığı görülmektedir (%3.4). Bu durum, transfer gelirlerinden yaratması beklenen durum ile çelişkili bir bulgu ortaya koymaktadır. Elde edilen bu sonuç ışığında, transfer gelir grubunun 2002-2007 döneminde yaşanan gelir eşitsizliğindeki azalmadan sorumlu olduğunu söylemek bir tarafa, eşitsizliği arttırıcı yönde etkisi olduğu anlaşılmaktadır. Bu durum, izlenilen makroekonomik politikaların arzu edilen duruma hizmet edemediğini, tam tersine gelir dağılımını bozucu yönde etkide bulunduğunu göstermektedir.

Halbuki 2002 yılında iktidara gelen dönemin hükümetinin izlediği makroiktisadi politikalarla beraber kamu transfer harcamalarında artış olmuştur. Bir diğer ifade ile dönemin hükümeti tarafından seçim politikası olarak vaatte bulunduğu üzere düşük gelirli seçmenlere yönelik olarak çeşitli tarzda gelir transferleri gerçekleştirilmiştir. Dolayısıyla da, karşılıksız olan bu gelir transferlerinin gelir eşitsizliği üzerine etkilerinin olumlu olması, eşitsizliği düzeltici yönde etki etmesi gerekmektedir.

Emek gelir grubunun eşitsizliği azaltıcı yönde bir katkısı olduğu görülmektedir (%1.3). Bu etkinin eşitsizliğin azalmasına yönelik olmasına karşın diğer gelir grupları ile karşılaştırıldığında çok yüksek düzeyde olmadığı görülmektedir. Bu gelir

grubunun katkısını kendi bileşenlerine bir kademe daha ayrıştırıldığında, bu katkının yüksek olmamasının sebebi olarak bu gelir kaynağının kendi oransal katkısında zaman içinde görülen değişim olduğu görülmektedir (%23.3). Daha açık bir ifade ile, emek gelir grubunun zaman içinde kendi oransal katkısı gelir eşitsizliğini arttırıcı yönde etki ettiğinden, diğer iki etkinin (eşitsizlikteki değişim ve etkileşim etkileri) azaltıcı yönde olan etkilerini nötrleştirmektedir.

2007-2009 Dönemi

Çizelge 7.2’de ikinci döneme ait sonuçlara bakıldığında, bu dönemde gelir eşitsizliğinde zaman içinde %35.5’lik bir artış yaşandığı görülmektedir. Çizelge’deki bulgular gelir eşitsizliğinde yaşanan bu artıştan büyük ölçüde faiz ve müteşebbis gelir gruplarının sorumlu olduğunu ortaya koymaktadır. Bu gelir gruplarının gelir eşitsizliğindeki artışa sırasıyla %13.7 ve %12.6’lık etkileri olduğu belirlenmiştir. Benzer şekilde, emek ve tarım müteşebbis gelir gruplarının da gelir eşitsizliğinde zaman içerisinde yaşanan değişimi arttırıcı yönde etkisi olduğu belirlenmiştir (sırasıyla %9.6 ve %2.3). Sadece transfer gelir grubunun gelir eşitsizliğinde yaşanan artışı az da olsa azaltıcı yönde bir etkisi olduğu görülmektedir. Transfer gelir grubunun eşitsizlikteki artış üzerinde azaltıcı yönde %1.2’lik bir etkisi söz konusudur.

Çizelge’deki altıncı ve yedinci bloğa bakıldığında, bu dönemde de en etkili olan gelir gruplarından müteşebbis gelir grubunun etkisinin, eşitsizlikteki değişim etkisi (%20.0) nedeni ile olduğu anlaşılmaktadır. Bir diğer ifade ile müteşebbis gelir grubunun bu dönem içerisinde hem toplam gelir içerisindeki payında hem de eşitsizliğe olan mutlak katkısında çok büyük bir değişim olmadığından, bu gelir grubunun eşitsizlikteki değişime olan etkisinin en temel kaynağını kendi oransal katkısındaki değişim etkisi oluşturmamaktadır.

Diğer yandan, faiz gelir grubunun eşitsizlikteki değişime olan katkısının ise, bu gelir bileşeninin kendi oransal katkıdaki değişim (%8.9) sebebiyle olduğu görülmektedir. Bu dönem içerisinde faiz gelir grubunun eşitsizliği arttırıcı yönde etki etmesi beklenen bir durumu teşkil etmektedir. Zira 2007-2009 dönemi içerisinde 2008 yılında yaşanan küresel krizin Türkiye üzerinde de olumsuz yönde yansımaları olmuştur. Bu dönem içerisinde hükümet tarafından uygulanan faiz oranı ile ilgili politikalardan dış konjonktür nedeniyle sapmalar olmuştur. Bu nedenle artan faiz

oranlarının etkisiyle toplam gelir içerisinde faiz gelirlerinin payı artmış ve bu gelir grubunda yaşanan bu artış dolaylı olarak gelir dağılımı üzerine olumsuz olarak etkide bulunmuştur.

İki Farklı Dönemin Karşılaştırılması

2002-2007 döneminde gelir eşitsizliğinde azalma yaşanırken, 2007-2009 döneminde ise durum tersine dönerek gelir eşitsizliğinde artış olduğu görülmüştür. İki referans yıl arasında gelir gruplarının toplam gelir eşitsizliğine yapmış oldukları etkide meydana gelen değişim eşitsizlikte yaşanan toplam değişimi ifade etmektedir. Dolayısıyla, bu rakamların işaret ettiği çok ilginç bir sonuç aynı hükümetin birinci dönemine denk gelen 2002-2007 döneminde uygulanan iktisat politikalarının ve konjonktürün gelir dağılımı eşitsizliğini azaltıcı bir etkiye (-%65.1) ve ikinci dönem olan 2007-2009 döneminde ise uygulamaların ve dış konjonktürün gelir dağılımı eşitsizliğini arttırıcı bir etkiye (%35.5) neden olduğudur.

Aslında ilk döneme ait sonuçlar, hükümetin ekonomik başarısının bir göstergesi olarak algılanabilir. Bununla birlikte Türkiye ekonomisinde özellikle o dönemde yaşanan ekonomik büyüme başarısının da ayrıca bu gelir eşitsizliğindeki iyileşmenin bir etkeni olduğu da aşikardır.

Geleneksel gelir kaynaklarına göre yapılan gelir gruplandırılmasında, iki dönem birbirleri ile karşılaştırıldığında gözlemlenen bir diğer bulgu ise, her iki dönemde de gelir eşitsizliğindeki değişim üzerinde etkili olan gelir kaynaklarının faiz ve müteşebbis gelir grupları olduğudur. Bu gelir gruplarının iki dönemde gelir eşitsizliğinde yaşanan değişim üzerine olan etkilerinin işareti (yönü) farklı olsa da etkinlik olarak değerlendirildiğinde bu iki gelir grubunun ön plana çıktığı görülmektedir. Diğer taraftan emek gelir grubunun eşitsizlikteki değişim üzerindeki etkisi, 2002-2007 döneminde diğer gelir kaynaklarına kıyasla daha düşük düzeyde iken, 2007-2009 döneminde bu gelir kaynağının öneminin arttığı görülmüştür.

Bu bölümde elde edilen bulgularla birlikte bir önceki bölümde elde edilen sonuçlar bir arada göz önüne alındığında, gelir eşitsizliğindeki değişim üzerinde etkili bir gelir kaynağı olarak ön plana çıkmayan emek gelir grubunun, her bir yıldaki gelir eşitsizliğini etkileyen gelir kaynaklarına bakıldığında etkin bir faktör olduğu görülmektedir. Dolayısıyla da, bu sonuçlar eşitsizlikteki değişim ile eşitsizlik

üzerinde etkili olan faktörlerin aynı olmayacağı ile ilgili hipotezi doğrular niteliktedir.

7.4.2 Gelir eşitsizliğinin değişiminde ticarete-konu-olan ve konu-olmayan gelir kaynaklarının önemi

Bu grupta ekonomik faaliyetler hedef aldıkları pazarlar dahilinde *ticarete-konu-olan* ve *konu-olmayan* gelir grupları olarak iki temel grupta toplulaştırılmıştır. Çizelge 7.3'te yer alan bulgular Jenkins (1995) ayrıştırma analizi sonuçlarını göstermektedir.

Genel Analizler

Çizelge 7.3'te üçüncü blokta her bir gelir kaynağının eşitsizlik üzerine olan mutlak katkıları incelendiğinde, bu gelir kaynaklarının eşitsizliği arttırıcı yönde etki ettikleri anlaşılmaktadır. Bu blokta yer alan pozitif değerler birbirleriyle karşılaştırıldığında ise, *ticarete-konu-olmayan* gelir grubunun *ticarete-konu-olan* gelir grubuna göre her bir yıl geçerli olmak üzere katkısının çok daha yüksek olduğu görülmektedir. Örneğin, *ticarete-konu-olmayan* ve *konu-olan* gelir gruplarının 2002, 2007 ve 2009 yıllarında sırasıyla 853, 308, 444 ve 201, 59, 54 değerlerinde etkide bulundukları görülmektedir.

2002 yılından 2007 yılına gelindiğinde her iki gelir grubunun katkısında azalma olmakla beraber 2007 yılından 2009 yılına gelindiğinde ise *ticarete-konu-olmayan* gelir grubunun katkısının az da olsa tekrar arttığı gözlemlenmektedir.

Ticarete-konu-olmayan gelirlerin eşitsizlik üzerinde bu kadar etkili bir faaliyet geliri olmasının temel nedeni bu gelir grubunun dönemin hükümeti tarafından bir anlamda “tercih” edilerek, bu gelir grubuna yönelik gelir yaratma mekanizmalarının oluşturulmasıdır. Bu tercih sebebiyle bu iktisadi faaliyette orantısız olarak gelir artışı yaşanıldığı için, bu durum eşitsizlik üzere olumsuz olarak yansımıştır.

Çizelge 7.3: Ticarete-Konu-Olan ve Konu-Olmayan Gelir Kaynaklarının Eşitsizlikteki Değişim Üzerine Etkileri.

	Toplam Gelir	Ticarete-konu-olan Gelirler	Ticarete-konu-olmayan Gelirler
Yıllar	<i>Gelir Kaynaklarının Toplam Gelir İçerisindeki Payı (%)</i>		
2002	100	34,2	65,8
2007	100	28,0	72,0
2009	100	27,8	72,2
	<i>Gelir Kaynaklarının Eşitsizliğe olan Katkısı (%)</i>		
2002	100	19,1	80,9
2007	100	16,1	83,9
2009	100	10,9	89,1
	<i>Gelir Kaynaklarının Eşitsizliğe olan Mutlak Katkısı (1000*\$f)</i>		
2002	1056	201	853
2007	369	59	308
2009	500	54	444
	<i>Gelir Kaynaklarının Eşitsizliği (1000*I₂)</i>		
2002	1056	2685	2229
2007	369	843	9789
2009	500	957	9615
	<i>Gelir Kaynaklarının Katkılarındaki Değişim (%) [1+2+3]</i>		
2002-2007	-65,1	-13,5	-51,6
2007-2009	35,5	-1,4	36,9
	<i>Gelir Kaynaklarının Oransal Katkılarındaki Değişimin Etkisi (%) [1]</i>		
2002-2007	0	-3,0	3,0
2007-2009	0	-5,2	5,2
	<i>Gelir Eşitsizliğindeki Değişimin Etkisi (%) [2]</i>		
2002-2007	-65,1	-12,4	-52,7
2007-2009	35,5	5,7	29,8
	<i>İki Farklı Değişimdeki Etkileşimin Etkisi (%) [3]</i>		
2002-2007	0	1,9	-1,9
2007-2009	0	-1,9	1,9

Diğer taraftan dördüncü blokta yer alan her bir gelir kaynağına ait eşitsizliklere bakıldığında, *ticarete-konu-olan* gelir grubunun 2002, 2007 ve 2009 yıllarında sırasıyla 2685, 843, 957 değerlerini aldığı görülmektedir. Aynı yıllar için *ticarete-konu-olmayan* gelir grubunun eşitsizliği ise sırasıyla 2229, 9789, 9615 değerlerine sahiptir. Bu bulgular incelendiğinde, dönemin hükümeti tarafından “tercih” gelir grubu olan *ticarete-konu-olmayan* gelir grubunun eşitsizliğindeki artış bu seçimin sonuçlarını göstermektedir. Zira bu gelir grubuna yönelik olarak orantısız gelir yaratma mekanizmalarının oluşturulması bu gelir grubunun kendi eşitsizliğinin giderek artmasına neden olmuştur. Bir diğer açıdan, *ticarete-konu-olan* gelir grubuna bakıldığında ise bu gelir grubunun eşitsizliğinin dönemin hükümetinin ilk seçim dönemi olan 2002-2007 döneminde azaldığı görülmektedir.

2002-2007 Dönemi

Gelir eşitsizliğinde yaşanan değişime gelir kaynaklarının katkısının yer aldığı beşinci bloktaki sonuçlar, 2002-2007 döneminde gelir eşitsizliğinde yaşanan azalmadan (%65.1)’den çok büyük oranda *ticarete-konu-olmayan* gelir grubunun etkisinin (%51.7) olduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla bir diğer ifade ile gelir eşitsizliğinde bu dönemde yaşanan iyileşmenin temel nedeni *ticarete-konu-olmayan* gelir grubunun katkısındaki azalmadır.

Ticarete-konu-olmayan gelir grubunun katkısındaki azalmanın altında yatan sebepler irdelendiğinde ise çizelge’de altıncı, yedinci ve sekizinci blokta yer alan değerlere ulaşılmaktadır. Bu azalmadan eşitsizlikteki azalmanın (%52.7) sorumlu olduğunu göstermektedir. Hatta bu değer katkısındaki azalmadan daha da büyük bir değerdir. Bu değerlerin etkisini azaltan ise bu gelir kaynağının oransal katkısındaki değişim (%3.0)’dir.

Ticarete-konu-olan gelir grubunun eşitsizlikteki azalmanın üzerindeki etkisi %13.5’dir. Bu katkının düzeyi *ticarete-konu-olmayan* gelir grubu ile kıyaslandığında düşük olmakla beraber, yine de eşitsizliği azaltıcı yönde etkide bulunduğu görülmektedir. Bu grubun etkisindeki azalmanın sebepleri daha detaylı incelendiğinde ise, büyük bir ölçüde eşitsizlikteki değişim (%12.4) etkisinden kaynaklandığı görülmektedir.

Elde edilen bu bulgular, her iki gelir grubunun eşitsizlikteki azalmaya olan etkilerinin kendi oransal katkılarındaki değişimden ziyade, eşitsizlikte yaşanan

değişimin etkisinden olduğu anlaşılmıştır. Dolayısıyla, bu katkıların azalması aslında gelir gruplarının eşitsizliğe olan katkılarının azaldığı anlamını taşımamaktadır.

2007-2009 Dönemi

Çizelge 7.3’de ikinci döneme ait bulgular incelendiğinde, bu dönem de eşitsizlikte görülen artıştan *ticarete-konu-olmayan* gelir grubunun katkısındaki değişimin sorumlu olduğu görülmektedir. Bu dönem içinde gelir eşitsizliği %35.4 artmaktadır. Gelir eşitsizliğindeki dönemler arası artıştan *ticarete-konu-olmayan* gelir grubunun sorumlu olduğu görülmektedir. *Ticarete-konu-olmayan* gelir grubunu %36.9’lık bir etkiye sahiptir. Bu katkıdaki artışın etkisi eşitsizlikte yaşanan artıştan daha büyük bir değerdir. *Ticarete-konu-olan* gelir grubu katkısında görülen %1.4’lük iyileşme eşitsizlikteki bozulmayı azaltıcı yönde etkide bulunmaktadır. Bu dönemde iki gelir grubunun eşitsizlikteki değişim üzerine ters yönde etkide bulunduğu anlaşılmaktadır.

Her iki gelir grubunun katkılarındaki değişimler daha detaylı incelendiğinde, *ticarete-konu-olan* gelir grubunun katkısındaki değişimin (%1.4), kendi gelir grubunun oransal katkısındaki azalmadan (%5.2) kaynaklandığı görülmektedir. Eşitsizlikteki değişimin etkisi (%5.7) ise, bu gelir grubunun katkısındaki değişim ile ters yönlüdür. Bir diğer deyişle, gelir grubunun oransal katkısındaki değişim eşitsizlikte bir bozulma yaratırken, eşitsizlikte yaşanan değişimin iyileştirici bir etkisi olduğu belirlenmiştir. Diğer taraftan *ticarete-konu-olmayan* gelir grubuna bakıldığında, bu gelir grubunun katkısındaki değişimin, eşitsizlikteki değişim etkisinden (%29.8) kaynaklandığı görülmektedir. Kendi oransal katkısındaki değişim etkisi %5.2 oranında eşitsizliği arttırıcı yöndedir.

İki Farklı Dönemin Karşılaştırılması

İki farklı dönemde eşitsizlikte yaşanan değişim karşılaştırıldığında en göze çarpan sonuç, gelir eşitsizliğindeki azalma/arıştan sorumlu olan gelir grubunun *ticarete-konu-olmayan* gelir grubu olduğudur. Bu gelir grubunun etkisi eşitsizlikte zaman içinde yaşanan değişimi yönlendirmektedir.

Bu elde edilen bulgular aslında çok da şaşırtıcı değildir. Zaten hem *ticarete-konu-olmayan* gelir grubunun toplam gelir içerisindeki payı hem de kendi grup içi eşitsizlik değerleri göz önüne alındığında eşitsizlikte yaşanan değişim üzerindeki bu etkisi beklenilebilir bir bulgudur. Her iki dönemde de iktidarda olan dönemin hükümetinin izlediği makroiktisadi politikalar neticesinde bu gelir grubu yönünde

gelir yaratma mekanizmaları oluşturduğundan ve gelirlerin giderek daha fazlasının bu tip faaliyet yoluyla elde edilebilir hale gelmesinin gelir eşitsizliğindeki değişim üzerindeki etkisini bariz bir biçimde arttırmaktadır.

7.4.3 Gelir eşitsizliğinin değişiminde ticarete-konu-olan ve konu-olmayan emek ve emek-dışı gelir kaynaklarının önemi

Toplam gelirden aldıkları payın oldukça yüksek olması nedeniyle işgücü gelirlerinin ana iktisadi faaliyet temelinde ayırımına gidilerek bu faaliyetlerin gelir eşitsizliğindeki değişim üzerine etkilerinin incelenmesi amacıyla bu grup oluşturulmuştur. Bu bağlamda gerçekleştirilen analiz bulguları Çizelge 7.4'te gösterilmektedir.

Genel Analizler

Bu Çizelge'de üçüncü blokta yer alan bulgular her bir gelir grubunun eşitsizliğe olan mutlak katkılarını ifade etmektedir. *Ticarete-konu-olmayan* emek dışı gelir grubunun en fazla katkıya sahip olduğu görülmektedir. Bu gelir grubuna ait sonuçlar 2002, 2007 ve 2009 yılları için sırasıyla 739, 202 ve 301'dir. Bu gelir grubundan sonra ikinci büyük katkıda bulunan gelir grubu *ticarete-konu-olmayan* emek gelirleridir. Bu gelir grubunun değerleri ise aynı yıllar için sırasıyla 114, 106 ve 143'tür. Bu değerler analiz edildiğinde, zaman içerisinde bu gelir gruplarının katkılarında 2002 yılından 2007 yılına gelindiğinde bir azalma olduğu, özellikle de *ticarete-konu-olmayan* emek dışı gelir grubunun katkısında oldukça büyük bir düşüş olduğu görülmektedir. Ardından, 2009 yılına gelindiğinde ise her iki gelir grubunun katkılarında artış olduğu görülmektedir.

Ticarete-konu-olan emek gelirlerinin gelir eşitsizliğine olan mutlak katkısı ise diğer gelir grupları ile karşılaştırıldığında en düşük düzeydedir. Bu mutlak katkı aynı yıllar için sırasıyla 30, 26 ve 22 değerlerini almıştır. *Ticarete-konu-olan* emek dışı gelirlerin mutlak katkısı ise 2002 yılında büyük bir değere sahipken (172), 2007 yılına gelindiğinde büyük bir düşüş göstermiş (34) ve 2009 yılında da aynı düzeyde (34) kalmıştır.

Ticarete-konu-olmayan emek dışı gelirlerin eşitsizlik üzerine katkısının diğer gelir grupları ile karşılaştırıldığında çok da yüksek düzeyde olması, Türkiye ekonomisinde beklenen bir durumu işaret etmektedir. Özellikle bu gelir grubunu oluşturan gelirler göz önüne alındığında oldukça anlamlı bir durumdur. Zira bu gelir grubunun

ekonomide ağırlığının artması bu gelirlerin gelir eşitsizliğine olan katkılarının da artmasına neden olmuştur.

Çizelge 7.4'teki dördüncü bloğa bakıldığında, bu blokta yer alan değerler her bir gelir kaynağının kendi grup içi eşitsizliğini göstermektedir. 2002 yılında en yüksek eşitsizliğe *ticarete-konu-olmayan* emek dışı gelir grubu (6654) sahipken, 2007 ve 2009 yıllarında ise en yüksek eşitsizlik *ticarete-konu-olan* emek dışı gelirler (sırasıyla 6508 ve 5351) sahiptir. Bu gelir kaynaklarının içerisinde en düşük eşitsizlik *ticarete-konu-olmayan* emek gelir grubunun sahip olduğu anlaşılmıştır. Bu eşitsizlik üç yıl için sırasıyla 2458, 1642 ve 1768 değerlerindedir.

2002 yılından 2007 yılına gelindiğinde *ticarete-konu-olan* emek dışı gelir grubu haricinde diğer gelir kaynaklarının eşitsizliğinde azalma olduğu görülmüştür. 2007 yılından 2009 yılına gelindiğinde ise yine *ticarete-konu-olan* emek dışı gelir grubu haricinde diğer gelir kaynaklarının eşitsizliğine artış olduğu belirlenmiştir.

Çizelge 7.4: Ticarete-Konu-Olan ve Konu-Olmayan Emek ve Emek Dışı Gelir Kaynaklarının Eşitsizlikteki Değişim Üzerine Etkileri.

	Toplam Gelir	Ticarete-Konu-Olan Emek Geliri	Ticarete-Konu-Olmayan Emek Geliri	Ticarete-Konu-Olan Emek Dışı Gelir	Ticarete-Konu-Olmayan Emek Dışı Gelir
Yıllar	<i>Gelir Kaynaklarının Toplam Gelir İçerisindeki Payı (%)</i>				
2002	100	13	29.8	21.4	35.8
2007	100	17	36.8	11.3	34.8
2009	100	15.3	38.4	13	33.3
	<i>Gelir Kaynaklarının Eşitsizliğe olan Katkısı (%)</i>				
2002	100	2.9	10.8	16.3	70.0
2007	100	7.3	28.9	9.1	54.7
2009	100	4.4	28.6	6.8	60.3
	<i>Gelir Kaynaklarının Eşitsizliğe olan Mutlak Katkısı (1000*\$f)</i>				
2002	1055	30	114	172	739
2007	369	26	106	34	202
2009	500	22	143	34	301
	<i>Gelir Kaynaklarının Eşitsizliği (1000*I₂)</i>				
2002	1055	5149	2458	5609	6654
2007	369	3368	1642	6508	2604
2009	500	3709	1768	5351	3721
	<i>Gelir Kaynaklarının Katkılarındaki Değişim (%) [1+2+3]</i>				
2002-2007	-65.1	-0.4	-0.7	-13.1	-50.9
2007-2009	35.5	-1.4	9.9	0.1	27.0
	<i>Gelir Kaynaklarının Paylarındaki Değişimin Etkisi (%) [1]</i>				
2002-2007	0	4.4	18.1	-7.2	-15.3
2007-2009	0	-3.0	-0.3	-2.3	5.6
	<i>Gelir Eşitsizliğindeki Değişimin Etkisi (%) [2]</i>				
2002-2007	-65.1	-1.9	-7.0	-10.6	-45.6
2007-2009	35.5	2.6	10.3	3.3	19.5
	<i>İki Farklı Değişimdeki Etkileşimin Etkisi (%) [3]</i>				
2002-2007	0	-2.9	-11.8	4.7	10.0
2007-2009	0	-1.1	-0.1	-0.8	2.0

2002-2007 Dönemi

Çizelge 7.4'teki beşinci blokta yer alan bulgular, gelir eşitsizliğinde dönemler arası yaşanan azalmadan (%65.1)'den sorumlu olan gelir kaynağının *ticarete-konu-olmayan* emek dışı gelir grubu olduğu anlaşılmaktadır. Bu gelir kaynağı eşitsizlikteki azalmanın %50.9'luk kısmından sorumludur.

Bu gelir grubunu *ticarete-konu-olan* emek dışı gelir grubu takip etmektedir. Bu gelir grubunun eşitsizlikteki azalmaya etkisi %13.1'tir. Dolayısıyla elde edilen bulgular, aslında emek dışı gelirlerin gelir eşitsizliğindeki azalmadan sorumlu olduklarını işaret etmektedir.

Ticarete-konu-olan ve *ticarete-konu-olmayan* emek gelir gruplarının sırasıyla %0.4 ve %0.7'lik bir azaltıcı etkiye sahip oldukları görülmektedir. Bu değerlerin oldukça düşük olması gelir eşitsizliğinde zaman içinde yaşanan azalma üzerine emek gelirlerinin göreceli öneminin az olduğuna işaret etmektedir.

Ticarete-konu-olmayan emek dışı gelir grubunun gelir eşitsizliğindeki azaltıcı etkisinin sebebi detaylı olarak incelendiğinde eşitsizlikteki değişim etkisinin (%45.6) olduğu görülmektedir. Bu gelir grubunun kendi oransal katkısındaki değişimin etkisi de azalmadan sorumlu olup %15.3 değerindedir. *Ticarete-konu-olan* emek dışı gelir grubu için ise hem kendi oransal katkısındaki değişim etkisinin (%7.2) hem de eşitsizlikteki değişim etkisinin (%10.6) sorumlu olduğu anlaşılmıştır.

Buna karşın, *ticarete-konu-olmayan* emek gelir grubunun eşitsizliği azaltıcı etkisi üzerinde, kendi oransal katkısındaki değişimin ters yönde bir etkide bulunduğu (%18.1) ve eşitsizliği bozucu yönde etki yaptığı görülmektedir. Bu nedenle eşitsizlikteki değişim etkisinin (%7.0) ve etkileşim etkisinin (%11.8) sorumlu olduğunu söylemek yerinde olacaktır.

2007-2009 Dönemi

İkinci döneme ait sonuçlar incelendiğinde, bu dönemde gelir eşitsizliğinde yaşanan artıştan *ticarete-konu-olmayan* emek dışı gelir grubunun sorumlu olduğu görülmektedir. Yaşanan artışın (%35.5), %27.0'lik bu gelir grubundan kaynaklanmaktadır. Bu gelir grubundan sonra ikinci derecede etkide bulunan gelir kaynağı *ticarete-konu-olmayan* emek gelir grubudur. Bu gelir grubunun etkisi %9.9 değerindedir. *Ticarete-konu-olan* emek dışı gelirin eşitsizlikteki artışa olan etkisi %0,1 olup göz ardı edilebilecek bir düzeydedir.

Bu döneme bakıldığında eşitsizlikteki artışı düzeltici yönde katkıda bulunan tek gelir kaynağının *ticarete-konu-olan* emek gelir grubu olduğu görülmektedir. Bu gelir grubunun etkisi %1.2 düzeyindedir. Elde edilen bulgular, bu gelir grubunun eşitsizliğe iyileştirici yönde katkıda bulunduğunu göstermektedir.

Gelir kaynaklarının eşitsizlikteki değişime olan etkisi bir kademe daha ayrıştırıldığında elde edilen bulgular Çizelge’de altıncı, yedinci ve sekizinci blokta yer almaktadır. Bu bloklardaki sonuçlara göre, en fazla etkiye sahip olan *ticarete-konu-olmayan* emek dışı gelirin eşitsizlikteki değişime olan etkisinin çoğunluğunun, eşitsizlikte yaşanan değişim (%19.5) olduğu görülmektedir. Diğer taraftan ikinci önemli gelir kaynağı olan *ticarete-konu-olmayan* emek gelir grubunun etkisi de yine benzer şekilde eşitsizlikteki değişim etkisinden (10.3) kaynaklanmaktadır.

İki Farklı Dönemin Karşılaştırılması

İki dönemin karşılaştırılması yapıldığında her iki dönemde de eşitsizlikteki değişime en fazla etkisi olan gelir kaynağının *ticarete-konu-olmayan* emek dışı gelir grubu olduğu anlaşılmaktadır. Bu gelir grubunun önemi hem toplam gelir içerisinde sahip olduğu pay hem de kendi grup içi eşitsizliğinin diğer gelir kaynaklarına kıyasla daha yüksek olması sebebi yaşanmıştır.

Ticarete-konu-olan emek gelir grubu her iki dönemde de gelir eşitsizliğe azaltıcı yönde etkide bulunmaktadır. Bir diğer ifade ile, bu gelir grubu gelir eşitsizliğinde artış gözlemlenen 2007-2009 döneminde dahi gelir eşitsizliğini iyileştirici yönde hareket etmektedir.

Bir önceki gruplandırma ile gelir eşitsizliğindeki üzerinde en etkili gelir kaynağının *ticarete-konu-olmayan* gelir grubu olduğu tespit edilmişti. Bu gruplandırma ile elde edilen bir diğer sonuç eşitsizlikteki değişim üzerine etkili olan alt gelir grubunun emek dışı gelirler olduğudur.

7.5 Değerlendirme

Bu bölümde bir önceki bölümde detaylı bir incelemeye tabi tutulan Türkiye ekonomisindeki gelir eşitsizliğinin gelir kaynaklarına göre ayrıştırılması ile ilgili analizi daha da derinleştirmek amacıyla 2002-2009 yılları arasındaki dönemde, gelir eşitsizliğinde yaşanan değişime kaynaklık eden gelir bileşenleri tespit edilmiştir.

Bu bölümün amacı, bu dönem içerisinde gelir eşitsizliğinde yaşanan değişimden birincil derecede sorumlu gelir kaynaklarının tespit edilmesiyle beraber bütün dönem boyunca siyasi istikrarı sağlamış olan hükümetin izlemiş olduğu makroiktisadi politikaların gelir dağılımı üzerindeki etkilerinin belirlenmesidir. Bu noktada, inceleme dönemi 2002-2007 ve 2007-2009 dönemleri olmak iki alt dönem altında analiz edilmiştir. Bu alt dönemlerin belirlenirken esas alınan nokta 2002 yılı seçimleri ile tek başına iktidara gelen hükümetin, 2007 yılındaki seçim ile tekrar tek başına iktidara gelmesi ile iki farklı yasama dönemi arasında bir farklılık olup olmadığıdır.

2002-2007 döneminde tamamen IMF güdümlü politikaları izlemek durumunda kalan hükümet ile aynı hükümetin tek başına politikaları uygulama imkanını bulduğu 2007-2009 döneminde gelir eşitsizliğinde yaşanan değişim üzerinde etkili olan gelir gruplarının belirlenmesi aslında hükümetin iktisadi politikaların gelir dağılımı üzerine ne şekilde yansıdığı ile ilgili ipuçları verecektir.

Jenkins ayrıştırma analizi sonuçlarına göre, birinci dönemde, uygulanan politikaların etkisinin gelir dağılımı eşitsizliğini azaltıcı bir etki (-%65.1) yarattığı ve ikinci dönemde ise bu uygulamaların gelir dağılımı eşitsizliklerini arttırıcı bir etkiye (%35.5) neden olduğu bulunmuştur.

Yine Faiz Gelirleri Mi?

2002-2007 döneminde gelir eşitsizliğinde yaşanan iyileşmenin hangi gelir kaynaklarının etkilerindeki değişimden kaynaklandığı tespit edildiğinde ilk göze çarpan faktörün faiz gelirleri olduğudur. Bu iyileşmeye faiz gelirlerinin eşitsizlik yaratıcı etkisinde yaşanan azalma sebep olmuştur. Faiz gelirlerinin katkısında oldukça büyük bir azalmanın yaşanmasının sebebi olarak dönemin hükümeti tarafından uygulanan “Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı” kapsamında faiz gelirlerinin Merkez Bankası tarafından kademeli olarak azaltılması gösterilebilir. Bu gelir grubundan orantısız olarak gelir elde edenlerin yüzdesi azaldığından, bu gelir grubunun hem toplam gelir içindeki payında büyük bir azalma yaşanmış hem de kendi grup içi eşitsizliğinde bir iyileşme söz konusu olmuştur. Dolayısıyla da faiz gelir grubunda yaşanan bu gelişmeler, gelir eşitsizliği üzerine olumlu bir biçimde yansyarak, eşitsizliği iyileştirici yönde etkide bulunmuştur.

Aslında iktisat literatürdeki birçok araştırma IMF temelli politikalara maruz kalan ülkelerde ciddi gelir dağılımı problemlerinin yaşandığına ilişkin sonuçlar elde etmiş olmasına rağmen, Türkiye ekonomisinde tam tersi bir sonuç elde edilmesi oldukça şaşırtıcıdır. Fakat beklentilerin tam tersi bir sonucun elde edilmesinde başlıca etmeni IMF güdümlü politikaların bir parçası olarak sıkı maliye politikasının izlenmesi ve kamu sektörünün özelleştirilmesidir. Bu durum o dönemde dış ve iç borç ödeyicisi durumunda olan kamu sektörünün borç yükünün hafiflemesine neden olmuş ve bununla birlikte reel faizlerde de büyük oranda gerileme yaşanmıştır. Bununla birlikte, kamu sektörü borçlanma gereğindeki azalmayla beraber faiz oranlarındaki kademeli düşüş, uzun zamandır eşitsizliği kötüleştirici ana faktör olan kamu sektörünün faiz ödemelerinin azalmasına neden olmuştur. Dolayısıyla faiz gelirleri elde eden kesimlerin de genellikle gelir dağılımının üst kısımlarında yer alan gelir grupları olduğu gerçeği ile birlikte faiz gelirlerinin eşitsizlikteki değişim üzerinde olumlu yansımalarının olması oldukça normaldir.

2007-2009 döneminde ise gelir eşitsizliğinde yaşanan artıştan yine faiz gelir grubunun sorumlu olduğu anlaşılmaktadır. Bu dönemde düşen reel faiz oranlarında 2008 yılında yaşanan krizin etkisiyle az da olsa artış söz konusu olmuştur. Bu durum faiz ödemelerinin yükünü de arttırmıştır.

Aslında genel olarak, bu dönemde gelir eşitsizliğinde yaşanan bozulmanın temel sebebi olarak 2008 yılında yaşanan küresel krizin etkileri gösterilebilir. Bu kriz neticesinde faiz oranlarında yaşanan artış, bu gelir grubunun orantısız olarak payının ve eşitsizliğinin artmasına neden olmuş ve bu durumda gelir eşitsizliğine olumsuz olarak yansımıştır.

Müteşebbis Gelirlerindeki Değişim Etkisi

Diğer taraftan bu dönem içerisinde etkili olan bir diğer gelir kaynağı müteşebbis gelir grubudur. Bu gelirlerin değişimindeki azalma gelir eşitsizliğini iyileştirici yönde etkide bulunmaktadır. Fakat bu noktada dikkat çeken bir unsur, bu gelir grubunun bu dönem içerisinde kendi oransal katkısında bir azalma yaşanmamasıdır. Daha açık bir ifade ile gelir eşitsizliği üzerinde iyileştirici bir etkide bulunan bu gelir grubunun bu etkisi, kendi oransal katkısındaki iyileşme nedeni ile değil eşitsizlikteki azalma etkisi nedeniyle yaşanmıştır. Dolayısıyla bu gelir grubunun bu dönem içerisinde eşitsizlik üzerindeki belirleyici rolü devam etmiştir.

2007-2009 döneminde ise müteşebbis gelir grubunun eşitsizliği arttırıcı yönde etkisi olduğu görülmektedir. Bu durum aslında dünya ekonomilerinde yaşanan ekonomik kriz nedeniyle Türkiye’deki ekonomik büyümede görülen düşüşün kötüleştirici etkisinin bir göstergesidir.

Transfer Gelirinin Niteliği

2002-2009 dönemine ait bulgular içerisinde en dikkat çekici nokta, transfer gelirlerinin eşitsizliğini arttırıcı yönde etkisinin olmasıdır. Transfer gelirlerinden beklenen etki, eşitsizliği iyileştirici yönde olmasıdır. Fakat ne yazık ki Türkiye ekonomisi için elde edilen sonuçlar bunun tam tersi bir durumu işaret etmektedir. Bu bulguyu ilginç kılan nokta, özellikle 2002-2007 yıllarında hükümetin uyguladığı bu politikalar neticesinde yapılan sosyal ve yardımlaşma transferlerine yönelik kamuoyundaki tartışmalar ve bu tartışmalar neticesinde oluşan beklentilerin tam tersi bir sonucun elde edilmesidir.

Özellikle 2002 yılında iktidara tek başına gelen dönemin hükümeti tarafından kamu transfer harcamaları arttırılmış ve alt gelir gruplarında bulunan hanehalklarına yönelik karşılıksız gelir transferi mekanizmaları oluşturulmuştur. Bu transferlerle alt gelir gruplarının gelirlerinde iyileşmelerin yaratılması hedeflendiğinden bu durumun gelir dağılımı üzerinde iyileştirici bir etki yaratması beklenmiştir. Beklentilerle uyumlu sonuçların elde edilmesinin altında yatan nedenlerden biri bu transferler gelirlerinin aslında hedeflenen gelir gruplarına ulaşmadığı veya ulaşamaması gösterilebilir.

Diğer yandan bu transfer gelirlerinin içerisinde yer alan emeklilik geliri gibi orta ve üst gelir grubuna yönelik ödemelerin de yer alması elde edilen sonucun farklılaşmasına sebep olabilmektedir. Emeklilik gelirin kayıtlı ve düzenli ücret alanlar erişebildiğinden ve aslında Türkiye ekonomisindeki işgücü piyasasında yer alanların yaklaşık yarısının kendi hesabına çalışan ve ücretsiz aile işçisi konumunda olduklarından, bu transfer gelirlerinin etkisinin beklentilerle uyumlu olmamasını açıklayabilmektedir.

2007-2009 döneminde ise transfer gelirlerinin gelir eşitsizliğinde yaşanan artışa rağmen, eşitsizliği iyileştirici yönde etkide bulunduğu görülmektedir. Bu dönem içerisinde transfer gelirlerinin toplam gelir içerisindeki payı aynı seviyede kalmasına

rağmen, eşitsizlikteki değişim üzerine katkısının azalması, uygulanan transfer gelir politikalarının istenilen amaçlara ulaştığının bir göstergesidir.

İşgücü Gelirlerindeki Değişimlerin Etkisi

Toplam gelirden aldığı yüksek pay nedeniyle oldukça önemli bir faktör geliri olan emek gelirlerinin eşitsizlikteki değişim üzerine yansımalarının tespit edilmesi ekonomideki ağırlığı nedeniyle büyük önem teşkil etmektedir.

2002-2007 döneminde eşitsizlikte görülen azalmaya olumlu yönde etki eden emek gelir grubunun bu iyileştirici etkisinin ana nedeni, deflasyonist politikaların neticesinde enflasyon oranlarında görülen azalmayla beraber nominal ücret gelirlerinde görülen ciddi artış sonucunda hanehalklarının reel gelirlerinin iyileşmiştir. Bu iyileşme de, gelir eşitsizlikte bir azalma etkisi yaratmıştır.

2007-2009 döneminde ise, emek gelirlerinin eşitsizliği iyileştirici yöndeki etkisi tersine dönmüş ve eşitsizlikte o dönemde yaşanan artışa emek gelir grubunun da katkısı olmuştur. Küresel krizle beraber artan işsizlik ve düşen reel ücretlerin eşitsizliği artırması beklenen bir sonuçtur.

Ticarete-Konu-Olmayan Gelirlerin Etkisi

İktisadi faaliyetlerin üretimleri ile hedef aldıkları pazarlar dahilinde bir gruplandırılma yapıldığında, yerel nitelikli üretim yapan faaliyetler olan ticarete-konu-olmayan faaliyetlerle, uluslararası pazara yönelik üretim yapan *ticarete-konu-olan* faaliyetler ayırımına gidilmiştir.

2002-2009 döneminde tek başına iktidarda olan hükümet yerel pazara yönelik olan *ticarete-konu-olmayan* faaliyetler temelinde politikalarını oluşturulduğundan daha öncede bahsedilmişti. Bu tip faaliyetler yerel niteliklerinden dolayı uyarılmaları ve yönlendirilmeleri kolay olduğu için tercih edildiklerinden bu iktisadi faaliyetlerde artış söz konusu olmuştur. Bu da *ticarete-konu-olmayan* faaliyetlerde yer alan bireylerin gelirlerini olumlu yönde etkilemiştir. Bu tip faaliyetlerle yaratılan gelir politikalarının tek sıkıntılı noktası, bu faaliyetlerin ülkenin döviz kazanma kapasitesine olan etkilerinin kısıtlı olması ve buna karşılık ülkenin döviz giderlerine arttırıcı yönde etki etmesidir. Bu tip faaliyetler ülkenin uluslararası rekabet gücüne de olumsuz etkide bulunabilmektedirler.

Dolayısıyla 2002-2007 döneminde *ticarete-konu-olmayan* gelir grubunun eşitsizlikte yaşanan azalmadan birincil derecede sorumlu olduğu görülmüştür. *Ticarete-konu-olmayan* faaliyetlerinden elde edilen gelirlerin ekonomide ağırlığının artmasına karşın, bu dönemde bu gelirlerin eşitsizlik üzerinde azaltıcı yönde etki yaratmış olduğu anlaşılmıştır.

2007-2009 dönemi için incelendiğinde ise yine ön planda olan gelir kaynağının *ticarete-konu-olmayan* gelirler olduğu görülmüştür. Bu tip iktisadi faaliyetlerdeki artış ve gelirlerin daha fazla oranda bu tip faaliyetler yoluyla elde edilmesinin bir sonucu olarak bu dönem içerisinde gelir eşitsizliğinde zaman içerisinde yaşanan değişim üzerinde olumsuz yönde etkide bulunduğu görülmüştür. Buna karşın *ticarete-konu-olan* faaliyetlerin ise bu dönem içerisinde az da olsa gelir eşitsizliğindeki değişimi olumlu yönde etkilediği görülmektedir.

Emek Dışı Gelirler Ön Planda

2002-2007 dönemine bakıldığında eşitsizlik üzerinde en etkili olan gelir grubunun ticarete-konu-olmayan emek dışı gelir grubu olduğu anlaşılmıştır. Bu gelir grubunun katkısı diğer gelir grupları ile kıyaslandığında çok daha yüksek bir düzeydedir. İkinci olarak etkili olan gelir grubu *ticarete-konu-olan* emek dışı gelir grubudur. Dolayısıyla bu dönemde, emek dışı gelirlerin emek gelirleri ile kıyaslandığında ön plana çıktığı görülmektedir.

2007-2009 döneminde ise benzer şekilde hem ticarete-konu-olan hem de *ticarete-konu-olmayan* faaliyetlerdeki emek dışı gelirlerin katkılarındaki artış nedeniyle eşitsizlikte artış olduğu gözlemlenmiştir.

Bu sonuçlar hem ticarete-konu-olan hem de *ticarete-konu-olmayan* faaliyetlerdeki emek dışı gelirlerin gelir eşitsizliği üzerinde ne boyutta önemli olduğunu gözler önüne sermektedir. Emek dışı gelirlerin her iki dönemde de ön plana çıkması, dönemin hükümeti tarafından uygulanan makroiktisadi politikaların bir yansımasıdır. Zira bu politikalar transfer ve faiz gelirleri gibi emek dışı gelirleri hedef aldığından bu gelirlerin eşitsizlikteki değişim üzerinde daha fazla söz sahibi olmasına neden olunmuştur.

8. ÜCRET GELİRLERİNDEKİ FARKLILIĞIN AYRIŞTIRILMASI

8.1 Giriş

Yukarıdaki bölümlerde Türkiye ekonomisinde son yıllarda gelir eşitsizliğinde ön plana çıkan gelir kaynakları ve bu gelir kaynaklarının eşitsizlik üzerindeki etkileri belirlenmiştir. Türkiye ekonomisi için gerek üretimlerinde hedef aldıkları pazarlar dahilinde iktisadi faaliyetlerin gruplandırılmasından gerekse klasik anlamda faktör gelirlerinin gruplandırılmasından elde edilen sonuçlar, işgücü piyasasındaki ücret gelirlerinin toplam gelirden aldığı payın yüksek olduğuna işaret etmektedir. Bununla birlikte daha önceki bölümlerde Türkiye ekonomisindeki işgücü piyasasında elde edilen gelirlerin eşitsizlik ve eşitsizlikteki değişim üzerinde etkili olduğu ve emek gelirlerinin gelir eşitsizliğini bozucu yönde etkide bulundukları tespit edilmişti.

Bu bölümde ise, farklı iktisadi faaliyetler bağlamında işgücü piyasasındaki ücret gelirlerinin ayrıştırılması gerçekleştirilecektir. Ekonomi, yerel piyasalara yönelik üretim yapan *ticarete-konu-olmayan* faaliyetler ve uluslararası piyasalara açık olan *ticarete-konu-olan* faaliyetler olmak üzere iki temel grupta toplulaştırıldığında, bu iki farklı iktisadi faaliyetlerdeki ücret düzeylerinin farklılaşıp farklılaşmadığı oldukça önem arz etmektedir. Zira bu iki farklı iktisadi faaliyetlerden elde edilen emek gelirlerinin eşitsizlik üzerindeki etkileri göz önüne alındığında, bu faaliyetlerdeki ücretlerdeki farklılığın hangi faktörlerden kaynaklandığının tespit edilmesi gelir dağılımı ile ilgili politikaların belirlenmesi aşamasında hükümetlere ışık tutacaktır. Dolayısıyla gelir eşitsizliğinin iyileştirilmesine yönelik politikaların belirlenebilmesi için, bu faaliyetlerdeki ücretlerin farklılaşmasının nedenlerinin anlaşılabilmesi önemlidir.

Türkiye’de hükümet 2002-2009 döneminde ekonomik bütünleşmenin gereği olarak bir sektör tercihi yapmış ve ağırlıklı olarak *ticarete-konu-olmayan* faaliyetler ile ekonomik büyüme sağlanmaya çalışılmıştır. Dolayısıyla da bu tercihin bir takım gelir dağılımı yansımaları söz konusu olmuş ve *ticarete-konu-olan* ve *konu-olmayan* faaliyetlerden gelir elde edenler arasındaki bir bozulma yaşanmıştır. Böyle bir tercih

aynı zamanda iki farklı iktisadi faaliyette ücret geliri elde eden bireylerin de ücret düzeyleri üzerinde çeşitli etkilerde bulunmuştur.

Genellikle, *ticarete-konu-olmayan* faaliyetler yapıları gereği daha düşük nitelikli işgücüne ihtiyaç duyarken, aynı zamanda bu faaliyetlerdeki üretim faktörlerinin verimliliği de düşüktür. Buna karşın *ticarete-konu-olan* faaliyetler nitelikli işgücüne ve yüksek faktör verimliliğine sahiptirler. Bununla birlikte *ticarete-konu-olmayan* sektörler düşük nitelikli işgücü ihtiyacı nedeniyle, *ticarete-konu-olan* faaliyetlere oranla daha fazla işgücü istihdam etmektedirler. Aslında, sahip oldukları bu temel özellikler nedeniyle bu iki tip faaliyete yönelik uygulanması gereken makroiktisadi politikaların farklı olması gerekmektedir. Aksi takdirde, benzer politikaların uygulanması hem düşük üretkenlikli faaliyetlerin üretkenliklerinin ötesinde bir ücret düzeyiyle ödüllendirilmelerine hem de yüksek üretkenlikli faaliyetlerin üretkenliklerinden daha düşük bir ücret düzeyinde olmaları sağlanarak cezalandırılmalarına neden olmaktadır.

Bu bağlamda, hükümetler hem siyasi popülizm nedeniyle hem de daha kolay uyarılabilmeleri nedeniyle *ticarete-konu-olmayan* faaliyetleri hedef alarak bu faaliyetlerin talep koşullarını belirlemeye çalışırlar. Bu durum da, iki farklı iktisadi faaliyetin ücret düzeylerinin üretkenlik düzeyinden ev faktör donanımlarından farklı olarak farklılaşmasına neden olmaktadır.

Ücret düzeylerindeki farklılaşma hem iki farklı faaliyetteki beşeri sermaye donanımlarının (üretkenlik düzeylerinin) farklı olmasından hem de sektörel ayrımcılıktan kaynaklanabilmektedir. Literatürde ücret farklılaşmasının ayrıştırılması ile ilgili birçok farklı teorik yöntem önerilmiştir. Bu bölümde ise Blinder-Oaxaca (1973) ayrıştırma yöntemi kullanılarak, iki farklı iktisadi faaliyetlerin ücret düzeylerindeki farklılığın nedenleri belirlenecektir. Bu nedenlerin ortaya konulması gelir ve ücret eşitsizliğinin olup olmadığı tespit edilmesine olanak tanıyacağından hükümetlerin makroiktisadi politikalarının ve yapmış oldukları tercihlerin yansımaları da tespit edilmiş olunacaktır. Dolayısıyla aslında elde edilen sonuçlar, Türkiye ekonomisinde hükümet tarafından yapılan sektör seçiminin aslında iktisadi faaliyetlerdeki ücret eşitsizliği üzerinde etkisi olup olmadığını gösterecektir.

Bu bölüm beş alt bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünü takiben, ikinci bölümde Blinder-Oaxaca (1973) ayrıştırma yönteminin teorik çerçevesiyle birlikte üçüncü

bölümde literatürde bu ayrıştırma yöntemi ile hem ampirik hem de teorik incelemeler gerçekleştiren çalışmalar ele alınacaktır. Daha sonra, dördüncü bölümde Türkiye ekonomisinin ampirik analizi gerçekleştirilecektir. Son olarak da, beşinci bölüm de ampirik bulguların değerlendirilecektir.

8.2 Yöntem

İşgücü piyasalarında ayrımcılık cinsiyet, ırk, etnik köken gibi farklı gruplara ait bireylere eşit olmayan bir şekilde davranılması anlamını taşımaktadır. Eğer bireyler üretim sürecinde aynı beşeri sermaye donanımına sahiplerse ve eğer farklı ücret düzeyleri ve farklı emek talebi düzeyleri ile karşı karşıya kalıyorlarsa, bu durumda o işgücü piyasalarında ayrımcılık olduğundan bahsedilebilir (Cain, 1986; Altonji ve Black, 1999).

Dolayısıyla, aslında işgücü piyasalarında ayrımcılığın olmadığı durumda, farklı iktisadi faaliyetlerdeki aynı beşeri sermaye donanımına sahip bireylerin karşı karşıya kaldıkları ücret gelir düzeylerinin aynı olması gerekmektedir²⁶⁹. Fakat eğer işgücü piyasalarında farklı nedenlerden dolayı ayrımcılık söz konusu ise bu durumda ücret düzeylerinde üretkenliklerinin ötesinde bir farklılaşma söz konusu olabilmektedir.

İşgücü piyasasındaki ücret ayrımcılığının iki farklı gruba; cinsiyete, etnik kökene, ırka, sektörler göre ayrıştırılması ile ilgili yöntemlerin temeli Blinder (1973) ve Oaxaca (1973) tarafından gerçekleştirilen çalışmalarla atılmış ve ücretlerin farklılığının ayrıştırılması yöntemlerinin popülerliği bu çalışmalardan sonra artmıştır. Literatürde yer alan birçok teorik çalışmaya Blinder-Oaxaca (1973) tarafından kurgulanan teorik çerçeve temel oluşturmuş ve aynı zamanda bu teorik yaklaşımı kullanan birtakım ampirik çalışmada söz konusudur. Bu ayrıştırma analizinin bu denli fazla sayıda ampirik ve teorik çalışmalara kaynak olmasının altında yatan nedeni bu tekniğin hem iki farklı gruptaki ücret farklılığının ayrıştırılmasına olanak tanınması hem de ücretlerde zaman içerisinde yaşanan değişimin incelenmesini mümkün kılmasıdır.

²⁶⁹ Bu durum ile ilgili olarak, dış ticaret modellerinden HOS modeli, iki farklı iktisadi faaliyetteki ücret düzeylerinin birbirlerine eşit olmaları için gerek koşulları göstermiştir. Bu teoreme göre iki farklı faaliyetteki ücret düzeyleri bu faaliyetlerdeki bireylerin marjinal üretkenliklerine eşittir. Ayrıntılı bilgi için bakınız: Bölüm 3.

8.2.1 Neoklasik yaklaşım: Blinder-Oaxaca (1973) ayrıştırma yöntemi

Literatürde neoklasik teori bağlamında, ücret farklılaşmasının nedenlerini inceleyen ayrıştırma yöntemlerinden en bilineni Blinder-Oaxaca (1973) ayrıştırma yöntemi doğrusal regresyon analizine dayanan bir yöntemdir. Bu ayrıştırma yöntemi ile iki farklı grup arasındaki ortalama ücret farklılığı beşeri sermaye donanımındaki farklılık ve ayrımcılık olmak üzere iki temel bölüme ayrıştırılmaktadır.

Oaxaca (1973) ve Blinder (1973) eş anlı olarak cinsiyete dayalı ücret farklılığının ayrıştırılması ile ilgili birbirine çok benzeyen iki tahmin tekniği önermişlerdir. Bu iki özgün çalışma, bugüne dek ücret farklılığı ile ilgili yapılan çalışmaların temeli olarak kalmış ve ücret eşitsizliği ile ilgili çalışmaların birçoğunda kullanılarak, literatürde en fazla tercih edilen ayrıştırma yöntemi olarak yerini almıştır. Her iki çalışma da Mincer (1974) tarafından önerilen insan sermayesi teorisi yaklaşımına dayanmaktadır.

Ücret farklılıklarının ayrıştırılması ile ilgili yöntemlerin mihenk taşlarından biri olan Oaxaca (1973) Amerika'daki erkek ve kadın çalışanların ücret farklılıklarını incelemiştir. Diğer yandan Blinder (1973) ise çalışmasında iki farklı ayrıştırma analizi gerçekleştirmiştir. Blinder (1973) hem Amerika'daki ırk ayrımcılığına dayalı kadın hem de erkek çalışanların ücret farklılığı ile beyaz ırkında cinsiyete dayalı ücret farklılığını ele almıştır.

Bu çalışmalardan sonra literatürde genel anlamda iki farklı gruptaki ücret farklılığının ayrıştırılması ile ilgili araştırmalar farklı teorik yaklaşımlarla çoğunlukla cinsiyet, ırk, sektörel ve bölgeler arasında ücret düzeylerindeki farklılık üzerinde yoğunlaşmışlardır²⁷⁰.

²⁷⁰ Literatürde zaman içerisinde Blinder-Oaxaca (1973) ayrıştırma tekniğini geliştiren birtakım farklı çalışmalar söz konusudur. Bunlar içerisinde en bilinenleri: Neumark (1988), Oaxaca ve Ransom (1988; 1994), Juhn ve diğ (1991) ve Cotton (1988) tarafından farklı açılardan geliştirilen çeşitli teorik yaklaşımlardır. Neumark (1988) ve Oaxaca ve Ransom (1988; 1994) çalışmalarında, Blinder-Oaxaca (1973) yöntemini genelleştirerek, iki farklı grubun bir arada bulunduğu toplam örnekleme ilişkin ayrımcı olmayan bir ücret yapısını tahminini eklemişlerdir. Böylelikle ücret farklılığının ayrımcılıktan kaynaklanan bileşeninin daha yüksek ve daha düşük (tamamen ayrımcılıktan kaynaklanan) ücret düzeyleri olmak üzere bir alt kademeye daha ayrıştırılmasına olanak sağlamışlardır. Juhn ve diğ (1991) tarafından önerilen ayrıştırma yöntemi ise gözlemlenemeyen fiyatlar ve gözlemlenemeyen donanımlardaki değişimin ücret farkına olan etkisinin belirlenmesini sağlamaktadır. Bu ayrıştırma yöntemi zaman içerisinde ve/veya farklı ülkelerdeki karşılaştırmalar için oldukça yoğun biçimde kullanılmaktadır. Bu ayrıştırma yönteminin en önemli katkısı, sadece ortalama düzeyini değil, ücret dağılımının bütününe modele dahil etmesidir. Ayrıca, Mendes (2005) de çalışmasında bu ayrıştırma yöntemini geliştirmiş ve Brown ve diğ (1980) tarafından kurgulanan ücret farklılığının ayrıştırılması yöntemini kullanarak, Portekiz için cinsiyete dayalı ücret ayrımcılığını incelemiştir. Toukoushian ve

Blinder- Oaxaca (1973) Ayırıştırma Yönteminin Özellikleri

Blinder-Oaxaca ayırıştırma yönteminin en önemli özelliklerinden biri doğrusal regresyon modellerine uygulanmasıdır. Her iki farklı grup için doğrusal ücret tahmin denklemleri en küçük kareler (EKK) yöntemi ile tahmin edilmektedir. Bu tahmin denklemlerinden elde edilen parametreler ayırıştırma analizinde kullanılarak, iki grup arasındaki ücret farklılığı açıklanan kısım (gruplardaki farklı donanımlar nedeniyle ortaya çıkan fark) ve açıklanamayan kısım (ayrımcılıktan kaynaklanan fark) olmak iki alt etkiye ayırmaktadır.

Açıkkası bu yöntemin önemli bir avantajı görel olarak kolay anlaşılabilir sonuçlar vermesinin yanı sıra ücret farkının donanımdaki farklılıktan kaynaklanan ve donanımın farklı fiyatlandırılmasından kaynaklanan bileşenlere ayrılmasına olanak tanınmasıdır (Cassells ve diğ, 2009). Bununla birlikte, farklı ücret tahminlerinin gerçekleştirilmesi nedeniyle farklı iki gruptaki donanımların kendi ücret düzeyleri üzerindeki etkileri de belirlenebilmektedir. Böylelikle her bir grup üzerinde ayrı ayrı hangi donanımın ne kadar etkili olduğu da tespit edilebilmektedir.

Elbette diğr tüm ayırıştırma yöntemlerinde olduğu gibi bu ayırıştırma yönteminin de bazı temel varsayımları söz konusudur. Bunlardan birincisi, bireylerin sahip olduğu donanımların marjinal üretkenliklerinin bir ölçütü olduğu ve bu marjinal üretkenliklerinin de ücret düzeylerini eşitlediği varsayımdır. Dolayısıyla hiçbir ayrımcılığın söz konusu olmadığı durumda, ücret düzeylerinin bireylerin beşeri sermaye donanımlarıyla tamamen belirlendiği düşünölmektedir (Oaxaca, 1973).

İkinci olarak, Oaxaca (1973) donanımların getirilerinin karşılıklı olarak değıştirilebilir olduğunu varsaymıştır. Daha açık bir ifade ile ayrımcılığın söz konusu olmadığı durumda, iki farklı gruptaki (örneğin, erkek ve kadın çalışanlar) bireylerin ücretleri birbirine eşit olacaktır. Bu noktada, Oaxaca (1973) erkeklere ödenen ücretlerin kadınlara ödenen ücretle aynı düzeyde olacağı ve aynı şekilde kadınlara ödenen ücretlerin erkeklere ödenen ücretle aynı olacağı varsaymıştır. Fakat bununla

Hoffman (2002), literatürde yer alan bu ücret farklılığının ayırıştırılması ile ilgili alternatif modellerin karşılaştırmalı incelemesini gerçekleştiren bir çalışma sunmuştur.

birlikte, aslında gerçek ücret düzeyinin aslında kadın ve erkeklere ödenen ücret yapısının arasında bir noktada olacağını da belirtmiştir²⁷¹.

Blinder-Oaxaca (1973) ayrıştırma yönteminin temel varsayımlarından bir diğeri de, beşeri sermaye donanımlarının kazanılması ile ilgili olarak bireylerin, bireysel tercihleriyle (bireysel özgürlükleri ile) karar verdikleridir. Bu varsayıma göre bireyler, eğitim, iş tecrübesi ve iş eğitimleri gibi beşeri sermaye donanımlarını kendi istekleri doğrultusunda edinebilmektedirler²⁷².

Bunlarla birlikte bu yöntemin bazı problemleri olduğu da birtakım çalışmalarda belirtilmiştir. Bunlardan birincisi, ücret farklılığının açıklanamayan kısmının yani ayrımcılık olarak tanımlanan bölümün, doğrudan ayrımcılık ve motivasyon, eğilim gibi ölçümlenmesi ve modele dahil edilmesi güç diğer faktörler olmak üzere alt bileşenlere ayrıştırılmasına olanak tanınamamasıdır. Analiz sonucunda elde edilen açıklanamayan bölüm olarak adlandırılan bu kısım daha alt bileşenlere ayrıştırılamadığından aslında bu bölüm sadece ayrımcılıktan kaynaklanan faktörleri değil aynı zamanda bazı ölçümlendiremeyen faktörleri de içermektedir. Dolayısıyla bu durum da, ayrımcılığın etkisinin olduğundan fazla gözükmesine sebebiyet verebilmektedir²⁷³²⁷⁴.

²⁷¹ Fakat bu ayrıştırma yöntemini uygulayan çalışmaların çoğu, erkek ücret yapısının emeğin ayrımcı olmayan fiyatı olarak alınması varsayımında bulunduklarından, bu çalışmalar erkek çalışanlara ait katsayıları ağırlıklandırma mekanizması olarak kullanmışlardır (Oaxaca ve Ransom, 1994).

²⁷² Bu varsayım aslında neoklasik iktisat teorisinin temellerinden ortaya çıkan bir varsayımdır. Fakat bu varsayım ayrıştırma analizi sonucunda elde edilen ayrımcılık faktörünün etkilerinin gerçekte olduğundan daha yüksek/daha düşük olmasına sebebiyet verebilmektedir. Zira aslında kişilerin beşeri sermaye donanımlarını edinimleri ile ilgili çeşitli farklılıklar söz konusu olabilmektedir. Örneğin bireyler (kadın ya da erkek olmalarına bakmaksızın) daha düşük getirisi olacağını düşündükleri için kendi bireysel tercihleri nedeniyle beşeri sermayelerine ilişkin daha az yatırımlarda bulunma tercihinde bulunabilecekleri gibi, aynı zamanda işverenlerin ayrımcı yaklaşımları nedeniyle de farklı beşeri sermaye donanımları da edinebilirler (Grismschaw ve diğ., 2007; Cassells ve diğ., 2009).

²⁷³ Bir diğer eleştiri de, modele katılamayan değişkenlerin olduğu durumla ilgili olarak getirilmiştir. Neoklasik model varsayımları temelli olan bu ayrıştırma yönteminde, ücret düzeyinin marjinal üretkenliğe eşit olduğu varsayıldığından, eğer veri kısıtları nedeniyle üretkenlikle ilgili bazı değişkenlerin modele katılamaması söz konusu olursa, bu durumda bu üretkenlikle bağlantılı değişkenler modelin dışında kaldığı için, bunlar ücret farklılığının açıklanamayan kısmı içerisinde yer alacak ve bu da açıklamayan bileşenin olduğundan yüksek tahmin edilmesine yol açacaktır. Bu eleştiriye karşılık, birçok farklı çalışmada daha fazla açıklayıcı değişken modele katılarak bu problemin önüne geçilmeye çalışılmıştır. Ayrıca eğer modele dahil edilmesi zorunlu olan değişkenler veri kısıdı nedeniyle erişilemez durumda ise (örneğin tecrübe veya işte çalışma süresi gibi), bu durumda bu değişkenleri temsil edici temsil (vekil) değişken modele dahil edilmiştir. Böylelikle bu sorunun önüne geçilmeye çalışılmıştır.

Bir diğer problem olarak, gölge değişkenlerin ücret eşitliğinde yer alması durumunda, sabit terim ve gölge değişkene ait parametre değerlerinin gölge değişken için seçilen referans grubundan etkilenmesi gösterilmiştir. Bu durumun elde edilen sonuçların anlamsız olmasına neden olabileceği belirtilmiştir (Jones, 1983)^{275,276}.

Ayrıca bazı durumlarda özellikle doğrusal olmayan değişkenler söz konusu olduğunda ayrıştırma analizi sonuçlarının tutarsız parametre tahminlerine neden olacağı ve dolayısıyla elde edilen sonuçların yanlış olabileceğine ilişkin çeşitli eleştiriler getirilmiştir. Bu nedenle literatürde bu yöntemin farklı teorik yaklaşımlarla geliştirilmesine ilişkin çok sayıda çalışma söz konusudur²⁷⁷. Bununla birlikte, bu

²⁷⁴ Bu tez çalışması kapsamında da, hem genişletilmiş hem de basit model göz önüne alınarak ücret tahmin denklemleri oluşturulmuştur. Genişletilmiş model içerisine vekil ve gölge değişkenler dahil edilmiştir. Böylelikle, literatürde yer alan bazı çalışmalarda bahsedilen modele dahil olması gerekli değişkenlerin modele dahil edilememesinin oluşturduğu sorunların önüne geçilmesi sağlanmıştır. Dolayısıyla iki farklı modelle tahminler gerçekleştirilerek, hem elde edilen sonuçların karşılaştırılabilirliği sağlanmış hem de bahsedilen problemlerin önüne geçilmeye çalışılmıştır.

²⁷⁵ Fakat başka diğer çalışmalarda, gölge değişkenlerin söz konusu olmasının sabit terim ve elde edilen parametre değerleri üzerinde bir tahmin hatasına sebep olmayacağı belirtilmiştir. Tek veya birden fazla gölge değişkenin modele dahil edildiği durumlarda, bu değişkenlerin ayrıştırma analizi sonuçlarını ve diğer açıklayıcı değişkenlere ait parametre sonuçlarını etkilemeyeceğini, sadece sabit terime ait katsayının farklılaşacağını belirtmişlerdir (Oaxaca ve Ransom, 1997).

²⁷⁶ Ayrıca bir diğer problem olarak, iki farklı gruba ait ücret eşitliklerinin ayrı ayrı tahmin edilmesi olarak gösterilmiştir. Ayrı ayrı regresyon analizinin gerçekleştirilmesinin iki farklı grubun doğrudan karşılaştırılabilirliğinin önüne geçtiği belirtilmiştir.

²⁷⁷ Bu çalışmalarla birlikte literatürde teorik anlamda, Blinder-Oaxaca yönteminin farklı modellere uygulanabilirliğinin sağlanabilmesi amacıyla geliştirilmesi ile ilgili birçok farklı çalışmada yer almaktadır. Örneğin, Fairlie (1999; 2006) Blinder-Oaxaca yöntemini logit ve probit modellerine uygulanabilirliği ile ilgili teorik bir yaklaşım önermiştir. Sinning ve diğ (2008) benzer şekilde lineer olmayan regresyon modelleri için bu yöntemi geliştirmiştir. Belman ve Heywood (1990) ise probit modellere bu ayrıştırma analizinin genişletilmesi ile ilgili teorik bir çerçeve kurgulamıştır. Benzer şekilde Yun (2000a) tarafından ikili seçim değişkenlerindeki (işgücü piyasasına katılım oranı gibi) farklılığın ayrıştırılması amacıyla geliştirilmiştir. Diğer ikili seçim modellerine ilişkin analizler gerçekleştiren çalışmalara örnek olarak Even ve Macpherson (1990), Nielsen (1998), Yun (2004) verilebilir. Bununla birlikte lineer olmayan modellere uygulanabilirliğinin sağlanması amacıyla, Bartus (2006) ve Bauer ve Sinning (2006) çalışmalar gerçekleştirmişlerdir. Mora (2008), Meksika ve Amerika'daki ücret farklılığının lineer olmayan modellerle ayrıştırılması ile ilgili ampirik bir uygulama gerçekleştirmiştir. Bir diğer çalışmada Bauer ve Sinning (2005) çalışmalarında Tobit modeller için bu ayrıştırma yöntemini teorik olarak genişletmiş ve Almanya'daki cinsiyet ayrımcılığı ile ilgili ampirik bir analiz gerçekleştirmiştir. Nopo (2007) ise bu yöntemi karşılaştırmalı grupların sürekliliği için genişletmiş ve kentsel alandaki Peru için etnik ücret farklılığına ilişkin uygulamalı bir analiz gerçekleştirilmiştir. Bir diğer çalışmada Nopo (2007) parametrik olmayan analizler için bu yöntemi geliştirmiştir. Albrecht ve diğ (2003) ve Machado ve Mata (2005) tarafından kantil regresyon analizine bu yöntem genişletilirken, Bauer ve diğ (2006)'nin çalışmada ise yöntemin sayılabilen verilere uygulanabilirliğini sağlamıştır. Yun (2007a) ise bu ayrıştırma yöntemini genelleştirilmiş hata terimlerinin kullanılmasıyla geliştirmiştir. Bu çalışmada, hata terimlerinin ayrıştırma yöntemine dahil edilmesiyle ücret eşitliklerinden elde edilen tahminlerin daha tutarlı olmasının sağlanması amacıyla, ücretler üzerinde etkili olan içsellik, eş anlılık, seçimdeki hata gibi ekonometrik nedenlerden kaynaklanan sorunların önüne geçilmesi sağlanmaya çalışılmıştır. Bir diğer çalışmada ise Yun (2007b), Juhn ve diğ (1991) tarafından önerilen yöntem kullanılarak Blinder-Oaxaca yönteminin genişletilmiş hali ile inceleme gerçekleştirmiştir. Kim (2010) ise Blinder-Oaxaca ayrıştırma yöntemini dönemler arasındaki ücret farklılığının ayrıştırılmasına yönelik olarak bir yöntem önermiştir. Irka (siyah ve beyaz ırk) dayalı zaman içerisinde ücret farklılığında yaşanan değişimin ayrıştırılmasını

yönteme getirilen son bir eleştiri de, ücret farklılığının toplam nüfusun ortalama değeri etrafında tahmin edilmesine getirilmektedir. Ücret gelirlerine ait dağılımın ortalama etrafında tahmin edilmesinin çeşitli sorunlara sebep olacağı belirtilerek, doğru tahminlerin elde edilebilmesi açısından dağılımın belirli noktalarındaki ücret farklılığının tespit edilmesi gerekliliği vurgulanmıştır²⁷⁸²⁷⁹.

Blinder-Oaxaca Ayırıştırma Yönteminin Matematiksel Gösterimi

Bu ayırıştırma yöntemi iki aşamalı olarak gerçekleştirilmektedir. Öncelikle ilk aşamada her iki gruba ait incelemeye tabi tutulan ücret gelirleri ayrı ayrı ücret denklemleri ile tahmin edilmektedir. Bu ücret denklemleri temel olarak Mincer (1974) tarafından önerilen beşeri sermaye teorisine dayanmaktadır. Bu teoride, Mincer (1974) çalışanların beşeri sermaye donanımları ile ücret farklılıklarının açıklanabildiğini belirtmiştir. Ayrıca Mincer (1974), bu donanımsal özelliklerin çalışanların üretkenlikleri ile doğrusal orantılı olduğunu ve bunun da ücret düzeyini arttırdığı varsaymaktadır.

Bu tez çalışması kapsamında da hem Mincer (1974) tarafından önerilen basit beşeri sermaye modeli kapsamında hem de daha genişletilmiş model ile incelemeler gerçekleştirilecektir²⁸⁰.

Ücret düzeyi ile ilgili eşitliğin genel gösterimi aşağıdaki gibidir:

$$\ln w_i = \beta x_i + \alpha \mu_i + u_i \quad (8.1)$$

Bu eşitlikte w_i ifadesi i. bireyin logaritmik ortalama ücret gelirini, x_i ifadesi ise bireylerin beşeri sermaye donanımlarına (eğitim düzeyleri, tecrübe gibi) ait vektörü,

incelemiştir. Buna ek olarak, Le ve Miller (2004) ve Smith ve Welch (1989) zaman faktörünü de göz önüne alarak bu ayırıştırma yöntemini genişletmişler ve dönemlerarası ücret farklılığını incelemişlerdir. DiNardo ve diğ (1996), yarı parametrik kernel yoğunluk yöntemi ile ücret dağılımının bütünü için ayırıştırma yöntemini uygulamıştır.

²⁷⁸ Bu eleştiri nedeniyle, birçok çalışmada Blinder-Oaxaca (1973) ayırıştırma yöntemi kantil ücret regresyon analizine genişletilmiştir. Böylelikle ücret dağılımı belirli gelir grupları çerçevesinde ayrıldığı için dağılımın farklı noktalarındaki ücret farklılıkları tespit edilmiştir (Albercht ve diğ 2003, Machado ve Mata, 2005).

²⁷⁹ Bu tez çalışması kapsamında bu endişelerinde önüne geçilebilmesi amacıyla, bir sonraki bölümde kantil regresyon analizi ile ücret farklılığının ayırıştırılması gerçekleştirilmiştir. Dolayısıyla bu ve bundan sonraki bölümde yer alan analiz sonuçları Türkiye ekonomisindeki farklı iki grup (ticarete-konu-olan ve ticarete-konu-olmayan) arasındaki ücret farklılığının nedenleri ile ilgili kapsamlı bir bilgi sunmuş olacaktır.

²⁸⁰ Bu noktada, böyle bir ayrıma gidilmesinin sebebi karşılaştırmalı sonuçların verilebilmesi amacıyla. Hem basit model hem de genişletilmiş model ile ampirik incelemelerin gerçekleştirilmesi ile beşeri sermaye donanımındaki özelliklerin ücret düzeyi üzerindeki etkileri ortaya konulacaktır. Bu modellere ait detaylı sonuçlar için bakınız: Bölüm 8.3.3.

μ_i ifadesi ile gölge değişkenlere ait vektörü gösterirken, β ve α ifadeleri ise bu vektörlere ait parametreleri ifade etmektedir. Burada u_i ise normal dağılıma sahip hata terimini göstermektedir. Mincer (1974)'in bu modelini daha açık bir biçimde yazmak gerekirse aşağıdaki eşitliğe ulaşılmaktadır²⁸¹:

$$\ln w_i = \beta_{0i} + \sum_{k=1}^k \beta_{ki} S_{ki} + \beta_{2i} e_i + \beta_{3i} e_i^2 + \beta_{4i} j_i + \beta_{5i} m_i + u_i \quad (8.2)$$

Bu basit modelde, eşitliğin sol tarafında yer alan $\ln w_i$ ifadesi logaritmik ücret düzeyini göstermektedir²⁸². Eşitliğin sağ tarafında yer alan bağımsız değişkenler ise sırasıyla S_{ki} , $k=(1,2,...,k)$ i. bireye ait altı farklı eğitim düzeyine ait gölge değişkeni²⁸³, e_i ve e_i^2 i. bireyin tecrübesini ve tecrübenin karesini²⁸⁴), j_i yine i. bireyin işte çalışma süresini (kıdemi) ve m_i i. bireyin cinsiyet gölge değişkenini göstermektedir. Eşitlikte yer alan u_i ifadesi ise normal dağılıma sahip hata terimini ifade etmektedir.

Bu iki farklı grubu A ve B olarak tanımlayalım. Bu durumda yukarıdaki ücret eşitliği A ve B grupları için aşağıdaki biçime dönüşecektir²⁸⁵:

$$\ln w_{Ai} = \beta_{0Ai} + \sum_{k=1}^k \beta_{kAi} S_{kAi} + \beta_{2Ai} e_{Ai} + \beta_{3Ai} e_{Ai}^2 + \beta_{4Ai} j_{Ai} + \beta_{5Ai} m_{Ai} + u_{Ai} \quad (8.3a)$$

$$\ln w_{Bi} = \beta_{0Bi} + \sum_{k=1}^k \beta_{kBi} S_{kBi} + \beta_{2Bi} e_{Bi} + \beta_{3Bi} e_{Bi}^2 + \beta_{4Bi} j_{Bi} + \beta_{5Bi} m_{Bi} + u_{Bi} \quad (8.3b)$$

Yukarıdaki gibi iki farklı gruba ait yarı logaritmik ücret denklemleri tahmin edildikten sonra, bu gruplardaki ortalama ücret düzeyleri arasında bir farklılık olup olmadığının incelenmesi amacıyla Blinder-Oaxaca (1973) tarafından ortalama

²⁸¹ Eşitlik (8.2)'de yer alan bu model, tez çalışması kapsamında basit model olarak ampirik analizlerde yerini almıştır. Bu basit modele bazı değişkenler eklenerek karşılaştırmalı sonuçlar için genişletilmiş model olarak adlandırılan bir başka model ile de incelemeler gerçekleştirilmiştir. Genişletilmiş modele bölgesel, meslek ve işyeri durumu gibi değişkenler dahil edilmiştir. Bu genişletilmiş modele ilişkin formül için bakınız: Eşitlik (8.4a-8.4b).

²⁸² Bu eşitlikte yer alan ücret düzeyi, maaş ödemelerinin yanı sıra ikramiye ve prim ödemelerini de içermektedir.

²⁸³ Bu tez çalışması kapsamında yer alan bireylerin eğitim düzeyleri sırasıyla, okuryazar, ilkökul, lise, teknik lise, yüksek okul ve üniversite mezunu olmak üzere altı grup altında toplulaştırılmıştır.

²⁸⁴ Mincer (1974) çalışmasında tecrübenin karesini bağımsız bir değişken olarak regresyon analizine dahil etmesinin sebebini, tecrübe ile ücret düzeyi arasındaki olası doğrusal olmayan ilişkinin yakalanabilmesi olarak açıklamıştır.

²⁸⁵ Bu tez çalışması kapsamında sektöre dayalı ücret ayrımcılığı inceleneceğinden, A ve B grupları ticarete-konu-olan ve ticarete-konu-olmayan faaliyetler olarak tanımlanmıştır.

logaritmik ücret düzeylerinin farklılaşması ile ilgili olarak aşağıdaki genel eşitlik (Eşitlik 8.5) yazılmıştır.

Fakat bu ayrıştırma yöntemi ile ilgili formüle geçilmeden önce, bu noktada, bu tez çalışması kapsamında incelemeyi daha da derinleştirebilmek ve literatürde bahsedilen bazı problemlerin de önüne geçebilmek amacıyla, Mincer (1974) tarafından önerilen model genişletilerek farklı beşeri sermaye donanımlarına ilişkin değişkenlerin modele dahil edildiği genişletilmiş bir modele ilişkin tahmin denklemlerinin de gösterilmesi yerinde olacaktır. Dolayısıyla bu modele ilişkin eşitlikler A ve B grubu için aşağıdaki gibidir:

$$\ln w_{Ai} = \beta_{0Ai} + \sum_{n=1}^n \beta_{kAi} S_{kAi} + \beta_{2Ai} e_{Ai} + \beta_{3Ai} e_{Ai}^2 + \beta_{4Ai} j_{Ai} + \beta_{5Ai} m_{Ai} + \beta_{6Ai} k_{Ai} + \beta_{7Ai} d_{Ai} + \sum_{z=1}^z \beta_{zAi} p_{zAi} + u_{Ai} \quad (8.4a)$$

$$\ln w_{Bi} = \beta_{0Bi} + \sum_{n=1}^n \beta_{kBi} S_{kBi} + \beta_{2Bi} e_{Bi} + \beta_{3Bi} e_{Bi}^2 + \beta_{4Bi} j_{Bi} + \beta_{5Bi} m_{Bi} + \beta_{6Bi} k_{Bi} + \beta_{7Bi} d_{Bi} + \sum_{z=1}^z \beta_{zBi} p_{zBi} + u_{Bi} \quad (8.4b)$$

Yukarıdaki eşitlikler (8.4a-8.4b)'de yer alan bazı açıklayıcı değişkenler Eşitlikler (8.3a-8.3b)'deki açıklayıcı değişkenlerin aynılarıdır. Bu eşitlikte eklenen diğer değişkenler ise, sırasıyla p_{zi} , $z = (1,2,...,z)$ i. bireye ait dokuz farklı meslek grupları gölge değişkenini, k_i ifadesi bölgesel (kır/kent) gölge değişkenini, d_i ifadesi ise iş yerinin bağlı bulunduğu sektöre (özel/devlet) ait gölge değişkenini göstermektedir.

Yukarıdaki eşitlikler (8.3a-8.3b veya 8.4a-8.4b) ayrı ayrı olarak tahmin edildikten sonra, Blinder-Oaxaca (1973) tarafından ortalama logaritmik ücret düzeylerinin farklılaşması ile ilgili olarak aşağıdaki genel eşitliği yazılmıştır:

$$(\ln \bar{w}_A - \ln \bar{w}_B) = \underbrace{\sum_{i=1}^n \beta_{Ai} (\bar{X}_{Ai} - \bar{X}_{Bi})}_{AÇIKLANAN \cdot KISIM} + \underbrace{\sum_{i=1}^n \bar{X}_{Bi} (\beta_{Ai} - \beta_{Bi})}_{AÇIKLANAMAYAN \cdot KISIM} \quad (8.5)$$

Yukarıdaki eşitlikte $\ln \bar{w}_A$ ve $\ln \bar{w}_B$ ifadeleri sırasıyla, A ve B grubundaki yıllık logaritmik ortalama ücret düzeylerini göstermektedir. β_{Ai} ve β_{Bi} parametreleri ise sırasıyla A ve B grubuna ait ayrı regresyonların katsayı vektörlerini ve $\bar{X}_{Ai}$ ve $\bar{X}_{Bi}$ ifadeleri ise A ve B grubundaki ortalama beşeri sermaye donanımlarını

göstermektedir. Eşitliğin sağ tarafında yer alan ilk kısım, ücret farklılığının iki grup arasındaki beşeri sermaye donanımındaki farklılıktan kaynaklanan bölümünü yani regresyonun açıklanabilen bölümü olarak adlandırılan kısmı gösterirken, ikinci kısım, regresyonun açıklanamayan bölümünü bir diğer ifade ile üretkenlik dışı ayrımcılık olarak adlandırılan etkenden kaynaklanan farklılığı göstermektedir. Aslında bu açıklanamayan kısım, bireyin B grubunda yer alması nedeniyle oluşan farklılığının getirisini göstermektedir. Örneğin, eğer k indeksi profesyonel anlamdaki tecrübeyi gösterirse, bu durumda $\bar{X}_{Bk}(\beta_{Ak} - \beta_{Bk})$ ifadesi A ve B grubu arasındaki tecrübenin getirisinden kaynaklanan farkı belirlemektedir²⁸⁶.

Seçimdeki Sapmanın Düzeltilmesi

Blinder-Oaxaca (1973) ayrıştırma yöntemi işgücüne katılım kararından kaynaklanan seçim hatası (seçim yanlılığı) problemini göz önüne almamaktadır. Bu nedenle, ayrıştırma analizinde örnekleme yer alan bağımlı değişkenin sapmasız olduğu varsayılmaktadır. Yani bu değişkenin rassal olarak örnekleme yer aldığı düşünülmektedir. Fakat aslında ücret farklılığının incelendiği bu ayrıştırma analizi ile ilgili incelemelerde yer alan bireyler aslında seçim etkisine sahiptirler. Bir diğer ifade ile eğer sadece işgücü piyasasında yer alan bireylere ait ücret düzeylerini belirleyen

²⁸⁶ Bu noktada belirtilmesi gereken önemli bir husus bu ayrıştırma yöntemi ile elde edilen ayrımcılık olarak adlandırılan kısmın seçilen referans gruba bağlı olarak oranının değiştiği gerçeğidir. Bu durum ayrıştırma analizi ile elde edilen sonuçların etkide bulunmaktadır (Gosse, 2002; Cahuc ve Zylberberg, 2004). Eğer B grubu, A grubu yerine referans grubu olarak seçilirse, bu durumda, beşeri sermaye donanımından kaynaklanan farklılık nedeniyle açıklanan kısım $\beta_{Ai}(\bar{X}_{Ai} - \bar{X}_{Bi})$ ifadesi yerine $\beta_{Bi}(\bar{X}_{Ai} - \bar{X}_{Bi})$ ifadesi olacaktır. Logaritmik ücretlerin ortalama değerleri ayrıştırma analizinin bağımsız değişkeni olduğu için, ücret farklılığının açıklanan kısma ait oranındaki değişim referans grubunun seçimine bağlı olacaktır. Bu nedenle, eğer A grubundaki bireylerin beşeri sermaye donanımlarının getirisi daha fazla ise ve bu grubun donanımları ortalamanın daha üzerinde ise, bu durumda ifadesi ile gösterilen açıklanan kısım ifadesi gösterilen açıklanan kısımdan daha büyük olacaktır. Bu da A grubunun referans grubu olarak alınması yerine B grubunun alması durumunda, B grubuna yönelik ayrımcılığın genişlemesine neden olacaktır. Blinder-Oaxaca (1973) ayrıştırma yönteminin sahip olduğu bu sorunu aşmak için literatürde yer alan birçok çalışma genellikle, aynı referans grubunu seçerek sorunu ortadan kaldırmaları bile en azından farklı çalışmaların karşılaştırılabilirliğini sağlama yoluna gitmişlerdir. Örneğin cinsiyet ayrımcılığı ile ilgili çalışmaların hepsi erkekleri referans grubu olarak seçim yoluna gitmektedirler. Bu sorunu ortadan kaldırmak için önerilen bir diğer yol ise, bu ayrıştırma yöntemine daha genel bir yaklaşım önerilmiş ve referans grubu seçmek yerine her bir gruba geçici bir ağırlık verilmesi yoluna gidilmiştir. Bu durumda, eğer eşitlik (8.4) tekrar yazılırsa, şu şekle dönüşmektedir:

$$(\ln \bar{w}_A - \ln \bar{w}_B) = \sum_{i=1}^n \beta(\bar{X}_{Ai} - \bar{X}_{Bi}) + \sum_{i=1}^n \bar{X}_{Bi}(\beta_{Bi} - \beta) + \sum_{i=1}^n \bar{X}_{Ai}(\beta_{Ai} - \beta).$$
 Bu eşitlikte yer alan β ifadesini ise aşağıdaki gibi göstermek mümkündür: $\beta = \lambda\beta_A + \beta_B(1 - \lambda)$. Bu eşitlikteki λ ifadesi A grubunun göreceli ağırlığını gösterirken, β ifadesi gözlemlenebilen değişkenlere (eğitim, tecrübe gibi) ait getirinin vektörünü göstermektedir (Cotton, 1988; Oaxaca ve Ransom, 1994; Cahuc ve Zylberberg, 2004).

etkenlerin analiz edilirse, bu durum elde edilen bulguların sapmalı (yanlı) olmasına neden olacaktır.

Eğer seçimde yanlılık söz konusu ise, seçim alternatifini dışsal bir değişken olarak kabul eden basit EKK yöntemi ile gerçekleştirilen ücret regresyonlarından elde edilen sonuçlar sapmalı olacak ve ücret katsayıları tutarsız tahminler vermiş olacaklardır. Bu durumda, tutarlı sonuçların elde edilebilmesi için bireylerin yapacakları seçimlerin içsel bir değişken olarak modele katılmaları gerekmektedir.

Bu sorunu gidermek için literatürde farklı yaklaşımlar kullanılarak seçimdeki hatanın düzeltilmesi sağlanmıştır. Literatürde yer alan birçok ampirik çalışmada bu düzeltme işlemi yapılarak ücret tahminleri gerçekleştirilmektedir. En çok kullanılan yöntemlerden biri de Heckman (1979) tarafından önerilen iki aşamalı yöntemdir²⁸⁷. Bu yöntem ile modelde yer alan parametrelerin tutarlı ve etkin tahmin ediciler olmaları sağlanmaktadır. Fakat bu yöntem sadece ikili seçim alternatifin söz konusu olduğu durumlarda geçerliliğini korumaktadır. Örneğin bireyler, ücretli çalışmak ya da kendi hesaplarına çalışmak gibi iki farklı alternatif arasında seçim yapıyorlarsa bu durumda uygulanabilmektedir.

İkili seçim modelleri olan logit ve probit modeller için geliştirilen bu yöntemin birden fazla seçim alternatifinin olduğu durumda uygulanabilirliği için literatürde birtakım farklı yöntem önerileri getirilmiştir. Böylelikle Lee (1983) tarafından önerilen genelleştirilmiş seçim düzeltme tekniği çoklu logit modellerine uygulanabilme olanağı tanımıştır. Lee (1983) çalışmasında kentsel istihdamın seçim yapabileceği dört farklı alternatifin söz konusu olduğu durumda seçimdeki hatayı düzeltmeye yönelik bir yöntem önermiştir²⁸⁸. Daha sonra Trost ve Lee (1984)

²⁸⁷ Literatürde ikili seçim alternatifinin var olduğu durumlarla ilgili seçimdeki sapmanın düzeltilmesinin kullanıldığı birçok farklı ampirik çalışma yer almaktadır. Bu çalışmalar Heckman (1979) tarafından önerilen modeli kullanmışlardır. Örneğin Beblo ve Beninger (2003) çalışmalarında Avrupa Birliği'ndeki cinsiyete dayalı ücret farklılaşmasını Heckman (1979) seçim yanlılığının düzeltilmesi yöntemi ile düzeltilmiş ücret düzeyleri bağlamında incelemiştir. Literatürde ücret farklılığı ile ilgili inceleme gerçekleştiren ve işgücüne katılım kararından ötürü ortaya çıkan seçim yanlılığını gidermek için Heckman düzeltme modelini kullanan bazı çalışmalara örnek vermek gerekirse: Alvarado, (2012); Guifu, ve Shigeyuki (2009); Schafgans ve Stelcner (2006); Vance ve Buchheim (2005); Neuman ve Oaxaca (2004); Zhao (2002), Reimers (1983), Blau ve Beller (1988), Duncan ve Leigh (1980).

²⁸⁸ Devlet, kamu iktisadi teşekkülleri, özel/bireysel girişimcilik ve kentsel kolektif girişimcilik olmak üzere kentsel istihdamın karşı karşıya kaldığı dört farklı istihdam olanağının söz konusu olduğu bir seçim durumu için model geliştirmiştir.

tarafından Lee (1983)'nin çalışmasından yola çıkarak çoklu logit modelleri için bir yöntem önerisi getirilmiştir²⁸⁹²⁹⁰.

Trost ve Lee (1984) çalışmalarında birden fazla seçim alternatifinin söz konusu olduğu eğitim alanı ile ilgili bir çalışma gerçekleştirmiştir. Bireylerin farklı alternatifler içerisinde seçim yapabildiği ve kendi faydasını maksimize eden alternatifi seçtiği varsayımı ile yöntemlerini kurgulamışlardır. Lee (1983) tarafından ikili seçim alternatifleri için kurgulanan seçimdeki hatayı düzeltme ile ilgili modelin geliştirilmesini sağlamışlardır.

Trost ve Lee (1984) çalışmalarında, çoklu seçim alternatiflerinin söz konusu olması durumunda bireylerin kendi fayda maksimizasyonları ile her bir alternatifin seçilmesi durumunda elde edecekleri faydayı karşılaştıracaklarını ve seçim kararını bu duruma göre vereceklerini belirtmişlerdir. Dolayısıyla, bireylerin fayda fonksiyonlarını ve ücret düzeylerini aşağıdaki gibi yazmak mümkündür:

$$w_{ij} = \beta_j X_i + \varepsilon_{ij} \quad (8.6)$$

$$V_{ij} = \gamma_j Z_i + u_{ij} \quad (8.7)$$

Yukarıdaki eşitliklerde w_{ij} ve V_{ij} ifadeleri, sırasıyla, i. bireyin j. seçim alternatifi karşısında elde ettikleri ücret ve maksimum fayda düzeyini göstermektedir²⁹¹. Bu eşitliklerdeki Z_i ve X_i ifadeleri ise sırasıyla, i. bireye ait dışsal değişkenlerin vektörünü ve açıklayıcı değişkenlerin vektörünü göstermektedir. ε_{ij} ve u_{ij} ile gösterilen ifadeler ise, her iki eşitlikteki normal dağılıma sahip hata terimleridir.

²⁸⁹ Bu tez çalışması kapsamında seçimdeki hatanın düzeltilmesi ile ilgili uygulanacak modelde Trost ve Lee (1984)'nin yöntemi tercih edilmiştir. Literatürde çoklu seçim durumundaki seçim hatasının düzeltilmesi ile ilgili farklı yöntemler öneren çalışmalar da bulunmaktadır. Bunlardan birincisi, seçim hatasının düzeltilmesi modelini çoklu logit modeli olarak kurgulayan Dubin ve Macfadden (1984) yaklaşımıdır. Bir diğeri ise Dahl (2002) tarafından önerilen yarı parametrik bir yaklaşımdır. Bunlarla birlikte Yun (2000b) birtakım farklı seçimden kaynaklı sorunlarla (ikili seçim modeli, kesikli regresyon modeli gibi) baş edebilecek bir yaklaşım olan “genelleştirilmiş seçim hatası” yaklaşımını önererek seçim etkilerinin düzeltilmesi amaçlamış ve cinsiyete dayalı ücret ayrımcılığını incelemiştir.

²⁹⁰ Literatürde çoklu logit modeli ile örneklem seçimindeki hatadan kaynaklanan sorunu dikkate alarak farklı ülke uygulamaları gerçekleştiren birçok ampirik çalışma yer almaktadır. Bu çalışmalara birkaç örnek vermek gerekirse: Tansel (1999), Brewer ve diğ (1999), Zhang (2004), Zuo (e.t).

²⁹¹ Bireylerin elde edecekleri maksimum fayda düzeyi aslında karşı karşıya kaldıkları ücret düzeyinin bir fonksiyonudur. Bu durumda, bireye ait fayda fonksiyonu şu şekilde yazılabilir: $V_j = V(W_j, Y, T, S_j, R)$. Bu eşitlikteki W_j, Y, T, S_j, R ifadeleri sırasıyla ücret düzeyini, ücret dış geliri, zaman bileşenini, işe ait özellikleri ve dışsal değişkenleri göstermektedir. Birey alternatifler arasında seçim yaparken, V_j düzeyinin maksimum olduğu alternatifi seçecektir. Bu durumda faydanın lineer olduğu ve stokastik olmayan $(\gamma_j Z_i)$ ve stokastik olan (u_{ij}) bileşenlere ayrılabilirdiği varsayımı altında, fayda fonksiyonu Eşitlik (8.7) gibi yazılabilmektedir.

Bu çalışmada, Eşitlik (8.6) ve Eşitlik (8.7)'de ε_{ij} ve u_{ij} ile gösterilen hata terimlerinin birbirleriyle ilişkili olduğu durumda seçimde sapma olacağı belirtilmiştir.

Olası alternatifler içerisinde s alt indisi ile gösterilen herhangi bir alternatifin seçilmesi ancak ve ancak bu alternatifin en yüksek faydayı sağlaması durumunda söz konusu olacaktır:

$$V_s > \max_{j \neq i} V_j \quad (8.8)$$

s. alternatifin seçilmesinin olasılığı ise aşağıdaki şekilde gösterilebilmektedir:

$$P_s = \text{prob}(V_s > \max V_j) \quad j = (1, 2, \dots, M; j \neq s) \quad (8.9)$$

Bu noktada eğer η_s ifadesini aşağıdaki gibi tanımlayalım:

$$\eta_s = \max_{j=1, \dots, M} (V_s - u_s) \quad (8.10)$$

Bu durumda aşağıdaki Eşitlik (8.11) Eşitlik (8.8)'e denk olmaktadır.

$$\gamma_s Z_s > \eta_s \quad (8.11)$$

Bu noktada, u_s ile gösterilen hata teriminin bağımsız ve Gumbel dağılımına sahip olması ve Z_i ifadesinin dışsal değişkenler vektörü olması koşulu altında, s. alternatifin seçilme olasılığını çoklu logit modelleri için aşağıdaki şekilde ifade etmek mümkündür (McFadden, 1974):

$$P_s(\gamma_s Z_s > \eta_s) = \frac{\exp(\gamma_s Z_s)}{\sum_{j=1}^M \exp(\gamma_s Z_s)} \quad (8.12)$$

η_s ifadesine ait kümülatif dağılım fonksiyonu aşağıdaki gibi yazılabilmektedir (Lee, 1983):

$$F(\gamma_s Z_s) = \frac{\exp(\eta_s)}{\exp(\eta_s) + \sum_{j=1}^m \exp(\gamma_s Z_s)} \quad (8.13)$$

Bu noktada, ücret fonksiyonundaki parametrelerinin seçimdeki hatanın düzeltilmiş tahminlerini elde etmek için birtakım dönüşümler gerçekleştirmek gerekmektedir. Bu bağlamda aşağıdaki eşitliğin yazıldığını düşünelim:

$$\eta_s^* = \Phi^{-1}[F(\gamma_s Z_s)] \quad (8.14)$$

Bu eşitlikte Φ ifadesi standart normal kümülatif fonksiyonu göstermektedir²⁹². Dolayısıyla η_s ve u_s ile gösterilen rassal değişkenlerin birlikte normal dağıldıkları varsayımı altında s. alternatifin seçilmesi koşulu altında u_s hata teriminin beklenen değeri ile ilgili aşağıdaki eşitliğe ulaşılmaktadır:

$$E(u_s | \gamma_s Z_s > \eta_s) = -\sigma_s \rho_s \frac{\phi(\Phi^{-1}[F(\gamma_s Z_s)])}{F(\gamma_s Z_s)} \quad (8.15)$$

Bu eşitlikte ϕ ifadesi standart normal yoğunluğu ve ρ_s ifadesi η_s^* ve u_s hata terimleri arasındaki korelasyonu göstermektedir.

Elde edilen bu eşitlikler ışığında Eşitlik (8.6)'da gösterilen ücret düzeyi aşağıdaki biçime dönüşmektedir:

$$w_s = \beta_s X_s - \sigma_s \rho_s \frac{\phi(\Phi^{-1}[F(\gamma_s Z_s)])}{F(\gamma_s Z_s)} + \xi_s \quad (8.16)$$

Burada ξ_s ifadesi bağımsız rassal hata terimini göstermektedir. Bu eşitliğin ikinci bölümünden λ_s ile gösterilen seçicilik terimini çoklu logit tahminlerinin sonuçları kullanılarak aşağıdaki biçimde elde etmek mümkündür:

$$\lambda_s = -\frac{\phi[F(\gamma_s Z_s)]}{\Phi[F(\gamma_s Z_s)]} = -\frac{\phi(H_s)}{\Phi(H_s)} \quad (8.17)$$

Yukarıdaki eşitlikte, $F(\gamma_s Z_s)$ ile ifade edilen s. alternatifin birey tarafından seçilme

olasılığı şu şekilde elde edilmektedir: $F(\gamma_s Z_s) = \frac{\exp(\gamma_s Z_s)}{\sum_{j=1}^m \exp(\gamma_j Z_s)}$

Nihayetinde, elde edilen λ_s ifadesi Eşitlik (8.6)'da gösterilen ücret denkleminde dahil edildiğinde, tutarlı β_s ile ifade edilen parametrenin elde edilmesi mümkün olacaktır.

Bu durumda, Eşitlik (8.2)'de gösterilen basit modele ait ücret fonksiyonu seçimdeki hata terimi ile ilgili ifade de eklenerek tekrar yazıldığında aşağıdaki eşitliğe ulaşılmaktadır:

²⁹² Burada, bu dönüşüm ifadesinin tam (strict) artan bir dönüşüm olduğu ve η_s^* ile gösterilen dönüştürülen rassal değişkenin ise standart normal bir değişken olduğu varsayılmaktadır.

$$\ln w_i = \beta_{0i} + \sum_{k=1}^k \beta_{ki} S_{ki} + \beta_{2i} e_i + \beta_{3i} e_i^2 + \beta_{4i} j_i + \beta_{5i} m_i + \psi_i \lambda_i + u_i \quad (8.18)$$

Benzer şekilde genişletilmiş modele de seçimdeki hata terimi dahil edildiğinde aşağıdaki biçimde ücret regresyonu tahmin edilebilmektedir:

$$\begin{aligned} \ln w_i = & \beta_{0i} + \sum_{n=1}^n \beta_{ni} S_{ni} + \beta_{2i} e_i + \beta_{3i} e_i^2 + \beta_{4i} j_i + \beta_{5i} m_i \\ & + \beta_{6i} k_i + \beta_{7i} d_i + \sum_{z=1}^z \beta_{zi} p_{zAi} + \psi_i \lambda_i + u_i \end{aligned} \quad (8.19)$$

Dolayısıyla, seçimdeki hatanın düzeltilmesi ile ilgili gerekli işlemler gerçekleştirildikten sonra, Blinder-Oaxaca (1973) ücret farklılığının ayrıştırılması yönteminde de bu ifade yerini almakta ve ücret farklılığına ilişkin eşitlik aşağıdaki gibi yazılabilmektedir:

$$(\ln \bar{w}_A - \ln \bar{w}_B) = \sum_{i=1}^n \beta_{Ai} (\bar{X}_{Ai} - \bar{X}_{Bi}) + \sum_{i=1}^n \bar{X}_{Bi} (\beta_{Ai} - \beta_{Bi}) + \sum_{i=1}^n \psi_i (\lambda_{Ai} - \lambda_{Bi}) \quad (8.20)$$

Bu eşitliklerde, λ_i ifadesi seçimdeki hata terimini ve Ψ_i ifadesi seçimdeki hata terimine ait katsayıyı göstermektedir.

8.3 Blinder-Oaxaca (1973) Ayrıştırma Yöntemi ile İlgili Uygulamadan Örnekler

Farklı gruplar arasındaki ücret farklılığının ayrıştırılması literatürde çok uzun zamanlardan beri ilgi çeken bir konu olmuştur. Bu denli popüler bir konu olması nedeniyle, teorik ve ampirik anlamda bu farklılığı inceleyen birçok çalışma yer almaktadır.

Bu çalışmaların büyük bir çoğunluğu cinsiyete dayalı ücret farklılığı üzerinde yoğunlaşırken, bir o kadar da etnik köken ve ırk ayrımcılığına dayalı ücret farklılığı ile ilgili çalışmalar literatürde yer almaktadır. Bu çalışmalar içerisinde bölgesel ve sektörel ayrımcılık ile ilgili incelemeler gerçekleştiren birtakım araştırmalar da olmasına karşın, görece olarak bunların sayısı daha düşük düzeyde kalmıştır. Bu noktada, araştırmalarla ilgili bilgi verilmeden önce, sektörel ayrımcılık ile ilgili çalışmaların çok sınırlı bir bölümünün ticarete-konu-olan ve ticarete-konu-olmayan iktisadi faaliyetler bağlamında inceleme gerçekleştirdiklerinin belirtilmesinde fayda vardır.

Dolayısıyla bu tez çalışması ile gerek dünya ekonomileri genelinde gerekse Türkiye ekonomisi özelinde daha önceki yapılan araştırmalardan farklı olarak bir sektörel ayırım ile inceleme gerçekleştirilecek olması bu çalışmanın özgün noktalarından birini oluşturmaktadır.

8.3.1 Dünyadan örnekler

Literatürde Blinder-Oaxaca (1973) ayrıştırma yöntemi ile diğer yöntemleri karşılaştırmalı olarak analiz eden birtakım teorik incelemeler söz konusudur. Bunlardan biri Elder ve diğ. (2010) tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmada dört farklı yöntemin açıklanamayan ücret farklılıklarına olan yaklaşımları teorik olarak ele alınmış ve diğer ayrıştırma yöntemlerine oranla EKK ile tahmin edilen regresyon analizlerinden elde edilen sonuçlarının daha doğru tahmin edici olduğu belirtilmiştir. Ayrıca, Bourguignon ve diğ. (2004) çoklu logit modellerine dayanarak oluşturulan seçimdeki hatanın düzeltilmesi ile ilgili üç farklı yöntemin karşılaştırmalı bir analizini yapmıştır²⁹³.

Bu çalışmalarla beraber Fortin ve diğ. (2010), literatürde Blinder-Oaxaca (1973) yöntemiyle beraber, 1970'lerden itibaren geliştirilen ayrıştırma yöntemleriyle ilgili geniş bir teorik inceleme gerçekleştirmiştir. Bu çalışmada hem ortalama hem de dağılımın bütünü için gerçekleştirilen ayrıştırma yöntemleri teker teker ele alınarak, bu yöntemlerin varsayımları, tahmin yöntemleri, avantajları ve problemleri tartışılmıştır. Teorik yaklaşımların karşılaştırılmasıyla beraber, bu çalışmada aynı zamanda, bu yöntemlerle gerçekleştirilen ampirik incelemeleri ve belirli bir veri seti²⁹⁴ ile kendi cinsiyete dayalı ücret ayrımcılığı ile ilgili olarak ampirik incelemelerini yapmışlardır.

Diğer taraftan, literatürdeki Blinder-Oaxaca (1973) yöntemi ile ücret farklılıklarının ayrıştırılmasıyla ilgili ampirik araştırmaların birçoğu, cinsiyete dayalı ücret ayrımcılığı ile ilgilenmişlerdir (Ahmed ve Maitra, 2011; Su ve Heshmati, 2011; Khitarishvili, 2009; Suh, 2009; Johnes ve Tanaka, 2008; Chen ve Hamori, 2008; Centra ve Cutillo, 2008; İlkaracan ve Selim, 2007; Bono ve La Magno, 2006; Mendes, 2004; Jolliffe ve Campos, 2004; Santos ve González, 2003; Hughes ve

²⁹³ Lee (1983), Dahl (2002) ve Dubin ve McFadden (1984) tarafından çoklu logit modellerinde seçim hatasının düzeltilmesine ilişkin yöntemlerin teorik incelemesi gerçekleştirilmiş ve üstün ve zayıf noktaları ortaya konularak, karşılaştırmalı bir inceleme gerçekleştirilmiştir.

²⁹⁴ Bu veri seti O'Neill ve O'Neill (2006)'ın Amerika'daki farklı grupların etniğe, cinsiyete, ırka dayalı ücret ayrımcılığı ile ilgili gerçekleştirdikleri incelemede kullanılan veri setidir.

Maurer-Faizo, 2002; Reiman, 2001; Bertrand ve Hallock, 2001; Dixon, 2000; Waldfogel; 1998).

Bu çalışmaların haricinde sektöre, ırka, bölgeye, etnik kökene ve sendika üyeliğine dayalı ücret farklılığı ile ilgili çeşitli çalışmalar da literatürde geniş bir biçimde yer almaktadır²⁹⁵ (Sektöre (özel-devlet) dayalı ayrımcılık: Phan ve Coxhead; 2012; Glinskaya ve Lokshin, 2005; Terra ve diğ, 2005; Zhao, 2002; Sendikaya dayalı ayrımcılık: Arbache ve Carneiro, 1999; Arbache, 1999; MacPherson ve Stewart, 1990; Oaxaca ve Ransom; 1988; Duncan ve Leigh, 1980; Bölgeye dayalı ayrımcılık: Alvarado, 2012; Meng ve Zhang, 2001; Zhao, 2000; Lee ve diğ, 2000; Irka (Siyah ve Beyaz) dayalı ayrımcılık: Kim, 2010; Tsao ve Pearlman, 2008; Renna ve King, 2007; Riggs ve Dwyer, 1995; Etniğe dayalı ayrımcılık: Faulk, 2008; De Coulon, 2001).

Literatürde ne yazık ki iktisadi faaliyet bağlamında *ticarete-konu-olan* ve *konu-olmayan* faaliyetlerdeki ücret farklılığı ile ilgili Blinder-Oaxaca (1973) yöntemini kullanarak çalışma gerçekleştiren çok fazla sayıda çalışma bulunmamaktadır.

Bu bağlamda istisnai bir örnek olarak, Friedman ve diğ. (2011) çalışmalarında ticarete-konu-olan ve konu-olmayan iktisadi faaliyetlerdeki ücret farklılığını 2003 ve 2008 yıllarındaki Şili için incelemiş ve *ticarete-konu-olan* faaliyetlerdeki çalışanların diğer faaliyetlerdekilere göre daha yüksek bir ücret düzeyi elde ettiklerini bulgulamıştır. Özellikle, sendikal faaliyetlerin de söz konusu olması durumunda bu ücret farkının daha da fazlalaştığı sonucuna ulaşmıştır.

2003 yılından 2008 yılına gelindiğinde ücret farklılığının daha da arttığı ve ticaretin serbestleşmesinin ücret farklılığı üzerinde olumsuz yönde etkide bulunduğu belirtilmiştir. Diğer taraftan cinsiyet açısından değerlendirildiğinde, erkeklerin her iki iktisadi faaliyette de daha yüksek ücret düzeyleri ile karşı karşıya kaldıkları tespit edilmiştir. Bulgular, *ticarete-konu-olan* faaliyetlerdeki yüksek ücret düzeylerinin çalışanların beşeri sermaye donanımlarının diğer faaliyete göre daha yüksek olmasından kaynaklandığını işaret etmektedir.

²⁹⁵ Bu tez çalışması sektöre dayalı ücret ayrımcılığı ile ilgili ampirik analiz gerçekleştireceğinden, tez kapsamında diğer faktörlere dayalı ayrımcılık ile ilgili çalışmalara geniş olarak yer verilmemiş, birkaç inceleme örneği verilmiştir. Zaten bu bölüm içerisinde yer alan yukarıdaki alt bölümlerde literatürde yer alan birtakım çalışmalardan da bahsedildiğinden, bu alt bölümde detaylı olarak bu incelemelerden bahsedilmeyecektir. Bu nedenle, sadece ticarete-konu-olan ve ticarete-konu-olmayan faaliyetler kapsamında bir ayrıma giderek, bu bağlamda ücret farklılığını inceleyen çalışmalara odaklanılacaktır. Fakat ne yazık ki, literatürde bu anlamda çok fazla çalışma yer almamaktadır.

El-Hamidi (2008) ise çalışmasında Mısır için ticarete-konu-olan ve konu-olmayan faaliyetlerdeki erkek ve kadın çalışanların ücret düzeyleri ile ilgili bir inceleme gerçekleştirmiştir. Bu çalışmanın sonuçları, *ticarete-konu-olan* faaliyetlerdeki hem erkek hem de kadın çalışanların, *ticarete-konu-olmayan* faaliyetlerdekilere oranla daha yüksek ücret düzeylerine eriştiklerini göstermektedir.

İki iktisadi faaliyetteki ücret farklılığının sadece beşeri sermaye donanımlarındaki farklılıktan kaynaklanmadığını, 1998 yılından 2006 yılına gelindiğinde ise, bu ücret farklılığının sektörel ayrımcılıktan kaynaklanan bölümünün arttığı sonucuna ulaşılmıştır. Ticaretin serbestleşmesiyle beraber artan ücret farklılaşmasının altında yatan neden olarak, emeğin sınırlı hareketliliği gösterilmiştir. Ticaret reformları ve diğer korumacılık politikaları nedeniyle emeğin endüstriler ve iktisadi faaliyetler arasındaki serbest dolaşımını etkilediği, bu etkinin aslında vasıflı emek ihtiyacının yetersizliğinden kaynaklandığı belirtilmiştir. Emek piyasasında farklı vasıf ihtiyacı nedeniyle oluşan kısa dönemli uyarlama maliyetlerinin azaltılabilmesi için yeterli sosyal güvenlik mekanizmalarının ve reformlarının alınması gerekliliği belirtilmiştir.

8.3.2 Türkiye ekonomisinden örnekler

Türkiye ekonomisi için *ticarete-konu-olan* ve *konu-olmayan* faaliyetler ayrımında sektöre dayalı ücret farklılığı ile ilgili Blinder-Oaxaca (1973) yöntemini kullanarak inceleme gerçekleştiren bir çalışma olmadığı görülmektedir.

Bu yöntemi kullanarak, Türkiye ekonomisi için gerçekleştirilen çalışmaların büyük bir çoğunluğu cinsiyete dayalı ücret ayrımcılığı üzerinde durmuşlardır. Bu çalışmaların içerisinde en bilinenleri Dayıoğlu ve Kasnakoğlu (1997) ve Tansel (2001)'in çalışmalarıdır. Bu çalışmalarla beraber İlkcaracan ve Selim (2007)'in gerçekleştirdiği çalışma da erkek ve kadın çalışanlar arasında ücret farklılığı olduğunu ve bu farklılık üzerinde cinsiyet ayrımcılığın da büyük bir rol oynadığı sonucuna ulaşmışlardır²⁹⁶.

İlkcaracan ve diğ. (2010) çalışmalarında 1988 ve 2007 yılları için formel ve enformel sektörlerdeki ücret farklılığını incelemişler ve 1988 yılından 2007 yılına gelindiğinde

²⁹⁶ Türkiye ekonomisindeki cinsiyete dayalı ücret ayrımcılığı ile ilgili diğer bazı çalışmalara örnek vermek gerekirse: Eraslan (2012); Mercan (2011); Cudeville ve Gürbüz (2010). Gürler ve Üçdoğru (2007); Hisarcıklılar ve Ercan (2005); Dayıoğlu ve Tunalı (2004); Özcan ve diğ (2003); Kabasakal ve diğ (1994).

iki sektör arasındaki ücret farklılığının iki katına çıktığını ve sektörel ayrımcılığın bu ücret farklılığı üzerinde çok büyük bir rol oynadığı sonucunu elde etmişlerdir.

Tansel (2005) ise özel ve devlet olmak üzere iki farklı sektördeki kadın erkek ücret farklılığını 1994 yılı için incelemiştir. Bu çalışmada elde edilen sonuçlar, kadın çalışanların kamu sektöründe özel sektöre oranla daha fazla ücret elde ettiğini, buna karşın erkek çalışanların tam tersi bir durumda oldukları tespit edilmiştir. Bununla birlikte, kamu sektöründeki kadın ve erkek çalışanların ücret farklılığının özel sektördeki ücret farklılığına oranla daha yüksek olduğu belirlenmiştir.

Çizelge 8.1: Ücret Farklılaşmasının Ayırıştırılması ile İlgili Çalışmalar.

Araştırmacılar	Ayrıştırma Yöntemi	Ülke	İnceleme konusu	Elde Edilen Sonuç
<i>Dünyadan Örnekler</i>				
Blinder, Oaxaca (1973)	Blinder-Oaxaca		Teorik Modelleme	Ücret farklılığının ayrıştırılması
Trost ve Lee (1984)	Blinder-Oaxaca		Teorik Modelleme	Seçim Sapmasından kaynaklanan sorunun giderilmesi
Elder ve diğ. (2010)	Blinder-Oaxaca ve diğer yöntemler		Teorik İnceleme	Dört farklı yöntemin karşılaştırılması
Bourguignon ve diğ. (2004)	Blinder-Oaxaca ve diğer yöntemler		Teorik İnceleme/ Çoklu Logit modelleri	Seçimdeki hatanın düzeltilmesi ile ilgili üç farklı yöntemin karşılaştırılması
Fortin ve diğ. (2010)	Blinder-Oaxaca ve diğer yöntemler		Teorik İnceleme	Farklı yöntemlerin teorik yaklaşım açısından karşılaştırılması ve Amerika'daki cinsiyet ayrımcılığı ile ilgili ampirik inceleme
Friedman ve diğ. (2011)	Blinder-Oaxaca ve diğer yöntemler	Şili	Ticarete-konu-olan ve olmayan iktisadi faaliyetler	2003 ve 2008 yılları için ticarete-konu-olan faaliyetlerdeki çalışanların daha yüksek bir ücret düzeyi elde ettiklerini 2003 yılından 2008 yılına gelindiğinde ücret farklılığının daha da arttığı Ticaretin serbestleşmesinin ücret farklılığı üzerinde olumsuz yönde etkiye bulunduğu, ticarete-konu-olan faaliyetlerdeki yüksek ücret düzeylerinin çalışanların beşeri sermaye donanımlarının yüksek olmasından kaynaklandığı
El-Hamidi (2008)	Blinder-Oaxaca	Mısır	Ticarete-konu-olan ve olmayan iktisadi faaliyetler ve cinsiyet	Ticarete-konu-olan faaliyetlerdeki hem erkek hem de kadın çalışanların, konu-olmayan faaliyetlerdekilere oranla daha yüksek ücret düzeylerine eriştikleri, ücret farklılığının sadece beşeri sermaye donanımlarındaki farklılıktan kaynaklanmadığı ve sektörel ayrımcılığın da büyük oranda sorumlu olduğu

Çizelge 8.1 (devam): Ücret Farklılaşmasının Ayırıştırılması ile İlgili Çalışmalar.

Araştırmacılar	Ayırıştırma Yöntemi	Ülke	İnceleme konusu	Elde Edilen Sonuç
<i>Türkiye Örneği</i>				
İlkkaracan ve diğ. (2010)	Blinder-Oaxaca	Türkiye	Formel ve Enformel sektörler	1988 yılından 2007 yılına gelindiğinde iki sektör arasındaki ücret farklılığının iki katına çıktığını ve sektörel ayrımcılığın bu ücret farklılığı üzerinde çok büyük bir rol oynadığı
Tansel (2005)	Blinder-Oaxaca	Türkiye	Kamu ve Özel Sektörler	1994 yılı için, kadın çalışanların kamu sektöründe özel sektöre oranla daha fazla ücret elde ettiğini, erkek çalışanlar için tam tersi bir durum olduğunu, kamu sektöründeki kadın ve erkek çalışanların ücret farklılığının özel sektördeki ücret farklılığına oranla daha yüksek olduğu

8.4 Türkiye’de İktisadi Faaliyetlerdeki Ücret Farklılaşmasının Nedenleri

Türkiye ekonomisindeki *ticarete-konu-olan* ve *ticarete-konu-olmayan* iktisadi faaliyetlerdeki ücret düzeyleri arasında bir farklılaşma olup olmadığının incelenmesi için Blinder-Oaxaca (1973) ayrıştırma yöntemi uygulanmıştır. Aynı zamanda çoklu logit modelleri için uygulanan Trost ve Lee (1984) tarafından geliştirilen seçimdeki sapmanın giderilmesi için düzeltme yöntemi uygulanarak, iki iktisadi faaliyetteki ücret farklılığı incelenmiştir.

Ücret Farklılığının İncelenmesinde Kullanılan Veri Seti

Bu bölüm ve ilerleyen bölümde ampirik analize kaynaklık edecek veri seti, daha önceki bölümlerde kullanılan 2002-2009 dönemine ait Hanehalkı Bütçe Anketleri’dir. Fakat daha önceki ampirik incelemeler hanehalkı düzeyinde gerçekleştirilmiş ve hanehalkının toplam yıllık kullanılabilir gelir düzeylerinin eşitsizlik üzerindeki etkileri incelenmiştir.

Bu ve ilerleyen bölümde ise bireylerin ait oldukları iktisadi faaliyetlerden elde ettikleri ücret gelirlerinde bir farklılaşma olup olmadığı inceleneceğinden, kullanılan veri seti bu bütçe anketlerine ait fert verilerinden oluşmaktadır. Bununla birlikte veri seti sadece ücret geliri elde eden bireylerle sınırlandırılmıştır. Ayrıca Türkiye’de yasal istihdam etme yaşı 15 yaş ve üstü ile 64 yaş ve altındaki bireyleri kapsadığından ücret geliri elde eden bireyler de bu yaş aralığındaki bireylerle sınırlandırılmıştır.

Bununla birlikte seçimdeki hata ile ilgili düzeltme modelinin de ayrıştırma yöntemine dahil edildiği incelemede, seçimdeki hata teriminin tespiti aşamasında bütün fert verileri incelemeye dahil edilmiştir. Zira bireyin istihdam olanağı ile ilgili seçimi sırasında seçim alternatifine sahip olduğu varsayılmıştır. Bu alternatifin ise şu şekilde olduğu düşünülmüştür: Bireyin *ticarete-konu-olan* ücret geliri elde eden, *ticarete-konu-olmayan* ücret geliri elde eden ve diğer gelir türleri olmak üzere üç farklı alternatif arasından seçim yaptığıdır.

8.4.1 Betimleyici istatistikler

İlk olarak, her bir yıl için ayrı ayrı olmak üzere, bütün ekonomiye ve *ticarete-konu-olan* ve *ticarete-konu-olmayan* bireylere ait betimleyici istatistikleri gösteren Çizelge 8.2 ile incelemeye başlanılacaktır.

Çizelge 8.2’den de görüleceği üzere, örneklem büyüklüğü 2003 yılı haricindeki diğer yıllarda birbirine oldukça yakındır. Bu durum farklı yıllardaki örneklemelerin birbirleriyle karşılaştırılabilirliği açısından olumlu bir durumdur. Diğer taraftan *ticarete-konu-olan* ve *ticarete-konu-olmayan* bireylere ait bulgulara bakıldığında, örneklem büyüklüğü açısından, inceleme dönemi boyunca *ticarete-konu-olmayan* bireylerin sayısının *ticarete-konu-olan* bireylere oranla daha yüksek olduğu görülmektedir. Örneğin, ücret elde eden *ticarete-konu-olan* bireylerin büyüklüğü, 2002 ve 2009 yıllarında sırasıyla, 2307 ve 2082, *ticarete-konu-olmayan* bireylerin büyüklüğü ise 5014 ve 5320 kişidir.

Bu durum *ticarete-konu-olmayan* faaliyetlerin ekonomideki ağırlığının göz ardı edilemeyecek bir durum teşkil ettiğini göstermektedir²⁹⁸. *Ticarete-konu-olmayan* faaliyetlerde yer alan bireylerin sayısının bu kadar yüksek olması, *ticarete-konu-olan* faaliyetlere oranla bu faaliyetlerin daha fazla istihdam olanağı yarattığının bir göstergesidir. Dolayısıyla bu tez çalışması kapsamında Bölüm 3’de kurgulanan teorik altyapıda belirtildiği gibi *ticarete-konu-olmayan* faaliyetlerin göz ardı edilmesinin problemlere yol açacağının da bir kanıtıdır.

²⁹⁸ Bu bulgular, daha önceki bölümlerde yer alan veri setinin aynısı olduğu için, hanehalkı düzeyinde elde edilen sonuçlarla aynı sonuçları verdiğinden detaylı olarak yorumlamalar yapılmayacaktır.

Çizelge 8.2: Betimleyici İstatistikler.

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Toplam								
Örneklem Büyüklüğü	40675	107614	35388	35498	34939	34611	33287	38453
Emek Gelir Büyüklüğü	7321	16645	5875	6193	6473	6469	6456	7402
Ortalama Gelir (TL)	3980	5370	6170	6687	7846	8542	9760	10689
Kadın	3040	4320	4840	5060	5826	6648	7450	8196
Erkek	4210	5640	6540	7147	8362	9098	10519	11579
Log. Ortalama Gelir	21.65	22.02	22.14	8.39	8.54	8.63	8.71	8.73
Tecrübe	19.18	20.08	20.41	20.01	20.03	19.80	20.28	20.08
Çalışma Süresi (Kıdem)	7.18	7.64	7.76	7.20	7.22	6.89	7.15	7.11
Erkek (%)	80.70	79.9	77.94	77.94	79.64	77.31	75.29	8.73
Eğitim (%)								
Okur Yazar Değil	2.92	2.17	2.86	2.78	2.26	2.29	1.73	1.9
Okur Yazar	3.21	2.52	2.89	3.16	3.15	3.82	2.8	3.49
İlkokul	43.61	40.62	39.99	43	42.23	41.6	38.86	40.1
Lise	28.33	32.23	30.3	28.44	26.53	28.09	26.49	22.14
Teknik Lise	8.37	6.73	8.17	7.53	9.89	8.2	11.11	12.25
Yüksek Okul	4.18	3.94	4.46	4.49	4.93	5.22	6.83	6.74
Üniversite	9.37	11.78	11.34	10.61	11.02	10.78	12.17	13.38
Meslek (%)								
Üst Düzey								
Yöneticiler/Müdürler	3.97	3.53	3.54	3.70	3.58	3.23	4.68	4.63
Profesyonel Meslek								
Mensupları	8.15	9.88	9.75	9.11	8.99	8.47	8.94	10.48
Yard. Profesyonel								
Meslek Mensupları	8.32	7.28	7.66	6.52	7.05	8.80	9.53	8.96
Büro/Müşteri Hizmt.								
Çalışanları	7.58	8.75	9.51	8.07	7.76	8.97	9.28	9.36
Hizmet ve Satış								
Elemanları	15.56	15.63	14.42	15.76	16.15	14.64	16.19	15.78
Nitelikli tarım vb								
çalışanları	0.63	0.64	0.39	0.52	0.54	0.66	0.67	0.36
Sanatkarlar vb işlerde								
Çalışanlar	26.46	23.2	21.87	22.41	22.88	20.3	18.4	17.41
Tesis ve Makine								
Operatörleri	11.38	12.54	12.56	13.29	14.06	13.82	13.57	13.13
Niteliksiz İşlerde								
Çalışanlar	17.95	18.54	20.29	20.62	18.99	21.12	18.76	19.87

Ücret geliri elde eden bireylerle ilgili çeşitli istatistiksel sonuçlara bakıldığında, erkek çalışanların oranının inceleme dönemi boyunca %80'ler dolayında olduğu görülmektedir. Diğer yandan erkek ve kadın çalışanların ortalama ücret gelirleri birbirleriyle karşılaştırıldığında ise her bir yılda, erkek çalışanların ortalama ücret düzeylerinin kadın çalışanlara oranla daha fazla olduğu tespit edilmiştir. Örneğin 2002 ve 2009 yılları için erkek ve kadın çalışanların ortalama ücret düzeyleri sırasıyla 4210, 3040 ve 11579, 8196'dır. Eğitim açısından değerlendirme yapıldığında ise, ücret geliri elde eden bireylerin büyük bir bölümünün (%40'lar

civarında) ilkokul mezunu olduğu görülmektedir. Bu eğitim düzeyini, lise mezunu olma %30'lar civarındaki bir yüzde ile takip etmektedir. eğitim düzeylerinde zaman içerisindeki değişime bakıldığında ise, eğitim düzeyinde bir yükselme olduğu, 2002 yılından 2009 yılına gelindiğinde, ilkokul ve lise mezunu olanların oranlarında bir azalma, buna karşın yüksekokul ve üniversite mezunu olanların oranlarında bir artış görülmektedir. Bu durum, ücret geliri elde eden bireylerin eğitim düzeylerinde zaman içerisinde bir iyileşme olduğuna işaret etmektedir.

Bununla birlikte, meslek ile ilgili bulgulara bakıldığında ise ücret geliri elde eden bireylerin yoğunlukla sanatkarlar vb işlerde çalışanların, niteliksiz işlerde çalışanların ve tesis ve makine operatörü olarak çalışanların oluşturdukları gruplarda yer aldıkları görülmektedir. En fazla orana sahip olan sanatkarlar vb işlerde çalışanların oluşturduğu grup, inceleme dönemi boyunca bir oranında bir azalma eğilimine sahip olup 2002 yılında %27 düzeyinde iken, 2009 yılına gelindiğinde %17 düzeylerine inmiştir. Buna karşın diğer iki grubun sahip olduğu oran inceleme dönemi boyunca benzer düzeylerde kalmıştır. Bir diğer ön plana çıkan grup da hizmet ve satış elemanlarının oluşturduğu meslek grubudur. Bu gruba mensup çalışanlar da %15 düzeylerinde bir orana sahiptirler. Aslında bu durum, ücret geliri elde eden bireylerin daha az vasıf gerektiren işlerde yoğunlaştıklarını göstermektedir. Zaten eğitim düzeylerine ait bulgular da, bu duruma dikkat çekmektedir.

Çizelge 8.3'de yer alan bulgulara bakıldığında, *ticarete-konu-olan* ve *konu-olmayan* bireylerin ortalama ücret düzeyleri karşılaştırıldığında, her bir yıl için *ticarete-konu-olmayan* bireylerin ücret düzeylerinin daha yüksek olduğu görülmektedir. Ortalama ücret düzeyinin *ticarete-konu-olmayan* bireylerin lehine olmasına karşın, iki iktisadi faaliyet arasındaki ücret farkının çok derin olmadığı görülmektedir. Örneğin, 2002 yılı için *ticarete-konu-olan* ve *konu-olmayan* faaliyetlerdeki bireylerin ortalama ücret düzeyleri sırasıyla 3730 TL ve 4090 TL iken, 2009 yılına gelindiğinde bu değerler sırasıyla 8462 TL ve 11560 TL'dir.

Her iki iktisadi faaliyette de erkek çalışanların oranı %75-80'ler civarındadır. Zaman içerisinde bu oranda az da olsa azalmalar olduğu görülmektedir. İki iktisadi faaliyet birbirleriyle karşılaştırıldığında ise, *ticarete-konu-olmayan* faaliyetlerde ücret geliri elde eden erkek çalışanların oranı, *ticarete-konu-olan* faaliyetlerdekilere göre %3-5 daha fazladır. Örneğin, 2002, 2007 ve 2009 yılları için *ticarete-konu-olan* faaliyetlerdeki oran, sırasıyla %77.37, %75.87 ve %71.76 iken, aynı oran *ticarete-*

konu-olmayan faaliyetlerde sırasıyla %82.23, %78.03 ve %74.45’dir. Dolayısıyla bu durum kadın çalışanların her iki faaliyette de ne kadar düşük oranda olduğunu göstermektedir. Aslında bu oranlarla, Türkiye ekonomisinde kadınların istihdama katılma oranlarında az da olsa bir iyileşme olduğu görülmekle birlikte hala ne kadar düşük düzeylerde kaldığını görmektedir²⁹⁹.

Diğer yandan, inceleme dönemi boyunca her iki iktisadi faaliyette de erkek çalışanların kadın çalışanlara oranla daha yüksek bir ortalama ücret düzeyine sahip olduğu görülmektedir. Bu iktisadi faaliyetler birbirleriyle karşılaştırıldığında ise, erkek ve kadın çalışanların *ticarete-konu-olmayan* faaliyetlerde *ticarete-konu-olan* faaliyetlere oranla daha yüksek bir ortalama ücret düzeyine sahip oldukları görülmektedir. Örneğin, 2002 yılında *ticarete-konu-olmayan* faaliyetlerdeki erkek çalışanların ortalama ücret düzeyi 4200 TL iken kadın çalışanların 3590 TL’dir. 2009 yılına gelindiğinde ise, erkek ve kadın çalışanların ortalama ücret düzeyleri sırasıyla 12204 TL ve 9682 TL’dir. Buna karşın, 2002 yılında *ticarete-konu-olan* faaliyetlerdeki erkek ve kadın çalışanların ortalama ücret düzeyleri sırasıyla 4210 TL ve 2090 TL ve 2009 yılında ise sırasıyla 9920 TL ve 4762 TL’dir.

²⁹⁹ Türkiye’de genellikle kadınların toplum içerisindeki konumları dikkate alındığında elde edilen sonuç çok da şaşırtıcı değildir. Zira kadınlar herhangi bir işte çalışmaktan çok ev işlerinde görev almaktadırlar. Özellikle bütün örneklem için kadın çalışanların oldukça düşük düzeylerde kalmasının en temel sebebi eğitime düşük katılım ve erkeklerin lehine olan ayrımcılık davranışlarıdır. Özellikle Türkiye’nin doğu kesiminde yer alan kızlar yeteri kadar eğitim alamadıklarından istihdam olanakları da düşük düzeylerde kalmaktadır. Detaylı bilgi için bakınız: Cinsiyet ayrımcılığına dayalı ücret farklılığı ile ilgili çalışmalar, Dayıoğlu ve Kasnakoğlu (1997) ve İlkaracan ve Selim (2007).

Çizelge 8.3: Ticarete-Konu-Olan ve Konu-Olmayan Bireylere İlişkin Betimleyici İstatistikler.

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Ticarete-konu-olan Bireyler								
Örneklem Büyüklüğü	5135	17567	5488	5727	5400	5731	4719	6492
Emek Gelir Büyüklüğü	2307	5166	1929	2079	2046	2163	1859	2082
Ortalama Gelir (TL)	3730	4880	5520	5967	7000	7489	8264	8462
Kadın	2090	2780	3270	3175	3568	4508	4785	4762
Erkek	4210	5500	6340	6845	7957	8436	9441	9920
Log. Ortalama Gelir	21.50	21.83	21.94	8.19	8.33	8.46	8.48	8.44
Tecrübe	18.00	19.11	19.58	19.08	18.43	18.58	19.95	19.97
Kıdem	5.55	6.12	6.31	5.96	5.53	5.85	5.82	5.99
Erkek (%)	77.37	77.08	73.41	76.09	78.20	75.87	74.72	71.76
Eğitim (%)								
Okur Yazar Değil	3.55	2.90	4.20	3.94	2.79	3.05	2.47	2.98
Okur Yazar	3.25	3.16	3.99	3.75	4.79	4.85	3.98	5.00
İlkokul	54.66	51.64	49.77	55.07	50.69	51.73	52.24	52.79
Lise	24.67	29.27	26.91	24.82	23.9	25.75	23.19	19.88
Teknik Lise	9.11	7.1	8.96	7.12	12.02	8.41	10.92	12.29
Yüksek Okul	1.47	2.01	1.97	2.02	2.64	2.54	3.23	3.22
Üniversite	3.29	3.91	4.2	3.27	3.18	3.65	3.98	3.84
Meslek (%)								
Üst Düzey								
Yöneticiler/Müdürler	2.38	2.26	2.02	1.78	1.91	1.25	1.94	2.07
Profesyonel Meslek Mensupları	1.99	1.72	2.07	1.68	1.47	1.80	1.40	1.78
Yard. Profesyonel Meslek Mensupları	4.85	4.05	4.82	3.42	4.15	4.62	5.97	4.90
Büro/Müşteri Hizmt. Çalışanları	3.86	4.18	4.61	3.61	3.37	4.48	4.36	5.00
Hizmet ve Satış Elemanları	3.64	3.21	3.01	2.74	3.37	3.05	3.23	3.17
Nitelikli tarım vb çalışanları	0.95	1.12	0.36	1.06	1.22	0.92	0.86	0.48
Sanatkarlar vb işlerde Çalışanlar	45.86	40.11	34.99	37.61	40.32	32.78	33.14	32.52
Tesis ve Makine Operatörleri	16.82	19.71	19.80	20.78	21.55	23.95	25.44	23.25
Niteliksiz İşlerde Çalışanlar	19.64	23.64	28.3	27.32	22.63	27.14	23.67	26.85

Çizelge 8.3 (devam): Ticarete-Konu-Olan ve Konu-Olmayan Bireylere İlişkin Betimleyici İstatistikler.

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Ticarete-konu-olmayan Bireyler								
Örneklem Büyüklüğü	6894	15980	5453	5622	5858	5371	6057	7055
Emek Gelir Büyüklüğü	5014	11479	3946	4114	4427	4306	4597	5320
Ortalama Gelir (TL)	4090	5600	6480	7051	8237	9071	10366	11560
Kadın	3590	5170	5860	6139	6981	7830	8563	9682
Erkek	4200	5700	6630	7295	8544	9421	10950	12204
Log. Ortalama Gelir	21.72	22.10	22.25	8.50	8.63	8.71	8.80	8.84
Tecrübe	19.72	20.51	20.82	20.48	20.77	20.41	20.42	20.12
Kıdem	7.54	8.32	8.47	7.83	8.00	7.42	7.69	7.56
Erkek (%)	82.23	81.17	80.16	78.88	80.30	78.03	75.53	74.45
Eğitim (%)								
Okur Yazar Değil	2.63	1.84	2.20	2.19	2.01	1.9	1.44	1.48
Okur Yazar	3.19	2.23	2.36	2.87	2.39	3.3	2.33	2.89
İlkokul	38.54	35.66	35.2	36.9	38.34	36.51	33.45	35.13
Lise	30.02	33.58	31.95	30.27	27.74	29.26	27.82	23.03
Teknik Lise	8.04	6.57	7.78	7.73	8.9	8.11	11.18	12.24
Yüksek Okul	5.42	4.81	5.68	5.74	5.99	6.57	8.29	8.12
Üniversite	12.17	15.31	14.82	14.31	14.64	14.35	15.49	17.11
Meslek (%)								
Üst Düzey								
Yöneticiler/Müdürler	4.71	4.10	4.28	4.67	4.36	4.23	5.79	5.64
Profesyonel Meslek Mensupları	10.99	13.56	13.51	12.86	12.47	11.82	11.99	13.89
Yard. Profesyonel Meslek Mensupları	9.91	8.74	9.05	8.09	8.38	10.89	10.96	10.55
Büro/Müşteri Hizmt. Çalışanları	9.29	10.81	11.91	10.33	9.78	11.22	11.27	11.07
Hizmet ve Satış Elemanları	21.04	21.21	19.99	22.34	22.05	20.46	21.43	20.71
Nitelikli tarım vb çalışanları	0.48	0.43	0.41	0.24	0.23	0.53	0.59	0.32
Sanatkarlar vb İşlerde Çalışanlar	17.53	15.58	15.46	14.73	14.82	14.03	12.44	11.50
Tesis ve Makine Operatörleri	8.88	9.32	9.02	9.50	10.60	8.73	8.77	9.17
Niteliksiz İşlerde Çalışanlar	17.17	16.25	16.37	17.23	17.31	18.09	16.77	17.14

Beşeri sermaye donanımlarına bakıldığında ise, *ticarete-konu-olmayan* faaliyetlerdeki ücret geliri elde eden bireylerin iş tecrübelerinin³⁰⁰ ve işteki çalışma sürelerinin (kıdemlerinin) 2002, 2007 ve 2009 yılları için sırasıyla 19.72 ve 7.54; 20.41 ve 7.42; 20.12 ve 7.56 yıl olduğu görülmektedir. Diğer taraftan *ticarete-konu-olan* bireylerinki aynı yıllar için sırasıyla 18.00 ve 5.55; 18.58 ve 5.85; 19.97 ve 5.95

³⁰⁰ Bireyin sahip olduğu tecrübe değişkeni literatürde yer alan diğer çalışmalardakine benzer şekilde $tecrübe = yas - 7 - eğitim$ formülü ile hesaplanmıştır.

yıldır. Dolayısıyla inceleme dönemi boyunca *ticarete-konu-olmayan* faaliyetlerdeki bireylerin daha fazla tecrübeye ve kıdeme sahip oldukları anlaşılmaktadır.

Eğitim düzeyi olarak her iki faaliyette yer alan bireylere bakıldığında ise, yüzdesel dağılımlar *ticarete-konu-olmayan* faaliyetlerdeki bireylerin *ticarete-konu-olan* faaliyetlere göre daha yüksek eğitim düzeyine sahip oldukları görülmektedir. *Ticarete-konu-olan* bireyler genellikle ilkokul ve lise düzeyinde eğitime sahiplerken, *ticarete-konu-olmayan* bireylerin dağılımında üniversite mezunu olma da ön plana çıkmaktadır. Örneğin, *ticarete-konu-olan* bireylerin yarısı ilkokul mezunu iken, bu oran *ticarete-konu-olmayan* bireyler için %35’ler düzeyindedir. Diğer taraftan üniversite mezunu olma açısından değerlendirildiğinde ise, *ticarete-konu-olan* faaliyetlerdeki bireyler sadece %35’ler düzeylerinde iken, *ticarete-konu-olmayan* bireyler ise %10 ila %14 düzeylerindedir³⁰¹.

Mesleki gruplar açısından iki farklı iktisadi faaliyet değerlendirildiğinde, ilk göze çarpan nokta, *ticarete-konu-olan* faaliyetlerdeki bireylerin inceleme dönemi boyunca en yoğun olarak sanatkarlar vb işlerde çalışanların oluşturduğu meslek grubunda olduklarıdır. Bu meslek mensubu olan bireylerin oranı 2002 yılında %45 dolaylarında iken 2009 yılına gelindiğinde %32 dolaylarındadır. Bu meslek grubundan sonra ikinci yüksek orana sahip olan meslek grubu niteliksiz işlerde çalışanların olduğu grup gelmektedir. Bu meslek grubunun oranı da inceleme dönemi boyunca %20-25’ler dolaylarındadır. Bu gruptan sonra da tesis ve makine operatörlerinin oluşturduğu grup yer almaktadır. Bu meslek grubundakilerin oranı ise %15-25 arasında değişmektedir.

Öte yandan, *ticarete-konu-olmayan* faaliyetlerdeki bireylerin sahip oldukları meslek gruplarının dağılımına bakıldığında ise, ön plana çıkan ilk grubun hizmet ve satış elemanlarının oluşturduğu grup olduğu görülmektedir. inceleme dönemi boyunca bu meslek grubunun oranı %20’ler dolaylarındadır. Bu grubu takiben, sanatkarlar vb işlerde çalışanlar ve ardından niteliksiz işlerde çalışanların oluşturdukları gruplar gelmektedir. Niteliksiz işlerde çalışanların oluşturduğu grubun oranı inceleme

³⁰¹ Aslında ticarete-konu-olan faaliyetlerdeki bireylerin daha düşük ortalama eğitim düzeyine sahip olmalarının sebebi bu iktisadi faaliyetlerde yer alan bireylerin büyük bir çoğunluğunu tarımsal faaliyetlerin oluşturmasıdır. Türkiye ekonomisinde, tarım sektörünün zaman içerisindeki önemi ve üretimi azalmış olmasına karşın, hala istihdam sağlama olanağı açısından %35 dolaylarında bir orana sahiptir. Dolayısıyla bu sektördeki bireylerin büyük bir bölümü okuryazar ya da düşük eğitim düzeylerine sahip oldukları için ticarete-konu-olan faaliyetlerdeki bireylerin eğitim düzeyleri ile ilgili böyle sonuçların elde edilmesi olağandır (Günçavdı ve diğ, 2012).

dönemi boyunca çok fazla değişmeyip %17'ler civarında kalırken, sanatkarlar vb işlerde çalışanların oluşturduğu grubun oranında zaman içerisinde bir azalma görülmekte ve %17 düzeylerinden %12 düzeylerine indiği tespit edilmiştir.

Her iki iktisadi faaliyete yönelik meslek grup dağılımları, ücret geliri elde eden bireylerin özellikle *ticarete-konu-olan* faaliyetlerde olmak üzere yoğunluklu olarak vasıf getirmeyen işlerde yer aldıklarına işaret etmektedir.

8.4.2 Basit modele ilişkin bulgular

Bu alt bölümde yer alan bulgular Eşitlik (8.3a-8.3b)'de ifade edilen ücret denklemleriyle elde edilen bulgular ışığında gerçekleştirilen ayrıştırma analizine ait sonuçlardır.

Ücret Denklemleri

Çizelge 8.4 ve 8.5 sırasıyla, toplam ve *ticarete-konu-olan* ve *konu-olmayan* ücret geliri elde eden bireylere ait ücret tahmin denklemlerinden elde edilen bulguları içermektedir. Bu çizelgelerde yer alan bulgular Eşitlikler (8.3a-8.3b) sonucunda elde edilmiştir.

Çizelge 8.4 ve 8.5'de yer alan bütün değişkenlerin istatistiksel olarak anlamlı oldukları görülmektedir. İlk olarak incelemeye bütün örneklemin dahil edildiği Çizelge 8.4 ile başlandığında, erkek çalışanlara ait gölge değişkene³⁰² ait katsayılar 2002, 2007 ve 2009 yılları için sırasıyla 0.367, 0.464 ve 0.533 değerlerindedir. Dolayısıyla bu durum, erkek çalışanların kadın çalışanlara oranla sırasıyla %44.3, %59.0 ve %70.4 daha fazla ücret elde ettiklerini göstermektedir³⁰³. Bu sonuçlar aynı beşeri sermaye donanımına sahip iken (tecrübe, eğitim düzeyi ve işteki çalışma süresi) erkek olmanın kadın olmaya göre daha fazla ortalama ücret getirisi olduğunu göstermektedir.

³⁰² Ücret regresyonunda cinsiyete ilişkin bu gölge değişken erkek için 1, kadın için 0 değerini aldığından, bu gölge değişkene ait katsayılar erkek olmanın ücret geliri üzerinde yarattığı katkıyı göstermektedir.

³⁰³ Yüzdesel değişimin hesaplama prosedürü şu şekildedir: Ücret regresyonları yarı logaritmik denklemler oldukları için, (bağımlı değişken olan ücret düzeyi logaritmik bir değişken olduğundan) karşılaştırma yapabilmek amacıyla, hesaplanan katsayıların anti logaritması hesaplanmıştır. Buna ilişkin formülü şu şekilde göstermek mümkündür: $(X^e) * 100 - 100$. Bu formülde e katsayısı $e=2.7182818284$ olarak alınmıştır. Bu formül sonucunda elde edilen sayı her bir katsayıya ait yüzdesel değişimi vermektedir.

Beşeri sermaye donanımına bakıldığında ise tecrübenin ve kıdemin katsayıları pozitif ve anlamlı sonuçlar verdiğinden, ortalama ücret düzeyi üzerine olumlu etkileri olduğu anlaşılmaktadır. Bireylerin ek bir yıl daha tecrübeli olmalarının ücret düzeylerini 2002, 2007 ve 2009 yılları için sırasıyla %8.00, %8.32 ve %8.65 arttırdığı görülmektedir. Bununla birlikte işte çalışma sürelerinin (kıdemlerinin) ek bir yıl daha artmasının da ortalama ücret düzeylerini aynı yıllar için sırasıyla %4.50, %3.56 ve %4.39 arttırdığı anlaşılmıştır. Her iki beşeri sermaye donanımına ait bulgular, beklentilerle uyumludur. Zira çalışanların bir işte kazandıkları tecrübe ve kıdemlerinin artması, bu çalışanların kazançlarını daha önceki durumlarına göre arttırması beklenmektedir³⁰⁴.

Çizelge 8.4: Toplam Örneklem İçin Ücret Denklemleri (Basit Model).

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Sabit	19.546*** (0.00)	19.957*** (0.00)	19.942*** (0.00)	6.253*** (0.00)	6.300*** (0.00)	6.618*** (0.00)	6.473*** (0.00)	6.387*** (0.00)
Cinsiyet (Erkek)	0.367*** (0.00)	0.394*** (0.00)	0.435*** (0.00)	0.491*** (0.00)	0.475*** (0.00)	0.464*** (0.00)	0.559*** (0.00)	0.533*** (0.00)
İlkokul	0.471*** (0.00)	0.412*** (0.00)	0.570*** (0.00)	0.433*** (0.00)	0.487*** (0.00)	0.295*** (0.00)	0.350*** (0.00)	0.420*** (0.00)
Lise	0.879*** (0.00)	0.915*** (0.00)	1.084*** (0.00)	0.876*** (0.00)	0.931*** (0.00)	0.765*** (0.00)	0.793*** (0.00)	0.938*** (0.00)
Tek. Lise	1.046*** (0.00)	1.044*** (0.00)	1.902*** (0.00)	1.848*** (0.00)	1.098*** (0.00)	0.833*** (0.00)	0.924*** (0.00)	1.100*** (0.00)
Y. Okul	1.232*** (0.00)	1.302*** (0.00)	1.445*** (0.00)	1.364*** (0.00)	1.330*** (0.00)	1.197*** (0.00)	1.191*** (0.00)	1.441*** (0.00)
Üniversite	1.621*** (0.00)	1.622*** (0.00)	1.721*** (0.00)	1.557*** (0.00)	1.682*** (0.00)	1.509*** (0.00)	1.588*** (0.00)	1.830*** (0.00)
Tecrübe	0.077*** (0.00)	0.071*** (0.00)	0.068*** (0.00)	0.078*** (0.00)	0.078*** (0.00)	0.080*** (0.00)	0.085*** (0.00)	0.082*** (0.00)
Tecrübe ²	-0.001*** (0.00)	-0.001*** (0.00)	-0.001*** (0.00)	-0.001*** (0.00)	-0.001*** (0.00)	-0.002*** (0.00)	-0.002*** (0.00)	-0.002*** (0.00)
Kıdem	0.044*** (0.00)	0.030*** (0.00)	0.030*** (0.00)	0.031*** (0.00)	0.035*** (0.00)	0.035*** (0.00)	0.042*** (0.00)	0.043*** (0.00)
Uyarlanmış R ²	0.37	0.37	0.33	0.34	0.36	0.34	0.36	0.35
Gözlem	7321	16645	5875	6193	6473	6469	6456	7402

Not: * $p < 0.1$; ** $p < 0.05$; *** $p < 0.01$

Eğitim düzeyleri açısından bakıldığında ise, her bir eğitim düzeyinin ortalama ücret düzeyi üzerinde olumlu etkisi olduğu görülmektedir. İlkokul mezunu olan bireylerin ortalama ücret düzeyine olan getirisi 2002, 2007 ve 2009 yılları için sırasıyla %60.16, %34.31 ve %52.2'dir. Bütün örneklem için, ilköğretim mezunu olmanın bireye

³⁰⁴ Bu ücret denklemlerindeki negatif değerli bulgular sadece tecrübenin karesi ile ilgili sonuçlarda görülmektedir. Bu sonuçlarında negatif değerli olmaları teorik beklentilerle uyumludur.

okuryazar olma durumuna göre bir avantaj sağladığı görülmektedir³⁰⁵. Bir diğer ifade ile bireyin ilkokul mezunu olmasının getirisi nedeniyle ortalama ücret düzeyi artmaktadır. Aynı durum diğer tüm alt kategorilerdeki eğitim düzeyleri için geçerlidir. Ücret düzeyine en fazla getiriyi yapan eğitim düzeyi ise doğal olarak, üniversite mezunu olmadır. Bireyin üniversite mezunu olmasının ortalama ücret düzeyine getirisi 2002, 2007 ve 2009 yılları için sırasıyla %405.8, %352.2 ve %129.3 düzeylerindedir³⁰⁶.

Çizelge 8.5 ise *ticarete-konu-olan* ve *konu-olmayan* faaliyetlerde ücret geliri elde eden bireylerin ayrı ayrı ücret tahmin denklemlerini göstermektedir. Bu denklemlerde yer alan bütün değişkenlerin istatistiksel olarak anlamlı oldukları ve ortalama ücret düzeyini olumlu yönde etkiledikleri görülmektedir. Daha önceki bulgularda olduğu gibi sadece tecrübenin karesi değişkenine ait parametrenin değeri negatiftir.

Cinsiyet farklılığı açısından *ticarete-konu-olan* ve *konu-olmayan* bireyler karşılaştırıldığında, *ticarete-konu-olan* faaliyetlerde 2002, 2007 ve 2009 yılları için sırasıyla erkek olmanın kadın olmaya göre ortalama ücret düzeyine olan getirisinin %86.6, %109.6 ve %155.2 olduğu görülmüştür. *Ticarete-konu-olmayan* faaliyetlerde ise erkek olmanın getirisi %22.1, %35.1 ve %43.1'dir. Elde edilen bulgulardan da anlaşılacağı üzere, *ticarete-konu-olan* faaliyetlerdeki bireylerin erkek olmasının ortalama ücret düzeyi üzerine getirisi daha fazladır. Bu durum, hem erkek çalışanların her iki iktisadi faaliyette daha fazla kazanç elde ettiklerini göstermekte hem de *ticarete-konu-olan* faaliyetlerdeki bireylerin *ticarete-konu-olmayan* faaliyetlerdekine oranla bu durumdan daha fazla yararlandıklarını ifade etmektedir.

Eğitim düzeyleri ile ilgili bulgular ise, 2002-2007 döneminde eğitim getirisinin *ticarete-konu-olan* faaliyetlerdeki bireylerin ücret düzeyleri üzerinde *ticarete-konu-olmayan* bireylere oranla daha fazla etkisi olduğunu göstermektedir. Örneğin, 2002 ve 2007 yılları için sırasıyla, ilkokul mezunu olmak okuryazar olmaya göre *ticarete-*

³⁰⁵ Örnekleimde yer alan bireylerin eğitim düzeyleri, okuryazar, ilkokul, lise, teknik lise, yüksek okul ve üniversite olmak üzer altı alt kategoride toplulaştırılmıştır. Bu noktada, ücret denkleminde eğitim düzeylerini birbirleriyle karşılaştırmak için içlerinden birinin karşılaştırma kategorisi olarak seçilmesi gerekmektedir. Bu nedenle eğitim düzeyleri açısından değerlendirme yapılırken, karşılaştırma kategorisi olarak okuryazar olma alınmıştır.

³⁰⁶ Beşeri sermaye donanımları (eğitim, tecrübe ve işte çalışma süresi) bireylerin üretkenliklerinin bir göstergesi olarak görüldüğünden, teorik olarak bu donanımlardaki artışın ortalama ücret düzeyini artırması beklenmektedir. Dolayısıyla elde edilen bütün sonuçlar bu teorik beklentilerle uyumludur.

konu-olan faaliyetlerdeki ortalama ücret düzeyini % 94.5 ve %40.2 arttırırken, *ticarete-konu-olmayan* faaliyetlerdeki düzeyi sadece %40.6 ve %29.6 arttırmaktadır.

2008 ve 2009 yılları için ise tam tersi bir durum söz konusudur. *Ticarete-konu-olmayan* faaliyetlerdeki bireylerin ilkokul mezunu olmalarının ortalama ücret düzeylerine getirisi *ticarete-konu-olan* faaliyetlere oranla daha yüksektir. Örneğin, 2009 yılında *ticarete-konu-olan* faaliyetlerdeki bireylerin getirisi %31.4 iken *ticarete-konu-olmayan* faaliyetlerdeki bireylerin getirisi %54.3'tir.

Diğer taraftan, ücret düzeyine en fazla katkıyı yüksekokul ve üniversite mezunu olma yapmaktadır. Örneğin *ticarete-konu-olan* ve *konu-olmayan* bireyler için sırasıyla, 2002 yılında %636.7 ve %335.4; %444.1 ve 2009 yılında %498.3 düzeylerindedir.

Çizelge 8.5: Ticarete-Konu-Olan ve Konu-Olmayan Bireyler için Ücret Denklemleri (Basit Model).

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Ticarete-Konu-Olan Bireyler								
Sabit	19.214*** (0.00)	19.690*** (0.00)	19.761*** (0.00)	5.916*** (0.00)	5.850*** (0.00)	6.509*** (0.00)	6.301*** (0.00)	6.263*** (0.00)
Cinsiyet (Erkek)	0.624*** (0.00)	0.642*** (0.00)	0.734*** (0.00)	0.758*** (0.00)	0.762*** (0.00)	0.740*** (0.00)	0.969*** (0.00)	0.937*** (0.00)
İlkokul	0.665*** (0.00)	0.493*** (0.00)	0.662*** (0.00)	0.468*** (0.00)	0.652*** (0.00)	0.338*** (0.00)	0.248*** (0.00)	0.273*** (0.00)
Lise	1.104*** (0.00)	1.026*** (0.00)	1.202*** (0.00)	0.984*** (0.00)	1.192*** (0.00)	0.815*** (0.00)	0.663*** (0.00)	0.805*** (0.00)
Tek. Lise	1.302*** (0.00)	1.102*** (0.00)	1.925*** (0.00)	2.143** (0.00)*	1.284*** (0.00)	0.912*** (0.00)	0.738*** (0.00)	0.970*** (0.00)
Y. Okul	1.201*** (0.00)	1.496*** (0.00)	1.433*** (0.00)	1.392** (0.00)	1.573*** (0.00)	1.297*** (0.00)	1.158*** (0.00)	1.240*** (0.00)
Üniversite	1.997*** (0.00)	1.982*** (0.00)	1.916*** (0.00)	1.860*** (0.00)	1.780*** (0.00)	1.735*** (0.00)	1.675*** (0.00)	1.694*** (0.00)
Tecrübe	0.068*** (0.00)	0.072*** (0.00)	0.064*** (0.00)	0.089*** (0.00)	0.084*** (0.00)	0.073*** (0.00)	0.090*** (0.00)	0.081*** (0.00)
Tecrübe ²	-0.001*** (0.00)	-0.001*** (0.00)*	-0.001*** (0.00)	-0.002*** (0.00)	-0.002*** (0.00)	-0.002*** (0.00)	-0.002*** (0.00)	-0.002*** (0.00)
Kıdem	0.065*** (0.00)	0.039** (0.00)	0.022*** (0.00)	0.024*** (0.00)	0.039*** (0.00)	0.032*** (0.00)	0.039*** (0.00)	0.039*** (0.00)
Uyarlanmı ş R ²	0.39	0.38	0.30	0.32	0.35	0.32	0.33	0.31
Gözlem	2307	5166	1929	2079	2046	2163	1859	2082
Ticarete-Konu-Olmayan Bireyler								
Sabit	19.773*** (0.00)	20.174*** (0.00)	20.213*** (0.00)	6.594*** (0.00)	6.644*** (0.00)	6.720*** (0.00)	6.590*** (0.00)	6.523*** (0.00)
Cinsiyet (Erkek)	0.200*** (0.00)	0.239*** (0.00)	0.225*** (0.00)	0.308*** (0.00)	0.316*** (0.00)	0.301*** (0.00)	0.373*** (0.00)	0.358*** (0.00)
İlkokul	0.341*** (0.00)	0.311*** (0.00)	0.412*** (0.00)	0.331*** (0.00)	0.315*** (0.00)	0.259*** (0.00)	0.370*** (0.00)	0.434*** (0.00)
Lise	0.728*** (0.00)	0.795*** (0.00)	0.893*** (0.00)	0.709*** (0.00)	0.702*** (0.00)	0.712*** (0.00)	0.811*** (0.00)	0.927*** (0.00)
Tek. Lise	0.846*** (0.00)	0.925*** (0.00)	1.732*** (0.00)	1.530*** (0.00)	0.877*** (0.00)	0.756*** (0.00)	0.955*** (0.00)	1.070*** (0.00)
Y. Okul	1.131*** (0.00)	1.157*** (0.00)	1.256*** (0.00)	1.171*** (0.00)	1.110*** (0.00)	1.121*** (0.00)	1.160*** (0.00)	1.403*** (0.00)
Üniversite	1.471*** (0.00)	1.469*** (0.00)	1.493*** (0.00)	1.335*** (0.00)	1.472*** (0.00)	1.423*** (0.00)	1.557*** (0.00)	1.789*** (0.00)
Tecrübe	0.082*** (0.00)	0.071*** (0.00)	0.070*** (0.00)	0.070*** (0.00)	0.074*** (0.00)	0.084*** (0.00)	0.082*** (0.00)	0.082*** (0.00)
Tecrübe ²	-0.002*** (0.00)	-0.001*** (0.00)	-0.001*** (0.00)	-0.001*** (0.00)	-0.001*** (0.00)	-0.002*** (0.00)	-0.002*** (0.00)	-0.002*** (0.00)
Kıdem	0.037*** (0.00)	0.028*** (0.00)	0.034*** (0.00)	0.037*** (0.00)	0.036*** (0.00)	0.036*** (0.00)	0.044*** (0.00)	0.045*** (0.00)
Uyarlanmı ş R ²	0.38	0.37	0.36	0.35	0.36	0.35	0.38	0.37
Gözlem	5014	11479	3946	4114	4427	4306	4597	5320

Not: * $p < 0.1$; ** $p < 0.05$; *** $p < 0.01$

Bireylerin tecrübesi açısından inceleme gerçekleştirildiğinde, *ticarete-konu-olan* bireylerin, *ticarete-konu-olmayan* bireylere göre bazı yıllarda (2003, 2005, 2006, 2008 yılları) daha fazla, diğer bazı yıllarda (2002, 2004, 2007 ve 2009 yılları) ise daha az getiriye sahip olduğu görülmektedir. Örneğin, ek bir yıl daha fazla tecrübeye sahip olmak 2002 ve 2009 yılları için sırasıyla, *ticarete-konu-olan* bireylerin ortalama ücret düzeyine %7.04 ve %8.44 katkıda bulunurken, *ticarete-konu-olmayan* bireylerinkine %8.55 ve %8.55 katkıda bulunmaktadır.

Diğer taraftan işte çalışma süresinin (kıdem) getirisi de tecrübe ile ilgili bulgulara benzer sonuçlar vermiştir. Belirli yıllarda (2002, 2003 ve 2006 yılları) *ticarete-konu-olan* bireyler daha fazla getiri elde ederken, diğer bazı yıllarda (2004, 2005, 2007, 2008 ve 2009 yılları) ise *ticarete-konu-olmayan* bireyler daha fazla getiri elde etmektedirler. Ek bir yıl daha kıdemli olmanın ortalama ücret düzeyine getirisi 2002, 2007 ve 2009 yılları için *ticarete-konu-olan* ve *konu-olmayan* bireyler için sırasıyla %6.7, %3.3, %4 ve %3.8, %3.7, %4.6'dır.

Blinder-Oaxaca Ayırıştırma Yöntemi Bulguları

Yukarıda ücret denklemleri incelenen *ticarete-konu-olan* ve *konu-olmayan* faaliyetlerdeki bireylerin ücret farklılıkları ile ilgili ayırıştırma analizi sonuçları Çizelge 8.6'da verilmektedir. Bu çizelge'deki her bir sütun farklı yıllara ait ayırıştırma analizi bulgularını göstermektedir. Çizelge beş farklı bloktan oluşmaktadır. Birinci blokta yer alan değerler toplam ücret farklılığının açıklanan bölümünü göstermektedir. Bir diğer ifade ile bu değerler ortalama ücret farklılığı üzerinde sektörel beşeri sermaye donanımlarındaki farklılıktan kaynaklanan etkiyi göstermektedir. İkinci blokta yer alan bulgular ise, ortalama ücret farklılığındaki açıklanamayan bölümü yani ücret farklılığı üzerindeki sektörel ayrımcılığın etkisini göstermektedir. Üçüncü blok ise, farklı bileşenlerin toplam ücret farklılığı üzerine yaptıkları toplam etkiyi ifade etmektedir. Dolayısıyla bu blokta yer alan değerler ilk iki bloktaki etkilerin toplamını ifade etmektedir. Dördüncü blok ise, iki farklı etkinin etkileşiminin ücret farklılığı üzerine etkisini göstermektedir. Son olarak, beşinci blokta yer alan bulgular ise her bir yıl için iki iktisadi faaliyet arasındaki toplam ücret farklılığını belirtmektedir.

Çizelge 8.6: Oaxaca Ayrıştırma Yöntemi ile Ücret Farklılaşması (Basit Model).

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
<i>Açıklanan Fark</i>								
Erkek	0.030	0.026	0.05	0.021	0.016	0.016	0.008	0.025
Eğitim	0.162	0.227	0.198	0.239	0.182	0.212	0.238	0.262
Tecrübe	0.015	0.014	0.022	0.021	0.037	-0.002	-0.001	-0.009
Kıdem	0.128	0.085	0.047	0.045	0.097	0.050	0.072	0.061
Açıklanan Toplam	0.336	0.352	0.317	0.326	0.331	0.277	0.317	0.340
<i>Açıklanamayan Fark</i>								
Erkek	-0.328	-0.31	-0.373	-0.342	-0.349	-0.333	-0.445	-0.415
Eğitim	-0.330	-0.201	-0.246	-0.209	-0.359	-0.096	0.117	0.130
Tecrübe	0.207	0.078	0.113	-0.172	-0.065	0.182	0.032	0.062
Kıdem	-0.151	-0.063	0.075	0.076	-0.019	0.026	0.029	0.034
Sabit Terim	0.559	0.484	0.452	0.678	0.793	0.210	0.289	0.259
Açıklanamayan Toplam	-0.043	-0.012	0.021	0.030	0.001	-0.012	0.022	0.070
<i>Toplam Fark</i>								
Erkek	-0.297	-0.284	-0.323	-0.321	-0.333	-0.317	-0.437	-0.390
Eğitim	-0.167	0.026	-0.048	0.030	-0.177	0.116	0.355	0.393
Tecrübe	0.222	0.092	0.135	-0.151	-0.028	0.180	0.031	0.053
Kıdem	-0.023	0.022	0.122	0.121	0.077	0.077	0.101	0.095
Sabit Terim	0.559	0.484	0.452	0.678	0.793	0.210	0.289	0.259
Alt Toplam	0.294	0.34	0.338	0.356	0.332	0.265	0.339	0.410
<i>Etkileşim Farkı</i>	-0.071	-0.076	-0.029	-0.053	-0.031	-0.018	-0.020	-0.010
Toplam Ücret Farkı	0.222	0.264	0.309	0.304	0.301	0.247	0.319	0.400
	(%24.9)	(%30.2)	(%36.2)	(%35.5)	(%35.1)	(%28.0)	(%37.3)	(%49.2)

İki iktisadi faaliyet arasındaki ücret farklılıklarına bakıldığında, her bir yıl için *ticarete-konu-olmayan* faaliyetlerdeki bireylerin ortalama ücret düzeylerinin *ticarete-konu-olan* faaliyetlerdeki bireylerin ortalama ücret düzeylerinden daha yüksek olduğu görülmektedir³⁰⁷.

2002 yılı için elde edilen değerlere bakıldığında, toplam ücret farklılığının 0.222 olduğu görülmektedir. Bu durum *ticarete-konu-olmayan* faaliyetlerdeki ortalama ücret düzeyinin *ticarete-konu-olan* faaliyetlerdeki ortalama ücret düzeyinden %24.9

³⁰⁷ Eşitlik (8.5)'deki ayrıştırma denkleminde ticarete-konu-olan ve ticarete-konu-olmayan faaliyetlere ilişkin formül $(\ln \bar{w}_{NT} - \ln \bar{w}_T) = \sum_{i=1}^n \beta_{NTi} (\bar{X}_{NTi} - \bar{X}_{Ti}) + \sum_{i=1}^n \bar{X}_{Ti} (\beta_{NTi} - \beta_{Ti})$ şeklinde yazıldığından, birinci grup (A grubu olarak) ticarete-konu-olmayan faaliyetler alınmıştır. Bu nedenle Çizelge 8.4'de yer alan toplam ücret farkı, logaritmik olarak ticarete-konu-olmayan faaliyetlerdeki ortalama ücret düzeyi ile ticarete-konu-olan faaliyetlerdeki ortalama ücret düzeyi arasındaki farkı ifade etmektedir.

yüksek olduğunu göstermektedir³⁰⁸. Bu ücret farkı beşeri sermaye donanımındaki farklılıklar (açıklanan fark) ve sektörel ayrımcılıktan kaynaklanan farklılıklar (açıklanamayan fark) olmak üzere ikiye ayrıldığında, bu ücret farklılığının 0.336'lık kısmından beşeri sermaye donanımının sorumlu olduğu görülmektedir. Buna karşın sektörel ayrımcılığın etkisi -0.043'dir. Buradaki negatif ifade, ayrımcılığın ücret farklılığının daralmasına yönelik etkide bulunduğunu ifade etmektedir. Bir diğer ifade ile eğer toplam ücret farklılığı %100 olarak kabul edilirse bu durumda beşeri sermaye donanımındaki farklılıklar ücret farklılığının %151.4'lik bölümünden sorumlu iken, sektörel ayrımcılıktan kaynaklanan farklılıklar -%19.4'lük bölümünden sorumludur³⁰⁹.

2003 yılı için, iki farklı iktisadi faaliyetteki ortalama logaritmik ücret farkı 0.264'tür. Bu sonuçlar *ticarete-konu-olmayan* faaliyetlerdeki bireylerin ortalama ücret düzeylerinin %30.2 daha fazla olduğunu göstermektedir. Bu ücret farklılığının 0.352'lik kısmından beşeri sermaye donanımındaki farklılık sorumlu iken sektörel ayrımcılıktan kaynaklanan farklılık -0,012'lik kısmından sorumludur. Yani beşeri sermaye donanımındaki farklılıklar ücret farklılığının %133.3'lük bölümünden, sektörel ayrımcılıktan kaynaklanan farklılıklar %4.5'lik bölümünden sorumludur³¹⁰. Dolayısıyla daha açık bir ifade ile 2003 yılı için sektörel ayrımcılıktan kaynaklanan farklılıklar, iki iktisadi faaliyet arasındaki ücret farklılığının daralması yönünde etkide bulunurken, beşeri sermaye donanımındaki farklılıklar ücret farkının genişletmesine yönelik etkide bulunmaktadır. Bu durum sektörel ayrımcılığın *ticarete-konu-olan* bireylere bir ücret avantajı getirdiğini göstermektedir. Bu nedenle, aslında 2003 yılı için, *ticarete-konu-olan* ve *konu-olmayan* faaliyetlerdeki bireyler

³⁰⁸ Çizelge 8.6'da yer alan logaritmik ifadelerin yorumlanmasında daha kolaylık sağlayabilmek amacıyla, her bir değişkenin ücret farklılığına olan katkıları yüzdesel olarak Ek G'de yer alan Çizelgelerde gösterilmiştir. Bu logaritmik değerlerin yüzdesel olarak gösterilmesinin amacıyla toplam ücret farkı %100 olarak kabul edilerek, değişkenlerin bu %100'e yaptıkları katkılar hesaplanmıştır.

³⁰⁹ Burada bir başka etken olan etkileşim farkı da ücret farklılığı üzerinde etkide bulunan bir diğer faktördür. Bu terim donanımsal farklılıkların etkisi ile sektörel ayrımcılık etkisini eş anlı olarak ölçülmektedir. Aynı yıl için bu etkileşim farkının ücret farklılığına olan etkisine bakıldığında ücret açığının kapanması yönünde etkide bulunduğu görülmektedir. Ortalama ücret farkı üzerinde -0.071 düzeyinde yani %32 azaltıcı yönde etkide bulunmaktadır.

³¹⁰ Bu yıl için etkileşimin ücret farklılığı üzerindeki etkisi yine negatif yönde olup -0.076 düzeyindedir. Dolayısıyla etkileşim etkisi ücret farklılığı üzerinde %28.8 azaltıcı yönde etkide bulunmaktadır.

arasında var olan ücret farklılığının temel sebebinin donanımsal farklılıklardan olduğu görülmektedir³¹¹.

2007 yılında da bu iki yıla benzer etkilerin olduğu görülmektedir. Bu yıldaki ortalama ücret farklılığı 0.277 olup, *ticarete-konu-olmayan* faaliyetlerdeki bireylerin %28.0 daha yüksek ücret düzeyi ile karşı karşıya olduklarını göstermektedir. Beşeri sermaye donanımındaki farklılık ortalama ücret düzeyinin %112.1’lik bölümünden sorumlu iken sektörel ayrımcılık da bu ücret farkının -%4.7’lik bölümünden sorumludur³¹².

2004, 2005, 2006, 2008 ve 2009 yılları için ise biraz farklı bir durum söz konusudur. Hem beşeri sermaye donanımındaki farklılıklar hem de sektörel ayrımcılık toplam ücret farklılığı üzerinde pozitif etkide bulunmaktadır. Her iki faktör de iki farklı faaliyetlerdeki bireylerin ücretleri arasındaki ücret farkını genişletme yönünde etkide bulunmaktadır. Bu yıllardaki toplam ücret farklılıklarına bakıldığında sırasıyla 0.309, 0.304, 0.301, 0.319 ve 0.400’dür. Bir diğer ifade ile *ticarete-konu-olmayan* faaliyetlerdeki bireylerin ortalama ücret düzeyi *ticarete-konu-olan* faaliyetlerdekilere oranla sırasıyla %36.2, %35.5, %35.1, %37.3 ve %49.2 daha yüksektir. Toplam ücret düzeyindeki farklılığın %102.6, %107.2, %110.0, %99.4 ve %85’lik kısmından beşeri sermaye donanımındaki farklılık sorumlu iken, %6.8, %9.9, %0.3, %7.0 ve %17.5’lik kısmından sektörel ayrımcılık sorumludur³¹³.

Blinder-Oaxaca ayrıştırma analizi sonucunda elde eden bulgularla ilgili dikkat çekici olan bir nokta, ücret farklılığı üzerinde etkili olan faktörün iki iktisadi faaliyetin beşeri sermaye donanımlarındaki farklılık olduğu görülmektedir. Bu faktörün etkisi ücret farkının açılmasına yönelik oldukça baskın bir etkiye sahiptir. Bu nedenle sektörel ayrımcılıktan kaynaklanan etkiyle kıyaslandığında çok daha yüksek bir etki oranına sahip olduğu için beşeri sermaye donanımındaki farklılık ücret farklılığının sorumlusu olarak göze çarpmaktadır. Her bir farklı yıllardaki bulgular için aynı durum geçerlidir.

³¹¹ Beşeri sermaye donanımının baskınlığı sektörel ayrımcılık ile giderilememekte ve bu nedenle ticarete-konu-olan ve konu-olmayan faaliyetlerdeki bireyler arasında ticarete-konu-olmayan bireylerin lehine olacak şekilde bir ücret farklılığı oluşmaktadır.

³¹² Bu yılda da diğer iki yılda olduğu gibi etkileşim etkisi ücret farklılığını daraltıcı yönde etkide bulunmakta ve %7.3’lik daraltıcı bir etki görülmektedir.

³¹³ Aynı yıllarda, etkileşim farkı ücret farklılığının daralmasına yönelik etkide bulunmaktadır. Toplam ücret farklılığın %9.4, %17.4, %10.3, %6.3 ve %2.5’lik kısmından sorumludur.

Bununla birlikte, Blinder-Oaxaca (1973) ayrıştırma yöntemi ile elde edilen bulgular daha detaylı olarak incelendiğinde, her bir bileşenin ücret farklılığı üzerindeki etkileri de Çizelge 8.6'dan görülebilmektedir.

İlk olarak cinsiyet açısından inceleme yapıldığında, erkek olmanın donanımsal farklılık açısından ücret farklılığını 2002, 2007 ve 2009 yılları için sırasıyla %13.5, %6.5 ve %6.3 genişlettiği belirlenmiştir. Diğer yandan erkek olmanın sektörel ayrımcılık açısından ise, *ticarete-konu-olan* faaliyetlerdeki bireyler lehine etkide bulunduğu ve ücret farkını daraltma yönünde olduğu görülmektedir. Aynı yıllar için etkisi %147.7, %135.0 ve %103.8'dir. Bu durum erkek olmanın sektörel ayrımcılık etkisinin daha baskın olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla ücret farklılığı üzerindeki toplam etkiye bakıldığında, erkek olmanın *ticarete-konu-olan* faaliyetlerdeki bireylerin lehine olacak şekilde, ücret farklılığını daraltıcı yönde etkide bulunduğu belirlenmiştir.

Eğitim değişkenine ait bulgular oldukça ilginç bir durumu işaret etmektedir. Eğitimdeki donanımsal farklılıkların ücret farkını genişletme yönünde etki ederken, eğitimdeki sektörel ayrımcılık farklılıklarının ücret açığını kapatıcı yönünde (2008 ve 2009 yılları haricinde) etkide bulunduğu görülmektedir. Örneğin 2002, 2007 ve 2009 yılları için sırasıyla donanımsal farklılıklar %73.0, %85.8 ve %65.5'lik arttırıcı bir etkiye sahipken, sektörel ayrımcılık %148.6, %39.1'lik azaltıcı ve %32.6'lık arttırıcı yönde bir etkide bulunmaktadır. Bu durum ek bir yıl daha eğitim almanın, sektörel ayrımcılıktan kaynaklanan etkisinin ticarete-konu-olan bireylerin lehine doğru bir etkide bulunduğunu göstermektedir.

Diğer taraftan tecrübe değişkenine ait bulgulara bakıldığında, toplam ücret düzeyi üzerindeki etkisinin yoğun olarak sektörel ayrımcılık farklılığından kaynaklandığı görülmektedir. 2002, 2007 ve 2009 yılları için ek bir yıl tecrübeli olmanın sektörel ayrımcılık farklılığı nedeniyle ücret farklılığına %93.2, %73.6 ve %15.5 etkide bulunduğu görülmektedir. İki iktisadi faaliyetteki bireylerin ortalama tecrübe düzeyleri arasındaki farklılık nedeniyle ise (beşeri sermaye donanımlarındaki farklılık) ücret farklılığına %6.8, -%0.8 ve -%2.3 etkide görülmektedir.

İşte ek bir yıl daha fazla çalışmanın, yani kıdemin ücret farklılığı üzerindeki etkisinde ise yine sektörel ayrımcılığın ön plana çıktığı görülmektedir. Hem sektörel ayrımcılık hem de donanımsal farklılığın ücret farklılığını genişletme yönünde etkisi

olmaktadır. Örneğin, 2002, 2007 ve 2009 yıllarında sektörel ayrımcılık ücret farklılığının %57.7, %20.2 ve %15.3'lik bölümünden sorumlu iken, donanımsal farklılık %251.8, %85.1 ve %64.8'lik bölümden sorumludur.

8.4.3 Genişletilmiş modele ilişkin bulgular

Bu alt bölümde, yukarıda incelemeyi daha detaylandırmak amacıyla Mincer (1974) tarafından önerilen beşeri sermaye modelini genişleterek Blinder-Oaxaca (1973) ayrıştırma analizi uygulanacaktır. Bu amaçla, yukarıdaki alt bölümde basit modeldeki ücret denkleminde yer alan beşeri sermaye donanımlarına ek olarak, bireylerin mesleki durumları, bölgesel farklılık (kır ve kent ayrımı) ve işyerinin statüsü (özel ve devlet kuruluşu) modele dahil edilmiştir³¹⁴. Böylelikle, beşeri sermaye donanımındaki farklılıkların yanı sıra, bölgesel, endüstriyel ve mesleki farklılıkların ücret farklılığı üzerindeki etkisi belirlenecektir. Bu alt bölümde yer alan bulgular Eşitlik (8.4a-8.4b) ile ifade edilen ücret denklemlerine dayanılarak gerçekleştirilen ayrıştırma analizine ait sonuçlardır.

Ücret Denklemleri

İlk olarak genişletilmiş modele ait ücret denklemleri ile incelemeye başlanacaktır. Bu bağlamda, Çizelge 8.7 ve 8.8, sırasıyla, toplam ücret geliri elde eden ve *ticarete-konu-olan* ve konu-olmayan faaliyetlerdeki bireylere ait ücret tahmin denklemlerinden elde edilen bulguları içermektedir. Bu çizelgeler Eşitlik (8.4a-8.4b)'deki eşitliklerden yola çıkarak elde edilmiştir.

Çizelge 8.7'deki sonuçlara bakıldığında, meslek gruplarının bazıları haricindeki diğer tüm değişkenlere ait sonuçların istatistiksel olarak anlamlı oldukları görülmektedir. Bu çizelgede yer alan pozitif ifadeler ilgili değişkene ait getirinin olumlu etkisinin olduğunu göstermektedir. Örneğin cinsiyet değişkenine bakıldığında, erkek olmanın kadın olmaya göre ücret düzeyi üzerinde her bir yıl geçerli olmak üzere olumlu etkisinin olduğu görülmektedir. 2002, 2007 ve 2009

³¹⁴ Bireylerin sahip oldukları meslek grupları, TÜİK tarafından yayımlanan Hanehalkı Bütçe Anketinde açıklandığı gibi alınmıştır. Bu anketlerde meslek grupları 9 farklı kategoride toplulaştırılmıştır. Bu kategoriler sırasıyla: Kanun yapıcılar, üst düzey yöneticiler ve müdürler; Profesyonel meslek mensupları; Yardımcı profesyonel meslek mensupları; Büro ve müşteri hizmetlerinde çalışan elemanlar; Hizmet ve satış elemanları; Nitelikli tarım, hayvancılık, avcılık, ormancılık ve su ürünleri çalışanları; Sanatkarlar ve ilgili işlerde çalışanlar; Tesis ve makine operatörleri ve montajcılar; Nitelik gerektirmeyen işlerde çalışanlar. Kent ve kır ayrımı da, gölge değişken olarak modele dahil edilerek, kent 1, kır 0 değerini almıştır. Benzer şekilde, işyerinin statüsü olarak özel ve devlet kuruluşu ayrımı da gölge değişken olarak dahil edilmiş ve devlet 1, özel 0 değeri alacak şekilde düzenlenmiştir.

yılları için sırasıyla bu değerler 0.352, 0.471 ve 0.531'tür. Bir diğer ifade ile erkek olmak ücret düzeyi üzerinde %42.2, %60.2 ve %70.1 daha fazla getiriye sebep olmaktadır. Dolayısıyla bu sonuçlar cinsiyet ayrımcılığı nedeniyle aynı beşeri donanımına sahip erkek ve kadın bireyler karşılaştırıldığında, erkek bireylerin daha fazla ücret elde ettiklerini göstermektedir.

Eğitim ile ilgili sonuçlara bakıldığında, her bir eğitim düzeyinin ortalama ücret düzeyi üzerinde olumlu yönde etkisi olduğu görülmektedir. Bununla birlikte daha yüksek eğitim düzeyinin daha fazla ortalama ücret düzeyine sahip olunmasına neden olduğu görülmektedir. Örneğin, ilkokul mezunu olmanın okuryazar olmaya göre ortalama ücret düzeyini 2002, 2007 ve 2009 yılları için sırasıyla %38.7, %12.1 ve %30.2 arttırdığı anlaşılmaktadır. Benzer şekilde üniversite mezunu olmanın da ortalama ücret düzeyi üzerinde aynı yıllar için, sırasıyla %216.8, %134.7 ve %235.0 getiri sağlamaktadır.

Diğer taraftan bireyin sahip olduğu tecrübe ve kıdemin ortalama ücret düzeyi üzerindeki etkilerine bakıldığında ise her iki beşeri sermaye donanımının da olumlu yönde etkisi olduğu görülmektedir. Bireyin ek bir yıl daha tecrübeli olmasının ortalama ücret düzeyi üzerindeki getirisi 2002, 2007 ve 2009 yılları için sırasıyla %7.1, %7.5 ve %7.7'dir. Aynı şekilde ek bir yıl daha kıdemli olmanın ortalama ücret düzeyi üzerindeki getirisi ise, aynı yıllar için sırasıyla %3.8, %3.1 ve %4'dir.

Bu noktaya kadar elde edilen bulgular aslında, basit model ile gerçekleştirilen inceleme sonucunda elde edilen bulgularla benzer niteliktedir. Sadece bu bulguların etki dereceleri bu iki modelde değişmektedir.

Bölgesel ayrım açısından inceleme yapıldığında ise, bireyin kentte yaşamasının kırdaki yaşamasına oranla her bir yıl için ortalama ücret düzeyi üzerinde olumlu etkisi olduğu görülmektedir. Örneğin, kentte yaşamanın ortalama ücret düzeyi üzerine 2002, 2007 ve 2009 yılları için getirisi %23.5, %37.4 ve %38.4'dir. Dolayısıyla elde edilen sonuçlar, kentsel kesimde ücretli olarak çalışan bireylerin kırsal kesimde çalışan bireylere oranla elde ettikleri ortalama ücret düzeyi bakımından daha avantajlı olduklarını göstermektedir.

Çizelge 8.7: Toplam Örneklem İçin Ücret Denklemleri (Genişletilmiş Model).

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Sabit	19.512*** (0.00)	19.830*** (0.00)	20.449*** (0.00)	6.491*** (0.00)	6.260*** (0.00)	6.890*** (0.00)	6.332*** (0.00)	6.921*** (0.00)
Cinsiyet	0.352*** (0.00)	0.367*** (0.00)	0.407*** (0.00)	0.485*** (0.00)	0.452*** (0.00)	0.471*** (0.00)	0.561*** (0.00)	0.531*** (0.00)
İlkokul	0.327*** (0.00)	0.306*** (0.00)	0.443*** (0.00)	0.319*** (0.00)	0.353*** (0.00)	0.114*** (0.00)	0.215*** (0.00)	0.264*** (0.00)
Lise	0.584*** (0.00)	0.631*** (0.00)	0.770*** (0.00)	0.602*** (0.00)	0.652*** (0.00)	0.408*** (0.00)	0.483*** (0.00)	0.603*** (0.00)
Teknik Lise	0.703*** (0.00)	0.675*** (0.00)	1.442*** (0.00)	1.427*** (0.00)	0.751*** (0.00)	0.427*** (0.00)	0.561*** (0.00)	0.710*** (0.00)
Yüksek Okul	0.780*** (0.00)	0.814*** (0.00)	0.923*** (0.00)	0.909*** (0.00)	0.876*** (0.00)	0.623*** (0.00)	0.671*** (0.00)	0.880*** (0.00)
Üniversite	1.153*** (0.00)	1.088*** (0.00)	1.126*** (0.00)	1.087*** (0.00)	1.210*** (0.00)	0.853*** (0.00)	0.949*** (0.00)	1.209*** (0.00)
Tecrübe	0.069*** (0.00)	0.063*** (0.00)	0.059*** (0.00)	0.072*** (0.00)	0.071*** (0.00)	0.072*** (0.00)	0.078*** (0.00)	0.074*** (0.00)
Tecrübe ²	-0.001*** (0.00)	-0.001*** (0.00)	-0.001*** (0.00)	-0.001*** (0.00)	-0.001*** (0.00)	-0.001*** (0.00)	-0.002*** (0.00)	-0.001*** (0.00)
Kıdem	0.037*** (0.00)	0.024*** (0.00)	0.025*** (0.00)	0.027*** (0.00)	0.033*** (0.00)	0.031*** (0.00)	0.036*** (0.00)	0.039*** (0.00)
Kent	0.211*** (0.00)	0.214*** (0.00)	0.291*** (0.00)	0.296*** (0.00)	0.262*** (0.00)	0.318*** (0.00)	0.256*** (0.00)	0.325*** (0.00)
İşyeri Statü	0.333*** (0.00)	0.314*** (0.00)	0.339*** (0.00)	0.264*** (0.00)	0.217*** (0.00)	0.259*** (0.00)	0.309*** (0.00)	0.328*** (0.00)
<i>Meslek</i>								
Üst Düzey Yön./Müdürler	0.596*** (0.00)	0.677*** (0.00)	-0.019*** (0.92)	0.084*** (0.61)	0.404*** (0.01)	0.243* (0.10)	0.686*** (0.00)	-0.205 (0.32)
Prof. Meslek Mensupları	0.135 (0.32)	0.350*** (0.00)	-0.272 (0.14)	-0.146 (0.37)	0.187 (0.23)	0.049 (0.73)	0.488*** (0.00)	-0.312 (0.13)
Y. Prof. Meslek Mensupları	0.379*** (0.00)	0.477*** (0.00)	-0.215 (0.23)	0.056 (0.72)	0.406*** (0.01)	0.104 (0.46)	0.504*** (0.00)	-0.234 (0.25)
Büro/Müşteri Hizmt. Çlşan.	0.243* (0.06)	0.352*** (0.00)	-0.301* (0.09)	-0.063 (0.69)	0.295* (0.05)	0.036 (0.79)	0.415*** (0.01)	-0.274 (0.18)
Hizmet ve Satış Elemanları	0.061 (0.63)	0.191*** (0.01)	-0.478*** (0.01)	-0.244 (0.11)	0.096 (0.52)	-0.290* (0.03)	0.206 (0.16)	-0.490** (0.01)
Sanatkarlar vb İşlerde Çlşan.	0.135 (0.28)	0.256*** (0.00)	-0.438*** (0.01)	-0.260* (0.09)	0.103 (0.49)	-0.209 (0.12)	0.146 (0.32)	-0.543*** (0.01)
Tesis ve Mak. Operatörleri	0.364*** (0.00)	0.425*** (0.00)	-0.190 (0.28)	0.006 (0.97)	0.381*** (0.01)	0.077 (0.57)	0.479*** (0.00)	-0.216 (0.28)
N.siz İşlerde Çalışanlar	-0.190 (0.13)	-0.083 (0.27)	-0.666*** (0.00)	-0.495*** (0.00)	-0.154 (0.30)	-0.449*** (0.00)	-0.053 (0.72)	-0.783*** (0.00)
Uyarlanmış R ²	0.42	0.42	0.38	0.38	0.40	0.39	0.40	0.39
Gözlem	7321	16645	5875	6193	6473	6469	6456	7402

Not: * $p < 0.1$; ** $p < 0.05$; *** $p < 0.01$

Bununla birlikte, bireylerin çalıştıkları işyerinin statüsü açısından ise devlet sektöründe çalışmanın özel sektörde çalışmaya oranla ortalama ücret düzeyi üzerine daha fazla getirisi olduğu anlaşılmaktadır. 2002, 2007 ve 2009 yılları için devlet sektöründe çalışmanın ortalama ücret düzeyi üzerinde %39.5, %29.6 ve %38.8 daha fazla getiriye neden olmaktadır. Bu nedenle, aynı beşeri sermaye donanımına sahip

bireylerin devlet sektöründe çalışmalarının ortalama ücret düzeylerinin daha fazla olmasına sebebiyet verdiği anlaşılmaktadır.

Bunlara ek olarak, meslek gruplarının ortalama ücret düzeyi üzerindeki getirilerine bakıldığında ise, farklı sonuçların elde edildiği görülmektedir³¹⁵. Üst düzey yönetici ya da müdür mevkiinde çalışmanın 2004 ve 2009 yılı haricinde ortalama ücret düzeyi üzerindeki etkisinin olumlu yönde olduğu görülmektedir³¹⁶. Örneğin 2002, 2007 ve 2008 yıllarında üst düzey yönetici ya da müdür olmanın ortalama ücret düzeyi üzerindeki getirisi sırasıyla %81.5, %27.5 ve %98.6'dır.

Profesyonel meslek çalışanlarının inceleme dönemi boyunca elde edilen değerlerinin ise sadece 2003 ve 2008 yıllarında istatistiksel olarak anlamlı oldukları görülmektedir. Bu yıllarda ise, ortalama ücret düzeyine getirisi ise sırasıyla %41.9 ve %62.9'dır. Yardımcı profesyonel meslek çalışanları grubu ise 2002, 2003, 2006 ve 2008 yıllarında istatistiksel olarak anlamlı sonuçlar vermiştir ve bu meslek mensuplarının da ortalama ücret düzeyine getirileri 2002 ve 2008 yılları için sırasıyla %46.1 ve %65.5'dir. Büro ve müşteri hizmetleri çalışanları da ortalama ücret düzeyi üzerine olumlu yönde etkide bulunmaktadır. Örneğin, 2002, 2006 ve 2008 yılları için %27.5, %34.3 ve %51.4'dir³¹⁷. Tesis ve makine operatörü olarak çalışanlar ise 2002, 2006 ve 2008 yılları için sırasıyla, %43.9, %46.4 ve %61.4 daha fazla ortalama ücret düzeyine sahiptirler³¹⁸.

Hizmet ve satış elemanlarının ortalama ücret düzeyine olan getirilerine bakılacak olursa, bu getiriler 2003, 2004, 2007 ve 2009 yıllarında istatistiki olarak anlamlı sonuçlar vermiş ve 2003 yılı haricinde bu değerler ücret düzeyini negatif yönde etkilemektedir. Bir diğer ifade ile bu meslek mensupları karşılaştırma grubu olan nitelikli tarım ve vb işlerde çalışanlara oranla daha az getiriye sahiptirler. 2004, 2007 ve 2009 yılları için sırasıyla -%61.3, -%33.6 ve -%63.2 daha az bir ortalama ücret düzeyinde kazanç elde etmektedirler³¹⁹. Benzer bir durum sanatkarlar vb işlerde çalışanlar için de geçerlidir. Bu meslek grubuna ait bireyler 2004, 2005 ve 2009

³¹⁵ Meslek grupları açısından ücret regresyonunda karşılaştırma kategorisi olarak nitelikli tarım, hayvancılık, avcılık, ormancılık ve su ürünleri çalışanları alınmıştır.

³¹⁶ Bu iki yıla ait değerlerin negatif olarak elde edilmesine rağmen, bu değerler istatistiki olarak anlamlı sonuçlar değildir.

³¹⁷ Bu meslek mensuplarının 2005, 2007 ve 2009 yılları haricinde ücret regresyonlarındaki değerleri istatistiksel olarak anlamlıdır.

³¹⁸ Bu meslek mensuplarının 2004, 2005, 2007 ve 2009 yılları haricinde ücret regresyonlarındaki değerleri istatistiksel olarak anlamlıdır.

³¹⁹ Bu meslek mensuplarının 2002, 2005, 2006 ve 2008 yılları haricinde ücret denklemlerindeki değerleri istatistiksel olarak anlamlıdır.

yıllarında sırasıyla -%55, -%29.7 ve -%72.1 daha az bir ortalama ücret düzeyine sahiptirler³²⁰. Aynı şekilde niteliksiz işlerde çalışan bireyler de daha düşük bir ortalama ücret düzeyine sahip olup, 2004, 2007 ve 2009 yılları için sırasıyla -%94.6, -%56.7 ve -%118.8 daha az ortalama ücret düzeyinde kazanç elde etmektedirler³²¹.

Meslek mensuplarının ortalama ücret düzeyine olan getirileri birbirleri ile karşılaştırıldığında en fazla getiriye sahip olan meslek grubunun üst düzey yöneticiler ve müdürler grubu olduğu ve bunu takiben yardımcı profesyonel meslek mensuplarının ikinci sırada yer aldığı görülmektedir. Bu anlamda istisnai bir durum sadece 2004 ve 2005 yıllarında yaşanmaktadır. Bu iki yılda en yüksek etkiye sahip meslek grubu niteliksiz işlerde çalışanların oluşturduğu grup olduğu görülmektedir. elbette ki, bu grubun etkisi negatif yönde olup karşılaştırma grubuna göre çok daha az kazanç elde etmektedirler.

Çizelge 8.8’de *ticarete-konu-olan* ve *konu-olmayan* bireylere ait ücret denklemlerine ilişkin sonuçlar yer almaktadır. Öncelikle cinsiyet ayrımcılığı açısından elde edilen sonuçlara bakıldığında, her bir yıl için geçerli olmak üzere, erkek olmanın kadın olmaya göre *ticarete-konu-olan* faaliyetlerde daha fazla getiriye sebep olduğu görülmektedir. Örneğin, 2002, 2007 ve 2009 yılları için *ticarete-konu-olan* ve *konu-olmayan* faaliyetlerdeki bireyler için sırasıyla getiriler %69.9, %94.6, %143.5 ve %24.5, %42.3, %44.3’dir. Dolayısıyla, elde edilen bulgular her iki iktisadi faaliyette de erkek olmanın daha fazla ücret getirisine neden olduğunu ortaya koymakla beraber, *ticarete-konu-olan* faaliyetlerdeki erkek çalışanların *ticarete-konu-olmayan* faaliyetlerdekilere oranla daha da fazla getiri elde ettikleri görülmektedir.

Her bir eğitim düzeyinin ortalama ücret düzeyi üzerinde her iki iktisadi faaliyet açısından olumlu etkide bulunduğu görülmektedir. 2002-2007 dönemi için ilkökul, lise ve teknik lise mezunu olmanın *ticarete-konu-olan* faaliyetlerdeki bireylere *ticarete-konu-olmayan* faaliyetlerdekilere oranla daha fazla ücret getirisi sağladığı ve 2007-2009 döneminde ise tam tersi bir durumun söz konusu olduğu tespit edilmiştir. Örneğin, 2002, 2007 ve 2009 yılları için *ticarete-konu-olan* ve *konu-olmayan* faaliyetlerdeki bireyler için lise mezunu olmanın getirisi %112.5, %40.1, %46.2 ve %55.1, %53.4, %95.8’dir.

³²⁰ Bu meslek mensuplarının 2002, 2006, 2007 ve 2008 yılları haricinde ücret denklemlerindeki değerleri istatistiksel olarak anlamlıdır.

³²¹ Bu meslek mensuplarının 2002, 2003, 2006 ve 2008 yılları haricinde ücret denklemlerindeki değerleri istatistiksel olarak anlamlıdır.

Diğer taraftan, yüksek okul ve üniversite açısından bakıldığında ise, bulgular *ticarete-konu-olmayan* faaliyetlerdeki bireylerin 2004, 2007, 2008 ve 2009 yıllarında daha yüksek ücret getirisine sahip olduklarına işaret etmektedir. 2003 ve 2005 yıllarında ise *ticarete-konu-olan* faaliyetlerdeki bireylerin ücret getirisi daha fazladır. 2002 yılında ise yüksek okul mezunu olma *ticarete-konu-olan* bireylere daha fazla getiriye sebep olurken, üniversite mezunu olma ise *ticarete-konu-olmayan* bireylere daha fazla getiri getirmektedir. Örneğin, 2002 yılı için yüksek okul ve üniversite mezunu olmanın *ticarete-konu-olan* ve *konu-olmayan* bireylere getirisi %97.8, %280.8 ve %101.8, %176.2 iken 2007 yılında bu değerler %69.2, %134.4 ve %89.1, %134.9 ve 2009 yılında %71.8, %95.0 ve %162.2, %271.4'dir.

Bireylerin sahip oldukları tecrübe ve kıdemin ücret düzeyine olan etkisine bakıldığında ise, *ticarete-konu-olan* her iki iktisadi faaliyette de olumlu yönde etkisi söz konusudur. *Ticarete-konu-olan* bireylerin ek bir yıl daha kıdeme sahip olmaları *ticarete-konu-olmayan* bireylere oranla 2005 yılı haricinde daha fazla getirisi söz konusudur. Örneğin, 2002, 2007 ve 2009 yılları için ek bir yıl daha kıdeme sahip olma, *ticarete-konu-olan* bireylerin ortalama ücret düzeyleri üzerinde %5.7, %3.5 ve %4.3 daha fazla kazanç yaratırken, *ticarete-konu-olmayan* bireylerin ortalama ücret düzeyinde %3.1, %3.1 ve %3.9 daha fazla getiriye neden olmaktadır.

Diğer yandan, tecrübenin ücret düzeyi üzerine olan getirisi açısından karşılaştırma yapıldığında tam tersi bir durumun söz konusu olduğu görülmektedir. *Ticarete-konu-olmayan* faaliyetlerdeki bireylerin ek bir yıl daha tecrübeli olmalarının *ticarete-konu-olan* faaliyetlerdeki bireylere oranla ortalama ücret düzeyleri üzerinde daha fazla getirisi olduğu görülmektedir. Sadece 2005 ve 2006 yıllarında *ticarete-konu-olan* faaliyetlerdeki bireyler, *ticarete-konu-olmayan* faaliyetlerdekilere oranla daha fazla kazanç elde etmektedirler. Örneğin, 2002, 2007 ve 2009 yılları için sırasıyla bir yıl daha tecrübeli olmanın *ticarete-konu-olan* ve *konu-olmayan* bireylerin ortalama ücret düzeyleri üzerine olan katkısı %6.4, %5.9, %6.5 ve %7.6, %8.0, %7.9'dir.

Çizelge 8.8: Ticarete-Konu-Olan ve Konu-Olmayan Bireyler için Ücret Denklemleri (Genişletilmiş Model).

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Ticarete-Konu-Olan Bireyler								
Sabit	18.910*** (0.00)	19.397*** (0.00)	20.424*** (0.00)	6.109*** (0.00)	5.895*** (0.00)	6.992*** (0.00)	6.374*** (0.00)	7.171*** (0.00)
Cinsiyet	0.530*** (0.00)	0.549*** (0.00)	0.636*** (0.00)	0.715** (0.00)	0.673*** (0.00)	0.666*** (0.00)	0.890*** (0.00)	0.890*** (0.00)
İlkokul	0.457*** (0.00)	0.368*** (0.00)	0.483*** (0.00)	0.315*** (0.00)	0.435*** (0.00)	0.044 (0.57)	0.056 (0.58)	0.068 (0.48)
Lise	0.754*** (0.00)	0.697*** (0.00)	0.790*** (0.00)	0.663*** (0.00)	0.808*** (0.00)	0.337*** (0.00)	0.291*** (0.01)	0.380*** (0.00)
Teknik Lise	0.875*** (0.00)	0.689*** (0.00)	1.359*** (0.00)	1.590*** (0.00)	0.835*** (0.00)	0.386*** (0.00)	0.332*** (0.01)	0.472*** (0.00)
Yüksek Okul	0.682*** (0.00)	0.914*** (0.00)	0.680*** (0.00)	0.821*** (0.00)	0.951*** (0.00)	0.526*** (0.00)	0.578*** (0.00)	0.541*** (0.00)
Üniversite	1.337*** (0.00)	1.247*** (0.00)	0.857*** (0.00)	1.110*** (0.00)	0.839*** (0.00)	0.852*** (0.00)	0.855*** (0.00)	0.668*** (0.00)
Tecrübe	0.062*** (0.00)	0.060*** (0.00)	0.054*** (0.00)	0.077*** (0.00)	0.072*** (0.00)	0.057*** (0.00)	0.075*** (0.00)	0.063*** (0.00)
Tecrübe ²	-0.001*** (0.00)	-0.001*** (0.00)	-0.001*** (0.00)	-0.001*** (0.00)	-0.001*** (0.00)	-0.001*** (0.00)	-0.002*** (0.00)	-0.001*** (0.00)
Kıdem	0.055*** (0.00)	0.033*** (0.00)	0.028*** (0.00)	0.025*** (0.00)	0.038*** (0.00)	0.034*** (0.00)	0.037*** (0.00)	0.042*** (0.00)
Kent	0.221*** (0.00)	0.291*** (0.00)	0.456*** (0.00)	0.403*** (0.00)	0.348*** (0.00)	0.311*** (0.00)	0.270*** (0.00)	0.422*** (0.00)
İşyeri Statü	0.572*** (0.00)	0.494*** (0.00)	0.540*** (0.00)	0.401*** (0.00)	0.244** (0.04)	0.396*** (0.00)	0.329** (0.01)	0.434*** (0.00)
Meslek								
Üst Düzey	1.131*** (0.00)	1.307*** (0.00)	0.488 (0.21)	0.480* (0.08)	1.132*** (0.00)	0.556** (0.05)	0.997*** (0.00)	0.084 (0.83)
Yön./Müdürler								
Prof. Meslek	0.665** (0.01)	0.822*** (0.00)	0.140 (0.73)	0.252 (0.41)	0.864*** (0.00)	0.364 (0.19)	0.594* (0.08)	0.018 (0.97)
Mensupları								
Y. Prof. Meslek	0.935*** (0.00)	0.862*** (0.00)	-0.168 (0.65)	0.398* (0.10)	0.506** (0.02)	0.235 (0.30)	0.757*** (0.01)	-0.267 (0.47)
Mensupları								
Büro/Müşteri	0.671*** (0.00)	0.784*** (0.00)	-0.308 (0.40)	0.177 (0.45)	0.484** (0.03)	0.120 (0.59)	0.454* (0.10)	-0.385 (0.30)
Hizmt. Çlşan.								
Hizmet ve Satış	0.435** (0.05)	0.551*** (0.00)	-0.649 (0.08)	0.016 (0.95)	0.268 (0.24)	-0.145 (0.53)	0.261 (0.36)	-0.498 (0.19)
Elemanları								
Sanatkarlar vb	0.524*** (0.01)	0.523*** (0.00)	-0.572 (0.11)	-0.140 (0.50)	0.188 (0.34)	-0.170 (0.41)	0.064 (0.80)	-0.833** (0.02)
İşlerde Çlşan.								
Tesis ve Mak.	0.743*** (0.00)	0.611*** (0.00)	-0.416 (0.24)	0.027 (0.90)	0.414** (0.04)	0.136 (0.51)	0.506** (0.05)	-0.448 (0.21)
Operatörleri								
N.siz İşlerde	0.032 (0.87)	0.045 (0.68)	-0.967*** (0.01)	-0.487** (0.02)	-0.250 (0.21)	-0.574*** (0.01)	-0.296 (0.25)	-1.160*** (0.00)
Çalışanlar								
Uyarlanmış R ²	0.46	0.47	0.40	0.39	0.42	0.40	0.41	0.38
Gözlem	2307	5166	1929	2079	2046	2163	1859	2082

Çizelge 8.8 (devam): Ticarete-Konu-Olan ve Konu-Olmayan Bireyler için Ücret Denklemleri (Genişletilmiş Model).

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Ticarete-Konu-Olmayan Bireyler								
Sabit	20.125*** (0.00)	20.326*** (0.00)	20.634*** (0.00)	7.034*** (0.00)	6.709*** (0.00)	6.889*** (0.00)	6.314*** (0.00)	6.850*** (0.00)
Cinsiyet	0.219*** (0.00)	0.244*** (0.00)	0.237*** (0.00)	0.324*** (0.00)	0.320*** (0.00)	0.353*** (0.00)	0.404*** (0.00)	0.367*** (0.00)
İlkokul	0.219*** (0.00)	0.225*** (0.00)	0.341*** (0.00)	0.259*** (0.00)	0.223*** (0.00)	0.153*** (0.00)	0.286*** (0.00)	0.332*** (0.00)
Lise	0.439*** (0.00)	0.527*** (0.00)	0.658*** (0.00)	0.485*** (0.00)	0.467*** (0.00)	0.428*** (0.00)	0.573*** (0.00)	0.672*** (0.00)
Teknik Lise	0.511*** (0.00)	0.567*** (0.00)	1.336*** (0.00)	1.173*** (0.00)	0.569*** (0.00)	0.417*** (0.00)	0.652*** (0.00)	0.768*** (0.00)
Yüksek Okul	0.702*** (0.00)	0.701*** (0.00)	0.876*** (0.00)	0.804*** (0.00)	0.722*** (0.00)	0.637*** (0.00)	0.727*** (0.00)	0.964*** (0.00)
Üniversite	1.016*** (0.00)	0.968*** (0.00)	1.066*** (0.00)	0.966*** (0.00)	1.105*** (0.00)	0.854*** (0.00)	1.014*** (0.00)	1.312*** (0.00)
Tecrübe	0.073*** (0.00)	0.063*** (0.00)	0.060*** (0.00)	0.064*** (0.00)	0.067*** (0.00)	0.077*** (0.00)	0.077*** (0.00)	0.076*** (0.00)
Tecrübe ²	-0.001*** (0.00)	-0.001*** (0.00)	-0.001*** (0.00)	-0.001*** (0.00)	-0.001*** (0.00)	-0.001*** (0.00)	-0.002*** (0.00)	-0.001*** (0.00)
Kıdem	0.031*** (0.00)	0.022*** (0.00)	0.028*** (0.00)	0.031*** (0.00)	0.033*** (0.00)	0.031*** (0.00)	0.036*** (0.00)	0.038*** (0.00)
Kent	0.157*** (0.00)	0.128*** (0.00)	0.129*** (0.00)	0.192*** (0.00)	0.160*** (0.00)	0.273*** (0.00)	0.201*** (0.00)	0.247*** (0.00)
İşyeri Statü	0.328*** (0.00)	0.332*** (0.00)	0.321*** (0.00)	0.286*** (0.00)	0.256*** (0.00)	0.267*** (0.00)	0.340*** (0.00)	0.346*** (0.00)
Meslek								
Üst Düzey	0.231 (0.18)	0.334*** (0.00)	-0.025 (0.90)	-0.150 (0.56)	0.202 (0.43)	0.227 (0.23)	0.712*** (0.00)	-0.111 (0.65)
Yön./Müdürler								
Prof. Meslek	-0.209 (0.22)	0.102 (0.34)	-0.214 (0.28)	-0.385 (0.13)	0.008 (0.98)	0.066 (0.72)	0.528*** (0.00)	-0.219 (0.37)
Mensupları								
Y. Prof. Meslek	-0.018 (0.91)	0.193* (0.07)	-0.131 (0.50)	-0.199 (0.44)	0.290 (0.25)	0.110 (0.54)	0.495*** (0.01)	-0.115 (0.64)
Mensupları								
Büro/Müşteri	-0.134 (0.42)	0.068 (0.52)	-0.211 (0.27)	-0.292 (0.25)	0.172 (0.49)	0.045 (0.81)	0.446** (0.01)	-0.157 (0.52)
Hizmt. Çİşan.								
Hizmet ve Satış	-0.287* (0.08)	-0.056 (0.59)	-0.329* (0.09)	-0.442* (0.08)	-0.001 (1.00)	-0.263 (0.14)	0.282 (0.11)	-0.342 (0.16)
Elemanları								
Sanatkarlar vb	-0.292* (0.08)	-0.075 (0.47)	-0.418** (0.03)	-0.541** (0.03)	-0.076 (0.76)	-0.243 (0.18)	0.246 (0.16)	-0.345 (0.15)
İşlerde Çİşan.								
Tesis ve Mak.	-0.035 (0.83)	0.185* (0.08)	-0.051 (0.79)	-0.163 (0.52)	0.274 (0.27)	-0.005 (0.98)	0.427** (0.02)	-0.091 (0.71)
Operatörleri								
N.siz İşlerde	-0.471*** (0.00)	-0.257*** (0.01)	-0.416** (0.03)	-0.600** (0.02)	-0.156 (0.53)	-0.345* (0.05)	0.128 (0.47)	-0.528** (0.03)
Çalışanlar								
Uyarlanmış R ²	0.42	0.41	0.40	0.39	0.39	0.39	0.41	0.40
Gözlem	5014	11479	3946	4114	4427	4306	4597	5320

Not: * $p < 0.1$; ** $p < 0.05$; *** $p < 0.01$

Bununla birlikte, bölgesel ayrımın bireylerin kazançları üzerine olan etkisine bakıldığında ise, kentsel bölgede yaşamayan kırsal bölgede yaşamaya göre her iki iktisadi faaliyetteki bireylerin ortalama ücret düzeyleri üzerine olumlu yönde etkisinin olduğu görülmektedir. İnceleme dönemi boyunca, kentsel bölgede yaşama *ticarete-konu-olan* faaliyetlerdeki bireylerin ücret düzeyleri üzerinde *ticarete-konu-olmayan* faaliyetlerdekilere oranla daha fazla etkide bulunmaktadır. Örneğin, 2002, 2007 ve 2009 yılları için *ticarete-konu-olan* ve *konu-olmayan* bireylerin ortalama ücret düzeylerine getirisi sırasıyla %24.7, %36.5, %52.5 ve %17, %31.4, %28'dir.

Bireylerin çalıştığı işyerlerinin statüsünün ortalama ücret düzeyi üzerine etkisine bakıldığında ise, devlet sektöründe çalışmanın özel sektörde çalışmaya kıyasla ortalama ücret düzeyi üzerinde olumlu yönde etkisinin olduğu anlaşılmıştır. Diğer taraftan, devlet sektöründe çalışmanın özel sektörde çalışmaya göre inceleme dönemi boyunca 2006 ve 2008 yılları haricinde, diğer tüm yıllarda *ticarete-konu-olan* faaliyetlerdeki bireylerin ücret düzeyine getirisinin *ticarete-konu-olmayan* faaliyetlerdeki bireylere oranla daha fazla olduğu görülmektedir. Örneğin, 2002, 2007 ve 2009 yılları için *ticarete-konu-olan* ve *konu-olmayan* bireylerin ortalama ücret düzeylerine getirisi sırasıyla %77.2, %48.6, %54.3 ve %38.8, %30.6, %41.3'dür.

İktisadi faaliyetlerdeki bireylerin mesleki gruplarının ortalama ücret düzeyleri üzerindeki getirisine bakıldığında, ücret denkleminde yer alan meslek gruplarının bazılarının bazı yıllarda istatistiki olarak anlamlı sonuçlar vermediği görülmüştür. Özellikle *ticarete-konu-olmayan* bireylere ait ücret denklemlerine bakıldığında, 2006 yılı için bütün mesleki gruplara ait sonuçlar istatistiksel olarak anlamlı olmadığı görülmüştür.

Üst düzey yönetici olarak çalışmanın karşılaştırma grubu olan tarım ve vb faaliyetlerde çalışanlara oranla ortalama ücret getirisinin her iki iktisadi faaliyet için de olumlu yönde etkisinin olduğu görülmektedir. Örneğin, 2002, 2007 ve 2008 yılları için *ticarete-konu-olan* faaliyetlerdeki bireylerin ortalama ücret düzeyine getirisi %209.9, %74.4, %171'dir³²². Diğer yandan *ticarete-konu-olmayan* faaliyetlerdeki bireyler açısından ise, 2003 ve 2008 yıllarındaki getirisi %39.7 ve %103.8'dir³²³.

³²² Bu faaliyetlerdeki bireylerin ücret denklemlerinde, 2004, 2005 ve 2009 yıllarında bu meslek grubu istatistiki olarak anlamlı sonuçlar vermemiştir.

³²³ Bu faaliyetlerdeki bireylerin ücret denklemlerinde ise yıllarında bu meslek grubuna ait sonuçlar 2003.ve 2008 yılları haricinde istatistiki olarak anlamlı değildir.

Ayrıca istatistiki olarak anlamlı sonuçlar veren yıllar birbirleriyle karşılaştırıldığında, üst düzey yönetici ve müdür olarak çalışmanın *ticarete-konu-olan* faaliyetlerdeki bireylerin *ticarete-konu-olmayan* faaliyetlerdeki bireylere oranla daha fazla ücret getirisine neden olduğu anlaşılmıştır. Profesyonel meslek mensubu olma ise *ticarete-konu-olmayan* bireyler için sadece 2008 yılında istatistiksel olarak anlamlı sonuç vermiş ve ortalama ücret düzeyine katkısının olumlu yönde olduğu anlaşılmıştır (%69.6). *Ticarete-konu-olan* bireyler için ise yine ücret düzeyine olumlu yönde etkide bulunmakta ve 2002, 2003 ve 2008 yılları için %94.4, %127.5 ve %137.3 daha fazla getiriye neden olmaktadır.

Yardımcı profesyonel meslek grubunda olmanın da her iki iktisadi faaliyet üzerinde olumlu etkisi olmaktadır. *Ticarete-konu-olmayan* bireyler için sadece 2003 ve 2008 yıllarına ait sonuçlar istatistiki olarak anlamlı olup, bu yıllar için sırasıyla ortalama ücret düzeyi üzerine getirisi %21.3 ve %64'dir. *Ticarete-konu-olan* bireylerin ortalama ücret düzeyine getirisi, 2002, 2003, 2006 ve 2008 yılları için sırasıyla %154.7, %136.8, %65.9 ve %113.2'dir³²⁴. Bu meslek grubu da, yine *ticarete-konu-olan* bireylerin ortalama ücret düzeyi üzerinde *ticarete-konu-olmayan* bireylere oranla daha fazla etkide bulunmaktadır.

Büro ve müşteri hizmetleri çalışanları da yine ortalama ücret düzeyi üzerinde olumlu yönde etki etmektedir. *Ticarete-konu-olmayan* bireyler için bu meslek grubu sadece 2008 yılında istatistiki olarak anlamlı bir sonuç vermiş ve ücret düzeyi üzerinde % 56.2 katkıda bulunmaktadır. Diğer taraftan, *ticarete-konu-olan* bireyler için ise, 2002, 2006 ve 2008 yılları için ücret düzeyi üzerindeki getirisi %95.6, %62.3 ve %57.5'dir. Diğer meslek gruplarına benzer olarak, bu meslek grubunun da *ticarete-konu-olan* bireyler üzerindeki getirisi daha fazladır.

Farklı bir durum hizmet ve satış elemanları ile sanatkarlar ve vb işlerde çalışanlar için söz konusudur. Bu iki meslek grubunun *ticarete-konu-olmayan* bireylerin ortalama ücret düzeyi üzerindeki etkisi olumsuz yöndedir. Dolayısıyla *ticarete-konu-olmayan* bireyler için hizmet ve satış elemanları ve sanatkarlar ve vb işlerde çalışan meslek grubunda olma ortalama ücret düzeylerini 2002, 2004 ve 2005 yıllarında sırasıyla -%33.2, -%39, -%55.6 ve -%33.9, -%51.9, -%71.8 düşürücü yönde etkide bulunmaktadır. *Ticarete-konu-olan* bireyler üzerinde ise hizmet ve satış elemanları

³²⁴ Bu faaliyetlerdeki bireylerin ücret denklemlerinde, bu meslek grubuna ait sonuçlar 2004, 2006 ve 2009 yıllarında istatistiki olarak anlamlı sonuçlar vermemiştir.

meslek grubunda olma 2002 ve 2003 yıllarında olumlu yönde etki ederken, 2004 yılında olumsuz yönde etki etmektedir. Bu yıllarda sırasıyla ücret düzeyine olan etkisi %54.5, %73.5 ve -%91.4'dir. Sanatkarlar ve vb işlerde çalışan meslek grubunda ise 2002 ve 2003 yıllarında olumlu yönde etkide bulunurken, 2009 yılında olumsuz yönde etkide bulunmaktadır. Bu etkiler sırasıyla %68.9, %68.7 ve -%130'dir³²⁵.

Tesis ve makine operatörleri meslek grubu her iki iktisadi faaliyetteki bireylerin ortalama ücret düzeyi üzerinde olumlu yönde katkısı bulunmaktadır. Bu iki iktisadi faaliyet içerisinde *ticarete-konu-olan* bireyler üzerinde bu meslek grubunun etkisi daha fazladır. Dolayısıyla bu meslek grubunda bulunma neticesinde *ticarete-konu-olan* ve *konu-olmayan* bireyler 2003 ve 2008 yıllarında sırasıyla %84.2, %65.9, ve %20.3, %53.3 daha fazla ücret düzeyi elde etmektedirler³²⁶.

Son olarak, niteliksiz işlerde çalışanların ait olduğu meslek grubuna bakıldığında ise bu meslek grubunun her iki iktisadi faaliyetteki bireylerin ortalama ücret düzeyleri üzerinde olumsuz yönde etkide bulunduğu görülmektedir. Dolayısıyla bu meslek grubunda bulunma, karşılaştırma grubuna oranla bireylerin daha az ücret düzeyinde çalışmalarına neden olmaktadır. Örneğin, bu meslek grubuna mensup olma 2004, 2007 ve 2009 yıllarında *ticarete-konu-olan* ve *konu-olmayan* bireylerin -%163, -%77.5, -%219 ve -%,51.6 -%41.2, -%69.6 daha az kazanç elde etmelerine neden olmaktadır. Elde edilen bulgulardan da anlaşılacağı üzere, bu meslek grubunun *ticarete-konu-olan* bireylerin kazançları üzerindeki etkisi *ticarete-konu-olmayan* bireylerinkinden çok daha yüksektir.

Blinder-Oaxaca Ayrıştırma Yöntemi Bulguları

Çizelge 8.9, genişletilmiş modele ait Blinder-Oaxaca (1973) ayrıştırma analizinin bulgularını içermektedir. Bu bulgular beş farklı blokta toplulaştırılarak, iki farklı iktisadi faaliyet arasındaki ücret farklılığının ne kadarının beşeri sermaye donanımındaki farklılıklardan ne kadarının sektörel ayrımcılıktan kaynaklandığı göstermektedir. Bu alt bölümde yer alan analiz sonuçları Eşitlik (8.5) sonucunda elde edilmiştir.

³²⁵ Her iki meslek grubunda da ana metin içerisinde bahsedilen yıllar haricindeki diğer tüm yıllarda elde edilen sonuçlar istatistiki olarak anlamlı değildir.

³²⁶ Ticarete-konu-olmayan bireylere ait ücret denklemlerinde sadece 2003 ve 2008 yılları istatistiki olarak anlamlı sonuçlar verirken, ticarete-konu-olan bireylere ait denklemlerde ise 2002, 2003, 2006 ve 2008 yılları istatistiki olarak anlamlı sonuçlar vermektedir.

Genişletilmiş modele göre ticarete-konu-olmayan faaliyetlerdeki ortalama ücret düzeyi *ticarete-konu-olan* faaliyetlerdeki ortalama ücret düzeyinden inceleme dönemi boyunca daha yüksektir. Bu modelde elde edilen bulgular aslında basit model sonucunda elde edilen ücret farkı bulgularıyla birebir aynıdır. Örneğin, 2002, 2007 ve 2009 yılları için *ticarete-konu-olmayan* faaliyetler %24.9, %28.0 ve %49.2 daha fazla bir kazanç düzeyine sahiptirler. cret farklılığındaki değişimin zaman içerisindeki eğilimine bakıldığında ise 2002-2005 dönemi boyunca bu ücret farklılığının arttığını, yani *ticarete-konu-olmayan* faaliyetler lehine bir durumun söz konusu olduğu ve 2005-2007 döneminde azaldığı fakat 2007 yılı sonrasında tekrar bir artış eğilimine girdiği görülmektedir.

Genişletilmiş modelle birlikte iki iktisadi faaliyet arasındaki ücret farklılığına ait açıklanan bölümün yani beşeri sermaye donanımından kaynaklanan bölümün payının basit modele kıyasla daha yüksek olması beklenmektedir. Zira eklenen değişkenlerle beraber ortalama ücret düzeyindeki farklılığın daha fazla kısmının açıklanması amaçlanmaktadır. Zaten izelge 8.8'deki sonuçlardan da görüleceği üzere, basit modelle kıyaslandığında açıklanan alt toplam değerlerinin daha fazla olduğu anlaşılmaktadır. Örneğin, 2002, 2007 ve 2009 yılı için bu değerler basit modelde sırasıyla 0.336, 0.277 ve 0.34 (%151.4, %112.1 ve %85.0) iken genişletilmiş modelde 0.435, 0.429 ve 0.568 (%195.9, %173.7 ve %142)'dir. Bu durum, ücret farklılığının daha fazla bölümünün aıklanabildiğine işaret etmektedir³²⁷.

Genişletilmiş model ile ilgili bulgulara göre, sektörel ayrımcılıktan kaynaklanan farklılık 2009 yılı haricinde ücret farklılığını azaltıcı yönde etki etmektedir. Bir diğer ifade ile sektörel ayrımcılık, *ticarete-konu-olan* ve *konu-olmayan* faaliyetler arasındaki ücret farklılığını daraltma yönündedir. Örneğin, 2002, 2007 ve 2009 yıllarındaki ücret farklılığının sırasıyla -%38.7, -%32 ve %4.3'lik kısmından sorumludur (logaritmik değerler olarak sırasıyla, -0.086, -0.079 ve 0.017). Aynı basit modelde olduğu gibi, genişletilmiş modele ilişkin bulgular, ücret farklılığının çok daha büyük bir bölümünden beşeri sermaye donanımındaki farklılığının sorumlu olduğuna işaret etmektedir.

³²⁷ Daha öncede belirtildiği gibi Blinder-Oaxaca (1973) ayrıştırma yöntemine göre her bir değişkenin ücret farklılığı üzerindeki katkılarını yüzdesel olarak gösteren izelgeler Ek G'de yer almaktadır. Bu çizelgelerde yer alan değişkenlere ait değer aslında üç farklı model ile incelemeye tabi tutulan Türkiye ekonomisindeki ücret farklılığı ile ilgili ayrıştırma analizi bulgularının yüzdesel ifadeleridir. Dolayısıyla, bu çizelgedeki değerlere logaritmik değerlerin yer aldığı izelge 8.6, 8.9 ve 8.12'deki ifadelerin yüzdeleri hesaplanarak ulaşılmıştır. Detaylı bilgi için bakınız: Ek G.

Diğer taraftan genişletilmiş modele ait sonuçlar aslında bu model basit modelde yer alan değişkenleri de içerdiğinden basit modelde yer alan bulgularla benzer niteliktedir. Bu nedenle de bu değişkenlerle ilgili olarak basit modelde elde edilen bulgular aynı eğilimde olup, sadece etki dereceleri değişmektedir.

Cinsiyet ayrımcılığı açısından inceleme yapıldığında, erkek olmanın inceleme dönemi boyunca aynı basit modelde olduğu gibi, *ticarete-konu-olmayan* faaliyetlerdeki bireylerin lehine bir şekilde, ücret farklılığını arttırıcı yönde etki ettiği görülmektedir. Bu noktada elde edilen bulgular basit modelde elde edilenlerle karşılaştırıldığında daha az bir paya sahip olduğu görülmektedir. Örneğin, erkek olma 2002, 2007 ve 2009 yıllarında ücret farklılığına olan katkısı 0.026, 0.014 ve 0.024'tür. Bir diğer ifade ile, erkek olma, ücret farklılığının sırasıyla %11.7, %5.7 ve %6.0'lık kısmından sorumludur.

Diğer yandan sektörel ayrımcılık bakımından erkek çalışanların daha avantajlı olup olmadığına bakıldığında ise, erkek olmanın *ticarete-konu-olan* faaliyetlerdeki çalışanlar lehine bir etkide bulunduğu görülmektedir. İnceleme dönemi boyunca elde edilen bulgular negatif değerler olup, ücret farklılığının daralmasına yönelik etkide bulunmaktadır. Örneğin, 2002, 2007 ve 2009 yılları için %108.6, %96 ve %93.8'lik bir azaltıcı etkiye sahiptir (logaritmik değerler olarak sırasıyla, -0.241, -0.237, -0.375). Sektörel ayrımcılığın etkisinin donanımsal farklılığın etkisine oranla çok daha baskın olduğu aşıkardır. Bu nedenle beşeri sermaye donanımındaki farklılık ve sektörel ayrımcılık nedeniyle oluşan farklılık nedeniyle yaşanan toplam farka bakıldığında erkek olmanın *ticarete-konu-olan* faaliyetler lehine ücret farklılığının azaltılmasına yönelik bir etkiye sahip olduğu anlaşılmaktadır.

Eğitim ile ilgili bulgulara bakıldığında, donanımsal farklılıkların iki iktisadi faaliyet arasındaki ücret farklılığını arttırıcı yönde etkide bulunduğu görülmektedir. Örneğin, 2002, 2007 ve 2009 yılları için ücret farklılığı üzerinde 0.103, 0.116 ve 0.115'lik etkide bulunmaktadır. Yani var olan ücret farklılığının 2002, 2007 ve 2009 yılları için %46.4, %47 ve %28.8'lik kısmından sorumlu olduğudur. Diğer taraftan sektörel ayrımcılık bakımından ise eğitimin ücret farklılığını 2002-2007 döneminde ücret farklılığını azaltıcı yönde etkide bulunduğu, 2007-2009 döneminde ise arttırıcı yönde etkide bulunduğu görülmektedir. Örneğin, 2002, 2007 ve 2009 yıllarında ücret farklılığının -%113.1, %34.4 ve %68'lik kısmından sorumludur (logaritmik değerler olarak sırasıyla -0.251, 0.085 ve 0.272). Bu bağlamda, ücret farklılığı üzerine eğitim

değişkeninin yaratmış olduğu toplam farklılığa bakıldığında, belirli bazı yıllarda (2002, 2003, 2004 ve 2006 yılları) ücret farklılığını genişletici, diğer belirli bazı yıllarda (2005, 2007, 2008 ve 2009 yılları) ise ücret farklılığını daraltıcı yönde katkıda bulunduğu görülmektedir.

Çizelge 8.9: Oaxaca Ayırıştırma Yöntemi ile Ücret Farklılaşması (Genişletilmiş Model)

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
<i>Açıklanan Fark</i>								
Erkek	0.026	0.022	0.043	0.020	0.014	0.014	0.007	0.024
Eğitim	0.103	0.135	0.070	0.142	0.079	0.116	0.131	0.115
Tecrübe	0.013	0.012	0.017	0.020	0.030	-0.005	0.000	-0.007
Kıdem	0.110	0.073	0.060	0.046	0.094	0.054	0.070	0.066
Kent	0.005	0.017	0.032	0.031	0.017	0.033	0.019	0.020
İşyeri Statü	0.140	0.149	0.159	0.113	0.070	0.103	0.093	0.121
Meslek	0.037	0.118	0.159	0.154	0.145	0.114	0.141	0.230
Açıklanan Toplam	0.435	0.526	0.539	0.525	0.449	0.429	0.461	0.568
<i>Açıklanamayan Fark</i>								
Erkek	-0.241	-0.236	-0.293	-0.297	-0.275	-0.237	-0.363	-0.375
Eğitim	-0.251	-0.147	-0.096	-0.110	-0.219	0.085	0.232	0.272
Tecrübe	0.152	0.093	0.109	-0.141	-0.026	0.247	0.078	0.176
Kıdem	-0.135	-0.068	0.004	0.040	-0.031	-0.020	-0.007	-0.024
Kent	-0.057	-0.129	-0.246	-0.157	-0.138	-0.027	-0.050	-0.134
İşyeri Statü	-0.023	-0.013	-0.012	-0.006	0.000	-0.006	0.000	-0.003
Meslek	-0.747	-0.506	0.280	-0.293	-0.174	-0.018	0.119	0.427
Sabit Terim	1.216	0.929	0.210	0.926	0.814	-0.103	-0.060	-0.321
Açıklanamayan Toplam	-0.086	-0.075	-0.044	-0.036	-0.049	-0.079	-0.052	0.017
<i>Toplam Fark</i>								
Erkek	-0.215	-0.213	-0.250	-0.277	-0.261	-0.223	-0.356	-0.351
Eğitim	-0.148	-0.012	-0.026	0.032	-0.139	0.201	0.363	0.387
Tecrübe	0.165	0.105	0.126	-0.121	0.004	0.242	0.078	0.168
Kıdem	-0.025	0.005	0.063	0.086	0.063	0.034	0.062	0.042
Kent	-0.052	-0.112	-0.214	-0.126	-0.122	0.006	-0.031	-0.114
İşyeri Statü	0.118	0.136	0.146	0.107	0.071	0.097	0.093	0.118
Meslek	-0.709	-0.388	0.439	-0.139	-0.029	0.096	0.260	0.656
Sabit Terim	1.216	0.929	0.210	0.926	0.814	-0.103	-0.060	-0.321
Alt Toplam	0.349	0.451	0.496	0.489	0.400	0.350	0.409	0.585
<i>Etkileşim Farkı</i>								
Toplam Ücret Farkı	0.222 (%24.9)	0.264 (%30.2)	0.309 (%36.2)	0.304 (%35.5)	0.301 (%35.1)	0.247 (%28.0)	0.317 (%37.3)	0.400 (%49.2)

Bireylerin sahip oldukları tecrübenin ücret farklılaşmasındaki rolüne bakıldığında, donanımsal farklılık açısından bazı yıllar haricinde (2007 ve 2009 yılları) ücret farklılığını arttırıcı yönde olduğu görülmektedir. Örneğin, 2002, 2007 ve 2009 yıllarında donanımsal farklılığın ücretteki farklılaşmanın 0.013, -0.005 ve -0.007'lik

yani %5.9, -%2.0 ve -%1.8’lik bölümünden sorumlu olduğu anlaşılmaktadır. Sektörel ayrımcılık açısından bakıldığında ise tecrübenin 2005 ve 2006 yıllarında ücret farklılığını azaltıcı yönde etkide bulunduğu diğer yıllarda ücret farklılığını genişletici etkisi olduğu tespit edilmiştir. Örneğin, 2002, 2005, 2007 ve 2009 yıllarında ise sırasıyla 0.152, -0.141, 0.247 ve 0.176’lık yani yüzdesel olarak %68.5, -%46.4, %100 ve %44.0’lik bir etkisi söz konusudur. Dolayısıyla görüldüğü üzere, sahip olunan tecrübenin ücret farklılığı üzerindeki toplam etkisinin aslında sektörel ayrımcılık nedeniyle olduğu, donanımsal farklılığın çok fazla sorumlu olmadığı anlaşılmaktadır.

Kıdemin ücret farklılaşmasında inceleme dönemi boyunca farklılığı arttırıcı yönde etkide bulunduğu görülmektedir. Donanımsal farklılıktan kaynaklanan farklılık her bir yıl pozitif değere sahip olup, 2002, 2007 ve 2009 yılları için ücret farklılığının sırasıyla 0.110, 0.054 ve 0.066’lık (%49.5, %21.9, %16.5’lik) bölümünden sorumludur. Sektörel ayrımcılığın ise ücret farklılığını 2004 ve 2005 yılları haricinde daraltıcı yönde etkide bulunduğu görülmektedir. Örneğin, 2002, 2007 ve 2009 yılları için ücret farklılığını -0.135, -0.020 ve -0.024’lik (-%60.8, -%8.1 ve -%6.0’lık) bir azaltma etkisine sahip olduğu anlaşılmıştır. Dolayısıyla kıdemin ücret farklılığı üzerindeki toplam farklılıktan kaynaklanan etkisinin 2002 yılı haricinde ücret açığını arttırıcı bir etkiye sahip olduğu görülmektedir.

Bölgesel farklılık ile ilgili sonuçlar ise, kentte olmanın iki iktisadi faaliyet arasındaki ücret farklılığı üzerinde dağıtımsal etkisinin her bir yıl için pozitif olduğuna işaret etmektedir. Örneğin, 2002, 2007 ve 2009 yılları için 0.005, 0.033 ve 0.020’lik (%2.3, %13.4 ve %5.0’lik) bir etkiye sahiptir. Öte yandan, sektörel ayrımcılık açısından kentte bulunmanın her bir yıl için ücret farklılığını daraltıcı yönde katkıda bulunduğu belirlenmiştir. Aynı yıllar için, sırasıyla -0.057, -0.027 ve -0.134’lük (-%25.7, -%10.9 ve -%33.5’lik) bir daraltıcı etkiye sahiptir. Bu bağlamda, kentte olmanın kırsal kesimde olmaya oranla ücret farklılığı üzerindeki etkisinin yoğunlukla sektörel ayrımcılık nedeniyle olduğu belirlenmiştir. Diğer yandan ücret farklılığı üzerinde yarattığı toplam farklılık etkisinin de 2007 yılı haricinde negatif olduğu bir diğer ifade ile, ücret farklılığını ticarete-konu-olan faaliyetlerdeki bireyler lehine daraltıcı yönde etkide bulunduğu tespit edilmiştir.

Devlet sektöründe çalışmanın ücret farklılığına olan etkisine bakıldığında, çalışılan sektördeki farklılığın ücret farklılığı üzerinde pozitif yönde etkide bulunduğu

belirlenmiştir. Örneğin, 2002, 2007 ve 2009 yılları için sırasıyla ücret farklılığının 0.140, 0.103 ve 0.120'lik (%63.1, %41.7 ve %30.3'lük) bölümünden sorumludur. Sektörel ayrımcılık bağlamında ise devlet sektöründe çalışmanın ücret farklılığına olan etkisinin 2006 ve 2008 yılları haricinde (ki bu yıllarda hiç etkisi olmamaktadır) ücret farklılığını daraltıcı yönde olduğu görülmektedir. Örneğin, yine aynı yıllar için -0.023, -0.006 ve -0.003'lük (-%10.4, -%2.4 ve -%0.8'lik) bölümünden sorumludur. Bu itibarla, elde edilen bulgular, devlet sektöründe çalışmanın ücret farklılığı üzerindeki etkisinin çalışan sektördeki farklılıktan kaynaklandığını ve dolayısıyla da bu sektörde çalışmanın toplam farklılığının ücret farklılığı üzerindeki etkisinin arttırıcı yönde olduğunu göstermektedir.

Son olarak, mesleki donanımdaki farklılığın ise, ücret farklılığını arttırıcı yönde etkide bulunduğu ve 2002, 2007 ve 2009 yılları için ücret farklılığının 0.037, 0.114 ve 0.230'lik (%16.7, %46.2 ve %57.5'lik) bölümünden sorumlu olduğu belirlenmiştir. Sektörel ayrımcılık açısından ise, mesleki donanımın etkisinin bazı yıllarda ücret farklılığını arttırıcı bazı yıllarda ise azaltıcı yönde etkide bulunduğunu göstermektedir. Örneğin aynı yıllar için -0.747, -0.103 ve 0.427'lik (-%336.5, -%7.3 ve %106.8'lik) bölümünden sorumludur. Bu sonuçlar, sektörel ayrımcılığın mesleki donanımdaki farklılığın önüne geçtiğini göstermektedir. Bu nedenle de, mesleki farklılığın ücret farklılığı üzerindeki toplam etkisinin derecesi ve yönü sektörel ayrımcılık etkisi ile belirlenmektedir.

8.4.4 Seçimdeki sapmanın düzeltildiği genişletilmiş modele ilişkin bulgular

Bu alt bölümde yukarıdaki bölümlerde basit ve genişletilmiş model ile incelemeye tabi tutulan 2002-2009 dönemindeki *ticarete-konu-olan* ve *konu-olmayan* faaliyetlerdeki bireylerin ücret farklılığı ile ilgili incelemelere ek olarak, bireylerin istihdam seçenekleri ile ilgili vermiş oldukları seçim kararındaki sapma nedeniyle oluşan seçimdeki hatanın düzeltildiği ücret farklılığı incelenecektir. Böylelikle 2002-2009 dönemi için Türkiye ekonomisindeki iki farklı iktisadi faaliyete ilişkin ücret farklılığının kaynakları ile ilgili detaylı bir inceleme gerçekleştirilmiş olunacaktır.

Bu alt bölümde, daha öncede bahsedildiği üzere bireylerin istihdam edilme şekilleri ile ilgili olarak üç farklı alternatifle karşı karşıya oldukları varsayılmıştır. Bu alternatifler sırasıyla, *ticarete-konu-olan* faaliyetlerde ücret geliri elde etme, *ticarete-*

konu-olmayan faaliyetlerde ücret geliri elde etme ve diğer gelir türleri elde etmedir³²⁸.

Ücret Denklemleri

Çizelge 8.10 ve Çizelge 8.11 seçimdeki sapmanın düzeltildiği genişletilmiş modele ilişkin toplam örneklemdeki ve *ticarete-konu-olan* ve *konu-olmayan* iktisadi faaliyetlerdeki ücret geliri elde eden bireylerin ücret denklemlerini içermektedir.

İlk olarak Çizelge 8.10'daki sonuçlara bakıldığında meslek gruplarından bazıları haricinde diğer tüm değişkenlere ve seçimdeki hata teriminin istatistiki olarak anlamlı olduğu görülmektedir. Seçimdeki hata teriminin istatistiki olarak anlamlı olması, bireylerin istihdam edilme biçimlerinin seçiminde bir sapma ile karşı karşıya olduklarını göstermektedir.

Diğer incelemelerde olduğu gibi inceleme dönemi boyunca erkek olmanın kadın olmaya göre ücret düzeyinde anlamlı bir artışa sebep olduğu görülmektedir. Örneğin, elde edilen bulgulara göre 2002, 2007 ve 2009 yılları için erkek çalışanların %86.1, %98.6 ve %90.2 daha fazla ücret geliri elde ettikleri anlaşılmaktadır. Genişletilmiş modele ait sonuçlarla karşılaştırma yapıldığında, seçimdeki hatanın düzeltilmesi sonucunda elde edilen sonuçların daha yüksek olduğu görülmektedir.

Eğitim ile ilgili bulgular ise, her bir eğitim seviyesinin ücret düzeyi üzerinde olumlu etki yaptığını ve eğitim düzeyi yükseldikçe ücret düzeyine olan etkilerinin de arttığını göstermektedir. Elde edilen bu bulgular diğer incelemelere benzer sonuçlar vermiştir fakat seçimdeki hatanın düzeltilmesiyle özellikle yüksekokul ve üniversite mezunu olmanın ortalama ücret düzeyi üzerindeki etkisinin düzeltilmediği duruma oranla daha yüksek olduğunu ortaya koymaktır³²⁹. Örneğin, 2002, 2007 ve 2009 yılları için yüksekokul ve üniversite mezunu olmanın ortalama ücret düzeyi

³²⁸ Bu alternatifler, Hanehalkı Bütçe Anketlerindeki işteki durum değişkenine ait verilerden oluşturulmuştur. Bu işteki durum değişkeni, altı farklı alt kategori içermektedir. Bunlar, sırasıyla düzenli ücretli, yevmiyeli, çırak, işveren, kendi hesabına çalışan ve ücretsiz aile işçisidir. Bu altı kategorinin ilk ikisi ücret geliri başlığı altında toplulaştırılmıştır. Ticarete-konu-olan ve ticarete-konu-olmayan ücret geliri elde eden çalışanlar ise, sektör kodlarına bağlı olarak belirlenmiştir. Diğer gelir türleri başlığı ise, geride kalan dört farklı alternatifin toplamıdır.

³²⁹ Diğer eğitim düzeylerinin ortalama ücret düzeyi üzerindeki etkisi bir önceki incelemeyle hemen hemen aynı oranlarda olduğu bazı yıllarda biraz daha az, bazı yıllarda ise biraz daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Fakat bu değişimler yüksekokul ve üniversite mezunu olma durumundaki gibi çok etkili değişimler olarak göze çarpmamaktadır.

üzerindeki getirisi sırasıyla %185.5, %134.9, %182.6 ve %312.5, %207.7 ve %310.8'dir³³⁰.

Bireyin sahip olduğu tecrübenin ortalama ücret düzeyi üzerindeki getiri inceleme dönemi boyunca olumlu yönde etki etmektedir. Bireylerin ek bir yıl daha tecrübeli olmaları ortalama ücret düzeylerinin 2002, 2007 ve 2009 yılları için %6.6, %6.8 ve %7.5 daha fazla olmasına neden olmaktadır. Seçimdeki hatanın düzeltilmediği durumla kıyaslandığında, eğitim değişkeninin tersine bu değerlerin daha düşük olduğu görülmektedir. Diğer taraftan bireylerin sahip oldukları kıdemin de etkisi teorik beklentilerle uyumlu olarak ortalama ücret düzeyi üzerinde olumlu yönde etkide bulunmakta ve aynı yıllar için sırasıyla %3.9, %3.3 ve %4.0 daha fazla getiriye sebep olmaktadır. Seçimdeki hatanın düzeltilmediği modele göre bu değerler hemen hemen aynı düzeyde seyretmektedir.

Bireylerin bulundukları bölgesel ayrıma bakıldığında ise, kentsel bölgede yaşamının bireylerin ortalama ücret düzeyleri üzerinde yine olumlu yönde etkide bulunduğu ve aynı yıllar için %37.3, %50.8 ve %45.9 daha fazla getiri elde etmelerine neden olduğu görülmektedir. Benzer şekilde bireylerin devlet sektöründe çalışmalarının ortalama ücret düzeyleri üzerindeki etkisi de olumlu yöndedir. Aynı yıllar için, devlet sektöründe olma ortalama ücret düzeyi üzerinde %47.3, %37.0 ve %43.9 daha fazla getiri getirmektedir. Her iki değişkenin de ortalama ücret düzeyi üzerindeki etkileri seçimdeki hatanın düzeltilmediği modele göre daha fazladır.

Meslek gruplarının ortalama ücret düzeyi üzerindeki etkilerine bakıldığında, bazı yıllarda bazı meslek gruplarının istatistiksel olarak anlamlı olmadıkları görülmektedir³³¹. Tek tek meslek grupları ele alındığında, ilk olarak üst düzey yöneticiler ve müdür olma meslek grubunun etkisinin istatistiksel olarak anlamlı olduğu her bir yıl için ortalama ücret düzeyini olumlu yönde etkilediği görülmektedir³³². 2002, 2007 ve 2008 yıllarında üst düzey yönetici ve müdür olmanın ortalama ücret düzeyi üzerine etkisi sırasıyla %91.9, %33.2 ve %106.5'dir.

³³⁰ Eğitim değişkeninde yine diğer incelemelerde olduğu gibi karşılaştırma kategorisi olarak okuryazar olma kategorisi seçilmiştir. Dolayısıyla ortalama ücret düzeyine getiriler bu karşılaştırma kategorisindeki bireylere oranla elde edilen getirilerdir.

³³¹ Meslek değişkenine ait incelemelerde karşılaştırma kategorisi diğer incelemelerde olduğu gibi nitelikli tarım ve vb işlerde çalışanların oluşturduğu meslek grubudur.

³³² Bu meslek grubuna ait sonuçların 2004, 2005 ve 2009 yıllarında istatistiksel olarak anlamlı olmadığı görülmüştür.

Profesyonel meslek grubunun ise 2003, 2006 ve 2008 yıllarında ortalama ücret düzeyi üzerine etkisi yine olumlu yönde olup, sırasıyla %51.3, %30.0 ve %71.1 daha fazla getiriye neden olmaktadır. Aynı şekilde, yardımcı profesyonel meslek mensupları da olumlu yönde etkide bulunmakta ve 2002, 2006 ve 2008 yıllarında %52.5, %59.0 ve %68.4 daha fazla ortalama ücret düzeyi elde edilmesine neden olmaktadır³³³. Büro ve müşteri hizmetleri çalışanlarının bulunduğu meslek grubu da yardımcı profesyonel meslek mensupları ile aynı yıllar için istatistiksel olarak anlamlı sonuçlar vermiştir. 2002, 2006 ve 2008 yılları için %33.5, %43.2 ve %55.3 daha fazla getiriye elde edilmesini sağlamaktadır.

Hizmet ve satış elemanlarının bulunduğu meslek grubunun ortalama ücret düzeyi üzerindeki etkisi bazı yıllarda olumlu yönde iken diğer bazı yıllarda ise olumsuz yöndedir. Örneğin, 2003 ve 2008 yıllarında bu meslek grubunun ortalama ücret düzeyine olan getirisi %28.4 ve %29.4 iken, 2004, 2007 ve 2009 yıllarında bu etki olumsuz yönde olup -%57.3, -%26.6 ve -%57.0 daha az getiri elde etmelerini neden olmaktadır. Sanatkarlar vb gibi işlerde çalışanların bulunduğu meslek grubunda da hizmet ve satış elemanları grubunda elde edilen tablonun benzeri söz konusudur. Bu meslek grubunda da 2003 yılında ortalama ücret düzeyi üzerinde olumlu etki görülürken, 2004, 2005, 2007 ve 2009 yıllarında ise olumsuz yönde etki görülmektedir. Örneğin, bu meslek mensubu olma 2003, 2007 ve 2009 yıllarında ortalama ücret düzeyi üzerinde -%26.5, %24.2 ve %72.5 etki yaratmaktadır³³⁴.

Tesis ve makine operatörlerinin bulunduğu meslek grubunun ise ortalama ücret düzeyi üzerindeki getirisi inceleme dönemi boyunca olumlu yönde olup, 2002, 2007 ve 2009 yıllarında sırasıyla %44.5, %50.4 ve %75.4 daha fazla getiri getirmektedir. Son olarak niteliksiz işlerde çalışanlardan oluşan meslek grubu ise inceleme dönemi boyunca ortalama ücret düzeyi üzerinde olumsuz yönde etkide bulunmaktadır. Bu meslek grubunda bulunanlar 2004, 2007 ve 2009 yıllarında -%97.6, -%53.6 ve -%114.7 daha az getiriye sahiptirler.

³³³ Profesyonel meslek mensuplarına ait sonuçlar sadece bu yıllarda istatistiksel olarak anlamlı sonuçlar verirken, yardımcı profesyonel mensup mensuplarına ait sonuçların 2004, 2005, 2007 ve 2009 yıllarında istatistiksel olarak anlamlı olmadığı belirlenmiştir.

³³⁴ Hizmet ve satış elemanları meslek grubu sonuçlarında 2002, 2005 ve 2006 yıllarında istatistiksel olarak anlamlı değilken, sanatkarlar vb işlerde çalışanların bulunduğu meslek grubunun sonuçlarında 2002, 2006 ve 2008 yılları istatistiksel olarak anlamlı değildir.

Çizelge 8.10: Toplam Örneklem için Ücret Denklemleri (Seçimdeki Sapmanın Düzeltildiği Model).

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Sabit	17.882*** (0.00)	17.986*** (0.00)	18.635*** (0.00)	4.701*** (0.00)	4.869*** (0.00)	5.477*** (0.00)	4.955*** (0.00)	6.065*** (0.00)
Cinsiyet	0.621*** (0.00)	0.637*** (0.00)	0.668*** (0.00)	0.743*** (0.00)	0.667*** (0.00)	0.686*** (0.00)	0.751*** (0.00)	0.643*** (0.00)
İlkokul	0.315*** (0.00)	0.296*** (0.00)	0.443*** (0.00)	0.346*** (0.00)	0.354*** (0.00)	0.139*** (0.00)	0.271*** (0.00)	0.289*** (0.00)
Lise	0.593*** (0.00)	0.679*** (0.00)	0.825*** (0.00)	0.684*** (0.00)	0.686*** (0.00)	0.465*** (0.00)	0.596*** (0.00)	0.660*** (0.00)
Teknik Lise	0.758*** (0.00)	0.784*** (0.00)	1.519*** (0.00)	1.476*** (0.00)	0.828*** (0.00)	0.530*** (0.00)	0.709*** (0.00)	0.790*** (0.00)
Yüksek Okul	1.049*** (0.00)	1.087*** (0.00)	1.209*** (0.00)	1.233*** (0.00)	1.077*** (0.00)	0.854*** (0.00)	0.941*** (0.00)	1.039*** (0.00)
Üniversite	1.417*** (0.00)	1.411*** (0.00)	1.435*** (0.00)	1.443*** (0.00)	1.479*** (0.00)	1.124*** (0.00)	1.247*** (0.00)	1.413*** (0.00)
Tecrübe	0.064*** (0.00)	0.059*** (0.00)	0.056*** (0.00)	0.065*** (0.00)	0.066*** (0.00)	0.066*** (0.00)	0.076*** (0.00)	0.072*** (0.00)
Tecrübe ²	-0.001*** (0.00)	-0.001*** (0.00)	-0.001*** (0.00)	-0.001*** (0.00)	-0.001*** (0.00)	-0.001*** (0.00)	-0.002*** (0.00)	-0.001*** (0.00)
Kıdem	0.038*** (0.00)	0.025*** (0.00)	0.026*** (0.00)	0.028*** (0.00)	0.033*** (0.00)	0.032*** (0.00)	0.036*** (0.00)	0.039*** (0.00)
Kent	0.317*** (0.00)	0.343*** (0.00)	0.397*** (0.00)	0.404*** (0.00)	0.320*** (0.00)	0.411*** (0.00)	0.319*** (0.00)	0.378*** (0.00)
İşyeri Statü	0.387*** (0.00)	0.379*** (0.00)	0.406*** (0.00)	0.337*** (0.00)	0.281*** (0.00)	0.315*** (0.00)	0.360*** (0.00)	0.364*** (0.00)
<i>Meslek</i>								
Üst Düzey Yönl./Müdürler	0.652*** (0.00)	0.713*** (0.00)	0.010 (0.95)	0.109 (0.50)	0.471*** (0.00)	0.287* (0.05)	0.725*** (0.00)	-0.177 (0.39)
Prof. Meslek Mensupları	0.199 (0.14)	0.414*** (0.00)	-0.248 (0.17)	-0.110 (0.49)	0.262* (0.09)	0.108 (0.45)	0.537*** (0.00)	-0.276 (0.18)
Y. Prof. Meslek Mensupları	0.422*** (0.00)	0.508*** (0.00)	-0.223 (0.21)	0.067 (0.67)	0.464*** (0.00)	0.140 (0.31)	0.521*** (0.00)	-0.207 (0.31)
Büro/Müşteri Hizmt. Çısan.	0.285** (0.03)	0.389*** (0.00)	-0.301* (0.09)	-0.040 (0.80)	0.359** (0.02)	0.066 (0.63)	0.440*** (0.00)	-0.249 (0.22)
Hizmet ve Satış Elemanları	0.134 (0.29)	0.250*** (0.00)	-0.453*** (0.01)	-0.206 (0.18)	0.172 (0.25)	-0.236* (0.08)	0.258* (0.08)	-0.451** (0.02)
Sanatkarlar vb İşlerde Çısan.	0.135 (0.28)	0.235*** (0.00)	-0.476*** (0.01)	-0.285* (0.06)	0.124 (0.40)	-0.217* (0.10)	0.129 (0.37)	-0.545*** (0.01)
Tesis ve Mak. Operatörleri	0.368*** (0.00)	0.405*** (0.00)	-0.233 (0.18)	-0.028 (0.85)	0.408*** (0.01)	0.061 (0.65)	0.451*** (0.00)	-0.221 (0.27)
N.siz İşlerde Çalışanlar	-0.160 (0.20)	-0.063 (0.39)	-0.681*** (0.00)	-0.475*** (0.00)	-0.103 (0.49)	-0.429*** (0.00)	-0.041 (0.78)	-0.764*** (0.00)
Seçimdeki Hata Terimi	2.023*** (0.00)	2.262*** (0.00)	2.276*** (0.00)	2.261*** (0.00)	1.748*** (0.00)	1.775*** (0.00)	1.690*** (0.00)	1.054*** (0.00)
Uyarlanmış R ²	0.42	0.43	0.39	0.38	0.39	0.39	0.41	0.39
Gözlem	7274	16582	5858	6155	6443	6436	6456	7402

Not: * $p < 0.1$; ** $p < 0.05$; *** $p < 0.01$

Çizelge 8.11’de yer alan *ticarete-konu-olan* ve *konu-olmayan* faaliyetlerdeki bireylerin ücret denklemleri ile ilgili bulgulara göre, meslek gruplarına ilişkin sonuçlar haricinde diğer tüm değişkenlere ait sonuçların ortalama ücret düzeyi üzerindeki etkisinin olumlu yönde olduğu görülmektedir.

İlk olarak cinsiyet ayrımcılığı açısından iki farklı iktisadi faaliyet karşılaştırıldığında, erkek olmanın her iki faaliyette de kadın olmaya göre daha yüksek ortalama ücret düzeyine neden olduğu görülürken, bunun yanı sıra erkek olma *ticarete-konu-olan* faaliyetlerdeki *bireylerin konu-olmayan* faaliyetlerdekilere oranla daha fazla getiriye neden olduğu görülmektedir. Elde edilen bulgulara bakıldığında, 2002, 2007 ve 2009 yıllarında *ticarete-konu-olan* faaliyetlerdeki bireylere erkek olmanın getirisi %121.0, %174.6 ve %184.3 iken, *ticarete-konu-olmayan* faaliyetlerdeki bireylere getirisi ise %121.0, %192.1 ve %68.0’dır. Buna ek olarak bu bulgular, seçimdeki hatanın düzeltilmediği modelde elde edilen sonuçlarla karşılaştırıldığında, bu bulguların daha yüksek getirilere sebep olduğu görülmektedir.

Eğitim düzeyinin her iki faaliyetteki ortalama ücret düzeyi üzerindeki etkisi diğer modellerde olduğu gibi hem olumlu yönde hem de eğitim düzeyi arttıkça ücret düzeyi üzerindeki etkinin derecesi artmaktadır. İki iktisadi faaliyet birbirleriyle karşılaştırıldığında ise, ilkokul mezunu ve teknik lise olma 2002-2007 döneminde *ticarete-konu-olan* faaliyetlerdeki bireylerin ortalama ücret düzeylerine daha fazla, 2007-2009 döneminde ise daha az getiri getirmektedir. Diğer yandan lise, yüksek okul ve üniversite mezunu olma inceleme dönemi boyunca *ticarete-konu-olmayan* faaliyetlerdeki bireylerin ortalama ücret düzeylerine daha fazla getiriye neden olmaktadır. Örneğin, 2002, 2007 ve 2009 yıllarında ilkokul mezunu olma *ticarete-konu-olan* ve *konu-olmayan* faaliyetlerdeki bireylere sırasıyla %57.3, %14.3, %11.0 ve %33.5, %33.9, %45.5 daha fazla getiriye neden olmaktadır. Üniversite mezunu olma ise, yine aynı yıllar için *ticarete-konu-olan* ve *konu-olmayan* faaliyetlerdeki bireylere %219.0, %100.4, %73.7 ve %489.4, %647.1, %404.8 daha fazla getiri getirmektedir. Bununla birlikte bu model sonucunda elde edilen etkiler, seçimdeki hata düzeltilmesinin yapılmadığı bir önceki modelle karşılaştırıldığında değişken bir yapıda olduğu görülmektedir³³⁴.

³³⁴ Örneğin, *ticarete-konu-olan* faaliyetlerdeki bireylere olan etki karşılaştırıldığında, seçimdeki hatanın düzeltilmediği modelde teknik lise ve lise mezunu olma durumunda bazı yıllarda daha yüksek bazı yıllarda daha düşük düzeylerde etkiye sahip olduğu görülmektedir. Bu model, ilkokul mezunu olma durumunda ise inceleme dönemi boyunca daha yüksek etkiye sahipken diğer yandan üniversite

Tecrübenin iki iktisadi faaliyetteki bireylerin ortalama ücret düzeyi üzerinde yarattığı farklılığa bakıldığında ise, ek bir yıl daha tecrübeli olmanın inceleme dönemi boyunca *ticarete-konu-olmayan* faaliyetlerdeki bireylerin ortalama ücret düzeyleri üzerinde daha fazla getiriye neden olduğu görülmektedir. Örneğin, 2002, 2007 ve 2009 yılları için bu getiriler *ticarete-konu-olan* ve *konu-olmayan* bireyler için %5.4, %4.5, %6.0 ve %7.0, %7.3, %7.7'dir. Seçimdeki hatanın dahil edildiği model ile bir önceki modele ilişkin bulgular karşılaştırıldığında ise, bu durumda bu model ile elde edilen sonuçların inceleme dönemi boyunca hem *ticarete-konu-olan* hem de *ticarete-konu-olmayan* faaliyetlerdeki bireylerin ortalama ücret düzeyleri üzerindeki getirisinin daha az olduğu anlaşılmaktadır.

Diğer taraftan, tecrübenin aksine ek bir yıl daha kıdemli olmanın *ticarete-konu-olan* faaliyetlerdeki bireylerin ortalama ücret düzeyleri üzerinde daha fazla getiriye neden olmaktadır. Örneğin, kıdemli olma 2002, 2007 ve 2009 yılları için *ticarete-konu-olan* ve *konu-olmayan* faaliyetlerdeki bireylere %5.7, %3.5, %4.3 ve %3.1, %3.0, %3.9 daha fazla katkıda bulunmaktadır. Seçimdeki hatanın katıldığı model ile diğer modelin karşılaştırılması sonucunda ise, inceleme dönemi boyunca bu değerlerin hem *ticarete-konu-olan* hem de *ticarete-konu-olmayan* faaliyetlerdeki bireyler için hemen hemen aynı düzeylerde kaldığı görülmektedir.

Kentsel bölgede yaşamının etkisi ise inceleme dönemi boyunca değişmektedir. Bazı yıllarda (2002, 2007 ve 2008 yılları) *ticarete-konu-olmayan* faaliyetlerdeki bireylerin ortalama ücret düzeylerine daha fazla getiriye neden olurken, diğer bazı yıllarda (2003, 2004, 2005, 2006 ve 2009 yılları) *ticarete-konu-olan* faaliyetlerdeki bireylerinkine daha fazla getiri getirmektedir. Örneğin, 2002, 2007 ve 2009 yılları için *ticarete-konu-olan* ve *konu-olmayan* faaliyetlerdeki bireylerin ortalama ücret düzeylerine %35.8, %42.5, %64.7 ve %46.8, %86.8, %37.6 etkide bulunmaktadır. İki farklı modelin karşılaştırılmasının sonucunda ise, her iki iktisadi faaliyet için seçimdeki hata modeline ait bulguların daha yüksek olduğu görülmektedir.

mezunu olma durumunda ise inceleme dönemi boyunca daha düşük etkiye sahip olduğu görülmektedir. Ticarete-konu-olmayan faaliyetlerdeki bireyler açısından iki model arasında karşılaştırma yapıldığında ise seçimdeki hata modelindeki bulguların diğer modele göre inceleme dönemi boyunca tüm eğitim düzeylerinde daha yüksek olduğu belirlenmiştir.

Çizelge 8.11: Ticarete-Konu-Olan ve Konu-Olmayan Bireyler için Ücret Denklemleri (Seçimdeki Sapmanın Düzeltildiği Model).

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Ticarete-Konu-Olan Bireyler								
Sabit	16.182*** (0.00)	12.689*** (0.00)	15.533*** (0.00)	-1.595 (0.38)	-2.057 (0.26)	3.406** (0.05)	5.253** (0.03)	4.783* (0.07)
Cinsiyet	0.793*** (0.00)	1.036*** (0.00)	0.986*** (0.00)	1.413*** (0.00)	1.447*** (0.00)	1.010*** (0.00)	0.976*** (0.00)	1.045** (0.00)
İlkokul	0.453*** (0.00)	0.427*** (0.00)	0.551*** (0.00)	0.468*** (0.00)	0.480*** (0.00)	0.134 (0.15)	0.087 (0.47)	0.104 (0.32)
Lise	0.644*** (0.00)	0.682*** (0.00)	0.793*** (0.00)	0.638*** (0.00)	0.660*** (0.00)	0.352*** (0.00)	0.295*** (0.01)	0.368*** (0.00)
Teknik Lise	0.926*** (0.00)	1.004*** (0.00)	1.555*** (0.00)	1.507*** (0.00)	1.343*** (0.00)	0.568*** (0.00)	0.370** (0.01)	0.535*** (0.00)
Yüksek Okul	0.476** (0.02)	0.865*** (0.00)	0.589*** (0.00)	0.646*** (0.00)	0.729*** (0.00)	0.482*** (0.00)	0.562*** (0.00)	0.481** (0.01)
Üniversite	1.160*** (0.00)	1.021*** (0.00)	0.727*** (0.00)	0.695*** (0.00)	0.315 (0.12)	0.695*** (0.00)	0.818*** (0.00)	0.552** (0.02)
Tecrübe	0.053*** (0.00)	0.045*** (0.00)	0.044*** (0.00)	0.050*** (0.00)	0.041*** (0.00)	0.044*** (0.00)	0.073*** (0.00)	0.058*** (0.00)
Tecrübe ²	-0.001*** (0.00)	-0.001*** (0.00)	-0.001*** (0.00)	-0.001*** (0.00)	-0.001*** (0.00)	-0.001*** (0.00)	-0.002*** (0.00)	-0.001*** (0.00)
Kıdem	0.055*** (0.00)	0.033*** (0.00)	0.027*** (0.00)	0.023*** (0.00)	0.039*** (0.00)	0.034*** (0.00)	0.037*** (0.00)	0.042*** (0.00)
Kent	0.306*** (0.00)	0.492*** (0.00)	0.549*** (0.00)	0.583*** (0.00)	0.536*** (0.00)	0.354*** (0.00)	0.285*** (0.00)	0.499*** (0.00)
İşyeri Statü	0.581*** (0.00)	0.494*** (0.00)	0.529*** (0.00)	0.397*** (0.00)	0.235** (0.05)	0.408*** (0.00)	0.327** (0.01)	0.435*** (0.00)
Meslek								
Üst Düzey	1.156*** (0.00)	1.316*** (0.00)	0.486 (0.21)	0.486* (0.07)	1.139*** (0.00)	0.585** (0.04)	0.998*** (0.00)	0.092 (0.82)
Yön./Müdürler	0.685*** (0.01)	0.801*** (0.00)	0.119 (0.77)	0.262 (0.39)	0.878*** (0.00)	0.387 (0.16)	0.593* (0.08)	0.026 (0.95)
Prof. Meslek Mensupları	0.961*** (0.00)	0.847*** (0.00)	-0.163 (0.66)	0.385 (0.10)	0.545** (0.01)	0.244 (0.28)	0.759** (0.01)	-0.263 (0.48)
Y. Prof. Meslek Mensupları	0.692*** (0.00)	0.767*** (0.00)	-0.307 (0.40)	0.165 (0.47)	0.490** (0.03)	0.133 (0.55)	0.457* (0.10)	-0.379 (0.31)
Büro/Müşteri Hizmet. Çışan.	0.465** (0.03)	0.545*** (0.00)	-0.653* (0.08)	0.025 (0.92)	0.283 (0.21)	-0.145 (0.53)	0.265 (0.35)	-0.493 (0.19)
Hizmet ve Satış Elemanları	0.546*** (0.01)	0.516*** (0.00)	-0.569 (0.11)	-0.137 (0.50)	0.203 (0.30)	-0.156 (0.45)	0.068 (0.79)	-0.825** (0.02)
İşlerde Çışan.	0.764*** (0.00)	0.602*** (0.00)	-0.407 (0.25)	0.011 (0.96)	0.428** (0.03)	0.145 (0.48)	0.509** (0.05)	-0.439 (0.22)
Tesis ve Mak. Operatörleri	0.038 (0.85)	0.037 (0.73)	-0.973*** (0.01)	-0.478** (0.02)	-0.237 (0.23)	-0.567*** (0.01)	-0.294 (0.25)	-1.152*** (0.00)
N.siz İşlerde Çalışanlar	3.618 (0.14)	8.710*** (0.00)	6.407** (0.02)	10.225*** (0.00)	10.671*** (0.00)	4.797** (0.04)	1.469* (0.64)	3.125 (0.37)
Seçimdeki Hata Terimi								
Uyarlanmış R ²	0.45	0.46	0.40	0.39	0.40	0.39	0.41	0.38
Gözlem	2283	5134	1920	2054	2022	2143	1859	2082

Çizelge 8.11 (devam): Ticarete-Konu-Olan ve Konu-Olmayan Bireyler için Ücret Denklemleri (Seçimdeki Sapmanın Düzeltildiği Model)

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Ticarete-Konu-Olmayan Bireyler								
Sabit	17.083*** (0.00)	17.654*** (0.00)	18.043*** (0.00)	3.807*** (0.00)	3.236*** (0.00)	2.687*** (0.00)	2.258*** (0.01)	5.861*** (0.00)
Cinsiyet	0.793*** (0.00)	0.709*** (0.00)	0.699*** (0.00)	0.881*** (0.00)	0.930*** (0.00)	1.072*** (0.00)	1.074*** (0.00)	0.519*** (0.00)
İlkokul	0.289*** (0.00)	0.280*** (0.00)	0.369*** (0.00)	0.361*** (0.00)	0.394*** (0.00)	0.292*** (0.00)	0.508*** (0.00)	0.375*** (0.00)
Lise	0.661*** (0.00)	0.754*** (0.00)	0.851*** (0.00)	0.820*** (0.00)	0.841*** (0.00)	0.816*** (0.00)	1.089*** (0.00)	0.780*** (0.00)
Teknik Lise	0.834*** (0.00)	0.908*** (0.00)	1.581*** (0.00)	1.565*** (0.00)	1.048*** (0.00)	0.971*** (0.00)	1.303*** (0.00)	0.914*** (0.00)
Yüksek Okul	1.448*** (0.00)	1.324*** (0.00)	1.464*** (0.00)	1.683*** (0.00)	1.629*** (0.00)	1.671*** (0.00)	1.831*** (0.00)	1.224*** (0.00)
Üniversite	1.774*** (0.00)	1.663*** (0.00)	1.711*** (0.00)	1.899*** (0.00)	2.163*** (0.00)	2.011*** (0.00)	2.208*** (0.00)	1.619*** (0.00)
Tecrübe	0.068*** (0.00)	0.060*** (0.00)	0.057*** (0.00)	0.060*** (0.00)	0.067*** (0.00)	0.070*** (0.00)	0.071*** (0.00)	0.074*** (0.00)
Tecrübe ²	-0.001*** (0.00)	-0.001*** (0.00)	-0.001*** (0.00)	-0.001*** (0.00)	-0.001*** (0.00)	-0.001*** (0.00)	-0.002*** (0.00)	-0.001*** (0.00)
Kıdem	0.031*** (0.00)	0.022*** (0.00)	0.028*** (0.00)	0.031*** (0.00)	0.032*** (0.00)	0.030*** (0.00)	0.035*** (0.00)	0.038*** (0.00)
Kent	0.384*** (0.00)	0.353*** (0.00)	0.336*** (0.00)	0.427*** (0.00)	0.336*** (0.00)	0.625*** (0.00)	0.447*** (0.00)	0.319*** (0.00)
İşyeri Statü	0.332*** (0.00)	0.332*** (0.00)	0.329*** (0.00)	0.286*** (0.00)	0.253*** (0.00)	0.272*** (0.00)	0.340*** (0.00)	0.345*** (0.00)
Meslek								
Üst Düzey	0.265 (0.12)	0.359*** (0.00)	-0.051 (0.80)	-0.247 (0.34)	0.227 (0.37)	0.258 (0.17)	0.678*** (0.00)	-0.103 (0.68)
Yön./Müdürler								
Prof. Meslek	-0.200 (0.24)	0.106 (0.32)	-0.276 (0.16)	-0.517** (0.04)	0.001 (1.00)	0.079 (0.67)	0.461** (0.01)	-0.215 (0.38)
Mensupları								
Y. Prof. Meslek	-0.003 (0.99)	0.204* (0.05)	-0.178 (0.36)	-0.305 (0.23)	0.296 (0.24)	0.127 (0.48)	0.453** (0.01)	-0.109 (0.66)
Mensupları								
Büro/Müşteri	-0.119 (0.47)	0.078 (0.45)	-0.262 (0.17)	-0.405 (0.11)	0.178 (0.48)	0.056 (0.76)	0.391** (0.03)	-0.152 (0.53)
Hizmt. Çısan.								
Hizmet ve Satış	-0.256 (0.12)	-0.035 (0.73)	-0.377** (0.05)	-0.545** (0.03)	0.017 (0.94)	-0.227 (0.20)	0.253 (0.15)	-0.332 (0.17)
Elemanları								
Sanatkarlar vb	-0.284 (0.08)	-0.075 (0.47)	-0.462** (0.02)	-0.660*** (0.01)	-0.068 (0.78)	-0.231 (0.19)	0.198 (0.26)	-0.340 (0.16)
İşlerde Çısan.								
Tesis ve Mak.	-0.027 (0.87)	0.186* (0.07)	-0.109 (0.57)	-0.285 (0.26)	0.272 (0.28)	-0.002 (0.99)	0.368** (0.04)	-0.087 (0.72)
Operatörleri								
N.siz İşlerde	-0.448*** (0.01)	-0.236** (0.02)	-0.455** (0.02)	-0.691*** (0.01)	-0.135 (0.59)	-0.316* (0.07)	0.099 (0.57)	-0.516** (0.03)
Çalışanlar								
Seçimdeki Hata	3.535*** (0.00)	3.044*** (0.00)	3.115*** (0.00)	3.924*** (0.00)	4.039*** (0.00)	4.939*** (0.00)	4.914*** (0.00)	1.192 (0.27)
Terimi								
Uyarlanmış R ²	0.41	0.41	0.39	0.39	0.39	0.39	0.41	0.40
Gözlem	4991	11448	3938	4101	4421	4293	4597	5320

Not: * $p < 0.1$; ** $p < 0.05$; *** $p < 0.01$

Bireylerin devlet sektöründe çalışmalarının ortalama ücret düzeylerine olan etkileri açısından ise, *ticarete-konu-olan* faaliyetlerdeki bireylerin 2006 ve 2008 yılları haricinde *ticarete-konu-olan* faaliyetlerdekilere oranla daha fazla getiri elde ettikleri belirlenmiştir. Örneğin, 2002, 2007 ve 2009 yılları için *ticarete-konu-olan* ve *konu-olmayan* faaliyetlerdeki bireylerin ortalama ücret düzeyleri üzerindeki etkisi %78.8, %50.4, %54.5 ve %39.4, %31.3, %41.2'dir. İki modelin karşılaştırılmasıyla elde edilen bulguların hemen hemen aynı düzeylerde olduğu tespit edilmiştir.

Meslek grupları açısından inceleme gerçekleştirildiğinde, üst düzey yöneticiler ve müdürlerin bulunduğu grubun etkisinin her iki iktisadi faaliyet için olumlu yönde olduğu belirlenmiştir. *Ticarete-konu-olan* faaliyetlerdeki bireyler üzerindeki getirisi *ticarete-konu-olmayan* faaliyetlerdekilere oranla daha fazladır. Örneğin, *ticarete-konu-olan* faaliyetlerdeki bireylerin ortalama ücret düzeyleri üzerindeki etkisi 2002, 2007 ve 2008 yıllarında sırasıyla %217.7, %79.5 ve %171.3 iken *ticarete-konu-olmayan* faaliyetlerdeki bireyler üzerindeki etkisi 2003 ve 2008 yılları için sırasıyla %74.9 ve %97.0'dir³³⁵. Seçimdeki hatanın düzeltildiği model ile önceki model karşılaştırıldığında *ticarete-konu-olan* faaliyetlerdeki bireylerin yeni modelin sonuçlarına göre daha fazla getiri elde ettikleri, *ticarete-konu-olmayan* faaliyetlerdeki bireyler açısından ise çok fazla bir farklılık olmadığı gözlemlenmiştir.

Profesyonel meslek mensuplarına ait grupta ise *ticarete-konu-olan* ve *konu-olmayan* faaliyetlerdeki bireylere ilişkin sonuçlar oldukça farklılık arz etmektedir. *Ticarete-konu-olan* faaliyetlerdeki bireyler üzerinde bu meslek grubunda bulunma olumlu yönde etkiye bulunmaktadır. Fakat diğer taraftan *ticarete-konu-olmayan* faaliyetler açısından ise, 2005 ve 2008 yılları olmak üzere sadece iki yılda istatistiki olarak anlamlı sonuçlar elde edilmiş ve bu iki yılda tam tersi iki sonuç elde edilmiştir. Örneğin, 2005 ve 2008 yılları için ortalama ücret düzeyi üzerine bu meslek grubunun etkisi sırasıyla -%67.7 daha az ve %58.6 daha fazla getiriye neden olmaktadır. *Ticarete-konu-olan* faaliyetlerdeki bireylerin ortalama ücret düzeyleri üzerindeki etkisi ise 2002, 2006 ve 2008 yıllarında sırasıyla %98.4, %140.6 ve %80.9'dur. Bu meslek grubu açısından her iki iktisadi faaliyet için de geçerli olmak üzere seçimdeki hatanın dahil edildiği ve edilmediği iki farklı modelde yer alan bulgular hemen hemen aynı düzeydedir.

³³⁵ Bu meslek grubunda, *ticarete-konu-olmayan* faaliyetler ile ilgili sonuçlar sadece 2003 ve 2008 yıllarında istatistiki olarak anlamlı sonuçlar vermiştir. Diğer yandan *ticarete-konu-olan* faaliyetlerdeki bireyler ile ilgili sonuçlar da 2004 ve 2009 yılları istatistiki olarak anlamlı değildir.

Yardımcı profesyonel meslek grubuna ilişkin sonuçlar ise, *ticarete-konu-olan* ve *konu-olmayan* faaliyetlerdeki bireylerin ortalama ücret düzeyleri üzerinde olumlu yönde etkide bulunduğunu göstermektedir. Örneğin, *ticarete-konu-olmayan* faaliyetlerdeki bireyler için 2003 ve 2008 yıllarında sırasıyla %22.6 ve %57.3 daha fazla getiriye, *ticarete-konu-olan* faaliyetlerdeki bireyler için 2002, 2006 ve 2008 yıllarında %161.4, %72.5 ve %113.6 daha fazla getiriye neden olmaktadır³³⁶. Büro ve müşteri hizmetleri meslek grubunda ise *ticarete-konu-olmayan* faaliyetlere ilişkin istatistiki olarak anlamlı olan tek yıl 2008 yılı olup, bu yılda bu meslek grubu %47.8 daha fazla getiriye neden olmaktadır. *Ticarete-konu-olan* bireylerin ortalama ücret düzeyi üzerinde de olumlu yönde etkiye sahiptir. 2002, 2003 ve 2006 yılları için %99.8, %115.3 ve %63.2 daha fazla getiri getirmektedir. Seçimdeki hatanın düzeltildiği modele ilişkin sonuçlar diğer modelle kıyaslandığında ise her iki iktisadi faaliyette de az da olsa daha yüksek getiriye neden olduğu belirlenmiştir.

Hizmet ve satış elemanlarının bulunduğu meslek grubunda ise iki farklı iktisadi grupta farklı sonuçlar elde edilmiştir. Bu meslek grubunda bulunma *ticarete-konu-olan* faaliyetlerdeki bireylerin ortalama ücret düzeyi üzerinde olumlu yönde etkide bulunmakta ve 2002 ve 2003 yıllarında sırasıyla %59.2 ve %72.5 daha fazla getiriye neden olmaktadır. *Ticarete-konu-olmayan* faaliyetlerdeki bireylerin ortalama ücret düzeyi üzerinde ise olumsuz yönde etkide bulunmakta ve 2004 ve 2005 yıllarında sırasıyla -%45.8 ve -%72.5 daha az getiriye sebep olmaktadır³³⁷. Seçimdeki hata modeli ile diğer model karşılaştırıldığında bu modelde, *ticarete-konu-olan* faaliyetlerdeki bireyler açısından hemen hemen aynı düzeyde etkide bulunduğu, *ticarete-konu-olmayan* faaliyetlerdeki bireylerin sonuçlarının ise az da olsa daha yüksek getiriye sebep olduğu görülmektedir.

Sanatkarlar ve vb işlerde çalışanların oluşturduğu meslek grubuna ilişkin sonuçlar da *ticarete-konu-olan* ve *konu-olmayan* faaliyetlerdeki bireylerin ortalama ücret düzeyi üzerinde farklı yönde etkide bulunmaktadır. Bu meslek grubunda bulunma *ticarete-konu-olmayan* faaliyetlerdeki bireyler üzerinde olumsuz yönde etkide bulunmaktadır. Örneğin, 2002, 2004 ve 2005 yılları için sırasıyla -%32.8, -%58.7 ve -%93.5 daha az getiriye neden olmaktadır. *Ticarete-konu-olan* faaliyetlerdeki bireyler açısından ise

³³⁶ Bu meslek grubunda ticarete-konu-olmayan faaliyetlerdeki bireylere ilişkin ücret denklemlerinin sonuçları sadece 2003 ve 2008 yılları için istatistiki olarak anlamlıdır. Buna karşın, ticarete-konu-olan faaliyetlerdeki bireyler için 2002, 2003, 2005, 2006 ve 2008 yıllarında istatistiki olarak anlamlıdır.

³³⁷ Her iki iktisadi faaliyette de ana metin içerisinde belirtilen yıllar haricinde diğer yıllara ilişkin sonuçlar istatistiki olarak anlamlı sonuçlar değildir.

farklı bir durum söz konusudur. 2002 ve 2003 yılında olumlu yönde etkide bulunurken, 2009 yılında tam tersi yönde bir etkide bulunmaktadır. Bu yıllar için sırasıyla %72.6, %67.5 ve -%128.2 etkide bulunmaktadır. Her iki iktisadi faaliyet için de seçimdeki hatanın düzeltildiği model ile elde edilen sonuçlar bir önceki modele ait sonuçlarla hemen hemen aynı düzeydedir³³⁸.

Tesis ve makine operatörlerinin bulunduğu meslek grubu ise *ticarete-konu-olmayan* faaliyetlerdeki bireylerin ortalama ücret düzeyleri üzerinde 2003 ve 2008 yıllarında sırasıyla %20.4 ve %44.5 daha fazla getiriye neden olmaktadır. *Ticarete-konu-olan* faaliyetlerdeki bireylerin ortalama ücret düzeyleri üzerinde ise yine olumlu bir etkiye sahip olup, 2002, 2006 ve 2008 yıllarında sırasıyla %114.7, %53.4 ve %66.4 daha fazla getiriye neden olmaktadır³³⁹. Buna ek olarak her iki modele ilişkin bulgular da her iki iktisadi faaliyet açısından yine hemen hemen aynı düzeyde sonuçlar vermiştir.

Niteliksiz işlerde çalışanların oluşturduğu meslek grubunun her iki iktisadi faaliyetteki bireylerin ortalama ücret düzeyi üzerindeki etkisi olumsuz yöndedir. İki iktisadi faaliyet üzerindeki etkisi kıyaslandığında ise *ticarete-konu-olan* faaliyetlerdeki bireylerin ücret düzeylerine olan etkisinin daha fazla olduğu görülmektedir. *Ticarete-konu-olan* faaliyetlerdeki bireylerin ücret düzeylerinde 2004, 2007 ve 2009 yıllarında sırasıyla -%164.6, -%75.8 ve -%216.5 daha az getiriye neden olmaktadır. *Ticarete-konu-olmayan*larınkinde ise 2002, 2007 ve 2009 yıllarında sırasıyla -%56.5, -%37.2 ve -%67.5 daha az getiriye sebep olmaktadır. İki farklı modele ilişkin sonuçların karşılaştırılmasında ise elde edilen sonuçların hemen hemen benzer etki derecesine sahip oldukları görülmektedir.

Blinder-Oaxaca Ayırıştırma Yöntemi Bulguları

Aşağıda yer alan Çizelge 8.12 seçimdeki hatanın düzeltildiği genişletilmiş modele ilişkin Blinder-Oaxaca (1973) ayırıştırma yöntemi sonuçlarını içermektedir. Bu çizelgede yer alan sonuçlar istihdam şeklinin seçiminde sapmanın olmadığı durumda ücret farklılığının nedenlerini ortaya koymaktadır.

Bu çizelgede yer alan sonuçlar daha önceki modellerde de olduğu gibi, inceleme dönemi boyunca *ticarete-konu-olmayan* faaliyetlerdeki bireylerin ortalama ücret

³³⁸ Bu meslek grubunda ana metin içerisinde bahsedilen yıllar haricindeki diğer tüm yıllarda elde edilen sonuçlar istatistiki olarak anlamlı değildir.

³³⁹ Yine benzer şekilde, bu meslek grubunda da ana metin içerisinde bahsedilen yıllar haricindeki diğer yıllarda elde edilen sonuçlar istatistiki olarak anlamlı değildir.

düzeylerinin *ticarete-konu-olan* faaliyetlerdeki bireylerinkinden daha fazla olduğunu göstermektedir. Seçimdeki sapmanın giderildiği bu model sonucunda elde edilen ücret farklılıklarının yönü değişmese de, bazı yıllar için az da olsa ücret farklılıklarının derecesinde değişiklikler söz konusu olmuştur. Örneğin, bir önceki alt bölümde yer alan genişletilmiş modele ilişkin sonuçlara göre 2002 ve 2003 yıllarındaki ücret farklılığı 0.222 ve 0.264 iken, bu model sonucunda elde edilen ücret farklılığı 0.212 ve 0.258'dir. Benzer değişiklikler diğer bazı yıllar için de geçerlidir. Fakat 2008 ve 2009 yıllarına ait ücret farklılıkları bir önceki modelde elde edilen sonuçlarla aynıdır.

İlk blokta yer alan sonuçlara göre, 2002, 2008 ve 2009 yıllarında beşeri sermaye donanımı, mesleki ve bölgesel farklılıklardan kaynaklanan ücret farklılığının *ticarete-konu-olmayan* faaliyetlerdeki ücretler lehine, diğer yıllarda ise *ticarete-konu-olan* faaliyetlerdeki ücretler lehine etkide bulunduğu anlaşılmaktadır. Diğer taraftan inceleme dönemi boyunca sektörel ayrımcılığın ise ücret farklılığını artırma yönünde, yani *ticarete-konu-olmayan* faaliyetlerdeki ücretler lehine etkide bulunduğu tespit edilmiştir. Dolayısıyla sektörel ayrımcılık iki iktisadi faaliyet arasındaki ücret farklılığını genişletici yönde etkide bulunmaktadır.

Beşeri sermaye donanımı, mesleki ve bölgesel farklılık, ücret farklılığının 2002, 2007 ve 2009 yıllarında sırasıyla 0.025, -0.104 ve 0.145 (%11.8, -%43.2 ve %36.3) bölümünden sorumludur. Sektörel ayrımcılık ise, aynı yıllar için sırasıyla 0.156, 0.230 ve 0.115 (%73.6, %95.4 ve %28.8) bölümünden sorumludur. Diğer yıllar için de elde edilen bulgular göz önüne alındığında, ücret farklılığının oluşmasında hem sektörel ayrımcılığın etkisinin hem de donanımsal, mesleki ve bölgesel farklılığın etkisinin olduğu görülmektedir. Seçimdeki sapmanın düzeltildiği bu model ile diğer modeller arasındaki en temel farklılık da bu sonuçtur. Zira diğer modellerde, net bir biçimde donanımsal farklılıkların rolünün büyük olduğu görülmüştür. Fakat seçimdeki sapmanın düzeltilmesiyle, aslında sektörel ayrımcılığın her bir yılda önemli bir rolü olduğu anlaşılmıştır.

Modelde yer alan değişkenlerin bireysel olarak ücret farklılığı üzerindeki etkilerini de bu ayrıştırma analizi sonucunda görmek mümkündür. Bu bağlamda, Çizelge 8.11 incelendiğinde, her bir değişkenin ücret farklılığı üzerindeki payı görülebilmektedir.

İlk olarak, cinsiyet ayrımcılığının diğer model sonuçlarında olduğu gibi, *ticarete-konu-olmayan* faaliyetlerdeki bireyler lehine bir etkide bulunduğu görülmektedir. İnceleme dönemi boyunca erkek olmanın ücret farklılığı üzerindeki etkisi, bu farklılığı arttırıcı yöndedir. Örneğin, 2002, 2007 ve 2009 yılları için bu değerler sırasıyla 0.036, 0.019 ve 0.028'dir. Daha açık bir ifade ile bu yıllarda, erkek olma kadın olmaya göre, ücret farklılığının %17.0, %7.9 ve %7.0'lik bölümünden sorumludur. Sektörel ayrımcılık bakımından ise, erkek çalışanların 2007 ve 2008 yılı haricinde *ticarete-konu-olan* faaliyetlerdeki bireyler lehine bir etkide bulunduğu görülmektedir. Bulgular bu iki yıl haricinde ücret farklılığını daraltıcı yönde etkide bulunduğu işaret etmektedir. Örneğin, yine aynı yıllar için sırasıyla 0.000, 0.047 ve -0.377 (%0.0, %19.5 ve -%94.3).

Eğitimin ücret farklılığı üzerindeki etkisi de cinsiyet değişkeninin etkisine benzer nitelik taşımaktadır. Eğitimsel donanımdaki farklılığın, inceleme dönemi boyunca *ticarete-konu-olmayan* faaliyetlerdeki bireyler lehine bir etkisi olduğu görülmektedir. Örneğin, 2002, 2007 ve 2009 yılları için 0.071, 0.083 ve 0.090'lık (%33.5, %34.4 ve %22.5'lik) bölümünden eğitimsel donanımdaki farklılık sorumludur. Diğer taraftan, sektörel ayrımcılığı gösteren açıklanamayan farklılığa bakıldığında ise, inceleme döneminin ilk üç yılında negatif yönde, diğer yıllarında pozitif yönde etkiye neden olduğu görülmektedir. Bir diğer ifade ile ilk üç yılda ücret farklılığını daraltıcı yönde bir etkisi olurken, diğer yıllarda ücret farklılığını genişletici yönde etkide bulunmaktadır. Örneğin, aynı yıllar için ücret farklılığının sırasıyla -0.059, 0.316 ve 0.337'lik (-%27.8, %131.1 ve %84.3'lik) kısmından sorumlu olduğu belirlenmiştir. Eğitimin ücret farklılığı üzerinde yarattığı toplam fark ise (Çizelge'de üçüncü blokta yer alan bulgulara göre), inceleme dönemi boyunca farklılığı genişletici yönde etkide bulunmaktadır.

Bireylerin beşeri sermaye donanımlarından biri olan tecrübedeki farklılığın ücret farklılaşması üzerindeki etkisi ise 2002 ve 2004 yılları haricindeki diğer tüm yıllarda farklılığın genişlemesi yönünde etkide bulunmaktadır. Örneğin, 2002, 2007 ve 2009 yılları için tecrübenin ücret farklılığının 0.001, -0.022 ve -0.008'lik (%0.5, -%9.1 ve -%2.0'lik) bölümünden sorumlu olduğu belirlenmiştir. Sektörel ayrımcılık bakımından ise, tecrübenin 2008 yılı haricinde ücret farklılığını arttırıcı yönde etkide bulunduğu görülmektedir. Aynı yıllar için, sırasıyla 0.216, 0.333 ve 0.230'lık (%101.9, %138.2 ve %57.5'lik) bölümünden sorumludur. Dolayısıyla elde edilen

sonuçlara göre, tecrübenin ücret farklılığı üzerindeki etkisinin yoğunluklu olarak sektörel ayrımcılık nedeniyle oluştuğu anlaşılmaktadır.

Kıdemdeki donanımsal farklılığın ücret farklılığına olan etkisinin ise inceleme dönemi boyunca ücret farklılığını genişletici yönde olduğu tespit edilmiştir. Örneğin, 2002, 2007 ve 2009 yıllarında ücret farklılığının %51.4, %22.0 ve %16.8'lik bölümünden kıdemdeki farklılığın sorumlu olduğu belirlenmiştir (logaritmik değerler olarak sırasıyla, 0.109, 0.053 ve 0.067). Buna karşın sektörel ayrımcılık açısından kıdemin ücret farklılığı üzerindeki etkisinin 2004 ve 2005 yılları haricinde farklılığı daraltıcı yönde olduğu görülmektedir. Aynı yıllar için sırasıyla -%63.7, -%9.5 ve -%6.5'lik bir daraltıcı etki yaratmaktadır (logaritmik değerler olarak sırasıyla, -0.135, -0.023 ve -0.026). Kıdemin ücret farklılığı üzerindeki toplam etkisinin ise 2002 yılı haricindeki diğer tüm yıllarda ücret farklılığını genişletici yönde olduğu anlaşılmıştır.

Bölgesel farklılığın ücret farklılığı üzerindeki etkisi ise inceleme dönemi boyunca genişletici yönde etki etmektedir. Örneğin, 2002, 2007 ve 2009 yılları için kentsel bölgede yaşamının ücret farklılığının 0.007, 0.037 ve 0.023'lik (%3.3, %15.4 ve %5.8'lik) bölümünden sorumlu olduğu görülmektedir. Diğer yandan, sektörel ayrımcılık açısından ise kentsel bölgede yaşamının ücret farklılığı üzerindeki etkisinin bazı yıllar için (2002, 2007 ve 2008 yılları) *ticarete-konu-olan* faaliyetlerdeki bireyler lehine, diğer bazı yıllar için ise *ticarete-konu-olmayan* faaliyetlerdeki bireyler lehine olduğu görülmektedir. Yine aynı yıllar için, bu değerler 0.069, 0.194 ve -0.139'lık (%32.5, %80.5 ve -%34.8'lik) etki yaratmaktadır. Sektörel ayrımcılık açısından etkisinin dağıtımsal etkiye nazaran daha fazla olduğu görülmektedir. Bu bağlamda, kentsel bölgede yaşamının ücret farklılığı üzerindeki toplam etkisinin ise inceleme dönemi boyunca genişletici yönde etkide bulunduğu tespit edilmiştir.

Çizelge 8.12: Oaxaca Ayrıştırma Yöntemi ile Ücret Farklılaşması (Seçimdeki Sapmanın Düzeltildiği Genişletilmiş Model)

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
<i>Açıklanan Fark</i>								
Erkek	0.036	0.041	0.065	0.034	0.026	0.019	0.008	0.028
Eğitim	0.071	0.096	0.040	0.057	-0.020	0.083	0.121	0.090
Tecrübe	0.001	-0.003	0.008	-0.001	-0.020	-0.022	-0.001	-0.008
Kıdem	0.109	0.072	0.057	0.041	0.094	0.053	0.070	0.067
Kent	0.007	0.029	0.039	0.044	0.024	0.037	0.020	0.023
İşyeri Statü	0.143	0.149	0.156	0.112	0.068	0.106	0.092	0.121
Meslek	0.038	0.115	0.156	0.155	0.143	0.111	0.140	0.229
Sapma Terimi	-0.381	-0.933	-0.665	-1.020	-1.121	-0.491	-0.177	-0.405
Açıklanan Toplam	0.025	-0.435	-0.145	-0.578	-0.807	-0.104	0.273	0.145
<i>Açıklanamayan Fark</i>								
Erkek	0.000	-0.253	-0.211	-0.407	-0.406	0.047	0.073	-0.377
Eğitim	-0.059	-0.027	-0.014	0.052	0.048	0.316	0.602	0.337
Tecrübe	0.216	0.265	0.193	0.152	0.396	0.333	-0.014	0.230
İşteki Çalışma Süresi	-0.135	-0.067	0.006	0.048	-0.040	-0.023	-0.014	-0.026
Kent	0.069	-0.109	-0.160	-0.115	-0.149	0.194	0.119	-0.139
İşyeri Statü (Devlet)	-0.024	-0.013	-0.011	-0.005	0.001	-0.006	0.000	-0.003
Meslek	-0.753	-0.491	0.234	-0.403	-0.182	-0.014	0.070	0.426
Sapma Terimi	-0.060	-4.149	-2.399	-4.541	-4.739	0.102	2.501	-1.411
Sabit Terim	0.901	4.965	2.510	5.402	5.293	-0.720	-2.995	1.078
Açıklanamayan Toplam	0.156	0.120	0.148	0.181	0.223	0.230	0.344	0.115
<i>Toplam Fark</i>								
Erkek	0.036	-0.213	-0.146	-0.373	-0.380	0.066	0.081	-0.349
Eğitim	0.012	0.068	0.026	0.109	0.027	0.399	0.723	0.427
Tecrübe	0.217	0.262	0.201	0.151	0.376	0.311	-0.015	0.222
İşteki Çalışma Süresi	-0.027	0.004	0.064	0.090	0.054	0.030	0.056	0.040
Kent	0.077	-0.080	-0.121	-0.072	-0.125	0.231	0.139	-0.115
İşyeri Statü (Devlet)	0.119	0.136	0.144	0.106	0.068	0.100	0.093	0.118
Meslek	-0.714	-0.376	0.390	-0.248	-0.038	0.097	0.211	0.655
Sapma Terimi	-0.441	-5.083	-3.064	-5.561	-5.860	-0.389	2.324	-1.817
Sabit Terim	0.901	4.965	2.510	5.402	5.293	-0.720	-2.995	1.078
Alt Toplam	0.181	-0.315	0.003	-0.397	-0.584	0.125	0.617	0.260
Etkileşim Farkı	0.031	0.573	0.306	0.680	0.858	0.115	-0.298	0.140
Toplam Ücret Farkı	0.212 (%23.6)	0.258 (%29.4)	0.309 (%36.2)	0.283 (%32.7)	0.274 (%31.5)	0.241 (%27.3)	0.319 (%37.6)	0.400 (%49.2)

Devlet sektöründe çalışmanın ücret farklılığı üzerindeki etkisinin, farklılığı genişletici yönde olduğu görülmektedir. Örneğin, 2002, 2007 ve 2009 yılları için devlet sektöründe çalışma ücret farklılığının 0.143, 0.106 ve 0.121'lik (%67.5, %44.0 ve %30.3'lük) bölümünden sorumludur. Sektörel ayrımcılık bakımından ise, bu

değişkenin etkisinin 2006 ve 2008 yılları haricinde ücret farklılığını daraltıcı yönde etkide bulunduğu görülmektedir. Aynı yıllar için, sırasıyla -0.024, -0.006 ve -0.003'lük (-%11.3, -%2.5 ve -%0.5'lik) bölümünden sorumludur. Elde edilen bulgular, ücret farklılığı üzerindeki etkinin derecesinin yüksek olduğu çalışan sektörlerdeki farklılıktan kaynaklandığını göstermektedir. Bu bağlamda da devlet sektöründe çalışmanın toplam etkisinin yönü ücret farklılığını genişletici yönde olmaktadır.

Son olarak meslek grubunun ücret farklılığı üzerindeki etkisine bakıldığında ise, mesleki donanımdaki farklılığın ücret farklılığını genişletici yönde etkide bulunduğu görülmektedir. Örneğin, 2002, 2007 ve 2009 yılları için ücret farklılığının 0.038, 0.111 ve 0.121'lik (%17.9, %46.1 ve %57.3'lük) bölümünden sorumludur. Diğer yandan, sektörel ayrımcılık bakımından ise inceleme döneminin son iki yılı haricinde ücret farklılığını daraltıcı yönde etkide bulunduğu görülmektedir. Aynı yıllar için sırasıyla -0.753, -0.014 ve 0.426'lık (-%355.2, -%5.8 ve %106.5'lik) etkisi söz konusudur. Dolayısıyla da, meslek değişkeninin ücret farklılığı üzerindeki etkisi çok büyük bir oranda sektörel ayrımcılıktan kaynaklanmaktadır.

8.5 Değerlendirme

Bu bölümde Türkiye ekonomisindeki iki farklı iktisadi faaliyetin ücret gelirlerindeki farklılaşmanın ayrıştırılması amacıyla Blinder-Oaxaca (1973) ayrıştırma yöntemi ile inceleme gerçekleştirilmiştir. Oluşturulan iki farklı model çerçevesinde 2002-2009 inceleme dönemindeki her bir yıl için ayrı ayrı olmak üzere beşeri sermaye, bölgesel, sektörel donanımının ve sektörel ayrımcılığın ücret farklılığı üzerindeki etki derecesi tespit edilmiştir.

Bu incelemelerle birlikte istihdam şeklinin seçimindeki sapmadan kaynaklanabilecek sapmalı sonuçların önüne geçilebilmesi amacıyla Trost ve Lee (1984) tarafından birden fazla seçim alternatifinin söz konusu olduğu durumlar için önerilen model kullanılmıştır. Bu modelde seçimdeki hatanın düzeltilmesi ile ilgili işlemler gerçekleştirilerek farklı seçim alternatifleri ile karşı karşıya kalan bireylerin ücret gelirlerindeki farklılık ayrıştırma analizine tabi tutulmuştur. Böylelikle karşılaştırmalı olarak ücret düzeylerindeki farklılığın nedenleri ortaya konulmuştur.

Ticarete-Konu-Olan ve Konu-Olmayan Faaliyetlerdeki Ücret Farklılığı

İnceleme dönemi boyunca *ticarete-konu-olan* ve *konu-olmayan* faaliyetlerdeki bireyler arasında ücret farklılığının söz konusu olduğu tespit edilmiştir. Bu ücret farklılığı bütün inceleme dönemi boyunca *ticarete-konu-olmayan* faaliyetler lehine hareket etmektedir. İki grup arasındaki ücret farklılığının derecesi ilk yıllarda çok yüksek olmamakla birlikte, *ticarete-konu-olmayan* faaliyetlerdeki bireylerin ortalama ücret düzeyi her bir yıl için, *ticarete-konu-olan* faaliyetlerdeki bireylerin ortalama ücret düzeyinden daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Aşağıdaki Çizelge 8.13’den de görüleceği üzere, iki iktisadi faaliyet arasındaki ücret farklılığında 2002 yılından itibaren *ticarete-konu-olmayan* faaliyetlerdeki ücretler lehine bir artış olduğu, 2005 yılından sonra 2007 yılına gelindiğinde az da olsa bir azalma görüldüğü fakat yine daha sonrası bir artış eğilimde olduğu görülmüştür³⁴⁰.

Çizelge 8.13: İki İktisadi Faaliyetteki Bireylerin Ücret Farklılığı (%)

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Ücret farklılığı	24.9	30.2	36.2	35.5	35.1	28.0	37.3	49.2

Kaynak: Yazarın hesaplamaları

Aslında Çizelge’den de net bir biçimde anlaşılabileceği gibi, zaman içerisinde ücret farklılığında çeşitli iniş ve çıkışlar olmasına karşın yine de bir artış eğilimi söz konusudur. 2002 yılından 2009 yılına gelindiğinde ise ücret farklılığı neredeyse iki katına çıkmıştır.

Ücret farklılığında *ticarete-konu-olmayan* faaliyetlerin lehine yaşanan durum aslında Türkiye ekonomisi için beklenen bir durumdur. Zira 2002 döneminden itibaren uygulanmakta olan makroiktisadi politikalarla temel olarak sektörler arasında bir seçime giderek, *ticarete-konu-olmayan* iktisadi faaliyetlere yönelik olarak politikalar oluşturulmuştur. Bu iktisadi faaliyete dayalı bir ekonomik büyüme süreci içerisine girildiğinden, *ticarete-konu-olmayan* faaliyetlere yönelik olarak harcamaların gerçekleştirilmesi sağlanmıştır. Bu bağlamda, ticarete-konu-olan faaliyetlerden elde edilen gelirler ile *ticarete-konu-olmayan* faaliyetlere yönelik harcamalar gerçekleştirilmiştir. Bu durum *ticarete-konu-olmayan* faaliyetlerin ücret düzeylerinde olması gerekenden yani üretkenlik kapasitesinden daha ileri bir ücret seviyesine

³⁴⁰ Çizelge 8.12’de yer alan yüzdesel ifadeler, Blinder-Oaxaca (1973) ayrıştırma yöntemi ile elde edilen logaritmik değerlerin anti logaritmaları alınıp yüzdesel çevrimleri yapılarak elde edilmiştir. Bu yüzdesel ifadeler daha önceki alt bölümlerde ücret denklemlerinin yorumlandığı ana metin içerisindeki yüzdesel ifadelerin hesaplanmasında kullanılan formül ile hesaplanmıştır.

erişmelerine ve *ticarete-konu-olan* faaliyetler ile arasındaki ücret farklılığının artmasına neden olmuştur.

Diğer taraftan, iki iktisadi faaliyette görölen ücret farklılığının ayrıştırılması sonucunda, seçimdeki sapmanın olmadığı varsayımı altında bu ücret farklılığının büyük bir bölümünün donanımsal farklılıklar nedeniyle olduğu görölmektedir. Bir diğer değişle, *ticarete-konu-olmayan* faaliyetlerdeki ortalama ücret düzeyinin *ticarete-konu-olan* faaliyetlerdeki ortalama ücret düzeyinden daha fazla olmasının altında yatan neden, bu iktisadi faaliyetteki beşeri, mesleki ve bölgesel donanımdaki farklılıktır.

Aslında bu etki, bireylerin sahip olduğu mesleki donanım ve sektörel farklılık nedeniyle ortaya çıkmaktadır. Özellikle inceleme dönemi boyunca *ticarete-konu-olmayan* faaliyetlerdeki bireylerin devlet sektöründe çalışmalarının kendilerinin ortalama ücret düzeyi üzerinde bir farklılık yarattığı görölmektedir. Aslında bu durum oldukça olası bir senaryoyu gözler önüne sermektedir. Devlet sektöründe bulunan *ticarete-konu-olmayan* faaliyetlerdeki bireylerin ortalama ücret düzeylerinin *ticarete-konu-olan* faaliyetlerdekilere oranla daha fazla korunma altına alındığını ve bu durumun aslında hükümetin inisiyatifinin ne yönde olduğunun bir göstergesi olduğu aşıkardır.

Önplana çıkan bir diğer faktörde iki iktisadi faaliyet arasındaki mesleki donanımsal farklılıktır. Bu durum, *ticarete-konu-olmayan* faaliyetlerdeki bireylerin mesleki donanım olarak *ticarete-konu-olan* faaliyetlerdekilere oranla çok daha yüksek donanımlı olduklarına işaret etmektedir. Bu yüksek donanım da elbette daha fazla ücret getirisi elde edilmesine yol açmaktadır. Benzer şekilde, bir diğer önemli olan faktör de eğitimsel donanımdaki farklılığın etkisidir. Bu durum da aynı mesleki donanımda olduğu gibi eğitimsel donanım olarak *ticarete-konu-olmayan* faaliyetlerdeki bireylerin daha eğitimli olduklarını göstermektedir. Bu bireylerin sahip oldukları eğitim de kendilerinin daha fazla ücret getirisi elde etmelerini sağlamaktadır.

Ücret farklılığı üzerinde etkin bir payı olan bir diğer faktör de iki iktisadi faaliyetteki bireylerin sahip oldukları kıdem farklılıklarıdır. Bireylerin sahip oldukları kıdemdeki farklılık ortalama ücret düzeyi üzerinde ikinci derecede etkin beşeri sermaye donanımdır.

Türkiye ekonomisinde sektörel bir ayrımcılık olup olmadığı veya bu sektörel ayrımcılığın iki farklı iktisadi faaliyetteki bireylerin ortalama ücret düzeylerinde bir farklılaşmaya yol açıp açmadığı oldukça merak edilen bir sorudur. Bu bağlamda, elde edilen sonuçlar değerlendirildiğinde, inceleme dönemi boyunca aslında Türkiye ekonomisinde ücret farklılığını daraltıcı yönde bir sektörel ayrımcılığın söz konusu olduğu görülmektedir. Bu elde edilen sonuç aslında şaşırtıcıdır. Zira hükümet uyguladığı makroiktisadi politikalar neticesinde üretkenliğinin ötesinde *ticarete-konu-olmayan* faaliyetlere yönelik harcamaların yaratılması ve bu doğrultuda bu faaliyetlerde bulunan bireylere daha fazla gelir kaynağı sunulması neticesinde, bu sektörel ayrımcılığın etkisinin de ücret farklılığını arttırıcı yönde olması beklenmekteydi. Bu durumda, *ticarete-konu-olmayan* faaliyetlere doğru yaratılan gelir aktarım mekanizmalarının ortalama ücret düzeyleri bakımından bir genişletici bir etkiye neden olmadığı anlaşılmaktadır.

Bununla birlikte sektörel ayrımcılıktan kaynaklanan daraltıcı etkinin derecesi ile donanımsal farklılıktan kaynaklanan genişletici etkinin derecesi karşılaştırıldığında, donanımsal farklılığının derecesinin çok daha yüksek olduğu göze çarpmaktadır. Bu nedenle elde edilen sonuçlar ışığında, Türkiye ekonomisindeki iki iktisadi faaliyet arasındaki ücret farklılığının büyük bir bölümünden iki faaliyet arasındaki donanımsal farklılığın sorumlu olduğu anlaşılmıştır.

Seçimdeki sapmanın düzeltildiği modele göre elde edilen bulgular da genişletilmiş modeldeki bulgularla tutarlı sonuçlar vermiştir. Bu model sonucunda da ön plana çıkan etkenler iki iktisadi faaliyet arasındaki mesleki, eğitimsel ve sektörel farklılıklardır. Fakat bu model ile genişletilmiş model sonucunda elde edilen bulguların arasındaki temel farklılık, seçimdeki sapma teriminin etkisiyle iki iktisadi faaliyet arasındaki beşeri, mesleki, bölgesel farklılıkların ücret farklılığı üzerindeki getirisinin tam tersine dönmüş olmasıdır. Daha açık bir ifade ile iki iktisadi faaliyet arasındaki donanımsal farklılık, diğer modelin tersine, ücret farklılığının daralmasına yönelik etki etmektedir. Yani seçimdeki sapma etkisi ortadan kaldırıldığında donanımsal farklılıklar, *ticarete-konu-olan* faaliyetlerdeki bireylerin ortalama ücret düzeyleri lehine hareket etmektedirler.

Diğer taraftan benzer bir durum sektörel ayrımcılığın etkisinde görülmektedir. Sektörel ayrımcılık nedeniyle ücret farklılığı üzerinde oluşan etkinin *ticarete-konu-olmayan* faaliyetler aleyhine olduğu görülmektedir. Bir diğer ifade ile ayrımcılık,

ticarete-konu-olan ve *konu-olmayan* faaliyetlerdeki bireylerin ortalama ücret düzeyleri arasındaki farkın artmasına yönelik etkide bulunmaktadır.

Dolayısıyla aslında seçimdeki sapmanın kaldırıldığı durumda , beklentilerle örtüşen bir tablonun oluştuğu görülmektedir. hükümet tarafından yapılan sektörel seçim sonucunda *ticarete-konu-olmayan* faaliyetlerdeki bireylerin ücret düzeyleri lehine bir etki olduğu tespit edilmiştir.

9. ÜCRET GELİRLERİNDEKİ FARKLILIĞIN KANTİL REGRESYON AYRIŞTIRMA YÖNTEMİ İLE AYRIŞTIRILMASI

9.1 Giriş

Yukarıdaki bölümde Türkiye ekonomisinde *ticarete-konu-olan ve konu-olmayan* faaliyetlerdeki ücret farklılığının nedenleri irdelenmiştir. Bu iktisadi faaliyetlerdeki ücret farklılığının incelenmesinde, ortalama ücret düzeyleri arasındaki farklılık üzerinde beşeri sermaye donanım farklılıklarının ve sektörel ayrımcılığın yarattığı etki dereceleri tespit edilmiştir.

Fakat ücret gibi dağılım içerisinde farklı yoğunlaşmalara sahip olabilen değişkenlere ilişkin ortalama düzeyde gerçekleştirilen analizlerin sonuçları, bu teknikler sadece ortalama düzeydeki farklılaşmaların tespit edilmesine odaklandıkları için yetersiz kalabilmektedir. Zira bazı faktörlerin bu değişkenlere olan etkileri sadece ortalama düzeyde olmayıp, dağılımının farklı noktalarına olan etkileri farklı biçimde gerçekleşebilmektedir. Böyle bir durum da aslında, elde edilen sonuçların eksik veya hatalı olmasına sebebiyet verebilmekte ve yorumların yetersiz kalmasına yol açmaktadır.

Bu noktada, literatürde alternatif regresyon modelleri geliştirilmiş ve ortalama düzeyde gerçekleştiren analizlerden daha yoğun ve geniş bilgi edinilmesini sağlayan bazı yöntemler kullanılmaya başlanmıştır. Bu yöntemlerden biri de Koenker ve Bassett (1978a) tarafından geliştirilen kantil regresyon yöntemidir. Dağılımın belirli noktalarına ilişkin tahminlerin yapılmasına olanak tanıyan bu yöntemi kullanarak Machado ve Mata (2005) dağılımlara ilişkin ayrıştırma yöntemi geliştirmiştir.

Bu nedenle bu bölümde kantil ayrıştırma yöntemi kullanılarak, ücret dağılımının farklı kantillerindeki farklılaşmanın nedenlerinin tespit edilmesi amaçlanmaktadır. Bunun yanı sıra, yukarıdaki bölümde yer alan ortalama ücret düzeyindeki farklılaşmada etkili faktörlerin ayrıştırılmasına yönelik olan Blinder-Oaxaca (1973) ayrıştırma analizinden elde edilen bulguların tutarlı ve sağlam sonuçlar olup olmadıklarının belirlenmesi bu bölümün hedeflerinden biridir.

Bu bölüm beş alt bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünü ardından, ikinci bölümde Melly (2006)'ın Machado ve Mata (2005) tarafından önerilen yöntemi uyarladığı kantil ayrıştırma yönteminin teorik yapısı verilecektir. Üçüncü bölüm ise literatürde kantil regresyon ayrıştırma yöntemi ile gerçekleştiren ampirik ve teorik çalışmaların incelendiği bölümdür. Ardından, dördüncü bölümde bu ayrıştırma yöntemi ile Türkiye ekonomisinin ampirik incelenmesi gerçekleştirilecektir. En son bölüm olan beşinci bölüm ise elde edilen ampirik bulguların değerlendirildiği bölümdür.

9.2 Yöntem

İki temel gruptaki ücret dağılımındaki farklılaşmanın ayrıştırılması, emek piyasasındaki çeşitli eşitsizliklerin incelenmesi amacıyla yoğun bir biçimde kullanılmaktadır. Özellikle, ortalama düzeyde gözlemlenen ücret farklılığının beşeri sermaye donanımındaki farklılık ve ayrımcılıktan kaynaklanan farklılık olmak üzere iki temel bileşene ayrıştırılması birçok çalışmaya konu olmuştur. Bu nedenle de Blinder-Oaxaca (1973) ayrıştırma yöntemi birçok teorik ve ampirik çalışmaya temel oluşturmuştur.

Elbette her yöntemin bünyesinde barındırdığı olumlu ve olumsuz çeşitli özellikler söz konusudur. Bu nedenle, özellikle bazı çalışmalarda ücret dağılımı gibi farklı noktalarda farklı yoğunlaşmalara sahip dağılımlara ilişkin değerlendirilmelerin yapılmasında sadece ortalama düzeydeki incelemenin yetersiz kalacağının belirtilmesi nedeniyle literatürde alternatif inceleme teknikleri geliştirilmiştir. Bu alternatif yöntemlerden biri olan kantil regresyon ayrıştırma yöntemi sahip olduğu bazı olumlu özellikler nedeniyle son yıllarda yoğun bir biçimde kullanılmaya başlanmıştır (Kuan, 2007; Chen ve Wei, 2005; Koenker, 2005).

Bu yöntem de Blinder-Oaxaca (1973) ayrıştırma yöntemine benzer şekilde farklılaşmanın iki farklı bileşene ayrılmasına olanak tanımaktadır. Buna ek olarak, belirli kantillerdeki farklılaşmanın nedenlerinin belirlenmesini sağladığından Blinder-Oaxaca (1973) yöntemine oranla ücret dağılımı hakkında daha geniş bir bilgi edinilmektedir.

9.2.1 Kantil Regresyon Ayrıştırma Yöntemi

Alternatif regresyon modeli olarak önerilen kantil regresyon yöntemi özellikle EKK yöntemi ile inceleme gerçekleştiren Blinder-Oaxaca (1973) ayrıştırma yönteminin

bulgularına oranla sahip olduğu bazı temel özellikler nedeniyle daha fazla tercih edilir duruma gelmiştir.

Kantil Regresyon Ayırıştırma Yönteminin Özellikleri

Daha öncede bahsedildiği gibi, EKK yöntemi ile tahmin denklemlerinin oluşturan ayırıştırma analizi ile incelemenin gerçekleştirilmesi, özellikle ücret farklılığının tespitinde yetersiz bilgilere erişilmesine yol açmaktadır. Ücret dağılımı sadece ortalama düzeyinde bir ayırıştırma tekniği ile incelemeye tabi tutulduğunda bazı noktaların eksik kalması söz konusu olabilmektedir. Örneğin, ücret dağılımının üst kuyruğundaki ücret farklılığı artarken, alt kuyruğundaki farklılık azalabilmektedir (Frölich ve Melly, 2010). Bu nedenle dağılımın hangi noktalarında ücret eşitsizliğinin arttığı ya da azaldığı ile ilgili net bir bilgiye erişebilmek amacıyla seçilen belirli kantillerdeki ücret farklılığının tahmin edilmesine olanak tanıyan kantil ayırıştırma yöntemi kullanılmıştır.

Aslında kantil regresyon yönteminin sahip olduğu en önemli özellik, EKK yönteminden farklı olarak koşullu ücret dağılımındaki farklı kantiller üzerinde çeşitli faktörlerin etkilerinin belirlenmesinde daha esnek bir yöntem önererek, bütün ücret dağılımının şeklinin ve ölçeğinin belirlenmesine olanak tanımasıdır³⁴¹. Dolayısıyla tek bir noktadaki ücret farklılığına odaklanmadığından bütün ücret dağılımının gözler önüne serilmesini sağlamaktadır (Buchinsky, 1998).

Kantil regresyon yöntemi koşullu kantil fonksiyonlarının tahmin modeli için uygun bir yöntem sağladığından özellikle koşullu kantillerin farklılaştığı durumlarda, belirli kantiller için regresyon katsayılarının belirlenmesi kullanışlı bilgilerin edinilmesini sağlamaktadır (Koenker ve Hallock, 2001; Chen ve Wei, 2005).

Kantil regresyon yönteminin sahip olduğu bir özellik ise, regresyon modellerindeki klasik varsayımlardan biri olan hata terimlerinin normal dağılması varsayımını ihmal eden sağlam (robust) bir regresyon yöntemi olmasıdır. Dolayısıyla hata terimi normal dağılmadığında kantil regresyon tahmin edicileri EKK tahmin edicilerinden çok daha etkin sonuçlar vermektedir (Koenker ve Bassett, 2001).

³⁴¹ Koenker ve Bassett (1978a) tarafından kurgulanan kantil regresyon modelinin özel bir durumu en küçük mutlak sapma regresyon modelidir. Bir diğer ifade ile kantil regresyon en küçük mutlak sapma regresyon modelinin belirlenen kantiller için genişletilmiş halini yansıtmaktadır (Koenker ve Bassett, 1978b).

Öte yandan, bu regresyon yöntemi bağımlı değişkenin (ücret düzeyi gibi) bazı uç değerlere ve normal dışı hatalara sahip olması durumunda, daha sağlam katsayı tahminlerinin elde edilmesine olanak tanıdığından, EKK yöntemine oranla daha etkin bir yöntem olduğu ifade edilmektedir (Buchinsky, 1998). Bunun sebebi olarak kantil regresyon amaç fonksiyonunun mutlak sapmaların ağırlıklı toplamı olması gösterilmiştir. Bu nedenle de, bağımlı değişkene ait uç değerlere karşı tahmin edilen katsayılar vektörü duyarlı değildir.

Kantil Regresyon Ayırıştırma Yönteminin Matematiksel Gösterimi

Blinder-Oaxaca (1973) ayırıştırma yönteminde olduğu gibi, bu ayırıştırma yöntemi de belirli aşamalar içermektedir. Benzer şekilde, ilk aşama ayrı ayrı kantil ücret regresyon denklemlerinin tahmin edilmesidir. Bu nedenle, yine Mincer (1974) beşeri sermaye teorisine dayanarak ücret denklemleri oluşturulacaktır. Bu yöntemde de, EKK yönteminde olduğu gibi ilk olarak kantil regresyon katsayıları tahmin edilmekte ve ardından belirli kantillerdeki iki farklı gruptaki ücret farklılığı emek piyasasındaki özelliklerden kaynaklanan (sektörel ayrımcılık) ve donanımlardaki farklılıktan kaynaklanan bileşenler olmak üzere iki bölüme ayırıştırılmaktadır.

EKK yönteminden farklı olarak, kantil regresyon modeli mutlak hata cinsinden formülize edilmekte ve tahmin edici en küçük mutlak sapma tahmin edicisi olarak adlandırılmaktadır. Kantil ücret denklemini aşağıdaki gibi yazmak mümkündür:

$$\ln W_i = \beta_{\theta} x_i + u_{\theta i} \quad \text{Quantile}_{\theta}(\ln W_i / x_i) = \beta_{\theta} x_i \quad (9.1)$$

Burada x_i bağımsız değişkenler vektörünü, β_{θ} bu değişkenlere ait parametrelerin vektörünü göstermektedir. $\ln W_i$ ise Blinder-Oaxaca (1973) ayırıştırma yönteminde olduğu gibi ücret düzeyinin logaritmasını ve son olarak $u_{\theta i}$ rassal hata terimini ifade etmektedir³⁴².

Yukarıdaki eşitlik (9.1)'de yer alan $\text{Quantile}_{\theta}(\ln W_i / x_i)$ ifadesi logaritmik ücret düzeyinin x değişkenine olan oranının θ . koşullu kantilini göstermektedir. Koenker ve Bassett (1978a), θ . regresyon kantilinin aşağıdaki minimizasyon probleminin çözülmesiyle tahmin edilebileceğini belirtmiştir:

³⁴² Kantil ücret denkleminde de, bir önceki bölümdeki ücret denkleminde olduğu gibi, beşeri sermaye donanımları olarak, eğitim, tecrübe, tecrübenin karesi, kıdem, cinsiyet değişkenleri bölgesel değişken olarak kent/kır değişkeni kullanılmıştır. Detaylı açıklamalar için bakınız: Bölüm 8.2.1

$$\min_{\beta \in R} \sum_{i=1}^N \rho_{\theta}(\ln W_i - x_i \beta_{\theta}) \quad (9.2)$$

Burada $\rho_{\theta}(\varepsilon)$ ifadesi eğer $\varepsilon > 0$ ise $\rho_{\theta}(\varepsilon) = \theta \varepsilon$ veya eğer $\varepsilon < 0$ ise $\rho_{\theta}(\varepsilon) = (\theta - 1)\varepsilon$ şeklindeki check fonksiyonunu göstermektedir. En küçük mutlak sapmalar tahmin edicisi olan β ifadesi belirli kantiller için ayrı ayrı tahmin edilerek elde edilmektedir. Örneğin, medyan regresyon için $\theta = 0.5$ değerini veya diğer belirli kantiller için $\theta = 0.10$, $\theta = 0.25$, $\theta = 0.75$ değerlerini alarak bu parametreye ulaşılmaktadır.

Machado ve Matta (2005) tarafından kantillere dayalı olarak önerilen ayrıştırma yöntemi aslında Blinder-Oaxaca (1973) ayrıştırma yönteminin genişletilmiş bir halini sergilemektedir. Zira koşullu ortalama ücret farklılığının ayrıştırılması işlemi önerilen bu yöntem ile bütün ücret dağılımındaki ücret farklılığının ayrıştırılmasına olanak tanınmaktadır.

Melly (2006) ise koşulsuz dağılımın farklı kantillerindeki gruplar arası farklılığın ayrıştırılmasına yönelik Machado ve Matta (2005) tarafından kurgulanan teknik için uyarlanmış bir prosedür önermiştir. Bu prosedür ile, rassal olarak uniform bir dağılımda θ ile simgelenen kantili oluşturmak yerine koşullu dağılım belirli kantiller için kantil regresyon ile tahmin edilmektedir (Giulio, 2009). Bir diğer ifade ile iki farklı gruba ilişkin (örneğin, *ticarete-konu-olan* ve *konu-olmayan* faaliyetlere ilişkin) ücret denklemleri ayrı ayrı tahmin edilmektedir. Ardından, bu denklemlere ait tahminlere ilişkin sonuçlar ayrıştırma yönteminin uygulanması esnasında bağımsız değişkenlere entegre edilmektedir.

J adet kadar farklı kantil için tahmin edilen kantil regresyon katsayılarının aşağıdaki gibi olduğu düşünülmektedir:

$$\hat{\beta} = \{\hat{\beta}(\theta_1), \hat{\beta}(\theta_2), \dots, \hat{\beta}(\theta_J)\} \quad 0 < \theta_j < 1 \quad \text{ve} \quad j = 1, \dots, J \quad (9.3)$$

Burada, kantil regresyon parametreleri J adet kadar farklı kantiller için iki farklı grup için ayrı ayrı tahmin edilmektedir. Bütün kantilleri ve gözlemleri bütünleştirerek, logaritmik ücretin θ . koşulsuz kantilinin tahmin edicisi aşağıdaki gibi elde edilmektedir (Melly, 2006):

$$q(\varphi, x, \beta) = \inf \left\{ q : \frac{1}{N} \sum_{i=1}^N \sum_{j=1}^J (\theta_j - \theta_{j-1}) \cdot 1(x_i \hat{\beta}(\theta_j) \leq q) \geq \varphi \right\} \quad (9.4)$$

Burada 1(.) ifadesi gösterge fonksiyonu (indikatör fonksiyonu)dur. Dağılım, *ticarete-konu-olan* bireylerin özelliklerinin tahmin edilen parametrelerinin *ticarete-konu-olmayan* bireylerinki ile değiştirilerek tahmin de edilebilmektedir. Dolayısıyla koşulsuz dağılımın her bir kantilindeki farklılık bireylerin beşeri sermaye donanımlarındaki farklılığa ilişkin kısım ve sektörel ayrımcılığa dayalı kısım olmak üzere iki farklı bölüme ayrıştırılabilmektedir.

Koşullu ücret dağılımının farklı noktalarındaki iki farklı iktisadi faaliyetten elde edilen ücret gelirleri arasındaki farklılığı ayrıştırıldığında, θ . kantildeki ücret farklılığı Δ_θ ifadesi ile gösterildiğinde, bu durumda bu farklılık aşağıdaki biçimde iki bölümde ifade edilebilmektedir:

$$\begin{aligned}\Delta_\theta &= q(\varphi, x^N, \beta^N) - q(\varphi, x^T, \beta^T) \\ &= [q(\varphi, x^N, \beta^N) - q(\varphi, x^N, \beta^T)] + [q(\varphi, x^N, \beta^T) - q(\varphi, x^T, \beta^T)]\end{aligned}\tag{9.5}$$

Bu eşitlikte T ve N ifadeleri *ticarete-konu-olan* ve *konu-olmayan* faaliyetleri ifade etmektedir. β^T ve β^N ayrı regresyonlara ait katsayılar matrislerini gösterirken, X^T ve X^N ifadeleri sırasıyla *ticarete-konu-olan* ve *konu-olmayan* bireylerin özelliklerini gösteren matrisleri belirtmektedir.

Eşitliğin sağ tarafında yer alan ilk ifade ücret farklılığının açıklanan kısmını bir diğer ifade ile iki farklı grubun beşeri sermaye donanımlarındaki, sektörel ve bölgesel farklılıktan kaynaklanan bölümünü göstermektedir. Öte yandan, eşitliğin sağ tarafında yer alan ikinci ifade ise açıklanamayan kısmı yani ücret farklılığının sektörel ayrımcılıktan kaynaklanan bölümünü göstermektedir.

9.3 Kantil Regresyon Ayırıştırma Yöntemi ile İlgili Uygulamadan Örnekler

Literatürde yaygın bir biçimde ücret farklılığının ayrıştırılması ile ilgili teorik ve ampirik çalışmalar yer almaktadır. Blinder-Oaxaca (1973) ayırıştırma yöntemi ile incelemeler gerçekleştiren çalışmaların yanı sıra, farklı ayırıştırma yöntemlerini kullanarak iki grup arasındaki ücret farklılığının nedenlerini araştıran diğer birtakım çalışmalar da yerini almıştır³⁴³.

³⁴³ Bu çalışmalar arasında DiNardo ve diğ. (1995), Juhn ve diğ. (1991) ve Oaxaca ve Ransom (1988) sayılabilmektedir.

Literatürde sahip olduğu birtakım özellikler nedeniyle önem kazanan kantil regresyon ayırıştırma yöntemi ile ilgili çalışma gerçekleştiren araştırmaların çok büyük bir kısmı Blinder-Oaxaca (1973) ayırıştırma yönteminde olduğu gibi cinsiyete dayalı ücret ayrımcılığı üzerine yoğunlaşmışlardır. Öte yandan etnik köken, sektörel, bölgesel ayrımcılık nedeniyle oluşan ücret farklılığı ile ilgili çalışmalar da elbette söz konusudur. Fakat iktisadi faaliyetler bağlamında *ticarete-konu-olan* ve *konu-olmayan* faaliyetlerdeki bireylerin ücret düzeylerindeki farklılığın kantil regresyon yöntemi ile ayırıştırılmasını gerçekleştiren bir çalışma ne yazık ki literatürde yer almamaktadır. Bu nedenle de, bu bağlamda bu tez çalışmasının katkısının yüksek olacağının belirtilmesinde fayda vardır.

9.3.1 Dünyadan örnekler

Literatürde çoğunlukla yer alan çalışmalar cinsiyete dayalı ücret farklılaşması üzerine yoğunlaştıklarından farklı ülke ekonomileri ile ilgili araştırma gerçekleştiren çok sayıda çalışma bulunmaktadır³⁴⁴.

Cinsiyete dayalı ücret ayrımcılığı ile ilgili en bilinen çalışmalardan biri Albrecht ve diğ. (2004) tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmada Hollanda'daki tam zamanlı çalışanlar arasındaki ücret farklılaşması incelenerek, bu farklılığın bireylerin beşeri sermaye donanımlarındaki farklılıktan kaynaklanmadığı asıl sebebin emek piyasasındaki cinsiyet ayrımcılığı olduğu belirlenmiştir. Bu durumun bütün ücret dağılımı boyunca geçerli olduğunu fakat özellikle dağılımın üst bölgelerinde farklılığın daha fazla olduğunu ifade etmişlerdir. Benzer şekilde, Kandil (2009) Mısır'daki cinsiyet ayrımcılığının boyutu ile ilgili olarak gerçekleştirdiği çalışmasında iki grup arasında ücret farklılığının olduğunu tespit etmiş ve bu ücret farklılığının ücret dağılımının üst bölümlerinde daha fazla olduğunu belirlemiştir. Diğer bir ifade ile ücret dağılımının üst kantillerine (bölgelerine) çıkıldıkça eşitsizlik de artmaktadır³⁴⁵.

³⁴⁴ Ticarete-konu-olan ve konu-olmayan faaliyetler arasındaki ücret farklılığı ile ilgili araştırma gerçekleştiren bir çalışma literatürde yer almadığından bu alt bölümde, kantil regresyon ayırıştırma analiz sonuçları ile ilgili genel bir bilgi vermesi açısından cinsiyete, sektöre, bölgelere dayalı ücret ayrımcılığı ile ilgili çalışmalara kısaca değinilecektir.

³⁴⁵ Cinsiyete dayalı ücret ayrımcılığı ile ilgili literatürde yer alan diğer çalışmalar için bakınız: Nopo ve diğ., 2011; Güney Afrika için: Ntuli, 2007; Avrupa ülkeleri için: Nicodemo, 2008; Arulampalam, 2007; İsviçre için: Albrecht ve diğ., 2003; Wahlberg, 2008a; İspanya için: de la Rica ve diğ., 2008; Sri Lanka için: Gunawardena, 2006; Singapur için, Sakellariou, 2004; AB ülkeleri için: Christofides ve diğ., 2010; Avusturya için: Chzhen ve diğ., 2012; İngiltere için: Chzhen ve Mumford, 2011; Chzhen ve

Pakistan için gerçekleştirilen araştırmada Hyder ve Reilly (2005) kamu ve özel sektördeki ücret farklılığının derecesini incelemiştir. Bu çalışmada, ücret dağılımında üst kantillere doğru ilerlendiğinde, farklılığının monotonik olarak azaldığı belirlenmiştir. Melly (2005) ise Almanya'daki kamu ve özel sektörlerde çalışanların kazançlarındaki farklılaşmanın ayrıştırılması ile ilgili gerçekleştirdiği çalışmada ücret dağılımının en alt kantilinde en fazla ücret farklılığının olduğunu ve ücret dağılımında üst kantillere doğru hareket edildiğinde bu farklılığının azaldığını tespit etmiştir³⁴⁶.

Nyugen ve diğ. (2007) ise Vietnam'daki kırsal ve kentsel bölgelerdeki refah eşitsizliği ile ilgili çalışmalarında iki bölge arasındaki farklılaşmanın en düşük kantiller için eğitim, etnik köken ve yaştaki gibi hanehalkı özelliklerindeki farklılaşma nedeniyle yaşandığını tespit etmişlerdir. Fakat bu durumun ücret dağılımının alt kantilleri için geçerli olduğu belirtilmiş ve dağılımın diğer bölümleri için farklılığın bölgesel ayrımcılık nedeniyle oluşan getiri farklılığından kaynaklandığı ifade edilmiştir³⁴⁷.

Falaris (2008) ise Panama'daki çalışanların beşeri sermaye donanımlarının ücretler üzerine olan etkisini incelemiştir. Araştırmanın bulguları, büyük firmalarda ve kamu sektöründe çalışmanın ücretleri alt kantillerde daha fazla arttırdığını ve bununla birlikte eğitimin getirisinin daha yüksek kantillerde daha fazla olduğunu göstermektedir. Bunun yanı sıra, Wahlberg (2008b) İsviçre'de yarı zamanlı ücret farklılığının yüksek kantillerde daha fazla olduğunu, bu durumun özellikle erkek çalışanlar arasında daha belirgin olduğunu tespit etmiştir. Giulio (2009) ise İtalya'daki geçici ve daimi işte çalışanların ücret farklılıklarını araştırmış ve geçici işte çalışanların ücretlerinin alt kantillerde daha düşük olduğunu tespit etmiştir. Ücret dağılımının üst kantillerinde ücret farklılığının azaldığını belirlemiştir³⁴⁸.

Mumford, 2009; Fransa için: Etienne ve Narcy, 2010; Hindistan için: Khanna, 2012; Bangladeş için: Ahmed ve Maitra, 2011; Şili için: Montenegro, 2001.

³⁴⁶ Sektöre dayalı ücret ayrımcılığı ile ilgili çalışmalar için bakınız: Lucifora ve Meurs, 2004; Melly, 2006; İtalya için: Depalo ve Giordano, 2011; AB ülkeleri için: Giordano ve diğ. 2011; Estonya için: Leping, 2005; İngiltere için: Chatterji ve Mumford, 2007; Macaristan için: Hámori ve Lovász, 2011; Avusturalya için: Cai ve Liu, 2008; Hindistan için: Azam ve Prakash, 2010; Portekiz için: Pereira ve Galego, 2011; Almanya ve Avusturya için Grandner ve Gstach, 2012.

³⁴⁷ Bölgeye dayalı ücret ayrımcılığı için inceleme gerçekleştiren diğer çalışmalar için bakınız: Çin için: Qu ve Zhao, 2008; Uruguay için: Bergolo ve Carbajal, 2010.

³⁴⁸ Bu çalışmalardan farklı olarak göçe dayalı ücret ayrımcılığını inceleyen çalışmalarda literatürde bulunmaktadır. Örneğin, Almanya için: Ivanov, 2008; Peters, 2008. Etnik kökene dayalı ücret ayrımcılığı ile ilgili bakınız: Pham ve Reilly, 2007; Reck, 2003.

9.3.2 Türkiye ekonomisinden örnekler

Son yıllarda, kantil regresyon analizi ve ayrıştırma yöntemi çok ilgi çekici bir yöntem olmasına karşın, Türkiye ekonomisindeki ücret farklılığının incelendiği teorik ve ampirik çalışmalara bakıldığında bu yöntemin kullandığı çalışmaların çok fazla sayıda olmadığı görülmektedir. Bununla birlikte literatürde yer alan çalışmaların çoğunluğu, sektörel ücret farklılığını inceleyen çalışmalardan diğer dünya ekonomilerinde olduğu gibi cinsiyet ayrımcılığına dayanan ücret farklılığı ile ilgili çalışmalardır.

Örneğin, Susanlı (2009) Türkiye'deki cinsiyete dayalı ücret ayrımcılığını incelemiş ve ücret dağılımı boyunca kadın ve erkek çalışanların ücret düzeylerinde, erkek çalışanlar lehine bir farklılaşma olduğunu belirlemiştir. Bu farklılaşma ücret dağılımının alt kantillerinde daha yüksek olduğu ve dağılım boyunca hareket edildiğinde azaldığı belirlenmiştir.

Aktaş ve Uysal (2012) ise ücret dağılımının alt bölgelerinde kadın ve erkek ücret gelirlerinde bir farklılık olmadığını, ortanca noktasında erkeklerin az da olsa daha fazla ücret geliri elde ettiklerini ve üst bölgede ise kadınların erkeklere oranla daha yüksek ücret gelirinə sahip olduklarını tespit etmişlerdir. Ücret farklılığının ise beşeri sermaye donanımlarındaki farklılık nedeniyle olmadığını, emek piyasasındaki cinsiyet ayrımcılığından kaynaklandığını belirlemişlerdir³⁴⁹.

Sektörel açıdan bir inceleme gerçekleştiren San ve Polat (2012) çalışmalarında, kamu ve özel sektördeki ücret farklılığını incelemişlerdir. İki sektör arasındaki ücret farklılığının alt kantillerdeki ücret farklılığının donanımsal farklılıklarla, üst kantillerdeki ücret farklılığının ise sektörel ayrımcılık nedeniyle olduğunu tespit etmişlerdir.

³⁴⁹ Bununla birlikte kantil regresyon ayrıştırma analizi ile inceleme gerçekleştirmeyip, sadece kantil regresyon analizi ile ücret ve kazanç dağılımını çeşitli açılardan Türkiye ekonomisi için inceleyen çalışmalar söz konusudur. Örneğin, Bakış ve diğ. (2009) araştırmalarında daha yüksek eğitime sahip olmanın sosyal getirisini incelemişler ve kadın çalışanlara bu getirinin daha fazla olduğunu tespit etmişlerdir. Tansel ve Bircan (2010) erkek ücret eşitsizliği üzerine eğitimin getirisini incelemişlerdir. Ücret dağılımında eşitsizliğin alt kantillerde daha az olduğu üst kantillere doğru gidildikçe arttığı belirlenmiştir. Eğitimin ücret eşitsizliği üzerinde olumsuz yönde etkisi olduğunu ifade etmişlerdir. Tansel ve Kan (2012) ise çalışmalarında formel ve enformel istihdam arasındaki kazanç farklılığını incelemiş ve kazanç dağılımı içerisinde farklılığın aynı kalmadığını üst düzeylere doğru hareket ettikçe iki grup arasındaki farkın derinleştiğini tespit etmişlerdir.

Çizelge 9.1: Ücret Farklılığının Kantil Regresyon Ayırıştırma Yöntemi ile İncelendiği Çalışmalar

Araştırmacılar	Ülke	İnceleme konusu	Elde Edilen Sonuç
<i>Dünyadan Örnekler</i>			
Albrecht ve diğ. (2004)	Hollanda	Tam Zamanlı Çalışanlar	ücret farklılığının beşeri sermaye donanımından kaynaklanmadığı, sektörel ayrımcılık nedeniyle yaşandığı
Kandil (2009)	Mısır	Cinsiyet Ayrımcılığı	cinsiyet ayrımcılığının olduğunu, özellikle ücret dağılımının üst kantillerine çıkıldıkça ücret eşitsizliğinin arttığı
Hyder ve Melly (2005)		Kamu ve Özel Sektör	ücret dağılımının üst kantillerine doğru ilerlendiğinde ücret farklılığının monotonik olarak azaldığı
Melly (2005)	Almanya	Kamu ve Özel Sektör	ücret dağılımının alt kantillerinde en fazla ücret farklılığının olduğu, üst kantillere doğru ilerlendikçe monotonik olarak bu farklılığın azaldığı
Nyugen ve diğ. (2007)	Vietnam	Kırsal ve Kentsel Bölge	bölgesel farklılaşmanın düşük kantiller için eğitim, etnik köken ve yaş gibi hanehalkı özelliklerinden kaynaklandığı, üst kantiller için ise bölgesel ayrımcılık nedeniyle farklılaşmanın olduğu
Falaris (2008)	Panama		büyük firmalarda ve kamu sektöründe çalışmanın alt kantillerdeki ücretleri daha derin olduğu ve eğitim getirisinin daha üst kantillerde daha fazla olduğu
Wahlberg (2008b)	İsviçre	Yarı Zamanlı Çalışanlar	ücret farklılığının üst kantillerde daha fazla olduğu, bu durumun özellikle erkek çalışanlarda daha belirgin olduğu
Giulio (2009)	İtalya	Geçici ve Daimi İşte Çalışanlar	geçici işte çalışanların ücretlerinin alt kantillerde daha düşük olduğu, dağılımın üst kantillerinde ücret farklılığının azaldığı
<i>Türkiye’den Örnekler</i>			
Susanlı (2009)	Türkiye	Cinsiyet Ayrımcılığı	ücret dağılımında alt kantillerde farklılaşmanın daha yüksek olduğu, dağılım boyunca hareket edildiğinde bu farklılaşmanın azaldığı
Aktaş ve Uysal (2012)	Türkiye	Cinsiyet Ayrımcılığı	ücret farklılığının emek piyasasındaki ayrımcılıktan kaynaklandığı ve erkek çalışanların ücret dağılımı boyunca daha yüksek ücret aldığı
San ve Polat (2012)	Türkiye	Kamu ve Özel Sektör	İki sektör arasındaki ücret farklılığının alt kantillerde donanımsal farklılıklardan üst kantillerde ise sektörel ayrımcılıktan kaynaklandığı

9.4 Türkiye’de İktisadi Faaliyetlerdeki Ücret Farklılaşmasının Kantil Ayırıştırma Yöntemine Göre Nedenleri

Yukarıdaki bölüme benzer olarak Türkiye ekonomisindeki ticarete-konu-olan ve ticarete-konu-olmayan iktisadi faaliyetlerdeki ücret düzeyleri arasında bir farklılaşma olup olmadığının incelenmesi amacıyla bu alt bölümde Melly (2006) tarafından Machado ve Matta (2005)’ın önerdiği ayırıştırma tekniğine dayalı olarak uyarlanan kantil ayırıştırma yöntemi uygulanmıştır³⁵⁰.

Bir önceki bölümde olduğu gibi hem basit modele hem de genişletilmiş modele ilişkin sonuçlar bu alt bölümde ayrı ayrı ele alınacaktır.

9.4.1 Basit modele ilişkin bulgular

Bu alt bölümdeki bulgular Eşitlik (9.1 ve 9.5)’deki ücret denklemine ve ayırıştırma analizine dayanılarak elde edilen sonuçları içermektedir³⁵¹.

Ücret Denklemleri

Çizelge 9.2-9.9, 2002-2009 dönemi için *ticarete-konu-olan ve konu-olmayan* iktisadi faaliyetlerde çalışan bireylere ait ücret tahmin denklemlerinden elde edilen bulguları içermektedir. Kantil regresyon tahminleriyle karşılaştırmaların yapılabilmesi amacıyla ortalama ücret tahminleri de bu çizelgelerde yer almaktadır. Dolayısıyla, seçilen belirli kantiller için (0.10, 0.25, 0.50 (medyan), 0.75 ve 0.90 kantiller için) ayrı ayrı ücret denklemleri oluşturulmuş ve bu kantillere ilişkin sonuçlar sunulmuştur.

Ücret denklemlerine ilişkin bulgulara bakıldığında ilk göze çarpan noktanın, sadece ortalama ücret denkleminde elde edilen sonuçlara göre yorumlar yapılmasının yetersiz kaldığı gerçeğidir. Zira kantil regresyon sonuçlarının ücret dağılımının genel yapısı hakkında verdiği net bilgiler ışığında, bağımsız değişkenlerin her birinin ücret düzeyi üzerine olan etkilerinin ücret dağılımı boyunca farklı kantillerde farklı düzeylerde olduğu görülmektedir.

³⁵⁰ Bu bölümde kullanılan veri seti ve özellikleri ile ilgili detaylı açıklamalar için bakınız: Bölüm 8.4. Bununla birlikte ücret denklemlerinde kullanılan verilere ilişkin betimleyici istatistikler ile ilgili olarak bilgi için bakınız: Bölüm 8.4.1. Bu bölümde de bir önceki bölümde yer alan değişkenler kullanıldığından bu alt bölümde bu istatistiklere yer verilmemiştir.

³⁵¹ Bu alt bölümdeki basit model olarak ifade edilen model, Bölüm 8’de yer alan basit modeldir.

Çizelge 9.2-9.9'a göre, 2007, 2008 ve 2009 yılları için ilköğretim değışkeninin 0.10 kantildeki değeri haricinde diğerk tüm bağımsız değışkenlere ait sonuçların istatistiksel olarak anlamlı olduğı tespit edilmiştir. Bununla birlikte bağımsız değışkenlere ait tüm değerklerin pozitif olduğı, bir diğerk ifade ile bütün kantillerdeki ücret düzeylerini olumlu yönde etkiledikleri belirlenmiştir³⁵².

Çizelge 9.2-9.9'da yer alan bulgular cinsiyet ayrımcılığı bakımından incelendiğinde, inceleme dönemi boyunca *ticarete-konu-olan* ve *konu-olmayan* faaliyetlerdeki bireylere ilişkin sonuçlarda bu değışkenin katsayısının pozitif olduğı bir diğerk ifade ile her iki iktisadi faaliyette de erkek çalışanların kadın çalışanlara oranla daha fazla ücret geliri elde ettiğini göstermektedir. Dolayısıyla bu durum her iki faaliyette de, aynı beşeri sermaye donanımına sahip erkek çalışanların kadın çalışanlara oranla daha yüksek ücret düzeyi elde ettiğine işaret etmektedir.

Örneğin, 2002 yılı için *ticarete-konu-olan* faaliyetlerde erkek olmanın kadın olmaya göre 0.10, 0.50 ve 0.90 kantillerdeki ücret düzeyine olan getirisinin %224.1, %62.3 ve %34.0 olduğı tespit edilmiştir. Benzer şekilde, 2007 ve 2009 yılları için bu değerkler sırasıyla %295.5, %84.4 ve %31.8 ve %543.7, %119.9 ve %28.9'dir. Diğerk taraftan *ticarete-konu-olmayan* faaliyetlerde erkek olmanın kadın olmaya göre aynı kantiller için (0.10, 0.50 ve 0.90 kantiller) ücret düzeylerine olan getirileri incelendiğinde bu değerklerin 2002 yılında %39.5, %13.3 ve %14.1 olduğı, 2007 ve 2009 yılları için ise sırasıyla %77.7, %20.6, %17.6 ve %59.2, %30.0, %25.4 olduğı görölmektedir.

Dolayısıyla elde edilen bulgular, *ticarete-konu-olan* faaliyetlerdeki erkek çalışanların *ticarete-konu-olmayan* faaliyetlerdeki orana daha yüksek getiri elde ettiklerini göstermektedir. Bu durum hem erkek olmanın her iki iktisadi faaliyette de kadın olmaya göre ücret gelirini arttırdığını hem de erkek çalışanların ticarete-konu-olan faaliyetlerde daha yüksek ücret geliri elde ettiklerini ifade etmektedir.

Diğerk yandan, her iki iktisadi faaliyette de erkek gölge değışkeninin olumlu etkisinin üst kantillere doğru hareket edildiğinde 2002 yılına ait ücret dağılımının en üst kantili haricinde azaldığı görölmektedir. Bu durum erkek olmanın düşük ücret düzeylerindeki etkisinin yüksek ücret düzeylerindeki etkisine oranla çok daha fazla olduğuna işaret etmektedir.

³⁵² Bağımsız değışkenlere ait bulgularda, beklentilerle uyumlu olarak sadece tecrübenin karesi bağımsız değışkenine ait parametrenin değeri negatiftir.

Çizelge 9.2: 2002 yılına ait Ticarete-Konu-Olan ve Konu-Olmayan Bireyler için Kantil Ücret Denklemleri (Basit Model)

	Lineer	0.10	0.25	0.50	0.75	0.90
Ticarete-Konu-Olan Bireyler						
Sabit	19.214*** (0.00)	17.232*** (0.00)	18.317*** (0.00)	19.347*** (0.00)	20.417*** (0.00)	20.663*** (0.00)
Cinsiyet (Erkek)	0.624*** (0.00)	1.176*** (0.00)	0.933*** (0.00)	0.484*** (0.00)	0.242*** (0.00)	0.293*** (0.00)
İlkokul	0.665*** (0.00)	0.517*** (0.00)	0.694*** (0.00)	0.907*** (0.00)	0.568*** (0.00)	0.615*** (0.00)
Lise	1.104*** (0.00)	1.159*** (0.00)	1.241*** (0.00)	1.306*** (0.00)	0.893*** (0.00)	0.933*** (0.00)
Teknik Lise	1.302*** (0.00)	1.296*** (0.00)	1.394*** (0.00)	1.475*** (0.00)	1.185*** (0.00)	1.191*** (0.00)
Yüksek Okul	1.201*** (0.00)	1.098*** (0.00)	1.218*** (0.00)	1.255*** (0.00)	1.077*** (0.00)	1.263*** (0.00)
Üniversite	1.997*** (0.00)	1.878*** (0.00)	1.836*** (0.00)	2.201*** (0.00)	1.830*** (0.00)	2.012*** (0.00)
Tecrübe	0.068*** (0.00)	0.112*** (0.00)	0.091*** (0.00)	0.068*** (0.00)	0.055*** (0.00)	0.056*** (0.00)
Tecrübe ²	-0.001*** (0.00)	-0.003*** (0.00)	-0.002*** (0.00)	-0.001*** (0.00)	-0.001*** (0.00)	-0.001*** (0.00)
Kıdem	0.065*** (0.00)	0.080*** (0.00)	0.058*** (0.00)	0.049*** (0.00)	0.054*** (0.00)	0.053*** (0.00)
Uyarlanmış R ²	0.39	0.26	0.26	0.21	0.26	0.28
Gözlem	2307	2307	2307	2307	2307	2307
Ticarete-Konu-Olmayan Bireyler						
Sabit	19.773*** (0.00)	18.276*** (0.00)	19.342*** (0.00)	20.184*** (0.00)	20.609*** (0.00)	20.886*** (0.00)
Cinsiyet (Erkek)	0.200*** (0.00)	0.333*** (0.00)	0.167*** (0.00)	0.125*** (0.00)	0.107*** (0.00)	0.132*** (0.00)
İlkokul	0.341*** (0.00)	0.196 (0.11)	0.377*** (0.00)	0.319*** (0.00)	0.426*** (0.00)	0.427*** (0.00)
Lise	0.728*** (0.00)	0.732*** (0.00)	0.777*** (0.00)	0.678*** (0.00)	0.784*** (0.00)	0.846*** (0.00)
Teknik Lise	0.846*** (0.00)	0.848*** (0.00)	0.889*** (0.00)	0.795*** (0.00)	0.875*** (0.00)	0.945*** (0.00)
Yüksek Okul	1.131*** (0.00)	1.122*** (0.00)	1.180*** (0.00)	1.025*** (0.00)	1.065*** (0.00)	1.088*** (0.00)
Üniversite	1.471*** (0.00)	1.259*** (0.00)	1.383*** (0.00)	1.336*** (0.00)	1.414*** (0.00)	1.530*** (0.00)
Tecrübe	0.082*** (0.00)	0.126*** (0.00)	0.099*** (0.00)	0.072*** (0.00)	0.057*** (0.00)	0.057*** (0.00)
Tecrübe ²	-0.002*** (0.00)	-0.003*** (0.00)	-0.002*** (0.00)	-0.001*** (0.00)	-0.001*** (0.00)	-0.001*** (0.00)
Kıdem	0.037*** (0.00)	0.053*** (0.00)	0.031*** (0.00)	0.023*** (0.00)	0.027*** (0.00)	0.025*** (0.00)
Uyarlanmış R ²	0.38	0.26	0.23	0.23	0.22	0.20
Gözlem	5014	5014	5014	5014	5014	5014

Not: * $p < 0.1$; ** $p < 0.05$; *** $p < 0.01$

Çizelge 9.3: 2003 yılına ait Ticarete-Konu-Olan ve Konu-Olmayan Bireyler için Kantil Ücret Denklemleri (Basit Model)

	Lineer	0.10	0.25	0.50	0.75	0.90
Ticarete-Konu-Olan Bireyler						
Sabit	19.690*** (0.00)	17.472*** (0.00)	18.813*** (0.00)	19.979*** (0.00)	20.793*** (0.00)	21.237*** (0.00)
Cinsiyet (Erkek)	0.642*** (0.00)	1.266*** (0.00)	1.032*** (0.00)	0.490*** (0.00)	0.264*** (0.00)	0.200*** (0.00)
İlkokul	0.493*** (0.00)	0.372*** (0.00)	0.466*** (0.00)	0.572*** (0.00)	0.461*** (0.00)	0.315*** (0.00)
Lise	1.026*** (0.00)	1.152*** (0.00)	1.068*** (0.00)	1.019*** (0.00)	0.819*** (0.00)	0.637*** (0.00)
Teknik Lise	1.102*** (0.00)	1.157*** (0.00)	1.200*** (0.00)	1.159*** (0.00)	0.914*** (0.00)	0.782*** (0.00)
Yüksek Okul	1.496*** (0.00)	1.517*** (0.00)	1.534*** (0.00)	1.409*** (0.00)	1.193*** (0.00)	1.025*** (0.00)
Üniversite	1.982*** (0.00)	1.892*** (0.00)	1.885*** (0.00)	1.932*** (0.00)	1.779*** (0.00)	1.940*** (0.00)
Tecrübe	0.072*** (0.00)	0.141*** (0.00)	0.091*** (0.00)	0.071*** (0.00)	0.058*** (0.00)	0.059*** (0.00)
Tecrübe ²	-0.001*** (0.00)*	-0.003*** (0.00)	-0.002*** (0.00)	-0.001*** (0.00)	-0.001*** (0.00)	-0.001*** (0.00)
Kıdem	0.039*** (0.00)	0.051*** (0.00)	0.035*** (0.00)	0.032*** (0.00)	0.036*** (0.00)	0.042*** (0.00)
Uyarlanmış R ²	0.38	0.25	0.25	0.20	0.23	0.28
Gözlem	5166	5166	5166	5166	5166	5166
Ticarete-Konu-Olmayan Bireyler						
Sabit	20.174*** (0.00)	18.389*** (0.00)	19.713*** (0.00)	20.574*** (0.00)	21.023*** (0.00)	21.364*** (0.00)
Cinsiyet (Erkek)	0.239*** (0.00)	0.367*** (0.00)	0.240*** (0.00)	0.165*** (0.00)	0.155*** (0.00)	0.144*** (0.00)
İlkokul	0.311*** (0.00)	0.352*** (0.00)	0.381*** (0.00)	0.329*** (0.00)	0.305*** (0.00)	0.295*** (0.00)
Lise	0.795*** (0.00)	1.052*** (0.00)	0.874*** (0.00)	0.751*** (0.00)	0.721*** (0.00)	0.726*** (0.00)
Teknik Lise	0.925*** (0.00)	1.156*** (0.00)	1.032*** (0.00)	0.918*** (0.00)	0.868*** (0.00)	0.854*** (0.00)
Yüksek Okul	1.157*** (0.00)	1.428*** (0.00)	1.244*** (0.00)	1.068*** (0.00)	1.032*** (0.00)	0.983*** (0.00)
Üniversite	1.469*** (0.00)	1.567*** (0.00)	1.459*** (0.00)	1.340*** (0.00)	1.291*** (0.00)	1.335*** (0.00)
Tecrübe	0.071*** (0.00)	0.133*** (0.00)	0.086*** (0.00)	0.057*** (0.00)	0.051*** (0.00)	0.049*** (0.00)
Tecrübe ²	-0.001*** (0.00)	-0.003*** (0.00)	-0.002*** (0.00)	-0.001*** (0.00)	-0.001*** (0.00)	-0.001*** (0.00)
Kıdem	0.028*** (0.00)	0.040*** (0.00)	0.023*** (0.00)	0.020*** (0.00)	0.017*** (0.00)	0.016*** (0.00)
Uyarlanmış R ²	0.37	0.26	0.24	0.24	0.21	0.18
Gözlem	11479	11479	11479	11479	11479	11479

Not: * $p < 0.1$; ** $p < 0.05$; *** $p < 0.01$

Çizelge 9.4: 2004 yılına ait Ticarete-Konu-Olan ve Konu-Olmayan Bireyler için Kantil Ücret Denklemleri (Basit Model)

	Lineer	0.10	0.25	0.50	0.75	0.90
Ticarete-Konu-Olan Bireyler						
Sabit	19.761*** (0.00)	17.819*** (0.00)	18.749*** (0.00)	19.982*** (0.00)	20.966*** (0.00)	21.475*** (0.00)
Cinsiyet (Erkek)	0.734*** (0.00)	1.519*** (0.00)	1.287*** (0.00)	0.487*** (0.00)	0.267*** (0.00)	0.173** (0.01)
İlkokul	0.662*** (0.00)	0.278* (0.07)	0.666*** (0.00)	0.942*** (0.00)	0.709*** (0.00)	0.419*** (0.00)
Lise	1.202*** (0.00)	1.078*** (0.00)	1.344*** (0.00)	1.311*** (0.00)	1.006*** (0.00)	0.732*** (0.00)
Teknik Lise	1.925*** (0.00)	2.046*** (0.00)	2.174*** (0.00)	2.192*** (0.00)	1.641*** (0.00)	1.450*** (0.00)
Yüksek Okul	1.433*** (0.00)	1.007 (0.18)	1.625*** (0.00)	1.619*** (0.00)	1.280*** (0.00)	1.005*** (0.00)
Üniversite	1.916*** (0.00)	1.738*** (0.00)	1.938*** (0.00)	2.103*** (0.00)	1.737*** (0.00)	1.544*** (0.00)
Tecrübe	0.064*** (0.00)	0.092*** (0.00)	0.074*** (0.00)	0.069*** (0.00)	0.046*** (0.00)	0.056*** (0.00)
Tecrübe ²	-0.001*** (0.00)	-0.002*** (0.00)	-0.001*** (0.00)	-0.001*** (0.00)	-0.001*** (0.00)	-0.001*** (0.00)
Kıdem Süresi	0.022*** (0.00)	0.024*** (0.01)	0.020*** (0.00)	0.014*** (0.02)	0.028*** (0.00)	0.033*** (0.00)
Uyarlanmış R ²	0.30	0.20	0.20	0.15	0.18	0.21
Gözlem	1929	1929	1929	1929	1929	1929
Ticarete-Konu-Olmayan Bireyler						
Sabit	20.213*** (0.00)	18.588*** (0.00)	19.836*** (0.00)	20.838*** (0.00)	21.142*** (0.00)	21.430*** (0.00)
Cinsiyet (Erkek)	0.225*** (0.00)	0.362*** (0.00)	0.250*** (0.00)	0.128*** (0.00)	0.150*** (0.00)	0.158*** (0.00)
İlkokul	0.412*** (0.00)	0.471* (0.08)	0.372*** (0.00)	0.303*** (0.00)	0.418*** (0.00)	0.413*** (0.00)
Lise	0.893*** (0.00)	1.207*** (0.00)	0.882*** (0.00)	0.657*** (0.00)	0.753*** (0.00)	0.748*** (0.00)
Teknik Lise	1.732*** (0.00)	2.246*** (0.00)	1.889*** (0.00)	1.435*** (0.00)	1.459*** (0.00)	1.475*** (0.00)
Yüksek Okul	1.256*** (0.00)	1.624*** (0.00)	1.261*** (0.00)	1.002*** (0.00)	1.081*** (0.00)	1.059*** (0.00)
Üniversite	1.493*** (0.00)	1.682*** (0.00)	1.438*** (0.00)	1.171*** (0.00)	1.266*** (0.00)	1.271*** (0.00)
Tecrübe	0.070*** (0.00)	0.111*** (0.00)	0.083*** (0.00)	0.060*** (0.00)	0.047*** (0.00)	0.048*** (0.00)
Tecrübe ²	-0.001*** (0.00)	-0.002*** (0.00)	-0.002*** (0.00)	-0.001*** (0.00)	-0.001*** (0.00)	-0.001*** (0.00)
Kıdem	0.034*** (0.00)	0.046*** (0.00)	0.030*** (0.00)	0.023*** (0.00)	0.022*** (0.00)	0.020*** (0.00)
Uyarlanmış R ²	0.36	0.26	0.23	0.23	0.19	0.16
Gözlem	3946	3946	3946	3946	3946	3946

Not: * $p < 0.1$; ** $p < 0.05$; *** $p < 0.01$

Çizelge 9.5: 2005 yılına ait Ticarete-Konu-Olan ve Konu-Olmayan Bireyler için Kantil Ücret Denklemleri (Basit Model)

	Lineer	0.10	0.25	0.50	0.75	0.90
Ticarete-Konu-Olan Bireyler						
Sabit	5.916*** (0.00)	2.920*** (0.00)	4.597*** (0.00)	6.194*** (0.00)	7.263*** (0.00)	7.906*** (0.00)
Cinsiyet (Erkek)	0.758*** (0.00)	1.493*** (0.00)	1.336*** (0.00)	0.567*** (0.00)	0.224*** (0.00)	0.204*** (0.00)
İlkokul	0.468*** (0.00)	0.983** (0.03)	0.455*** (0.00)	0.563*** (0.00)	0.512*** (0.00)	0.231*** (0.00)
Lise	0.984*** (0.00)	1.706*** (0.00)	1.097*** (0.00)	1.007*** (0.00)	0.811*** (0.00)	0.517*** (0.00)
Teknik Lise	2.143*** (0.00)*	3.711*** (0.00)	2.662*** (0.00)	2.177*** (0.00)	1.697*** (0.00)	1.378*** (0.00)
Yüksek Okul	1.392*** (0.00)	2.248*** (0.00)	1.387*** (0.00)	1.271*** (0.00)	1.319*** (0.00)	1.081*** (0.00)
Üniversite	1.860*** (0.00)	2.900*** (0.00)	2.092*** (0.00)	1.788*** (0.00)	1.546*** (0.00)	1.478*** (0.00)
Tecrübe	0.089*** (0.00)	0.137*** (0.00)	0.119*** (0.00)	0.097*** (0.00)	0.068*** (0.00)	0.054*** (0.00)
Tecrübe ²	-0.002*** (0.00)	-0.003*** (0.00)	-0.002*** (0.00)	-0.002*** (0.00)	-0.001*** (0.00)	-0.001*** (0.00)
Kıdem	0.024*** (0.00)	0.029*** (0.00)	0.026*** (0.00)	0.024*** (0.00)	0.027*** (0.00)	0.032*** (0.00)
Uyarlanmış R ²	0.32	0.21	0.24	0.17	0.19	0.23
Gözlem	2079	2079	2079	2079	2079	2079
Ticarete-Konu-Olmayan Bireyler						
Sabit	6.594*** (0.00)	4.584*** (0.00)	6.012*** (0.00)	7.074*** (0.00)	7.577*** (0.00)	7.801*** (0.00)
Cinsiyet (Erkek)	0.308*** (0.00)	0.533*** (0.00)	0.307*** (0.00)	0.230*** (0.00)	0.229*** (0.00)	0.163*** (0.00)
İlkokul	0.331*** (0.00)	0.513*** (0.00)	0.378*** (0.00)	0.338*** (0.00)	0.353*** (0.00)	0.303*** (0.00)
Lise	0.709*** (0.00)	1.009*** (0.00)	0.874*** (0.00)	0.681*** (0.00)	0.655*** (0.00)	0.606*** (0.00)
Teknik Lise	1.530*** (0.00)	2.093*** (0.00)	1.954*** (0.00)	1.428*** (0.00)	1.347*** (0.00)	1.425*** (0.00)
Yüksek Okul	1.171*** (0.00)	1.510*** (0.00)	1.264*** (0.00)	1.073*** (0.00)	1.007*** (0.00)	0.991*** (0.00)
Üniversite	1.335*** (0.00)	1.530*** (0.00)	1.315*** (0.00)	1.192*** (0.00)	1.164*** (0.00)	1.284*** (0.00)
Tecrübe	0.070*** (0.00)	0.130*** (0.00)	0.093*** (0.00)	0.058*** (0.00)	0.040*** (0.00)	0.053*** (0.00)
Tecrübe ²	-0.001*** (0.00)	-0.003*** (0.00)	-0.002*** (0.00)	-0.001*** (0.00)	-0.001*** (0.00)	-0.001*** (0.00)
Kıdem	0.037*** (0.00)	0.050*** (0.00)	0.032*** (0.00)	0.024*** (0.00)	0.023*** (0.00)	0.022*** (0.00)
Uyarlanmış R ²	0.35	0.23	0.22	0.22	0.21	0.18
Gözlem	4114	4114	4114	4114	4114	4114

Kaynak: Yazarın hesaplamaları * $p < 0.1$; ** $p < 0.05$; *** $p < 0.01$

Eğitim düzeylerine ilişkin bulgular ise eğitim getirisinin eğitim düzeyi arttıkça getirisinin her iki iktisadi faaliyette de daha fazla olduğunu göstermektedir³⁵³³⁵⁴. Bununla birlikte 2002-2007 dönemi için eğitimin her bir düzeyinin getirisinin *ticarete-konu-olan* faaliyetlerdeki bireylerin ücret dağılımı üzerine *ticarete-konu-olmayan* faaliyetlerdeki ücret dağılımına oranla daha fazla etkisi olduğu görülmektedir. 2008 ve 2009 yılları için ise tam tersi bir durum yaşanmaktadır. Bu iki yılda *ticarete-konu-olmayan* faaliyetlere ait ücret dağılımında eğitim getirisi *ticarete-konu-olan* faaliyetlerinkine oranla daha yüksektir.

Ücret dağılımı daha yakından incelendiğinde, *ticarete-konu-olan* ve *konu-olmayan* faaliyetlerdeki bireyler için eğitimin getirisinin inceleme dönemi boyunca U veya ters U şekline sahip bir etkisi olduğu belirlenmiştir³⁵⁵. Örneğin, ilkokul mezunu olmanın okuryazar olmaya göre *ticarete-konu-olan* faaliyetlerdeki getirisi 2002 yılında 0.10, 0.50 ve 0.90 kantillerdeki ücret düzeylerine getirisi %67.7, %147.7 ve %85.0 iken, *ticarete-konu-olmayan* faaliyetlerdeki getirisi sırasıyla %21.7, %37.6 ve %53.3'dir. 2007 yılında ise *ticarete-konu-olan* ve *konu-olmayan* bireyler için 0.25, 0.50 ve 0.90 kantillerdeki ücret düzeylerine etkisi %34.9, %75.1, %42.1 ve %40.2, %35.0, %28.8'dir.

Diğer yandan ortalama ücret düzeyine olan getiriler ile ücret dağılımının farklı kantillerine olan getiriler karşılaştırıldığında her iki iktisadi faaliyetlerdeki bireyler için genellikle 0.25 ve 0.50 kantillerdeki getirilerin ortalama düzeyden daha yüksek olduğu, alt ve üst kantillere doğru hareket edildikçe getirilerdeki dalgalanmalar ile getirilerin azaldığı veya arttığı görülmektedir. Bu durum aslında ortalama ücret düzeyine olan bulguların göz önüne alınması durumunda yapılan yorumların yetersiz ve/veya eksik olacağına dair bir kanıt sergilemektedir.

³⁵³ Blinder-Oaxaca ayrıştırma yöntemine ilişkin ücret denklemlerinde olduğu gibi, kantil ücret denklemlerinde de karşılaştırma kategorisi olarak okuryazar olma seçilmiştir.

³⁵⁴ Dolayısıyla her bir kantildeki ücret düzeyi üzerine en fazla katkıyı yapan eğitim düzeyinin yüksek okul ve üniversite mezunu olma olduğu aşıkardır. Açıkçası karşılaştırma kategorisi olarak okuryazar olmanın seçildiği gerçeği altında, böyle bir sonucun elde edilmesi beklenen bir durumdur.

³⁵⁵ Hem *ticarete-konu-olan* ve hem de *ticarete-konu-olmayan* faaliyetlerdeki ücret dağılımı üzerine eğitim düzeylerinin getirisi üst kantillere doğru hareket edildiğinde dalgalı bir etkiye sahiptir. Bazı yıllarda önce azalmış sonra artmış daha sonrasında tekrar azalmışken, diğer bazı yıllarda ise etkisi önce artmış, sonra azalmış sonra tekrar artmıştır.

Çizelge 9.6: 2006 yılına ait Ticarete-Konu-Olan ve Konu-Olmayan Bireyler için Kantil Ücret Denklemleri (Basit Model)

	Lineer	0.10	0.25	0.50	0.75	0.90
Ticarete-Konu-Olan Bireyler						
Sabit	5.850*** (0.00)	3.631*** (0.00)	4.681*** (0.00)	6.025*** (0.00)	7.264*** (0.00)	7.872*** (0.00)
Cinsiyet (Erkek)	0.762*** (0.00)	1.331*** (0.00)	1.168*** (0.00)	0.633*** (0.00)	0.308*** (0.00)	0.248*** (0.00)
İlkokul	0.652*** (0.00)	0.596*** (0.00)	0.649*** (0.00)	0.919*** (0.00)	0.593*** (0.00)	0.329*** (0.00)
Lise	1.192*** (0.00)	1.504*** (0.00)	1.340*** (0.00)	1.327*** (0.00)	0.892*** (0.00)	0.605*** (0.00)
Teknik Lise	1.284*** (0.00)	1.865*** (0.00)	1.507*** (0.00)	1.436*** (0.00)	0.970*** (0.00)	0.668*** (0.00)
Yüksek Okul	1.573*** (0.00)	2.067*** (0.00)	1.663*** (0.00)	1.639*** (0.00)	1.299*** (0.00)	0.961*** (0.00)
Üniversite	1.780*** (0.00)	1.992*** (0.00)	1.814*** (0.00)	1.927*** (0.00)	1.651*** (0.00)	1.388*** (0.00)
Tecrübe	0.084*** (0.00)	0.113*** (0.00)	0.125*** (0.00)	0.084*** (0.00)	0.062*** (0.00)	0.054*** (0.00)
Tecrübe ²	-0.002*** (0.00)	-0.002*** (0.00)	-0.002*** (0.00)	-0.002*** (0.00)	-0.001*** (0.00)	-0.001*** (0.00)
Kıdem	0.039*** (0.00)	0.060*** (0.00)	0.034*** (0.00)	0.030*** (0.00)	0.031*** (0.00)	0.034*** (0.00)
Uyarlanmış R ²	0.35	0.22	0.26	0.20	0.21	0.26
Gözlem	2046	2046	2046	2046	2046	2046
Ticarete-Konu-Olmayan Bireyler						
Sabit	6.644*** (0.00)	4.624*** (0.00)	6.189*** (0.00)	7.155*** (0.00)	7.676*** (0.00)	7.965*** (0.00)
Cinsiyet (Erkek)	0.316*** (0.00)	0.319*** (0.00)	0.352*** (0.00)	0.226*** (0.00)	0.189*** (0.00)	0.174*** (0.00)
İlkokul	0.315*** (0.00)	0.525*** (0.01)	0.266*** (0.01)	0.351*** (0.00)	0.290*** (0.00)	0.278*** (0.00)
Lise	0.702*** (0.00)	1.103*** (0.00)	0.721*** (0.00)	0.712*** (0.00)	0.611*** (0.00)	0.556*** (0.00)
Teknik Lise	0.877*** (0.00)	1.433*** (0.00)	0.874*** (0.00)	0.824*** (0.00)	0.740*** (0.00)	0.695*** (0.00)
Yüksek Okul	1.110*** (0.00)	1.550*** (0.00)	1.062*** (0.00)	1.001*** (0.00)	0.930*** (0.00)	0.957*** (0.00)
Üniversite	1.472*** (0.00)	1.788*** (0.00)	1.404*** (0.00)	1.292*** (0.00)	1.205*** (0.00)	1.267*** (0.00)
Tecrübe	0.074*** (0.00)	0.119*** (0.00)	0.091*** (0.00)	0.062*** (0.00)	0.057*** (0.00)	0.058*** (0.00)
Tecrübe ²	-0.001*** (0.00)	-0.002*** (0.00)	-0.002*** (0.00)	-0.001*** (0.00)	-0.001*** (0.00)	-0.001*** (0.00)
Kıdem	0.036*** (0.00)	0.058*** (0.00)	0.031*** (0.00)	0.022*** (0.00)	0.018*** (0.00)	0.016*** (0.00)
Uyarlanmış R ²	0.36	0.25	0.23	0.22	0.20	0.19
Gözlem	4427	4427	4427	4427	4427	4427

Kaynak: Yazarın hesaplamaları * $p<0.1$; ** $p<0.05$; *** $p<0.01$

Çizelge 9.7: 2007 yılına ait Ticarete-Konu-Olan ve Konu-Olmayan Bireyler için Kantil Ücret Denklemleri (Basit Model)

	Lineer	0.10	0.25	0.50	0.75	0.90
Ticarete-Konu-Olan Bireyler						
Sabit	6.509*** (0.00)	4.625*** (0.00)	5.518*** (0.00)	6.778*** (0.00)	7.687*** (0.00)	8.030*** (0.00)
Cinsiyet (Erkek)	0.740*** (0.00)	1.375*** (0.00)	1.157*** (0.00)	0.612*** (0.00)	0.284*** (0.00)	0.276*** (0.00)
İlkokul	0.338*** (0.00)	0.097 (0.63)	0.299** (0.01)	0.560*** (0.00)	0.443*** (0.00)	0.351*** (0.00)
Lise	0.815*** (0.00)	0.802*** (0.00)	0.914*** (0.00)	0.897*** (0.00)	0.687*** (0.00)	0.603*** (0.00)
Teknik Lise	0.912*** (0.00)	0.826*** (0.00)	0.919*** (0.00)	1.013*** (0.00)	0.809*** (0.00)	0.739*** (0.00)
Yüksek Okul	1.297*** (0.00)	1.559*** (0.00)	1.480*** (0.00)	1.243*** (0.00)	1.020*** (0.00)	0.955*** (0.00)
Üniversite	1.735*** (0.00)	1.800*** (0.00)	1.759*** (0.00)	1.612*** (0.00)	1.511*** (0.00)	1.428*** (0.00)
Tecrübe	0.073*** (0.00)	0.088*** (0.00)	0.098*** (0.00)	0.069*** (0.00)	0.057*** (0.00)	0.050*** (0.00)
Tecrübe ²	-0.002*** (0.00)	-0.002*** (0.00)	-0.002*** (0.00)	-0.001*** (0.00)	-0.001*** (0.00)	-0.001*** (0.00)
Kıdem	0.032*** (0.00)	0.057*** (0.00)	0.028*** (0.00)	0.023*** (0.00)	0.023*** (0.00)	0.029*** (0.00)
Uyarlanmış R ²	0.32	0.22	*.21	0.17	0.19	0.23
Gözlem	2163	2163	2163	2163	2163	2163
Ticarete-Konu-Olmayan Bireyler						
Sabit	6.720*** (0.00)	4.903*** (0.00)	6.066*** (0.00)	7.261*** (0.00)	7.722*** (0.00)	8.149*** (0.00)
Cinsiyet (Erkek)	0.301*** (0.00)	0.575*** (0.00)	0.363*** (0.00)	0.187*** (0.00)	0.153*** (0.00)	0.162*** (0.00)
İlkokul	0.259*** (0.00)	0.136 (0.52)	0.338*** (0.00)	0.300*** (0.00)	0.380*** (0.00)	0.253*** (0.00)
Lise	0.712*** (0.00)	0.709*** (0.00)	0.845*** (0.00)	0.687*** (0.00)	0.748*** (0.00)	0.565*** (0.00)
Teknik Lise	0.756*** (0.00)	0.729*** (0.00)	0.870*** (0.00)	0.728*** (0.00)	0.851*** (0.00)	0.703*** (0.00)
Yüksek Okul	1.121*** (0.00)	1.142*** (0.00)	1.264*** (0.00)	1.008*** (0.00)	1.061*** (0.00)	0.856*** (0.00)
Üniversite	1.423*** (0.00)	1.370*** (0.00)	1.453*** (0.00)	1.257*** (0.00)	1.336*** (0.00)	1.225*** (0.00)
Tecrübe	0.084*** (0.00)	0.143*** (0.00)	0.103*** (0.00)	0.068*** (0.00)	0.053*** (0.00)	0.056*** (0.00)
Tecrübe ²	-0.002*** (0.00)	-0.003*** (0.00)	-0.002*** (0.00)	-0.001*** (0.00)	-0.001*** (0.00)	-0.001*** (0.00)
Kıdem	0.036*** (0.00)	0.057*** (0.00)	0.035*** (0.00)	0.025*** (0.00)	0.019*** (0.00)	0.016*** (0.00)
Uyarlanmış R ²	0.35	0.25	0.23	0.22	0.22	0.19
Gözlem	4306	4306	4306	4306	4306	4306

Kaynak: Yazarın hesaplamaları * $p < 0.1$; ** $p < 0.05$; *** $p < 0.01$

Bireylerin sahip oldukları tecrübe açısından incelemeler gerçekleştirildiğinde, her iki iktisadi faaliyette de üst kantillere doğru hareket edildiğinde tecrübenin getirisinin azalma eğilimine sahip olduğu görülmektedir. Sadece bazı yıllarda (2004 yılında *ticarete-konu-olan* bireylerde, 2007 yılında *ticarete-konu-olmayan* bireylerde) en üst kantil olan 0.90. kantilde tecrübenin ücret düzeyine getirisinin az da olsa bir önceki kantile göre daha fazla getiriye neden olduğu belirlenmiştir.

Örneğin, 2002 yılında ek bir yıl daha tecrübeli olmanın *ticarete-konu-olan* bireylerin 0.10, 0.50 ve 0.90 kantillerdeki ücret düzeylerine getirisi %11.9, %7.0 ve %5.8'dir. Buna karşın, 2004 yılında aynı kantiller için getirisi %9.7, %7.1 ve %5.8'dir. *Ticarete-konu-olmayan* bireylerin ücret düzeylerine olan getirilere bakıldığında ise, 2002 yılında aynı kantillerdeki ücret düzeylerine getirisi %13.4, %7.5 ve %5.9 iken, 2007 yılında bu getiriler sırasıyla %15.4, %7.1 ve %5.8'dir.

Bununla birlikte, bazı yıllarda (2002, 2004 ve 2007 yılları) *ticarete-konu-olmayan* bireylere ek bir yıl daha tecrübeli olmanın getirisi daha fazla iken, diğer bazı yıllarda ise (2003, 2005, 2006, 2008 ve 2009 yılları) *ticarete-konu-olan* bireylere getirisi daha fazladır.

Dolayısıyla aslında tecrübe değişkenine ait kantil ücret denklemi bulguları, her iki iktisadi faaliyete ilişkin ücret dağılımı üzerinde ek bir yıl daha tecrübeli olmanın giderek daha az getiriye neden olduğu belirlenmiştir. Ortalama ücret denklemlerine ait bulgularla karşılaştırma yapıldığında ise, alt kantillerdeki ek bir yıl daha tecrübeli olmanın getirisinin daha fazla olduğu da elde edilmiştir.

Kıdemin ücret düzeyine olan getirisine bakıldığında, *ticarete-konu-olan* bireylerin ücret dağılımı boyunca U şekline sahip olduğu, 0.50 kantile (medyan) kadar azaldığı sonra artma eğiliminde olduğu görülmektedir. Diğer yandan *ticarete-konu-olmayan* bireylerin ücret dağılımı boyunca ise üst kantillere doğru hareket edildikçe azaldığı belirlenmiştir. Bu durum ek bir yıl daha kıdeme sahip olmanın düşük ücret geliri elde eden bireyleri bir anlamda ödüllendirdiği, yüksek ücret geliri elde eden bireyleri ise cezalandırdığı anlamına gelmektedir. Zira ek bir yıl kıdemin getirisinin üst kantillerde daha düşük olması bu duruma işaret etmektedir.

İki iktisadi faaliyete olan getiriler karşılaştırıldığında ise, bazı yıllarda (2002, 2003 ve 2006 yılları) *ticarete-konu-olan* faaliyetlerdeki bireylerin her bir kantildeki ücret düzeylerinin *ticarete-konu-olmayan* bireylerinkinden daha yüksek olduğu, diğer bazı

yıllarda ise (2004 ve 2007 yılları) tam tersi bir durumun söz konusu olduğu belirlenmiştir. Örneğin, ek bir yıl daha kıdemli olmanın 2002, 2007 ve 2009 yılları için *ticarete-konu-olan* bireylerin 0.10, 0.50 ve 0.90 kantillerindeki ücret düzeylerine olan etkileri sırasıyla %8.3, %5.0, %5.4 ve %5.9, %2.3, %2.9 ve %5.8, %2.6, %2.8'dir. Ek bir yıl daha kıdemli olmanın *ticarete-konu-olmayan* faaliyetlerdeki bireylerin 0.10., 0.50. ve 0.90. kantillerdeki ücret düzeylerine olan etkileri ise sırasıyla %5.4, %2.3, %2.5 ve %5.9, %2.5, %1.6 ve %7.3, %2.8, %2.2'dir.

Çizelge 9.8: 2008 yılına ait Ticarete-Konu-Olan ve Konu-Olmayan Bireyler için Kantil Ücret Denklemleri (Basit Model)

	Lineer	0.10	0.25	0.50	0.75	0.90
Ticarete-Konu-Olan Bireyler						
Sabit	6.301*** (0.00)	3.746*** (0.00)	4.823*** (0.00)	6.563*** (0.00)	7.850*** (0.00)	8.455*** (0.00)
Cinsiyet (Erkek)	0.969*** (0.00)	1.753*** (0.00)	1.674*** (0.00)	0.749*** (0.00)	0.297*** (0.00)	0.318*** (0.00)
İlkokul	0.248*** (0.00)	0.003 (0.98)	0.379*** (0.00)	0.515*** (0.00)	0.286*** (0.07)	0.110 (0.11)
Lise	0.663*** (0.00)	0.482*** (0.00)	0.786*** (0.00)	0.850*** (0.00)	0.498*** (0.00)	0.267*** (0.00)
Teknik Lise	0.738*** (0.00)	0.800** (0.01)	0.969*** (0.00)	0.947*** (0.00)	0.626*** (0.00)	0.364*** (0.00)
Yüksek Okul	1.158*** (0.00)	1.361*** (0.00)	1.367*** (0.00)	1.173*** (0.00)	0.741*** (0.00)	0.447*** (0.00)
Üniversite	1.675*** (0.00)	1.478*** (0.00)	1.739*** (0.00)	1.711*** (0.00)	1.472*** (0.00)	1.268*** (0.00)
Tecrübe	0.090*** (0.00)	0.167*** (0.00)	0.126*** (0.00)	0.087*** (0.00)	0.063*** (0.00)	0.042*** (0.00)
Tecrübe ²	-0.002*** (0.00)	-0.004*** (0.00)	-0.003*** (0.00)	-0.002*** (0.00)	-0.001*** (0.00)	-0.001*** (0.00)
Kıdem	0.039*** (0.00)	0.050*** (0.00)	0.042*** (0.00)	0.031*** (0.00)	0.031*** (0.00)	0.032*** (0.00)
Uyarlanmış R ²	0.33	0.24	0.26	0.17	0.17	0.20
Gözlem	1859	1859	1859	1859	1859	1859
Ticarete-Konu-Olmayan Bireyler						
Sabit	6.590*** (0.00)	4.610*** (0.00)	5.770*** (0.00)	7.077*** (0.00)	7.764*** (0.00)	8.115*** (0.00)
Cinsiyet (Erkek)	0.373*** (0.00)	0.567*** (0.00)	0.426*** (0.00)	0.258*** (0.00)	0.212*** (0.00)	0.206*** (0.00)
İlkokul	0.370*** (0.00)	0.260 (0.12)	0.441*** (0.00)	0.453*** (0.00)	0.426*** (0.00)	0.355*** (0.00)
Lise	0.811*** (0.00)	0.963*** (0.00)	0.994*** (0.00)	0.882*** (0.00)	0.760*** (0.00)	0.655*** (0.00)
Teknik Lise	0.955*** (0.00)	1.215*** (0.00)	1.193*** (0.00)	1.020*** (0.00)	0.872*** (0.00)	0.747*** (0.00)
Yüksek Okul	1.160*** (0.00)	1.357*** (0.00)	1.335*** (0.00)	1.158*** (0.00)	0.991*** (0.00)	0.837*** (0.00)
Üniversite	1.557*** (0.00)	1.588*** (0.00)	1.654*** (0.00)	1.494*** (0.00)	1.363*** (0.00)	1.372*** (0.00)
Tecrübe	0.082*** (0.00)	0.133*** (0.00)	0.115*** (0.00)	0.070*** (0.00)	0.051*** (0.00)	0.054*** (0.00)
Tecrübe ²	-0.002*** (0.00)	-0.003*** (0.00)	-0.002*** (0.00)	-0.001*** (0.00)	-0.001*** (0.00)	-0.001*** (0.00)
Kıdem	0.044*** (0.00)	0.067*** (0.00)	0.040*** (0.00)	0.029*** (0.00)	0.025*** (0.00)	0.021*** (0.00)
Uyarlanmış R ²	0.38	0.27	0.25	0.24	0.23	0.20
Gözlem	4597	4597	4597	4597	4597	4597

Kaynak: Yazarın hesaplamaları * $p < 0.1$; ** $p < 0.05$; *** $p < 0.01$

Çizelge 9.9: 2009 yılına ait Ticarete-Konu-Olan ve Konu-Olmayan Bireyler için Kantil Ücret Denklemleri (Basit Model)

	Lineer	0.10	0.25	0.50	0.75	0.90
Ticarete-Konu-Olan Bireyler						
Sabit	6.263*** (0.00)	3.455*** (0.00)	5.009*** (0.00)	6.493*** (0.00)	7.769*** (0.00)	8.358*** (0.00)
Cinsiyet (Erkek)	0.937*** (0.00)	1.862*** (0.00)	1.581*** (0.00)	0.788*** (0.00)	0.342*** (0.00)	0.254*** (0.00)
İlkokul	0.273*** (0.00)	-0.085 (0.61)	0.289 (0.18)	0.681*** (0.00)	0.360*** (0.03)	0.171** (0.01)
Lise	0.805*** (0.00)	0.644** (0.02)	1.002*** (0.00)	1.061*** (0.00)	0.648*** (0.00)	0.442*** (0.00)
Teknik Lise	0.970*** (0.00)	1.148*** (0.00)	1.132*** (0.00)	1.202*** (0.00)	0.744*** (0.00)	0.526*** (0.00)
Yüksek Okul	1.240*** (0.00)	1.048** (0.04)	1.433*** (0.00)	1.436*** (0.00)	1.013*** (0.00)	0.955*** (0.00)
Üniversite	1.694*** (0.00)	1.688*** (0.00)	1.750*** (0.00)	1.913*** (0.00)	1.448*** (0.00)	1.336*** (0.00)
Tecrübe	0.081*** (0.00)	0.145*** (0.00)	0.098*** (0.00)	0.077*** (0.00)	0.062*** (0.00)	0.049*** (0.00)
Tecrübe ²	-0.002*** (0.00)	-0.003*** (0.00)	-0.002*** (0.00)	-0.002*** (0.00)	-0.001*** (0.00)	-0.001*** (0.00)
Kıdem	0.039*** (0.00)	0.056*** (0.00)	0.041*** (0.00)	0.026*** (0.00)	0.025*** (0.00)	0.028*** (0.00)
Uyarlanmış R ²	0.31	0.22	0.23	0.18	0.17	0.22
Gözlem	2082	2082	2082	2082	2082	2082
Ticarete-Konu-Olmayan Bireyler						
Sabit	6.523*** (0.00)	3.766*** (0.00)	5.703*** (0.00)	7.217*** (0.00)	7.973*** (0.00)	8.385*** (0.00)
Cinsiyet (Erkek)	0.358*** (0.00)	0.465*** (0.00)	0.360*** (0.00)	0.262*** (0.00)	0.227*** (0.00)	0.226*** (0.00)
İlkokul	0.434*** (0.00)	0.948** (0.01)	0.571*** (0.00)	0.424*** (0.00)	0.314*** (0.00)	0.221*** (0.01)
Lise	0.927*** (0.00)	1.798*** (0.00)	1.246*** (0.00)	0.850*** (0.00)	0.659*** (0.00)	0.562*** (0.00)
Teknik Lise	1.070*** (0.00)	1.983*** (0.00)	1.395*** (0.00)	0.966*** (0.00)	0.746*** (0.00)	0.624*** (0.00)
Yüksek Okul	1.403*** (0.00)	2.311*** (0.00)	1.645*** (0.00)	1.235*** (0.00)	1.027*** (0.00)	0.895*** (0.00)
Üniversite	1.789*** (0.00)	2.567*** (0.00)	1.923*** (0.00)	1.543*** (0.00)	1.340*** (0.00)	1.292*** (0.00)
Tecrübe	0.082*** (0.00)	0.145*** (0.00)	0.112*** (0.00)	0.066*** (0.00)	0.047*** (0.00)	0.045*** (0.00)
Tecrübe ²	-0.002*** (0.00)	-0.003*** (0.00)	-0.002*** (0.00)	-0.001*** (0.00)	-0.001*** (0.00)	-0.001*** (0.00)
Kıdem	0.045*** (0.00)	0.070*** (0.00)	0.044*** (0.00)	0.028*** (0.00)	0.024*** (0.00)	0.022*** (0.00)
Uyarlanmış R ²	0.37	0.26	0.25	0.24	0.23	0.19
Gözlem	5320	5320	5320	5320	5320	5320

Kantil Regresyon Ayırıştırma Yöntemi Bulguları

Ticarete-konu-olan ve *konu-olmayan* faaliyetlerdeki bireylerin ücret farklılıklarının ayrıştırılması ile ilgili analiz sonuçları Çizelge 9.10'da verilmektedir. Bu çizelge hem ortalama hem de farklı kantillerdeki ücret düzeylerindeki farklılaşmaya ait bulguları içermektedir. Blinder-Oaxaca (1973) ayrıştırma yöntemine ait çizelgede olduğu gibi bu çizelgede de birinci satırdaki sonuçlar toplam ücret farklılığının açıklanan bölümünü, bir diğer ifade ile donanımsal farklılıklardan kaynaklanan bölümü, ikinci satır toplam ücret farklılığının açıklanamayan bölümünü yani sektörel ayrımcılığın etkisini, üçüncü satır iki farklı bileşenin etkileşiminin toplam ücret farklılığı üzerindeki etkisini, dördüncü satır ise toplam ücret farklılığını göstermektedir.

Özellikle heterojen yapıya sahip nüfusun söz konusu olduğu durumlarda, bu bireylerin beşeri sermaye donanımlarından ve sektörel ayrımcılıktan kaynaklanan farklılıkların kantil regresyon ile ayrıştırılması, bu heterojen yapıdaki getirilerin belirlenebilmesi için oldukça önem taşımaktadır. Bu nedenle de bu alt bölümde yer alan bulgular bu bakımdan bir önem arz etmektedirler (Qu ve Zhao, 2008).

Çizelge 9.10'dan da görüleceği üzere inceleme dönemi boyunca *ticarete-konu-olan* ve *konu-olmayan* bireyler arasındaki ücret farklılıklarının her bir kantil için ayrı ayrı geçerli olmak üzere *ticarete-konu-olmayan* bireylerin lehine bir durum sergilediği görülmektedir.

2002 yılına ait bulgulara bakıldığında, üst kantillere doğru hareket edildiğinde ücret farklılığının azaldığı görülmektedir. 0.10. kantilde 0.592 değerinde olan ücret farklılığı 0.90. kantile ulaşıldığında 0.016 değerine kadar düşmektedir³⁵⁶. Bu durum *ticarete-konu-olmayan* bireylerin 0.10. kantil ücret düzeyinde *ticarete-konu-olan* bireylere oranla %80.8 daha fazla ücret geliri elde ederken, 0.90. kantile gelindiğinde %1.6 daha fazla ücret geliri elde ettiğini göstermektedir.

Ücret dağılımı boyunca beşeri sermaye donanımlarındaki ve sektörel ayrımcılıktan kaynaklanan farklılıkların toplam ücret farklılığına olan katkılarına bakıldığında ise, her bir kantil için beşeri sermaye donanımlarındaki farklılıkların etkisinin ücret farklılığını artırıcı yönde olduğu buna karşın, sektörel ayrımcılığın etkisinin ilk iki kantilde *ticarete-konu-olmayan* faaliyetlerdeki bireyler lehine daha üst kantillerde ise

³⁵⁶ Burada ücret farklılıkları ile ilgili ifade edilen değerler yarı logaritmik ücret düzeyleri arasındaki farklılığı göstermektedir.

tam tersi yönde olduğu tespit edilmiştir. Örneğin beşeri sermaye donanımının etkisi 0.10. ve 0.90. kantilde 0.261 ve 0.303 iken, sektörel ayrımcılığın etkisi aynı kantiller için sırasıyla 0.331 ve -0.286'dır. Bu durumda eğer toplam ücret farklılığı %100 olarak kabul edilirse beşeri sermaye donanımındaki farklılıklar ücret farklılığının %44.1 ve %1893,8'lik bölümlerinden sorumlu iken, sektörel ayrımcılıktan kaynaklanan farklılıklar %55.9 ve -%1787.5 bölümlerinden sorumludur. Bu durum sektörel ayrımcılığın üst kantillere doğru hareket edildiğinde *ticarete-konu-olan* bireylere bir ücret avantajı sağladığını göstermektedir.

Benzer bulgular 2003 yılı için de elde edilmiştir. Üst kantillere doğru hareket edildiğinde ücret farklılığının azaldığı görülmektedir. 0.10. ve 0.90. kantiller için ücret farklılığı 0.613 ve 0.139 değerlerindedir. Bir diğer ifade ile bu durum aynı kantiller için *ticarete-konu-olmayan* bireylerin ücret düzeylerinin %84.6 ve %14.9 daha fazla olduğunu göstermektedir.

Ücret dağılımı boyunca 2002 yılında olduğu gibi beşeri sermaye donanımındaki farklılıklar ücret farklılığını derinleştirmek üzere etkide bulunurken, sektörel ayrımcılıktan kaynaklanan farklılıklar, medyan kantile kadar ücret farklılığını derinleştirici, daha üst kantillerde ise daraltıcı yönde etkide bulunmaktadır. Örneğin, beşeri sermaye donanım farklılıkları 0.10. ve 0.75. kantillerde ücret farklılığı üzerinde 0.289 ve 0.253 düzeylerinde etkide bulunurken, (bir diğer ifade ile %47.1 ve %166.4'lük bölümlerinden sorumlu iken) sektörel ayrımcılıktan kaynaklanan farklılık 0.324 ve -0.100 değerlerindedir (sırasıyla %52.9 ve -%65.8'lik bölümlerinden sorumludur).

2004-2009 arasındaki inceleme dönemi boyunca ise biraz farklı bir durum söz konusu olup, ücret farklılığı 0.90. kantile kadar azalma eğilimine sahipken en üst kantilde tekrar yükselmektedir. Örneğin toplam ücret farklılığı 0.10. ve 0.90. kantiller için 2004, 2007 ve 2009 yıllarında sırasıyla 0.836 ve 0.151, 0.780 ve 0.149, 0.754 ve 0.340 logaritmik değerlerindedir. Bir diğer ifade ile *ticarete-konu-olmayan* faaliyetlerdeki bireylerin 0.10 ve 0.90. kantillerdeki ücret düzeyleri *ticarete-konu-olan* faaliyetlerdekilere oranla sırasıyla %130.7 ve %16.3, %118.2 ve %16.1, %112.6 ve %41.8 daha yüksektir.

Diğer yandan bu yıllardaki ücret farklılığına beşeri sermaye donanımlarındaki farklılıkların etkisi her bir kantil için ücret farklılığını arttırıcı yönde olup, sektörel

ayrımcılıktan kaynaklanan farklılıklar ise 0.10. ve 0.25. kantillerde ücret farklılığını derinleştirici, daha üst kantiller ise daraltıcı yönde etkide bulunmaktadır. Örneğin 2007 ve 2009 yılları için 0.10 ve 0.90. kantillerdeki beşeri sermaye donanımlarının ücret farklılığına katkısı sırasıyla 0.283 ve 0.285; 0.347 ve 0.350 (%36.3 ve %191.3; %46.0 ve %100.3'lük bölümünden sorumlu) ve sektörel ayrımcılıktan kaynaklanan farklılığın katkısı 0.497 ve -0.136; 0.407 ve -0.001 (%63.7 ve -%91.3; %54.0 ve -%0.3'lik bölümünden sorumlu) düzeylerindedir.

Çizelge 9.10: Kantil Regresyon Ayrıştırma Yöntemi ile Ücret Farklılaşması (Basit Model)

	Ortalama	0.10	0.25	0.50	0.75	0.90
2002 yılı						
<i>Açıklanan Fark</i>	0.336	0.261	0.213	0.209	0.249	0.303
<i>Açıklanamayan Fark</i>	-0.043	0.331	0.099	-0.078	-0.173	-0.286
<i>Etkileşim Farkı</i>	-0.071					
Toplam Ücret Farkı	0.222 (%24.9)	0.592 (%80.8)	0.312 (%36.6)	0.131 (%14.0)	0.076 (%7.9)	0.016 (%16)
2003 yılı						
<i>Açıklanan Fark</i>	0.352	0.289	0.230	0.228	0.253	0.279
<i>Açıklanamayan Fark</i>	-0.012	0.324	0.091	-0.060	-0.100	0.140
<i>Etkileşim Farkı</i>	-0.076					
Toplam Ücret Farkı	0.264 (%30.2)	0.613 (%84.6)	0.321 (%37.9)	0.168 (%18.3)	0.152 (%16.4)	0.139 (%14.9)
2004 yılı						
<i>Açıklanan Fark</i>	0.317	0.311	0.241	0.225	0.253	0.272
<i>Açıklanamayan Fark</i>	0.021	0.525	0.201	-0.095	-0.117	-0.121
<i>Etkileşim Farkı</i>	-0.029					
Toplam Ücret Farkı	0.309 (%36.2)	0.836 (%130.7)	0.443 (%55.7)	0.130 (%13.8)	0.136 (%14.6)	0.151 (%16.3)
2005 yılı						
<i>Açıklanan Fark</i>	0.326	0.283	0.240	0.214	0.245	0.285
<i>Açıklanamayan Fark</i>	0.030	0.497	0.169	-0.076	-0.133	-0.136
<i>Etkileşim Farkı</i>	-0.053					
Toplam Ücret Farkı	0.304 (%35.5)	0.780 (%118.2)	0.409 (%50.5)	0.138 (%14.8)	0.112 (%11.9)	0.149 (%16.1)

Çizelge 9.10 (devam): Kantil Regresyon Ayırıştırma Yöntemi ile Ücret Farklılaşması (Basit Model)

2006 yılı						
<i>Açıklanan Fark</i>	0.331	0.345	0.272	0.227	0.244	0.280
<i>Açıklanamayan Fark</i>	0.001	0.369	0.159	-0.073	-0.106	-0.127
<i>Etkileşim Farkı</i>	-0.031					
Toplam Ücret Farkı	0.301 (%35.1)	0.714 (%104.2)	0.431 (%53.9)	0.154 (%16.7)	0.138 (%14.8)	0.153 (%16.5)
2007 yılı						
<i>Açıklanan Fark</i>	0.277	0.283	0.240	0.214	0.245	0.285
<i>Açıklanamayan Fark</i>	-0.012	0.497	0.169	-0.076	-0.133	-0.136
<i>Etkileşim Farkı</i>	-0.018					
Toplam Ücret Farkı	0.247 (%28.0)	0.780 (%118.5)	0.409 (%50.5)	0.138 (%14.8)	0.112 (%11.9)	0.149 (%16.1)
2008 yılı						
<i>Açıklanan Fark</i>	0.317	0.296	0.267	0.236	0.269	0.308
<i>Açıklanamayan Fark</i>	0.022	0.408	0.103	-0.067	-0.060	-0.044
<i>Etkileşim Farkı</i>	-0.020					
Toplam Ücret Farkı	0.319 (%37.6)	0.704 (%102.2)	0.370 (%44.8)	0.169 (%18.4)	0.209 (%23.2)	0.264 (%30.2)
2009 yılı						
<i>Açıklanan Fark</i>	0.340	0.347	0.292	0.242	0.288	0.350
<i>Açıklanamayan Fark</i>	0.070	0.407	0.200	-0.014	-0.020	-0.001
<i>Etkileşim Farkı</i>	-0.010					
Toplam Ücret Farkı	0.400 (%36.2)	0.754 (%112.6)	0.492 (%63.6)	0.228 (%25.6)	0.268 (%30.7)	0.349 (%41.8)

Kaynak: Yazarın hesaplamaları

Çizelge 9.10'dan da görüleceği üzere bir dikkat çekici durum, ortalama ücret düzeyindeki ayırıştırma sonuçlarının koşullu ücret dağılımındaki etkilerin altında yatan nedenlerin açıklanmasında yetersiz kaldığıdır. Zira kantil regresyon ayırıştırma analizi sonuçları ücret farklılığının alt kantillerde daha geniş olduğunu ve üst kantillere doğru hareket edildiğinde azaldığını, en üst kantilde ise tekrar bir artma eğilimine sahip olduğunu göstermektedir. Kısaca bu durum üst kantillerdeki ücret farklılığının alt kantillere oranla daha dar olduğunu göstermektedir. Bu nedenle elde edilen sonuçlar Blinder-Oaxaca (1973) ayırıştırma analizi sonuçları ile karşılaştırıldığında, alt kantiller için Blinder-Oaxaca (1973) ayırıştırma analizinin

sonuçlarının düşük tahminlerde bulunduğu, üst kantiller için yüksek tahminlerde bulunduğu anlaşılmaktadır.

Bir diğer ilgi çekici durum da, elde edilen bulguların ücret farklılığının belirlenmesi üzerinde beşeri sermaye donanımlarındaki farklılıkların baskınlığını göstermesidir. İki iktisadi faaliyet arasındaki ücret farklılığın büyük bir bölümünden inceleme dönemi boyunca 0.10 kantil haricindeki diğer tüm kantillerde beşeri sermaye donanımlarındaki farklılıkların sorumlu olduğu belirlenmiştir. Sonuç olarak, en alt kantil haricinde ücret dağılımında hareket edildiğinde ücret farklılığının beşeri sermaye donanımlarındaki farklılıklar nedeniyle yaşandığı, sektörel ayrımcılığın etkisinin görece olarak daha düşük düzeylerde kaldığı belirlenmiştir.

9.4.2 Genişletilmiş modele ilişkin bulgular

Bu alt bölümde, incelemeyi derinleştirebilmek amacıyla Blinder-Oaxaca (1973) ayrıştırma yönteminin analizinde olduğu gibi Mincer (1974) tarafından önerilen beşeri sermaye modelini genişleterek kantil regresyon ayrıştırma analizi uygulanacaktır. Bu amaçla, yukarıdaki Bölüm 8.4.1’de olduğu gibi genişletilmiş model kullanılacaktır. Bu model beşeri sermaye donanımlarına ek olarak, bireylerin mesleki durumları, kır ve kent ayrımı ve işyerinin statüsü (özel kuruluş ve devlet kuruluşu) ayrımını da içermektedir.

Ücret Denklemleri

Çizelge 9.11-9.18 genişletilmiş model kurgusu altında ticarete-konu-olan ve *konu-olmayan* faaliyetlerdeki bireylere ilişkin kantil ücret tahmin denklemlerinden elde edilen bulguları içermektedir.

Bu çizelgelerde yer alan kantil ücret denkleminde bakıldığında basit modeldeki bulgulara benzer olarak, her bir bağımsız değişkenin farklı kantillerdeki ücret düzeyleri üzerindeki etkilerin farklılaştığı görülmektedir. Tüm çizelgelerin ortak bir yönü her iki iktisadi faaliyette de, istatistiksel olarak anlamlı olan her bir bulgunun her bir kantildeki ücret düzeyleri üzerinde etkilerinin pozitif olduğu yani ücret düzeylerini olumlu yönde etkiledikleri sonucunun elde edilmiş olmasıdır.

Çizelge 9.11: 2002 yılına ait Ticarete-Konu-Olan ve Konu-Olmayan Bireyler için Kantil Ücret Denklemleri (Genişletilmiş Model)

	Lineer	0.10	0.25	0.50	0.75	0.90
Ticarete-Konu-Olan Bireyler						
Sabit	18.910*** (0.00)	16.913*** (0.00)	17.579*** (0.00)	19.274*** (0.00)	20.238*** (0.00)	20.889*** (0.00)
Cinsiyet (Erkek)	0.530*** (0.00)	1.011*** (0.00)	0.776*** (0.00)	0.384*** (0.00)	0.243*** (0.00)	0.212*** (0.00)
İlkokul	0.457*** (0.00)	0.301 (0.12)	0.611*** (0.00)	0.652*** (0.00)	0.372*** (0.00)	0.359*** (0.00)
Lise	0.754*** (0.00)	0.621*** (0.00)	0.892*** (0.00)	0.939*** (0.00)	0.600*** (0.00)	0.580*** (0.00)
Teknik Lise	0.875*** (0.00)	0.597*** (0.00)	0.968*** (0.00)	1.067*** (0.00)	0.846*** (0.00)	0.901*** (0.00)
Yüksek Okul	0.682*** (0.00)	0.315 (0.27)	0.721*** (0.00)	0.671*** (0.00)	0.791*** (0.00)	0.836*** (0.00)
Üniversite	1.337*** (0.00)	0.907*** (0.00)	1.084*** (0.00)	1.573*** (0.00)	1.255*** (0.00)	1.392*** (0.00)
Tecrübe	0.062*** (0.00)	0.120*** (0.00)	0.089*** (0.00)	0.056*** (0.00)	0.046*** (0.00)	0.049*** (0.00)
Tecrübe ²	-0.001*** (0.00)	-0.003*** (0.00)	-0.002*** (0.00)	-0.001*** (0.00)	-0.001*** (0.00)	-0.001*** (0.00)
Kıdem	0.055*** (0.00)	0.071*** (0.00)	0.050*** (0.00)	0.037*** (0.00)	0.038*** (0.00)	0.033*** (0.00)
Kent	0.221*** (0.00)	0.239 (0.13)	0.235** (0.02)	0.220*** (0.00)	0.207*** (0.00)	0.168** (0.03)
İşyeri Statü (Devlet)	0.572*** (0.00)	0.616*** (0.00)	0.555*** (0.00)	0.612*** (0.00)	0.644*** (0.00)	0.598*** (0.00)
<i>Meslek</i>						
Üst Düzey Yöneticiler/Müdürler	1.131*** (0.00)	1.496** (0.02)	1.567*** (0.00)	0.932** (0.05)	0.859*** (0.00)	0.592* (0.07)
Profesyonel Meslek Mensupları	0.665** (0.01)	0.721 (0.46)	1.302** (0.02)	0.511 (0.36)	0.546** (0.03)	0.316 (0.40)
Yard. Profesyonel Meslek Mensupları	0.935*** (0.00)	1.203* (0.05)	1.493*** (0.00)	0.775** (0.05)	0.552*** (0.00)	0.318 (0.27)
Büro/Müşteri Hizmt. Çalışanları	0.671*** (0.00)	0.834 (0.18)	1.057** (0.02)	0.485 (0.23)	0.429** (0.03)	0.109 (0.73)
Hizmet ve Satış Elemanları	0.435** (0.05)	0.605 (0.39)	0.955** (0.02)	0.240 (0.56)	0.272* (0.07)	-0.056 (0.85)
Sanatkarlar vb İşlerde Çalışanlar	0.524*** (0.01)	0.592 (0.38)	0.879** (0.04)	0.388 (0.37)	0.334** (0.03)	0.063 (0.83)
Tesis ve Makine Operatörleri	0.743*** (0.00)	1.131* (0.08)	1.187** (0.01)	0.555 (0.18)	0.438*** (0.00)	0.135 (0.65)
Niteliksiz İşlerde Çalışanlar	0.032 (0.87)	0.063 (0.93)	0.333 (0.39)	-0.064 (0.88)	0.027 (0.86)	-0.254 (0.40)
Uyarlanmış R ²	0.46	0.31	0.31	0.26	0.31	0.33
Gözlem	2307	2307	2307	2307	2307	2307

Çizelge 9.11 (devam) : 2002 yılına ait Ticarete-Konu-Olan ve Konu-Olmayan Bireyler için Kantil Ücret Denklemleri (Genişletilmiş Model)

	Lineer	0.10	0.25	0.50	0.75	0.90
Ticarete-Konu-Olmayan Bireyler						
Sabit	20.125*** (0.00)	18.775*** (0.00)	19.704*** (0.00)	20.427*** (0.00)	20.686*** (0.00)	20.980*** (0.00)
Cinsiyet (Erkek)	0.219*** (0.00)	0.274*** (0.00)	0.266*** (0.00)	0.126*** (0.00)	0.147*** (0.00)	0.100* (0.08)
İlkokul	0.219*** (0.00)	0.121 (0.29)	0.284*** (0.00)	0.238*** (0.00)	0.266*** (0.00)	0.255*** (0.00)
Lise	0.439*** (0.00)	0.306*** (0.00)	0.428*** (0.00)	0.430*** (0.00)	0.512*** (0.00)	0.509*** (0.00)
Teknik Lise	0.511*** (0.00)	0.478*** (0.00)	0.523*** (0.00)	0.486*** (0.00)	0.546*** (0.00)	0.556*** (0.00)
Yüksek Okul	0.702*** (0.00)	0.614*** (0.00)	0.656*** (0.00)	0.657*** (0.00)	0.713*** (0.00)	0.618*** (0.00)
Üniversite	1.016*** (0.00)	0.753*** (0.00)	0.825*** (0.00)	0.900*** (0.00)	1.080*** (0.00)	1.155*** (0.00)
Tecrübe	0.073*** (0.00)	0.107*** (0.00)	0.082*** (0.00)	0.062*** (0.00)	0.052*** (0.00)	0.046*** (0.00)
Tecrübe ²	-0.001*** (0.00)	-0.002*** (0.00)	-0.002*** (0.00)	-0.001*** (0.00)	-0.001*** (0.00)	-0.001*** (0.00)
Kıdem	0.031*** (0.00)	0.040*** (0.00)	0.024*** (0.00)	0.018*** (0.00)	0.018*** (0.00)	0.018*** (0.00)
Kent	0.157*** (0.00)	0.141** (0.01)	0.159*** (0.00)	0.116*** (0.00)	0.168*** (0.00)	0.146*** (0.00)
İşyeri Statü (Devlet)	0.328*** (0.00)	0.681*** (0.00)	0.464*** (0.00)	0.323*** (0.00)	0.297*** (0.00)	0.279*** (0.00)
Meslek						
Üst Düzey	0.231 (0.18)	-0.004 (0.99)	0.105 (0.65)	0.346** (0.02)	0.453*** (0.00)	0.724 (0.00)
Yöneticiler/Müdürler						
Profesyonel Meslek Mensupları	-0.209 (0.22)	-0.335 (0.19)	-0.199 (0.36)	-0.090 (0.44)	-0.108 (0.34)	0.046 (0.83)
Yard. Profesyonel Meslek Mensupları	-0.018 (0.91)	-0.124 (0.65)	-0.087 (0.71)	-0.014 (0.91)	0.096 (0.48)	0.311 (0.12)
Büro/Müşteri Hizmt. Çalışanları	-0.134 (0.42)	-0.152 (0.56)	-0.156 (0.49)	-0.074 (0.53)	0.001 (0.99)	0.175 (0.37)
Hizmet ve Satış Elemanları	-0.287* (0.08)	-0.254 (0.32)	-0.329 (0.13)	-0.129 (0.29)	-0.069 (0.56)	0.086 (0.63)
Sanatkarlar vb İşlerde Çalışanlar	-0.292* (0.08)	-0.261 (0.34)	-0.292 (0.19)	-0.142 (0.23)	-0.065 (0.58)	0.098 (0.61)
Tesis ve Makine Operatörleri	-0.035 (0.83)	0.041 (0.87)	-0.032 (0.88)	0.070 (0.54)	0.142 (0.23)	0.244 (0.20)
Niteliksiz İşlerde Çalışanlar	-0.471*** (0.00)	-0.462 (0.13)	-0.459** (0.03)	-0.339** (0.01)	-0.295** (0.03)	-0.122 (0.54)
Uyarlanmış R ²	0.42	0.30	0.26	0.26	0.26	0.24
Gözlem	5014	5014	5014	5014	5014	5014

Not: * $p < 0.1$; ** $p < 0.05$; *** $p < 0.01$

Çizelge 9.12: 2003 yılına ait Ticarete-Konu-Olan ve Konu-Olmayan Bireyler için Kantil Ücret Denklemleri (Genişletilmiş Model)

	Lineer	0.10	0.25	0.50	0.75	0.90
Ticarete-Konu-Olan Bireyler						
Sabit	19.397*** (0.00)	17.293*** (0.00)	18.738*** (0.00)	19.596*** (0.00)	20.471*** (0.00)	20.821*** (0.00)
Cinsiyet (Erkek)	0.549*** (0.00)	0.989*** (0.00)	0.756*** (0.00)	0.407*** (0.00)	0.259*** (0.00)	0.213*** (0.00)
İlkokul	0.368*** (0.00)	0.430*** (0.00)	0.293*** (0.00)	0.366*** (0.00)	0.311*** (0.00)	0.332*** (0.00)
Lise	0.697*** (0.00)	0.874*** (0.00)	0.623*** (0.00)	0.661*** (0.00)	0.553*** (0.00)	0.546*** (0.00)
Teknik Lise	0.689*** (0.00)	0.803*** (0.00)	0.610*** (0.00)	0.672*** (0.00)	0.621*** (0.00)	0.635*** (0.00)
Yüksek Okul	0.914*** (0.00)	0.938*** (0.00)	0.742*** (0.00)	0.860*** (0.00)	0.772*** (0.00)	0.715*** (0.00)
Üniversite	1.247*** (0.00)	1.175*** (0.00)	1.104*** (0.00)	1.119*** (0.00)	1.292*** (0.00)	1.392*** (0.00)
Tecrübe	0.060*** (0.00)	0.111*** (0.00)	0.070*** (0.00)	0.061*** (0.00)	0.051*** (0.00)	0.045*** (0.00)
Tecrübe ²	-0.001*** (0.00)	-0.002*** (0.00)	-0.001*** (0.00)	-0.001*** (0.00)	-0.001*** (0.00)	-0.001*** (0.00)
Kıdem	0.033*** (0.00)	0.046*** (0.00)	0.031*** (0.00)	0.023*** (0.00)	0.023*** (0.00)	0.022*** (0.00)
Kent	0.291*** (0.00)	0.281*** (0.00)	0.338*** (0.00)	0.275*** (0.00)	0.225*** (0.00)	0.183*** (0.00)
İşyeri Statü (Devlet)	0.494*** (0.00)	0.338*** (0.00)	0.419*** (0.00)	0.524*** (0.00)	0.552*** (0.00)	0.562*** (0.00)
Meslek						
Üst Düzey Yöneticiler/Müdürler	1.307*** (0.00)	1.466*** (0.00)	1.285*** (0.00)	1.390*** (0.00)	1.237*** (0.00)	1.490*** (0.00)
Profesyonel Meslek Mensupları	0.822*** (0.00)	0.942*** (0.00)	1.000*** (0.00)	0.992*** (0.00)	0.603*** (0.00)	0.638*** (0.00)
Yard. Profesyonel Meslek Mensupları	0.862*** (0.00)	1.063*** (0.00)	0.961*** (0.00)	0.948*** (0.00)	0.690*** (0.00)	0.775*** (0.00)
Büro/Müşteri Hizmt. Çalışanları	0.784*** (0.00)	1.004*** (0.00)	0.949*** (0.00)	0.842*** (0.00)	0.604*** (0.00)	0.578*** (0.00)
Hizmet ve Satış Elemanları	0.551*** (0.00)	0.850*** (0.00)	0.716*** (0.00)	0.637*** (0.00)	0.439*** (0.02)	0.411*** (0.04)
Sanatkarlar vb İşlerde Çalışanlar	0.523*** (0.00)	0.728*** (0.00)	0.662*** (0.00)	0.671*** (0.00)	0.427*** (0.00)	0.466*** (0.00)
Tesis ve Makine Operatörleri	0.611*** (0.00)	0.866*** (0.00)	0.781*** (0.00)	0.750*** (0.00)	0.495*** (0.00)	0.508*** (0.00)
Niteliksiz İşlerde Çalışanlar	0.045 (0.68)	-0.030 (0.89)	-0.001 (0.99)	0.252* (0.06)	0.124 (0.47)	0.214 (0.18)
Uyarlanmış R ²	0.47	0.32	0.31	0.26	0.29	0.34
Gözlem	5166	5166	5166	5166	5166	5166

Çizelge 9.12 (devam) : 2003 yılına ait Ticarete-Konu-Olan ve Konu-Olmayan Bireyler için Kantil Ücret Denklemleri (Genişletilmiş Model)

	Lineer	0.10	0.25	0.50	0.75	0.90
Ticarete-Konu-Olmayan Bireyler						
Sabit	20.326*** (0.00)	18.820*** (0.00)	20.039*** (0.00)	20.613*** (0.00)	21.086*** (0.00)	21.487*** (0.00)
Cinsiyet (Erkek)	0.244*** (0.00)	0.343*** (0.00)	0.231*** (0.00)	0.179*** (0.00)	0.172*** (0.00)	0.155*** (0.00)
İlkokul	0.225*** (0.00)	0.184** (0.03)	0.288*** (0.00)	0.303*** (0.00)	0.236*** (0.00)	0.230*** (0.00)
Lise	0.527*** (0.00)	0.514*** (0.00)	0.530*** (0.00)	0.518*** (0.00)	0.479*** (0.00)	0.525*** (0.00)
Teknik Lise	0.567*** (0.00)	0.608*** (0.00)	0.595*** (0.00)	0.613*** (0.00)	0.534*** (0.00)	0.543*** (0.00)
Yüksek Okul	0.701*** (0.00)	0.756*** (0.00)	0.724*** (0.00)	0.672*** (0.00)	0.613*** (0.00)	0.607*** (0.00)
Üniversite	0.968*** (0.00)	0.883*** (0.00)	0.872*** (0.00)	0.850*** (0.00)	0.860*** (0.00)	0.930*** (0.00)
Tecrübe	0.063*** (0.00)	0.112*** (0.00)	0.071*** (0.00)	0.047*** (0.00)	0.041*** (0.00)	0.039*** (0.00)
Tecrübe ²	-0.001*** (0.00)	-0.002*** (0.00)	-0.001*** (0.00)	-0.001*** (0.00)	-0.001*** (0.00)	-0.001*** (0.00)
Kıdem	0.022*** (0.00)	0.030*** (0.00)	0.016*** (0.00)	0.011*** (0.00)	0.011*** (0.00)	0.012*** (0.00)
Kent	0.128*** (0.00)	0.069** (0.02)	0.121*** (0.00)	0.159*** (0.00)	0.177*** (0.00)	0.178*** (0.00)
İşyeri Statü (Devlet)	0.332*** (0.00)	0.634*** (0.00)	0.470*** (0.00)	0.388*** (0.00)	0.305*** (0.00)	0.221*** (0.00)
Meslek						
Üst Düzey	0.334*** (0.00)	0.042 (0.87)	0.100 (0.27)	0.376*** (0.00)	0.550*** (0.00)	0.613*** (0.00)
Yöneticiler/Müdürler						
Profesyonel Meslek Mensupları	0.102 (0.34)	0.094 (0.72)	0.030 (0.71)	0.131 (0.24)	0.065 (0.60)	0.018 (0.87)
Yard. Profesyonel Meslek Mensupları	0.193* (0.07)	0.127 (0.60)	0.022 (0.76)	0.182 (0.12)	0.218 (0.11)	0.195* (0.08)
Büro/Müşteri Hizmet. Çalışanları	0.068 (0.52)	0.143 (0.60)	0.006 (0.94)	0.081 (0.53)	0.057 (0.67)	-0.036 (0.76)
Hizmet ve Satış Elemanları	-0.056 (0.59)	0.090 (0.74)	-0.062 (0.42)	0.031 (0.79)	-0.004 (0.98)	-0.137 (0.19)
Sanatkarlar vb İşlerde Çalışanlar	-0.075 (0.47)	0.089 (0.74)	-0.099 (0.21)	-0.006 (0.96)	-0.038 (0.76)	-0.122 (0.29)
Tesis ve Makine Operatörleri	0.185* (0.08)	0.308 (0.24)	0.143* (0.06)	0.204* (0.09)	0.167 (0.18)	0.037 (0.71)
Niteliksiz İşlerde Çalışanlar	-0.257*** (0.01)	-0.297 (0.26)	-0.332*** (0.00)	-0.164 (0.16)	-0.174 (0.18)	-0.283** (0.01)
Uyarlanmış R ²	0.41	0.29	0.28	0.28	0.24	0.22
Gözlem	11479	11479	11479	11479	11479	11479

Not: * $p < 0.1$; ** $p < 0.05$; *** $p < 0.01$

Çizelge 9.11-9.18’de yer alan farklı yıllara ilişkin bulgular cinsiyet ayrımcılık açısından değerlendirildiğinde her iki iktisadi faaliyette de erkek olmanın kadın olmaya göre daha fazla ücret geliri elde edilmesine neden olduğu belirlenmiştir. Bu durum her bir kantildeki ücret düzeyi için geçerliliğini korumaktadır. Dolayısıyla aynı beşeri sermaye donanımına sahip bireylerin her iki iktisadi faaliyette de erkek olmalarının kendilerine bir ücret avantajı getirdiği görülmüştür. Örneğin, 2002 yılı için *ticarete-konu-olan* faaliyetlerde erkek olmanın kadın olmaya göre, 0.10., 0.50. ve 0.90. kantillerdeki ücret düzeyleri üzerine getirisi %174.8, %46.8 ve %23.6’dır. Benzer bir durum *ticarete-konu-olmayan* faaliyetlerde de görülmekte ve aynı kantiller için getiri %31.5, %13.4 ve %10.5’dir.

Öte yandan benzer sonuçlar diğer tüm yıllar için de elde edilmiştir. Örneğin 2007 ve 2009 yıllarına bakıldığında *ticarete-konu-olan* faaliyetlerde erkek olmanın getirisi 0.10, 0.50. ve 0.90. kantillerdeki ücret düzeyleri için sırasıyla %219.3, %59.1, %34.7 ve %,455.7 %94.8 ve %35.4’dır. *Ticarete-konu-olmayan* faaliyetlerde ise aynı yıllar ve aynı kantiller için sırasıyla %66.5, %24.6, %13.9 ve %45.1, %30.7 ve %27.9’dır.

Erkek olmanın her iki iktisadi faaliyette de ücret avantajı sağlamasının yanı sıra, iktisadi faaliyetler birbirleriyle karşılaştırıldığında, *ticarete-konu-olan* faaliyetlerde erkek olmanın, *ticarete-konu-olmayan* faaliyetlerde erkek olmaya göre daha fazla ücret getirisine neden olduğu görülmektedir. Bunlarla birlikte elde edilen bir diğer sonuç da her iki iktisadi faaliyette de üst kantillere doğru ücret dağılımında hareket edildiğinde erkek olmanın ücret düzeyi üzerine olan getirisinin azalma eğilimine sahip olmasıdır. Bu durum düşük ücret düzeylerinde her iki iktisadi faaliyet için de geçerli olmak üzere, erkek olmanın daha fazla ücret getirisine neden olduğunu göstermektedir.

İnceleme döneminde boyunca cinsiyet ayrımcılığı açısından elde edilen sonuçlara bakıldığında ise, *ticarete-konu-olan* faaliyetlerdeki bireyler açısından, 2002-2007 dönemi boyunca her bir kantildeki ücret düzeyine erkek olmanın getirisinin 2007-2009 dönemine kıyasla daha fazla olduğu görülmektedir. Bir başka ifade ile ikinci dönemde erkek olmanın her bir kantildeki ücret düzeyi üzerine olan etkisinin görece olarak daha düşük olduğu anlaşılmıştır. *Ticarete-konu-olmayan* faaliyetlerdeki bireyler için ise, inceleme dönemi boyunca her bir kantile ait ücret düzeylerine olan etkiler kendi içlerinde karşılaştırıldığında etkinin hemen hemen aynı düzeylerde olduğu görülmüştür.

Çizelge 9.13: 2004 yılına ait Ticarete-Konu-Olan ve Konu-Olmayan Bireyler için Kantil Ücret Denklemleri (Genişletilmiş Model)

	Lineer	0.10	0.25	0.50	0.75	0.90
Ticarete-Konu-Olan Bireyler						
Sabit	20.424*** (0.00)	18.999*** (0.00)	19.490*** (0.00)	20.399*** (0.00)	21.135*** (0.00)	22.376*** (0.00)
Cinsiyet (Erkek)	0.636*** (0.00)	1.360*** (0.00)	0.972*** (0.00)	0.449*** (0.00)	0.262*** (0.00)	0.196*** (0.00)
İlkokul	0.483*** (0.00)	0.037 (0.84)	0.546*** (0.00)	0.493*** (0.00)	0.421*** (0.00)	0.345** (0.02)
Lise	0.790*** (0.00)	0.469* (0.09)	0.775*** (0.00)	0.713*** (0.00)	0.584*** (0.00)	0.637*** (0.00)
Teknik Lise	1.359*** (0.00)	1.339** (0.01)	1.620*** (0.00)	1.309*** (0.00)	1.231*** (0.00)	1.189*** (0.00)
Yüksek Okul	0.680*** (0.00)	-0.088 (0.88)	0.757** (0.02)	0.748** (0.01)	0.691*** (0.00)	0.609*** (0.00)
Üniversite	0.857*** (0.00)	0.160 (0.70)	0.649* (0.08)	0.823*** (0.00)	0.905*** (0.00)	0.912*** (0.00)
Tecrübe	0.054*** (0.00)	0.103*** (0.00)	0.074*** (0.00)	0.052*** (0.00)	0.044*** (0.00)	0.048*** (0.00)
Tecrübe ²	-0.001*** (0.00)	-0.002*** (0.00)	-0.002*** (0.00)	-0.001*** (0.00)	-0.001*** (0.00)	-0.001*** (0.00)
Kıdem	0.028*** (0.00)	0.047*** (0.00)	0.027*** (0.00)	0.019*** (0.00)	0.018*** (0.00)	0.025*** (0.00)
Kent	0.456*** (0.00)	0.416* (0.06)	0.522*** (0.00)	0.483*** (0.00)	0.302*** (0.00)	0.189*** (0.00)
İşyeri Statü (Devlet)	0.540*** (0.00)	0.385** (0.01)	0.392*** (0.00)	0.447*** (0.00)	0.549*** (0.00)	0.535*** (0.00)
<i>Meslek</i>						
Üst Düzey Yöneticiler/Müdürler	0.488 (0.21)	0.078 (0.85)	0.436** (0.03)	0.749*** (0.00)	0.866 (0.23)	0.079 (0.91)
Profesyonel Meslek Mensupları	0.140 (0.73)	0.070 (0.85)	0.264 (0.47)	0.591** (0.04)	0.429 (0.56)	-0.151 (0.84)
Yard. Profesyonel Meslek Mensupları	-0.168 (0.65)	-0.466 (0.21)	-0.127 (0.50)	0.255 (0.12)	0.220 (0.76)	-0.467 (0.54)
Büro/Müşteri Hizmet.	-0.308 (0.40)	-0.547* (0.06)	-0.268 (0.13)	0.095 (0.54)	0.159 (0.82)	-0.840 (0.23)
Çalışanları	-0.649 (0.08)	-1.245*** (0.00)	-0.415 (0.14)	-0.163 (0.36)	-0.040 (0.96)	-0.985 (0.16)
Hizmet ve Satış Elemanları	-0.572 (0.11)	-1.068*** (0.00)	-0.469** (0.01)	-0.101 (0.50)	-0.038 (0.96)	-0.913 (0.19)
Sanatkarlar vb İşlerde Çalışanlar	-0.416 (0.24)	-0.689** (0.01)	-0.341** (0.05)	-0.033 (0.83)	0.020 (0.98)	-0.883 (0.21)
Tesis ve Makine Operatörleri	-0.967*** (0.01)	-1.659*** (0.00)	-1.067*** (0.00)	-0.531*** (0.00)	-0.317 (0.65)	-1.138* (0.09)
Niteliksiz İşlerde Çalışanlar						
Uyarlanmış R ²	0.40	0.28	0.28	0.22	0.23	0.26
Gözlem	1929	1929	1929	1929	1929	1929

Çizelge 9.13 (devam) : 2004 yılına ait Ticarete-Konu-Olan ve Konu-Olmayan Bireyler için Kantil Ücret Denklemleri (Genişletilmiş Model)

	Lineer	0.10	0.25	0.50	0.75	0.90
Ticarete-Konu-Olmayan Bireyler						
Sabit	20.634*** (0.00)	19.003*** (0.00)	20.322*** (0.00)	21.026*** (0.00)	21.282*** (0.00)	22.094*** (0.00)
Cinsiyet (Erkek)	0.237*** (0.00)	0.305*** (0.00)	0.231*** (0.00)	0.130*** (0.00)	0.156*** (0.00)	0.124*** (0.00)
İlkokul	0.341*** (0.00)	0.504*** (0.00)	0.307*** (0.00)	0.233*** (0.00)	0.265*** (0.00)	0.303*** (0.00)
Lise	0.658*** (0.00)	0.982*** (0.00)	0.573*** (0.00)	0.423*** (0.00)	0.457*** (0.00)	0.468*** (0.00)
Teknik Lise	1.336*** (0.00)	1.804*** (0.00)	1.314*** (0.00)	0.984*** (0.00)	0.924*** (0.00)	1.036*** (0.00)
Yüksek Okul	0.876*** (0.00)	1.318*** (0.00)	0.814*** (0.00)	0.630*** (0.00)	0.611*** (0.00)	0.699*** (0.00)
Üniversite	1.066*** (0.00)	1.331*** (0.00)	0.891*** (0.00)	0.700*** (0.00)	0.726*** (0.00)	0.887*** (0.00)
Tecrübe	0.060*** (0.00)	0.091*** (0.00)	0.067*** (0.00)	0.044*** (0.00)	0.037*** (0.00)	0.040*** (0.00)
Tecrübe ²	-0.001*** (0.00)	-0.002*** (0.00)	-0.001*** (0.00)	-0.001*** (0.00)	-0.001*** (0.00)	-0.001*** (0.00)
Kıdem	0.028*** (0.00)	0.039*** (0.00)	0.021*** (0.00)	0.014*** (0.00)	0.014*** (0.00)	0.017*** (0.00)
Kent	0.129*** (0.00)	0.016*** (0.71)	0.118*** (0.00)	0.160*** (0.00)	0.178*** (0.00)	0.186*** (0.00)
İşyeri Statü (Devlet)	0.321*** (0.00)	0.616*** (0.00)	0.470*** (0.00)	0.390*** (0.00)	0.326*** (0.00)	0.228*** (0.00)
Meslek						
Üst Düzey	-0.025 (0.90)	-0.154 (0.77)	-0.050 (0.78)	0.206 (0.36)	0.512 (0.24)	0.199 (0.47)
Yöneticiler/Müdürler						
Profesyonel Meslek Mensupları	-0.214 (0.28)	-0.260 (0.62)	-0.134 (0.45)	0.022 (0.92)	0.110 (0.81)	-0.501 (0.04)
Yard. Profesyonel Meslek Mensupları	-0.131 (0.50)	-0.177 (0.75)	-0.056 (0.77)	0.082 (0.73)	0.193 (0.66)	-0.302 (0.17)
Büro/Müşteri Hizmet. Çalışanları	-0.211 (0.27)	-0.107 (0.84)	-0.133 (0.48)	0.001 (0.99)	0.073 (0.87)	-0.504** (0.03)
Hizmet ve Satış Elemanları	-0.329* (0.09)	-0.126 (0.82)	-0.159 (0.39)	-0.054 (0.82)	-0.001 (0.99)	-0.601** (0.01)
Sanatkarlar vb İşlerde Çalışanlar	-0.418** (0.03)	-0.250 (0.65)	-0.347* (0.07)	-0.084 (0.73)	0.002 (0.99)	-0.593** (0.01)
Tesis ve Makine Operatörleri	-0.051 (0.79)	0.184 (0.74)	0.104 (0.58)	0.185 (0.46)	0.223 (0.59)	-0.413* (0.08)
Niteliksiz İşlerde Çalışanlar	-0.416** (0.03)	-0.212 (0.70)	-0.357* (0.08)	-0.165 (0.52)	-0.100 (0.81)	-0.693*** (0.00)
Uyarlanmış R ²	0.40	0.29	0.27	0.27	0.23	0.20
Gözlem	3946	3946	3946	3946	3946	3946

Not: * $p < 0.1$; ** $p < 0.05$; *** $p < 0.01$

Çizelge 9.14: 2005 yılına ait Ticarete-Konu-Olan ve Konu-Olmayan Bireyler için Kantil Ücret Denklemleri (Genişletilmiş Model)

	Lineer	0.10	0.25	0.50	0.75	0.90
Ticarete-Konu-Olan Bireyler						
Sabit	6.109*** (0.00)	3.174*** (0.00)	4.664*** (0.00)	6.369*** (0.00)	7.274*** (0.00)	7.422*** (0.00)
Cinsiyet (Erkek)	0.715** (0.00)	1.610*** (0.00)	1.267*** (0.00)	0.552*** (0.00)	0.159*** (0.00)	0.154*** (0.00)
İlkokul	0.315*** (0.00)	0.693** (0.02)	0.303 (0.13)	0.275** (0.04)	0.308*** (0.00)	0.219** (0.04)
Lise	0.663*** (0.00)	1.008*** (0.00)	0.618*** (0.00)	0.622*** (0.00)	0.521*** (0.00)	0.444*** (0.00)
Teknik Lise	1.590*** (0.00)	2.585*** (0.00)	1.839*** (0.00)	1.546*** (0.00)	1.274*** (0.00)	1.271*** (0.00)
Yüksek Okul	0.821*** (0.00)	1.227*** (0.00)	0.827*** (0.00)	0.660*** (0.00)	0.684*** (0.00)	0.862*** (0.00)
Üniversite	1.110*** (0.00)	1.329*** (0.00)	1.150*** (0.00)	1.036*** (0.00)	1.075*** (0.00)	1.005*** (0.00)
Tecrübe	0.077*** (0.00)	0.128*** (0.00)	0.110*** (0.00)	0.082*** (0.00)	0.057*** (0.00)	0.054*** (0.00)
Tecrübe ²	-0.001*** (0.00)	-0.002*** (0.00)	-0.002*** (0.00)	-0.002*** (0.00)	-0.001*** (0.00)	-0.001*** (0.00)
Kıdem	0.025*** (0.00)	0.044*** (0.00)	0.025*** (0.00)	0.024*** (0.00)	0.018*** (0.00)	0.021*** (0.00)
Kent	0.403*** (0.00)	0.704*** (0.00)	0.470*** (0.00)	0.437*** (0.00)	0.315*** (0.00)	0.253*** (0.00)
İşyeri Statü (Devlet)	0.401*** (0.00)	0.176 (0.34)	0.281*** (0.00)	0.324*** (0.00)	0.398*** (0.00)	0.458*** (0.00)
<i>Meslek</i>						
Üst Düzey	0.480* (0.08)	0.314 (0.48)	0.648* (0.07)	0.436** (0.04)	0.690*** (0.00)	1.261*** (0.00)
Yöneticiler/Müdürler						
Profesyonel Meslek Mensupları	0.252 (0.41)	0.793 (0.22)	0.664*** (0.00)	0.233 (0.24)	0.204 (0.31)	0.494* (0.05)
Yard. Profesyonel Meslek Mensupları	0.398* (0.10)	0.388 (0.32)	0.786*** (0.00)	0.364** (0.03)	0.593*** (0.00)	0.733*** (0.00)
Büro/Müşteri Hizmt. Çalışanları	0.177 (0.45)	0.350 (0.40)	0.392 (0.18)	0.130 (0.43)	0.285*** (0.00)	0.493*** (0.00)
Hizmet ve Satış Elemanları	0.016 (0.95)	0.257 (0.57)	0.301 (0.26)	-0.070 (0.73)	0.065 (0.61)	0.280 (0.11)
Sanatkarlar vb İşlerde Çalışanlar	-0.140 (0.50)	-0.371 (0.37)	0.111 (0.69)	-0.056 (0.73)	0.159* (0.06)	0.367** (0.01)
Tesis ve Makine Operatörleri	0.027 (0.90)	0.027 (0.95)	0.243 (0.38)	0.014 (0.92)	0.191** (0.02)	0.385*** (0.00)
Niteliksiz İşlerde Çalışanlar	-0.487** (0.02)	-0.633 (0.12)	-0.351 (0.18)	-0.407** (0.02)	-0.163* (0.07)	0.143 (0.31)
Uyarlanmış R ²	0.39	0.27	0.29	0.23	0.24	0.28
Gözlem	2079	2079	2079	2079	2079	2079

Çizelge 9.14 (devam) : 2005 yılına ait Ticarete-Konu-Olan ve Konu-Olmayan Bireyler için Kantil Ücret Denklemleri (Genişletilmiş Model)

	Lineer	0.10	0.25	0.50	0.75	0.90
Ticarete-Konu-Olmayan Bireyler						
Sabit	7.034*** (0.00)	5.544*** (0.00)	6.879*** (0.00)	7.493*** (0.00)	8.314*** (0.00)	8.247*** (0.00)
Cinsiyet (Erkek)	0.324*** (0.00)	0.439*** (0.00)	0.310*** (0.00)	0.259*** (0.00)	0.209*** (0.00)	0.206*** (0.00)
İlkokul	0.259*** (0.00)	0.333** (0.02)	0.265** (0.02)	0.301*** (0.00)	0.268*** (0.00)	0.308*** (0.00)
Lise	0.485*** (0.00)	0.549*** (0.00)	0.514*** (0.00)	0.488*** (0.00)	0.409*** (0.00)	0.504*** (0.00)
Teknik Lise	1.173*** (0.00)	1.600*** (0.00)	1.380*** (0.00)	1.046*** (0.00)	0.944*** (0.00)	1.034*** (0.00)
Yüksek Okul	0.804*** (0.00)	0.719*** (0.00)	0.736*** (0.00)	0.692*** (0.00)	0.661*** (0.00)	0.815*** (0.00)
Üniversite	0.966*** (0.00)	0.720*** (0.00)	0.821*** (0.00)	0.852*** (0.00)	0.836*** (0.00)	1.056*** (0.00)
Tecrübe	0.064*** (0.00)	0.116*** (0.00)	0.079*** (0.00)	0.045*** (0.00)	0.035*** (0.00)	0.041*** (0.00)
Tecrübe ²	-0.001*** (0.00)	-0.002*** (0.00)	-0.002*** (0.00)	-0.001*** (0.00)	-0.001*** (0.00)	-0.001*** (0.00)
Kıdem	0.031*** (0.00)	0.045*** (0.00)	0.025*** (0.00)	0.016*** (0.00)	0.017*** (0.00)	0.019*** (0.00)
Kent	0.192*** (0.00)	0.134*** (0.00)	0.207*** (0.00)	0.171*** (0.00)	0.211*** (0.00)	0.231*** (0.00)
İşyeri Statü (Devlet)	0.286*** (0.00)	0.648*** (0.00)	0.476*** (0.00)	0.337*** (0.00)	0.265*** (0.00)	0.172*** (0.00)
Meslek						
Üst Düzey	-0.150 (0.56)	-0.679 (0.57)	-0.648 (0.52)	-0.068 (0.77)	-0.258 (0.33)	0.048 (0.60)
Yöneticiler/Müdürler						
Profesyonel Meslek Mensupları	-0.385 (0.13)	-0.514 (0.67)	-0.668 (0.51)	-0.338 (0.14)	-0.763** (0.01)	-0.541 (0.00)
Yard. Profesyonel Meslek Mensupları	-0.199 (0.44)	-0.439 (0.71)	-0.512 (0.61)	-0.190 (0.39)	-0.442 (0.10)	-0.277 (0.00)
Büro/Müşteri Hizmt. Çalışanları	-0.292 (0.25)	-0.491 (0.68)	-0.601 (0.55)	-0.283 (0.23)	-0.637** (0.02)	-0.472 (0.00)
Hizmet ve Satış Elemanları	-0.442* (0.08)	-0.594 (0.62)	-0.719 (0.48)	-0.387 (0.11)	-0.748** (0.01)	-0.546*** (0.00)
Sanatkarlar vb İşlerde Çalışanlar	-0.541** (0.03)	-0.684 (0.57)	-0.834 (0.41)	-0.472* (0.05)	-0.762** (0.01)	-0.596*** (0.00)
Tesis ve Makine Operatörleri	-0.163 (0.52)	-0.214 (0.86)	-0.374 (0.71)	-0.159 (0.48)	-0.575** (0.03)	-0.391*** (0.00)
Niteliksiz İşlerde Çalışanlar	-0.600** (0.02)	-0.888 (0.47)	-0.908 (0.37)	-0.517** (0.03)	-0.837*** (0.00)	-0.638*** (0.00)
Uyarlanmış R ²	0.39	0.27	0.26	0.26	0.25	0.23
Gözlem	4114	4114	4114	4114	4114	4114

Not: * $p < 0.1$; ** $p < 0.05$; *** $p < 0.01$

Her bir eğitim düzeyine ayrı ayrı bakıldığında ise, her iki iktisadi faaliyetteki bireyler üzerine bu eğitim düzeylerinin etkilerinin olumlu yönde olduğu görülmektedir³⁵⁷. Ücret dağılımında eğitim düzeylerinin etki dereceleri karşılaştırıldığında, her iki iktisadi faaliyette de, genellikle ters U şekline ya da dağılım boyunca dalgalı bir etkiye sahip oldukları (artma, azalma artma eğilimi gibi) görülmektedir. Örneğin, lise mezunu olmanın 2002 yılında 0.10, 0.50. ve 0.90. kantiller için *ticarete-konu-olan* faaliyetlerdeki bireylerin ücret düzeylerine olan getirisi sırasıyla %86.1, %155.7 ve %78.6 iken, *ticarete-konu-olmayan* faaliyetlerde ise aynı kantiller için sırasıyla %35.8, %53.7 ve %66.4'dir. 2007 yılına bakıldığında ise, yine aynı kantiller için *ticarete-konu-olmayan* faaliyetlerdeki bireylere getirisi sırasıyla %57.9, %50.4, %41.3'dür. Aynı yıl için *ticarete-konu-olan* faaliyetlerdeki bireyler açısından ise 0.10 kantil istatistiksel olarak anlamlı olmayıp, 0.50 ve 0.90 kantiller için getirisi %42.2 ve %58.4'dür.

Eğitim düzeyleri birbirleriyle kıyaslandığında, inceleme dönemi boyunca her iki iktisadi faaliyette de en yüksek getiriye sahip düzeyin üniversite mezunu olma olduğu görülmüştür. Örneğin, üniversite mezunu olmanın *ticarete-konu-olan* faaliyetlerdeki bireylerin ücret düzeylerine olan getirisi 2007 ve 2009 yıllarında 0.10, 0.50 ve 0.90. kantiller için sırasıyla %156.0, %111.7, %137.7 ve %81.7, %82.5, %134.9'dur. *Ticarete-konu-olmayan* faaliyetlerdeki bireylere olan getirileri ise aynı yıllar ve aynı kantiller için sırasıyla %106.9, %107.3, %115.8 ve %487.1, %152.2, %141.6'dır.

Bununla birlikte 2002-2007 döneminde eğitim düzeylerinin her bir kantil için geçerli olmak üzere, *ticarete-konu-olan* bireylerin ücret düzeyleri üzerinde *ticarete-konu-olmayan* bireylerinkine oranla daha fazla ücret getirisine ve 2007-2009 döneminde ise daha az ücret getirisine neden oldukları görülmektedir.

³⁵⁷ Bununla birlikte eğitim düzeylerine ilişkin bazı değerler istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır. Bu anlamlı olmama durumu genellikle 0.10. kantile ilişkin denklemlerde söz konusu olmuştur. Örneğin sadece 2003 ve 2005 yılları için *ticarete-konu-olan* bireylere ilişkin denklemlerde 0.10 kantildeki ilköğretim mezunu olma durumuna ilişkin değer istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Diğer taraftan, *ticarete-konu-olmayan* bireylere ilişkin denklemlerde ise 2003, 2004, 2005 ve 2009 yılları için 0.10. kantildeki ilköğretim mezunu olma değeri istatistiksel olarak anlamlıdır.

Çizelge 9.15: 2006 yılına ait Ticarete-Konu-Olan ve Konu-Olmayan Bireyler için Kantil Ücret Denklemleri (Genişletilmiş Model)

	Lineer	0.10	0.25	0.50	0.75	0.90
Ticarete-Konu-Olan Bireyler						
Sabit	5.895*** (0.00)	3.672*** (0.00)	5.057*** (0.00)	6.229*** (0.00)	7.043*** (0.00)	7.542*** (0.00)
Cinsiyet (Erkek)	0.673*** (0.00)	1.390*** (0.00)	0.885*** (0.00)	0.524*** (0.00)	0.319*** (0.00)	0.253*** (0.00)
İlkokul	0.435*** (0.00)	0.426 (0.15)	0.537*** (0.00)	0.510*** (0.00)	0.524*** (0.00)	0.325*** (0.00)
Lise	0.808*** (0.00)	0.970** (0.01)	0.864*** (0.00)	0.804*** (0.00)	0.762*** (0.00)	0.572*** (0.00)
Teknik Lise	0.835*** (0.00)	1.224*** (0.00)	1.012*** (0.00)	0.880*** (0.00)	0.761*** (0.00)	0.584*** (0.00)
Yüksek Okul	0.951*** (0.00)	1.366** (0.01)	0.973** (0.01)	1.011*** (0.00)	0.955*** (0.00)	0.785*** (0.00)
Üniversite	0.839*** (0.00)	0.577 (0.18)	0.996*** (0.00)	1.021*** (0.00)	1.159*** (0.00)	0.943*** (0.00)
Tecrübe	0.072*** (0.00)	0.104*** (0.00)	0.106*** (0.00)	0.074*** (0.00)	0.050*** (0.00)	0.045*** (0.00)
Tecrübe ²	-0.001*** (0.00)	-0.002*** (0.00)	-0.002*** (0.00)	-0.001*** (0.00)	-0.001*** (0.00)	-0.001*** (0.00)
Kıdem	0.038*** (0.00)	0.055*** (0.00)	0.034*** (0.00)	0.026*** (0.00)	0.024*** (0.00)	0.029*** (0.00)
Kent	0.348*** (0.00)	0.281 (0.13)	0.528*** (0.00)	0.373*** (0.00)	0.300*** (0.00)	0.180*** (0.00)
İşyeri Statü (Devlet)	0.244** (0.04)	0.164 (0.49)	0.121 (0.18)	0.214** (0.02)	0.308** (0.01)	0.413** (0.01)
Meslek						
Üst Düzey Yöneticiler/Müdürler	1.132*** (0.00)	1.390 (0.17)	0.620 (0.12)	0.869*** (0.00)	0.769*** (0.00)	1.422*** (0.00)
Profesyonel Meslek Mensupları	0.864*** (0.00)	1.251 (0.23)	0.589 (0.17)	0.678** (0.04)	0.504** (0.05)	0.651 (0.13)
Yard. Profesyonel Meslek Mensupları	0.506** (0.02)	0.532 (0.60)	0.265 (0.47)	0.456* (0.09)	0.445** (0.01)	0.563* (0.06)
Büro/Müşteri Hizmt. Çalışanları	0.484** (0.03)	0.792 (0.43)	0.352 (0.34)	0.344 (0.21)	0.357 (0.03)	0.385 (0.17)
Hizmet ve Satış Elemanları	0.268 (0.24)	0.174 (0.88)	0.142 (0.66)	0.278 (0.32)	0.172 (0.27)	0.134 (0.60)
Sanatkarlar vb İşlerde Çalışanlar	0.188 (0.34)	0.161 (0.87)	0.030 (0.93)	0.188 (0.49)	0.173 (0.20)	0.287 (0.27)
Tesis ve Makine Operatörleri	0.414** (0.04)	0.634 (0.53)	0.240 (0.50)	0.346 (0.20)	0.309 (0.00)	0.411 (0.12)
Niteliksiz İşlerde Çalışanlar	-0.250 (0.21)	-0.359 (0.71)	-0.475 (0.18)	-0.300 (0.19)	-0.106 (0.40)	0.115 (0.66)
Uyarlanmış R ²	0.42	0.26	0.31	0.26	0.26	0.30
Gözlem	2046	2046	2046	2046	2046	2046

Çizelge 9.15 (devam) : 2006 yılına ait Ticarete-Konu-Olan ve Konu-Olmayan Bireyler için Kantil Ücret Denklemleri (Genişletilmiş Model)

	Lineer	0.10	0.25	0.50	0.75	0.90
Ticarete-Konu-Olmayan Bireyler						
Sabit	6.709*** (0.00)	5.787*** (0.00)	6.373*** (0.00)	7.326*** (0.00)	7.578*** (0.00)	7.808*** (0.00)
Cinsiyet (Erkek)	0.320*** (0.00)	0.265*** (0.00)	0.385*** (0.00)	0.237*** (0.00)	0.187*** (0.00)	0.156*** (0.00)
İlkokul	0.223*** (0.00)	0.254 (0.12)	0.104 (0.43)	0.220*** (0.00)	0.273*** (0.00)	0.239** (0.02)
Lise	0.467*** (0.00)	0.549** (0.02)	0.365** (0.01)	0.439*** (0.00)	0.476*** (0.00)	0.426*** (0.00)
Teknik Lise	0.569*** (0.00)	0.691** (0.01)	0.466*** (0.00)	0.527*** (0.00)	0.557*** (0.00)	0.505*** (0.00)
Yüksek Okul	0.722*** (0.00)	0.754*** (0.00)	0.569*** (0.00)	0.650*** (0.00)	0.691*** (0.00)	0.689*** (0.00)
Üniversite	1.105*** (0.00)	1.038*** (0.00)	0.926*** (0.00)	0.901*** (0.00)	0.963*** (0.00)	0.988*** (0.00)
Tecrübe	0.067*** (0.00)	0.110*** (0.00)	0.079*** (0.00)	0.053*** (0.00)	0.046*** (0.00)	0.048*** (0.00)
Tecrübe ²	-0.001*** (0.00)	-0.002*** (0.00)	-0.002*** (0.00)	-0.001*** (0.00)	-0.001*** (0.00)	-0.001*** (0.00)
Kıdem	0.033*** (0.00)	0.047*** (0.00)	0.028*** (0.00)	0.016*** (0.00)	0.012*** (0.00)	0.013*** (0.00)
Kent	0.160*** (0.00)	0.051*** (0.38)	0.178*** (0.00)	0.209*** (0.00)	0.200*** (0.00) ***	0.158*** (0.00)
İşyeri Statü (Devlet)	0.256*** (0.00)	0.577*** (0.00)	0.395*** (0.00)	0.294*** (0.00)	0.214 (0.00)	0.128*** (0.00)
Meslek						
Üst Düzey	0.202 (0.43)	-0.651 (0.57)	-0.028 (0.91)	0.113 (0.48)	0.508*** (0.00)	0.626*** (0.00)
Yöneticiler/Müdürler	0.008 (0.98)	-0.666 (0.55)	-0.075 (0.76)	-0.100 (0.54)	0.083 (0.16)	0.206** (0.01)
Profesyonel Meslek Mensupları	0.290 (0.25)	-0.409 (0.71)	0.156 (0.53)	0.072 (0.65)	0.352*** (0.00)	0.462*** (0.00)
Yard. Profesyonel Meslek Mensupları	0.172 (0.49)	-0.504 (0.65)	0.154 (0.54)	-0.018 (0.91)	0.125** (0.01)	0.237*** (0.00)
Büro/Müşteri Hizmet. Çalışanları	-0.001 (1.00)	-0.680 (0.56)	0.032 (0.91)	-0.067 (0.67)	0.078** (0.02)	0.195** (0.01)
Hizmet ve Satış Elemanları	-0.076 (0.76)	-0.743 (0.53)	-0.064 (0.83)	-0.118 (0.47)	0.129** (0.02)	0.187** (0.03)
Sanatkarlar vb İşlerde Çalışanlar	0.274 (0.27)	-0.151 (0.90)	0.325 (0.22)	0.119 (0.43)	0.282*** (0.00)	0.329*** (0.00)
Tesis ve Makine Operatörleri	-0.156 (0.53)	-1.039 (0.37)	-0.156 (0.57)	-0.210 (0.26)	-0.015 (0.74)	0.058 (0.49)
Niteliksiz İşlerde Çalışanlar						
Uyarlanmış R ²	0.39	0.28	0.26	0.25	0.24	0.22
Gözlem	4427	4427	4427	4427	4427	4427

Not: * $p < 0.1$; ** $p < 0.05$; *** $p < 0.01$

Çizelge 9.16: 2007 yılına ait Ticarete-Konu-Olan ve Konu-Olmayan Bireyler için Kantil Ücret Denklemleri (Genişletilmiş Model)

	Lineer	0.10	0.25	0.50	0.75	0.90
Ticarete-Konu-Olan Bireyler						
Sabit	6.992*** (0.00)	5.553*** (0.00)	6.609*** (0.00)	7.253*** (0.00)	7.72***3 (0.00)	7.927*** (0.00)
Cinsiyet (Erkek)	0.666*** (0.00)	1.161*** (0.00)	0.897*** (0.00)	0.464*** (0.00)	0.314*** (0.00)	0.298*** (0.00)
İlkokul	0.044 (0.57)	-0.215 (0.25)	-0.116 (0.46)	0.112 (0.11)	0.214*** (0.00)	0.250*** (0.00)
Lise	0.337*** (0.00)	0.133 (0.53)	0.157 (0.39)	0.352*** (0.00)	0.391*** (0.00)	0.460*** (0.00)
Teknik Lise	0.386*** (0.00)	-0.005 (0.99)	0.163 (0.34)	0.433*** (0.00)	0.464*** (0.00)	0.541*** (0.00)
Yüksek Okul	0.526*** (0.00)	0.314 (0.40)	0.458** (0.02)	0.513*** (0.00)	0.478*** (0.00)	0.514*** (0.00)
Üniversite	0.852*** (0.00)	0.940*** (0.00)	0.618*** (0.00)	0.750*** (0.00)	0.795*** (0.00)	0.866*** (0.00)
Tecrübe	0.057*** (0.00)	0.082*** (0.00)	0.086*** (0.00)	0.058*** (0.00)	0.043*** (0.00)	0.042*** (0.00)
Tecrübe ²	-0.001*** (0.00)	-0.002*** (0.00)	-0.002*** (0.00)	-0.001*** (0.00)	-0.001*** (0.00)	-0.001*** (0.00)
Kıdem	0.034*** (0.00)	0.058*** (0.00)	0.031*** (0.00)	0.018*** (0.00)	0.016*** (0.00)	0.022*** (0.00)
Kent	0.311*** (0.00)	0.261* (0.06)	0.275*** (0.00)	0.299*** (0.00)	0.266*** (0.00)	0.196*** (0.00)
İşyeri Statü (Devlet)	0.396*** (0.00)	0.300 (0.11)	0.329*** (0.01)	0.473*** (0.00)	0.425*** (0.00)	0.343*** (0.00)
Meslek						
Üst Düzey Yöneticiler/Müdürler	0.556** (0.05)	0.577 (0.16)	0.414 (0.27)	0.644** (0.01)	0.801*** (0.00)	0.729* (0.05)
Profesyonel Meslek Mensupları	0.364 (0.19)	0.388 (0.47)	0.288 (0.40)	0.381** (0.01)	0.534** (0.02)	0.643** (0.02)
Yard. Profesyonel Meslek Mensupları	0.235 (0.30)	0.294 (0.51)	0.111 (0.73)	0.220 (0.17)	0.385** (0.03)	0.408 (0.13)
Büro/Müşteri Hizmt. Çalışanları	0.120 (0.59)	0.034 (0.94)	0.108 (0.73)	0.139 (0.33)	0.223 (0.11)	0.239 (0.33)
Hizmet ve Satış Elemanları	-0.145 (0.53)	-0.026 (0.97)	-0.275 (0.42)	0.049 (0.70)	0.128 (0.39)	0.009 (0.97)
Sanatkarlar vb İşlerde Çalışanlar	-0.170 (0.41)	-0.432 (0.27)	-0.245 (0.43)	0.051 (0.67)	0.093 (0.51)	0.098 (0.67)
Tesis ve Makine Operatörleri	0.136 (0.51)	0.221 (0.63)	-0.017 (0.95)	0.182 (0.16)	0.228 (0.11)	0.255 (0.32)
Niteliksiz İşlerde Çalışanlar	-0.574*** (0.01)	-0.880** (0.03)	-0.975*** (0.00)	-0.514*** (0.00)	-0.142 (0.32)	-0.092 (0.71)
Uyarlanmış R ²	0.40	0.27	0.27	0.24	0.25	0.28
Gözlem	2163	2163	2163	2163	2163	2163

Çizelge 9.16 (devam) : 2007 yılına ait Ticarete-Konu-Olan ve Konu-Olmayan Bireyler için Kantil Ücret Denklemleri (Genişletilmiş Model)

	Lineer	0.10	0.25	0.50	0.75	0.90
Ticarete-Konu-Olmayan Bireyler						
Sabit	6.889*** (0.00)	5.541*** (0.00)	6.560*** (0.00)	7.422*** (0.00)	7.873*** (0.00)	8.184*** (0.00)
Cinsiyet (Erkek)	0.353*** (0.00)	0.510*** (0.00)	0.403*** (0.00)	0.220*** (0.00)	0.184*** (0.00)	0.130*** (0.00)
İlkokul	0.153*** (0.00)	0.182 (0.20)	0.175 (0.15)	0.200*** (0.00)	0.286*** (0.00)	0.181*** (0.01)
Lise	0.428*** (0.00)	0.457*** (0.00)	0.423*** (0.00)	0.408*** (0.00)	0.473*** (0.00)	0.346*** (0.00)
Teknik Lise	0.417*** (0.00)	0.522*** (0.00)	0.452*** (0.00)	0.447*** (0.00)	0.538*** (0.00)	0.422*** (0.00)
Yüksek Okul	0.637*** (0.00)	0.641*** (0.00)	0.681*** (0.00)	0.560*** (0.00)	0.658*** (0.00)	0.456*** (0.00)
Üniversite	0.854*** (0.00)	0.727*** (0.00)	0.799*** (0.00)	0.729*** (0.00)	0.857*** (0.00)	0.769*** (0.00)
Tecrübe	0.077*** (0.00)	0.130*** (0.00)	0.094*** (0.00)	0.062*** (0.00)	0.045*** (0.00)	0.050*** (0.00)
Tecrübe ²	-0.001*** (0.00)	-0.003*** (0.00)	-0.002*** (0.00)	-0.001*** (0.00)	-0.001*** (0.00)	-0.001*** (0.00)
Kıdem	0.031*** (0.00)	0.046*** (0.00)	0.029*** (0.00)	0.019*** (0.00)	0.014*** (0.00)	0.012*** (0.00)
Kent	0.273*** (0.00)	0.265*** (0.00)	0.284*** (0.00)	0.252*** (0.00)	0.231*** (0.00)	0.196*** (0.00)
İşyeri Statü (Devlet)	0.267*** (0.00)	0.550*** (0.00)	0.308*** (0.00)	0.286*** (0.00)	0.234*** (0.00)	0.187*** (0.00)
Meslek						
Üst Düzey	0.227 (0.23)	-0.319 (0.73)	-0.082 (0.58)	0.179 (0.19)	0.339** (0.03)	0.505*** (0.00)
Yöneticiler/Müdürler						
Profesyonel Meslek Mensupları	0.066 (0.72)	-0.369 (0.67)	-0.137 (0.37)	0.055 (0.67)	0.054 (0.74)	0.260** (0.02)
Yard. Profesyonel Meslek Mensupları	0.110 (0.54)	-0.337 (0.70)	-0.119 (0.47)	0.006 (0.97)	0.079 (0.60)	0.216* (0.07)
Büro/Müşteri Hizmet. Çalışanları	0.045 (0.81)	-0.387 (0.64)	-0.147 (0.24)	-0.005 (0.97)	-0.021 (0.88)	0.044 (0.68)
Hizmet ve Satış Elemanları	-0.263 (0.14)	-0.753 (0.39)	-0.416** (0.01)	-0.196 (0.12)	-0.167 (0.27)	-0.036 (0.72)
Sanatkarlar vb İşlerde Çalışanlar	-0.243 (0.18)	-0.791 (0.39)	-0.468** (0.01)	-0.175 (0.17)	-0.138 (0.39)	-0.015 (0.89)
Tesis ve Makine Operatörleri	-0.005 (0.98)	-0.400 (0.64)	-0.148 (0.35)	0.007 (0.95)	0.023 (0.88)	0.085 (0.46)
Niteliksiz İşlerde Çalışanlar	-0.345* (0.05)	-0.754 (0.39)	-0.547*** (0.00)	-0.319** (0.02)	-0.315** (0.03)	-0.213* (0.07)
Uyarlanmış R ²	0.39	0.28	0.25	0.25	0.26	0.23
Gözlem	4306	4306	4306	4306	4306	4306

Not: * $p < 0.1$; ** $p < 0.05$; *** $p < 0.01$

Bireylerin sahip oldukları tecrübenin ücret düzeylerine olan getirilerinin incelendiği durumda, basit modeldeki bulgulara benzer olarak her iki iktisadi faaliyette de inceleme dönemi boyunca ücret dağılımında üst kantillere doğru hareket edildikçe azalma eğilimine sahip olduğu görülmüştür. Bununla birlikte, *ticarete-konu-olan* faaliyetlerdeki bireylere ek bir yıl daha tecrübeli olmanın getirisi *ticarete-konu-olmayan* faaliyetlerdeki bireylere oranla daha fazla olduğu belirlenmiştir. Bu konudaki tek istisna 2007 yılında yaşanmaktadır. Sadece bu yıla ait bulgular *ticarete-konu-olmayan* faaliyetlerdeki bireylerin *ticarete-konu-olan* bireylere oranla daha fazla ücret getirisine sahip olduklarını göstermektedir.

Örneğin, 2002 yılında *ticarete-konu-olan* ve *konu-olmayan* faaliyetlerdeki bireylerin ücret düzeyleri üzerine ek bir yıl daha tecrübeli olmanın getirisi 0.10., 0.50. ve 0.90. kantillerde %12.8, %5.8, %5.0 ve %11.3, %6.4, %4.7'dir. 2007 yılında ise bu getiriler, *ticarete-konu-olan* ve *konu-olmayan* bireylerin ücret düzeylerine aynı kantiller için sırasıyla %8.5, %6.0, %4.3 ve %13.9, %6.4, %5.1'dir. 2009 yılı için ise, *ticarete-konu-olan* ve *konu-olmayan* bireylerin ücret düzeylerine ise yine aynı kantiller için sırasıyla %12.3, %6.5, %4.5 ve %13.1, %5.7, %3.7'dir.

Kıdemin ücret dağılımı boyunca ücret düzeyine olan getirisine bakıldığında ise, her iki iktisadi faaliyette de 2002, 2003 ve 2009 yıllarında azalma eğilimine sahip olduğu görülmektedir. Diğer yıllarda ise, 0.90. kantile kadar azalma ve en üst kantilde ise artma eğiliminde olduğu anlaşılmıştır. Dolayısıyla ek bir yıl daha aynı işyerinde çalışmanın düşük ücret düzeyine sahip bireylere olan getirisinin daha yüksek ücret düzeyine sahip bireylere olan getirisinden daha fazla olduğu tespit edilmiştir. Kıdemin iki iktisadi faaliyete olan getirileri her bir yıl için karşılaştırıldığında, her bir kantilde geçerli olmak üzere *ticarete-konu-olan* faaliyetlerdeki bireylere olan getirinin *ticarete-konu-olmayan* faaliyetlerdekine oranla yüksek olduğu görülmektedir.

Örneğin, 2002 yılında *ticarete-konu-olan* ve *konu-olmayan* bireylere kıdemin getirisi 0.10, 0.50. ve 0.90. kantiller için sırasıyla %7.4, %3.8, %3.4 ve %4.1, %1.8, %1.8'dir. Benzer şekilde, 2009 yılında ise getiri aynı kantiller için sırasıyla %6.4, %2.9, %2.2 ve %5.7, %2.0, %1.6'dır. 2007 yılında ise 0.90 kantilde *ticarete-konu-olan* iktisadi faaliyette yükselme görüldüğünden aynı kantiller için sırasıyla %6.0, %1.8, %2.2 ve %4.7, %1.9, %1.2'dir.

Bölgesel etkilerin incelenmesi durumunda ise, kentte yaşamının her iki iktisadi faaliyet için kırsal bölgede yaşamaya göre ücret düzeyini arttırıcı yönde etki etmesiyle beraber, *ticarete-konu-olan* faaliyetlerdeki bireyler üzerindeki etkisinin *ticarete-konu-olmayan* faaliyetlerdekine oranla daha yüksek olduğu anlaşılmıştır. Bununla birlikte ücret dağılımında üst kantillere doğru hareket edildikçe her iki iktisadi faaliyette de kentte yaşamının ücret düzeyi üzerindeki getirisinin azaldığı belirlenmiştir³⁵⁸.

Örneğin, 2002 yılında *ticarete-konu-olan* ve *konu-olmayan* faaliyetlerdeki bireyler üzerinde kentsel bölgede yaşamının getirisi 0.10, 0.50. ve 0.90 kantiller için sırasıyla %27.0, %24.6, %18.3 ve %15.1, %12.3, %15.7'dir. 2007 ve 2009 yılları için *ticarete-konu-olan* faaliyetlerdeki bireylere getirisi aynı kantiller için %29.8, %34.9, %21.7 ve %71.4, %42.1, %23.4 iken *ticarete-konu-olmayan* faaliyetlerdeki bireylere getirisi %30.3, %28.7, %21.7 ve %14.1, %31.0, %19.7'dir.

Her iki iktisadi faaliyetteki bireylerin işyerlerinin statüsünün yani devlet sektöründe çalışmanın özel sektörde çalışmaya oranla ücret düzeyleri üzerine getirileri de diğer değişkenlerde olduğu gibi arttırıcı yönde etkide bulunmaktadır. Elde edilen bulgular ile ilgili dikkat çekici bir nokta, *ticarete-konu-olan* faaliyetlerdeki bireylere ilişkin ücret dağılımı boyunca üst kantillere doğru hareket edildiğinde, inceleme dönemi boyunca devlet sektöründe çalışmanın getirisinin artma eğiliminde, buna karşın *ticarete-konu-olmayan* faaliyetlerdeki bireylere ilişkin getiri için ise tam tersi bir durumun söz konusu olduğunun belirlenmesidir.

Örneğin, 2002, 2007 ve 2009 yılları için *ticarete-konu-olan* faaliyetlerdeki bireylerin ücret düzeyleri üzerine devlet sektöründe çalışmanın getirisi 0.25, 0.50 ve 0.90. kantiller için sırasıyla %74.2, %84.4, %81.9 ve %85.2, %84.4, %81.9 ve %60.5, %52.5, %36.3'dür. Aynı yıllar ve aynı kantiller için *ticarete-konu-olmayan* faaliyetlerdeki bireylere devlet sektöründe çalışmanın getirisi ise sırasıyla %59.0, %38.1, %32.2 ve %36.1, %33.1, %20.6 ve %79.3, %51.7, %21.4'dir.

³⁵⁸ 2003 ve 2004 yılı bu konuda bir istinai durumu oluşturmaktadır. Bu iki yılda *ticarete-konu-olmayan* faaliyetlerdeki bireylere olan getiri üst kantillere doğru hareket edildikçe artma eğilimine sahiptir.

Çizelge 9.17: 2008 yılına ait Ticarete-Konu-Olan ve Konu-Olmayan Bireyler için Kantil Ücret Denklemleri (Genişletilmiş Model)

	Lineer	0.10	0.25	0.50	0.75	0.90
Ticarete-Konu-Olan Bireyler						
Sabit	6.374*** (0.00)	3.172*** (0.00)	5.427*** (0.00)	7.241*** (0.00)	7.732*** (0.00)	8.103*** (0.00)
Cinsiyet (Erkek)	0.890*** (0.00)	1.537*** (0.00)	1.511*** (0.00)	0.601*** (0.00)	0.316*** (0.00)	0.244*** (0.00)
İlkokul	0.056 (0.58)	-0.133 (0.43)	0.102 (0.51)	0.086 (0.53)	0.223** (0.02)	0.232*** (0.00)
Lise	0.291*** (0.01)	0.221 (0.43)	0.388** (0.03)	0.309** (0.04)	0.360*** (0.00)	0.304*** (0.00)
Teknik Lise	0.332*** (0.01)	0.335 (0.26)	0.498** (0.01)	0.321* (0.08)	0.478*** (0.00)	0.387*** (0.00)
Yüksek Okul	0.578*** (0.00)	0.856** (0.01)	0.771*** (0.00)	0.384* (0.09)	0.546*** (0.00)	0.357*** (0.00)
Üniversite	0.855*** (0.00)	0.703** (0.04)	0.936*** (0.00)	0.712*** (0.00)	1.015*** (0.00)	0.945*** (0.00)
Tecrübe	0.075*** (0.00)	0.144*** (0.00)	0.103*** (0.00)	0.072*** (0.00)	0.053*** (0.00)	0.043*** (0.00)
Tecrübe ²	-0.002*** (0.00)	-0.003*** (0.00)	-0.002*** (0.00)	-0.002*** (0.00)	-0.001*** (0.00)	-0.001*** (0.00)
Kıdem	0.037*** (0.00)	0.060*** (0.00)	0.037*** (0.00)	0.024*** (0.00)	0.022*** (0.00)	0.029*** (0.00)
Kent	0.270*** (0.00)	0.456** (0.02)	0.357*** (0.00)	0.254*** (0.00)	0.169*** (0.00)	0.077*** (0.11)
İşyeri Statü (Devlet)	0.329** (0.01)	-0.350 (0.30)	0.165 (0.25)	0.435*** (0.00)	0.415*** (0.00)	0.272** (0.05)
Meslek						
Üst Düzey Yöneticiler/Müdürler	0.997*** (0.00)	1.584 (0.11)	0.571 (0.44)	0.491 (0.21)	0.713*** (0.00)	1.123*** (0.00)
Profesyonel Meslek Mensupları	0.594* (0.08)	1.419 (0.28)	0.041 (0.95)	0.271 (0.53)	0.513** (0.04)	0.795** (0.01)
Yard. Profesyonel Meslek Mensupları	0.757*** (0.01)	1.538 (0.10)	0.278 (0.68)	0.407 (0.28)	0.451*** (0.00)	0.492** (0.01)
Büro/Müşteri Hizmt. Çalışanları	0.454* (0.10)	1.063 (0.18)	0.017 (0.98)	0.085 (0.83)	0.291** (0.01)	0.403* (0.06)
Hizmet ve Satış Elemanları	0.261 (0.36)	1.017 (0.34)	-0.002 (0.99)	-0.044 (0.92)	0.206** (0.03)	0.344 (0.14)
Sanatkarlar vb İşlerde Çalışanlar	0.064 (0.80)	0.705 (0.41)	-0.318 (0.63)	-0.125 (0.74)	0.120 (0.19)	0.235 (0.19)
Tesis ve Makine Operatörleri	0.506** (0.05)	1.402 (0.11)	0.097 (0.88)	0.085 (0.83)	0.264*** (0.00)	0.316* (0.08)
Niteliksiz İşlerde Çalışanlar	-0.296 (0.25)	0.414 (0.65)	-0.858 (0.27)	-0.606 (0.14)	-0.172** (0.04)	-0.018 (0.92)
Uyarlanmış R ²	0.41	0.30	0.31	0.22	0.22	0.25
Gözlem	1859	1859	1859	1859	1859	1859

Çizelge 9.17 (devam) : 2008 yılına ait Ticarete-Konu-Olan ve Konu-Olmayan Bireyler için Kantil Ücret Denklemleri (Genişletilmiş Model)

	Lineer	0.10	0.25	0.50	0.75	0.90
Ticarete-Konu-Olmayan Bireyler						
Sabit	6.314*** (0.00)	4.356*** (0.00)	5.450*** (0.00)	6.782*** (0.00)	7.646*** (0.00)	7.881*** (0.00)
Cinsiyet (Erkek)	0.404*** (0.00)	0.576*** (0.00)	0.473*** (0.00)	0.269*** (0.00)	0.192*** (0.00)	0.159*** (0.00)
İlkokul	0.286*** (0.00)	0.145 (0.29)	0.238 (0.10)	0.485*** (0.00)	0.353*** (0.00)	0.264*** (0.00)
Lise	0.573*** (0.00)	0.628*** (0.00)	0.583*** (0.00)	0.744*** (0.00)	0.561*** (0.00)	0.480*** (0.00)
Teknik Lise	0.652*** (0.00)	0.724*** (0.00)	0.660*** (0.00)	0.828*** (0.00)	0.657*** (0.00)	0.529*** (0.00)
Yüksek Okul	0.727*** (0.00)	0.738*** (0.00)	0.697*** (0.00)	0.850*** (0.00)	0.714*** (0.00)	0.572*** (0.00)
Üniversite	1.014*** (0.00)	0.861*** (0.00)	0.908*** (0.00)	1.105*** (0.00)	1.029*** (0.00)	1.049*** (0.00)
Tecrübe	0.077*** (0.00)	0.121*** (0.00)	0.099*** (0.00)	0.062*** (0.00)	0.050*** (0.00)	0.048*** (0.00)
Tecrübe ²	-0.002*** (0.00)	-0.003*** (0.00)	-0.002*** (0.00)	-0.001*** (0.00)	-0.001*** (0.00)	-0.001*** (0.00)
Kıdem	0.036*** (0.00)	0.048*** (0.00)	0.031*** (0.00)	0.020*** (0.00)	0.018*** (0.00)	0.017*** (0.00)
Kent	0.201*** (0.00)	0.185* (0.06)	0.196*** (0.00)	0.187*** (0.00)	0.169*** (0.00)	0.157*** (0.00)
İşyeri Statü (Devlet)	0.340*** (0.00)	0.824*** (0.00)	0.490*** (0.00)	0.323*** (0.00)	0.196*** (0.00)	0.128*** (0.00)
Meslek						
Üst Düzey Yöneticiler/Müdürler	0.712*** (0.00)	0.711 (0.27)	0.909*** (0.00)	0.610** (0.03)	0.474*** (0.00)	0.759*** (0.00)
Profesyonel Meslek Mensupları	0.528*** (0.00)	0.609 (0.35)	0.779** (0.02)	0.425 (0.12)	0.221 (0.12)	0.453*** (0.00)
Yard. Profesyonel Meslek Mensupları	0.495*** (0.01)	0.602 (0.33)	0.754** (0.02)	0.397 (0.10)	0.255** (0.03)	0.392*** (0.00)
Büro/Müşteri Hizmt. Çalışanları	0.446** (0.01)	0.661 (0.30)	0.736** (0.02)	0.327 (0.21)	0.153 (0.26)	0.364*** (0.00)
Hizmet ve Satış Elemanları	0.282 (0.11)	0.430 (0.50)	0.586* (0.07)	0.306 (0.22)	0.127 (0.33)	0.301*** (0.00)
Sanatkarlar vb İşlerde Çalışanlar	0.246 (0.16)	0.388 (0.55)	0.559 (0.10)	0.311 (0.22)	0.168 (0.23)	0.397*** (0.00)
Tesis ve Makine Operatörleri	0.427** (0.02)	0.631 (0.35)	0.767** (0.03)	0.405 (0.10)	0.221 (0.11)	0.378*** (0.00)
Niteliksiz İşlerde Çalışanlar	0.128 (0.47)	0.329 (0.58)	0.454 (0.15)	0.096 (0.70)	-0.026 (0.86)	0.137 (0.12)
Uyarlanmış R ²	0.41	0.30	0.28	0.27	0.25	0.23
Gözlem	4597	4597	4597	4597	4597	4597

Not: * $p < 0.1$; ** $p < 0.05$; *** $p < 0.01$

Çizelge 9.18: 2009 yılına ait Ticarete-Konu-Olan ve Konu-Olmayan Bireyler için Kantil Ücret Denklemleri (Genişletilmiş Model)

	Lineer	0.10	0.25	0.50	0.75	0.90
Ticarete-Konu-Olan Bireyler						
Sabit	7.171*** (0.00)	5.216*** (0.00)	6.181*** (0.00)	7.393*** (0.00)	8.020*** (0.00)	8.192*** (0.00)
Cinsiyet (Erkek)	0.890*** (0.00)	1.715*** (0.00)	1.330*** (0.00)	0.667*** (0.00)	0.342*** (0.00)	0.303*** (0.00)
İlkokul	0.068 (0.48)	-0.126 (0.50)	0.052 (0.80)	0.157 (0.23)	0.154*** (0.00)	0.177*** (0.02)
Lise	0.380*** (0.00)	0.385 (0.20)	0.465** (0.02)	0.348** (0.01)	0.309*** (0.00)	0.354*** (0.00)
Teknik Lise	0.472*** (0.00)	0.423* (0.05)	0.605** (0.01)	0.431** (0.01)	0.437*** (0.00)	0.466*** (0.00)
Yüksek Okul	0.541*** (0.00)	-0.257 (0.65)	0.620** (0.01)	0.616*** (0.00)	0.549*** (0.00)	0.647*** (0.00)
Üniversite	0.668*** (0.00)	0.612 (0.22)	0.597** (0.02)	0.602*** (0.00)	0.821*** (0.00)	0.854*** (0.00)
Tecrübe	0.063*** (0.00)	0.116*** (0.00)	0.072*** (0.00)	0.063*** (0.00)	0.052*** (0.00)	0.044*** (0.00)
Tecrübe ²	-0.001*** (0.00)	-0.002*** (0.00)	-0.002*** (0.00)	-0.001*** (0.00)	-0.001*** (0.00)	-0.001*** (0.00)
Kıdem	0.042*** (0.00)	0.062*** (0.00)	0.045*** (0.00)	0.029*** (0.00)	0.023*** (0.00)	0.022*** (0.00)
Kent	0.422*** (0.00)	0.539*** (0.00)	0.459*** (0.00)	0.351*** (0.00)	0.328*** (0.00)	0.210*** (0.00)
İşyeri Statü (Devlet)	0.434*** (0.00)	0.237 (0.52)	0.473*** (0.00)	0.422*** (0.00)	0.329*** (0.00)	0.310** (0.01)
<i>Meslek</i>						
Üst Düzey	0.084 (0.83)	-0.482 (0.30)	0.044 (0.88)	0.295 (0.11)	0.360 (0.15)	0.601* (0.09)
Yöneticiler/Müdürler						
Profesyonel Meslek Mensupları	0.018 (0.97)	-0.229 (0.66)	0.309 (0.19)	0.362* (0.09)	0.184 (0.53)	0.669* (0.06)
Yard. Profesyonel Meslek Mensupları	-0.267 (0.47)	-0.802* (0.07)	-0.122 (0.59)	-0.041 (0.72)	0.033 (0.88)	0.342 (0.35)
Büro/Müşteri Hizmt. Çalışanları	-0.385 (0.30)	-0.668 (0.13)	-0.273 (0.17)	-0.155 (0.38)	-0.046 (0.84)	0.145 (0.70)
Hizmet ve Satış Elemanları	-0.498 (0.19)	-1.116*** (0.00)	-0.482** (0.01)	-0.320** (0.03)	-0.032 (0.88)	0.139 (0.71)
Sanatkarlar vb İşlerde Çalışanlar	-0.833** (0.02)	-1.878*** (0.00)	-0.798*** (0.00)	-0.350** (0.01)	-0.198 (0.30)	0.046 (0.89)
Tesis ve Makine Operatörleri	-0.448 (0.21)	-1.139*** (0.00)	-0.329** (0.03)	-0.153 (0.25)	-0.074 (0.72)	0.114 (0.74)
Niteliksiz İşlerde Çalışanlar	-1.160*** (0.00)	-2.049*** (0.00)	-1.259*** (0.00)	-0.903*** (0.00)	-0.461** (0.02)	-0.164 (0.64)
Uyarlanmış R ²	0.38	0.26	0.28	0.24	0.22	0.26
Gözlem	2082	2082	2082	2082	2082	2082

Çizelge 9.18 (devam) : 2009 yılına ait Ticarete-Konu-Olan ve Konu-Olmayan Bireyler için Kantil Ücret Denklemleri (Genişletilmiş Model)

	Lineer	0.10	0.25	0.50	0.75	0.90
Ticarete-Konu-Olmayan Bireyler						
Sabit	6.850*** (0.00)	5.110*** (0.00)	6.286*** (0.00)	7.632*** (0.00)	8.079*** (0.00)	8.445*** (0.00)
Cinsiyet (Erkek)	0.367*** (0.00)	0.372*** (0.00)	0.367*** (0.00)	0.268*** (0.00)	0.233*** (0.00)	0.246*** (0.00)
İlkokul	0.332*** (0.00)	0.728* (0.05)	0.399* (0.09)	0.269*** (0.00)	0.243*** (0.00)	0.167** (0.02)
Lise	0.672*** (0.00)	1.207*** (0.00)	0.794*** (0.00)	0.530*** (0.00)	0.457*** (0.00)	0.351*** (0.00)
Teknik Lise	0.768*** (0.00)	1.349*** (0.00)	0.911*** (0.00)	0.617*** (0.00)	0.507*** (0.00)	0.382*** (0.00)
Yüksek Okul	0.964*** (0.00)	1.526*** (0.00)	1.017*** (0.00)	0.726*** (0.00)	0.647*** (0.00)	0.576*** (0.00)
Üniversite	1.312*** (0.00)	1.770*** (0.00)	1.290*** (0.00)	0.925*** (0.00)	0.892*** (0.00)	0.882*** (0.00)
Tecrübe	0.076*** (0.00)	0.123*** (0.00)	0.103*** (0.00)	0.055*** (0.00)	0.037*** (0.00)	0.036*** (0.00)
Tecrübe ²	-0.001*** (0.00)	-0.003*** (0.00)	-0.002*** (0.00)	-0.001*** (0.00)	-0.001*** (0.00)	-0.001*** (0.00)
Kıdem	0.038*** (0.00)	0.055*** (0.00)	0.033*** (0.00)	0.020*** (0.00)	0.019*** (0.00)	0.016*** (0.00)
Kent	0.247*** (0.00)	0.132** (0.02)	0.249*** (0.00)	0.270*** (0.00)	0.231*** (0.00)	0.180*** (0.00)
İşyeri Statü (Devlet)	0.346*** (0.00)	0.849*** (0.00)	0.543*** (0.00)	0.417*** (0.00)	0.285*** (0.00)	0.194*** (0.00)
Meslek						
Üst Düzey	-0.111 (0.65)	-0.978*** (0.00)	-0.404** (0.02)	-0.095 (0.43)	0.355** (0.01)	0.573*** (0.00)
Yöneticiler/Müdürler	-0.219 (0.37)	-0.849*** (0.00)	-0.374** (0.04)	-0.210** (0.02)	0.029 (0.74)	0.070 (0.42)
Profesyonel Meslek Mensupları	-0.115 (0.64)	-0.640** (0.01)	-0.218 (0.17)	-0.153 (0.11)	0.089 (0.32)	0.169** (0.03)
Yard. Profesyonel Meslek Mensupları	-0.157 (0.52)	-0.593** (0.02)	-0.249 (0.16)	-0.243** (0.01)	-0.076 (0.39)	0.020 (0.80)
Büro/Müşteri Hizmet. Çalışanları	-0.342 (0.16)	-0.838** (0.00)	-0.442** (0.02)	-0.308*** (0.00)	-0.092 (0.24)	-0.062 (0.35)
Hizmet ve Satış Elemanları	-0.345 (0.15)	-0.726** (0.03)	-0.403* (0.07)	-0.288*** (0.00)	-0.100 (0.27)	-0.057 (0.50)
Sanatkarlar vb İşlerde Çalışanlar	-0.091 (0.71)	-0.432* (0.09)	-0.135 (0.40)	-0.156** (0.04)	0.049 (0.53)	0.053 (0.50)
Tesis ve Makine Operatörleri	-0.528** (0.03)	-1.238*** (0.00)	-0.753*** (0.00)	-0.412*** (0.00)	-0.203** (0.02)	-0.164* (0.05)
Niteliksiz İşlerde Çalışanlar						
Uyarlanmış R ²	0.40	0.29	0.27	0.26	0.26	0.23
Gözlem	5320	5320	5320	5320	5320	5320

Not: * $p < 0.1$; ** $p < 0.05$; *** $p < 0.01$

Bireylerin meslek gruplarının her iki iktisadi faaliyetteki bireylerin ücret dağılımı boyunca ücret düzeyleri üzerindeki getirilerine ilişkin bulgulara bakıldığında meslek gruplarının bazılarının bazı yıllardaki kantil ücret denklemlerinde istatistiksel olarak anlamlı sonuçlar vermediği belirlenmiştir. Özellikle bazı yıllarda (*ticarete-konu-olmayan* faaliyetler için 2009 yılı haricinde diğer tüm yıllarda ve *ticarete-konu-olan* faaliyetler için 2005, 2006 ve 2008 yılları için), tüm meslek gruplarında 0.10. kantile ilişkin ücret tahmin denklemlerinin sonuçları istatistiksel olarak anlamsız bulunmuştur³⁵⁹. Bununla birlikte, bazı meslek grupları *ticarete-konu-olmayan* faaliyetlerdeki bireyler için bazı yıllarda her bir kantilde geçerli olmak üzere istatistiksel olarak anlamlı sonuçlar vermemiştir³⁶⁰.

Üst düzey yönetici, profesyonel ve yardımcı profesyonel meslek grubu çalışanlarının bulunduğu meslek gruplarının her iki iktisadi faaliyetteki bireylerin ücret dağılımı boyunca ücret düzeyleri üzerine etkilerinin inceleme dönemindeki bütün yıllar için olumlu yönde etkide bulunduğu belirlenmiştir. Diğer yandan niteliksiz işlerde çalışanların bulunduğu meslek grubunun getirisi her iki faaliyetteki bireylerin ücret düzeyleri üzerine olumsuz yönde olduğu belirlenmiştir. 2004 ve 2005 yıllarına ait bulgulara bakıldığında *ticarete-konu-olmayan* faaliyetlere ilişkin kantil ücret denklemleri istatistiksel olarak anlamlı sonuçların olduğu meslek gruplarının ücret düzeylerini olumsuz yönde etkilediğini göstermektedir.

Üst düzey yönetici olarak çalışmanın *ticarete-konu-olan* ve *konu-olmayan* faaliyetlerdeki bireylerin ücret düzeylerine olan getirileri incelendiğinde, 2002 yılı için 0.10., 0.50. ve 0.90. kantiller için *ticarete-konu-olan* faaliyetlerdeki bireylere getirisinin %346.4, %154.0, %80.8 olduğu, *ticarete-konu-olmayan* faaliyetlerdeki bireylere getirisinin ise 0.50 ve 0.75. kantiller için %41.3 ve %57.3 olduğu belirlenmiştir. 2007 yılı için ise, *ticarete-konu-olan* bireylere getirisi 0.50. ve 0.90. kantiller için %90.4 ve %107.3'dür. *Ticarete-konu-olmayan* bireylere getirisi ise 0.75. ve 0.90. kantiller için %40.4 ve %65.7'dir. Öte yandan istatistiksel olarak anlamlı olan yıllar birbirleriyle karşılaştırıldığında üst düzey yönetici ve müdür olarak

³⁵⁹ Meslek gruplarına ilişkin incelemelerde, Bölüm 8'deki ücret denklemlerinde olduğu gibi karşılaştırma kategorisi olarak tarım ve vb faaliyetlerde çalışan meslek grubu seçilmiştir.

³⁶⁰ Örneğin, 2002 yılında *ticarete-konu-olmayan* faaliyetlerdeki bireyler için sadece bazı kantillerde üst düzey yönetici olma ve niteliksiz işlerde çalışanların bulunduğu grup istatistiksel olarak anlamlı sonuçlar vermiştir. Diğer tüm kantiller için diğer tüm meslek gruplarına ilişkin sonuçlar istatistiksel olarak anlamsız bulunmuştur. Benzer şekilde, büro ve müşteri hizmetlerinde çalışanların oluşturduğu grupta her bir kantilde 2007 yılında istatistiksel olarak anlamlı sonuç vermemiştir.

çalışmanın *ticarete-konu-olan* faaliyetlerdeki bireylerin *ticarete-konu-olmayan* faaliyetlerdeki bireylere oranla daha fazla ücret getirisine sahip oldukları görülmektedir.

Profesyonel yönetici olarak çalışmanın tarım ve vb faaliyetlerde çalışmaya oranla *ticarete-konu-olan* faaliyetlerdeki bireylere getirisi 2002 yılında 0.25. ve 0.75. kantiller için %267.7 ve %72.6'dır. *Ticarete-konu-olmayan* faaliyetlerdeki bireylere getirisi ise 2007 yılında 0.90. kantil için %90.2'dir³⁶¹. Yardımcı profesyonel meslek grubuna mensup bireyler için inceleme gerçekleştirildiğinde ise, *ticarete-konu-olan* faaliyetler için 2007 yılında 0.75. kantil için %47.0 ve 2008 yılında 0.75. ve 0.90. kantiller için %57.0 ve %63.6 getiri sağladığı ve *ticarete-konu-olmayan* faaliyetler için ise 2007 ve 2008 yıllarında 0.90. kantil için %24.6 ve %48.0 getiri sağladığı tespit edilmiştir. Her iki meslek mensuplarına ilişkin bulgular *ticarete-konu-olan* faaliyetlerdeki bireylere bu meslek gruplarının getirisinin *ticarete-konu-olmayan* faaliyetlerdeki bireylere oranla görece olarak daha fazla olduğu tespit edilmiştir.

Büro ve müşteri hizmetleri meslek mensubu olmanın 2004 yılı için her iki iktisadi faaliyete olan getirisi olumsuz yöndedir. Diğer yıllarda ise bu getiri istatistiksel olarak anlamlı olan her bir kantil için ücret düzeyi üzerinde olumlu yönde olduğu belirlenmiştir. Örneğin, *ticarete-konu-olan* faaliyetlerdeki bireylere 2002 yılında 0.25. ve 0.75. kantiller için %187.8 ve %53.6 getiri sağlamaktadır. 2005 yılında ise bu faaliyetlerdeki bireylere 0.75. ve 0.90. kantiller için %33.0 ve %63.7 getiri ve 2008 yılında ise %33.8 getiriye neden olmaktadır³⁶². *Ticarete-konu-olmayan* faaliyetlerdeki bireyler açısından bakıldığında ise, 2004 yılında 0.90. kantil için -%65.5, 2008 yılında 0.25. ve 0.90. kantiller için %108.8 ve %43.9 ve 2009 yılında 0.50. kantil için -%27.5 etkide bulunmaktadır³⁶³.

Hizmet ve satış elemanlarının olduğu meslek grubuna ait bulgulara göre iki iktisadi faaliyetteki bireylerin kantil ücret düzeyleri üzerindeki etkisi karşılaştırma grubuna oranla bazı yıllarda olumlu diğer bazı yıllarda olumsuz yöndedir³⁶⁴. Örneğin,

³⁶¹ Ana metin içerisinde belirtilen yıllara ait olarak bahsedilen kantillerin haricindeki diğer kantillerde bu ücret tahmin denklemlerine ilişkin bulgular istatistiksel olarak anlamlı sonuçlar vermemiştir.

³⁶² 2006, 2007 ve 2009 yılları için *ticarete-konu-olan* faaliyetlerdeki bireylere ilişkin bulgular bu meslek mensubu olmanın her bir kantil için istatistiksel olarak anlamsız olduğunu göstermektedir.

³⁶³ 2002, 2003 ve 2007 yılları için *ticarete-konu-olmayan* faaliyetlerdeki bireylere ilişkin bulgular bu meslek mensubu olmanın her bir kantil için istatistiksel olarak anlamsız olduğunu göstermektedir.

³⁶⁴ 2002 ve 2003 yılları için *ticarete-konu-olmayan* faaliyetlerdeki bireylere ve 2005, 2006 ve 2007 yılları için *ticarete-konu-olan* bireylere ilişkin bulgular bu meslek mensubu olmanın her bir kantil için istatistiksel olarak anlamsız olduğunu göstermektedir.

ticarete-konu-olmayan faaliyetlerdeki bireylerin ücret dağılımı üzerine 2006 ve 2008 yıllarında olumlu yönde ve 2004, 2005, 2007 ve 2009 yıllarında ise olumsuz yönde etkisi olduğu görülmektedir³⁶⁵. 2006 yılında 0.75 ve 0.90. kantildeki ücret düzeyine bu meslek mensubu olmanın tarım ve vb işlerde çalışanların bulunduğu meslek mensubuna göre getirisi %8.1 ve %21.5 iken, 2007 yılında 0.25. kantil için -%51.6 ve 2009 yılında 0.10 ve 0.50. kantil için getirisi -%131.2 ve %36.1'dir. *Ticarete-konu-olan* faaliyetlerdeki bireylerin kantil ücret düzeylerini ise 2002, 2003 ve 2008 yıllarında olumlu yönde, 2004 ve 2009 yıllarında ise olumsuz yönde etkilemektedir. 2002 yılında 0.25. ve 0.75. kantildeki ücret düzeyi üzerinde %170.5 ve %31.3 getiri sağlarken, 2008 yılında 0.75 kantil için %22.8 ve 2009 yılında 0.25. ve 0.50. kantiller için -%61.9 ve -%37.7 etkide bulunmaktadır³⁶⁶.

Sanatkarlar vb işlerde çalışanların bulunduğu meslek grubu da iki iktisadi faaliyetteki bireylerin kantil ücret düzeyleri üzerinde farklı yıllar için farklı etkilerde bulunmaktadır³⁶⁷. Örneğin, *ticarete-konu-olan* faaliyetlerdeki bireylerin kantil ücret düzeylerini 2002, 2003, 2005 yıllarında olumlu yönde, 2004 ve 2009 yıllarında olumsuz yönde etkide bulunurken, *ticarete-konu-olmayan* faaliyetlerdekilere ise 2006 ve 2008 yıllarında olumlu yönde 2004, 2005, 2007 ve 2009 yıllarında olumsuz yönde etkilemektedir. *Ticarete-konu-olan* faaliyetlerdeki bireylerin ücret düzeylerine 2002 yılında 0.25. ve 0.75. kantiller için %140.8 ve %40.0 getiri sağlarken, 2005 yılında 0.90. kantil için %44.3 ve 2009 yılında 0.50. kantil için -%41.9 etkide bulunmaktadır. *Ticarete-konu-olmayan* faaliyetlerdeki bireylerin ücret düzeyleri üzerine ise 2006 yılında 0.90. kantil için %20.6, 2007 yılında 0.25. kantil için -%62.6 ve 2009 yılında 0.50. kantil için -%33.4 getiri sağlanmaktadır.

Tesis ve makine operatörleri meslek grubu da diğer iki meslek grubuna benzer etkiler sergilemektedir. *Ticarete-konu-olan* faaliyetlerdeki bireylerin kantil ücret düzeylerine getirisi 2002, 2003, 2005 ve 2008 yıllarında olumlu, 2004 ve 2009 yıllarında olumsuz yöndedir. *Ticarete-konu-olmayan* faaliyetlerdekilere ise 2003,

³⁶⁵ Bununla birlikte, diğer meslek gruplarında olduğu gibi sadece bu yıllardaki belirli kantillere ilişkin sonuçlar istatistiksel olarak anlamlı sonuçlar vermiştir. Ana metinde bahsedilen kantiller haricindeki diğer tüm kantillere ilişkin ücret tahmin denklemlerindeki kantillerin sonuçları istatistiksel olarak anlamsızdır.

³⁶⁶ Bu yıllara ilişkin bulgularda da yine ana metin içerisinde bahsedilen kantiller dışındakilere ilişkin bulguların istatistiksel olarak anlamsız olduklarının belirtilmesinde fayda vardır.

³⁶⁷ 2002 ve 2003 yılları için ticarete-konu-olmayan faaliyetlerdeki bireylere ve 2006, 2007 ve 2008 yılları için ticarete-konu-olan bireylere ilişkin bulgular bu meslek mensubu olmanın her bir kantil için istatistiksel olarak anlamsız olduğunu göstermektedir.

2006 ve 2008 yıllarında getirisi olumlu, 2004, 2005 ve 2007 yıllarında ise olumsuz yöndedir³⁶⁸. Örneğin, *ticarete-konu-olan* faaliyetlerdeki bireylere getirisi 2002 yılında 0.25. ve 0.75. kantiller için %227.7 ve %55.0 iken, 2009 yılında 0.10. ve 0.25. kantiller için -%212.4 ve -%39.0'dır.

Son olarak, niteliksiz işlerde çalışanların ait olduğu meslek grubuna ilişkin sonuçlara bakıldığında, bu meslek grubunun her iki iktisadi faaliyetteki bireylerin ücret dağılımları üzerinde olumsuz yönde etkide bulunduğu görülmektedir³⁶⁹³⁷⁰. Örneğin, *ticarete-konu-olmayan* bireyler açısından 2002 yılında 0.25. ve 0.75. kantil için -%58.3 ve -%34.3 ve 2009 yılında aynı kantiller için -%112.3 ve -%51.0 daha az kazanç elde etmelerine neden olmaktadır. *Ticarete-konu-olan* bireylerin ise 2007 yılında 0.25. ve 0.50. kantiller için -%165.1 ve -%67.2 ve 2009 yılında aynı kantiller için -%252.2 ve -%146.7 daha az getiriye neden olmaktadır.

Kantil Regresyon Ayırıştırma Yöntemi Bulguları

Genişletilmiş modele ilişkin kantil regresyon ayırıştırma yöntemi analiz bulguları aşağıdaki Çizelge 9.19'da verilmektedir. Bu çizelge, aslında basit modele ilişkin bulguların yer aldığı Çizelge 9.10'un benzeridir. Dolayısıyla da, ücret dağılımındaki belirli kantiller için her bir yıl için ayrı ayrı olmak üzere etkili olan beşeri sermaye donanımlarından kaynaklanan farklılıklar ve sektörel ayrımcılıktan kaynaklanan farklılıkların ücret farklılığı üzerine olan etkileri görülebilmektedir.

Genişletilmiş modele ilişkin bulgular da inceleme dönemi boyunca her bir kantil için geçerli olmak üzere *ticarete-konu-olmayan* faaliyetlerdeki bireylerin ücret düzeylerinin *ticarete-konu-olan* faaliyetlerdeki bireylere oranla daha yüksek olduğunu göstermektedir.

Her bir yıl ayrı ayrı değerlendirildiğinde, 2002 yılındaki bulgulara göre üst kantillere doğru hareket edildikçe toplam ücret farklılığında azalma eğilimi görülmektedir. Örneğin, 0.10 kantilde 0.579 logaritmik değerde olan ücret farklılığı 0.90. kantile gelindiğinde 0.036 değerine ulaşmaktadır. Bir diğer ifade ile 0.10. kantildeki ücret

³⁶⁸ 2002, 2007 ve 2009 yılları için ticarete-konu-olmayan faaliyetlerdeki bireylere ve 2006 ve 2007 yılları için ticarete-konu-olan bireylere ilişkin bulgular bu meslek mensubu olmanın her bir kantil için istatistiksel olarak anlamsız olduğunu göstermektedir.

³⁶⁹ Bu konudaki tek istisnai durumu ticarete-konu-olan bireylere ilişkin ücret tahmin denklemlerinde 2003 yılında yaşanmaktadır.

³⁷⁰ 2006 ve 2008 yılları için ticarete-konu-olmayan faaliyetlerdeki bireylere ve 2002 ve 2006 yılları için ticarete-konu-olan bireylere ilişkin bulgular bu meslek mensubu olmanın her bir kantil için istatistiksel olarak anlamsız olduğunu göstermektedir.

farklılığı %78.4 iken 0.90. kantile gelindiğinde %3.7 değerindedir. Bu durum ücret dağılımının alt bölümünde bir diğer ifade ile düşük ücret düzeylerinde ücret farklılığının çok daha derin olduğunu göstermektedir.

Diğer yandan beşeri sermaye donanımlarından kaynaklanan farklılıkların üst kantillere doğru hareket edildikçe etkisinin arttığı buna karşın sektörel ayrımcılığın alt kantillerde ücret farklılığını genişletici yönde fakat üst kantillere doğru hareket edildiğinde ücret farklılığını daraltıcı yönde etkide bulunduğu belirlenmiştir. Örneğin, donanımsal farklılığın etkisi 0.10 ve 0.90 kantilde 0.286 ve 0.370 (%49.4 ve %1027.8) iken sektörel ayrımcılığın etkisi aynı kantiller için sırasıyla 0.293 ve -0.334 (%50.6 ve -%927.8) değerlerindedir³⁷¹. Bu durum 2002 yılında donanımsal farklılıkların ücret farklılığı üzerinde sektörel ayrımcılığa kıyasla her bir kantilde daha etkin bir faktör olduğunu işaret etmektedir. Diğer yandan sektörel ayrımcılıktan kaynaklanan farklılığın üst kantillerde değerinin negatife dönmesi, bu kantillerde *ticarete-konu-olan* faaliyetlerdeki bireylere ücret avantajı sağladığını göstermektedir.

Aslında benzer bulgular 2003-2006 arasındaki dönem için de elde edilmiştir. Bu yıllarda da üst kantillere doğru ilerlendikçe ücret farklılığı azalma eğilimine sahiptir. Ücret farklılığı en alt kantilde derinken en üst kantile gelindiğinde ücret farklılığında daralma söz konusudur. 2003 yılı için 0.10 ve 0.90. kantillerdeki ücret farklılığı 0.574 ve 0.130 değerlerindedir. Bir diğer ifade ile 0.10. kantilde %77.5 olan ücret farklılığı 0.90. kantile gelindiğinde %13.8 düzeylerine düşmüştür. Bu yılda da ücret farklılığının önemli bir bölümünden donanımsal farklılığın sorumlu olduğu görülmektedir. aynı şekilde sektörel ayrımcılığın etkisi alt kantillerde ücret farklılığını derinleştirici yönde iken medyandan sonraki üst kantillere gelindiğinde ücret farklılığını daraltıcı yönde etkide bulunmaktadır. Örneğin, 0.10 ve 0.90. kantillerde donanımsal farklılıklar ücret farklılığının %59.2 ve %266.2'lik bölümlerinden sorumlu iken, sektörel ayrımcılıktan kaynaklanan farklılıklar %40.8 ve -%166.2'lik bölümlerinden sorumludur.

³⁷¹Çizelge 9.19'da yer alan logaritmik değerlere ilişkin yüzdesel ifadelere Ek H2'den ulaşılabilmektedir.

Çizelge 9.19: Kantil Regresyon Ayrıştırma Yöntemi ile Ücret Farklılaşması (Genişletilmiş Model)

	Ortalama	10.	25.	50.	75.	90.
2002 yılı						
<i>Açıklanan Fark</i>	0.435	0.286	0.239	0.246	0.306	0.370
<i>Açıklanamayan Fark</i>	-0.086	0.293	0.068	-0.104	-0.200	-0.334
<i>Etkileşim Farkı</i>	-0.126					
Toplam Ücret Farkı	0.222 (%24.9)	0.579 (%78.4)	0.307 (%35.9)	0.142 (%15.3)	0.106 (%11.3)	0.036 (%3.7)
2003 yılı						
<i>Açıklanan Fark</i>	0.526	0.340	0.284	0.301	0.342	0.346
<i>Açıklanamayan Fark</i>	-0.075	0.234	0.034	-0.118	-0.160	-0.216
<i>Etkileşim Farkı</i>	-0.186					
Toplam Ücret Farkı	0.264 (%30.2)	0.574 (%77.5)	0.318 (%37.4)	0.183 (%20.1)	0.182 (%20.0)	0.130 (%13.8)
2004 yılı						
<i>Açıklanan Fark</i>	0.539	0.347	0.284	0.283	0.350	0.368
<i>Açıklanamayan Fark</i>	-0.044	0.427	0.130	-0.118	-0.186	-0.248
<i>Etkileşim Farkı</i>	-0.186					
Toplam Ücret Farkı	0.309 (%36.2)	0.773 (%116.6)	0.414 (%51.3)	0.165 (%17.9)	0.164 (%17.8)	0.120 (%12.8)
2005 yılı						
<i>Açıklanan Fark</i>	0.525	0.356	0.307	0.267	0.316	0.368
<i>Açıklanamayan Fark</i>	-0.036	0.377	0.091	-0.105	-0.184	-0.226
<i>Etkileşim Farkı</i>	-0.185					
Toplam Ücret Farkı	0.304 (%35.5)	0.733 (%108.1)	0.398 (%48.9)	0.162 (%17.6)	0.132 (%14.1)	0.142 (%15.3)
2006 yılı						
<i>Açıklanan Fark</i>	0.449	0.382	0.319	0.259	0.298	0.329
<i>Açıklanamayan Fark</i>	-0.049	0.286	0.092	-0.090	-0.147	-0.181
<i>Etkileşim Farkı</i>	-0.099					
Toplam Ücret Farkı	0.301 (%35.1)	0.668 (%95.0)	0.411 (%50.8)	0.169 (%18.4)	0.151 (%16.3)	0.148 (%16.0)

Çizelge 9.19 (devam): Kantil Regresyon Ayırıştırma Yöntemi ile Ücret Farklılaşması (Genişletilmiş Model)

2007 yılı						
<i>Açıklanan Fark</i>	0.429	0.321	0.281	0.242	0.289	0.347
<i>Açıklanamayan Fark</i>	-0.079	0.158	0.037	-0.101	-0.124	-0.127
<i>Etkileşim Farkı</i>	-0.102					
Toplam Ücret Farkı	0.247 (%28.0)	0.479 (%61.5)	0.318 (%37.4)	0.141 (%15.1)	0.165 (%17.9)	0.220 (%24.6)
2008 yılı						
<i>Açıklanan Fark</i>	0.461	0.388	0.345	0.280	0.322	0.367
<i>Açıklanamayan Fark</i>	-0.052	0.227	0.043	-0.095	-0.104	-0.101
<i>Etkileşim Farkı</i>	-0.090					
Toplam Ücret Farkı	0.317 (%37.3)	0.615 (%85.0)	0.388 (%47.4)	0.185 (%20.3)	0.218 (%24.4)	0.266 (%30.5)
2009 yılı						
<i>Açıklanan Fark</i>	0.568	0.376	0.335	0.274	0.362	0.456
<i>Açıklanamayan Fark</i>	0.017	0.320	0.168	-0.009	-0.091	-0.118
<i>Etkileşim Farkı</i>	-0.184					
Toplam Ücret Farkı	0.400 (%49.2)	0.696 (%100.6)	0.503 (%65.4)	0.265 (%30.3)	0.271 (%31.1)	0.338 (%40.2)

2007-2009 döneminde ise kantillerdeki ücret farklılığında daha farklı bir durum söz konusudur. Ücret farklılığı üst kantillere doğru hareket edildiğinde ilk önce azalma eğiliminde olup, 0.75. kantilden itibaren tekrar artma eğilimine girmektedir. Örneğin, 2007 yılında 0.10. kantildeki ücret farklılığı 0.479 iken 0.50. kantilde 0.141 ve 0.90. kantile gelindiğinde 0.220 değerindedir. Bir ifade ile, *ticarete-konu-olmayan* faaliyetlerdeki bireylerin ücret düzeyi *ticarete-konu-olan* faaliyetlerdeki bireylerin ücret düzeylerinden 0.10, 0.50. ve 0.90. kantillerde sırasıyla %61.5, %15.1 ve %24.6 daha yüksektir. Benzer şekilde 2009 yılında 0.10, 0.50. ve 0.90. kantilde ücret farklılığı 0.696, 0.265 ve 0.338 değerindedir. Bu kantillerde sırasıyla *ticarete-konu-olmayan* faaliyetlerdeki bireyler *ticarete-konu-olan* bireylere oranla %100.6, %30.3 ve %40.2 daha fazla ücret geliri elde etmektedirler.

Bu yıllara ait donanımsal ve sektörel ayrımcılıktan kaynaklanan farklılığının etkilerine bakıldığında, daha önceki yıllarda yaşanan tablonun bir benzerinin söz konusu olduğu görülmektedir. Donanımsal farklılıklar ücret farklılığının daha büyük bölümünden sorumlu olup ücret farklılığının derinleşmesine yönelik etkiye

bulunurken, sektörel ayrımcılık daha küçük bir bölümünden sorumlu ve alt kantillerde ücret farklılığını derinleştirici medyandan sonraki kantillerde ise ücret farklılığını daraltıcı yönde etkide bulunmaktadır. Örneğin, 2007 yılında 0.10. ve 0.90. kantilde donanımsal farklılıklar ücret farklılığının %67.0 ve %157.7'lik bölümünden sorumlu iken, sektörel ayrımcılık aynı kantiller için sırasıyla %33.0 ve -%57.7'lik bölümünden sorumludur. 2009 yılında ise aynı kantiller için donanımsal farklılıklar sırasıyla %54.0 ve %134.9'lük bölümlerinden, sektörel ayrımcılık ise %46.0 ve -%34.9'luk bölümlerinden sorumludur.

Genişletilmiş modele ilişkin bulguların yer aldığı Çizelge 9.19'dan net bir biçimde anlaşıldığı üzere, iki iktisadi faaliyet arasındaki ücret farklılığı ücret dağılımının alt kantillerinde daha derin olup üst kantillere doğru gelindikçe darlaşmaktadır. Bu durum düşük ücret düzeyi elde eden bireyler arasında iki farklı iktisadi faaliyette çalışmanın ücret düzeyleri üzerindeki etkinliğini göstermektedir. Zira düşük ücret düzeyinde çalışan bireyler *ticarete-konu-olmayan* faaliyetlerde ücret düzeyi olarak daha avantajlı bir konuma sahiptir.

Bir diğer dikkat çekici durum ise, inceleme döneminde farklı yıllara ait kantiller kendi içlerinde karşılaştırıldığında ücret farklılığının üst kantillerde zaman içerisinde giderek her bir kantilde daha derinleştiği görülmektedir. Örneğin, 2002 yılında 0.90. kantilde %3.7 olan ücret farklılığı 2009 yılına gelindiğinde %40.2 düzeyine erişmiştir. Alt kantiller ise ücret farklılığının 2002-2007 döneminde çok fazla bir değişiklik olmadığı, 2007-2009 döneminde derinleştiği görülmüştür. Örneğin, 2002 yılında 0.10. kantilde %78.4 olan ücret farklılığı 2007 yılına gelindiğinde %61.5 ve 2009 yılında %100.6 olduğu anlaşılmıştır.

9.5 Değerlendirme

Bu bölümde Türkiye ekonomisindeki ücret gelirlerinde yaşanan farklılığın daha derinlemesine tespit edilmesi amacıyla Bölüm 8'de ele alınan Blinder-Oaxaca (1973) ayrıştırma yöntemine ek olarak kantil regresyon ayrıştırma analizi uygulanmıştır. Blinder-Oaxaca (1973) ayrıştırma yönteminde elde edilen bulgular ile karşılaştırılabilirliğin sağlanabilmesi amacıyla aynı iki model çerçevesinde kantil regresyon ayrıştırma analizi ile inceleme dönemindeki ücret farklılığı ve bu ücret farklılığında donanımsal ve sektörel ayrımcılıktan kaynaklanan farklılıkların etki dereceleri belirlenmiştir. Dolayısıyla bu bölüm ile birlikte Türkiye ekonomisinde

2002-2009 dönemindeki ücret gelirlerindeki farklılaşmanın boyutu ile ilgili çok geniş bir bilgi sunulmuştur.

Ticarete-Konu-Olan ve Konu-Olmayan Faaliyetlerdeki Ücret Farklılığı

2002-2009 döneminde daha önceki bölümdeki bulgulara benzer olarak seçilen farklı kantiller için geçerli olmak üzere *ticarete-konu-olan* ve *konu-olmayan* faaliyetlerdeki bireylerin ücret düzeyleri arasındaki ücret farklılaşması olduğu tespit edilmiştir. Kantil regresyon ayrıştırma analizi sonuçları inceleme dönemi boyunca bu ücret gelirlerindeki farklılaşmanın *ticarete-konu-olmayan* faaliyetlerdeki bireyler lehine olduğu göstermiştir.

Her iki model sonuçlarından da görüldüğü gibi iki iktisadi faaliyet arasındaki ücret gelirlerindeki farklılaşma çok derin olmamasına karşın, yine de inceleme döneminde ücret dağılımı boyunca aynı derinliğe sahip olmadığı belirlenmiştir. Ücret gelirlerindeki farklılaşma alt kantillerde daha derin olup, üst kantillere doğru gelindikçe daralmaktadır. Bu konudaki istisnai durum 2007 yılından sonraki dönemde söz konusu olmuştur. IMF politikalarından bağımsız bir biçimde hükümetin kendi inisiyatifi dahilinde makroiktisadi politikaları uygulayabilme serbestliğine sahip olduğu ve dünya ekonomilerinde oluşan olumlu koşulların tersine dönmeye başladığı dönemde üst kantillerdeki ücret gelirlerindeki farklılaşmanın derinleştiği tespit edilmiştir. Bu durum Türkiye ekonomisinin de değişen koşullardan etkilendiğinin bir göstergesidir.

Diğer yandan ücret dağılımının alt kantillerindeki ücret farklılaşması kendi aralarında karşılaştırıldığında, 2002-2007 döneminde daraldığı ve ardından 2007-2009 döneminde tekrar derinleşmeye başladığı görülmektedir. Bu durum sıkı yapısal uyum politikalarına harfiyen uyulduğu, transfer ödemelerinin gerçekleştirildiği ve dünya ekonomilerinde oluşan olumlu durum neticesinde uluslararası likiditeye erişimin daha kolaylaştığı bu dönemde, alt kantillerdeki ücret farklılaşmasının lehine bir ortam yarattığını göstermektedir.

Bu bulgulara karşın, 2002-2009 dönemine genel anlamda bakıldığında 2002 yılından 2009 yılına gelindiğinde her bir kantildeki ücret gelirlerindeki farklılaşmanın derinleştiği görülmektedir. Örneğin, 0.10 kantildeki ücret farklılığı 2002 yılında %78.4 iken 2009 yılına gelindiğinde %100.6 olduğu görülmüştür. 0.90. kantildeki ücret farklılığı ise 2002 yılında %3.7 iken 2009 yılına gelindiğinde %40.2 değerine

ulaşmıştır. Elde edilen bulgular, her bir kantildeki ücret gelirlerinde inceleme dönemi boyunca ücret farklılığında derinleşme olduğunu göstermekle birlikte bu derinleşmenin özellikle en üst kantilde daha yoğun olduğunu ifade etmektedir. Bu durum 2002 yılı sonrası ekonomik büyümenin motoru olarak görülen *ticarete-konu-olmayan* faaliyetlere yönelik yaratılan gelir aktarım mekanizmaları nedeniyle yüksek ücret düzeyi elde eden bireylerin bu koşullardan daha fazla faydalandığını ve bu nedenle *ticarete-konu-olan* faaliyetlerdeki bireylerin ücret gelirleri arasındaki uçurumun artmasına neden olduğunu göstermektedir.

Bununla birlikte ücret gelirlerindeki farklılaşmanın donanımsal farklılık ve sektörel ayrımcılıktan kaynaklanan farklılık olmak üzere iki temel bileşene ayrıştırılması neticesinde, ücret dağılımı boyunca bu iki etkinin derecelerinin farklılaştığı görülmüştür. Özellikle donanımsal farklılıktan kaynaklanan farklılaşmanın derecesi sektörel ayrımcılığa oranla daha baskın bir durumda olduğu tespit edilmiştir. Buna ek olarak, ücret düzeyi üzerine donanım farklılığının katkısının düşük kantillerde yüksek kantillere oranla daha düşük olduğu da belirlenmiştir.

10. SONUÇLAR

Gelir dağılımı eşitsizlikleri özellikle son zamanlarda kamuoyunun gündeminde giderek artan bir önem kazanmaya başlamıştır. 12 Haziran 2011 genel seçimlerinin ardından, geçmiş uygulamaların değerlendirilmesine çalışıldığı ve gelir dağılımı sorunlarını gidermeye yönelik birbirinden yaratıcı çözüm projelerinin tartışıldığı bu süreçte, yapılan tartışmaların ampirik dayanaklardan mahrum olması bu tartışmaların en büyük eksikliğini oluşturmaktadır. Bu nedenle iktidarda üçüncü dönemine başlamış olan hükümetin geçmişte uyguladığı makroekonomik politikaların ücret düzeyi ve gelir dağılımı üzerine etkilerini ampirik gözlemlere dayandırarak değerlendirmek son derecede önem kazanmaktadır.

Bu tez çalışmasında geçmiş dönemler ücret ve gelir dağılımı eşitsizliği itibariyle objektif bir analize tabi tutulmuştur. Bu bağlamda aslında iktisat literatüründe uzun yıllardır üzerinde çalışılan ancak Türkiye ekonomisinde uygulanma imkanı son derece sınırlı olan birtakım yöntemler bu tez çalışmasında kapsanmıştır. Dolayısıyla 2002-2009 dönemi için verilerin oluşturduğu kısıtlar dahilinde hükümet tarafından uygulanan politikaların ücret düzeyi ve gelir dağılımı üzerine yapmış olduğu etkinin derecesi, politikalardan etkilenen gelir gruplarının gelirlerinde aynı dönemde meydana gelen değişimlerin miktar ve yönü hesaplanarak değerlendirilmiştir.

Türkiye ekonomisinde yıllar boyunca ekonomik büyümenin sağlanması birinci derecede ekonomik öneme sahip olmuştur. Ekonomik büyümenin yan etkisi olarak, artan gelirin eşitsizlik üzerine olumlu etkilerinin olacağına inanılmıştır. Fakat Türkiye ekonomisinde farklı zamanlarda, yüksek ekonomik büyüme dönemleri büyük ekonomik krizlerle sona ermiş ve bu dönemlerin kaçınılmaz olarak bazı dağıtımsal etkileri söz konusu olmuştur. İstikrarlı bir yüksek ekonomik büyümenin sağlanamaması, Türkiye ekonomisindeki politik ve ekonomik istikrarsızlığın bir nedeni olarak gösterilmiştir.

Aslında Türkiye ekonomisinde 1940'lı yıllardan itibaren hükümetlerde yer alan farklı politik görüşlere sahip politikacıların ortak amacı yüksek ekonomik büyümenin

sağlanması olmuştur. 1940'lerden 2000'lere gelindiğinde biri ekonomik diğeri politik olmak üzere değişmeyen iki hedef söz konusudur. Bu hedefler yüksek ekonomik büyüme ve politik istikrarın sağlanmasıdır³⁷². Açıkçası, hiç bir zaman gelirin adil dağıtılması açık bir ekonomik hedef olarak ortaya konmamıştır. Genellikle gelir dağılımının yüksek ekonomik büyümenin sağlanması ile düzeleceğine dair varsayımlarda bulunulmuştur. Dünya ekonomilerinde belirlediği görülen finansal kısıtların ekonomik büyüme üzerindeki etkilerine rağmen, dönemin hükümetlerinin yüksek ekonomik büyümeyi sağlamaya yönelik ısrarı, aslında daha önceki zamanlardan kalan görüş dolayısıyladır.

Dünya ekonomilerinde küreselleşmenin etkisiyle yaşanan dışa açılma ve özellikle gelişmekte olan ekonomilerde var olan yüksek ekonomik büyüme arzusunun ekonomilerde çeşitli dağıtımsal etkileri söz konusu olmaktadır. Ticari serbestleşme neticesinde, ülkenin kendi ekonomik öncelikleri dünya öncelikleri ile uyumlu hale getirilmeye ve kaynakların yeniden dağıtımı sağlanmaya çalışıldığından, ticari serbestlik döneminde ekonomi içerisindeki dinamiklerde değişimler yaşanmaktadır. Bu noktada *ticarete-konu-olan* faaliyetler önem kazanırken, yurtiçi üretime yönelik ithal ikameci faaliyetler önemini yitirmektedir. Bu durumun da çeşitli ekonomik sonuçları olmaktadır.

Bu noktada, özellikle 1980'li yıllardan itibaren ticari serbestleşme sürecine giren Türkiye ekonomisinde yaşanan ekonomik ve politik sürece bakıldığında farklı birtakım durumların söz konusu olduğu ve son on yıla gelene kadar Türkiye ekonomisinde farklı zaman dilimlerinde ekonomik büyümede dalgalanmalar

³⁷² Elbette, uluslararası ve özellikle yurtiçi politik koşullar hem ekonomik hem de politik istikrarın sağlanmasının en temel faktörleridir. Örneğin, 1946 yılındaki ilk çok partili seçim sonrası ikinci dünya savaşı boyunca uygulanmış çok katı ekonomik ve politik baskıların ardından dönemin hükümeti kurulmuştur. O dönemlerde, dünya ekonomilerindeki arz kıtlıklarına ek olarak, Türkiye gibi bazı gelişmekte olan ülkelerin ekonomik büyümelerinin finansmanı için gerekli uluslararası likiditeye mal ihracatı yolu ile ulaşmasına yönelik bazı kolaylıklar sağlanmıştır. Buna ek olarak, soğuk savaş ve Türkiye'nin NATO üyeliği ABD ve diğer batı ülkelerinden teknolojik ve askeri yardımların alınmasına olanak tanımıştır. Bununla birlikte 1970'li yıllara gelindiğinde dönemin hükümetinin sahip olduğu ekonomik büyüme arzusunun rağmen, bu yıllar dünya ekonomilerinde ekonomik istikrarsızlığın yaşandığı dönemler olmuştur. Dolayısıyla Türkiye ne yazık ki ekonomik ve politik yapısını dünyanın değişen koşullarına uyarlamada başarısız olduğundan, ekonomik büyümesini engelleyen çok fazla sayıda ekonomik ve politik krizler yaşamıştır. 1980 yılında yaşanan askeri darbenin ardından 1983 yılındaki genel seçim ile Türkiye ekonomisi tarihinde o dönemde büyük başarı gösteren tek partili bir hükümet ile farklı bir döneme girmiştir. Bu dönemde, politik istikrar dönemin askeri politikaları ile ve ekonomik istikrar ise Türkiye'nin ekonomik büyümesinin finanse edilmesine olanak sağlayan uluslararası fonlara ulaşmasına izin veren IMF'nin yapısal uyum programları ile sağlanmıştır. Son olarak, 2000'li yılların başında, Türkiye tarihinde yaşanan en büyük ekonomik krizin ardından tek parti olarak hükümet kurulmuştur. 2007 yılında bu hükümet tekrar seçimle hükümet kurma yetkisi kazanarak günümüze kadar tek partili hükümet olarak varlığını sürdürmektedir.

yaşandığı görülmektedir. Türkiye ekonomisi bu dönemde, finansal istikrarsızlıklar, kronik yüksek enflasyon, cari açık sorunu, sürdürülemez iç borç dinamiği ve yüksek faiz oranları ile baş etmeye çalışmıştır. Aslında genellikle yaşanan sorunlar bulunan ekonomik ve finansal koşullar gözetilmeksizin yüksek ekonomik büyümenin sağlanmaya çalışılması nedeniyle oluşmuştur. Bu ekonomik büyüme için gerekli finansman kaynağının bulunmasında yaşanan güçlükler ekonomide çeşitli darboğazlara yol açmış ve zaman zaman ekonomik krizler yaşanmıştır.

Şubat 2001 yılında yaşanan en ciddi krizlerden biri olan ekonomik krizin ardından Türkiye ekonomisinde enflasyonun düşürülmesini ve ekonomide istikrarlı büyümeyi hedefleyen IMF gözetiminde "Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı" olarak adlandırılan yapısal dönüşüm uygulanmaya başlanmıştır. Bu nedenle 2002 yılında iktidara gelen hükümetin 2002-2007 döneminde uygulayabileceği iktisadi politikaları belirleme hususunda çok fazla serbestisi bulunmamaktaydı. 2001 krizinin ardından IMF ile imzalanan anlaşma Türkiye'ye pek seçenek bırakmazken, kamu kesiminin reformlarına öncelik tanıyan politikalar uygulanmak zorunda kalındı. Bu uygulamaların kısa dönemde çalışan bireylerin gelirleri üzerine yapacağı olumsuz etkiler genel kabul görürken, ülke ekonomisinin kronik sorunlarının giderilmesi yoluyla uzun dönemde elde edilecek istikrarlı büyüme performansı ile sağlanacak gelir artışlarının ülkedeki gelir eşitsizliklerini azaltıcı yönde etki etmesi beklenmekteydi.

Bu dönem içerisinde olumlu gelişmeler yaşanmış ve ekonomik büyüme sağlanarak enflasyonla mücadelede başarılı olunmuştur. 2002 yılı sonrasında dünya ekonomilerinde yaşanan konjonktürün etkisiyle uluslararası likidite bolluğu Türkiye ekonomisi için bir fırsat oluşturarak ekonomik büyüme nedeniyle ihtiyaç duyduğu harcamaları finanse edebilme olanağı bulmuştur. 2007 yılına gelindiğinde ise IMF ile yapılan anlaşma sona ermiş ve bu yıldan itibaren hükümet kendi ekonomik kararlarını uygulamaya başlamıştır. Bu dönemde dünya konjonktüründe de çeşitli sıkıntılar ortaya çıkmış ve 2002 yılından itibaren yaşanan ekonomik anlamdaki olumlu gelişmeler normal düzeylere inmeye başlamıştır.

Bu tez çalışmasından elde edilen sonuçlara göre, inceleme dönemi bir bütün olarak ele alındığında ampirik bulgular, Türkiye ekonomisindeki gelir eşitsizliğinde bir iyileşme olduğunu göstermektedir. Bu dönem IMF gözetimindeki politikaların uygulandığı ve hükümetin politikaların uygulanmasında serbestlik kazandığı

dönemler olarak iki farklı alt döneme indirgenmiştir. İlk alt dönem olan 2002-2007 döneminde gelir eşitsizliğindeki iyileşmenin belirgin olduğu buna karşın ise ikinci alt dönem 2007-2009 döneminde eşitsizlikte az da olsa kötüleşme yaşandığını belirlenmiştir.

Dolayısıyla elde edilen bulgulara göre dönemin hükümetinin gelir eşitsizliğini düzeltmek anlamında yüksek ekonomik büyüme konusunda ısrarının doğru olabileceği kanaatine varılabilmektedir. Zira 2002-2007 döneminde yakalanan yüksek ekonomik büyümenin daha iyi bir gelir dağılımına neden olduğu bu çalışmadaki ampirik araştırma neticesinde belirlenmiştir. Aslında bu olumlu gelişmenin 2007 yılında yapılan seçimlere de yansıdığı düşünülebilir.

Bu ilk dönemdeki yüksek ekonomik büyüme performansı ve gelir dağılımında görülen bariz iyileşmenin 2007 yılında aynı hükümetin tekrar seçilmesini sağlayan faktörlerden biri olduğu ifade edilebilir. İlginç bir biçimde, ikinci dönemin başındaki zayıf ekonomik performansı neticesinde gelir dağılımında görülen kötüleşme neticesinde bu hükümetin 2009 yerel seçimlerinde hükümete yönelik kamu desteğinde oluşan kayıp ile sona ermiştir.

Ampirik incelemelerin bulguları 2002-2007 dönemi için IMF gözetiminde uygulanan makroiktisadi politikaların eşitsizlik üzerine etkileri ile ilgili bir başka dikkat çekici noktaya işaret etmektedir³⁷³. Genellikle diğer ülke ekonomilerindeki ve Türkiye'deki diğer deneyimlerden yola çıkarak, harcamaların uyarlanması içeren bu tarz makroiktisadi politikaların negatif dağıtımsal ve politik etkileri olduğuna inanılmaktadır. Buna rağmen, hükümet ilk döneminde genel seçimlerde elde ettiği büyük kamuoyu desteği nedeniyle IMF ile ilişkilerini sürdürmede ve IMF temelli politikaları uygulamada herhangi bir sakınca görmemiştir. Bu tez çalışmasının ampirik bulguları da literatürdeki beklentilerin aksine IMF temelli uygulanan makroiktisadi politikaların gelir dağılımı üzerindeki net etkisinin iyileştirici yönde olduğu görülmektedir³⁷⁴.

³⁷³ Daha önce bahsedildiği üzere, 3 Kasım 2002'de seçimle iktidara gelen hükümet döneminden önce bir önceki hükümet IMF ile 19. yapısal uyum anlaşmasını imzalamış ve bazı belirli makroekonomik politikaların uygulanmasına yönelik sözler verilmişti. Aslında özellikle önceki 18 yapısal uyum programlarının başarısız olmasından ve IMF ve uluslararası topluluğun diğer üyelerine verilen sözlerin tutulmamasından sonra Türkiye ve yeni dönemin hükümetinin bu anlaşma koşullarını uygulaması haricinde başka bir alternatif söz konusu değildi. Dönemin hükümeti bu anlaşmanın 2007 yılında son ermesinden sonra bu anlaşmaları devam etmemeyi tercih etmiştir.

³⁷⁴ IMF güdümlü politikaların genellikle harcamalar ve üretim üzerinde ciddi bir daraltıcı etki yarattığına, nominal ücretleri düşürdüğüne ve yurtiçi kurlarda ciddi değer kayıplarına neden olduğuna

Fakat belirtilmesinde yarar olan ciddi bir nokta, bu tez çalışmasında elde edilen bulgular IMF politikalarının olumlu etkiler yarattığını göstermesine karşın aslında bu politikaların uluslararası likidite bolluğunun olduğu bir dönemde uygulanmaları neticesinde böyle bir sonucun elde edildiğidir. Zira bu dönemde yüksek ekonomik büyümenin sağlanması için gerekli finansmanın temin edilmesinin daha önceki dönemlere göre daha az maliyetli olması nedeniyle ortaya böyle bir olumlu tablo çıkmıştır. Türkiye ekonomisinin uluslararası yatırımcılar nezdinde sağladığı güven, yerli girişimcilerin gelirden artış yaşanacağı beklentisi ve politik istikrarın sağlanması bu dönemde Türkiye'ye doğru sermaye girişini arttırmıştır.

Buna karşın, 2007 yılında IMF ile yapılan anlaşmanın sona ermesiyle hükümetin ekonomik serbestlik kazandığı bu yeni dönemde, dünya ekonomilerindeki kriz ile birlikte Türkiye ekonomisi de uluslararası konjonktürdeki bu daralmadan nasibini almış ve gelir eşitsizliğinde kötüleşme yaşanmıştır. İkinci döneme ilişkin elde edilen bu ampirik bulgular aslında uluslararası konjonktürün ülke ekonomisindeki değişimlere olan etkisini açık bir biçimde ortaya koymaktadır.

Gelir dağılımı ve ekonomik büyüme arasında pozitif bir ilişki olduğunu gösteren ampirik bulgulara ek olarak, bu tez çalışması aynı zamanda faiz oranlarındaki ani düşmenin ve anti enflasyonist politikaların (bir başka ifade ile sıkı makroiktisadi politikaların) aslında dönemin hükümetinin ilk zamanlarında sağlanan ekonomik başarısının (gelir dağılımında görülen iyileşme gibi) nedeni olduğunu da göstermektedir.

Ampirik incelemeler sonucunda faiz gelir grubuna ilişkin bulgular, bu grubun en oynak gelir eşitsizliğine sahip grup olduğunu göstermektedir³⁷⁵. Bununla birlikte sonuçlar, emek geliri ve müteşebbis geliri elde eden gelir grupları gibi geniş gelir gruplarının gelirlerini pozitif yönde etkileyerek, bu gelir gruplarının gelir dağılımı üzerinde iyileştirici yönde tesirinin olduğunu da ifade etmektedir³⁷⁶.

inanılmaktadır. Bu bağlamda, gelişmekte olan ülkelerde gelir dağılımında yaşanan kötüleşmelerin sorumlusu olarak bu politikaların uygulanması gösterilmektedir.

³⁷⁵ Faiz oranlarında 2002-2009 döneminde hükümet tarafından yapılan düzenlemelerle kademeli olarak bir düşüş politikası izlendiğinden ve faiz gelirlerinin büyük bir bölümünün de en üst gelir grubunda yer alan bireyler tarafından elde edildiği göz önüne alındığında reel faiz oranlarındaki düşüşün alt ve üst gelir grupları arasındaki eşitsizliğin iyileştirilmesinde rol oynadığı aşikardır.

³⁷⁶ 2007 yılındaki genel seçimlerden önce, Türk kamuoyunda Türkiye'deki bazı kırılma gruplara yönelik gelirin yeniden dağıtılması ile ilgili çeşitli politik tartışmalar söz konusuydu. Muhalefet, hükümeti bu transfer ödemelerinden faydalanmak ve kamuoyu görüşünü bozmakla suçluyordu. Fakat bu tez çalışmasındaki ampirik bulgular, dönemin hükümetinin ilk döneminde transfer ödemelerinin

Diğer yandan *ticarete-konu-olan ve konu-olmayan* faaliyetlerdeki eşitsizlik açısından ampirik bulgular değerlendirildiğinde, *ticarete-konu-olmayan* faaliyetlerdeki gelir eşitsizliğinin inceleme dönemi boyunca *ticarete-konu-olan* faaliyetlerdekine göre daha yüksek olduğu görülmektedir. Bu durum aslında dönemin hükümeti tarafından uygun politikalarla uyarılmaları daha kolay olan ve sonuçların daha hızlı bir biçimde alınabildiği *ticarete-konu-olmayan* faaliyetlere yönelik harcamaların yeniden dağıtılması kararının çok da yerinde olmadığını göstermektedir. Zira bu tip faaliyetlere yönelik harcamaların arttırılmasıyla en azından sektörel anlamda gelir eşitsizliği üzerinde olumsuz yansımalar olduğu anlaşılmaktadır.

Bununla birlikte bu tez çalışmasında gelir eşitsizliği üzerinde en etkili olan gelir gruplarının tespit edilmesi ile ilgili elde edilen ampirik bulgular, eşitsizliğe en önemli katkıyı yapan gelir gruplarının faiz ve müteşebbis gelir grupları olduğunu göstermektedir. Özellikle faiz gelir grubunun toplam gelir içerisindeki ağırlığı en düşük gelir gruplarından biri olmasına karşın, eşitsizliği arttırıcı yöndeki etkisinin son derece yüksek olduğu görülmüştür. İnceleme döneminin ilk yıllarına denk gelen bu durum aslında 2001 krizi sonrasının etkileri olarak düşünülebilir.

2001 yılı sonrasında nominal faiz oranlarında yaşanan önemli düşüşler neticesinde faiz gelir grubunun toplam gelir içerisindeki payı oldukça düşük değerlere gerilemiş olmasına rağmen, 2009 yılında faiz gelirlerinin eşitsizlik yaratma etkisinin yine yüksek değerlere ulaşması oldukça dikkat çekici bir noktadır. Fakat faiz gelirlerinin halen gelir eşitsizliği üzerinde etkili olmasının arkasında yatan nedenlerden biri olarak 2008 yılı sonrası Türkiye ekonomisinde yaşanan daralma gösterilebilir. Zira ekonominin büyüdüğü dönemlerde gerçekleştirilen harcamaların geri ödemelerinin 2009 yılı içerisinde gerçekleştirilmiş olması 2009 yılı gelirlerini azaltırken mutlak olarak çok değişmese de diğer gelirlere oranla artmış gibi görülebilecektir. Dolayısıyla 2009 yılında ait bu özel durumunda yorumlar yapılırken dikkate alınması gerekmektedir.

gelir dağılımındaki iyileşme üzerinde oldukça az da olsa bozucu yönde etkisi olduğunu göstermektedir. Fakat, literatürde yer alan bazı çalışmalardan elde edilen bulgulara göre, transfer ödemelerinin ve vergi politikalarının gelir eşitsizliğine ufak da olsa bir pozitif etkisi olduğunu göstermektedir. Aslında bu çalışmalarda gelir eşitsizliğinde bir iyileşmenin sağlanabilmesinin emek geliri ve müteşebbis geliri elde eden gelir grupları arasındaki gelir açığının anlamlı bir biçimde azalması gerektiği ve eşitsizliğin iyileştirilebilmesi için sosyal transfer ya da vergi politikaları gibi politikaların uygulanması belirtilmiştir (Çelik, 2004; Cural, 2009; OECD, 2008).

Bununla birlikte, dönemin hükümeti tarafından gelir dağılımını iyileştirici etkisi nedeniyle çeşitli transfer aktarımlarına büyük önem verilmiştir. Bu transfer mekanizmaları ile düşük gelir gruplarının gelirlerinin arttırılması hedeflenerek gelir eşitsizliğinin düzeltilmesi beklenmiştir. Bir bakıma üretim faaliyetine tabi olmadan yapılan bu ödemelerle ekonomik olarak mağduriyete sahip bireylere diğer gelir gruplarından yapılan bu gelir transferleri ile toplumsal bir dayanışma sağlanmaya çalışılmaktadır. Bu bağlamda gerçekleştirilen transfer ödemelerinin arzu edilen amaçlara hizmet edemediği görülmektedir.

Bulgular, transfer gelirlerinin beklentilerin tam tersine az da olsa gelir eşitsizliği üzerinde olumsuz yönde etkide bulunduğunu işaret etmektedir³⁷⁷. Bu durum aslında transferlerin aktarımında yaşanan aksaklıkların bir göstergesidir. Zira transfer ödemeleri gerçek ihtiyaç sahiplerine ulaşamamış ya da orta düzeyde gelir elde eden bireylere yönelik ödemeler gerçekleştirilmiş olması neticesinde bu durum yaşanabilmektedir.

Diğer yandan hem *ticarete-konu-olan* hem de *ticarete-konu-olmayan* faaliyetlerin eşitsizliğe yaptığı katkılara ilişkin bulgular, her iki iktisadi faaliyetin de gelir eşitsizliği üzerinde aralarında ciddi bir fark olmadan olumsuz yönde etkilediğini göstermektedir. *Ticarete-konu-olmayan* faaliyetlerin ekonomide yaratılan toplam gelir içerisindeki payı oldukça yüksek olmasına rağmen, inceleme dönemi boyunca bu gelir grubunun eşitsizliği yaratıcı etkisi kendi ağırlığının ötesinde olmuştur.

Aslında bu bulgular, Türkiye ekonomisinde hükümetin tercih ettiği harcama politikalarının bir neticesini göstermektedir. *Ticarete-konu-olmayan* faaliyetlere yönelik gelir yaratma mekanizmalarını oluşturma amacıyla uygulanan makroiktisadi politikaların ekonomik büyümeyi sağlamasına karşın, gelir eşitsizliği üzerinde olumsuz yönde etkisi olduğu anlaşılmıştır. Dolayısıyla, bulgular *ticarete-konu-olmayan* faaliyetlere dayalı bir ekonomik büyümenin gelecekte ağırlığının daha da

³⁷⁷ Bu noktada, beklentilerle uyumlu sonuçların elde edilmemesinin ardında büyük ölçüde transfer gelirlerinin içerisinde emekli maaşlarının ve diğer transfer gelirlerine erişim imkanı bulunan hanhalklarının ağırlıklı olarak orta ve üst düzey gelir grubunda olması gösterilmiştir. Fakat emeklilik gelirinin ayrı bir gelir grubu olarak incelemeye alındığı durumda yapılan araştırma sonuçları halen transfer gelir grubunun eşitsizlik üzerinde olumsuz yönde etkide bulunduğunu göstermektedir. (Bayar ve Günçavdı, 2011). Bu noktada aslında emeklilik gelirin kayıtlı ve düzenli ücret geliri elde eden bireyler erişebildiği ve bu özelliklere sahip grubun toplam işgücü içerisinde azınlığı oluşturduğu ve günümüzde bile işgücü piyasasında yer alan bireylerin yaklaşık yarısının kendi hesabına çalışan, ücretsiz aile işçisi ve kayıtdışı ücretlilerden oluştuğu hatırlanmalıdır.

arttırılmasının gelecek yıllardaki eşitsizliği daha da kötüleştirebileceğine ilişkin sinyaller içermektedir.

Dönemler arasında gelir eşitsizliğinde yaşanan değişimlere ilişkin bulgulara bakıldığında ise, 2002-2007 döneminde yaşanan gelir eşitsizliğindeki azalmadan sorumlu gelir grubunun faiz gelir grubu olduğu görülmektedir. Bu gelir grubunun eşitsizlik yaratıcı etkisindeki azalma genel eşitsizliğin de azalmasına neden olmuştur. Yine bu gelir grubu 2007-2009 döneminde yaşanan artıştan da sorumludur. Bu dönemde düşen reel faiz oranlarında 2008 yılındaki krizin etkisiyle az da olsa bir artış söz konusu olmuş ve bu durum da faiz ödemelerinin yükünü de arttırmıştır.

Diğer yandan, *ticarete-konu-olan* ve *konu-olmayan* faaliyetlerin gelir eşitsizliğindeki değişim üzerine olan etkisine ait bulgular, ticarete-konu-olmayan iktisadi faaliyetlerin çok hızlı gelişmesinin her bir yıl içinde gelir eşitsizliği yaratma etkisi olduğuna dikkat çekilmesine rağmen, bu faaliyetlerden elde edilen gelirlerin ekonomide ağırlığının artmasıyla birlikte ilk dönem için zaman içinde gelir eşitsizliği üzerinde azaltıcı yönde etki yaratmış olduğu anlaşılmaktadır.

İkinci dönemde ise, *ticarete-konu-olmayan* faaliyetlere hız verilmesi ve gelirlerin giderek daha fazlasının bu tip faaliyetlere yönelik hale gelmesinin gelir eşitsizliğini bariz bir biçimde arttırdığı anlaşılmaktadır. *Ticarete-konu-olan* faaliyetlerin ise aynı dönem içerisinde etki derecesi düşük düzeylerde olsa dahi, eşitsizlik üzerinde azaltıcı bir etkiye kaynaklık ettiği anlaşılmıştır.

Bunlarla birlikte bu tez çalışması kapsamında *ticarete-konu-olan* ve *konu-olmayan* faaliyetlerdeki ücret farklılığının kaynakları da incelenmiştir. Özellikle bu ücret farklılığının sektörel ayrımcılık nedeniyle mi yoksa bireylerin sahip oldukları beşeri sermaye donanımları ve/veya bulundukları bölgeler nedeniyle mi kaynaklandığı oldukça önem arz etmektedir.

Bu çalışmada elde edilen ampirik bulgulara göre, *ticarete-konu-olmayan* faaliyetlerdeki ortalama ücret düzeyi *ticarete-konu-olan* faaliyetlerdeki ortalama ücret düzeyine oranla inceleme dönemi boyunca daha yüksek düzeylerde seyretmektedir. Bu nedenle iki iktisadi faaliyet arasındaki ücret farklılığı inceleme dönemi boyunca ticarete-konu-olmayan faaliyetler lehine bir durum sergilemektedir.

Diğer taraftan ücret dağılımı boyunca belirli kantillerde ücret farklılığı ile ilgili sonuçlar da benzer nitelik taşımaktadır. Ücret dağılımı boyunca iki iktisadi

faaliyetteki ücret farklılığı incelendiğinde, düşük kantillerde bu farkın daha fazla olduğu ve yüksek kantillere doğru hareket edildikçe dağılım boyunca azalma eğilimine sahip olduğu belirlenmiştir. Bu durum, iktisadi faaliyetlerdeki bireyler arasındaki ücret farklılığının düşük ücret düzeylerinde daha derin olduğuna işaret etmektedir. Dolayısıyla *ticarete-konu-olmayan* faaliyetlerde, *ticarete-konu-olan* faaliyetlerdekine oranla düşük ücret gelir düzeyine sahip bireylerin kendi beşeri sermaye donanımlarının ötesinde bir ücret geliri elde ettikleri anlaşılmaktadır.

Aslında elde edilen bu bulgular Türkiye ekonomisi için beklenen bir duruma işaret etmektedir. Zira 2002 yılından itibaren uygulanmakta olan makroiktisadi politikalar *ticarete-konu-olmayan* faaliyetlere yönelik gelir yaratma mekanizmaların oluşturulmasını hedeflediğinden bu faaliyetlerin ücret düzeylerini olması gerekenden bir diğer ifade ile üretkenlik kapasitelerinden daha ileri bir ücret seviyesine erişmelerine neden olarak *ticarete-konu-olan* faaliyetler ile arasındaki ücret farklılığının artmasına neden olduğu düşünülmektedir.

İki iktisadi faaliyette görülen ücret farklılığının ayrıştırılması neticesinde elde edilen ampirik sonuçlar bu ücret farklılığının büyük bir bölümünün donanımsal farklılıklardan kaynaklandığını göstermektedir. Sektörel ayrımcılığın bu ücret farklılığı üzerinde etkili olup olmadığı oldukça merak edilen bir durum olduğundan, bu bağlamda elde edilen bulgular değerlendirildiğinde, sektörel ayrımcılığın etkisinin *ticarete-konu-olmayan* faaliyetler lehine olduğu belirlenmiştir.

Daha açık bir ifade ile sektörel ayrımcılık *ticarete-konu-olmayan* ve olan faaliyetlerdeki bireylerin ortalama ücret düzeyleri arasındaki farkın artmasına yönelik hareket etmektedir. Dolayısıyla elde edilen bu sonuçların beklentilerle örtüşen bir tablo ortaya çıkardığı görülmektedir. Hükümet tarafından yapılan sektörel seçim sonucunda *ticarete-konu-olmayan* faaliyetlerdeki bireylerin ücret düzeyleri lehine bir durum oluşmuştur³⁷⁸.

³⁷⁸ Türkiye ekonomisinde sektörel ayrımcılığın olup olmadığının ve bu ayrımcılığın ücret farklılığı üzerindeki etkisinin belirlenmesi hususundaki ön beklentiler, sektörel ayrımcılığın *ticarete-konu-olmayan* faaliyetler lehine bir durum yaratmasıdır. Zira hükümet uyguladığı makroiktisadi politikalarla *ticarete-konu-olmayan* faaliyetlere üretkenliklerinin ötesinde harcamalar yaratması nedeniyle bu doğrultuda bu faaliyetlerde bulunan bireylere daha fazla gelir kaynağı sunulmuştur. Dolayısıyla da sektörel bir seçim yapılarak, *ticarete-konu-olmayan* faaliyetlere yönelik bir ekonomik büyüme mekanizmasının yaratılmasının ücret farklılığı üzerinde arttırıcı yönde bir etkisi olması beklenmektedir.

Son Söz

Son dönemlerde Ekonomi Bakanı tarafından Türkiye ekonomisinde 2002 sonrasında iktidarda olan hükümet döneminde gelir eşitsizliğinde bir iyileşme olduğu ifade edilmiştir³⁷⁹. Bu yargı, aslında bir bakıma doğru olmakla birlikte bünyesinde Gini katsayısında zaman içerisinde yaşanan değişime bağlı olarak yapılan bazı doğrudan gözlemleri barındırmaktadır.

Bu tez çalışmasından elde edilen genel sonuçlar bu yargının bazı kısıtlamalar dahilinde doğru olduğunu göstermektedir. İlk olarak 2002 yılından 2009 yılına gelindiğinde Gini katsayısında oldukça az bir iyileşme olduğu görülmektedir. Türkiye ekonomisi hala OECD üyeleri arasında en kötü gelir dağılımına sahip ülkeler arasında yer almaya devam etmektedir. İkincisi, bu iyileşmenin hükümetin ilk döneminde ikinci dönemine oranla daha fazla olduğu görülmektedir. Aslında Jenkins (1995) ayrıştırma analizi sonuçlarına dayanılarak, ikinci dönemde uluslararası ekonomik koşullarda görülen bozulmalarla birlikte makroiktisadi politikaların uygulanmasının, gelir eşitsizliği üzerinde olumsuz yönde etkide bulunduğu görülmektedir. Dolayısıyla ilk dönemde yaşanan başarının sırrının uluslararası konjonktürdeki likidite bolluğu nedeniyle olduğuna dair kanıtlar söz konusudur.

Üçüncüsü, eşitsizlikteki iyileşmenin zaman içerisinde azaldığını ve hükümetin ikinci döneminde yaşanan zayıf ekonomik büyüme performansının bu durumun bir nedeni olduğunu ifade etmek yerinde olacaktır. Dördüncüsü, gelir eşitsizliğinde az da olsa yaşanan iyileşmeye rağmen, ücret farklılığı açısından durum değerlendirilmesi yapıldığında, belirli bir sektörün hedef alınarak, bu faaliyetlerle ekonomik büyüme ortamının yaratılmasının, iktisadi faaliyetler arasındaki ücret farklılığının üretkenliklerinin ötesinde bozulmasına yol açtığı görülmüştür.

Bu tez çalışması kapsamında gerçekleştirilen ampirik incelemeler genel anlamda yüksek ekonomik büyüme, düşük enflasyon ve düşük faiz oranlarını açığa çıkaran makroiktisadi politikaların eşitsizlikte iyileşmenin sağlanabilmesi için ön koşulları oluşturduğunu göstermektedir.

³⁷⁹ Bu sonuç Gini katsayısında zaman içerisinde görülen düşüş nedeniyledir. Bu tez çalışması kapsamında elde edilen bulgulara göre 2002 yılında 0.44 olan Gini katsayısı 2009 yılında 0.39 değerine düşmüştür. Az da olsa bu iyileşmeye rağmen Türkiye ekonomisindeki gelir eşitsizliğinin hala yüksek olduğunu söylemek yerinde olacaktır. Dolayısıyla aslında sadece Gini katsayısı gözetilerek yapılan yargı çeşitli eksikliklere ve yanlış sonuçlara sebebiyet vermektedir. (5 Şubat 2012 tarihindeki çeşitli basın yayın organlarından ilgili ifadeye ulaşılabilmektedir).

KAYNAKLAR

- Acemoglu, D.** (2006). Modelling Inefficient Institutions, *National Bureau of Economic Research Working Paper*, No: 11940
- Acharrya, R. ve Jones R. W.** (2001). Export Quality and Income Distribution in a Small Dependent Economy, *International Review of Economics and Finance*, Cilt **10**, Sf. 337-351.
- Adak, M.** (2010). Foreign Trade and Economic Growth the Case of Turkey, *Middle Eastern Finance and Economics*, Cilt **8**, Sf. 137-145.
- Adams, R. H.** (2001). Nonfarm Income, Inequality, and Land in Rural Egypt, *Economic Development and Cultural Change*, Cilt **50**, Sf. 339-363.
- Adams, R. H. ve Alderman, H.** (1992). Sources of Income Inequality in Rural Pakistan: A Decomposition Analysis, *Policy Research Agricultural Policies Working Paper Series*, No: WPS 836.
- Adriamananjara, S., Dean, J. M., Feinberg, R., Ferrantino, M. J., Ludema, R. ve Tsigas, M.** (2004). The Effects of Non-Tariff Measures on Prices, Trade and Welfare: CGE Implementation of Policy-Based Price Comparisons, *U.S. International Trade Commission Office of Economics Working Paper*, No. 2004-04.A.
- Ahmed, S. ve Maitra, P.** (2011). A Distributional Analysis of the Gender Wage Gap in Bangladesh, *Monash University Business and Economics Discussion Paper*, No:20/11.
- Akita, T., Lukman, R. A. ve Yamada, Y.** (1999). Inequality in the Distribution of Household Expenditures in Indonesia: A Theil Decomposition Analysis, *The Developing Economies*, Cilt **37**, Sf. 197-221.
- Akita, T.** (2000). Decomposing Regional Income Inequality using a Two-Stage Nested Theil Decomposition Method, *International Development Working Paper Series*, No: 2.
- Aktan, C. C. ve Yaşar, V. İ.** (2002a). Türkiye’de Gelir Dağılımında Adalet(siz)lik ve Gelir Eşits(siz)liği: Terminoloji, Temel Kavramlar ve Ölçüm Yöntemleri, Yoksullukla Mücadele Stratejileri, Editör: Coşkun Can Aktan, *Hak-İş Konfederasyonu Yayını*, Ankara.
- Aktan, C. C. ve Yaşar, V. İ.** (2002b). Başlıca Fonksiyonel Gelir Dağılımı Teorileri ve Bölüşüm Adaleti, Yoksullukla Mücadele Stratejileri, Coşkun Can Aktan (ed.), *Hak-İş Konfederasyonu Yayını*, Ankara.
- Albrecht, J., Björklund, A. ve Vroman, S.** (2003). Is There a Glass Ceiling in Sweden?, *Journal of Labor Economics*, Cilt **21**, Sf. 145-178.

- Albrecht, J., van Vuuren, A. ve Vroman, S.** (2004). Decomposing the Gender Wage Gap in the Netherlands with Sample Selection Adjustments, *IZA Discussion Paper Series*, No: 1400.
- Alonso, J. O., Ramos, X. ve Bara, J. L. R.** (2001). Recent Trends in Spanish Income Distribution: A Robust Picture of Falling Income Inequality, *Department of Applied Economics at Universitat Autònoma of Barcelona Working Papers*, No: wp0107.
- Altonji, J. ve Black. R.** (1999). *Race and Gender in the Labor Market*, Handbook of Labor Economics, Editörler: O. Asgenfelter ve D. Card, Cilt **3C**, Elsevier Science, Amsterdam.
- Alvarado, R.** (2012). Wages differentials in Ecuador: A regional approach with sample selection of Heckman and Oaxaca-Blinder decomposition, *Munich Personal RePEc Archive Paper*, No. 37470.
- Amiel, Y. ve Cowell, F. A.** (1998). Distributional Ordering and The Transfer Principle: A Re-examination, *Research on Economic Inequality*, Cilt **8**, Sf. 195-215
- Anand, S.** (1983). *Inequality and Poverty in Malaysia: Measurement and Decomposition*. Oxford University Press, New York.
- Anand, S.** (1997). *The Measurement of Income Inequality*, Measurement of Inequality and Poverty, Editör: S. Subramanian, Oxford University Press, Sf. 81-105.
- Anderson, J. E.** (1987). Quotas as Options: Optimality and Quota License Pricing Under Uncertainty, *Journal of International Economics*, Cilt **23**, No:1, Sf. 21-39.
- Anderson, J. E.** (1994). *The Theory of Protection*, Surveys in International Trade Editörler: D. Greenaway ve L. A. Winters, Blackwell Publishing.
- Anderson, J. E.** (2005). Openness and Inequality in Developing Countries: A Review of Theory and Recent Evidence, *World Development*, Cilt **33**, No:7, Sf. 1045-1063.
- Anderson, J. E. ve Neary, J. P.** (1992). Trade Reform with Quotas, Partial Rent Retention and Tariffs, *Econometrica*, Cilt **60**, No:1, Sf. 337-352.
- Ansal, H., Küçükçifçi, S., Onaran, Ö. ve Orbay, B. Z.** (2000). *Türkiye Emek Piyasasının Yapısı ve İşsizlik*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Anwar, T.** (2003). Trends in Inequality in Pakistan between 1998-99 and 2001-02, *The Pakistan Development Review*, Cilt **42**, Sf. 809-821.
- Aramaya, Y., Kim, J. M. ve Kimhi, A.** (2009). Identifying Determinants of Income Inequality in the Presence of Multiple Income Sources: The Case of Korean Farm Households, *The Center for Agricultural Economic Research Discussion Paper Series*, No. 6.09.
- Aran M., Demir, S., Sarıca, O. ve Yazıcı, H.** (2010). Türkiye’de Yoksulluk ve Eşitsizlikteki Değişimler (2003-2006), *DPT ve Dünya Bankası Refah ve Sosyal Politika Analitik Çalışma Programı Çalışma Raporu*, No: 1.

- Arbache, J. S.** (1999). Trade Liberalisation and Insider Power: The Case of Brazil, *Studies in Economics Discussion Papers, University of Kent*, No:9902.
- Arbache, J. S. ve Carneiro, F. G.** (1999). Unions and Interindustry Wage Differentials, *World Development*, Cilt 27, No: 10, Sf. 1875-1883.
- Arulampalam, W., Booth, A. L. ve Bryan, M. L.** (2007). Is There a Glass Ceiling over Europe? Exploring the Gender Pay Gap across the Wage Distribution, *Industrial and Labor Relations Review*, Cilt 60, Sf. 163-186.
- Assadzadeh, A. ve Paul, S.** (2004). Poverty, Growth and Redistribution: a Study of Iran, *Review of Development Economics*, Cilt 8, No: 4, Sf. 640-653.
- Atıcı, C.** (2002). The Impact of A Complete Trade Liberalization on Household Groups in Turkish Economy: A CGE Approach, *METU International Conference in Economics*, Ankara.
- Atkinson, A.B.** (1970). On the Measurement of Inequality, *Journal of Economic Theory*, Cilt 2, Sf. 244-263.
- Atkinson, A. B.** (1983). *Social Justice and Public Policy*, MIT Press, Cambridge.
- Atkinson, A.B.** (1995). *Incomes and the Welfare State*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Atkinson, A. B. ve Bourguignon, F.** (2000). *Introduction: Income Distribution and Economics*, Handbook of Income Distribution, New York, Elviesier.
- Auvray, C. ve Trannoy, A.** (1992). Decomposition par source de l'inégalité des revenusal'aide de la valeur de Shapley, *Journées de Microéconomie Appliquée*, Sfax.
- Azam, M. ve Prakash, N.** (2010). A Distributional Analysis of the Public-Private Wage Differential in India, *IZA Discussion Paper Series*, No: 5132.
- Babatunde, R. O.** (2008). Income Inequality in Rural Nigeria: Evidence from Farming Households Survey Data, *Australian Journal of Basic and Applied Sciences*, Cilt 2, No:1, Sf. 134-140.
- Balassa, B. A.** (1971). *The Structure of Protection in Developing Countries*, Johns Hopkins Press.
- Balassa, B. A.** (1988). *Outward orientation*, Handbook of Development Economics, Editörler: Chenery ve Srinivasan, Cilt 2, Amsterdam: North-Holland.
- Baldwin, R. E.** (1971). Determinants of the Commodity Structure of US Trade, *The American Economic Review*, Cilt 61, No:1, Sf. 126-146.
- Baldwin, R. E.** (1982). *The Inefficiency of Trade Policy*, Essays in International Finance, Princeton University, No:150.
- Baldwin, R. E. ve Green, R. K.** (1988). *The Effects of Protection on Domestic Output*, Trade Policy Issues and Empirical Analysis, Editör: R. E. Baldwin.
- Baldwin, R. E.** (1984). Rent seeking and Trade Policy: An Industry Approach, *Weltwirtschaftliches Archiv*, Cilt 120, No:4, Sf. 662-681.

- Barrou, A. A. ve Calfat, G.** (2008). Poverty Effects from Trade Liberalization in Argentina, *Journal of Development Studies*, Cilt **44**, No: 3, Sf. 365-383.
- Barro, R. J.** (2000). Inequality and Growth in a Panel of Countries, *Journal of Economic Growth*, Cilt **5**, No:1, Sf. 5-32.
- Bartus, T.** (2006). Marginal Effects and Extending the Blinder-Oaxaca Decomposition to Nonlinear Models, *12th UK STATA Users Group Meeting*, Londra.
- Başlevant, C.** (2010). Recent Trends in Factor Contributions to Household Income Inequality in Turkey, *Social Science Research Network, Labor EJournal, Working Paper Series*. Alındığı Tarih: 17.11.2010, Adres: http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1687066.
- Batra, R. N.** (1973). *Studies in the Pure Theory of International Trade*, St. Martin's Press: New York.
- Batra, R. N. ve Casas, F. R.** (1974). Traded and Non-Traded Intermediate Inputs, Real Wages, and Resource Allocation, *Canadian Journal of Economics*, Cilt **7**, No: 2, Sf. 225-239.
- Bayar, A. A. ve Günçavdı, Ö.** (2011). AKP'nin Ekonomi Politikalarının Gelir Eşitsizliği Üzerine Etkisi, *BETAM Araştırma Notu*, No: 11/122.
- Bayaz, G. ve Couch, K. A.** (2009). Demographic Contributions to Income Inequality of the Working Age Population: A Decomposition Analysis by Income Source from 1969 to 2006. Alındığı Tarih: 17.11.2010, Adres: http://www.gulgunbayaz.com/Bayaz_and_Couch_2009.pdf.
- Bayraktutan, Y.** (2003). Bilgi ve Uluslararası Ticaret Teorileri, *C. Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt **4**, No:2, Sf. 175-186.
- Bauer, T. K., Gohlmann, S. ve Sinning, M.** (2006). Gender Differences in Smoking Behavior, *RWI Discussion Papers*, No. 44, Sf. 1–19.
- Bauer, T. K. ve Sinning, M.** (2005a). Blinder-Oaxaca Decomposition for Tobit Models, *RWI Discussion Papers*, No. 32, Sf. 1–10.
- Bauer, T. K. ve Sinning, M.** (2005b). An Extension of the Blinder-Oaxaca Decomposition to Non Linear Models, *RWI Discussion Papers*, No. 49, Sf. 1–23.
- Baustista, R. M.** (1987). Effects of Trade and Exchange Rate Policies on Production Incentives in Philippine Agriculture, *The International Food Policy Research Institute Workshop on Trade and Macroeconomic Policies' Impact on Agriculture*, Annapolis, Maryland.
- Beblo, M. ve Beninger, D.** (2003). Measuring Selectivity-Corrected Gender Wage Gaps in the EU, *Center for European Economic Research ZEW Discussion Papers*, No: 03-74.
- Beladi, H., ve Batra, R.** (2004). Traded and Nontraded Goods and Real Wages, *Review of Development Economics*, Cilt **8**, Sf. 1-14.
- Belman, H. ve Heywood, J. S.** (1990). Application of the “Oaxaca Decomposition” to Probit Estimates, *Economic Letters*, Cilt **32**, Sf. 101-104.

- Benáček, V.** (1989). The Leontief Paradox in Foreign Trade of a Socialist Country: Some Empirical Evidence Reconsidered, *The Ninth International Conference on Input-Output Techniques*, Keszthely, Hungary.
- Bener, E.** (1968). *Foreign Trade Regime of Turkey*, Foreign Trade and Economic Development, İstanbul.
- Bengül, N.** (1959). *Gelir Dağılımı Araştırması için Öneriler*, Stanford Üniversitesi.
- Bergh, A. ve Nilsson, T.** (2010). Do Liberalization and Globalization Increase Income Inequality? *European Journal of Political Economy*, Cilt **26**, No:4, Sf. 488-505.
- Bergolo, M. ve Carbajal, F.** (2010). Exploring The Urban-Rural Labor Income Gap in Uruguay: A Quantile Regression Decomposition, *Revista de Analisis, Economico*, Cilt **25**, No: 2, Sf. 133-168.
- Bertrand, M. ve Hallock, K. F.** (2001). The Gender Gap in Top Corporate Jobs, *Industrial and Labor Relations Review*, Cilt **55**, Sf. 3-21.
- Beyer, H. P., Rojas, R. ve Vergara, R.** (1999). Trade Liberalization and Wage Inequality, *Journal of Development Economics*, Cilt **59**, Sf. 103-123.
- Baghwati, J.** (1965). *On The Equivalence of Tariffs and Quotas*, Trade, Growth, and the Balance of Payments, Essays in Honor of Gottfried Haberler, Editörler: R. E. Baldwin ve diğ. Rand McNally, Chicago.
- Baghwati, J.** (1968). More on the Equivalence of Tariffs and Quotas, *American Economic Review*, Cilt **58**, Sf. 142-146.
- Baldwin, R. E.** (1982). *The Political Economy of Protectionism*, Import Competition and Response, Editör: J. N. Bhagwati, Chicago: University of Chicago Press.
- Basu, K.** (2006). Globalization, poverty, and inequality: What is the relationship? What can be done?, *World Development*, Cilt **34**, No: 8, Sf. 1361-1373.
- Behrman, J., Birdsall, N. ve Szekely, M.** (2003). Economic Policy and Wage Differentials in Latin America, *PIER Working Paper Series*, No: 01-048.
- Bhagwati, J. N. ve Hansen, B.** (1973). A Theoretical Analysis of Smuggling, *Quarterly Journal of Economics*, Cilt **87**, Sf. 172-187.
- Bhagwati, J. N. ve Srinivasan, T. N.** (1980). Revenue Seeking: A Generalization of the Theory of Tariffs, *Journal of Political Economy*, Cilt **88**, Sf. 1069-1087.
- Bhagwati, J. N.** (1988). *Protectionism*, Cambridge: MIT Press.
- Bharadwaj, R.** (1962). Factor Proportions and the Structure of India-U.S. Trade, *Indian Economic Journal*, Cilt **10**, No: 2, Sf. 57-84.
- Bibi, S. ve El-Lahga, A.** (2010). Decomposing Income Inequality in the Arab Region, *Economic Research Forum Working Paper Series*, No: 557.
- Bilen, M. ve Es, M.** (1998). Gelir Dağılımı Sorunu ve Çözümünde Yeni Arayışlar, *Yönetim ve Siyasette Etik Sempozyumu*, Sf. 376-399.

- Blau, F.D. ve Beller A. H.** (1988). Trends in log-wages Differentials by Gender, 1971-1981, *Industrial and Labor Relations Review*, Cilt **41**, Sf. 513-529.
- Blinder, A.** (1973). Wage Discrimination: Reduced Form and Structural Estimates, *Journal of Human Resources*, Cilt **8**, Sf: 436-455.
- Boccanfuso, B. ve Kaboré, T. S.** (2004). Macroeconomic Growth, Sectoral Quality of Growth and Poverty in Developing Countries: Measure and Application to Burkina Faso, *Groupe de Recherche en Économie et Développement International Working Paper Series*, No: 11.
- Bono, G. R. ve Lo Magno, G. L.** (2006). Interpreting the Decomposition of the Gender Earnings Gap, *45th Scientific Meeting of the Italian Statistical Society Conference Papers*, Alındığı tarih: 09.12.2011, Adres: <http://homes.stat.unipd.it/mgri/SIS2010/Program/contributedpaper/726-1588-1-DR.pdf>.
- Boratav, K.** (1969). 1950-1965 Döneminde Tarım Dışındaki Emekçi Gruplar Açısından Gelir Dağılımındaki Değişiklikler, *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt **24**, No:1.
- Boratav, K.** (1991). 1980'li Yıllarda Türkiye'de Sosyal Sınıflar ve Bölüşüm, Gerçek Yayınevi, İstanbul.
- Boratav, K., Türel, O. ve Yentürk, N.** (1996). Adjustment, Distribution and Accumulation, *UNCTAD Araştırma Raporu*.
- Borts, G. H.** (1974). *Long-Run Capital Movements*, Economics Analysis and the Multi National Enterprise, Editör: J. H. Dunning.
- Bourguignon, F.** (1979). Decomposable Income Inequality Measures, *Econometrica*, Cilt **47**, Sf. 901-20.
- Bourguignon, F., Fournier, M. ve Gurgand, M.** (2001). Fast Development with a Stable Income Distribution: Taiwan, 1979-1994, *Review of Income and Wealth*, Cilt **47**, No: 2, Sf. 139-163.
- Bourguignon, F., Fournier, M. ve Gurgand, M.** (2004). Selection Bias Corrections Based on Multinomial Logit Model: Monte Carlo Comparisons, *DELTA Working Papers*, No: 2004-20.
- Bowen, H. P., Leamer, E. E. ve Sveikauskas, L.** (1987). Multicountry, Multifactor Test for the Factor Abundance Theory, *The American Economic Review*, Cilt **77**, No: 5, Sf. 791-809.
- Brecher, R. A. ve Choudhri, E. U.** (1982). The Leontief Paradox, continued, *Journal of Political Economy*, Cilt **90**, No: 4, Sf. 820-823.
- Breen, R., Peñalosa, C. G. ve Orgiazzi, E.** (2008). Factor Components of Inequality: Cross-Country Differences and Time Changes, *Luxembourg Income Study Working Paper Series*, No. 503.
- Brenton, P. ve Pinna, A. M.** (2001). The Declining Use of Unskilled Labour in Italian Manufacturing: Is Trade to Blame?, *CEPS Working Paper Series*, No: 178.
- Brewer, D. J., Eide, E. R. ve Ehrenberg, R. G.** (1999). Does It Pay to Attend an Elite Private College? Cross-Cohort Evidence on the Effects of

College Type on Earnings, *The Journal of Human Resources*, Cilt **34**, No:1, Sf. 104-123.

- Brewer, M., Muriel, A. ve Lewis, L. W.** (2009) Accounting for Changes in Inequality since 1968: Decomposition Analyses for Great Britain, *National Equality Panel Research Report*, Sf. 1-104.
- Brown, R. S., Moon, M. ve Zoloth, B. S.** (1980). Incorporating Occupational Attainment in Studies of Male-Female Earnings Differentials, *Journal of Human Resources*, Cilt **15**, No: 1, Sf. 3-28.
- Buchinsky, M.** (1998). Recent Advances in Quantile Regression Models, *Journal of Human Resources*, Cilt **33**, No: 1, Sf. 88-126.
- Bulmer-Thomas, V.** (1982). *Input-Output Analysis in Developing Countries*, New York: John Wiley & Sons Ltd, pp. 190-202.
- Bulutay, T., Ersel, H., ve Timur, S.** (1971). *Türkiye Gelir Dağılımı 1968*, Ankara: Sevinç Yayınları.
- Burniaux, J. M., Dang, T. T., Fore, D., Förster, M., d'Ercole, M. M. ve Oxley, H.** (1998). Income Distribution and Poverty in Selected OECD Countries, *OECD Economics Department Working Papers*, No: 189.
- Burtless, G.** (1999). Effects of Growing Wage Disparities and Changing Family Composition on the U.S. Income Distribution, *European Economic Review*, Cilt **43**, No: 4-6, Sf. 853-865.
- Cahuc, P. ve Zylberberg, A.** (2004). *Labour Economics*, MIT Press, Cambridge.
- Cai, L. ve Liu, A. Y. C.** (2008). Public-Private Wage Gap in Australia: Variation Along the Distribution, *Centre for Economic Policy Research Discussion Paper*, No: 581.
- Cain, G.** (1986). *The Economic Analysis of Labour Market Discrimination: A Survey*, Handbook of Labour Economics, Editörler: O.C. Ashenfelter ve R. Layard, Cilt **I**, North-Holland.
- Cameron, L. A.** (2000). Poverty and Inequality in Java: Examining the Impact of the Changing Age, Educational and Industrial Structure, *Journal of Development Economics*, Cilt **62**, Sf. 149-180.
- Candaş, A., Yılmaz, V., Günseli, S. ve Çakar, B. Y.** (2010). Türkiye’de Eşitsizlikler: Kalıcı Eşitsizliklere Genel Bir Bakış, *Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Politika Forumu*.
- Caner, A.** (2010). Income Inequality in Turkey, 1994-2006: Decomposition of the Change, *31st General Conference of The International Association for Research in Income and Wealth Conference Proceedings*, Alındığı Tarih: 17.11.2010, Adres:
<http://www.iariw.org/papers/2010/poster2Caner.pdf>.
- Cao, T. C. V. ve Akita, T.** (2008). Urban and Rural Dimensions of Income Inequality in Vietnam, *GSIR Working Papers Economic Development & Policy Series*, No: EDP08-2.
- Casanova, T.** (2004). *Turkey: Growth in Inequality*, Euro-Mediterranean Observatory Publications, Section Seven, Alındığı Tarih: 10 Ocak 2011, Adres: http://emo.pspa.uoa.gr/data/papers/14_paper.pdf

- Casas, F. R. ve Choi, E. K.** (1985). The Leontief Paradox: Continued or Resolved?, *Journal of Political Economy*, Cilt **93**, No:3, Sf. 610-615.
- Cassells, R., Vidyattama, Y., Miranti, R, ve McNamara, J.** (2009). The Impact of a Sustained Gender Wage Gap on the Australian Economy, *the Office for Women Department of Families, Community Services, Housing and Indigenous Affairs*, NATSEM Report.
- Castilho, M., Menendez, M. ve Sztulman, A.** (2012). Trade Liberalization, Inequality and Poverty in Brazilian States, *World Development*, Cilt **40**, No: 4, Sf. 821-835.
- Celasun, M.** (1986). Income Distribution and Domestic Terms of Trade in Turkey, 1978-1983: Estimated Measures of Inequality and Poverty, *ODTÜ Gelişme Dergisi*, Cilt **13**, No: 1-2, Sf. 193-216.
- Centra, M. ve Cutillo, A.** (2008). Gender Pay Gap and Typically Female Jobs, Alındığı tarih: 09.12.2011, Adres: http://www.sis-statistica.it/files/pdf/atti/rs08_spontanee_5_5.pdf.
- Chamberlin, E. H.** (1933). *The Theory of Monopolistic Competition*, Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Chantreuil, F.ve Trannoy, A.** (1999). Inequality Decomposition Values: The Trade-Off between Marginality and Consistency, *THEMA (Théorie Economique, Modélisation et Applications) Working Papers Series*, No: 99-24.
- Charpentier, A. ve Mussard, S.** (2011). Income Inequality Games, *Journal of Economic Inequality*, Cilt **9**, No: 4.
- Chatterji, M. ve Mumford, K.** (2007). Public-Private Sector Wage Gaps for British Full-Time Male Employees: Across Occupations and Workplaces, *Office of Manpower Economics Research Programme Report*.
- Chen, S., Datt, G. ve Ravillion, M.** (1993). Is Poverty Increasing in the Developing World?, *Poverty and Human Resources Working Paper Series*, World Bank, No: 1146.
- Chen, H. L.** (2000). On the Equivalence of Tariffs and Quotas with Endogenous Technology Choice, *Journal of Economic Development*, Cilt **25**, No:2, Sf. 55-67.
- Chen, C. ve Wei, Y.** (2005). Computational Issues for Quantile Regression, *Special Issue on Quantile Regression and Related Methods 2005*, Cilt **67**, No: 2, Sf. 399-417.
- Chen, G. ve Hamori, S.** (2008). An Empirical Analysis of Gender Wage Differentials in Urban China, *Kobe University Economic Review*, Cilt **54**, Sf. 25-34.
- Choi, E. K.** (2003). *Implications of Many Industries on the Heckscher-Ohlin Model*, *Handbook of International Trade*, Oxford, United Kingdom.
- Choi, K.H. ve Cumming, T. A.** (1986). Who Pays for Protection in Australia?, *Economic Record*, Cilt **62**, No:179, Sf. 490-496.

- Christofides, L. N., Polycarpou, A. ve Vrachimis, K.** (2010). The Gender Wage Gaps, “Sticky Floors” and “Glass Ceilings” of the European Union, *IZA Discussion Paper Series*, No: 5044.
- Chzhen, Y., Mumford, K. ve Nicodemo, C.** (2012). The Gender Pay Gap in the Australian Private Sector: Is Selection Relevant Across the Wage Distribution?, *IZA Discussion Paper Series*, No: 6558.
- Chzhen, Y. ve Mumford, K.** (2011). Gender Gaps across the Earnings Distribution for Full-Time Employees in Britain: Allowing For Sample Selection, *Labor Economics*, Cilt **18**, No: 6, Sf. 837-844.
- Chzhen, Y. ve Mumford, K.** (2009). Gender Gaps across the Earnings Distribution in Britain: Are Women Bossy Enough?, *IZA Discussion Paper Series*, No: 4331.
- Cihan, C. ve Dutta, D.** (2005). Trade Liberalisation and Economic Growth in Turkey: An Empirical Model of Endogenous Growth Analysis, *University of Sydney School of Economics Working Paper Series*, No: 7.
- Clague, C. ve Greenaway, D.** (1994). Incidence Theory, Specific Factors and the Augmented Heckscher-Ohlin Model, *The Economic Record*, Cilt **70**, No: 208, Sf. 36-43.
- Clark, T. ve Taylor, J.** (1999). Income Inequality: A Tale of Two Cycles?, *Fiscal Studies*, Cilt **20**, No: 4, Sf. 387-408.
- Clements, B. J.** (1987). The Heckscher-Ohlin Theorem of International Trade Theory: New Empirical Tests for Brazil, *The Journal of Applied Business Research*, Cilt **3**, No: 1, Sf. 16-25.
- Clifton, D. S. ve Meaxsen, W. B.** (1984). An Empirical Investigation of the Heckscher-Ohlin Theorem, *Canadian Journal of Economics*, Cilt **17**, No: 1, Sf. 32-38.
- Conceição, P.** (2001). Inequality Dynamics: A Note on the Time-wise Decompositions of Entropy-based Measures of Inequality with a Special Focus on Theil Measures, *UTIP Working Paper Series*, No. 19.
- Corden, W. M. ve Falvet, R. E.** (1985). Quotas and The Second Best, *Economic Letters*, Cilt **18**, No:Sf. 67-70.
- Cotton, J.** (1988). On the Decomposition of Wage Differentials, *Review of Economics and Statistics*, Cilt **70**, No: 2, Sf. 236-243.
- Cowell, F. A.** (1985). Measures of Distributional Change: An Axiomatic Approach, *The Review of Economic Studies*, Cilt **52**, Sf. 135-51.
- Cowell, F. A.** (1988). Inequality Decomposition: Three Bad Measures, *Econometrica*, Cilt **47**, Sf. 309-312.
- Cowell, F. A. ve Jenkins, S.** (1995). How Much Inequality Can we Explain? A Methodology and an Application to the United States, *The Economic Journal*, Cilt **105**, No. 429, Sf. 421-430.

- Cowell, F. A.** (1999). *Measurement of Inequality*, Handbook of Income Distribution, Editörler: A. B. Atkinson, ve F. Bourguignon, North Holland, Amsterdam.
- Cowell, F. A.** (2006). Theil, Inequality Indices and Decomposition, *Research on Economic Inequality*, Cilt **13**, Sf. 345–360.
- Cowell, F. A.** (2011). *Measuring Inequality*. 3. Baskı, Prentice Hall, New York.
- Cowell, F. ve Fiorio, C.** (2011). Inequality Decomposition-A Reconciliation, *Journal of Economic Inequality*, Cilt **9**, No: 4, Sf. 509-528.
- Crandall, R. W.** (1987). The Effects of US Trade Protection for Autos and Steel, *Brookings Papers on Economic Activity*, Cilt **1**, No.1, Sf. 271-288.
- Cudeville, E. ve Gurbuzer, L. Y.** (2010). Gender Wage Discrimination in the Turkish Labor Market: Can Turkey be Part of Europe? *Comparative Economic Studies*, Cilt **52**, No:3, Sf. 429-463.
- Culyer, A. J. ve Wagstaff A.** (1997). *The Economic Analysis of Social Policy*. Edward Elgar, Cheltenham.
- Çalışkan, Ş.** (2010). Türkiye’de Gelir Eşitsizliği ve Yoksulluk, *Sosyal Siyaset Konferansları*, No: 59, Sf. 89–132.
- Çavuşoğlu, T. ve Hamurdan, Y.** (1966). *Gelir Dağılımı Araştırması 1963*, DPT, Ankara,
- Çelik, A.** (2004). AB Ülkeleri ve Türkiye’de Gelir Eşitsizliği: Piyasa Dağılımı-Yeniden Dağılım, *Çalışma ve Toplum*, Cilt **3**, Sf. 53-91.
- Çok, M.** (2003). Income Inequality during the Transition in Slovenia, *Ljubljana, Faculty of Economics Working Paper*, Alındığı Tarih: 17.11.2011, Adres:http://www.google.com.tr/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=2&ved=0CFMQFjAB&url=http%3A%2F%2Fmiha.ef.uni-lj.si%2F_dokumenti%2Fwp%2FDZ%2520138.doc&ei=5v_6T6DPH_Oen4gSZoc3IBg&usg=AFQjCNHkbse3BI_GmeNtRkK20uyP-GQI0Q&sig2=lqsHZ4urAfGSPQ9HSrSZtw
- Dagum, C.** (1997). A New Approach to the Decomposition of the Gini Income Inequality Ratio, *Empirical Economics*, Cilt **22**, Sf. 515-531.
- Dağdemir, Ö. ve Acaroğlu, H.** (2011). Türkiye’de Bölgesel Gelir Dağılımının İller Düzeyinde Analizi: 1990-2006, *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt **11**, No: 1: Sf. 39–56.
- Dahl, G. B.** (2002). Mobility and the Returns to Education: Testing a Roy Model with Multiple Markets, *Econometrica*, Cilt **70**, Sf: 2367-2420.
- Dalton, H.** (1920). The Measurement of the Inequality of Incomes, *Economic Journal*, Cilt **30**, Sf. 348-361.
- Das, S. P.** (1990). Foreign Lobbying and the Political Economy of Protection, *Japan and the World Economy*, Cilt **2**, No:2, Sf. 169-179.
- Davidson, C. ve Matusz, S. J.** (2004). *International Trade and Labor Markets: Theory, Evidence and Policy Implications*, WE Upjohn Institute.

- Davies, R. ve Rattsø, J.** (2000). Zimbabwe: Economic Adjustment, Income Distribution and Trade Liberalization, *CEPA Working Paper Series*, No: 21.
- Davis, D. R.** (1996). Trade Liberalization and Income Distribution, *NBER Working Paper Series*, No: 5693.
- Davis, D. R. ve Mishra, P.** (2004). Stolper-Samuelson is dead: and Other Crimes of Both Theory and Data, Globalization and Poverty, Editör: A. Harrison Chicago: University of Chicago Press for NBER.
- Dayioğlu, M. ve Kasnakoğlu, Z.** (1997). Kentsel Kesimde Kadın ve Erkeklerin İş gücüne Katılımları ve Kazanç Farklılıkları, *ODTÜ Gelişme Dergisi*, Cilt 24, No:3, Sf. 329-361.
- Dayioğlu, M. ve Tunalı, I.** (2004). Falling Behind While Catching Up: Changes in the Female-Male Wage Differential in Urban Turkey, 1988 to 1994, Basılmamış çalışma raporu.
- Dayioğlu, M. ve Başlevent, C.** (2006). Imputed Rents and Regional Income Inequality in Turkey: A Subgroup Decomposition of the Atkinson Index, *Regional Studies*, Cilt 40, No: 8, Sf. 889-905.
- Deardoff, A. V.** (1987). Why Do Governments Prefer Nontariff Barriers?, *Carnegie-Rochester Conference Series on Public Policy*, Cilt 26, Sf. 191-216.
- Deardoff, A. V. ve Stern R. M.** (1997). Measurement of Nontariff Barriers, *RSIE Discussion Paper Series*, No: 395.
- De Coulon, A.** (2001). Wage Differentials between Ethnic Groups in Switzerland, *Labour*, Cilt 15, No:1, Sf. 111-132.
- De La Rica, S., Dolado, J. J. ve Llorens, V.** (2008). Ceiling and Floors: Gender Wage Gaps by Education in Spain, *Journal of Population Economics*, Cilt 21, Sf. 751-776.
- Dekkers, J. M. ve Nelissen, J. H. M.** (2001). The Components of Income Inequality in Belgium: Applying The Shorrocks Decomposition with Bootstrapping, *CentER Applied Research Discussion Paper Series*, No: 2001-66.
- Dellas, H., Fernandes, A. ve Neusser, K.** (2007). On the Equivalence of Quantitative Trade Restrictions and Tariffs, *Economics Letters*, Cilt 96, Sf. 331-336.
- Depalo, D. ve Giordano, R.** (2011). Are Public Sector Workers Paid Too Much?, A quantile regression approach under sector sorting, *Giornale degli economisti e annali di economia*, Cilt 70, No: 1, Sf. 25-64.
- Derviş, K. ve Robinson, S.** (1980). *The Structure of Income Inequality in Turkey (1950-1973)*, The Political Economy of Income Distribution in Turkey. New York/London: Holmes and Meier Publishers.
- Deutsch, J. ve Silber, J.** (2007). Decomposing Income Inequality by Population Subgroups: A Generalization, *Research on Economic Inequality*, Cilt 14, No: 11, Sf. 237-253.
- Deviren, N. V.** (2004). Yeni Dış Ticaret Teorileri, *Mevzuat Dergisi*, Cilt 7, No: 81.

- Dickens, W. T. ve Katz, L. F.** (1987). *Inter-Industry Wage Differentials and Industry Characteristics*, Unemployment and Structure of Labor Markets, Editörler: K. Lang ve J. Leonard, Basil-Blackwell
- DiNardo, J., Fortin, N. ve Lemieux, T.** (1995). Labor Market Institutions and the Distribution of Wages, 1973-1992: A Semi parametric Approach, *NBER Working Paper Series*, No: 5093.
- Dişbudak, C. ve Süslü, B.** (2010). Analyzing Income Distribution in Turkey, *European Journal of Social Sciences*, Cilt **18**, No:2, Sf. 215-219.
- Dixit, A.** (1985). *Tax Policy in Open Economies*, Handbook of Public Economics Editörler: A. J. Auerbach ve M. Feldstein, North-Holland, Amsterdam.
- Dixit, A. ve Norman, B.** (2002). *Theory of International Trade: A Dual, General Equilibrium Approach*, Cambridge University Press.
- Dixon, S.** (2000). Pay Inequality between Men and Women in New Zealand. *Occasional Paper*, No: 2000/1, Labour Market Policy Group: Wellington.
- Doğan, C. ve Tek, M.** (2007). Türkiye’de Gelir Dağılımının Toplanma Oranı Yöntemiyle Analizi, *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt **3**, No 2, Sf. 93-119.
- Dollar, D. ve Kraay, A.** (2001). Trade, Growth, and Poverty, *The Economic Journal*, Cilt **114**, No: 493, Sf. F22-F49.
- Dollar, D. ve Kraay, A.** (2002). Growth is good for the Poor, *Journal of Economic Growth*, Cilt **7**, Sf. 195-225.
- Dong, H.** (1999). Turkey-Inflation and the Distribution of Income, *Munich Personal RePEc Archive MPRA Paper Series*, No. 9759.
- Dornbusch, R., Fischer S., ve Samuelson P.** (1977). Comparative Advantage, Trade and Payments in a Ricardian Model with a Continuum of Goods, *The American Economic Review*, Cilt **67**, No: 5, Sf. 823-839.
- Drescher, J.** (1999). Income Inequality Decomposition by Income Source and by Population Subgroups: A Theoretical Overview and the Empirical Case of Denmark, *Luxembourg Income Study Working Paper Series*, No. 209.
- DPT.** (1973). *Gelir Dağılımı 1973*, DPT, Ankara.
- DPT.** (1976). *Gelir Dağılımı 1976*, DPT, Ankara.
- DPT.** (2001). Gelir Dağılımının İyileştirilmesi ve Yoksullukla Mücadele Özel İhtisas Komisyonu Raporu, *Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı*, Ankara.
- Dubin, J. A. ve McFadden, D. L.** (1984). An Econometric Analysis of Residential Electric Appliance Holdings and Consumption, *Econometrica*, Cilt **52**, Sf. 345-362.
- Dumlu, U. ve Aydın, Ö.** (2008). Ekonometrik Modellerle Türkiye İçin 2006 Yılı Gini Katsayısı Tahmini, *Ege Akademik Bakış*, Cilt **8**, No: 1, Sf. 373 – 393.

- Duncan, G. M. ve Leigh, D. E.** (1980). Wage Determination in the Union and Non-Union Sectors: A Sample Selectivity Approach, *Industrial and Labour Relations Review*, Cilt **34**, Sf. 24-34.
- Dura, C.** (2000). Yeni Dış Ticaret Teorileri: Genel Bir Bakış, *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt **16**, Sf. 1-16.
- Eaton, J.** (1987). A Dynamic Specific Factors Model of International Trade, *Review of Economic Studies*, Cilt **54**, No:2, Sf. 325-338.
- Eble, A.** (t.y.) Decomposing Household Income by Source and Subgroup: A Methodological Investigation Using Survey Data from Rural China, Alındığı tarih: 17.11.2010, Adres: <http://alexeble.files.wordpress.com/2011/09/alex-eble-decomposition-of-income-inequality.pdf>
- Edwards, S.** (1993). Openness, Trade Liberalization and Growth in Developing Countries, *Journal of Economic Literature*, Cilt **31**, No: 3, Sf. 1358-1393.
- Efron, B. ve Tibshirani, R.** (1993). *An Introduction of the Bootstrap*, Chapman & Hall, New York – London.
- Elder, T. E., Goddeeris, J. H. ve Haider, S. J.** (2010). Unexplained Gap and Oaxaca-Blinder Decompositions, *Labor Economics*, Cilt **17**, Sf. 284-290.
- El-Hamidi, F.** (2008), Trade Liberalization, Gender Segmentation, and Wage Discrimination: Evidence from Egypt, *Economic Research Forum Working Papers*, No: 414.
- Elveren, A. Y. ve Galbraith J. K.** (2009). Pay Inequality in Turkey in the Neo-Liberal Era: 1980-2001, *The European Journal of Comparative Economics*, Cilt **6**, No:2, Sf. 177-206.
- Elveren, A. Y.** (2010). Pay Inequality in the Turkish Manufacturing Sector by Statistical Regions: 1980-2001, *University of Texas Inequality Project Working Paper*, No. 59.
- Ensari, S.** (1997). Son 20 Yılda Gelir Dağılımı: 1973, 1987, 1994 Araştırmaları ve Sonuçları, *Ekonomik Forum*, Sf. 16-22.
- Eraslan, V.** (2012). Türkiye İşgücü Piyasasında Ücret Seviyesinde Cinsiyet Ayrımcılığı: Blinder-Oaxaca Ayrıştırma Yöntemi, *İktisat Fakültesi Mecmuası*, Cilt **62**, No: 1, Sf. 231-248.
- Ernesto, A.** (2011). The Impact of Trade Liberalization Policies and FDI on Gender Inequalities, *World Development Report 2012*, Gender Equality and Development.
- Esmer, Y., Fişek H. ve Kalaycıoğlu, E.** (1986). *Türkiye'de Sosyo-Ekonomik Öncelikler, Hane Gelirleri, Harcama ve Sosyo-Ekonomik İhtiyaçlar Üzerine Araştırma Dizisi*, Cilt **2**, No 1, TÜSİAD Yayını.
- Esquivel, G.** (2011). The Dynamics of Income Inequality in Mexico since NAFTA, *Journal of LACEA Economia*, (LACEA-Latin American and Caribbean Economic Association), Cilt **12**, No:1.

- Esquivel, G. ve Rodriguez-Lopez, J. A.** (2003). Technology, Trade and Wage Inequality in Mexico before and after NAFTA, *Journal of Development Economics*, Cilt 72, No: 2, Sf. 543-565.
- Ethier, W.** (1972). Nontraded Goods and the Heckscher-Ohlin Model, *International Economic Review*, Cilt 13, No: 1, Sf. 132-147.
- Ethier, W.** (1977). The Theory of Effective Protection in General Equilibrium: Effective Rate Analogues of Nominal Rates, *Canadian Journal of Economics*, Cilt 10, Sf. 233-245.
- Etienne, J. M. ve Narcy, M.** (2010). Gender Wage Differentials in the French Non-profit and For-profit Sectors: Evidence from Quantile Regression, *Annals of Economics and Statistics*, No. 99/100, Sf. 67-90.
- Even, W. E. ve Macpherson, D. A.** (1990). Plant Size and the Decline of Unionism, *Economics Letters*, Cilt 32, Sf. 393-398.
- Fairlie, R. W.** (1999). The Absence of the African-American Owned Business: An Analysis of the Dynamics of Self-Employment, *Journal of Labor Economics*, Cilt 17, Sf. 80-108.
- Fairlie, R. W.** (2006). An Extension of the Blinder-Oaxaca Decomposition Techniqueto Logit and Probit Models, *Yale University Economic Growth Center Discussion Paper*, No. 873, Sf. 1-11.
- Falaris, E. M.** (2008). A Quantile Regression Analysis of Wages in Panama, *Review of Development Economics*, Cilt 12, No: 3, Sf. 498-514
- Falvey, R. E.** (1994). *The Theory of International Trade*, Surveys in International Trade, Editörler: D. Greenaway ve L. A. Winters, Blacwell Publishing.
- Falzoni, W. M., Venturini, A. ve Villosio, C.** (2004). Wage Differentials and International Trade in Italy Using Individual Micro Data 1991-1996, *IZA Working Paper Series*, No: 1204.
- Faulk, L.** (2008). Individual Characteristics or Discrimination Explaining Differences in Unemployment Levels of Ethnic Minorities and Native Dutch, International Sociological Association, *First ISA Forum of Sociology, Sociological Research and Public Debate*, Barcelona, Spain.
- Feldman, D. H.** (1993). The Choice Between Tariffs and Quotas as Instruments of Protection Under Autocracy, *The North American Journal of Economics and Finance*, Cilt 4, No:1, Sf. 165-177.
- Fei, J. C. H., Ranis, G. ve Kuo, S. W. Y.** (1978). Growth and the Family Distribution of Income by Factor Components, *Quarterly Journal of Economics*, Cilt 92, Sf. 17-53.
- Ferrantino, M.** (2006). Quantifying the Trade and Economic Effects of Non-Tariff Measures, *OECD Trade Policy Working Paper Series*, No: 28.
- Ferreira, F. ve Litchfield, J.** (2001). *Education or Inflation? The Micro and Macroeconomics of the Brazilian Income Distribution during 1981-1995*. Cuadernos de Economia, Cilt 38, No: 114, Sf. 209-238.

- Ferreira, F. H. G., Leite, P. G. ve Litchfield, J. A.** (2007). The Rise and Fall of Brazilian Inequality: 1981–2004, *World Bank Policy Research Working Paper Series*, No. 3867.
- Fields, G. S.** (1998). *Do Inequality Measures Measure Inequality?*, The Distribution of Welfare and Household Production: International Perspectives, Editörler: S. Jenkins, A. Kapteyn, ve B. M. S. van Praag, Cambridge University Press.
- Fields, G. S. ve O'Hara, J.** (1999). *Changing Income Inequality in Taiwan: A Decomposition Analysis*, Development, Duality, and the International Regime: Essays in Honor of Gustav Ranis, Editörler: T. N. Srinivasan ve G. Saxonhouse, University of Michigan Press.
- Fields, G.S.** (2000). *Measuring Inequality Change in an Economy with Income Growth*. The International Library of Critical Writings in Economics: Income Distribution, Edward Elgar.
- Fields, G. S. ve Yoo, G.** (2000). Falling Labor Income Inequality in Korea's Economic Growth: Patterns and Underlying Causes, *Review of Income and Wealth*, Cilt 46, No 2, Sf. 139-159.
- Fields, G.S.** (2001). *Distribution and Development: A New Look at the Developing World*. MIT Press and the Russell Sage Foundation, Cambridge.
- Figini, P. ve Santarelli E.** (2006). Openness, Economic Reforms and Poverty: Globalization in Developing Countries, *The Journal of Developing Areas*, Cilt 39, No: 2, Sf. 129-151.
- Filiztekin, A. ve Çelik, M. A.** (2010). Türkiye’de Bölgesel Gelir Eşitsizliği, *Mmgaronjournal.com*, Cilt 5, No. 3, Sf. 116-127.
- Fiorio, C. V.** (2006). Understanding Inequality Trends: Micro simulation Decomposition for Italy, *LSE STICERD Research Paper*, No. 78.
- Fischer, R. D.** (2000). The Evolution of Inequality after Trade Liberalization, *Journal of Development Economics*, Cilt 66, No:2, Sf. 555-579.
- Flam, H.** (1982). A Heckscher-Ohlin Analysis of the Law of Declining International Trade, *Institute for International Economic Studies Seminar Paper*, No: 226.
- Fortin, N., Lemieux, T. ve Firpo, S.** (2010). Decomposition Methods in Economics, *NBER Working Paper Series*, No: 16045.
- Frankema, E. H. P.** (2006). *A Theil Decomposition of Latin American Income Distribution in the 20th Century: Inverting the Kuznets Curve?*, Groningen Growth and Development Centre, University of Groningen.
- Frey, B. S.** (1990). *The Political Economy of Protection*, Current Issues in International Trade, Editör: D. Greenaway, Macmillan, London.
- Frick, J. R. ve Grabka, M. M.** (2009). Accounting for Imputed and Capital Income Flows in Income Inequality Analyses, *IZA Discussion Papers*, No: 4634.

- Friedman, J., Mulder, N., Faúndez, S., Caldentey, E. P., Yévenes, C., Velásquez, M., Baizán, F. ve Reinecke, G.** (2011). Openness, Wage Gaps and Unions in Chile, *OECD Trade Policy Working Papers*, No: 134.
- Fournier, M.** (2001). Inequality Decomposition by Factor Component: A “Rank-Correlation” Approach Illustrated on the Taiwanese Case, *Louvain Economic Review*, Cilt 67, No: 4. Sf. 381-402.
- Fräßdorf, A., Grabka, M. M. ve Schwarze, J.** (2008). The Impact of Household Capital Income on Income Inequality: A Factor Decomposition Analysis for Great Britain, Germany and the USA, ECINEQ, *Society for the Study of Economic Inequality Working Paper Series*, No: 89.
- Fuest, C., Niehues, J. ve Peichl, A.** (2009). The Redistributive Effects of Tax Benefit Systems in the Enlarged EU, *IZA Discussion Papers*, No: 4520.
- Fugazza, M. ve Maur, J. C.** (2008). Non-Tariff Barriers in CGE Models: How useful For Policy?, *Journal of Policy Modelling*, Cilt 30, Sf. 475–490.
- Fujita, M., Krugman, P., Venables, A.** (1999). *The Spatial Economy: Cities, Regions and International Trade*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Fukiharu, T. ve Sun, J.** (2010). Globalization and Income Distribution Inequality in Heckscher-Ohlin Model II: A Simulation for Small Country Case with Non-Traded Good, Alındığı Tarih: 10.05.2011, Adres: [http://home.hiroshima-u.ac.jp/fukito/Heck\\$Oh6.pdf](http://home.hiroshima-u.ac.jp/fukito/Heck$Oh6.pdf)
- Galiani, S. ve Sanguinetti, P.** (2003). The Impact of Trade Liberalization on Wage Inequality: Evidence from Argentina, *Journal of Development Economics*, Cilt 72, No: 2, Sf. 497-513.
- Galiani, S., Heymann, D. ve Magud, N.** (2010). On the Distributive Effects of Terms of Trade Shocks: The Role of Non-Tradable Goods, *IMF Working Paper Series*, No: WP/10/241.
- Garcia, G. J.** (1981). The Effects of Exchange Rates and Commercial Policy on Agricultural Incentives in Colombia: 1953-1978, *International Food Policy Research Institute Research Report*, No: 24.
- Gastwirth, J. L.** (1972). The Estimation of Lorenz Curve and Gini Index, *The Review of Economics and Statistics*, Cilt 54, No. 3, Sf. 306-316.
- Geda, A. ve Shimeless, A.** (2009). Trade Liberalization, Poverty and Inequality in Ethiopia, *African Economic Research Consortium*, Alındığı Tarih: 09.09.2011, Adres: http://www.google.com.tr/url?sa=t&rct=j&q=%22trade%20liberalization%2C%20poverty%20and%20inequality%20in%20ethiopia%22%20shimeless&source=web&cd=1&cad=rja&ved=0CB8QFjAA&url=http%3A%2F%2Fcloud2.gdnnet.org%2FCMS%2FgetRepoDoc.php%3Fcommunity_group_document_id%3D90&ei=IYRkUPmiD8fOsgajv4CAAQ&usq=AFQjCNE-mdSaR0p4dsR1DYU8-a7pBSIY9w
- Ghatak. S., Milner, C. ve Utkulu, U.** (1995). Trade Liberalization and Endogenous Growth: Some Evidence for Turkey, *Economic Planning*, Cilt 28, Sf. 147-167.

- Ghosh, D. K.** (1980-79). Trade Model with Nontraded Sector: Economic Expansion and Immiserization, *Southern Economic Journal*, Cilt **46**, No: 1, Sf. 244-255.
- Giammatteo, M.** (2006). Inequality in Transition Countries: The contributions of Markets and Government Taxes and Transfers, *Luxembourg Income Study Working Paper Series*, No. 443.
- Gini, C.** (1912). *Variabilità e mutabilità (Variability and Mutability)*. Tipografia di Paolo Cuppini, Bologna. Yeniden Basım: Memorie di metodologica statistica (1995), Eds. Pizetti E, Salvemini T, Libreria Eredi Virgilio Veschi, Roma.
- Gini, C.** (1921). Measurement of Inequality of Incomes, *The Economic Journal*, Cilt **31**, Sf. 124-126.
- Giordano, R., Depalo, D., Pereira, M. C., Eugène, B., Papapetrou, E., Perez, J. J., Reiss, L. ve Roter, M.** (2011). The Public Sector Pay Gap in A Selection of Euro Area Countries, *European Center Bank Working Paper Series*, No: 1406.
- Giri, R.** (t.y.). The Specific-Factors Model: HO Model in the Short Run, Alındığı Tarih: 17.11.2011, Adres: http://ciep.itam.mx/~rahul.giri/uploads/1/1/3/6/113608/specific_factor_s_model.pdf.
- Gisbert, F. J.** (2001). On Factor Decomposition of Cross-Country Income Inequality: Some Extensions And Qualifications, *Economics Letters*, Cilt **70**, Sf. 303–309.
- Giulio, B.** (2009). Temporary Employment and Wage Gap with Permanent Jobs: Evidence from Quantile Regression, *Munich Personal RePEc Archive (MPRA) Working Paper Series*, No. 16055.
- Glazer, A. ve Ranjan, P.** (2007). Trade Protection to Reduce Redistribution, *European Journal of Political Economy*, Cilt **23**, No:3, Sf. 790-805.
- Glazer, A. ve Hassin, R.** (1998). Optimal allocation of quotas, *Economics Letters*, Cilt **58**, No:1 Sf. 55-61.
- Glinskaya, E. ve Lokshin, M.** (2005). Wage Differentials between the Public and Private Sectors in India, *World Bank Policy Research Working Paper*, No: 3574.
- Goldberg, P. K. ve Pavcnik, N.** (2004). Trade, Inequality, and Poverty: What Do We Know? Evidence from Recent Trade Liberalization Episodes in Developing Countries, *NBER Working Paper Series*, No: 10593.
- Goldberg, P. K. ve Pavcnik, N.** (2005). Trade, wages, and the political economy of trade protection: evidence from the Colombian trade reforms, *Journal of International Economics*, Cilt **66**, No: 1, Sf. 75-105.
- Goldberg, P. K. ve Pavcnik, N.** (2007). Distributional Effects of Globalization in Developing Countries, *Journal of Economic Literature*, Cilt **45**, No: 1, Sf. 39-82.

- Gonzalez-Soriano, M.C.** (1990). Classifying the Economy into Traded or Nontraded Sectors, *Journal of Philippine Development*, Cilt **17**, No:2, Sf. 231-248.
- Goodman, A., Johnson, P. ve Webb, S.** (1997). *Inequality in the UK*, Oxford University Press, New York.
- Gorlitz, K.** (2010). The Development of Employers' Training Investments Over Time - A Decomposition Analysis Using German Establishment Data, *Jahrbucher Fur Nationalokonomie Und Statistik*, Cilt **230**, No: 2, Sf. 186-207.
- Gosse, M. A.** (2002). The Gender Pay Gap in the New Zealand Public Service, *State Services Commission Working Paper*, No: 15.
- Gourdon, J., Maystre, N. ve de Melo, J.** (2008). Openness, Inequality and Poverty, Endowments Matter, *The Journal of International Trade and Economic Development*, Cilt **17**, No: 3, Sf. 343- 378.
- Gökalp, M. F., Baldemir, E. ve Akgün, G.** (2011). Türkiye Ekonomisinde Dışa Açılma ve Gelir Eşitsizlikleri İlişkisi, *Yönetim ve Ekonomi*, Cilt **18**, No: 1, Sf. 87-104.
- Graham, C.** (2004). *Assessing the Impact of Globalization on Poverty and Inequality: A New Lens on an Old Puzzle*, *Brookings Trade Forum*, Sf. 131-163.
- Grandner, T. ve Gstach, D.** (2012). Decomposing Wage Discrimination in Germany and Austria with Counterfactual Densities, *Department of Economics Working Paper*, Vienna University of Economics and Business, No: 145.
- Grimshaw, D. ve Rubery, J.** (2002). *The Adjusted Gender Pay Gap: A Critical Appraisal of Standard Decomposition Techniques*, EWERC Manchester School of Management.
- Grosen, E.** (1991). Source of Intra-Industry Wage Dispersion: How Much Do Employers Matter?, *Quarterly Journal of Economics*, Cilt **106**, No: 3, Sf. 869-884.
- Grossman, G. M.** (1983). Partially Mobile Capital: A general approach to two-sector trade theory, *Journal of International Economics*, Cilt **15**, No: 1, Sf. 1-17.
- Grossman, G. M. ve Horn, H.** (1988). Infant-Industry Protection Reconsidered: The Case of Informational Barriers to Entry, *The Quarterly Journal of Economics*, Cilt **103**, No: 4, Sf. 767-787.
- Grossman, G. M. ve Helpman, E.** (1991). Quality Ladders in the Theory of Growth, *The Review of Economic Studies*, Cilt **58**, No: 1, Sf. 43-61.
- Grubel, H. G. ve Lloyd, P.J.** (1975). *Intra-Industry Trade: The Theory and Measurement of International Trade in Differentiated Products*, John Wiley & Sons, New York.
- Guifu, C. ve Shigeyuki, H.** (2009). Formal Employment, Informal Employment and Income Differentials in Urban China, *Munich Personal RePEc Archive Paper Series*, No. 17585.

- Gunawardena, D.** (2006). Exploring Gender Wage Gaps in Sri Lanka: A Quantile Regression Approach, PMMA Network Session Paper.
- Guren, A., Hemous, D. ve Olsen, M.** (2012). Trade Dynamics with Sector Specific Human Capital, Alındığı Tarih, 11.08.2012, Adres: <http://blog.iese.edu/olsen/files/2011/10/GHOjuly20121.pdf>
- Güçlü, S. ve Bilen, M.** (1995). 1980 Sonrası Dönemde Gelir Dağılımında Meydana Gelen Değişmeler, *Yeni Türkiye Dergisi*, Cilt 6, Sf. 160-171.
- Günçavdı, Ö. ve Küçükçifçi S.** (2002). Türkiye’de Finansal Liberalleşme Sürecinin Başarımı ve Mali Kesim Üzerine Bir Değerlendirme, *ODTÜ Gelişme Dergisi*, Cilt 29, Sf. 87-107.
- Günçavdı, Ö., Küçükçifçi, S. ve Bayar, A. A.** (2012). Economic Development and Structural Change: The Role of the Agriculture Sector in Turkey, *Middle East Development Journal*, yakında (Aralık 2012).
- Güneş, S.** (2007). Functional Income Distribution in Turkey: A Cointegration and VECM Analysis, *Journal of Economic and Social Research*, Cilt 9, No: 2, Sf. 23-36.
- Gürler Ö. K. ve Üçdoğruk, Ş.** (2007). Türkiye’de Cinsiyete Göre Gelir Farklılığının Ayırıştırma Yöntemiyle Uygulanması, *Journal of Yasar University*, Cilt 2, No: 6, Sf. 571-589.
- Gürsel, S., Levent, H., Selim, R. ve Sarıca, Ö.** (2000). Türkiye’de Bireysel Gelir Dağılımı ve Yoksulluk: Avrupa Birliği ile Karşılaştırma, *TÜSİAD Çalışma Raporu*, Yayın No: TÜSİAD-T/2000-12/295, Ankara.
- Haberler, G.** (1936). *The Theory of International Trade, with its Implications to Commercial Policy*, Çeviren: A. Stonier ve F. Benham, London: Hodge.
- Hale, T.** (2005). The Theoretical Basics of Popular Inequality Measures, University of Texas Inequality Project Tutorial. Alındığı Tarih: 15.01.2011, Adres: <http://utip.gov.utexas.edu/tutorials.html>.
- Hallgrimsson, A. S. J.** (2009). Price Level of Non-tradable Goods in Iceland: Explanations by Economic Fundamentals, Alındığı Tarih: 17.02.2011, Adres: http://skemman.is/stream/get/1946/2571/8496/1/agust_fixed.pdf
- Hátori, S. ve Lovász, A.** (2011). Can a Fifty Percent Increase in Public Sector Wages Improve the Position of Public Sector Employees in the Long Run? An Assessment of the Public-Private Income Gap in Hungary, *Budapest Working Papers on the Labor Market*, No: BWP-2011/06.
- Harberger, A. C.** (1993). *The Other Side of Tax Reform, Policymaking in the Open Economy*, EDI Series in Economic Development, Editör: R. Dornbusch, Oxford University Press.
- Harrison, G. W., Rutherford, T. F. ve Tarr, D. G.** (2003). Trade Liberalization, Poverty and Efficient Equity, *Journal of Development Economics*, Cilt 71, No: 1, Sf. 97-128.
- Harrod, R.** (1958). *International Economics*, Chicago: University of Chicago Press.

- Hasan, R. ve Jandoc, K. R. L.** (2010). Trade Liberalization and Wage Inequality in the Philippines, *Asian Development Bank Economics Working Paper Series*, No: 195.
- Heckman, J. J.** (1979). Sample Selection Bias as a Specification Error, *Econometrica*, Cilt **47**, No: 1, Sf. 153–161.
- Heckscher, E.** (1919). *The Effect of Foreign Trade on the Distribution of Income*, H. Readings in the Theory of International Trade, Editörler: S. Ellis ve L. Z. Metzler, 1966, London: George Allen and Unwin.
- Helpman, E.** (1981). International Trade in the Presence of Product Differentiation, Economics of Scale and Monopolistic Competition, *Journal of International Economics*, Cilt **11**, Sf. 305-340.
- Helpman, E.** (1999). The Structure of Foreign Trade, *Journal of Economic Perspectives*, Cilt **13**, No:2, Sf. 121-144.
- Helpman, E. ve Krugman P. A.** (1985). *Market Structure and Foreign Trade*, Cambridge, MA, MIT Press.
- Hepaktan, C. E. ve Alkaya, A.** (2001). Türkiye’de Gelir Dağılımının Bölgesel Yönden İncelenmesi, *Celal Bayar Üniversitesi Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, Cilt **8**, No: 2, Sf. 39-54.
- Heravi, I.** (1986). The Leontief Paradox, Reconsidered: Correction, *Journal of Political Economy*, Cilt **94**, No:5, Sf. 11-20.
- Hertel, T. W. ve Reimer, J. J.** (2005). Predicting the Poverty Impacts of Trade Reform, *Journal of International Trade & Economic Development*, Cilt **14**, No: 4, Sf. 377-405.
- Heshmati, A.** (2004). Inequalities and Their Measurement, *IZA Discussion Paper Series*, No: 1219.
- Hirschman, A.O.** (1958). *The Strategy of Economic Development*, New Haven: Yale University Press.
- Hisarcıklılar, M. ve Ercan, H.** (2005). Gender Based Wage Differentials in Turkey, *Bilgi*, Cilt **10**, No: 1, Sf. 45-62.
- Hoekman, B., Michalopoulos C., Schiff M. ve Tarr D.** (2001). *Trade Policy Reform and Poverty Alleviation*, World Bank's Poverty Reduction Strategy Sourcebook.
- Holden, M.** (1983). Empirical Test of the Heckscher-Ohlin Model for South Africa- a Reappraisal of the Methodology, *South African Journal of Economics*, Cilt **52**, No: 2, Sf. 243-251.
- Hong, W.** (1987). Comparative Statics application of the H-O model of Factor Proportions: Korean Experience, *Weltwirtschaftliches Archiv*, Cilt **123**, No: 2, Sf. 309-324.
- Hughes, J ve Maurer-Faizo, M.** (2002). Effects of Marriage, Education And Occupation On The Female/Male Wage Gap In China, *Pacific Economic Review*, Cilt **7**, Sf. 137-156.

- Hwang, H., ve Mai, C. C.** (1988). On the Equivalence of Tariffs and Quotas under Duopoly: A Conjectural Variation Approach, *Journal of International Economics*, Cilt **24**, Sf. 373-380.
- Hyder, A. ve Reilly, B.** (2005). The Public Sector Pay Gap in Pakistan: A Quantile Regression Analysis, *PRUS Working Paper Series*, No:33.
- ILO.** (2008). *World of Work Report*, International Labour Organization.
- Ivanov, A. V.** (2008). Immigrant Discrimination in Germany? Quantile Regression Decomposition of the Wage Gap, *Center for Doctoral Studies in Economics Discussion Paper*, University of Mannheim, No: 41.
- İlkkaracan, İ. ve Selim, R.** (2007). The Gender Wage Gap in the Turkish Labor Market, *Labour*, Cilt **21**, No: 3, Sf. 563-593.
- İlkkaracan, İ., Hisarcıklılar, M. ve Aydın, E.** (2010). Formal versus Informal Labour Market Segmentation in Turkey in the Course of Market Liberalization, *Topics in Middle Eastern and North African Economies*, electronic journal, Cilt **12**.
- Jäntti, M.** (1997). Inequality in Five Countries in the 1980's: The Role of Demographic Shifts, Markets and Government Policies, *Luxembourg Income Study Working Paper Series*, No: 146.
- Jardine, V., Scobile, G. M. ve Baker, G. R.** (1988). The Incidence of Trade Policies on Agriculture: The Case of Ecuador, *The New Zealand Branch, Australian Agricultural Economics Society Conference*, Blenheim.
- Jenkins, S. P.** (1995). Accounting for inequality trends: decomposition analyses for the UK, 1971–86”, *Economica*, Cilt **62**, No. 1, Sf. 29-63.
- Jensen, J. B. ve Kletzer, L. G.** (2005). Tradable Services: Understanding the Scope and Impact of Services Outsourcing, *Institute of International Economics Working Paper Series*, No: EP 05-9.
- Jha, R.** (2000). Reducing Poverty and Inequality in India: Has Liberalization Helped?, *World Institute for Development Economics Research Working Paper*, No.204
- Joanis, M. ve Rodriguez, E.** (2001). The Contribution of Labour Markets, Demographics and Public Redistribution to Inequality: A Decomposition Analysis for Canada, 1986-1996, *Department of Finance Working Paper*, No: 2001-18.
- Johnes, G. ve Tanaka, Y.** (2008). Changes in Gender Wage Discrimination in the 1990s: A Tale of Three Very Different Economies, *Japan and the World Economy*, Cilt **20**, No:1, Sf. 276-295.
- Jolliffe, D. ve Campos, N. F.** (2004). Does Market Liberalisation Reduce Gender Discrimination? Econometric Evidence from Hungary, 1986-1998, *William Davidson Institute Working Paper Series*, No: 678.
- Jones, F.L.** (1983). On Decomposing the Wage Gap: A Critical Comment On Blinder's Method, *Journal of Human Resources*, Cilt **18**, No: 1, Sf. 126-130.

- Jones R.W.** (1971). *A Three-Factor Model in Theory, Trade and History*, In Trade, Balance of Payments and Growth: Essays in honour of C. P. Kindleberger, Editörler: J. N. Bhagwati ve diğ., Amsterdam: North Holland.
- Jones R.W.** (1974). Trade with Non-Traded Goods: The Anatomy of Inter-Connected Markets, *Economica*, Cilt **41**, No:162 ,Sf. 121-138.
- Juhn, C., Murphy, K. M. ve Pierce, B.** (1991). *Accounting for the Slowdown in Black-White Wage Convergence*, Workers and Their Wages: Changing Patterns in the United States, Wditör: M. H. Koster, American Enterprise Institute, Washington.
- Juhn, C., Murphy, K.M. ve Pierce, B.** (1993). Wage Inequality and the Rise in Returns to Skill, *Journal of Political Economy*, Cilt **101**, Sf. 410-442.
- Kabasakal, H., Boyacigiller, N., ve Erden, D.** (1994). Organisational Characteristics as Correlates of Women on in Middle and Top Management, *Bogazici Journal*, Cilt **8**, No: 1-2, Sf. 45-62.
- Kai-yuen, T.** (1998). Factor Decomposition of Chinese Rural Income Inequality: New Methodology, Empirical Findings and Policy Implications, *Journal of Comparative Economics*, Cilt **26**, No: JE981544, Sf. 502–528.
- Kakwani, N.** (1980). *Income Inequality and Poverty: Methods of Estimation and Policy Applications*. Oxford University Press, New York.
- Kakwani, N.** (1986). *Analysing Redistribution Policies: A Study Using Australian Data*, Cambridge University Press, New York.
- Kakwani, N.** (2001). A note on growth and poverty reduction, *The Asia and Pacific Forum on Poverty*, Asian Development Bank, Alındığı Tarih: 16.09.2011, Adres: http://www.google.com.tr/url?sa=t&rct=j&q=%22a%20note%20on%20growth%20and%20poverty%20reduction%22&source=web&cd=2&cad=rja&ved=0CCoQFjAB&url=http%3A%2F%2Fciteseerx.ist.psu.edu%2Fviewdoc%2Fdownload%3Fdoi%3D10.1.1.203.2512%26rep%3Drep1%26type%3Dpdf&ei=gi5fUIDKOYSytAaxmoHwCg&usg=AFQjCNH_byAG39u0_71nKuMb0M0Epj4RnA
- Kanbur, R.** (2000). *Income Distribution and Development*, Handbook of Income Distribution, Editörler: A. Atkinson, F. Bourguignon, Elsevier, Amsterdam.
- Kandil L. E.** (2009). Gender Wage Discrimination in Egypt: A Quantile Regression Analysis, European Association Conference of Labor Economists (EALE), Alındığı Tarih: 10.01.2011, Adres: http://www.eale.nl/Conference2009/Programme/PapersC/add102905_9jWeddclt2.pdf
- Kang, Y.** (2004) Rising Income Inequality in Korea: A Move towards a Market Economy?- Use of Statistical Inference in a Trend Analysis and Inequality Decomposition by Population Subgroup and Income Factor Source, *PhD Thesis*, Robert F. Wagner Graduate School of Public Service, New York University.

- Kang, Y.** (2008). Impact of Foreign Exchange Crisis on Household Income Structure, *Journal of Economic Research*, Cilt **1**, Sf. 267-302.
- Kang, Y.** (2007). Identifying the Potential Influences on Income Inequality Changes in Korea- Income Factor Source Analysis, *KDI School Working Paper Series*, No: 07-07.
- Karaman, İ.** (1997). Dünya’da ve Türkiye’de Gelir Dağılımı, *Yeni Türkiye Dergisi*, Sayı 6.
- Karluk, R.** (2009). *Uluslararası Ekonomi*, Geliştirilmiş 9. Baskı, Beta Yayıncılık.
- Karluk, R.** (2010). *Türkiye Ekonomisi*, Beta Yayınları, İstanbul.
- Keesing, D. B.** (1966). Labor Skills and Comparative Advantage, *The American Economic Review*, Cilt **56**, No: 1, Sf. 249-258.
- Keesing, D. B.** (1967). The Impact of R&D on United States Trade, *Journal of Political Economy*, Cilt **5**, Sf. 38-48.
- Keesing, D. B.** (1968). *Labor Skills on the Structure of Trade in Manufactures*, The Open Economy Essays on International Trade and Finance, Editörler: P. B. Kenen ve R. Lawrence, Columbia University Press.
- Kemp, M. C.** (1969). *A Contribution to the General Equilibrium Theory of Preferential Trading*, Holland Publishing Cooperation.
- Kendall, M. G. ve Stuart, A.** (1958). *The Advanced Theory of Statistics, Distribution Theory*. 1. Baskı, Hafner Publishing Company, New York.
- Kenen, P. B.** (1970). *Skills, Human Capital, and Comparative Advantage*, Education, Income and Human Capital, Editör: W. L. Hansen, Columbia University Press, New York.
- Khanna, S.** (2012). Gender Wage Discrimination in India: Glass Ceiling or Sticky Floor?, *Centre of Development Economics Working Paper*, Department of Economics, Delhi School of Economics, No: 214.
- Khitarishvili, T.** (2009). Explaining the Gender Wage Gap in Georgia, *The Levy Economics Institute of Bard College Working Paper Series*, No: 577.
- Kızıllırmak, A. B.** (2003). Explaining Wage Inequality: Evidence from Turkey, *AÜ SBF Gelişme ve Toplum Araştırmaları Merkezi Tartışma Metinleri*, Cilt 57, Sf. 1-18.
- Kim, C.** (2010). Decomposing the Change in the Wage Gap Between White and Black Men Over Time, 1980-2005: An Extension of the Blinder-Oaxaca Decomposition Method, *Sociological Methods & Research*, Cilt **38**, No: 4, Sf. 619-651.
- Kimhi, A.** (2009). On the Interpretation (and Misinterpretation) of Inequality Decompositions by Income Sources, *The Center for Agricultural Economic Research Paper Series*, No: 9.09.
- Kislitsyna, O.** (2003). Income Inequality in Russia during Transition How Can It Be Explained?, *Economics Research Network Russia and CIS ve Economics Education and Research Consortium*, No:03/08, Sf. 1.51.

- Koenker, R. ve Bassett, G.** (1978a). Regression Quantiles, *Econometrica*, Cilt **46**, Sf. 33-50.
- Koenker, R. ve Bassett, G.** (1978b). The Asymptotic Distribution of the Least Absolute Error Estimator, *Journal of the American Statistical Association*, Cilt **73**, Sf. 618-622.
- Koenker, R. ve Hallock, K. F.** (2001). Quantile Regression, *Journal of Economic Perspectives*, Cilt **15**, No: 4, Sf. 143-156.
- Koenker, R.** (2005). *Quantile Regression*, Econometric Society Monograph, Cambridge University Press, Cambridge.
- Kohli, R. ve Mohapatra, S.** (2008). What Explains India's Real Appreciation?, Presentation to India Policy Forum, *International Monetary Fund-India*. Alındığı tarih: 10.05.2010, Adres: www.ncaer.org/downloads/IPF2008/presentation-4.ppt
- Komiya, R.** (1967). Non-Traded Goods and the Pure Theory of International Trade, *International Economic Review*, Cilt **8**, No: 2, Sf. 132-152.
- Kravis, I. B.** (1956). "Availability" and Other Influences on the Commodity Composition of Trade, *Journal of Political Economy*, Cilt **64**, No. 2, Sf. 143-155.
- Krishna, K. ve Tan, L. H.** (2010). Trade Policy with Endogenous Entry Revisited *Journal of International Economics*, Cilt **80**, No:2, Sf. 271-279
- Krueger, A. O.** (1974). The Political Economy of the Rent-Seeking Society, *The American Economic Review*, Cilt **64**, No: 3, Sf. 291-303.
- Krueger, A. B. ve Summers, L. H.** (1988). Efficiency Wages and the Inter-Industry Wage Structure, *Econometrica*, Cilt **56**, No:2.
- Krugman, P. R.** (1979). Increasing Returns, Monopolistic Competition and International Trade, *Journal of International Economics*, Cilt **9**, Sf. 469-479.
- Krugman, P. R.** (1984). *Import Protection as Export Promotion: International Competition in the Presence of Oligopoly and Economies of Scale*, Imperfect Competition and International Trade, Editör: G. M. Grossman, MIT Press, Cambridge.
- Krugman, P. R.** (1993). *Protection in Developing Countries*, Policymaking in the Open Economy, Editör: R. Dornbusch, EDI Series in Economic Development, Oxford University Press.
- Krugman P. R., Obstfeld, M. ve Melitz, M.** (2011). *International Economics: Theory and Policy*, 9. Baskı, The Pearson Series.
- Kuan, C. M.** (2007). *An Introduction to Quantile Regression*, Institute of Economics, Academia Sinica. Alındığı Tarih: 09.02.2011, Adres: <http://idv.sinica.edu.tw/ckuan/pdf/Lec-QR.pdf>
- Kum, H.** (2008). Inequality and Structural Change, *University of Texas Inequality Project Working Paper*, No. 54.

- Kumar, U. ve Mishra, P.** (2008). Trade liberalization and Wage Inequality, evidence from India, *Review of Development Economics*, Cilt **12**, Sf. 291-311.
- Kuştepli, Y. ve Halaç, U.** (2004). Türkiye’de Genel Gelir Dağılımının Analizi ve İyileştirilmesi, *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt **6**, No:4, Sf.143-160.
- Kwok, Y. K. ve Yu, E. S. H.** (2005). Leontief Paradox and the role of factor intensity measurement, *ACE 05: Proceedings of the Australian Conference of Economists 2005*, Blackwell, Carlton. Alındığı Tarih: 10.05.2010,
Adres:http://editorialexpress.com/cgi-bin/conference/download.cgi?db_name=ACE2005&paper_id=224.
- Lambert, P. J.** (1989). *The Distribution and Redistribution of Income: A Mathematical Analysis*. Oxford: Basil Blackwell.
- Lambert, P. J. ve Aronson, J. R.** (1993). Inequality Decomposition Analysis and the Gini Coefficient Revisited, *The Economic Journal*, Cilt **103**, No. 420, Sf. 1221-1227.
- Lancaster, K.** (1980). Intra-industry Trade under Perfect Monopolistic Competition, *Journal of International Economics*, Cilt **10**, No:2, Sf. 151-175.
- Lang, K.** (1998). The Effect of Trade Liberalization on Wages and Employment: The Case of New Zealand, *Journal of Labor Economics*, Cilt **16**, No: 4, Sf. 792-814.
- Le, A. T. ve Miller, P.** (2004). School-Leaving Decision in Australia: A cohort Analysis, *Education Economics*, Cilt **12**, No: 1, Sf. 39-65.
- Leamer E. E.** (1980). The Leontief Paradox Reconsidered, *Journal of Political Economy*, Cilt **88**, Sf: 495-503.
- Leamer, E. E.** (1986). Cross Section Estimation of the Effects of Trade Barriers, *UCLA Department of Economics Working Paper*, No:417.
- Leamer, E. E.** (1987). Measures of Openness, *UCLA Economics Working Paper Series*, No: 447.
- Leamer, E. E.** (1987). Paths of Development in the Three Factor, N-Good General Equilibrium Model, *Journal of Political Economy*, Cilt **95**, No:5, Sf. 961-999.
- Leamer, E. E.** (1994). *Testing Trade Theory*, Editörler: D. Greenaway ve L. A. Winters, Blackwell Publishing.
- Lebow, D. E.** (1993). Import Competition and Wages: The Role of the Nontradable Goods Sector, *The Review of Economics and Statistics*, Cilt **75**, No: 3, Sf. 552-558.
- Lee, L. F.** (1983). Generalized Econometric Models with Selectivity, *Econometrica*, Cilt **51**, Sf. 507-512.
- Lee, J. J.** (2001). An Empirical Puzzle in Sectoral Wage Differentials, Alındığı Tarih: 09.12.2011, Adres:
<http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/summary?doi=10.1.1.25.2645>

- Leontief, W.** (1951). *Input-Output Economics*, 2. Baskı, New York: Oxford University Press.
- Leontief, W.** (1953). Domestic Production and Foreign Trade: The American Capital Position Re-examined, *Proceedings of the American Philosophical Society*, Cilt **97**, No: 4, Sf. 332-349. (Yeniden basım: J. N. Bhagwati (1969), *International Trade: Selected Readings*, Middlesex, England: Penguin Books ve American Economic Association (1968): *Readings in International Economics*, Homewood: Richard D. Irwin).
- Leontief, W.** (1959). Factor Proportions and the Structure of American Trade: Further Theoretical and Empirical Analysis, *Review of Economics and Statistics*, Cilt **41**, Sf. 246-407.
- Leping, K. O.** (2005). Public-Private Sector Wage Differential in Estonia: Evidence from Quantile Regression, *Faculty of Economics and Business Administration Working Paper*, University of Tartu, No: 431.
- Lerman, R. I. ve Yitzhaki, S.** (1984). A note on the Calculation and Interpretation of the Gini Index, *Economics Letters*, Cilt **15**, Sf. 363-368.
- Lerman, R. I. ve Yitzhaki, S.** (1985). Income Inequality Effects by Income Source: A New Approach and Applications to the United States, *The Review of Economics and Statistics*, Cilt **67**, No. 1, Sf. 151-156.
- Lerman, R. I.** (1999). How Do Income Sources Affect Income Inequality?, Silber, J. (ed), *Handbook of Income Inequality Measurement*, Kluwer Academic Publishers, Boston/Dordrecht / London, Sf. 341-362.
- Li, H., Squire, L. ve Zou, H.** (1997). Explaining International and Intertemporal Variations in Income Inequality, *Economic Journal*, Cilt **108**, No: 1, Sf. 26-43.
- Lucifora, C. ve Meurs, D.** (2004). The Public Sector Pay Gap in France, Great Britain and Italy, *ChilD Working Paper Series*, No: 04.
- Linder, S. B.** (1961). *An Essay on Trade and Transformation*, John Wiley & Sons, New York.
- Litchfield, J. A.** (1999). *Inequality: Methods and Tools*. The World Bank, Washington, D.C. Alındığı tarih: 10.01.2010, Adres: <http://www.worldbank.org/poverty/inequal/index.htm>.
- Liu, B. J.** (1994). Non-equivalence of Quotas and Tariffs When Quality is Endogenous, *Academia Economic Papers*, Cilt **22**, Sf. 35-148.
- Liu, W., Meng, X. ve Zhang, J.** (2000). Sectoral Gender Wage Differential and Discrimination in the Transitional Chinese Economy, *Journal of Population Economics*, Cilt **13**, Sf. 331-352.
- Lorenz, M. O.** (1905). Methods of Measuring the Concentration of Wealth, *The American Statistical Association*, Cilt 9, Sf. 209-219.
- Lundberg, M. ve Squire, L.** (1999). The Simultaneous Evolution of Growth and Inequality, Alındığı Tarih: 17.11.2010, Adres: <http://www.worldbank.org/research/growth/pdfiles/squire.pdf>.

- Machado, J. A. F. ve Mata, J.** (2005). Counterfactual Decomposition of Changes in Wage Distributions Using Quantile Regression, *Journal of Applied Econometrics*, Cilt **20**, No: 4, Sf. 445-465.
- MacPherson, D. A. ve Stewart, J. B.** (1990). The Effect of International Competition on Union and Non-Union Wages, *Industrial and Labor Relations Review*, Cilt **43**, Sf. 435-446.
- Magee, S. P.** (1994). *The Political Economy of Trade Policy*, Surveys in International Trade Editörler: D. Greenaway ve L. A. Winters, Blackwell Publishing.
- Mahdi, S. T.** (2009). Trade Liberalization and Poverty Reduction in Developing Countries: The Case of Africa, World Trade, World Poverty: 3. *Conference of Institute of Human Rights, Indiana-Purdue University*.
- Mamoon, D. ve Murshed, S. M.** (2012). Education bias of trade liberalization and wage inequality in developing countries, *The Journal of International Trade & Economic Development*, Cilt, Sf. 1-33.
- Markusen, J. R., Rutherford, T. F. ve Hunter, L.** (1995). Trade liberalization in a Multinational Dominated Industry, *Journal of International Economics*, Cilt **38**, No:1, Sf. 95-117.
- Marshall, A.** (1890). *Principles of Economics*, Prometheus Books (1997).
- Mayer, W.** (1974). Short-Run and Long-Run Equilibrium for a Small Open Economy, *Journal of Political Economy*, Cilt **82**, No: 5, Sf. 955-967.
- Mayer, W. ve Riezman, R. G.** (1990). Voter Preferences for Trade Policy Instruments, *Economics and Politics*, Cilt **2**, Sf. 259-273.
- McCaig, B. Benjamin, D. ve Brandt, L.** (2009). The Evolution of Income Inequality in Vietnam: 1993-2006, Alındığı tarih: 17.11.2010, Adres: <http://ase.tufts.edu/econ/events/neudcDocs/SundaySession/Session29/BMcCaigEvolutionIncomeInequalityVietnam.pdf>.
- McCulloch, N., Winters, L. A. ve Cirera, X.** (2001). *Trade Liberalization and Poverty: A Handbook*, Centre for Economic Policy Research, London.
- McDougall, I. A.** (1965). Non-Traded Goods and the Transfer Problem, *Review of Economic Studies*, Cilt **32**, No:1, Sf. 132-152.
- McDougall, I. A.** (1970). *Non-Traded Commodities and the Pure Theory of International Trade*, Studies in International Economics, Editörler: I. A. McDougall ve R. H. Snape, American Elsevier.
- McKay, A.** (2000). Trade Liberalization and Income Distribution: Some Notes, *TUSIAD Seminar on Income Distribution and the Problem of Convergence to the EU*, İstanbul.
- McKinnon, R.** (1963). Optimum Currency Areas, *The American Economic Review*, Cilt **53**, No:4, Sf. 717-725.
- Meade, J.** (1956). The Price Mechanism and the Australian Balance of Payments, *Economic Record*, Cilt **32**, Sf. 239-256.
- Melitz, M. J.** (2005). When and how should infant industries be protected?, *Journal of International Economics*, Cilt **66**, No:1, Sf. 177-196.

- Melly, B.** (2005). Public-Private Sector Wage Differentials in Germany: Evidence from Quantile Regression, *Empirical Economics*, Cilt **30**, No: 2, Sf. 505-520.
- Melly, B.** (2006). Public and Private Sector Wage Distributions Controlling for Endogenous Sector Choice, University of St. Gallen Working Paper, Alındığı Tarih: 09.12. 2010, Adres: <http://www.tinbergen.nl/cost/paris/melly.pdf>
- Meltzer, L.** (1949). Tariffs, the Terms of Trade and the Distribution of Income, *Journal of Political Economy*, Cilt **57**, Sf. 1-49.
- Mendes, R. V.** (2004). Decomposition of Gender Wage Differentials among Portuguese Top Management Jobs, *European Regional Science Association (ERSA) Conference Papers*, No: ersa04p127.
- Mendes, R. V.** (2005). Occupational Segregation and the Portuguese Gender Wage Gap, *European Regional Science Association (ERSA) Conference Papers*, No: ersa05p130.
- Meng, X. ve Zhang, J.** (2001). The Two-Tier Labour Market in Urban China: Occupational Segregation and Wage Differential between Urban Residents and Rural Migrants in Shanghai, *Journal of Comparative Economics*, Cilt **5**, Sf. 67-89.
- Mercan, M. A.** (2011). Marriage Premium in Turkey, *MPRA Paper Series*, No: 3326.
- Meschi, E. ve Vivarelli, M.** (2009). Trade and Income Inequality in Developing Countries, *World Development*, Cilt **37**, No:2, Sf. 287-302.
- Mill, J. S.** (1848-1965). *Principles of Political Economy*, New York: Kelly.
- Milner, C.** (1990). *Empirical Analysis of the Costs of Protection*, Current Issues in International Trade, Editör: D. Greenaway, Macmillan, London.
- Mishra, P. ve Parikh, A.** (1992). Household Expenditure Inequalities in India: A Decomposition Analysis, *Review of Income and Wealth*, Cilt **38**, No: 2, Sf. 225-236.
- Mitra, O. ve Yemtsov, R.** (2006). Inequality and Growth in Transition: Does China's Rising Inequality Portend Russia's Future?, *Annual Bank Conference on Development Economics (ABCDE), Beyond Transition*: St. Petersburg, Russia. Alındığı Tarih: 17.11.2011, Adres: <http://siteresources.worldbank.org/DEC/Resources/84797-1251813753820/6415739-1257192350745/pradeepmitra.PDF>
- Montenegro, C. E.** (2001). Wage Distribution in Chile: Does Gender Matter? A Quantile Regression Approach, *Policy Research Report on Gender and Development Working Paper Series*, the World Bank Development Research Group, No: 20.
- Mookherjee, D. ve Shorrocks, A.** (1982). A Decomposition Analysis of the Trends in UK Income Inequality, *The Economic Journal*, Cilt **92**, No: 368, Sf. 886-902.

- Mora, R.** (2008). A Nonparametric Decomposition of the Mexican American Average Wage Gap, *Journal of Applied Econometrics*, Cilt **23**, No: 4, Sf. 463-485.
- Morduch, J. ve Sicular, T.** (2002). Rethinking Inequality Decomposition with Evidence from Rural China, *The Economic Journal*, Cilt **112**, Sf. 93-106.
- Morris, N. ve Preston, I.** (1986). Inequality, Poverty and the Redistribution of Income, *Bulletin of Economic Research*, Cilt 38, Sf. 279-285.
- Morrow, P. M.** (2008). East is East and West is West: A Ricardian-Heckscher-Ohlin Model of Comparative Advantage, *Research Seminar in International Economics Working Paper Series*, University of Michigan, No: 575
- Mukhopadhyaya, P.** (2004). World Income Inequality data base (WIID) Review, *Journal of Economic Inequality*, Cilt **2**.
- Mun, T.** (1664). *England's Treasure by Foreign Trade*, Yeniden Basım: 1895, Kessinger Publishing.
- Muniz, J. O.** (2008). Static and Dynamic Decompositions of Income Inequality in Brazil between 1980 and 2000, *Population Association of America 2008 Annual Meeting Program Conference paper*, Alındığı tarih: 17.11.2011, Adres: <http://paa2008.princeton.edu/download.aspx?submissionId=81606>.
- Mussa, M.** (1974). Tariffs and the Distribution of Income: The Importance of Factor Specificity, Substitutability, and Intensity in the Short and Long Run, *Journal of Political Economy*, Cilt **82**, No: 6, Sf. 1191- 1203.
- Mussa, M.** (1978). Dynamic Adjustment in the Heckscher-Ohlin-Samuelson Model, *Journal of Political Economy*, Cilt **86**, No: 5, Sf. 775-791.
- Mussa, M.** (1979). The Two-Sector Model in Terms of its Dual: A Geometric Exposition, *Journal of International Economics*, Cilt 9, Sf. 513-26.
- Mussa, M.** (1982). Imperfect Factor Mobility and the Distribution of Income, *Journal of International Economics*, Cilt **12**, No:1, Sf. 125-134.
- Naudé, W. ve Rossouw, W.** (2008). South African Quotas on Textile Imports from China: A Policy Error? *Journal of Policy Modelling*, Cilt **30**, No: 5, Sf. 737-750.
- Neary, P.** (1978). Short-Run Capital Specificity and the Pure Theory of International Trade, *The Economic Journal*, Cilt **88**, Sf. 488-510.
- Neumark, D.** (1988). Employers' Discriminatory Behavior and the Estimation of Wage Discrimination, *Journal of Human Resources*, Cilt **23**, Sf. 279-295.
- Neuman, S. ve Oaxaca R. L.** (2004). Wage Decompositions With Selectivity-Corrected Wage Equations: A Methodological Note, *Journal of Economic Equality*, Cilt **2**, Sf: 3-10.
- Nicodemo, C.** (2009). Gender Gap and Quantile Regression in European Families, *IZA Discussion Paper Series*, No: 3978.

- Nielsen, H. S.**, (1998). Discrimination and Detailed Decomposition in a Logit Model, *Economics Letters*, Cilt **61**, Sf. 115-120.
- Nissanke, M. ve Thorbecke, E.** (2006). Channels and Policy Debate in the Globalization–Inequality–Poverty Nexus, *World Development*, Cilt **34**, No: 8, Sf. 1338–1360.
- Noland, M.** (1993). The Impact of Industrial Policy on Japan’s Trade Specialization, *The Review of Economics and Statistics*, Cilt **75**, No:2, Sf. 241-248.
- Ñopo, H. Daza, N. ve Ramos, J.** (2011). Gender Earnings Gaps in The World, Gender Equality and Development, *World Development Report 2012*.
- Nyugen B. T., Albrecht J. W, Vroman S. V. ve Westbrook M. D.** (2007). Quantile Regression Decomposition of Urban-Rural Inequality in Vietnam, *Journal of Development Economics*, Cilt **83**, Sf. 466-490.
- Ntuli, M.** (2007). Exploring Gender Wage Discrimination in South Africa, 1995-2004, *IPC Working Paper Series*, No: 56.
- Oaxaca, R. L.** (1973). Male-Female Wage Differentials in Urban Labor Markets, *International Economic Review*, Cilt **14**, 693–709.
- Oaxaca, R. L. ve Ransom, M.** (1988). Searching for the Effect of Unionism on the Wages of Union and Nonunion Workers, *Journal of Labor Research*, Cilt **9**, Sf. 139-148.
- Oaxaca, R. L. ve Ransom, M.** (1994). On Discrimination and the Decomposition of Wage Differentials, *Journal of Econometrics*, Cilt **61**, Sf. 5–21.
- OECD.** (2008). *Growing Unequal?: Income Distribution and Poverty in OECD Countries*, OECD Books.
- OECD.** (2011). *Society at a Glance 2011*, OECD Books.
- Oğuş, A.** (2005). Türkiye’de Ekonomik Büyüme ve Gelir Dağılımı, *İşletme ve Finans*, Cilt **236**, Sf. 27-40.
- Ohlin, B.** (1933). *International and Interregional Trade*, Harvard University Press.
- Oi, W. Y.** (1962). Labor as a Quasi-Fixed Factor, *Journal of Political Economy*, Cilt **70**, No: 6, Sf. 538-555.
- Olaniyan, O. ve Awoyemi, T. T.** (2005). Inequality in the Distribution of Household Expenditure in Rural Nigeria: A Decomposition Analysis, *African Economic Research Consortium (AERC), Nairobi for the Second Phase Collaborative Poverty Research Project*.
- O’Neill J. E. ve O’Neill, D. M.** (2005). What Do Wage Differentials Tell Us about Labor Market Discrimination?, *NBER Working Paper Series*, No. 11240.
- O’Rourke, K.H.** (2001). Globalization and Inequality: Historical Trends, *NBER Working Paper Series*, No: 8339.
- Oyekale, A. S., Adeoti, A. I. ve Oyekale, T. O.** (2006). Measurement and Sources of Income Inequality in Rural and Urban Nigeria: Some Decomposition Approaches, *Poverty Monitoring, Measurement and Analysis Working Paper Series*.

- Örnek, İ. ve Elveren, A. Y.** (2010). Trade Liberalization and Income Inequality in Turkey: An Empirical Analysis, *Ç. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt **19**, No: 2, Sf. 62-70.
- Özcan, Y. Z. ve Özcan, K. M.** (2003). Measuring Poverty and Inequality in Turkey, *Topics in Middle Eastern and North African Economies*, electronic journal, Cilt **5**, Middle East Economic Association and Loyola University Chicago.
- Özcan, Y. Z., Üçdoğruk, Ş. ve Özcan, K. M.** (2003). Wage Differences By Gender, Wage and Self Employment in Urban Turkey, *Journal of Economic Cooperation*, Cilt **24**, No:1 Sf. 1-24.
- Özer, M. ve Erdoğan L.** (2006). Türkiye’de İhracat, İthalat ve Ekonomik Büyüme arasındaki İlişkilerin Zaman Serisi Analizi, *Ekonomik Yaklaşım*, Cilt **17**, No: 60, Sf. 93-110.
- Özkoç, H. H., Gürler, Ö. K. ve Üçdoğruk, Ş.** (2011). Decomposition of Income Inequality in Turkey, *Current Research Journal of Social Sciences*, Cilt **3**, No: 2, Sf. 96-103.
- Özmucur, S.** (1986). Türkiye’nin 500 Büyük Firmasında Mali ve Ekonomik Göstergeler, Türkiye’de 500 Büyük Sanayi Kuruluşu, *İSO Dergisi*, No: 247, Syf. 144.
- Özmucur, S.** (1995). Türkiye’de Gelir Dağılımı, *Yeni Türkiye Dergisi*, Cilt **1**, No:6.
- Özmucur, S.** (1988). Fonksiyonel Gelir Dağılımı: 1963-1984, *İstanbul Üniversitesi Ekonomi Bölümü Dergisi*, Cilt **44**, No:4, Sf. 163.
- Özmucur, S.** (1996). Türkiye’de Gelir Dağılımı Vergi Yüğü ve Makroekonomik Göstergeler, *Boğaziçi Üniversitesi Yayını*, No: 582, İstanbul.
- Öztürk, L.** (2012). Türkiye’de Bölgesel Eşitsizliğin Sektörel Dinamikleri: Bir Ayırıştırma Analizi, 1987-2001, *Ege Akademik Bakış Dergisi*, Cilt **12**, No: 2
- Öztürk, N.** (2009). *İktisatta Bölüşüm Kuram Politika*. Palme Yayıncılık, Ankara.
- Panagariya, A. ve Duttagupta R.** (2002). Politics of Free Trade Areas: Tariffs versus Quotas, *Journal of International Economics*, Cilt **58**, No:2, Sf. 413-427.
- Panić, M.** (1991). *National Management of the International Economy*, MacMillan Academic and Professional Ltd, London.
- Papatheodorou, C.** (1998). Inequality in Greece: An Analysis by Income Source, *London School of Economics and Political Science STICERD Research Paper Series*, No. 39.
- Pavcnik, N.** (2011). *Globalization and Within-Country Income Inequality*, Making Globalization Socially Sustainable, Editörler: M. Bacchetta ve M. Jansen, International Labour Office Publications.
- Pearce, I. F.** (1961). The Problem of Balance of Payments, *International Economic Review*, Cilt **2**, No: 1, Sf. 1-28.
- Penalosa, C.G. ve Orgiazzi, E.** (2011). Factor Components of Inequality, *Growing Inequalities Impacts (GINI) Research Paper Series*, No:12.

- Pereira, J. ve Galego, A.** (2011). Inter-Regional Wage Differentials in Portugal: An Analysis across the Wage Distribution, *CEFAGE-UE Working Paper Series*, No: 2011/25.
- Perry, G. ve Olarreaga, M.** (2006). Trade Liberalization, Inequality and Poverty Reduction in Latin America, Annual World Bank Conference on Development Economics, Alındığı Tarih: 20.09.2011, Adres: <http://siteresources.worldbank.org/INTDECABC2006/Resources/GuilermoPerry.PDF>.
- Peters, H.** (2008). Development of Wage Inequality for Natives and Immigrants in Germany- Evidence from Quantile Regression and Decomposition, *SOEP Papers on Multidisciplinary Panel Data Research*, No: 113.
- Pham, T. H. ve Reilly, B.** (2007). Ethnic Wage Inequality in Vietnam: Empirical Evidence from 2002, *Munich Personal RePEc Archive Working Paper Series*, No: 6477.
- Phan, D. ve Coxhead, I.** (2012). Long Run Costs of Piecemeal Reform: Wage Inequality and Returns to Education in Vietnam, *Beloit College Economics Department Working Paper*, No: 3.
- Pınar, A.** (2004). *Vergileri Kim Ödüyor ve Kamu Harcamalarından Kimler Yararlanıyor?*, TESEV Raporu, Alındığı tarih: 02.11.2011, Adres: www.tesev.org.tr/rapor_kasim2004.pdf
- Pigou, A. F.** (1912). *Wealth and Welfare*. Macmillan, London.
- Pissarides, C.** (1997). Learning By Trading and The Returns to Human Capital in Developing Countries. *World Bank Economic Review*, Cilt 11, No:1, Sf. 17-32.
- Porto, G. G.** (2007). Using Survey Data to Assess the Distributional Effects of Trade Policies Non-Technical Summary, *Development Research Group*, The World Bank.
- Posner, M.** (1961). International Trade & Technical Change, *Oxford Economic Papers*, Cilt 13, No: 3, Sf. 323-342.
- Pyatt, G.** (1976). On the Interpretation and Disaggregation of Gini Coefficient, *The Economic Journal*, Cilt 86, Sf. 243-255.
- Qu, Z. ve Zhao, Z.** (2008). Urban-Rural Consumption Inequality in China from 1988 to 2002: Evidence from Quantile Regression Decomposition, *IZA Discussion Paper Series*, No: 3659.
- Rao, V. M.** (1969). Two Decompositions of Concentration Ratio, *Journal of the Royal Statistical Society*, Cilt 132, Sf. 418-425.
- Rajbhandari, S. N.** (2005). *Inequality of Income and Wealth Distribution in Nepal*, the degree of Ph.D. in Economics at Faculty of Economics University of Lugano, Switzerland.
- Rama, M.** (2001). Globalization, Inequality and Labor Market Policies, Alındığı Tarih: 17.11.2010, Adres: [http://wbln0018.worldbank.org/eurvp/web.nsf/Pages/Rama/\\$File/abcde+rama.pdf](http://wbln0018.worldbank.org/eurvp/web.nsf/Pages/Rama/$File/abcde+rama.pdf)

- Raskall, P., McHutchison, J. ve Urquhart, R.** (1994). Decomposing Inequality Change in Australia 1984-1989: The Relative Contribution of Demographic and Economic Factors, *Centre for Applied Economic Research and Social Policy Research Centre SSEI (Study of Social and Economic Inequalities) Monograph*, No: 4.
- Reck, C.** (2003). Heterogeneity and Black-White Labor Market Differences: Quantile Regression with Censored Data 1979-2001, *University of Illinois at Urbana-Champaign Working Paper Series*.
- Reed, D. ve Cancian, M.** (2001). Sources of Inequality: Measuring the Contribution of Income Sources to Rising Family Income Inequality, *Review of Income and Wealth*, Cilt **47**, No: 3, Sf. 321-333.
- Reiman, C.** (2001). The Gender Wage Gap in Australia: Accounting for Linked Employer-Employee Data from the 1995 Australian Workplace Industrial Relations Survey, *National Centre for Social and Economic Modelling Discussion Paper*, No: 54.
- Reimers, C. W.** (1983). Labor Market Discrimination Against Hispanic and Black, *Review of Economics and Statistics*, Cilt **65**, Sf. 570-579.
- Renna, F. ve King, R.** (2007). The Impact of Racial Discrimination on the Early Career Outcomes of Young Men, *Atlantic Economic Journal*, Cilt **25**, Sf. 269-278.
- Ricardo, D.** (1817). *On the Principles of Political Economy and Taxation*, Editör: R. M. Hartwell (1971), Pelican Classics.
- Ricardson, J. D.** (1995). Income Inequality and Trade: How to Think, What to Conclude, *Journal of Economic Perspectives*, Cilt **9**, No: 3, Sf. 33-55.
- Riggs, G. D. ve Dwyer, L.** (1995). Salary Discrimination by Black Males?: Evidence from an Historically Black University, *American Journal of Economics and Sociology*, Cilt **54**, No: 2, Sf. 231-237.
- Riihela, M., Sullström, R. ve Suoniemi, I.** (2008). Tax Progressivity and Recent Evolution of the Finnish Income Inequality, *Labour Institute for Economic Research Discussion Papers*, No: 246.
- Rivera-Batiz F. L.** (1982). Nontraded Goods and the Pure Theory of International Trade with Equal Numbers of Goods and Factors, *International Economic Review*, Cilt **23**, No:2, Sf. 401-409.
- Robbins, D. J.** (1995). *Earnings Dispersion in Chile after Trade Liberalization*, Harvard Institute of International Development, Cambridge, MA.
- Robbins, D. J.** (2003). The Impact of Trade Liberalization Upon Inequality in Developing Countries, A Review of Theory and Evidence, *International Policy Group Working Paper Series*, *International Labor Office*, No:13.
- Robbins, D. J., Gonzales, M. ve Menendez, A.** (1995). *Wage Dispersion in Argentina, 1976-1994: Trade Liberalization amidst Inflation, Stabilization and Overvaluation*, Harvard Institute of International Development, Cambridge, MA.

- Robbins, D. J.** (1996). HOS Hits Facts: Facts Win, Evidence on Trade and Wages in the Developing Countries, *Development Discussion Paper Series*, Harvard Institute for International Development No: 557.
- Robbins, D. J. ve Gindling, T. H.** (1999). Trade Liberalization and the Relative Wages for more-Skilled Workers in Costa Rica, *Review of Development Economics*, Cilt 3, Sf. 140-154.
- Roberts, R.** (2006). *The Choice: A Fable of Free Trade and Protection*, 3. Baskı, Prentice Hall.
- Robinson, S. ve Thierfelder, K.** (1996). The Trade-Wage Debate in a Model with Nontraded Goods: Making Room for Labor Economists in Trade Theory, *TMD Discussion Papers*, No:9.
- Rodrik, D.** (1986). Tariffs, Subsidies and Welfare with Endogenous Policy, *Journal of International Economics*, Cilt 21, Sf. 285–296.
- Romalis, J.** (2004). Factor proportions and the Commodity Structure of Trade, *The American Economic Review*, Cilt 94, No:1, Sf. 67-97.
- Rybczynski, T.** (1955). Factor Endowments and Relative Commodity Prices, *Economica*, Cilt 22, Sf. 336-41.
- Sachs, J. D. ve Larrain, F. B.** (1994). *Macroeconomics in the Global Economy*, Prentice Hall.
- Sachs, J. D. ve Warner A.** (1995). Economic Reforms and the Process of Global Integration, *Brookings Papers on Economic Activity*, Sf. 1-118.
- Saez R.** (2005). Policies towards the Tradable Sector in Chile: Recent History and Current Debates, Alındığı tarih: 17.11.2010, Adres: www.oecd.org/dataoecd/32/28/34047798.ppt.
- Sakellariou, C.** (2004). Gender-Earnings Differentials Using Quantile Regressions, *Journal of Labor Research*, Cilt 25, No: 3, Sf. 458-470.
- Sala-i Martin, X. ve Mohapatra, S.** (2002). Poverty, Inequality and the Distribution of Income in the G20, *Columbia University Department of Economics Discussion Paper Series*, No: 0203-10.
- Salinas, G. ve Aksoy, A.** (2006). Growth before and AFTER TRADE LIBERALIZATION, *World Bank Policy Research Working Paper Series*, No: 4062.
- Salter, W. E. G.** (1959). Internal and External Balance: The Role of Price and Expenditure Effects, *Economic Record*, Cilt 35, Sf. 226-238.
- Samuelson, P. A.** (1948). International Trade and the Equalisation of Factor Prices, *Economic Journal*, Cilt 58, No: 230, Sf. 163-184
- Samuelson, P. A.** (1949). International Factor-Price Equalisation Once Again, *Economic Journal*, Cilt 59, No:234, Sf. 181-197.
- Samuelson, P. A.** (1953). Prices of Factors and Goods in General Equilibrium, *Review of Economic Studies*, Cilt 21, No:1, Sf. 1-20.
- Samuelson, P. A.** (1965). *Equalization by Trade of the Interest Rate Along with the Real Wage*, Trade, Growth and the Balance of Payments, Essays in Honour of Gottfried Haberler, Chicago. Sf. 35-52.

- Samuelson, P. A.** (1971a). An Exact Hume-Ricardo-Marshall Model of International Trade, *Journal of International Economics*, Cilt **1**, Sf. 1-18.
- Samuelson, P. A.** (1971b). Ohlin was Right, *Swedish Journal of Economics*, Cilt **73**, Sf. 365-384.
- San, S. ve Polat, Ö.** (2012). Estimation of Public-Private Wage Differentials in Turkey with Error Correction, *The Developing Economies*, Cilt **50**, No:3, Sf. 285-298.
- Santis, R. A.** (2001). The 1990 Trade Liberalization Policy of Turkey: An Applied General Equilibrium Assesment, *International Economic Journal*, Cilt **15**, No: 2, Sf. 115- 130.
- Santos, M. C. ve González, M. P.** (2003). Gender Wage Differentials in the Portuguese Labour Market, *Research Centre in Industrial, Labour and Managerial Economics Discussion Paper*, No. 3.
- Sarı, R.** (2003). Gelir Dağılımında Eğitim Faktörü: Kentsel Bazda Bir Örnek, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi* ,Cilt **58**, No: 2, Sf. 177-189.
- Sarı, R. ve Güven, A.** (2007). Kalkınmada Öncelikli Yörelere Uygulamasının İller Arası Gelir Dağılımı Üzerine Etkisi, *METU Studies in Development*, Cilt **34**, No: 1, Sf. 77-96.
- Sastre, M. ve Trannoy, A.** (2002). Shapley Inequality Decomposition by Factor Components: Some Methodological Issues, *Journal of Economics*, Cilt **9**, No:1, Sf. 51-89.
- Savvides, A.** (1998). Trade Policy and Income Inequality, New Evidence, *Economics Letters*, Cilt **61**, Sf. 365-372.
- Schafgans, M. M. A. ve Stelcner, M.** (2006). Selectivity and the Gender Wage Gap Decomposition in the Presence of a Joint Decision Process,*Econometrics Papers*, No: 2006/513.
- Schwarze, J.** (1996). How Income Inequality Changed in Germany Following Reunification: An Empirical Analysis Using Decomposable Inequality Measures, *Review of Income and Wealth*, Cilt **42**, Sf. 1-11.
- Schweinberger, A. G.** (1975). Nontraded Intermediate Products and the Measurement of Protection, *Oxford Economic Papers*, Cilt **27**, No: 2, Sf. 215-231
- Schweinberger, A. G.** (1975). Pure Traded Intermediate Products and The Heckscher-Ohlin Theorem, *The American Economic Review*, Cilt **65**, No: 4, Sf. 634-643.
- Scorzafave, L. G. ve Lima, E. M. C.** (2010). *Inequality Evolution in Brazil: The Role of Cash Transfer Programs and Other Income Sources*, Research on Economic Inequality, Editör: John Bishop, Emerald Group Publishing Limited.
- Sebastian, E.** (1997). Trade Policy, Growth and Income Distribution, *The American Economic Review*, Cilt **87**, Sf. 205-210.
- Sen, A.** (1997). *On Economic Inequality*. Expanded Edition with a substantial annexe by J. E. Foster and A. Sen. Clarendon Press, Oxford.

- Seyidoğlu, H.** (2009). *Uluslararası İktisat: Teori, Politika ve Uygulama*, 15. Baskı, Seçkin Yayıncılık.
- Shapley, L.** (1953). *A Value For N-Person Games*, Contributions to the Theory of Games, Editörler: H. W. Kuhn and A. W. Tucker, Cilt 2, Princeton University Press.
- Sharer, R.** (1998). *Trade Liberalization in IMF-Supported Programs*, World Economic and Financial Surveys, Washington DC.
- Shirivasan, T. N.** (2000). *Eight Lectures on India's Economic Reforms*, Oxford University Press.
- Shorrocks, A. F.** (1980). The Class of Additively Decomposable Inequality Measures, *Econometrica*, Cilt 48, Sf. 613-625.
- Shorrocks, A. F.** (1982). Inequality Decomposition by Factor Components, *Econometrica*, Cilt 50, Sf. 193-212.
- Shorrocks, A. F.** (1983). The Impact of Income Components on the Distribution of Family Incomes, *Quarterly Journal of Economics*, Cilt 98, Sf. 311-326.
- Shorrocks, A. F.** (1999). Decomposition Procedures for Distributional Analysis: A Unified Framework Based on the Shapley Value, University of Essex: *mimeo*.
- Sicular, T. ve Morduch, J.** (2002). Rethinking Inequality Decomposition, with Evidence from Rural China, *Economic Journal*, Royal Economic Society, Cilt 112, Sf. 93-106.
- Silber, J.** (1999). *Handbook of Income Inequality Measurement*, Kluwer Academic, Boston.
- Silber, J. ve Özmucur, S.** (2000). Decomposition of Income Inequality: Evidence from Turkey, *Topics in Middle Eastern and North African Economies*, electronic journal, Cilt 2, Middle East Economic Association and Loyola University Chicago. Alındığı tarih: 17.11.2010, Adres: <http://www.luc.edu/publications/academic/>
- Silberberg, E.** (1990). *The Structure of Economics: A Mathematical Analysis*, 2. Baskı, McGraw-Hill Publishing Company.
- Sinning, M. Hahn, M. ve Bauer, T.** (2008). The Blinder-Oaxaca Decomposition for Nonlinear Regression Models, *Stata Journal*, Cilt 8, No: 4, Sf. 480-492.
- Sjaastad, L. A.** (1980a). Commercial Policy, True Tariffs and Relative Prices, Current Issues in Commercial Policy and Diplomacy, Editörler: J. Black ve B. V. Hindley, Macmillan, London.
- Sjaastad, L. A.** (1980b). The Incidence of a Uniform Tariff in Uruguay, *mimeo*.
- Sjaastad, L. A. ve Clements, K. W.** (1981). The Incidence of Protection: Theory and Measurement, *the Conference on Free Trade Movement in Latin America*, Haus Rissen, Hamburg, Germany.

- Smeets, H. D.** (1990). The Sectoral Incidence of Protection in Industrial Countries-The Case of West Germany, *Journal of Economic Studies*, Cilt **17**, No: 1, Sf. 16-25.
- Smith, A.** (1776). *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations*, London: Methuen & Co., Ltd. (Editör: K. Sutherland, 2008, Oxford Paperbacks, Oxford, UK).
- Smith, J. P. ve Welch, F. R.** (1989). Black Economic Progress after Myrdal, *Journal of Economic Literature*, Cilt **27**, No: 2, Sf. 519-564.
- Soares, R. ve d’UvaB. T.** (2002). Income, Inequality and Poverty, Serviço de Estudos e Desenvolvimento Metodológico, Departamento de Síntese e Económica de Conjuntura, Instituto Nacional de Estatística. Alındığı tarih: 17.11.2010, Adres: http://www.ine.pt/ngt_server/attachfileu.jsp?look_parentBoui=107124&att_display=n&att_download=y
- Song, E. Y.** (1996). Voluntary Export Restraints and Strategic Technology Transfers, *Journal of International Economics*, Cilt **40**, No:1–2, Sf. 165-186.
- Stiglitz, J.** (2000). *Economics of Public Sector*, 3. Baskı, W. W. Norton and Company, Newyork.
- Stolper, W. F. ve Roskamp, K.** (1961). Input-Output Table for East Germany, with Applications to Foreign Trade, *Bulletin of the Oxford Institute of Statistics*, Cilt **23**, No: 4, Sf. 379-392.
- Stolper, W. F. ve Samuelson, P.A.** (1941). Protection and Real Wages, *Review of Economic Studies*, Cilt **9**, Sf. 58-73.
- Su, B. ve Hesmati, A.** (2011). Analysis of Gender Wage Differential in China’s Urban Labor Market, *IZA Discussion Paper*, No: 6252.
- Suh, J.** (2009). Decomposition of the Change in the Gender Wage Gap, *Research in Business & Economics Journal*, Sf. 11-18.
- Susanlı, B. Z.** (2009). *The Gender Wage Gap in the Turkish Labor Market: Decomposition with Sample Selection Adjustment*, from Essays on Labor Markets in Developing Countries, yayımlanmamış doktora tezi.
- Swan, T. W.** (1960). Economic Control in a Dependent Economy, *Economic Record*, Cilt **36**, Sf. 51-66.
- Şimşek, H. A.** (2007). Türkiye’de 2000 Sonrasında Uygulanan İstikrar Programlarının Kamu Maliyesine Etkileri, *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, Cilt **44**, No: 512, Sf. 52-68.
- Tansel, A.** (2001). Wage Earners, Self Employed and Gender in the Informal Sector In Turkey, *Economic Research Forum for the Arab Countries, Iran and Turkey Working Paper Series*, No: 0102.
- Tansel, A.** (2005). Public-Private Employment Choice, Wage Differentials, and Gender in Turkey, *Economic Development and Cultural Change*, Cilt **53**, No: 2, Sf. 453-477.
- Tansel, A. ve Bircan, F.** (2010). Wage Inequality and Returns to Education in Turkey: A Quantile Regression Analysis, *IZA Discussion Paper Series*, No: 5417.

- Tansel, A. ve Kan, E. Ö.** (2012). The Formal/Informal Employment Earnings Gap: Evidence from Turkey, *Koç University-TÜSİAD Economic Research Forum Working Paper Series*, No: 1210.
- Tanzi, V.** (1998). Fundamental Determinants of Inequality and the Role of Government, *IMF Working Paper*, No: 98/178.
- Tatemoto, M. ve Ichimura, S.** (1959). Factor Proportions and Foreign Trade: The Case of Japan, *The Review of Economics and Statistics*, Cilt **41**, No: 4 Sf. 442-446.
- Tezel, Y. S.** (1996). Gümrük Birliği'nin yeni ortamında Türkiye'de dış ticaret politikası üstünde bazı eski düşünceler, *Dış Ticarete Durum Türk Trade Dergisi*, No: 33-34, Sf. 7-13.
- Theil, H.** (1967). *Economics and Information Theory*, North-Holland, Amsterdam.
- Theil, H.** (1972). *Statistical Decomposition Analysis*, North Holland, Amsterdam.
- Theil, H.** (1979). The Measurement of Inequality by Components of Income, *Economics Letters*, Cilt **2**, Sf. 197-199.
- Thompson, H.** (1996). International Capital and Nontraded Goods, *International Review of Economics and Finance*, Cilt **6**, No: 4, Sf. 379-390.
- Thu, N. A.** (2010). Assessing the Cost of Protection in Vietnam after Becoming WTO's Member, *Yokohama National University Departmental Bulletin Paper*, Cilt **15**, No: 4, Sf. 91-97.
- Tokarick, S.** (2002). Quantifying the Impact of Trade on Wages: The Role of Non-traded Goods, *International Monetary Fund Working Paper Series*, No: 02/191.
- Topalova, P.** (2005). Trade Liberalization, Poverty, and Inequality: Evidence from Indian Districts, *NBER Working Paper Series*, No: 11614
- Tóth, I. G.** (2003). Assessing the Effects of Economic Transition on Income Distribution: The Case of Hungary, 1987-2001, *Fifth Annual Global Development Conference "Understanding reform"*, New Delhi, India. Alındığı tarih: 17.11.2011, Adres: <http://www.tarki.hu/adatbank-h/kutjel/pdf/a680.pdf>.
- Toutkoushian R. K. ve Hoffman, E. P.** (2002). Alternatives for Measuring the Unexplained Wage Gap, *New Directions for Institutional Research Papers*, No:115.
- Travis, W. P.** (1964). *The Theory of Trade and Production*, Boston: Harvard University Press.
- Trefler, D.** (1993). International Factor Price Differences: Leontief Was Right!, *Journal of Political Economy*, Cilt **101**, No: 6, Sf. 961-987.
- Trost, R. P. ve Lee, L. F.** (1984). Technical Training and Earnings: A polychotomous Choice Model with Selectivity, *The Review of Economics and Statistics*, Cilt **66**, No:1 , Sf. 151-156.
- Tshibaka, T. B.** (1986). The Effects of Trade and Exchange Rate Policies on Agriculture in Zaire, *International Food Policy Research Institute Research Report*, No. 56.

- TÜİK.** (2009). Hanehalkı Bütçe Anketlerinin Uygulama Yöntemi: Tanım ve Kavramlar, *Hanehalkı Bütçe Anketi Raporu*, İstanbul.
- Uchimura, H.** (2005). Impact of Changes in Social Institutions on Income Inequality in China, *OECD Development Centre Working Paper*, No. 243.
- Uçtun, M.** (1992). *The Effects of Liberalization on Traded and Nontraded Goods Sectors: The Case of Turkey*, Economics and Politics of Turkish Liberalization, Editörler. T. F. Nas ve M. Odekun.
- Utkulu, U. ve Özdemir, D.** (2005). Does Trade Liberalization Cause a Long Run Economic Growth in Turkey, *Economics of Planning*, Cilt 37, Sf. 245-266.
- Ünsal E. M.** (2005). *Uluslararası İktisat: Teori, Politika ve Açık Ekonomi Makro İktisadi*, Birinci Baskı, İmaj Yayıncılık.
- Üstünel, B.** (2000). *Ekonominin Temelleri*, Dünya Kitapları, İstanbul.
- Vanek, J.** (1959). The Natural Resource Content of Foreign Trade, 1870-1955, and the Relative Abundance of Natural Resources in the United States, *The Review of Economics and Statistics*, Cilt 41, No:2, Sf. 146-153.
- Vance, C. ve Buchheim, S.** (2005). On The Application of Heckman's Sample Selection Model To Travel Survey Data: Some Practical Guidelines, *Applied Methods in Transport Planning Parallel Seminar*, Alındığı tarih: 09.12.2011, Adres: <http://www.etcproceedings.org/paper/on-the-application-of-heckman-s-sample-selection-model-to-travel-survey-data-s>.
- Veras, F.** (2004). The Impact of Trade Liberalization on the Informal Sector in Brazil, *Department of Economics Working Paper Series*, University of Brasilia, No: 314.
- Vernon, R.** (1966). International Investment and International Trade in the Product Cycle, *The Quarterly Journal of Economics*, Cilt 80, No: 2, Sf. 190-200.
- Viner, J.** (1931). Costs Curves and Supply Curve, *Zeitschrift fur Nationalökonomie*, Cilt 3, Sf. 23-46: Yeniden basım: A.E.A., Readings in Price Theory (Allen and Unwin, London), 1953.
- Vos, R. ve Jong, N.** (2000). Rising Inequality during Economic Liberalization and Crisis: Micro and Macro Causes in Ecuador Case, *ISS Working Paper Series*, No: 1765019071.
- Vos, R.** (2002). Globalization and Rising Labor Inequality in Latin America, *Conference on Globalization*, The World Bank and CEPAL, Singapore.
- Wacziarg, R.** (1998). Measuring the Dynamic Gains from Trade, *The World Bank Economic Review*, Cilt 15, No: 3, Sf. 393-429.
- Wahl, D. F.** (1961). Capital and Labor Requirements for Canada's Foreign Trade, *Canadian Journal of Economics and Political Science*, Cilt 28, No: 3, Sf: 349.

- Wahlberg, R.** (2008a). The Gender Wage Gap across the Wage Distribution in the Private and Public Sectors, *Working Papers in Economics*, School of Business, Economics and Law, University of Gothenburg, No: 317.
- Wahlberg, R.** (2008b). Part-Time Penalty in Sweden: Evidence from Quantile Regression, *Working Papers in Economics*, School of Business, Economics and Law, University of Gothenburg, No: 315.
- Waldfoegel, J.** (1998). Understanding the “family gap” in pay for women with children, *Journal of Economic Perspectives*, Cilt **12**, No: 1, Sf. 137-156.
- Walras, L.** (1877). *Elements of Pure Economics*, (1. Basım: 1958, Yeniden Basım: 2003), Routledge.
- Wan, G.veZhau, Z.** (2005). Income Inequality in Rural China: Regression-based Decomposition Using Household Data, *Review of Development Economics*, Cilt **9**, No: 1, Sf. 107-120.
- Wan, G.** (2004). Accounting for Income Inequality in Rural China: A Regression-Based Approach, *Journal of Comparative Economics*, Cilt **32**, Sf. 348–363.
- Wang, S., Benjamin, D., Brandt, L., Giles, J., Li, Y. ve Li, Y.** (2007). Inequality and Poverty in China during reform, *Poverty Monitoring, Measurement and Analysis Working Paper Series*, No: 2007-7.
- Warr, P.** (2003). Measuring and Explaining Inequality, *EADN Regional Project on Income Distribution and Sustainable Development Research Report*.
- Wei, S. J. ve Wu, Y.** (2001). Globalization and Inequality: Evidence from Within China, *NBER Working Paper Series*, No. 8611.
- Williamson, J.** (2002). Winners and Losers Over Two Centuries of Globalization, *NBER Working Paper Series*, No: 9161.
- Winters, L. A.** (2000). Trade Liberalization and Poverty, *Centre for Economic Policy Research Discussion Paper Series*, University of Sussex, No:7.
- Winters, L. A.** (2002). Trade Liberalization and Poverty: What are the Links?, *The World Economy*, Cilt **25**, No: 9, Sf. 1339-1367.
- Winters, L. A., McCalloch N. ve McKay A.** (2004). Trade Liberalization and Poverty: The Evidence So Far, *Journal of Economic Literature*, Cilt **42**, No:1, Sf. 72-115.
- Wood, A.** (1997). Openness and Wage Inequality in Developing Countries: The Latin American Challenge to East Asian Conventional Wisdom, *The World Bank Economic Review*, Cilt **11**, No: 1, Sf. 33-57.
- World Bank.** (1997). *Chile: Poverty and Income Distribution in a High-Growth Economy: 1987-1995*, Latin American and the Caribbean Region, Cilt I-II, the World Bank, Washington.
- World Bank.** (2005). *Turkey-Joint Poverty Assessment Report*, Human Development Sector Unit Europe, Central Asia Region ve Devlet İstatistik Enstitüsü, No: 29619-TU.

- Xu, B.** (2003a). Trade Liberalization, Wage Inequality and Endogenously Determined Nontraded Goods, *Journal of International Economics*, Cilt **60**, Sf. 417-431.
- Xu, K.** (2003b). How Has the Literature on Gini's Index Evolved in the Past 80 Years?, *Dalhousie University Working Papers*, No: howgini. (Chinese version: *China Economic Quarterly*), Cilt **2**, No: 4, Sf. 757-778.
- Yakupoglu, A.** (2010). Merkez Bankasının 2002- 2009 Yılları Arasında Uyguladığı Para Politikası ve Kur Rejiminin Genel Bir Analizi, *Maliye Finans Yazıları*, Cilt **24**, No: 88. Sf. 35-54.
- Yapraklı, S.** (2007). Ticari ve Finansal Dışa Açıklık ile Ekonomik Büyüme arasındaki İlişki: Türkiye Üzerine Bir Uygulama, *Ekonometri ve İstatistik Dergisi*, Cilt **5**.
- Yaşın, D.** (2010). Türkiye'de Büyüme, Gelir Dağılımı ve İşsizlik Arasındaki İlişkinin Analizi (1987-2009): Büyüme, Daha Adil Gelir Dağılımını Getirdi Mi? İşsizliği Azalttı Mı?, Alındığı Tarih: 12.11.2011, Adres: http://www.tcmb.gov.tr/yeni/iletisimgm/dilek_yasin.pdf.
- Yumuşak, İ. G. ve Bilen, M.** (2000). Gelir Dağılımı-Beşeri Sermaye İlişkisi ve Türkiye Üzerine Bir Değerlendirme, *K. Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt **1**, No:1, Sf. 77-96.
- Yun, M. S.** (2000a). Decomposition Analysis for a Binary Choice Model, *Rutgers University Department of Economics Departmental Working Papers*, No: 2000-01.
- Yun, M. S.** (2000b). Selection Bias and the Decomposition of Wage Differentials, *Rutgers University, Department of Economics Departmental Working Papers*, No: 1999-11.
- Yun, M. S.** (2004). Decomposing Differences in the First Moment, *Economics Letters*, Cilt **82**, No: 2, Sf. 275-280.
- Yun, M. S.** (2007a). An extension of the Oaxaca decomposition using generalized residuals, *Journal of Economic and Social Measurement*, Cilt **32**, Sf. 15-22.
- Yun, M. S.** (2007b). Wage Differentials, Discrimination and Inequality: A Cautionary Note on the Juhn, Murphy and Pierce Decomposition Method, *IZA Discussion Paper*, No: 2937.
- Yükseler, Z. ve Türkan, E.** (2008). Türkiye'de Hanehalkı: İşgücü, Gelir, Harcama ve Yoksulluk Açısından Analizi, Yayın No: TÜSİAD-T/2008-03/455, TÜSİAD Yayını.
- Zandvakili, S. ve Mills, J.** (1997). Statistical Inference via Bootstrapping for Measures of Inequality, *Journal of Applied Econometrics*, Cilt **12**, Sf. 133-150.
- Zandvakili, S.** (2000). Dynamics of Earnings Inequality among Female-Headed Households in the United States, *Journal of Socio-Economics*, Cilt **29**, Sf. 73-89.
- Zhang, H.** (2004). Self-Selection and Wage Differentials in Urban China: A Polychotomous Model with Selectivity, Alındığı tarih: 09.12.2011,

Adres: http://mumford.albany.edu/chinanet/shanghai2005/zhanghongliang_en.pdf

- Zhao, Y.** (2000). Rural-to-urban labour migration in China: the past and the present, *Rural Labour Flows in China*, Berkeley, University of California Press, Sf. 15–33.
- Zhao, Y.** (2002). Earnings Differentials between State and Non-State Enterprises in Urban China, *Pacific Economic Review*, Cilt 7, No: 1, Sf. 181-197.
- Zhu, S. C. ve Treffer, D.** (2005). Trade and Inequality in Developing Countries: A General Equilibrium Analysis, *Journal of International Economics*, Cilt 65, Sf. 21– 48.
- Zou, H.** (t.y). Earning Differential between Formal and Informal Employees in China, Alındığı Tarih: 09.12.2011, Adres: <http://www.mgt.sugiyama-u.ac.jp/jepa69/paper/18/paper%20sa.PDF>.

EKLER

EK A: Ticarete-Konu-Olan ve Ticarete-Konu-Olmayan Faaliyetler Ayrımı

EK B: Ürün Fiyatlarındaki Değişimin Üretim Faktör Yoğunlukları Üzerindeki Etkisinin İncelenmesi

EK C: Çeşitli Fonksiyonel Gelir Kaynaklarına Göre Gelir Eşitsizliği Göstergeleri

EK D: :Çeşitli Fonksiyonel Gelir Kaynaklarına Göre Eşitsizliğin Ayrıştırılması

Ek E: Çeşitli Fonksiyonel Gelir Kaynaklarına Göre Eşitsizliğindeki Değişimin Ayrıştırılması

Ek F: Gelir Eşitsizliğindeki Değişim Üzerine Gelir Kaynaklarının Etkilerinin Farklı Bir Açıdan İncelenmesi

EK G: Blinder-Oaxaca (1973) Ayrıştırma Yöntemi ile Ücret Farklılığının İncelenmesi

EK H: Kantil Regresyon Ayrıştırma Yöntemi ile Ücret Farklılığının İncelenmesi

EK A: Ticarete-Konu-Olan ve Ticarete-Konu-Olmayan Faaliyetler Ayrımı

Ana iktisadi faaliyet kolları, aşağıdaki Çizelge A.1’de gösterildiği gibi üretim yaptıkları pazarlara bağlı olarak iki farklı faaliyet altında toplulaştırılabilmektedir.

Çizelge A.1: Ticarete-Konu-Olan ve Ticarete-Konu-Olmayan Faaliyetler

Ana İktisadi Faaliyet Kolları	
Ticarete-Konu-Olan Faaliyetler	Tarım, avcılık ve ormancılık Balıkçılık Madencilik ve taş ocakçılığı İmalat Sanayi Elektrik gaz, buhar, su ve kanalizasyon İnşaat ve bayındırlık işleri Toptan ve perakende ticaret; motorlu taşıtlar, motosiklet, kişisel ve ev eşyalarının tamiri gibi hizmetler Konaklama (otel) ve yiyecek (lokanta) hizmeti faaliyetleri
Ticarete-Konu-Olmayan Faaliyetler	Ulaştırma ve depolama hizmetleri Bilgi ve iletişim hizmetleri Finans ve sigorta faaliyetleri Gayrimenkul faaliyetleri Mesleki, bilimsel ve teknik faaliyetler İdari ve destek hizmet faaliyetleri Kamu yönetimi ve savunma; zorunlu sosyal güvenlik Eğitim faaliyetleri İnsan sağlığı ve sosyal hizmet faaliyetleri

EK B: Ürün Fiyatlarındaki Değişimin Üretim Faktör Yoğunlukları Üzerindeki Etkisinin İncelenmesi

Stolper-Samuelson teoremi ile ulaşılabilecek bir diğer sonuç üretim miktar fiyatlarındaki değişimin faktör yoğunlukları üzerine etkisi ile ilgilidir. Birinci faaliyette üretilen ürünün fiyatı olan p_1 değeri arttığında her bir faaliyetteki emek sermaye oranının oluşan bu yeni durumdan ne şekilde etkileyeceği ile ilgili bir inceleme gerçekleştirilmesi arzu edildiğinde aşağıda gösterilen ilişkiler söz konusu olacaktır.

İlk olarak bu durumda birinci faaliyetin emek yoğun bir üretim içerisinde olduğu varsaydığında Bölüm 3'deki ana metin içerisinde elde edilen eşitliklerden de görüleceği üzere, herhangi bir faaliyet j 'deki emek sermaye oranı $L_j/K_j = a_{Lj}/a_{Kj}$ şeklinde ifade edilebilmektedir.

Bu eşitlikte yer alan a_{ij} ile simgelenen ifadeler üretim faktörleri emek ve sermayenin fiyatı olan ve sırasıyla w ve r ile gösterilen faktör fiyatlarının ve çıktı fiyatlarının bir fonksiyonu olduğundan aşağıdaki eşitliğe ulaşılabilmektedir:

$$\frac{a_{Lj}}{a_{Kj}} = g(w^*(p_1, p_2), r^*(p_1, p_2)) \quad (\text{B.1})$$

Zincir kuralının uygulanması ile yukarıdaki eşitliğin ürün fiyatına göre kısmi türevinin alınması sonucunda aşağıdaki eşitlik elde edilebilmektedir:

$$(a_{Kj})^2 \frac{\partial(a_{Lj}/a_{Kj})}{\partial p_1} = a_{Kj} \left(\frac{\partial a_{Lj}}{\partial w} \frac{\partial w}{\partial p_1} + \frac{\partial a_{Lj}}{\partial r} \frac{\partial r}{\partial p_1} \right) - a_{Lj} \left(\frac{\partial a_{Kj}}{\partial w} \frac{\partial w}{\partial p_1} + \frac{\partial a_{Kj}}{\partial r} \frac{\partial r}{\partial p_1} \right) \quad (\text{B.2})$$

Eşitlik (B.2)'de yer alan ifadeler yeniden düzenlendiğinde ise aşağıdaki eşitliğe ulaşılmaktadır:

$$(a_{Kj})^2 \frac{\partial(a_{Lj}/a_{Kj})}{\partial p_1} = \left(a_{Kj} \frac{\partial a_{Lj}}{\partial w} - a_{Lj} \frac{\partial a_{Kj}}{\partial w} \right) \frac{\partial w}{\partial p_1} + \left(a_{Kj} \frac{\partial a_{Lj}}{\partial r} - a_{Lj} \frac{\partial a_{Kj}}{\partial r} \right) \frac{\partial r}{\partial p_1} < 0 \quad (\text{B.3a})$$

Aslında elde edilen bu sonuç eşitlik (3.39)'daki maliyet minimizasyonu alt modellerinden türetilen karşılaştırmalı istatistiklerinin devam niteliğini taşımaktadır. Her iki faaliyet için, bu modellerin karşılaştırmalı istatistikleri aşağıdaki sonuçları vermişti (eşitlik 3.50):

$$\frac{\partial a_{Lj}}{\partial w} < 0 \quad j = 1, 2 \quad (\text{B.4a})$$

$$\frac{\partial a_{Kj}}{\partial r} < 0 \quad j = 1, 2 \quad (\text{B.4b})$$

$$\frac{\partial a_{Lj}}{\partial r} > 0 \quad j = 1, 2 \quad (\text{B.4c})$$

$$\frac{\partial a_{Kj}}{\partial w} > 0 \quad j = 1, 2 \quad (\text{B.4d})$$

Bu işaret değerlerini ve eşitlik (3.64)'ü eşitlik (B.3)'ün içerisine yerleştirildiğinde, y_1 ile simgelenen birinci faaliyetin üretimi emek yoğun olduğu durumda aşağıdaki sonuç ortaya çıkmaktadır:

$$\frac{\partial a_{Lj}/a_{Kj}}{\partial p_1} < 0 \quad j = 1, 2 \quad (\text{B.5a})$$

Benzer şekilde, y_2 ile simgelenen ikinci faaliyete ilişkin değişimlere göre aynı yol izlendiğinde aşağıdaki eşitlik elde edilmektedir:

$$(a_{Kj})^2 \frac{\partial(a_{Lj}/a_{Kj})}{\partial p_2} = \left(a_{Kj} \frac{\partial a_{Lj}}{\partial w} - a_{Lj} \frac{\partial a_{Kj}}{\partial w} \right) \frac{\partial w}{\partial p_2} + \left(a_{Kj} \frac{\partial a_{Lj}}{\partial r} - a_{Lj} \frac{\partial a_{Kj}}{\partial r} \right) \frac{\partial r}{\partial p_2} > 0 \quad (\text{B.3b})$$

Eşitlik (B.3a) ve (B.3b) arasındaki tek fark $\partial w/\partial p_1$ ve $\partial r/\partial p_1$ ifadeleri yerine $\partial w/\partial p_2$ ve $\partial r/\partial p_2$ ifadelerinin eşitlikte yer almasıdır. Bu ikili terimler birbirleri ile ters işarete sahip olduklarından aşağıdaki sonuca ulaşılmaktadır.

$$\frac{\partial a_{Lj}/a_{Kj}}{\partial p_2} > 0 \quad j = 1, 2 \quad (\text{B.5b})$$

Eşitlik (B.5) eğer emek yoğun malın fiyatı artarsa, bu durumda her iki faaliyette de emek sermaye oranının azalacağını göstermektedir. p_1 değerinin artması ile, daha fazla emek yoğun ürün üretilirken, daha az sermaye yoğun ürün üretilcektir. Bu durum emeğin talebinde net bir artışa sebep olacaktır. Fakat ekonomi içerisindeki toplam emek sabit olduğundan bu yeni duruma ekonomi iki farklı türde cevap verebilmektedir. Eşitlik (B.3)'e göre, ya w ile gösterilen emek ücretinin artması yoluna gidilmekte veya r ile gösterilen sermayenin fiyatı azaltılabilmektedir.

EK C: :Çeşitli Fonksiyonel Gelir Kaynaklarına Göre Gelir Eşitsizliği Göstergeleri

Ticarete-Konu-Olan ve Konu-Olmayan Emek ve Emek-Dışı Gelir Kaynaklarının Gelir Eşitsizliğindeki Önemi

Çizelge C.1: Ticarete-Konu-Olan ve Konu-Olmayan Emek Geliri ve Emek-Dışı Gelir Kaynaklarına İlişkin Betimleyici İstatistikler

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Ticarete-Konu-Olan Emek Geliri								
Örneklem Büyüklüğü	1485	3398	1223	1331	1261	1354	1182	1466
Ortalama HH Büyüklüğü	4.38	4.36	4.42	4.55	4.34	4.49	4.25	4.21
Yıllık Ort. Hanehalkı Geliri	7900	9470	11400	13180	15206	16202	17564	19368
Yıllık Ort. Eşdeğer Bireysel Gelir	4010	4770	5740	6530	7654	8102	8929	9990
Ticarete-Konu-Olmayan Emek Geliri								
Örneklem Büyüklüğü	3403	8020	2664	2681	2928	2792	2903	3378
Ortalama HH Büyüklüğü	4.58	4.34	4.39	4.42	4.39	4.27	4.23	4.11
Yıllık Ort. Hanehalkı Geliri	8180	10100	12300	14380	16621	18715	21510	23769
Yıllık Ort. Eşdeğer Bireysel Gelir	4150	5210	6340	7421	8498	9738	11161	12815
Emek Dışı Gelir								
Örneklem Büyüklüğü	4653	14323	4654	4530	4361	4387	4458	5178
Ortalama HH Büyüklüğü	3.98	4.04	3.92	3.87	3.80	3.77	3.58	3.54
Yıllık Ort. Hanehalkı Geliri	9120	10300	12500	14222	16475	17545	20111	20734
Yıllık Ort. Eşdeğer Bireysel Gelir	4890	5530	6820	7790	8935	9606	11135	11756

Çizelge C.2: Ticarete-Konu-Olan ve Konu-Olmayan Emek Geliri ve Emek Dışı Gelir Kaynaklarına Göre Gelir Eşitsizliği Ölçütleri

	Toplam Gelir	Ticarete-Konu-Olan Emek Geliri	Ticarete-Konu-Olmayan Emek Geliri	Emek Dışı Gelir
Yıllar				
	<i>Gini Katsayısı</i>			
2002	0.44	0.40	0.40	0.47
2003	0.43	0.39	0.40	0.45
2004	0.41	0.37	0.39	0.44
2005	0.39	0.39	0.38	0.40
2006	0.38	0.35	0.37	0.39
2007	0.38	0.34	0.37	0.39
2008	0.39	0.34	0.37	0.41
2009	0.39	0.34	0.37	0.42
	<i>Logaritmik Sapmaların Ortalaması</i>			
2002	0.34	0.28	0.28	0.38
2003	0.32	0.27	0.28	0.35
2004	0.30	0.24	0.26	0.34
2005	0.28	0.28	0.26	0.29
2006	0.25	0.22	0.24	0.27
2007	0.25	0.20	0.23	0.27
2008	0.26	0.21	0.25	0.29
2009	0.28	0.21	0.25	0.33
	<i>Theil indeksi</i>			
2002	0.40	0.27	0.29	0.48
2003	0.37	0.30	0.30	0.42
2004	0.33	0.24	0.27	0.39
2005	0.28	0.30	0.25	0.30
2006	0.26	0.21	0.23	0.29
2007	0.25	0.19	0.23	0.29
2008	0.27	0.20	0.25	0.30
2009	0.29	0.20	0.25	0.35
	<i>Değişkenlik Katsayısının Karesinin Yarısı</i>			
2002	1.05	0.35	0.46	1.42
2003	0.76	0.56	0.50	0.91
2004	0.61	0.32	0.38	0.78
2005	0.44	0.56	0.31	0.47
2006	0.40	0.28	0.30	0.49
2007	0.37	0.23	0.28	0.47
2008	0.40	0.25	0.34	0.47
2009	0.50	0.25	0.33	0.70
	<i>Atkinson İndeksi ($\epsilon=1$)</i>			
2002	0.29	0.25	0.24	0.32
2003	0.27	0.23	0.24	0.30
2004	0.26	0.22	0.23	0.28
2005	0.24	0.24	0.23	0.25
2006	0.22	0.20	0.21	0.23
2007	0.22	0.18	0.21	0.24
2008	0.23	0.19	0.22	0.25
2009	0.24	0.18	0.22	0.28

Ticarete-Konu-Olan ve Konu-Olmayan Emek ve Mütēşebbis Geliri Kaynaklarının Gelir Eşitsizliğindeki Önemi

Çizelge C.3: Ticarete-Konu-Olan ve Konu-Olmayan Emek ve Mütēşebbis Geliri ve Emek-Mütēşebbis Dışı Gelir Kaynaklarına İlişkin Betimleyici İstatistikler

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Ticarete-Konu-Olan Emek Geliri								
Örneklem Büyüklüğü	1512	3458	1238	1378	1299	1406	1213	1506
Ortalama HH Büyüklüğü	4.39	4.37	4.42	4.56	4.36	4.50	4.26	4.24
Yıllık Ort. Hanehalkı Geliri	7930	9510	11500	13310	15285	16341	17704	19542
Yıllık Ort. Eşdeğer Bireysel Gelir	4020	4780	5780	6584	7689	8164	9012	10052
Ticarete-Konu-Olmayan Emek Geliri								
Örneklem Büyüklüğü	3465	8128	2709	2735	2988	2839	2965	3454
Ortalama HH Büyüklüğü	4.58	4.36	4.40	4.43	4.40	4.28	4.24	4.13
Yıllık Ort. Hanehalkı Geliri	8280	10200	12400	14544	16828	18844	21713	23934
Yıllık Ort. Eşdeğer Bireysel Gelir	4190	5240	6390	7493	8602	9790	11249	12878
Ticarete-Konu-Olan Müt. Geliri								
Örneklem Büyüklüğü	777	3720	1081	998	946	829	716	1035
Ortalama HH Büyüklüğü	4.92	5.14	5.06	4.88	4.72	4.81	4.42	4.42
Yıllık Ort. Hanehalkı Geliri	9730	9770	11400	12990	15060	16047	20475	18465
Yıllık Ort. Eşdeğer Bireysel Gelir	4740	4620	5480	6322	7370	7938	10134	9421
Ticarete-Konu-Olmayan Müt. Geliri								
Örneklem Büyüklüğü	1332	3430	1133	1075	1003	1000	968	1070
Ortalama HH Büyüklüğü	4.69	4.55	4.47	4.36	4.34	4.45	4.21	4.13
Yıllık Ort. Hanehalkı Geliri	13100	15400	19500	20593	25025	27317	31786	34342
Yıllık Ort. Eşdeğer Bireysel Gelir	6540	7760	10000	10692	12766	13811	16259	18561
Emek ve Mütēşebbis Dışı Gelir								
Örneklem Büyüklüğü	2452	6995	2379	2354	2309	2452	2676	2955
Ortalama HH Büyüklüğü	3.27	3.18	3.12	3.17	3.14	3.10	3.09	2.96
Yıllık Ort. Hanehalkı Geliri	6680	8050	9580	11593	13053	13821	15491	16245
Yıllık Ort. Eşdeğer Bireysel Gelir	4010	4890	5850	7010	7795	8374	9437	9998

Çizelge C.4: Ticarete-Konu-Olan ve Konu-Olmayan Emek ve Müt. Geliri ve Emek-Müt. Dışı Gelir Kaynaklarına Göre Gelir Eşitsizliği Ölçütleri

	Toplam Gelir	Ticarete-Konu-Olan Emek Geliri	Ticarete-Konu-Olmayan Emek Geliri	Ticarete-Konu-Olan Müt. Geliri	Ticarete-Konu-Olmayan Müt. Gelir	Emek ve Müt. Dışı Gelir
Yıllar						
	<i>Gini Katsayısı</i>					
2002	0.44	0.40	0.40	0.46	0.49	0.41
2003	0.43	0.39	0.40	0.46	0.47	0.36
2004	0.41	0.37	0.39	0.47	0.45	0.34
2005	0.39	0.39	0.38	0.43	0.41	0.34
2006	0.38	0.36	0.37	0.42	0.41	0.32
2007	0.38	0.33	0.36	0.42	0.42	0.31
2008	0.39	0.34	0.37	0.46	0.42	0.33
2009	0.39	0.34	0.37	0.43	0.44	0.35
	<i>Logaritmik Sapmaların Ortalaması</i>					
2002	0.34	0.28	0.28	0.37	0.43	0.30
2003	0.32	0.27	0.27	0.37	0.39	0.23
2004	0.30	0.25	0.27	0.39	0.35	0.20
2005	0.28	0.27	0.26	0.32	0.29	0.22
2006	0.25	0.23	0.24	0.30	0.28	0.18
2007	0.25	0.20	0.23	0.31	0.31	0.17
2008	0.26	0.21	0.25	0.37	0.31	0.19
2009	0.28	0.21	0.24	0.37	0.33	0.23
	<i>Theil indeksi</i>					
2002	0.40	0.27	0.29	0.43	0.51	0.46
2003	0.37	0.30	0.30	0.44	0.45	0.27
2004	0.33	0.24	0.27	0.46	0.41	0.21
2005	0.28	0.30	0.25	0.33	0.31	0.22
2006	0.26	0.22	0.24	0.31	0.33	0.18
2007	0.25	0.19	0.23	0.34	0.33	0.16
2008	0.27	0.20	0.24	0.39	0.32	0.19
2009	0.29	0.20	0.24	0.34	0.39	0.25
	<i>Değişkenlik Katsayısının Karesinin Yarıısı</i>					
2002	1.05	0.34	0.46	1.00	1.05	2.38
2003	0.76	0.55	0.49	1.08	0.89	0.52
2004	0.61	0.33	0.38	1.09	0.76	0.30
2005	0.44	0.54	0.31	0.48	0.50	0.34
2006	0.40	0.29	0.30	0.44	0.59	0.22
2007	0.37	0.23	0.28	0.57	0.52	0.19
2008	0.40	0.26	0.33	0.64	0.47	0.24
2009	0.50	0.25	0.33	0.56	0.74	0.49
	<i>Atkinson İndeksi ($\epsilon=1$)</i>					
2002	0.29	0.24	0.24	0.31	0.35	0.26
2003	0.27	0.23	0.24	0.31	0.32	0.21
2004	0.26	0.22	0.23	0.32	0.30	0.18
2005	0.24	0.24	0.23	0.28	0.25	0.20
2006	0.22	0.21	0.21	0.26	0.25	0.16
2007	0.22	0.18	0.21	0.27	0.27	0.16
2008	0.23	0.19	0.22	0.31	0.26	0.18
2009	0.24	0.19	0.22	0.31	0.28	0.21

EK D: :Çeşitli Fonksiyonel Gelir Kaynaklarına Göre Eşitsizliğin Ayırıştırılması

Ana metin içerisinde yer alan farklı gelir gruplarını daha da detaylı inceleyebilmek amacıyla, aşağıdaki gibi iki farklı gelir grubu daha oluşturulmuştur. Bu gelir gruplarının oluşturulmasındaki temel amaç, çeşitli fonksiyonel gelir gruplarının gelir eşitsizliğine olan etkilerinin belirlenmesinde daha derinlemesine analiz yapılmasıdır. Bu gelir gruplarının ana metin yerine bu ek bölümde yer almasının sebebi ise, ana metin içerisinde fazla yer işgal etmeden incelemeyi daha da detaylandırmaktır.

Bu bağlamda bu ek bölümde, ilk olarak emek geliri elde eden ticarete-konu-olan ve ticarete-konu-olmayan hanehalkları ve emek dışı gelir elde eden hanehalkları olarak gruplandırılma yapılmıştır. Böylelikle, sadece emek geliri diğer gelir kaynaklarından ayrı tutularak, ticarete-konu-olan ve ticarete-konu-olmayan sektörlerdeki ücret gelirlerinin eşitsiz üzerindeki katkıları belirlenmiş olacaktır. Bu ampirik inceleme sonucunda elde edilecek sonuç, yukarıdaki ana metin içerisinde detaylı bir biçimde ticarete-konu-olan ve ticarete-konu-olmayan sektörlerdeki ücret düzeyini etkileyen faktörlerin belirlendiği teorik bölümde elde edilen önermelerin ampirik olarak test edilmesine olanak tanıyacaktır.

İkinci olarak ise en detaylı gelir kaynağı gruplandırılması yapılmıştır. Bütün ekonomi, emek geliri elde eden ticarete-konu-olan ve olmayan hanehalkları, müteşebbis geliri elde eden ticarete-konu-olan ve olmayan hanehalkları ve emek ve müteşebbis geliri dışında gelir elde eden hanehalkları olmak üzere beş ana gelir kaynağı altında toplulaştırılmıştır. Bu gelir grubunun gelir eşitsizliğine olan katkılarının ayırıştırılması ile ekonominin bütününde, ticarete-konu-olan ve ticarete-konu-olmayan hanehalklarının elde ettikleri emek ve müteşebbis gelirinin ayrı ayrı gelir eşitsizliğine yaptıkları katkıların derecesi belirleneceğinden, hangi sektördeki gelir kaynaklarının daha yoğun olarak eşitsizlik üzerinde rolü olduğu net bir biçimde açığa çıkacaktır.

Ticarete-Konu-Olan ve Konu-Olmayan Emek Geliri ve Emek Dışı Gelir Kaynaklarının Gelir Eşitsizliğindeki Önemi

Bu gelir grubunda fonksiyonel gelir kaynakları emek geliri elde eden ticarete-konu-olan ve konu olmayan gelir gruplarının ve emek dışı gelir elde eden gelir grubunu içermektedir. Bu gelir grubunun gelir eşitsizliğine olan katkılarının belirlendiği analiz sonuçları Çizelge D.1’de verilmektedir.

Bu çizelgede yer alan sonuçlara bakıldığında, ilk bloktaki sonuçlar, emek dışı gelir elde edenlerin ticarete-konu-olan ve konu olmayan sektörlerde emek geliri elde edenlere göre daha fazla katkıda bulunduğu anlaşılmaktadır. Emek dışı gelir grubunun katkısı her bir yıl için %60 civarında değişmektedir. Ticarete-konu-olmayan emek geliri grubunun gelir eşitsizliğine olan katkısına bakıldığında ise bu yüzdesel katkı 2003 yılında %18.0 düzeyinde iken, 2005 ve 2009 yıllarında sırasıyla %20.9 ve %28.6 seviyelerindedir. Buna karşın Çizelge C.1’de ikinci blokta yer alan bu grubun toplam gelir içerisindeki payı ise, inceleme dönemindeki her bir yıl için hemen hemen aynı düzeyde seyretmekte ve toplam gelirin %30-35’ini kapsamaktadır. Ticarete-konu-olan sektörde emek geliri elde eden gelir kaynağı grubunun gelir eşitsizliğine katkısı diğer iki gelir kaynağı grubu ile karşılaştırıldığında oldukça düşük düzeydir. Bu gelir kaynağı grubunun katkısı inceleme dönemi içerisinde değişken %5-12 düzeylerindedir. Bu gelir kaynağı grubunun toplam gelir içerisindeki payı ise %12-15 düzeyindedir.

Dolayısıyla, bu çizelge yer alan sonuçlar değerlendirildiğinde, her iki sektördeki emek gelir kaynağı gruplarının eşitsizliğe olan katkılarının emek dışı gelir kaynağı grubu ile karşılaştırıldığında oldukça düşük düzeylerde kaldığı görülmektedir.

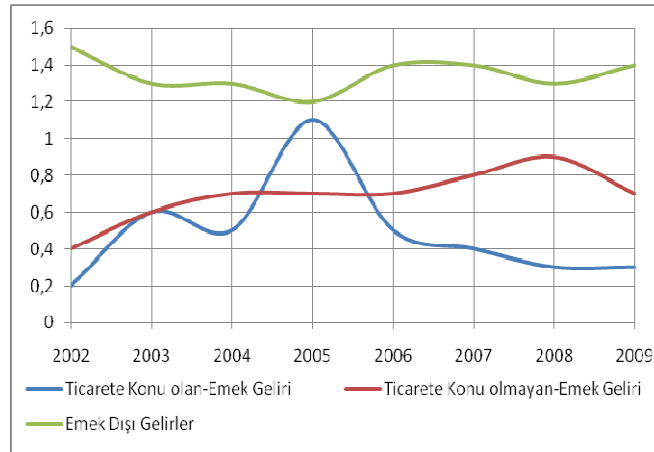
Her iki sektörün emek geliri elde eden gelir gruplarının eşitsizlik üzerine olan etkileri bağlamında kendi içlerinde karşılaştırıldığında, ticarete-konu-olmayan emek geliri grubunun ticarete-konu-olan emek geliri grubuna oranla eşitsizliğe olan katkısının daha yüksek olduğu görülmektedir. Elde edilen bu sonuç teorik beklentilerle uyumludur. Zira uygulanmakta olan

harcama politikaları yolu ile ticarete-konu-olmayan iktisadi faaliyetlere yönelik gelir yaratma süreçleri oluşturulduğundan, harcamalar bu faaliyetlere yönlendirilmektedir. Bu grubun hedef alınması ile bu gelir kaynağının gelirlerinde yaşanan orantısız artış, gelir dağılımı üzerinde olumsuz etki yaratmaktadır.

Çizelge D.1: Ticarete-Konu-Olan ve Konu-Olmayan faaliyetlerin genel eşitsizlik üzerine olan katkıları(%)

Faaliyetlere Göre Gelir Kaynakları	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
<i>Gelir Kaynaklarının Toplam Eşitsizliğe Olan Katkıları (1)</i>								
Ticarete-Konu-Olan-Emek Geliri	2.9	7.6	6.4	17.8	6.6	7.1	4.0	4.2
Ticarete-Konu-Olmayan-Emek Geliri	10.8	18.0	20.9	20.6	25.3	28.9	32.9	28.6
Emek Dışı Gelirler	86.3	74.4	72.6	61.7	68.1	64.0	63.1	67.2
<i>Toplam Gelir İçerisindeki Faktör Payları (2)</i>								
Ticarete-Konu-Olan-Emek Geliri	12.9	12.8	12.6	16.2	14.3	16.8	14.0	15.1
Ticarete-Konu-Olmayan-Emek Geliri	26.8	30.5	30.4	31.1	35.8	36.7	38.1	38.3
Emek Dışı Gelirler	57.3	56.8	57.0	52.7	50.0	46.5	47.9	46.6
<i>Görelî Eşitsizlik Göstergesi[(1)/(2)]</i>								
Ticarete-Konu-Olan-Emek Geliri	0.2	0.6	0.5	1.1	0.5	0.4	0.3	0.3
Ticarete-Konu-Olmayan-Emek Geliri	0.4	0.6	0.7	0.7	0.7	0.8	0.9	0.7
Emek Dışı Gelirler	1.5	1.3	1.3	1.2	1.4	1.4	1.3	1.4

Çizelge D.1’de üçüncü blokta yer alan görelî eşitsizlik göstergelerine ilişkin grafiksel gösterimi aşağıdaki Şekil D.1’de verilmektedir. Elde edilen bu sonuçlara göre, emek dışı gelirlerin görelî eşitsizlik değeri diğer iki gelir kaynağı grubu ile karşılaştırıldığında, çok yüksek seviyelerdedir. Bu durum, bu gelir kaynağının gelir eşitsizliğine olan katkısının görelî olarak toplam gelir içerisindeki payından fazla olmasından kaynaklanmaktadır. İnceleme dönemi boyunca bu görelî eşitsizlik değeri her bir yıl için 1.2 değerinin altına düşmemektedir. Şekil D.1’de yer alan görelî eşitsizlik değerleri, her bir gelir kaynağının toplam gelir içerisindeki payında bir değişiklik olduğunda eşitsizlikte yaşanacak marjinal değişimi gösterdiğinden, emek dışı gelirlerin eşitsizlik üzerine olan etkisi en fazla olan gelir kaynağı grubu olduğu söylenebilmektedir.

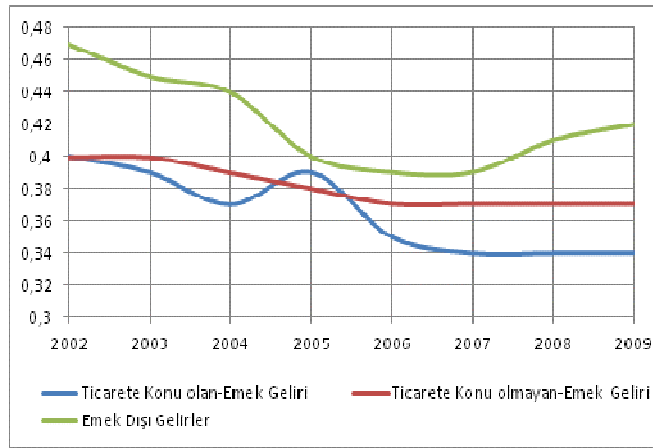
Şekil D.1: Emek Dışı Gelir ve Ticarete-Konu-Olan ve Konu-Olmayan Emek Gelirlerinin Görelî Eşitsizlik Göstergeleri

Diğer taraftan ticarete-konu-olan ve ticarete-konu-olmayan faaliyetlerdeki emek gelir grubunun görelî eşitsizlik değerleri inceleme dönemi boyunca değişken bir yapı sergilemektedir. 2005 yılı haricinde, diğer her bir yıl için ticarete-konu-olmayan faaliyetteki emek gelir grubunun görelî eşitsizlik değeri ticarete-konu-olan faaliyetteki emek gelir grubuna göre daha üst düzeydedir. Bu durum ticarete-konu-olmayan emek gelir grubunun

eşitsizlik üzerine olan etkisinin ticarete-konu-olan emek gelir grubuna oranla daha fazla olduğuna işaret etmektedir.

Gini katsayılarının verildiği Şekil D.2'ye bakıldığında, en yüksek grup içi gelir eşitsizliğine sahip olan gelir grubunun emek dışı gelirler olduğu görülmektedir. Bu gelir grubunun sahip olduğu Gini katsayısı her bir yıl için 0.39 düzeyinin üzerindedir. Bu durum emek dışı gelir grubunun daha az eşitlikçi bir dağılıma sahip olduğunu göstermektedir.

Her iki sektördeki emek geliri grubu ise, nispeten daha düşük Gini katsayısına sahiptir. Özellikle de, ticarete-konu-olan emek geliri grubunun Gini katsayısı ticarete-konu-olmayan sektörün emek geliri grubu ile karşılaştırıldığında daha düşük düzeydedir. Örneğin, ticarete-konu-olan emek geliri grubunun Gini katsayısı 2004 yılı için 0.37 iken, ticarete-konu-olmayan emek geliri grubunun Gini katsayısı aynı yıl için 0.39'dur. Benzer şekilde, 2008 yılı için ticarete-konu-olan ve ticarete-konu-olmayan faaliyetlerin emek geliri gruplarının Gini katsayısı sırasıyla 0.34 ve 0.37 değerindedir. Dolayısıyla bu üç gelir grubu birbirleri ile karşılaştırıldığında, ticarete-konu-olan gelir grubunun nispi olarak daha eşitlikçi gelir grubu olduğu sonucuna varılmaktadır.

Şekil D.2: Gelir Kaynaklarının Grup içi Gini Katsayıları

Emek dışı gelirlerin, ticarete-konu-olan ve konu olmayan faaliyetlerdeki emek gelir gruplarının Gini katsayılarına göre daha yüksek olması aslında beklenen bir durumu işaret etmektedir. Zira gerek ticarete-konu-olan gerekse ticarete-konu-olmayan faaliyetlerdeki emek gelirleri yapı itibarı ile daha homojen bir yapı sergilemektedir. Buna karşın, emek dışı gelirler çok değişken gelir gruplarını bünyesinde barındırdığından bu gelir grubunun grup içi eşitsizliğini gösteren Gini katsayısı nispi olarak daha yüksek değerler almaktadır.

Ticarete-Konu-Olan ve Ticarete-Konu-Olmayan Emek ve Müteşebbis Geliri Kaynaklarının Gelir Eşitsizliğindeki Önemi

Bu grupta, ticarete-konu-olan ve ticarete-konu-olmayan emek ve müteşebbis gelirleri ayrı ayrı gruplandırılarak, bu grupların genel eşitsizlik üzerine olan katkıları incelenmiştir.

Çizelge D.2'de bu sınıflandırmaya ait Shorrocks (1982) ayrıştırma analizi sonuçları verilmiştir. Çizelge'deki ilk bloğa bakıldığında, gelir eşitsizliğine en fazla katkıyı yapan gelir grubunun ticarete-konu-olmayan müteşebbis gelir grubu olduğu anlaşılmaktadır. Bu gelir grubunun katkısı 2003 yılında %46.1, 2005 yılında %36.7, 2006 yılında %49.1 ve 2009 yılında %46.7 düzeyindedir. Bu gelir grubundan sonra ikinci büyük katkıyı ticarete-konu-olmayan sektördeki emek gelir grubu yapmaktadır. Bu gelir grubunun eşitsizliğe olan katkısı inceleme döneminde giderek yükselmiştir. Örneğin, 2003 yılında %18.5, 2004 yılında %18.8 iken 2007 yılında %29.6 ve 2009 yılında %29.4 düzeyindedir. Ticarete-konu-olan sektördeki emek geliri grubunun gelir eşitsizliğine olan katkısı ise oldukça düşük düzeydedir. Bu gelir grubunun katkısı 2005 yılı haricinde her bir yıl için %7-8 civarında olup, özellikle 2008 yılında %4.8 düzeyindedir. 2005 yılında ise bu katkı en yüksek değer sahip olup %18.1 düzeyindedir.

Bu gelir gruplarının toplam gelir içerisindeki paylarının yer aldığı ikinci blok incelendiğinde ise, en yüksek paya sahip olan gelir grubunun ticarete-konu-olmayan sektörlerdeki emek geliri grubu olduğu anlaşılmaktadır. Bu gelir grubunun toplam gelir içerisindeki payı %30 civarındadır. Arkasından, ikinci büyük paya sahip olan gelir grubu emek ve müteşebbis dışı gelir grubudur. Bu gelir grubunun da toplam gelir içerisindeki payı %20 düzeylerindedir. En düşük paya sahip olan gelir grubu ise ticarete-konu-olan sektördeki müteşebbis gelir grubudur. Bu gelir grupları toplam gelir içerisinde %10-15 civarında bir paya sahiptir.

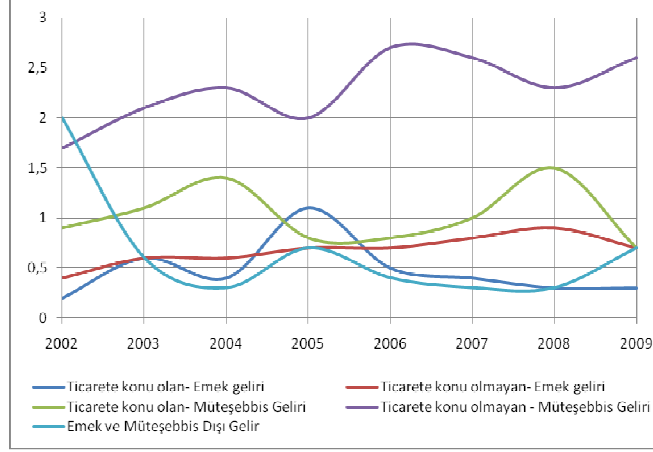
Elde edilen sonuçlar ışığında, gelir eşitsizliği üzerinde en etkili grubun ticarete-konu-olmayan sektördeki müteşebbis gelir elde eden grup olduğu anlaşılmaktadır. Daha önceki gruplandırmaların yorumlarında da bahsedildiği gibi bu grubun sahip olduğu özellik göz önüne alındığında, oldukça farklı gelir kaynaklarını içerdiğinden bu sonuçlar beklentilerle uyumludur. Zira kendi grup içi gelir düzeyleri oldukça farklı olan gelir grupları içerdiğinden gelir eşitsizliğine olan katkısının da yüksek olması olağandır. Fakat bu noktada, dikkat edilmesi gereken bir diğer unsur gelir kaynaklarının toplam gelir içerisinde sahip oldukları paylara oranla katkılarının incelenmesidir. Bir diğer ifade ile göreceli eşitsizlik değerlerinin tespit edilerek incelenmesidir. Bu inceleme ile her bir gelir grubunun toplam gelir içerisinde sahip oldukları paya kıyasla, katkıları belirlenerek, gelir eşitsizliği üzerine en fazla söz sahibi olan gelir grubu tespit edilmiş olunacaktır.

Çizelge D.2: Ticarete-Konu-Olan ve Konu-Olmayan Hanehalklarının Emek, Müteşebbis ve Emek-Müteşebbis Dışı Gelir Kaynaklarının Genel Eşitsizlik Üzerine Olan Katkısı (%)

Faaliyetlere Göre Gelir Kaynakları	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
<i>Gelir Kaynaklarının Toplam Eşitsizliğe Olan Katkısı</i>								
Ticarete-Konu-Olan- Emek Geliri	2.9	7.7	6.1	18.1	7.2	7.4	4.5	4.7
Ticarete-Konu-Olmayan- Emek Geliri	11.5	18.5	18.8	21.8	27.1	29.6	34.2	29.4
Ticarete-Konu-Olan- Müt. Geliri	16.4	17.4	19.3	10.3	8.9	8.8	12.5	6.6
Ticarete-Konu-Olmayan – Müt. Geliri	34.9	46.1	49.8	36.7	49.1	48.7	42.5	46.7
Emek ve Müteşebbis Dışı Gelir	34.3	10.4	6.0	13.1	7.7	5.4	6.3	12.6
<i>Toplam Gelir İçerisindeki Faktör Payları</i>								
Ticarete-Konu-Olan- Emek Geliri	13.4	13.1	14.8	16.9	14.9	17.5	14.5	15.7
Ticarete-Konu-Olmayan- Emek Geliri	30.9	31.2	31.8	32.1	36.9	37.5	39.5	39.4
Ticarete-Konu-Olan- Müt. Geliri	17.9	15.3	14.1	12.9	10.9	8.5	8.5	9.3
Ticarete-Konu-Olmayan – Müt. Geliri	20.6	22.1	21.5	18.1	18.1	18.9	18.2	17.7
Emek ve Müteşebbis Dışı Gelir	17.3	18.2	17.8	20.0	19.2	17.7	19.3	17.9
<i>Göreceli Eşitsizlik Göstergesi[(1)/(2)]</i>								
Ticarete-Konu-Olan- Emek Geliri	0.2	0.6	0.4	1.1	0.5	0.4	0.3	0.3
Ticarete-Konu-Olmayan- Emek Geliri	0.4	0.6	0.6	0.7	0.7	0.8	0.9	0.7
Ticarete-Konu-Olan- Müt. Geliri	0.9	1.1	1.4	0.8	0.8	1.0	1.5	0.7
Ticarete-Konu-Olmayan – Müt. Geliri	1.7	2.1	2.3	2.0	2.7	2.6	2.3	2.6
Emek ve Müteşebbis Dışı Gelir	2.0	0.6	0.3	0.7	0.4	0.3	0.3	0.7

Her bir yıl için bu gelir gruplara ait göreceli eşitsizlik göstergelerine bakıldığında ise, eşitsizliğe en fazla katkıyı yapan ticarete-konu-olmayan sektördeki müteşebbis gelir grubunun, toplam gelir içerisindeki payı çok yüksek olmadığından, göreceli eşitsizlik göstergesi birden daha yüksek değerlere sahiptir. Örneğin 2002 yılında 1.7 ve diğer yıllarda ise iki değerinin üzerindedir. Dolayısıyla, toplam gelir içerisindeki payıyla kıyaslandığında, bu gelir grubunun eşitsizliğe olan oransal katkısının oldukça yüksek olduğunu görülmektedir. Bu durum görsel çizimin yapıldığı Şekil D.3'den de net bir biçimde anlaşılmaktadır.

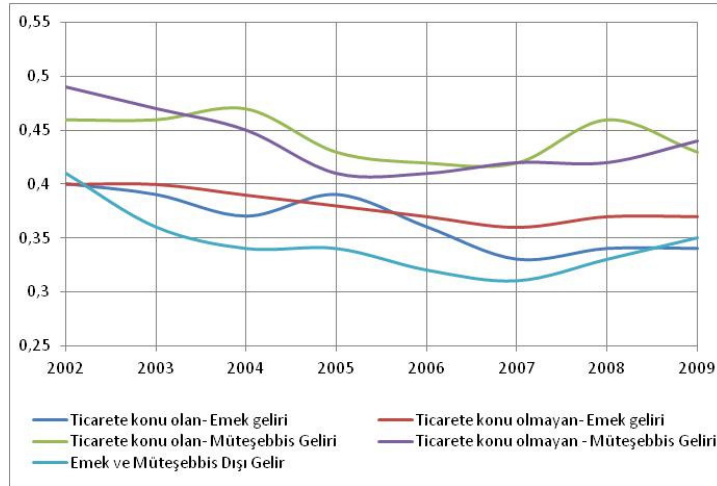
Diğer taraftan emek ve müteşebbis dışı gelir grubunun göreceli eşitsizlik değerleri, 2002 yılı haricinde diğer gelir gruplarına oranla her bir yıl için en düşük seviyededir. Ticarete-konu-olan sektördeki emek gelir grubunun göreceli eşitsizlik değerleri de her bir yıl için, 2002 yılı haricinde bir değerinin altındadır.

Şekil D.3: Emek ve Mütəşəbbis Dışı Gelir ve Ticarete-Konu-Olan ve Konu-Olmayan Emek ve Mütəşəbbis Gelirlerin Görelİ Eşİtsizlik Göstergeleri

Bir dikkat çekici durum yukarıdaki Şekil D.3'den de görüleceği üzere, 2005 yılında yaşanmaktadır. Zira 2005 yılında diğer yıllardan farklı olarak, görelİ eşİtsizlik değeri göz önüne alındığında öne çıkan grup ticarete-konu-olan emek geliri grubudur. Bu gelir grubu, emek ve mütəşəbbis dışı gelir elde eden gruptan sonra görelİ eşİtsizlik değeri yüksek olan ikinci gelir grubudur. Bu şekilde bir sonuç elde edilmesindeki temel neden, bu gelir grubunun eşİtsizliğe olan yüzdesel katkısının bu gelir grubunun toplam gelir içerisindeki payı göz önüne alındığında, bu paydan daha fazla olmasından kaynaklanmaktadır.

Bu gelir gruplarına ait grup içi Gini katsayıları ise Şekil D.4'de gösterilmektedir. Gelir grupları birbirleri ile karşılaştırıldığında, en eşİtsiz dağılıma sahip olan gelir grubunun ticarete-konu-olan mütəşəbbis gelir grubu ve ticarete-konu-olmayan mütəşəbbis gelir grubu olduğu anlaşılmaktadır. Bu durum genellikle mütəşəbbis geliri elde eden gelir grupları için oldukça olası bir durumdur. Zira daha öncede bahsedildiği üzere, bu gelir grubu yapısı itibari ile hem küçük ölçekli hem de büyük ölçekli mütəşəbbisleri içerdiğinden, grup içerisindeki gelir dağılımında bir eşİtsizlik durum söz konusu olabilmektedir.

Şekil D.4: Gelir Kaynaklarının Grup içi Gini Katsayıları

Ticarete-konu-olan emek gelir grubu ise daha öncede söz edildiği gibi, daha eşİtlikçi bir gelir dağılımına sahiptir. Zaman içerisindeki eğİlmlere bakıldığında ise, ticarete-konu-olan sektörlerdeki emek gelir grubunun gelir dağılımında yaşanan iyileşmeye benzer şekilde, ticarete-konu-olmayan emek gelir grubunda da az da olsa bir iyileşme söz konusu olduğu görülmektedir. Bir diğer göze çarpan nokta, ticarete-konu-olan ve ticarete-konu-olmayan

müteşebbis gelir gruplarında yaşanmaktadır. Zira bu gelir gruplarının her ikisinin de gelir dağılımları zaman içerisinde önce bir iyileşme gözlemlense de, 2006 yılında sonra bu iyileşme sürecini gelir dağılımlarında bozulma takip etmektedir. Örneğin, ticarete-konu-olan ve ticarete-konu-olmayan müteşebbis gelir grubunun Gini katsayıları 2002, 2006 ve 2008 yılları için sırasıyla, 0.46, 0.43, 0.46 ve 0.49, 0.41, 0.42 değerlerindedir.

Ek E: Çeşitli Fonksiyonel Gelir Kaynaklarına Göre Eşitsizlikteki Değişimin Ayırıştırılması

Bu ek bölümde ana metin içerisinde yer alan detaylı analizleri desteklemek amacıyla iki farklı gelir grubu daha oluşturulmuştur. Ana metin içerisinde bahsedilen bulguları desteklemek ve daha da derinlemesine analiz yapılması sağlayabilmek amacı ile bu ek bölüm oluşturulmuştur.

Bu bağlamda bu ek bölümde, ilk olarak ticarete-konu-olan ve ticarete-konu-olmayan emek geliri grupları olarak gruplandırılma yapılmıştır. Buradaki temel amaç, sadece emek gelirlerinin eşitsizlikteki değişim üzerine olan etkilerinin görülebilmesidir. İkinci grupta ise en detaylı grup ele alınacaktır. Bu grupta, ticarete-konu-olan ve konu olmayan emek gelir grupları, ticarete-konu-olan ve konu olmayan müteşebbis gelir grupları ve emek ve müteşebbis geliri dışındaki gelir grubu olmak üzere beş alt gelir grubu yer almaktadır. Bu detaylı analiz ile emek ve müteşebbis gelirleri ticarete-konu-olan ve ticarete-konu-olmayan sektör temelinde ayrı ayrı incelenerek etkilerinin boyutları analiz edilecektir.

Gelir Eşitsizliğinin Değişiminde Ticarete-Konu-Olan ve Ticarete-Konu-Olmayan Emek Gelir Kaynaklarının Önemi

Çizelge E.1: Ticarete-Konu-Olan ve Konu-Olmayan Emek Gelir Kaynaklarının Eşitsizlikteki Değişim Üzerine Etkileri

	Toplam Gelir	Ticarete-Konu-Olan Emek Geliri	Ticarete-Konu-Olmayan Emek Geliri	Emek Dışı Gelirler
Yıllar	<i>Gelir Kaynaklarının Toplam Gelir İçerisindeki Payı (%)</i>			
2002	100	12.9	29.8	57.3
2007	100	16.8	36.7	46.5
2009	100	15.1	38.3	46.6
	<i>Gelir Kaynaklarının Eşitsizliğe Olan Katkısı (%)</i>			
2002	100	2.9	10.8	86.3
2007	100	7.1	28.9	64.1
2009	100	4.2	28.6	67.2
	<i>Gelir Kaynaklarının Eşitsizliğe Olan Mutlak Katkısı (1000*\$f)</i>			
2002	1055	30	114	911
2007	369	26	106	236
2009	500	21	143	336
	<i>Gelir Kaynaklarının Eşitsizliği (1000*I₂)</i>			
2002	1055	5187	2465	3147
2007	369	3391	1651	1670
2009	500	3710	1782	2121
	<i>Gelir Kaynaklarının Katkılarındaki Değişim (%)</i>			
2002-2007	-65.0	-0.4	-0.7	-64.0
2007-2009	35.5	-1.4	9.9	27.1
	<i>Gelir Kaynaklarının Paylarındaki Değişimin Etkisi (%)</i>			
2002-2007	0	4.2	18.1	-22.3
2007-2009	0	-2.9	-0.3	3.2
	<i>Gelir Kaynaklarının Eşitsizliğindeki Değişimin Etkisi(%)</i>			
2002-2007	-65.1	-1.9	-7.0	-56.2
2007-2009	35.5	2.5	10.3	22.8
	<i>İki Farklı Değişimdeki Etkileşimin Etkisi (%)</i>			
2002-2007	0	-2.7	-11.8	14.5
2007-2009	0	-1.0	-0.1	1.1

Gelir Eşitsizliğinin Değişiminde Emek ve Müteşebbis Gelirinin Ticarete-Konu-Olan ve Ticarete-Konu-Olmayan Gelir Kaynaklarının Önemi

Çizelge E.2: Ticarete-Konu-Olan ve Konu-Olmayan Emek ve Müteşebbis Geliri ve Emek-Müteşebbis Gelirleri Dışındaki Gelir Kaynaklarının Eşitsizlikteki Değişim Üzerine Etkileri

	Toplam Gelir	Ticarete-Konu-Olan Emek Geliri	Ticarete-Konu-Olmayan Emek Geliri	Ticarete-Konu-Olan Müt. Geliri	Ticarete-Konu-Olmayan Müt. Geliri	Emek ve Müt. Geliri Dışındakiler
Yıllar	<i>Gelir Kaynaklarının Toplam Gelir İçerisindeki Payı (%)</i>					
2002	100	13.4	30.9	17.9	20.6	17.3
2007	100	17.5	37.5	8.5	18.9	17.7
2009	100	15.7	39.4	9.3	17.7	17.9
	<i>Gelir Kaynaklarının Eşitsizliğe Olan Katkısı (%) (100*Sf)</i>					
2002	100	2.9	11.5	16.4	34.9	34.3
2007	100	7.4	29.6	8.8	48.7	5.4
2009	100	4.7	29.4	6.6	46.7	12.6
	<i>Gelir Kaynaklarının Eşitsizliğe Olan Mutlak Katkısı (1000*Sf)</i>					
2002	1055	31	121	173	369	362
2007	369	28	109	33	180	20
2009	500	23	147	33	233	63
	<i>Gelir Kaynaklarının Eşitsizliği (1000*I₂)</i>					
2002	1055	4956	2391	7716	10595	14528
2007	369	3254	1615	9905	7190	2967
2009	500	3625	1717	8753	9775	4250
	<i>Gelir Kaynaklarının Katkılarındaki Değişim (%)</i>					
2002-2007	-65.0	-0.3	-1.1	-13.3	-17.9	-32.5
2007-2009	35.5	-1.1	10.2	0.1	14.5	11.6
	<i>Gelir Kaynaklarının Paylarındaki Değişimin Etkisi (%)</i>					
2002-2007	0	5	18	-8	14	-29
2007-2009	0	-3	0	-2	-2	7
	<i>Gelir Kaynaklarının Eşitsizliğindeki Değişimin Etkisi (%)</i>					
2002-2007	-65.0	-2	-7	-11	-23	-22
2007-2009	35.5	3	11	3	17	2
	<i>İki Farklı Değişimdeki Etkileşimin Etkisi (%)</i>					
2002-2007	0	-3	-12	5	-9	19
2007-2009	0	-1	0	-1	-1	3

Ek F: Gelir Eşitsizliğindeki Değişim Üzerine Gelir Kaynaklarının Etkilerinin Farklı Bir Açından İncelenmesi

Jenkins (1995), iki tip karşılaştırmalı hesaplamalar oluşturarak sorun olarak sayılabilecek durumu ortadan kaldırmayı hedeflemiştir. Bu bağlamda, yine Shorrocks (1982)'un çalışmasındaki teorik yaklaşımdan faydalanmıştır.

Shorrocks (1982) çalışmasında, gelir eşitsizliği ölçütü olarak görelî varyansın karesinin kullanılması durumunda, bir gelir kaynağının mutlak katkısının ayrıştırılabileceğini belirterek aşağıdaki biçimde yazılabileceğini göstermiştir.

$$S_k^*(I_2) = \frac{(C_k^a(I_2) + C_k^b(I_2))}{2} \quad (\text{F.1})$$

Yukarıdaki eşitlikte $C_k^a(I_2)$ ve $C_k^b(I_2)$ ifadeleri sırasıyla, k gelir kaynağının toplam eşitsizliğe yaptığı katkıları göstermektedir. Her iki durum da aslında hipotetik durumlardır. Zira bu iki katkının da oluşabilmesi için, farklı varsayımlar yapılmaktadır. Bu katkılardan ilki olan $C_k^a(I_2)$ ifadesi sadece k gelir kaynağındaki eşitsizlik olması durumunda, bu eşitsizlikten kaynaklanan gelir eşitsizliğini gösterirken, $C_k^b(I_2)$ ifadesi ise k gelir bileşenindeki hanehalklarının gelirlerinde bir farklılaşma olmaması durumunda eşitsizlikte yaşanacak olan azalmayı göstermektedir³⁸⁰. Shorrocks (1982) tarafından tanımlanan bu ifadeleri kullanarak, Jenkins (1995) kendi çalışmasında gelir eşitsizliği ile karşılaştırılabilir sonuçlar vermesi açısından aşağıda yer alan ifadeleri hesaplayarak her bir gelir kaynağı için zaman içerisinde bu katkılarda yaşanan değişimleri incelemiştir³⁸¹.

$$C_k^a = \frac{C_k^a(I_2)}{I_2(Y)} \quad (\text{F.2})$$

$$C_k^b = \frac{(I_2(Y) - C_k^b(I_2))}{I_2(Y)} \quad (\text{F.3})$$

Yukarıda yer alan her iki eşitlik de doğal olarak hipotetik olarak kurgulanan bir durumun yansımalarını göstermektedir. Bu eşitliklerde, birinci eşitlik k gelir bileşenin gelirdeki farklılaşmanın tek kaynağı olduğu durumda eşitsizliğin bir oranı olarak gözlemlenen gelir eşitsizliği gösterirken, ikinci eşitlik k gelir bileşeni eşit bir dağılıma sahip olduğu durumda eşitsizliğin bir oranı olarak gözlemlenen gelir eşitsizliğini göstermektedir.

Beş farklı gelir gruplandırılması ile incelenen her iki döneme ait sonuçlar aşağıdaki Çizelgelerde ayrı ayrı gösterilmektedir. Bu Çizelgelerde yer alan bulgular, ana metin içerisinde detaylı bir biçimde tartışan sonuçlarla uyumludur. Zira her bir gelir sınıflandırmasının sonuçları detaylı olarak incelendiğinde, hem gelir bileşenlerinin eşitsizlikten tek başına sorumlu olduğu durumda eşitsizlikteki değişim üzerine olan katkıları

³⁸⁰ Bir diğer ifade ile burada $C_k^a(I_2)$ ile simgelenen k gelir kaynağına ait oransal katkının hesaplanmasında k gelir kaynağının diğer tüm gelir kaynakları ile olan ilişkisi (korelasyonu) tamamen göz ardı edilerek, sadece kendi katkısı belirlenmektedir. Yine aynı gelir kaynağına ait oransal katkıyı gösteren $C_k^b(I_2)$ ile simgelenen ifade de, k gelir kaynağının diğer gelir kaynakları ile bütün ilişkisi (korelasyonları) göz önüne alınmaktadır. Shorrocks (1982) çalışmasında k gelir kaynağına ait oransal katkıları, gelir eşitsizliği ölçütü olarak, görelî varyansın kullanılması durumunda matematiksel olarak şu şekilde göstermiştir: $C_k^a(I_2) = \sigma^2(Y_k)/\mu^2$ ve $C_k^b(I_2) = \sigma^2(Y_k) + 2\text{cov}(Y_k, Y - Y_k)/\mu^2$.

³⁸¹ Jenkins (1995) çalışmasında, gelir eşitsizliği ölçütü olarak görelî varyans yerine görelî varyansın yarısını kullandığı için $C_k^a(I_2)$ ve $C_k^b(I_2)$ ile simgelenen k gelir bileşenine ait katkıların hesaplaması sırasında, Shorrocks (1982) tarafından gösterilen matematiksel ifadeleri şu şekilde hesaplamıştır: $C_k^a(I_2) = \sigma^2(Y_k)/2\mu^2$ ve $C_k^b(I_2) = \sigma^2(Y_k) + 2\text{cov}(Y_k, Y - Y_k)/2\mu^2$.

hem de eşitsizlikteki değişimden bu gelir bileşeni haricindeki diğer gelir bileşenlerinin sorumlu olduğu durumdaki katkılar ana metin içerisinde elde edilen bulguları destekler niteliktedir.

Örneğin, Çizelge F.1’de yer alan sonuçlara bakıldığında, eşitsizlikteki değişim üzerinde en etkili olduğu belirtilen faiz ve müteşebbis gelir gruplarının katkılarının toplam katkı içerisinde en yüksek değerlere sahip olduğu görülmektedir. Örneğin 2002, 2007 ve 2009 yılları için faiz ve müteşebbis gelir gruplarının katkıları sırasıyla 56, 80, 67 ve 34, 0, 10 değerlerindedir. Dolayısıyla faiz gelir grubunun hipotetik olarak eşitsizlikten tek başına sorumlu olduğu durumda, örneğin 2002-2007 döneminde eşitsizlik üzerinde zaman içerisinde iyileştirici bir etkisi (34 değerinden 0 değerine düşmesi sebebi ile) olduğu görülmektedir. Diğer taraftan eşitsizlikten gelir bileşeni dışındakilerin sorumlu olduğu durum gösteren bloktaki değerlere bakıldığında ise, en yüksek değerlere diğer gelir kaynakları ile kıyaslandığında tarım müteşebbis ve transfer gelirlerinin sahip olduğu görülmektedir. Dolayısıyla da bu sonuçlar da elde edilen diğer bulguları destekler niteliktedir. Zira örneğin tarım müteşebbis gelirinin eşitsizlik üzerinde etkili olmadığı hipotetik bir durumda, diğer gelir bileşenlerinin eşitsizlik üzerindeki etkilerini gösteren bu durumda sahip olunan değerlerin yüksek olması o gelir bileşeninin (yani tarım müteşebbis gelir grubunun) eşitsizlik üzerinde çok etkili olmadığını ifade etmektedir.

Çizelge F.1: Geleneksel Gelir Kaynaklarının Eşitsizlik Üzerindeki Sorumluluk Dereceleri

	Toplam Gelir	Emek Geliri	Tarım Müt. Geliri	Müteşebbis Geliri	Faiz Geliri	Transfer Geliri
Yıllar	<i>Gelir Kaynağının Eşitsizlikten Tek Başına Sorumlu Olduğu Durum (Ca)</i>					
2002	100	26	9	56	34	7
2007	100	71	8	80	0	24
2009	100	74	9	67	10	16
	<i>Eşitsizlikten Gelir Kaynağı Dışındakilerin Sorumlu Olduğu Durum (Cb)</i>					
2002	0	194	203	123	137	161
2007	0	191	212	133	200	229
2009	0	209	208	130	184	222

Bir diğer gruba bakıldığında ise, eşitsizlikteki değişim üzerinde etkili olduğu belirtilen ticarete-konu-olmayan gelirlere ait sonuçlar ana metin içerisindeki bulguları desteklemektedir. Her üç yıl içinde bu gelir grubunun eşitsizlikten tek başına sorumlu olduğu hipotetik duruma ait değerler ticarete-konu-olan gelirlerin sahip olduğu değerlerden daha yüksektir. Dolayısıyla da bu gelir grubunun katkısının daha fazla olduğu görülmektedir. Diğer taraftan eşitsizlikten sorumlu olmadığı durumu gösteren ikinci bloktaki değerlere bakıldığında, burada ticarete-konu-olan gelirlerin sahip olduğu değerler daha yüksektir. Bu durumda beklenen bir sonucu göstermektedir. Zira ticarete-konu-olan gelirleri dışındakilerin sorumlu olduğu hipotetik durumu gösteren ikinci bloktaki değerlerin yüksek olması eşitsizlik üzerinde ticarete-konu-olan gelirlerin değil, diğer bir gelir bileşeni olan ticarete-konu-olmayan gelirlerin daha fazla etkide bulunduğuna işaret etmektedir.

Çizelge F.2: Ticarete-Konu-Olan ve Konu-Olmayan Gelir Kaynaklarının Eşitsizlik Üzerindeki Sorumluluk Dereceleri

	Toplam Gelir	Ticarete-Konu-Olan Gelirler	Ticarete-Konu-Olmayan Gelirler
Yıllar	<i>Gelir Kaynağının Eşitsizlikten Tek Başına Sorumlu Olduğu Durum (Ca)</i>		
2002	100	30	92
2007	100	44	111
2009	100	31	109
	<i>Eşitsizlikten Gelir Kaynağı Dışındakilerin Sorumlu Olduğu Durum (Cb)</i>		
2002	0	183	60
2007	0	223	87
2009	0	219	62

Çizelge F.3'te yer alan sonuçlara bakıldığında ise, eşitsizlikten tek başına o gelir bileşenin sorumlu olduğu durumda emek dışı gelirlerin en yüksek değerlere sahip olduğu görülmektedir. Bu durum emek dışı gelirlerin hem ticarete-konu-olan hem de ticarete-konu-olmayan sektörlerdeki emek gelirleri ile kıyaslandığında eşitsizlik üzerinde etkili olan gelir grubunun emek dışı gelirler olduğunu göstermektedir. İkinci blokta yer alan değerlerin içerisinde en düşük değerlere sahip olan gelir grubu emek dışı gelirlerdir. Bu gelir grubunun sonuçlarının bu şekilde olması oldukça olası bir durumdur. Zira bu gelir grubunun eşitsizlikten sorumlu olmadığı ve diğer gelir bileşenlerinin eşitsizlikten sorumlu olduğu hipotetik bir durumu gösteren bu sonuçlara göre, bu değerler emek gelirlerinin eşitsizlik üzerinde çok fazla etkiye sahip olmadığını göstermektedir.

Çizelge F.3: Ticarete-Konu-Olan ve Konu-Olmayan Emek Gelir Kaynaklarının Eşitsizlik Üzerindeki Sorumluluk Dereceleri

	Toplam Gelir	Ticarete-Konu-Olan Emek Geliri	Ticarete-Konu-Olmayan Emek Geliri	Emek Dışı Gelirler
Yıllar	<i>Gelir Kaynağının Eşitsizlikten Tek Başına Sorumlu Olduğu Durum (Ca)</i>			
2002	100	8	21	98
2007	100	26	60	98
2009	100	17	52	92
	<i>Eşitsizlikten Gelir Kaynağı Dışındakilerin Sorumlu Olduğu Durum (Cb)</i>			
2002	0	205	198	50
2007	0	224	205	139
2009	0	217	190	115

Ticarete-konu-olan ve konu olmayan emek ve emek dışı gelir gruplarının sonuçlarını gösteren Çizelge F.4'e bakıldığında, ilk blokta yer alan değerlere göre en yüksek değerler ticarete-konu-olmayan emek dışı gelir grubunda görülmektedir. Bu durum ticarete-konu-olmayan emek dışı gelirlerin eşitsizlikten tek başına sorumlu olduğunda eşitsizlik üzerindeki katkısını gösterdiğinden en etkili grubun bu grup olduğu anlaşılmaktadır. Bu elde edilen sonuçlar ana metin içerisindeki bulgularla uyumludur. İkinci blokta yer alan sonuçlar ise, en yüksek değerlere ticarete-konu-olan ve ticarete-konu-olmayan emek gelir gruplarının sahip olduğunu göstermektedir. Bu hipotetik durum daha öncede bahsedildiği gibi, eşitsizlikten belirli bir gelir grubunun sorumlu olmayıp diğer gelir bileşenlerinin sorumlu olduğu hipotetik durumu gösterdiğinden, bu durumda bu gelir gruplarının yüksek değerlere sahip olması eşitsizlik üzerinde bu gelir gruplarının daha düşük etkiye sahip olduklarını ifade etmektedir.

Çizelge F.4: Ticarete-Konu-Olan ve Konu-Olmayan Emek ve Emek Dışı Gelir Kaynaklarının Eşitsizlik Üzerindeki Sorumluluk Dereceleri

	Toplam Gelir	Ticarete-Konu-Olan Emek Geliri	Ticarete-Konu-Olmayan Emek Geliri	Ticarete-Konu-Olan Emek Dışı Gelir	Ticarete-Konu-Olmayan Emek Dışı Gelir
Yıllar		<i>Gelir Kaynağının Eşitsizlikten Tek Başına Sorumlu Olduğu Durum (Ca)</i>			
2002	100	8	24	21	81
2007	100	26	60	23	85
2009	100	17	52	18	82
		<i>Eşitsizlikten Gelir Kaynağı Dışındakilerin Sorumlu Olduğu Durum (Cb)</i>			
2002	0	205	205	176	82
2007	0	224	205	209	152
2009	0	217	190	209	124

Çizelge F.5: Ticarete-Konu-Olan ve Konu-Olmayan Emek, Müteşebbis ve Emek ve Müteşebbis Gelirleri Dışındaki Gelir Kaynaklarının Eşitsizlik Üzerindeki Sorumluluk Dereceleri

	Toplam Gelir	Ticarete-Konu-Olan Emek Geliri	Ticarete-Konu-Olmayan Emek Geliri	Ticarete-Konu-Olan Müteşebbis Geliri	Ticarete-Konu-Olmayan Müteşebbis Geliri	Emek ve Müteşebbis Geliri Dışındaki Gelirler
Yıllar		<i>Gelir Kaynağının Eşitsizlikten Tek Başına Sorumlu Olduğu Durum (Ca)</i>				
2002	100	8	24	23	43	41
2007	100	27	60	19	69	25
2009	100	17	53	15	61	28
		<i>Eşitsizlikten Gelir Kaynağı Dışındakilerin Sorumlu Olduğu Durum (Cb)</i>				
2002	0	205	197	181	146	145
2007	0	224	204	203	144	229
2009	0	217	189	204	136	204

Çizelge F.5'te yer alan sonuçlar aynı şekilde değerlendirildiğinde, en yüksek değere sahip gelir grubunun ticarete-konu-olmayan müteşebbis gelir grubu olduğu görülmektedir. Bu durumda, bu gelir grubunun diğer gelir grupları ile kıyaslandığında eşitsizlik üzerinde etkili olan gelir grubu olduğu anlaşılmaktadır. Zira bu ilk blokta yer alan değerler bir gelir bileşenin eşitsizlikten tek başına sorumlu olduğu hipotetik durumu gösterdiğinden, hangi gelir bileşeninin sahip olduğu değer daha yüksek ise bu durumda o gelir bileşenin en etkili gelir bileşeni olduğu anlaşılmaktadır. Diğer taraftan ikinci blokta yer alan değerlere göre en yüksek değerlere sahip olan ticarete-konu-olan ve ticarete-konu-olmayan emek gelir gruplarının eşitsizlik üzerinde etkilerinin diğer gelir gruplarına göre daha düşük olduğu anlaşılmaktadır.

Bu ek bölümde kısaca incelemeye tabi tutulan çeşitli fonksiyonel gelir gruplarının hipotetik durumlar altındaki sonuçları, ana metin içerisinde yapılan detaylı ve kapsamlı analize yardımcı olur niteliktedir. Zira elde edilen bütün sonuçlar ana metin içerisinde yer alan bulgularla tutarlı ve destekler durumdadır.

EK G: Blinder-Oaxaca (1973) Ayırıştırma Yöntemi ile Ücret Farklılığının İncelenmesi

Bu ekte yer alan çizelgeler Blinder-Oaxaca (1973) ayırıştırma analizi sonucunda elde edilen değerlerin yüzdesel ifadelerini içermektedir. Ana metin içerisinde, basit model, genişletilmiş model ve seçimdeki sapmanın düzeltildiği genişletilmiş model olmak üzere üç farklı model dahilinde Türkiye ekonomisindeki ticarete-konu-olan ve konu olmayan faaliyetlerdeki bireylerin ücret farklılığı tespit edilmiştir.

Ayırıştırma analizi sonucunda elde edilen bu değerler logaritmik ifadelerdir. Örneğin Çizelge 8.6'da 2002 yılına ait ücret farklılığını gösteren 0.222 ifadesi, ücret farklılığının logaritmik değerini göstermektedir. Bu değeri daha anlaşılır ve daha karşılaştırılabilir kılmak adına, bu çizelge ve diğer modellere ait ayırıştırma analizlerini gösteren Çizelge 8.9 ve Çizelge 8.12'de yer alan logaritmik değerler yüzdesel ifadelerle dönüştürülmüştür.

Bu dönüştürülme işlemi sırasında toplam ücret farklılığı %100 olarak kabul edilerek, bu %100'lük payın içerisinde hangi değişkenin ne kadar katkısı olduğu yüzdesel olarak hesaplanmıştır. Dolayısıyla bu basit hesaplama yöntemi ile aşağıda yer alan Çizelge G.1, Çizelge G.2 ve Çizelge G.3'e ulaşılmıştır.

Çizelge G.1: Ticarete-Konu-Olan ve Konu-Olmayan Bireylerin Ücret Farklılığı (Basit Model) (%)

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
<i>Açıklanan Fark</i>								
Erkek	13.5	9.8	16.2	6.9	5.3	6.5	2.5	6.3
Eğitim	73.0	86.0	64.1	78.6	60.5	85.8	74.6	65.5
Tecrübe	6.8	5.3	7.1	6.9	12.3	-0.8	-0.3	-2.3
İşteki Çalışma Süresi	57.7	32.2	15.2	14.8	32.2	20.2	22.6	15.3
Açıklanan Toplam	151.4	133.3	102.6	107.2	110.0	112.1	99.4	85.0
<i>Açıklanamayan Fark</i>								
Erkek	-147.7	-117.4	-120.7	-112.5	-115.9	-135.0	-139.5	-103.8
Eğitim	-148.6	-76.1	-79.6	-68.8	-119.3	-39.1	36.7	32.6
Tecrübe	93.2	29.5	36.6	-56.6	-21.6	73.6	9.9	15.5
İşteki Çalışma Süresi	-68.0	-23.9	24.3	25.0	-6.3	10.7	9.2	8.5
Sabit Terim Farkı	251.8	183.3	146.3	223.0	263.5	85.1	90.7	64.8
Açıklanamayan Toplam	-19.4	-4.5	6.8	9.9	0.3	-4.7	7.0	17.5
<i>Toplam Fark</i>								
Erkek	-133.8	-107.6	-104.5	-105.6	-110.6	-128.5	-137.0	-97.5
Eğitim	-75.2	9.8	-15.5	9.9	-58.8	46.8	111.1	98.1
Tecrübe	100.0	34.8	43.7	-49.7	-9.3	72.9	9.6	13.3
İşteki Çalışma Süresi	-10.4	8.3	39.5	39.8	25.6	31.0	31.8	23.8
Sabit Terim Farkı	251.8	183.3	146.3	223.0	263.5	85.1	90.7	64.8
Alt Toplam Farkı	132.4	128.8	109.4	117.1	110.3	107.4	106.2	102.5
<i>Etkileşim Farkı</i>	-32.0	-28.8	-9.4	-17.4	-10.3	-7.3	-6.3	-2.5
Toplam Ücret Farkı	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

Çizelge G.2: Ticarete-Konu-Olan ve Konu-Olmayan Bireylerin Ücret Farklılığı (Genişletilmiş Model) (%)

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
<i>Açıklanan Fark</i>								
Erkek	11.7	8.3	13.9	6.6	4.7	5.7	2.2	6.0
Eğitim	46.4	51.1	22.7	46.7	26.2	47.0	41.3	28.8
Tecrübe	5.9	4.5	5.5	6.6	10.0	-2.0	0.0	-1.8
İşteki Çalışma Süresi	49.5	27.7	19.4	15.1	31.2	21.9	22.1	16.5
Kent	2.3	6.4	10.4	10.2	5.6	13.4	6.0	5.0
İşyeri Statü (Devlet)	63.1	56.4	51.5	37.2	23.3	41.7	29.3	30.3
Meslek	16.7	44.7	51.5	50.7	48.2	46.2	44.5	57.5
Açıklanan Toplam	195.9	199.2	174.4	172.7	149.2	173.7	145.4	142.0
<i>Açıklanamayan Fark</i>								
Erkek	-108.6	-89.4	-94.8	-97.7	-91.4	-96.0	-114.5	-93.8
Eğitim	-113.1	-55.7	-31.1	-36.2	-72.8	34.4	73.2	68.0
Tecrübe	68.5	35.2	35.3	-46.4	-8.6	100.0	24.6	44.0
İşteki Çalışma Süresi	-60.8	-25.8	1.3	13.2	-10.3	-8.1	-2.2	-6.0
Kent	-25.7	-48.9	-79.6	-51.6	-45.8	-10.9	-15.8	-33.5
İşyeri Statü (Devlet)	-10.4	-4.9	-3.9	-2.0	0.0	-2.4	0.0	-0.8
Meslek	-336.5	-191.7	90.6	-96.4	-57.8	-7.3	37.5	106.8
Sabit Terim Farkı	547.7	351.9	68.0	304.6	270.4	-41.7	-18.9	-80.3
Açıklanamayan Toplam	-38.7	-28.4	-14.2	-11.8	-16.3	-32.0	-16.4	4.3
<i>Toplam Fark</i>								
Erkek	-96.8	-80.7	-80.9	-91.1	-86.7	-90.3	-112.3	-87.8
Eğitim	-66.7	-4.5	-8.4	10.5	-46.2	81.4	114.5	96.8
Tecrübe	74.3	39.8	40.8	-39.8	1.3	98.0	24.6	42.0
İşteki Çalışma Süresi	-11.3	1.9	20.4	28.3	20.9	13.8	19.6	10.5
Kent	-23.4	-42.4	-69.3	-41.4	-40.5	2.4	-9.8	-28.5
İşyeri Statü (Devlet)	53.2	51.5	47.2	35.2	23.6	39.3	29.3	29.5
Meslek	-319.4	-147.0	142.1	-45.7	-9.6	38.9	82.0	164.0
Sabit Terim Farkı	547.7	351.9	68.0	304.6	270.4	-41.7	-18.9	-80.3
Alt Toplam Farkı	157.2	170.8	160.5	160.9	132.9	141.7	129.0	146.3
<i>Etkileşim Farkı</i>	-56.8	-70.5	-60.2	-60.9	-32.9	-41.3	-28.4	-46.0
Toplam Ücret Farkı	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

Çizelge G.3: Ticarete-Konu-Olan ve Konu-Olmayan Bireylerin Ücret Farklılığı (Seçimdeki Sapmanın Düzeltildiği Genişletilmiş Model) (%)

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
<i>Açıklanan Fark</i>								
Erkek	17.0	15.9	21.0	12.0	9.5	7.9	2.5	7.0
Eğitim	33.5	37.2	12.9	20.1	-7.3	34.4	37.9	22.5
Tecrübe	0.5	-1.2	2.6	-0.4	-7.3	-9.1	-0.3	-2.0
İşteki Çalışma Süresi	51.4	27.9	18.4	14.5	34.3	22.0	21.9	16.8
Kent	3.3	11.2	12.6	15.5	8.8	15.4	6.3	5.8
İşyeri Statü (Devlet)	67.5	57.8	50.5	39.6	24.8	44.0	28.8	30.3
Meslek	17.9	44.6	50.5	54.8	52.2	46.1	43.9	57.3
Sapma Terimi	-179.7	-361.6	-215.2	-360.4	-409.1	-203.7	-55.5	-101.3
Açıklanan Toplam	11.8	-168.6	-46.9	-204.2	-294.5	-43.2	85.6	36.3
<i>Açıklanamayan Fark</i>								
Erkek	0.0	-98.1	-68.3	-143.8	-148.2	19.5	22.9	-94.3
Eğitim	-27.8	-10.5	-4.5	18.4	17.5	131.1	188.7	84.3
Tecrübe	101.9	102.7	62.5	53.7	144.5	138.2	-4.4	57.5
İşteki Çalışma Süresi	-63.7	-26.0	1.9	17.0	-14.6	-9.5	-4.4	-6.5
Kent	32.5	-42.2	-51.8	-40.6	-54.4	80.5	37.3	-34.8
İşyeri Statü (Devlet)	-11.3	-5.0	-3.6	-1.8	0.4	-2.5	0.0	-0.8
Meslek	-355.2	-190.3	75.7	-142.4	-66.4	-5.8	21.9	106.5
Sapma Terimi	-28.3	-1608.1	-776.4	-1604.6	-1729.6	42.3	784.0	-352.8
Sabit Terim Farkı	425.0	1924.4	812.3	1908.8	1931.8	-298.8	-938.9	269.5
Açıklanamayan Toplam	73.6	46.5	47.9	64.0	81.4	95.4	107.8	28.8
<i>Toplam Fark</i>								
Erkek	17.0	-82.6	-47.2	-131.8	-138.7	27.4	25.4	-87.3
Eğitim	5.7	26.4	8.4	38.5	9.9	165.6	226.6	106.8
Tecrübe	102.4	101.6	65.0	53.4	137.2	129.0	-4.7	55.5
İşteki Çalışma Süresi	-12.7	1.6	20.7	31.8	19.7	12.4	17.6	10.0
Kent	36.3	-31.0	-39.2	-25.4	-45.6	95.9	43.6	-28.8
İşyeri Statü (Devlet)	56.1	52.7	46.6	37.5	24.8	41.5	29.2	29.5
Meslek	-336.8	-145.7	126.2	-87.6	-13.9	40.2	66.1	163.8
Sapma Terimi	-208.0	-1970.2	-991.6	-1965.0	-2138.7	-161.4	728.5	-454.3
Sabit Terim Farkı	425.0	1924.4	812.3	1908.8	1931.8	-298.8	-938.9	269.5
Alt Toplam Farkı	85.4	-122.1	1.0	-140.3	-213.1	51.9	193.4	65.0
<i>Etkileşim Farkı</i>	14.6	222.1	99.0	240.3	313.1	47.7	-93.4	35.0
Toplam Ücret Farkı	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

EK H: Kantil Regresyon Ayırıştırma Yöntemi ile Ücret Farklılığının İncelenmesi

Bu ekte yer alan çizelgeler Blinder-Oaxaca (1973) ayırıştırma analizine ait Ek G'deki çizelgelere benzer olarak kantil regresyon ayırıştırma analizinden elde edilen değerlerin yüzdesel ifadelerini içermektedir. Bu bağlamda bu ekte yer alan çizelgeler Çizelge 9.10 ve 9.19'da yer alan logaritmik değerlerin yüzdesel ifadelerini göstermektedir. Bu dönüştürülme işlemi sırasında toplam ücret farklılığı %100 olarak kabul edilerek, bu %100'lük payın içerisinde hangi değişkenin ne kadar katkısı olduğu yüzdesel olarak hesaplanmıştır. Dolayısıyla bu basit hesaplama yöntemi ile aşağıdaki Çizelge H.1 ve Çizelge H.2'ye ulaşılmıştır.

Çizelge H.1: Ticarete-Konu-Olan ve Konu-Olmayan Bireylerin Ücret Farklılığı
(Basit Model-%)

	Ortalama	0.10	0.25	0.50	0.75	0.90
2002 yılı						
<i>Açıklanan Fark</i>	151.4	44.1	68.3	159.5	327.6	1893.8
<i>Açıklanamayan Fark</i>	-19.4	55.9	31.7	-59.5	-227.6	-1787.5
<i>Etkileşim Farkı</i>	-32.0					
Toplam Ücret Farkı	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
2003 yılı						
<i>Açıklanan Fark</i>	133.3	47.1	71.7	135.7	166.4	200.7
<i>Açıklanamayan Fark</i>	-4.5	52.9	28.3	-35.7	-65.8	100.7
<i>Etkileşim Farkı</i>	-28.8					
Toplam Ücret Farkı	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
2004 yılı						
<i>Açıklanan Fark</i>	102.6	37.2	54.4	173.1	186.0	180.1
<i>Açıklanamayan Fark</i>	6.8	62.8	45.4	-73.1	-86.0	-80.1
<i>Etkileşim Farkı</i>	-9.4					
Toplam Ücret Farkı	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
2005 yılı						
<i>Açıklanan Fark</i>	107.2	36.3	58.7	155.1	218.8	191.3
<i>Açıklanamayan Fark</i>	9.9	63.7	41.3	-55.1	-118.8	-91.3
<i>Etkileşim Farkı</i>	-17.4					
Toplam Ücret Farkı	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
2006 yılı						
<i>Açıklanan Fark</i>	110.0	48.3	63.1	147.4	176.8	183.0
<i>Açıklanamayan Fark</i>	0.3	51.7	36.9	-47.4	-76.8	-83.0
<i>Etkileşim Farkı</i>	-10.3					
Toplam Ücret Farkı	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
2007 yılı						
<i>Açıklanan Fark</i>	112.1	36.3	58.7	155.1	218.8	191.3
<i>Açıklanamayan Fark</i>	-4.9	63.7	41.3	-55.1	-118.8	-91.3
<i>Etkileşim Farkı</i>	-7.3					
Toplam Ücret Farkı	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
2008 yılı						
<i>Açıklanan Fark</i>	99.4	42.0	72.2	139.6	128.7	116.7
<i>Açıklanamayan Fark</i>	6.9	58.0	27.8	-39.6	-28.7	-16.7
<i>Etkileşim Farkı</i>	-6.3					
Toplam Ücret Farkı	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
2009 yılı						
<i>Açıklanan Fark</i>	85.0	46.0	59.3	106.1	107.5	100.3
<i>Açıklanamayan Fark</i>	17.5	54.0	40.7	-6.1	-7.5	-0.3
<i>Etkileşim Farkı</i>	-2.5					
Toplam Ücret Farkı	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

Kaynak: Yazarın hesaplamaları

Çizelge H.2: Ticarete-Konu-Olan ve Konu-Olmayan Bireylerin Ücret Farklılığı (Genişletilmiş Model) (%)

	Ortalama	0.10	0.25	0.50	0.75	0.90
2002 yılı						
<i>Açıklanan Fark</i>	195.9	49.4	77.9	173.2	288.7	1027.8
<i>Açıklanamayan Fark</i>	-38.7	50.6	22.1	-73.2	-188.7	-927.8
<i>Etkileşim Farkı</i>	-56.8					
Toplam Ücret Farkı	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
2003 yılı						
<i>Açıklanan Fark</i>	199.2	59.2	89.3	164.5	187.9	266.2
<i>Açıklanamayan Fark</i>	-28.4	40.8	10.7	-64.5	-87.9	-166.2
<i>Etkileşim Farkı</i>	-70.5					
Toplam Ücret Farkı	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
2004 yılı						
<i>Açıklanan Fark</i>	174.4	44.9	68.6	171.5	213.4	306.7
<i>Açıklanamayan Fark</i>	-14.2	55.2	31.4	-71.5	-113.4	-206.7
<i>Etkileşim Farkı</i>	-60.2					
Toplam Ücret Farkı	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
2005 yılı						
<i>Açıklanan Fark</i>	172.7	48.6	77.1	164.8	239.4	259.2
<i>Açıklanamayan Fark</i>	-11.8	51.4	22.9	-64.8	-139.4	-159.2
<i>Etkileşim Farkı</i>	-60.9					
Toplam Ücret Farkı	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
2006 yılı						
<i>Açıklanan Fark</i>	149.2	57.2	77.6	153.3	197.4	222.3
<i>Açıklanamayan Fark</i>	-16.3	42.8	22.4	-53.3	-97.4	-122.3
<i>Etkileşim Farkı</i>	-32.9					
Toplam Ücret Farkı	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
2007 yılı						
<i>Açıklanan Fark</i>	173.7	67.0	88.4	171.6	175.2	157.7
<i>Açıklanamayan Fark</i>	-32.0	33.0	11.6	-71.6	-75.2	-57.7
<i>Etkileşim Farkı</i>	-41.3					
Toplam Ücret Farkı	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
2008 yılı						
<i>Açıklanan Fark</i>	145.4	63.1	88.9	151.4	147.7	138.0
<i>Açıklanamayan Fark</i>	-16.4	36.9	11.1	-51.4	-47.7	-38.0
<i>Etkileşim Farkı</i>	-28.4					
Toplam Ücret Farkı	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
2009 yılı						
<i>Açıklanan Fark</i>	142.0	54.0	66.6	103.4	133.6	134.9
<i>Açıklanamayan Fark</i>	4.3	46.0	33.4	-3.4	-33.6	-34.9
<i>Etkileşim Farkı</i>	-46.0					
Toplam Ücret Farkı	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

Kaynak: Yazarın hesaplamaları

ÖZGEÇMİŞ

Ad Soyad: Ayşe Aylin BAYAR

E-Posta: bayaray@itu.edu.tr

Lisans: YTÜ İnşaat Fakültesi, Çevre Mühendisliği

Yüksek Lisans : İTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Yüksek Lisansı
İTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Yüksek Lisansı

Deneyim: 2001- İTÜ İşletme Mühendisliği Bölümü İktisat Anabilim
Dalı Araştırma Görevlisi

TEZDEN TÜRETİLEN YAYINLAR/SUNUMLAR

- **Bayar, A. A.** ve Günçavdı, Ö. (2011). AKP'nin Ekonomi Politikalarının Gelir Eşitsizliği Üzerine Etkisi, *BETAM Araştırma Notu*, No: 11/122, Basım Tarihi: 28 Ekim 2011.
- **Bayar, A. A.** ve Günçavdı, Ö. (2011). Gelir Eşitsizliği ve Fonksiyonel Gelir Bileşenleri: Türkiye için Bir Mikro Veri Analizi, *EconAnadolu 2011*, Anadolu International Conference in Economics 15-17 Haziran, Eskişehir, Türkiye.
- **Bayar, A. A.** ve Günçavdı, Ö. (2010). A Quantile Regression Analysis of Tradable and Nontradable Wage Differentials in Turkey, *9th International Conference of the Middle East Economic Association*, 24-26 Haziran, İstanbul, Türkiye.
- **Bayar, A. A.**, Günçavdı, Ö. ve Kayalica, Ö. (2010). Wage Differentiation in Tradable and Nontradable Sectors: Evidence from Turkey, *30th Annual Meeting of The Middle East Economic Association*, ASSA ve MEEA, 03-06 Ocak, Atlanta, Georgia, ABD. <http://www.meeaweb.org/papers10.htm>
- **Bayar, A. A.**, Günçavdı, Ö. ve Selim R. (2009). Income Inequality Effects of Wage Differential in Tradable and Nontradable Sectors: Evidence from Turkey, *International Conference on Inequalities and development in the Mediterranean countries*, GDRI DREEM ve Galatasaray Üniversitesi, 21-23 Mayıs, İstanbul, Türkiye. <http://gdri.dreem.free.fr/wp-content/programmeen03112009.pdf>

- **Bayar, A. A.**, Günçavdı, Ö. ve Kayalıca, Ö. (2009). Wage Policy and Diversified Domestic Demand in Tradable and Nontradable Sectors, *Eighth International Conference of MEEA*, University of Nice-Sophia Antipolis (UNSA), MEEA ve International University of Monaco (IUM), 18-20 Mart, Nice, Fransa- Monte Carlo, Monako.